ଚନ୍ଦ୍ରାଧାର

(କାବ୍ୟ)

ପ୍ରଣେତା

ଶ୍ରୀ ନୀଳାଦ୍ରି ଦତ୍ତ

ଡାକ୍ତର, ଜାନୁଗଞ୍ଜ, ଭଦ୍ରକ ।

CH odia.org **A**

BY

Dr. NILADRI DUTT

JANUGANJ,

BHADRAK

Published by

MAHENDRA PRASAD DUTT.

Rs. 1 / 8 /- ମୂଲ୍ୟ ୧ ଟ ୮ ଅଣା

PRINTED BY

Lakshmi Kanta Mahapatra B. A.

GOPINATH PRESS

BHADRAK

Dr N DUTTA

ପୁରୀ ସାମନ୍ତ କଲେଜର ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରଫେସର
ଶ୍ରୀ କାହ୍ନୁ ଚରଣ ମିଶ୍ରଙ୍କର
"ସାହିତ୍ୟ ସମୀକ୍ଷା"ର ମନ୍ତବ୍ୟ—ପୃଷ୍ଠା ୨

……ରାଧାନାଥଙ୍କ ପରେ ଭକ୍ତ-ମାଳାଦି, ତତ୍ପରେ ମହାକାବ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିରେ ଲେଖନୀ ଚାଳନା କରିଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ କବିଶେଖରଙ୍କୁ ଏକ ମହାକାବ୍ୟ ବୋଲି କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବନାହିଁ । ଏହି କାବ୍ୟ ଶିକ୍ଷକ ଜୀବନର ଚିତ୍ରରେ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ । ଏହାର ଭାଷା ଓ ଭାବ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏ କାବ୍ୟ ଉଦ୍ଦୀପନା ମୂଳକ । ଏଥିରେ ମହାକାବ୍ୟର ସକଳ ପ୍ରକାର ଲକ୍ଷଣ ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ କେତେକ ଲକ୍ଷଣରେ ଏହାର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପରିପୂର୍ତ୍ତି ଲାଭ କରିଛି……

ଭୂମିକା

ମହାଭାରତର ଦ୍ରୋଣପର୍ବ ଅନ୍ତର୍ଗତ 'ଅଭିମନ୍ୟୁବଧ' ଉପାଖ୍ୟାନ ଅବଲମ୍ବନରେ **ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ** କାବ୍ୟ ଲିଖିତ । ତରୁଣ ବୀର ଯୋଦ୍ଧା ଅର୍ଜୁନପୁତ୍ର ଅଭିମନ୍ୟୁ ଯୁଦ୍ଧରେ କାପୁରୁଷୋଚିତ ଭାବରେ ଓ କୁଟିଳତାରେ ସପ୍ତରଥୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିହତ ହୋଇ ମୃତ୍ୟୁବରଣ ଚିତ୍ରଟିକୁ ଫୁଟାଇବା କଥା ଯୋଜନା ହୋଇଛି ।

ଏ କାବ୍ୟର ନାମ 'ଅଭିମନ୍ୟୁବଧ' ନା ହୋଇ 'ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ' ହେବାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ପାଠକମାନେ କାବ୍ୟଟି ପାଠ କଲେ ଜାଣି ପାରିବେ । କବି ଏଥିରେ କେବଳ ପୌରାଣିକ ଆଖ୍ୟାୟିକା ମଧ୍ୟରେ ଘଟଣାକୁ ଆବଦ୍ଧ ନ ରଖି ସ୍ୱକୀୟ - ମୌଳିକ ଭାବ ଓ ବହୁମୁଖୀ କଳ୍ପନାର ଅଦ୍ଭୁତ ସମାବେଶ କରିଅଛନ୍ତି । ସେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତର ଦେଇଛନ୍ତି । କାରଣ ଲେଖକ ପାଠକମାନଙ୍କ ଓ ଅଭିମନ୍ୟୁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏ କାଳର ଉଦାର, ସୁନ୍ଦର ଓ ସୁକୋମଳ ମାନବ-କୁସୁମ ଦ୍ୱାରା ବାଣୀ ଅର୍ଚ୍ଚନା କରିବା, ତାଙ୍କ କାବ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟି ପଥରେ ଦେଖାଇ ସାର୍ବଜନୀନ ବେଦନାର ଚିତ୍ର ଦେଇଛନ୍ତି ।

ଚକ୍ରବ୍ୟୂହର ଛନ୍ଦ ପ୍ରଧାନତଃ ଅମିତ୍ରାକ୍ଷର ହେଲେ ମଧ୍ୟ କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ସର୍ଗ ମିତ୍ରାକ୍ଷର । ଅମିତ୍ରାକ୍ଷର ସର୍ଗମାନଙ୍କର ଭାଷା କିଛି ଜଟିଳ ହୋଇଅଛି ସତ, ମାତ୍ର କବି ଯେଉଁଠାରେ ଭାବ ଓ ଦୃଶ୍ୟ ଚିତ୍ରଣର ଅବତାରଣା କରିଅଛନ୍ତି, ସେଠାରେ ଭାଷା ସରଳ ହୋଇ ଅତୀବ ସୁବୋଧ ।

ମିତ୍ରାକ୍ଷର ସର୍ଗ ତୁଳନାରେ ଅଧିକ ମନୋରମ ଓ ସୁଖପାଠ୍ୟ । ସେଥିରେ କବିଙ୍କର କଳାକୁଶଳତା ପ୍ରତ୍ୟେକ ସର୍ଗରେ ଅଧିକ ଫୁଟି ଉଠିଛି ।

ପ୍ରକୃତି ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଚକ୍ରବ୍ୟୂହର କବି ସିଦ୍ଧହସ୍ତ । ବୋଧହୁଏ ଓଡ଼ିଆର ଆଧୁନିକ କବି କେତେ ଜଣଙ୍କ ଛଡ଼ା ଏପରି ନିପୁଣତା ଅନ୍ୟତ୍ର ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା ନାହିଁ । ମଧୁର ଓ କରୁଣ ରସ ସ୍ଥଳରେ କବି ବେଶ ସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି, ବୀର ଓ ଭୟାନକ ରସ ସୃଷ୍ଟିରେ କିଛି ତ୍ରୁଟି ଅଛି । ସେ ଯାହାହେଉ ଏହାହିଁ ଚକ୍ରବ୍ୟୂହର ଭାଷାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ଏଥିରେହିଁ ତାଙ୍କର ବହୁମୁଖୀ ଜ୍ଞାନ ଓ ପ୍ରତିଭାର ପରିଚୟ ମିଳେ ।

ବାସ୍ତବରେ କବିଙ୍କ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ତୂଳିକାର ଯାଦୁକୁ ସାହିତ୍ୟିକମାନଙ୍କର ଦେବାର ଯୋଗ୍ୟ ପଦ ମୁଁ ଅନୁଭବ କରେ; ଏହାକଲେ ଏ କାବ୍ୟ ଯୌବନୋଦ୍ଦୀପ୍ତ ଭାବନା ଶକ୍ତି ବଢ଼ାଇ ଦେବା ସାଙ୍ଗକୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ନାନା ଦିଗରେ ପୁଷ୍ଟି ଲାଭ କରିବ । ଇତି ।

ଭଦ୍ରକ } ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣକାନ୍ତ ମହାପାତ୍ର

ଆଜି ସବୁ ପୂଜ୍ୟ ମୋର ଗୁରୁ ଦୁଇ ଜଣ

ଉପେନ୍ଦ୍ର ରାଧାନାଥ, ଗୌରବ ଶ୍ରୀ ମଧୁସୂଦନ

ନିଜକଥା

ମୁଁ କେତେ ଥର ନିବେଦନ—ପ୍ରଥମେ ଏହି ପୁସ୍ତକର ଅନେକ ସ୍ଥଳ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମୋ ଭାଗ୍ୟରେ ଘଟିନାହିଁ । ଏଥି ନିମନ୍ତେ ଦୂରଦେଶରୁ କଟକ ଛାପାଖାନାର ମୁଦ୍ରଣ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ମୋର ପରିଦର୍ଶନ, ଫ୍ରୁଫ ସଂଶୋଧନାଦି ଅସାବଧାନତାରୁ ଏହି ମୋଟେ ଅସ୍ପଷ୍ଟତାରେ ଦେଖି ପାରିବାକୁ ହୋଇଛି । ଶେଷରେ ମୋର ପୂଜ୍ୟପାଦ ପ୍ରଫେସର, ବାହାଦୁର ଏମ୍ ଏ଼ ସ୍କୁଲର ହେଡ଼ ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀମାନ୍ ଦାମୋଦର ମିଶ୍ରଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ଓ ଅନୁକମ୍ପାରୁ ବନ୍ଧୁ ଖଣ୍ଡିକ ସର୍ବସାଧାରଣଙ୍କର ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ପାରିଲା । ଏ ନିମନ୍ତେ ସେ ମୋର ଧନ୍ୟବାଦାର୍ହ ଓ ଅଶେଷ କଲ୍ୟାଣ ଭାଜନ ।

ଏଥିରେ ରହିଲା ସମସ୍ତ ମୁଦ୍ରା ପ୍ରମାଦାଦିର ଦୋଷ ରହି ଗଲା ସେ ସକାଶ ମୁଁ ସୁଧୀ ପାଠକବର୍ଗଙ୍କ ଠାରେ କ୍ଷମା ଭିକ୍ଷା କରୁଅଛି । ଇତି ।

ଶ୍ରୀ ନୀଳାଦ୍ରି ଦାଶ

ଓଁ

ଉଦ୍ଧାର

ଆହ୍ୱାନ ।

ଥାଅ ନା ଘୁମାଇଲେ, ଦେବ, ଉତ୍କଳ ଭୂତଳେ !
ଡାକେ ତୋ ଅଧମ ସୁତ ଭକ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦେ ।
ମନ ପ୍ରାଣ ଏକ କରି ଶ୍ରୀପଦ ପଙ୍କଜେ
ଅମର ବାଞ୍ଛିତ ଭବ-ଭୟ-ଦୈନ୍ୟ ଯାଏ ;
ସେ ପଦେ ମାଗଇ ଭିକ୍ଷା, ଦୁଃଖିତ ଅନ୍ତରେ,
ଏକାନ୍ତେ ବାରେକ ତୋ ବାଣୀ ମୃତ କରଣେ ମୋର,
କଷ୍ଟ-କର୍ମ-ନିବାରିଣୀ ଅଛି ଯେ ସଦା ।
ଦେଖନ୍ତୁ ଭାରତବାସୀ ସେ ସ୍ୱାହା କରନ୍ତି
ବୋଲା, ସେ କରଦା ପଦେ ସ୍ତୁତିଭରେ ଅଛି
ଦୃଷ୍ଟି, ଶୁଣୁ ତାଙ୍କ ମହିମା ଭ୍ରମ, କୃଷ୍ଣର ତୋ
ଶ୍ରୀପଦ-ପଙ୍କଜ ଏକା ଚରିତ୍ର ପାଇଁ,
ସର୍ବ-କଷ୍ଟ-ନିବାରିଣୀ ତୋ ବାଣୀ ଶୁଣଇ
ନିର୍ମଳ, ଅଭିଳାଷିତ୍ରି ଭକ୍ତିରେ ନଦେକ ।
ହୃଦ୍ଗ୍ରୀ ସୁଗତର ନିଶ୍ଚ ବଶ୍ୟ ତାହାରି,
ଶୁଣିବୁ ଆଜିରେ ଭକ୍ତ ଯଥା ହୃଦାଳୁ ;
ପ୍ରଥିତ ନେତ୍ରି ଭକ୍ତି ଶାଶ୍ୱତ ତୋହରି,
ସ୍ରୋତସ୍ୱିନୀ ସ୍ରୋତ ଯଥା ଅମୃତ ଉତ୍ତରେ,
କହିବା ଆସାଏଷ୍ଟି ଯାଏ ସତତ ବଳରେ ।

କୃପାମୟି ଜନନି ଗୋ ସନ୍ତାପ ବାରକେ !
କ୍ଲାନ୍ତ ଦୀନ ହୋଇ କରିଛି ବାସନା,
ଭକ୍ତ-କଳ୍ପନା-ନିର୍ମିତ କାନ୍ତିକୁଞ୍ଜେ ତବ
ପୁଣ୍ୟ ତୋଳି ମାଳା ଗୁନ୍ଥି, ଚିତ୍ତ-ଭାବ ଢାଳି
ମାତୃଭୂମି କରିଲେ; ତେଣୁ ମାଗେ ମା ପଦେ,
କିଛୁ ଯଥା କଳିକାଳୁ ଥାଏ ନିଶ୍ଚିତ,
ଦେଖ ମା ଏଥ ନା ପାରେ ଜନ-ଦୟାମୟି !
ଦୟାବନ୍ତ ଧନ୍ୟପତି ଶୁଭ ସୁତ କରି ।
ପ୍ରବଳ ବାସନା ମନେ କରିବାକୁ ନାଶ !
ପଞ୍ଚମ ସମ୍ମୁଖ କଥା ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତେ
ପାର୍ଥସୁତ କୁରୁଦଳଶ୍ରୁ ଅର୍ଜୁନ ଅଭୀର—
ନିର୍ଭୟେ ଅଭିମନ୍ୟୁ କି କୌଶଳେ ରଣେ
ନ ଯାଇଁ ଷୋଡ଼ଶ ବର୍ଷ କରୋଇ ଭଙ୍ଗରେ
ଭେଦିଥିଲେ ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ ଯୁଦ୍ଧ ଭୂମିରେ,
ନ ଜାଣନ୍ତି ଭେଦ ଯାହା ପାର୍ଥ ବିନା କେହି ।
କି କୌଶଳେ ସପ୍ତରଥୀ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଆଦି
ବଧିଲେ ଅଭିମନ୍ୟୁ ଚିତ୍ତେ ଅନ୍ୟାୟ ସମରେ,
ଏଥିଚିନ୍ତି ନିହାଣ ପୁଣି ଚଳିଲେ କହୁଛେ

ମଳ ଧର୍ମ୍ମ ଉନ୍ମୂଳିତ, ଖାଦଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇ
ଲୁଣ୍ଠିବାକୁ ଦର୍ପଦଳ ଧାଇଁଥିଲେ ଯହିଁ ।
ଦୁର୍ଗ୍ଗମ ବାସନା ରହି ଜିହ୍ୱାରେ ନୋଦିତ
କରିଲା ଯେଉଁରୂପେ ନବାଙ୍କୁର ବ୍ୟାପ୍ତ କଣ୍ଠେ
ବୃଦ୍ଧି କୁଳାର୍ଣ୍ଣବ; ବୃଷ୍ଟି ହେନେ ସଇବଳ ଯେ
ଜାହ୍ନବୀ ପୂଜନେ; ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ଅନଳ ଝଙ୍କିତ,
ଶତନ-ପଞ୍ଚସ-ବର୍ଣ୍ଣା-ଭରତ, ଭୁବନେ,
କଳି-କଳୁଷ-ତାମସ ନାଶି ଧର୍ଣ୍ଣିଭୂମି ।
ହେମାତଃ ! ଯାଉଁକି ସ୍ତୁତ ମୋତେ ହେ ଶାରଦ
ଯାଁ ଘଟ୍ଟରେ ମହାମୂର୍ଖ*କାଳିଦାସ ଅଜ
ମହାକବି ନାମେ ଖ୍ୟାତ ଧାତ୍ରୀ ଭୁବନରେ;
ଶକ୍ତ ମୋ କେଳିଗଣ ଅଜ ତେବେ ଶାରଦା ଶୁଣି,
ଶୁଣୁଥିଲେ ପୁଚ୍ଛାତରେ ବେଦଭୂଷେ ବୃଦ୍ଧି ଏ
ଅଜ୍ଞାନର ଦେବିବାଣୀ ପାଇ ନବ୍ୟ କର୍ଣ୍ଣ,
ଲେଖୁଥିଲେ ମହାକାବ୍ୟ ଦ୍ୱିତ୍ୱ ଗୁଣ ଅଜ
ଅଦ୍ଧ୍ୟକ୍ଷିନ-ପଦେରଜ ଫଳତ ସ୍ଥୂଳବ,
ଯା କରି ସାରୀନା ନାହିଁ ପ୍ରାଣୀ ପଡ଼େଜର,
ସ୍ମୃତୀ-ପ୍ରଦେଶ-ଶ୍ଳୀକ କାନ୍ଦୁ ତେଁ ।।

କୌରବ ସଭା ।

ପ୍ରଥମ ସର୍ଗ ।

ଅନ୍ଧ-ନୃପେନାଙ୍କୁଳ କରି ମହାସାଗ ରସ୍ତ,
କଡ଼ିଲେ ଦଗ୍ଧ ସ୍ୱାଦମ ଧର୍ମ୍ମଧ୍ୱଜ ଭୁଭୁଙ୍ଗେହ,
କୌରବ-ପାଣ୍ଡବ-ହ୍ରବ-ଛନ୍ଦ୍ୟ-ପଶ୍ଚାତ୍,
ଜିଗ୍ନାସି-ଜୀବକ-ଧର୍ମ ପୁତ୍ର ଭୁକ୍ତିସ୍ୱାଧନ
ଭିଷ୍ମ ମନୋରଥେ କହେ "କିହେବ କିହେବ !
ଏବେ ବାଣ ଅଣି ଦେଇ ଭୂଷ୍ଟ ମୁଖସ୍ତିରେ
ମୋ କନ ବାଧକା ଏବେ କହର ପୂର୍ଣ୍ଣ ।
କିଂବା ତାହାର ଖାଦ୍ୟ ଏଦୋର ଫଳଙ୍କ
କାଳକୂଟ! ଶତ୍ରୁ ଦସ୍ୟୁ ଦଣ୍ଡେ, ଦୁର୍ଦ୍ଦଣ୍ଡ;
ତାହାଙ୍କ ଅତର୍କ ଯଥା ତହିଁ ନଷ୍ଟ ହେବ,
ଅତଳ ଅନନ୍ତ ଶୃଙ୍ଖଳ ତଳେ ଦିଶୁ ନେଇ ।"
ଏହିମଧ୍ୟେ ଶୁଭ ବୃଦ୍ଧ ଦ୍ରୋଣ କର୍ଣ୍ଣ ଅଜ
ପାଣ୍ଡୁର ନିଦ୍ରିତ ଘାବ୍ୟ କଳେବର ଶାନ୍ତି-
ନଜନ ନିର୍ବାଣ ଯଥା ଉଡ଼ି ଛିନ୍ନପତ୍ର,
ଶତ୍ରୁ ଯେତେବେ ଗ୍ରାସେ ତାଙ୍କ ଭଗ ଶୂନ୍ୟ ପଡ଼ନ୍ତ;
କିମ୍ବା ତାରକା ପଡ଼ ଭଗ୍ନାଙ୍ଗ ପ୍ରଭ୍ରଷ୍ଟ
ହୁଏ ଜନମ୍ୟ ଯଥା ଦଳ ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟେ;
ବନ୍ଦେଣ୍ଟ ସଭାରେ ସଙ୍ଗେ ବସିଛନ୍ତି ମୌନେ ।
ସଭାମଧ୍ୟୁ ଉଠି ତହୁଁ ବିଦୁର ସଦର୍ପେ
କହି, ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଶତ ସୂର୍ଯ୍ୟ ସମତେଜେ
"କିପାଇଁ ହେ କୁରୁପତି ବୃଥା କର ଭୟ,
ତାହାଙ୍କୁ କି ଯାଉ ଅଛ ବଂଶ ବୀର ଛତ୍ର,
ଭଗିନୀର୍ଣ୍ଣ ସାତ-ସପ୍ତ ସ୍ୱରଣ ମାତାର;
ଦେଖିବ ଅଶାନ୍ତ ମାତା ନୃପ ସାଧ ନାହିଁ ?
ତବ ଜନ୍ମ-ଭୂମି ଯାହା ଶୁଭ ନୈବେଦ୍ୟ;
ଚନ୍ଦ୍ରବଂଶୀ ଯାହାଲାଗି ଅଶିଳ ଭୂପତି,
ତୋ ପାଇ ଧନେଶ୍ୱର କେତେକ ମୋହିବ ନେନ୍ଦ୍ରଜ
ଶାନ୍ତ ଶୂନ୍ୟ ମାତା ଅଙ୍କ ଏଣୁ ଧର ତବେ,
ଯତକଣ୍ଠ ତନ୍ତ୍ର ପ୍ରେୟ ଶ୍ରେତଦେହେ ଗଳନେ ।
ଥିଲେ ଖାଣ୍ଡୁ ପିତାମହ ଛିଦ୍ର, କୁଳାଗ୍ନ
ନ ଭୁଞ୍ଜିଲେ ଛାଡ଼ଭାତ୍ୟ ପାଣ୍ଡବଙ୍କ ଖଣ୍ଡ ।
ହେ କୌରବ ନାଥ! ତବଧି ନଜର ଭାବନା,
ତୁମ୍ଭଧ୍ୟ ନନଦ୍ୱାନ କର ଏହି ପଣ,"
(ତେବେହଁ, ଯବନ୍ତୁ ଅନ୍ଧ ଏକକ୍ତି ଭିଟେବେ
ଭୂତନ୍ତ୍ର ଛନ୍ଦୁଚା ଯାଇ ଭିଡ଼ ବେଶ୍ୟାଙ୍କ-ପସ୍ତ
ଅଶାସ୍ୟ ବନ୍ଧୁରଜ ତେଜ ତୀବ୍ର କେଶାତ ଓଷ୍ଠ
ପ୍ରଶସ୍ତ ମାର୍ଣ୍ଣିଲୁ ଯେତେକ ନିଦାଘ ମଧ୍ୟାହ୍ନେ

*କଥିତ ଅଛି କାଳିଦାସ ମୂର୍ଖ ଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ ବରରେ କବି ହୋଇଥିଲେ ।

ଏକା ମୁଁ କରିବି ଯୁଦ୍ଧ, ନାଶିବି ଅରାତିଗଣ,
ପାଣ୍ଡୁ-କୁଟିଳ ଧର୍ମ ଭୀଷ୍ମ ଧର୍ମ ପୂତ ଆଦି,
କୁଟିଳ ନ ରହିବେ କେହି ଜଳ ଦେବା ପାଇଁ;
ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା ତେଜିବ ଅସ୍ତ୍ର, ମହା ଶତ୍ରୁଦଳ ତାଙ୍କ
ନାଶ ଯିବ ଦିଶି, ଯଥା ସାଗର ଗର୍ଭରେ
ମିଳେ କ୍ଷୁଦ୍ର ଜଳସ୍ରୋତ; କହିବି କି ଅବା,
ଏ ଅତୁଳ କାର୍ଯ୍ୟ ଧରେ ଧନୁର୍ଦ୍ଧର କର୍ଣ୍ଣ,
କୁରୁ ଅନ୍ନ-ଜାତି-ଭକ୍ତି ପ୍ରକଟିବ ଯା ତେବେ ।”
ଆବର୍ତ୍ତି ବିସ୍ତୃତ ଚକ୍ଷୁ କର୍ଣ୍ଣ ବୀରବର
ତରୁଣ ବଦନ ହେଲା ଅରକ୍ତ ବରଣ,
ତରୁଣ ଅରୁଣ ଯଥା ନଭସ୍ତଳେ ଶୋଭିତ;
ଲୋହିତ ଲୋଚନୁ ଛୁଟେ ଦୃପ୍ତ ଜ୍ୟୋତିଃରେଖା,
ଛୁଟେ ଅଗ୍ନିକଣା ଯଥା ଅନଳ ପୁଞ୍ଜରୁ,
କମ୍ପିଲା ଦେହ ସଘନକ, କଣ୍ଠ ସ୍ୱନ ରବେ,
କମ୍ପେ ବଜ୍ର ରବେ ଯଥା ଧରଣୀ ପୃଷ୍ଠକ,
ଘନଘଟା ଘୋର ଘୋରେ ଘନ ଆଚ୍ଛାଦିଲା,
(ଅବଶେଷ ରବିକର ଶୂନ୍ୟ ପଥ ନଭେ ।
କମ୍ପି ରଣଭୂମି ଯଥା ପ୍ରବଳ ଭୂକମ୍ପରେ
ଧୈର୍ଯ୍ୟହର, କତି-ଅରି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କମ୍ପରେ ।
ଶକୁନି ଭଗିନୀ ଜନନୀ ଶୁଣି ଏ ବଚନ,
କ୍ରୋଧାନ୍ୱିତ, ଅମୁଖ୍ୟିତ ଦୈର୍ଘ୍ୟ ଶୁନ୍ୟପଥ,
ଦିଶାଇ କର୍ଣ୍ଣଙ୍କୁ, ଶବ୍ଦ ଦେଲେ କୁପାକୃତ,
ନବେ ଏ ଅଶୁଭର କାର୍ଯ୍ୟ ଜାଣି ମହାରଥ,
ଦେଖାଇଲ ଦଣ୍ଡ ବେଳେ ହୋଇଲେ କରୁଣ ।
ଦାଷ୍ଟୁ ନିନାଦ ଶୁଣି କାକଜାଣି ବେଳେଶ,
ଭର୍ତ୍ସଦି ଉଷ୍ଣଭ ତାଙ୍କ କୋଳ ବିସ୍ମୟେ ?
ଶାତ ମୁଖୁଁ ଶବ୍ଦ ବସେ, ଶାର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଶୁଣି,
ଚେତନାନ୍ତ ହେଲା ତାଙ୍କ ଶୀରନ୍ଦ୍ରନାଦର,
ଦ୍ୱାପର ଭୀ ଶଦେ ଦଣ୍ଡ ଓମ୍ ଗୁଣ ନୃତି
ଲୋହିତ ଛାଡ଼ିଲେ ଦୃଷ୍ଟି ଦମ୍ଭ ଗାରକେଶର,
କମ୍ପାଇଲେ ଅସି ଦେଖା ଖଡ୍ଗ ଧରିଲେ ଧନୁ,
ଗାରବନ୍ଧଭଙ୍ଗ କେଶ କଣ୍ଠ-ହିଣ ଭୋଗ ।
ବଳେଶାତଦନ ଅଧାରିଲା ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ୍ତ ପ୍ରବେଶ,
ଦୃଢ଼ ଦ୍ରୁତତର ଭକ୍ତ ହେଲା ପ୍ରବାହିତ,
ଧମନୀରୁ ଧମନୀକୁ ଶୁଦ୍ଧ ଶୁଭ୍ରତର
ନବଭର୍ଜ୍ଜନ ଯୁଦ୍ଧଘାତକ ମନ୍ତ୍ର ତେଜିଘାତେ
ଉତ୍ତେଜନା ହୋଇ ସର୍ବ ଗାତ୍ରେ ମଣ୍ଡଳୀ,
ଜୀବନ ସର୍ଗରେ ତୁଳ୍ପ ଝାସିବାକୁ ଦବେ,
ଉଠିଲେଟି ମହାବେଗେ ଅନଳ ସଦୃଶ,
ଔଷଧି ଅନଳେ ଯଥା ପତଙ୍ଗ ଉଦ୍ବେଗେ
ଅଗ୍ନି କୁଣ୍ଡ ଦେଖି ଆସିବାକୁ ହୋଇ ।
ଦେଖି ଆସ୍ଫାଳ ବାଣୀ ଶୁଣି ବଳି ପାହିଜନ,
କୁରୁପତି ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ, ଭୀଷ୍ମ ପିତାମହ,
ଭଲ ଆନ୍ତ ଜାଣିଲା କିବା ଅତୁଳ ସମୁଦ୍ର,
ଧାରଣ ତେଜ ଜନେ ଦେଖ ଜୀବନ-ରକ୍ଷିଣୀ,'
କହିଲା, “ହେ ଗାରକଣ୍ଠ ! ଜଗଦୀଶ ତୁମ୍ଭ
ତୁମ୍ଭେ ପିତାଙ୍କ ଏକ ଶତ୍ରୁ ଶରତେ,
ତୁମ୍ଭ ବିନା କେ କହିବ ମୋତେ ଏ ହନ୍ତେ,'
କରିବ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ କରି ଶୋଧାଇବ ଅଚିର
ଅଚିରେ ରଣେ, ମନୋବାଞ୍ଛା କର ମୋ ପୂରଣ;
ନାଶି ପାଣ୍ଡବ-ବଂଶ ସ୍ୱହସ୍ତେ ସମ୍ପଦ,
ହିଂସା ଅଗ୍ନି ନିର୍ବାପିତ କର ମୋ ହୃଦୟୁଁ,]
ଶାନ୍ତି କରାଇ ଦିଅ ବନ୍ଧୁ ଅଶାନ୍ତ ଜୀବନେ” ।
ନରୋତ୍ତମ କୃପାଚାର୍ଯ୍ୟ, ଦ୍ରୋଣାଚାର୍ଯ୍ୟ ମହା
ଏତେବେଳେ ଯାଏ ଚେଷ୍ଟା ଥିଲେ ସ୍ଥିର ହୋଇ,
ଶୁଣି ଦାନ୍ତିକ୍ୟ ଯଥା ରୋଷ ହୁତାଶନ,
ଜାତଦନ୍ତ ଉତ୍ତର ଯବେ ହୋଇଲେ ସୁବଟ;
ଯାଗ ଝାସିବାକୁ ଧର ଛିବ ହେଲା ପ୍ରାଣେ ।
କହିଲେ “ହେ କୁରୁପତି, ଶୁଣ ମୋ ବଚନ
କରିଁ ଭିତ କାହିଁ କେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ ଅଜ୍ଞାନେ,
ଗର୍ବିତଙ୍କ ମେଘ ଯଥା କହିଛ ଅକାଳ,
ଓଜସ୍ୱ ନ ଗର୍ଜନା, ହେଲ କଳନ

ନୂପୁର ନୂପୁର ନେଉନେ; ନନ୍ଦନର ନର୍ତ୍ତକୀ,
ଯେଉଁ ସଦନରେ ନେତ୍ର, ନେହାଇଲେ ବିଶାଳ
ସ୍ପର୍ଶିବ ଗଗନ ଭାଲେ; ଚିତ୍ରିତ ବକ୍ଷେ,
ଯ ଦେଶ ଏ ଗର୍ବ ଭରା ଅଦ୍ରି ବଳିଅଛି,
ଟଳ ଟଳ ହୃଦ ଦିଶା ସାମାନ୍ୟ ଗର୍ବରେ ।
ନାଭର ଭୂଧର ନାଦର, ଦେଖିଲେ ସର୍ବେ,
କନ୍ଦର ଭଞ୍ଜନାକୁଳି ମଣ୍ଡିତ ନେହାରି,
କର୍ପୂର, କାଞ୍ଚନ ଆଦି ଧାତୁର ଶତେକ;
ନବଯୌବନ, ବସୁଦର୍ଶୀ ଶୃଙ୍ଗନେତ୍ର, ପୁଣି
ଦୃଷ୍ଟି-ବୃଷ୍ଟି, ଦେଇ ସେ ବର୍ତ୍ତିବାନେ, କେଉଁ ଦେବ
ଯୋଗାଯୋଗ ସ୍ୱଦେଶ, ଅଟନ୍ତି କି ଜଗତ ଏଥି ?
ସାଧାରଣ ଜନ ଯାକୁ ଅଛନ୍ତି ମନ୍ତ୍ରରେ,
ପ୍ରକୃତି-ସାର୍ଥ-ବାଦ ବ୍ରତ ସଦା ଦେଇ,
କାହିଁ ଦେବାଳୟ ଦେଖି, କହନ୍ତି ଏହି ?
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାଦ୍ରି ବାଳ୍ୟ ଶ୍ରୀ କାହିଁ ନୀରବରେ
ସିନ୍ଧୁ ଶିରେ ଏହି ନଥା ଚନ୍ଦ୍ରମା ଖେଳିଲା,
ଶାଖରୀ ତୁଷାର ଦାନ୍ତେ ଶିଖିର ଜାଳିଲେ;
ସାଗର ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ- ଦ୍ୟୁତି, ଜ୍ୱାଳାପେ, ଅଥବା,
ନେଷ୍ଟାଳି ଶକ୍ତି ସେତେ ଜନକ୍ଷ ମଣ୍ଡପ,
ସ୍ୱଅଭି ଜନନ ଯଥା ନେତ୍ରଜ ଶ୍ୱେତର୍ଣ୍ଣ;
ନେତ୍ରଭ୍ରମ ବାହନ କଠନ, ଶୃଙ୍ଗ ଶୃଙ୍ଗ ସରଣ,
ଦ୍ୱୀପ ପ୍ରସନ୍ନ ନଭରେ ଦାମ୍ପତ୍ୟ ବିରାଜ;
କର୍ଣ୍ଣ ରୂପ କିଞ୍ଚା ବର୍ଣ୍ଣ ନକ୍ଷତ୍ର ଅନନ୍ତ
ଭୃତ୍ୟ କାହାରେ ଦୃଷ୍ଟି ଖାଟି ବନ୍ଦେ କର ।
ଧର୍ମ୍ମ-ଗର୍ବ ବଳୀ କିଏ ସ୍ଥାପିଲେ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ,
ସଂଖ୍ୟାରେ ଘଣା ଦେଅ ଜଗତ୍ତି ଦେଖ,
କର୍ଣ୍ଣିକା ଦୃଷ୍ଟି ବଳୀ ଭବନ ଦାମୋଦରେ,
ଜଳ ଶିର ଜୀବ କଲେ ନେତ୍ରନ ଦେଖୁରେ ।
ସତ୍ୟାନୃତ ଦେଶେ ନଭରେ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷିତି,
କର୍ମ ଅପମାନ ଦେଖା ସ୍ୱଦେଶ ଅନୁ ନେତ.
କେଉଁଠାରେ ଦୃଷ୍ଟିରେ କହିଁ କରେଣ କରେଣ ?
ଏହିକୁ ଅନ୍ତର ଭୃଙ୍ଗ ପ୍ରତିକି ବନ୍ଧୁ ଦେଖି,

ସୁନ୍ଦରି ସୁନ୍ଦରି ଧୀରେ ତନ୍ତ୍ରକା ଦେଖି !
"ପ୍ରକୃତ ସାର୍ଥ-ବାଦ ବ୍ରତ ମହାମନ୍ତ୍ର",
କହୁ ନେ ଘଣ୍ଟରେ ମନେ, ନେହାରି ଭାରତ
"ଜନ୍ମ ନାକର ସତ୍ୟ ଧର୍ମ କଲ୍ପିତ୍ୱ
ଅଦ୍ୟତ୍ୱ ସାର୍ଥ-ବାଦ ହେଉ ଜନ୍ମଦାତୃ ।"
ଏହିରୂପେ ଚିନ୍ତନୀୟ କାଳ ଭୂଷେ ନେଇକ
କହିଲେ କାହା ପରଶଂସା ଜନ ନିଜ ସ୍ଥାନେ ।
ନବ ଉତ୍ସାହା ସ୍ମୃତି ଦେଶଭାରତ,
ନର୍ମ୍ମଦାକ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଉଛି ସ୍ୱାଂଶ ମନୋହର,
କେହି ନେ ତୃଷ୍ଣରେ କର୍ମ ନଭେମ ଜଗତେମ,
ନେତ୍ରଂ କୁଳ ଅନନ୍ତ ଜନ୍ମେ ମନରେ ।
କହିଲେ ପ୍ରାଣବ୍ଦ ଗୋଟି ପ୍ରକୃତ ଶିଳ୍ପୀ
ନେତ୍ର ପ୍ରବୃତ୍ତି ବାଗି ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କର
(ନାଟକ, ନବଶ୍ରୀ-ଗୁରୁ, ଅଙ୍କ-ଧ୍ୱନି ନବ,"
ଧନ୍ୟ ନବ କବିତୀ ନର୍ତ୍ତୀ କଳଶୀ ଭ୍ରମର,
ମାତୃକୁ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଅଶ୍ରୁ ସଂହରି ଦେଖ !
କନ୍ୟା ଜନ୍ମ ଜନ୍ମିବେ ଶର୍ମୀଙ୍କ ସନ୍ତାନେ,
ଜନ୍ମରେ ସ୍ୱଜନ-ଗାଥା ଗାବତ ଜନ୍ମବ,
ଅବତ ଏ ବୃଦ୍ଧ ଧର୍ମ ବନ୍ଧୁ ମାତ୍ର ଥିବ,
ଅର୍ଥମୟରେ ଅମୋଘ ଭା ଦର୍ମି ଦନେ
କୃଷ୍ଣରୁ ନଦୀ ଯଥା ତମୋମୟ ପୁରଃ
ଉତ୍ତର ନେ ଭାବ ଦେଶ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉପମା;
ଅବାଧେ ସ୍ୱଦେଶ ନାଶ ନେ ଜାତେ ଭଲ
(ମନେ ଧନ୍ୟ ପଣ୍ଡିତ କଲି ପର, ହେ ନାଟକ !
ପ୍ରେମ ବୌଦ୍ଧ-ବଳ ଧ୍ୱଂସେ ଶକ୍ତି ପ୍ରଜାର୍ଥ୍ୟ,
ନେତା ସ୍ୱଦେଶ ଭ୍ରମ ମାତ୍ର ନାହିଁ ଅନ୍ୟ ଭିନ୍ନ,
ଜନ୍ମାଙ୍କ ଶକ୍ତି ଦେଖି ଜନ୍ମ ନେଇ ଧର୍ମ
ନେହାରିଲେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଏ ଜ୍ଞାନ ନାଶକର୍ତ୍ତା
କିନ୍ତୁ ଏ ଦେଶର, ହେ ହୃଷ୍ଟ ! କୈଳାସର କୁ
ଦିଗନ୍ତକି ? ଅଟନ୍ତି ଦ୍ୱାରପାଳ ଦେଖ,
ଦୂରରୁ ଦୂରନ୍ତାନ କାଳ ନେଇ ଶ୍ରୀ
ବାଣିଜ୍ୟ ମୁଖ ରେଖିଲେ ନେତ୍ରଂ ଜଳ,

ନାହିଁ ପୁଣ୍ୟ ଧରାପୃଷ୍ଠ ନାହିଁ ଦେଖି ତାହିଁ,)
"ହେ ହସ୍ତିନାପୁର ଶୁଣ, ଏକଦା କେବଳ
ଜାହ୍ନବୀ ଗାଧନର ସଦା ଅଯୋଧ୍ୟାରୁ ଦୂରେ,
କାହାକୁ ଅଜଣା ଅବା ସମ୍ଭବର ଏକଥା ?
ଅଥବା କହିବ ମୁହିଁ କଷ୍ଟାରୁ ଅଧିକ —
ଯା' ପ୍ରଭାବେ ଭୂତକ୍ରି ନର ଶାନ୍ତି, ଦୁଃଖ ଆଦି
ବୈକୁଣ୍ଠ-ଧରଣ-କ୍ଷେତ୍ର ଏହି ନର-ଦେହେ,
ଘରଣୀର ମହାଗ୍ରହ, ଧର୍ମକାଏ ଧଧା
ମହାକଙ୍କଣିକାଂସନ୍ଧ ବୁଦ୍ଧ ବିଯବାଦ,
ଏକତା ଭକ୍ତେଶ କୀର୍ତ୍ତି ଏସ୍ପୃକ୍ତ ଜଗତେ,
ଧୂର୍ଭ ବାଣୀ, ଶୁଭବୁଦ୍ଧ ! ଜାଣ ହେ ସକଳେ,
ହେ ବୃହେ ଫଳର ଫଳ କାଶର ନଗର,
ବଣ-ଧ୍ୱଂସ, ଦେଶ ଧ୍ୱଂସ, ଜାତ-ଧ୍ୱଂସ ଆଦି,
ହିଂସା ମୂର୍ତ୍ତି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ, ନଗରା ବର୍ଜିତ ।
ଲଙ୍କ ବା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସବେ, ହେ ଭୃଗୁରାମ ! ଦୁଃଖ
ପାର୍ଥିବରେ ଏକମାତ୍ର ତଥ ଏବଂଜାଳ
ନିମକର ଛାପାଦଗ୍ଧେ ଭଙ୍ଗା ନଗରଗ୍ରେ,
ହ୍ରସିତନ ଅଜୀବନ ଅଶାନ୍ତି ଜଗତେ ।
ଧର୍ମ ନାଁ' ଜଗତେ ଭବ ଭାରତ ଶାସନେ
ଶାସ୍ତ୍ର; ଆଜ୍ଞ ଅନ୍ୟଜାତି କେମନ୍ତେ କହିବ
କ୍ଷୁ-ଛ କହୁ ନଡ଼େ ମୋହର, ଟେକୀଲବ ଭୃତ୍ୟ
ବୀର ଭକ୍ତ ଶିରୋମଣି ଗୋବିନ୍ଦ ସଦୃଶେ
ଭାରତବ୍ର ଅରଣ୍ୟ ଆଦି ଅନାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରମିତ
ବୋଲିଣ ଉଲ୍ଲିଖିତ ସତେ ! ଦେଖ ଟେକୀଲବ କିଂବା
ଭାରତ ଶାସନ, କେବେ ଦେଖିଛନ୍ତି କେବେ
ବୁଦ୍ଧି ଦୋଷ ଶୂନ୍ୟ ଅବା ମୂର୍ଖ ଧର୍ମ-ଧ୍ୱଜ ?
ଏ ଜଗତେ କୁହନ୍ତି ଦେଖ କୋର୍ଦ୍ଧାଣ ନିର୍ଗୁଣ,
କେଉଁ, ଭାଗତ ତାମସ ଦାସୀ-ବିକଳ-
ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ଶୁଭ୍ରଦନ୍ତା ଧାର୍ମ ଦେବ-କୁଳପତି
ଭାଗ୍ଯ, ଧ୍ୱଜରେ, ଛନ୍ଦ ନବ ମନ୍ତ୍ର କଣ୍ଠ
ଭ କହିବ ଆଜ୍ଞ, ଦେଶାନ୍ତ ନୂତନ କହିବାର
ଶାସ୍ତ୍ର ଅଜ୍ଞ; ଧାରଣେ ଜଲ ନହେ ତେବେ ?
କହିଲ ପାର୍ଥିବ ମୁହିଁ ଅନନ୍ତ ନନ୍ଦ
ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଦେବେ ନିଜ ନିଜ ଶ୍ରୀର୍ଷ, ଦେଶ,
ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ମଣ୍ଡଳାନ୍ତଥା ଅନ୍ୟ; ହୋଇବ ଉଦୟ
ଜ୍ଞାନ ହେ ସକଳେ; ପରମ୍ପର ଦୃଷ୍ଟେ କୃଷ୍ଣ
ନିକଟ ମୁଖୀ ଦୃଷ୍ଟି ! ଦେହ ନାହିଁ କରେ ବୃନ୍ଦର,
ଅହୋ ! ଯୋଗୀନ୍ଦ୍ରମାନେ ନଣି ଚନ୍ଦ୍ରଚନ୍ଦ୍ର, ଆର,
ଅଧ୍ୟ ଗୌରବ-ଟେକୀଲବ-ରବ, ଭୂତଯୋଗେ,
ଯା' ଅନ୍ତ ଚେତନେ ଦେବେ ଧରିଛି ଜୀବନ,
କେମନ୍ତ ତମର୍ଥ ଭୂମି ଜନ-ମନ ଦେଖି,
ତେବେ ଶୁଭକ ଜଗତଗ୍ରଲ ନ ଭୂମ୍ୟ ହେବ କାହା ?
ପ୍ରଜା ଦୁଃଖ ଦେଖି ଦେହ ଦେଖିଛନ୍ତି କେବେ
ରାଜାଧୀନ ପ୍ରଜା ଅମ୍ଭ ରାଜ-କର୍ମଚାରୀ,
ନାହିଁ ସ୍ୱାଧୀନ ? ନରକ ସେ, ଭୂତପ୍ର ଦେଶରୁ
ଶାସକ ତାଙ୍କୁ; ପୃଥିବୀ ନର, ପଶୁ ଦେହ,
ଦଳ-ଚ୍ଛେଦ ନାହିଁ, ତେବେ ଜାତି ନରକର
ଜାଣିବ ନାହିଁ ତାଙ୍କୁ, ହେ ଜଗତ ପୂଜିତ !
ଧନ୍ୟ କରିବ ଭଲ୍ଲୁକି ପ୍ରଣାମ ଭୂତନ୍ତୁ
ଅର୍ଦ୍ଧ-ପୂଜ ଦେବର, ଦାହିଁ ରାଜ୍ୟ ଭଜ ଭକ୍ତି
ଯ' ଜାଣି ଶାସ୍ତ୍ରୀ ଭୂମି ମୁକ୍ତ ଫଳ ହେଲେ,
ଆର୍ଯ୍ୟ ଦୁଃଖ ନାମ ତେବେ, ନରକେ ସ୍ୱାର୍ଥର
ଅର୍ଥ୍ୟ ନାମ, ରାଜ ଭକ୍ତି ଅବଲା ଦେଖାଇ ।
ରାଜ-ଭକ୍ତି ଭକ୍ତ-ଦେହ କରେ ଦେଶକ ଦେହକ
କାହିଁଷ ଦେଇ ମହାପ୍ରେର ନିଜ ନିଜ ପ୍ରାଣ,
କୃତଜ୍ଞତା ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ସର୍ବ ଦେଖାଇଛି ଅକର୍ମ
ବୀର ଧର୍ମ, ବୀର ଦେଶର ଭାରତରୁ ଅର୍ପି ।
ଦେଖାଅ ଦେଖାଅ ଟେକଲ ଶିଖାଅ ଆଚରଣ,
ନ କହି ଭୃଗୁର୍ଦ୍ଧ ଟେକିବ ଭୂତତ ପୂଜନ୍ତ,
ନରକ କାଳକ ଦେବୀ ଭୁକ-ବଂଶ ବ୍ରୁ ଲ !
ଜଳ ହେ ପ୍ରତିକଳନ ବର୍ତ୍ତ୍ରି ଦେଇ ଦ୍ୱ,
ଶୁଣ ଧର୍ମ ଦେବକ ଶବଦ ହିନ୍ଦ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ;
କା'ଳକୃଷ୍ଣି ଜ୍ୟ-ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ଵାତ ସେସଥା ସ୍ଥଳିତ ।

ଅବଜ୍ଞାଏ ଭରେ ଯହିଁ ଶୁଣ ମୋ ବଚନ,
ନୃପ ଯାଜସେନୀ ! କୁରୁ ସଭା ଏ ସଭାରେ
ଝଙ୍କାର କରେ, ଶୁଣି ଦ୍ରୌପଦୀ ହିତ—
"ଦ୍ୱାପର ମହାପ୍ରଳୟେ ଯଥା, ଜଏ କା ଜନାଇଣି,
ହେ ଦର୍ପୀ ଏକଘ୍ନୀ ଧାଈ ! ତୁମ୍ଭ କୀରପଣ
ଏହୁ ! ଆଜ ଅନ୍ୟ କଥା, ଯୁଦ୍ଧଭୂମି, ସିନ୍ଧୁ-
ସତ୍ତ-ଜନ୍ମ! ସାଗରରେ ତୁଙ୍ଗ ପଦ୍ମଗୀ
ଟାଣେ ଯଥା ଖଳ-ସୂକ୍ଷ୍ମ ପତ୍ତ; ଶୁଦ୍ଧବଳ
କଥାଟି ଧର୍ମର ଶରୀର କୁଡ଼େ ସମସ୍ତଙ୍କ
ଦୃଷ୍ଟି ନରୁଦର୍ପୀ ! ଭାଣ୍ଡେ ତାଙ୍କ ହେବା ?
ବଳରେ ତେଜ ଦର୍ପ ଦେଖୁ; ମିଥ୍ୟା କି ଏକଥା ?
ଆସନ୍ନ ଶ୍ରଦ୍ଧା ମିଳି, ବଜ୍ରବା ଦର୍ପୀଙ୍କୁ
ଆଜି ସେନାପତି ଶଦ୍ଧ, ଦୃଷ୍ଟି ଭରାଳିବ
ଦୃଶ ବକ୍ରଦର୍ପୀ, ପୁଣି ଭଞ୍ଜା କ୍ଷଣ ।
ହେଳା ଏହିତ ଏବେ ଦେଖିଲି କୁରୁପତି
ନେତ୍ର ମନେ ପୁଣିମାନ, ଅବିବେକ ଶେଷେ
ହେତ୍ୱିଷ୍ଟ ସୃଷ୍ଟିଜଣ ଦାଉଡ଼ିଲେ ଚକ୍ରକେ
କହୋତ୍ତିରେ ସିଂହାସନେ, ଶୀର୍ଷ ଦେଖିଲା
କାହିଁକି ପଥ ବାଧ୍ୟ ବାଣୀମା, ଦର୍ପ,
ନାଶବୁଝି କୋଟାଡ଼ିଲେ ଦେହରେ ଜଗତ,
ଦୃଷ୍ଟି ମିଳେ ଦେଖାଇଲେ ଦେଖେ ଦ୍ରୋଣ ଭୁବଣ
ଶୁଣୁଣ! ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର ଦେଖିଲେ ସୁପ୍ତରେ ।
ନିର୍ବାଣ ହୁଡ଼୍ଙ୍କ ସାଥ ଦେଖିଦାଏକ ଯଥା,
ଆଗ୍ନେୟକୁ ତଡ଼ିତ କଞ୍ଚଣ ଦୃପରେ,
ଭୀଷ୍ମରୁ ମହାରେଣ କାର ନରେ ନାହିଁ,
ତହିଁ ନବଧନ୍ୱା ହେବ ଶ୍ରୀ ର ଭଗ୍ନ ଶେଷେ
ଦୁଃସ୍ୱପ୍ନ ହେଉଛି ଦେଖ ଦ୍ରୋଣାଚାର୍ଯ୍ୟ କାଳ
ତାଙ୍କର ତେଜ ମହାତେଜ, ଅଶ୍ୱ, ଦୂଷଣ ।

ପ୍ରଥମସର୍ଗ ସମାପ୍ତ ।

ପାଣ୍ଡବ ସଭା ।

(ଦ୍ୱିତୀୟ ସର୍ଗ)

ବୈଜୟନ୍ତ ଧାମେ ଯଥା ଦେବେନ୍ଦ୍ର ବାସବ
ବସନ୍ତି ଦେବଙ୍କ ସହ ବେଷ୍ଟିତ ହୋଇଣ,
ମହାଦେବ, ଦେବଋଷି-ବାଦକ ନାରଦ;
ତେତେକ ପାଣ୍ଡବେ ଅଜି, ପାଞ୍ଚାଳ ମିଳନେ,
ବସିଥିଲେ ଦ୍ୱିଜ ଭୂପ ଆଦି ବୁଦ୍ଧ ସଙ୍ଗେ,
ପରସ୍ପର ସମ୍ଭାଷଣ, ହସ୍ତ ମନ୍ତ୍ରସ୍ୱାଦ ।
ଧର୍ମ ଅବତାର, ଧର୍ମ—ପୁତ୍ର ଯୁଧିଷ୍ଠିର,
ଦେଖନ୍ତେ ଯାହାର ଧୀର ପ୍ରଶାନ୍ତ ବଦନ,
ଜନାତ ନାହିଁ-ଭୂପ ନାହିଁ, ଦର୍ଶନେ
ଦୁର୍ଜନ କିଏ ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ୁଥିବ । ଅଦ୍ଭୁତ
ହିଁ ବସୁଥିବେ ସିଂହାସନ ବୁଝାଇ ଯମରେ
ଶୁଭ୍ର ଯଥା, ଶୁଭ୍ର ପୁଣ୍ଡରୀକ ସୁବର୍ଣ୍ଣ,
କର୍ମାଧାର୍ମ ଭାଳ କାଳଦଣ୍ଡଧାର ଯଥା,
ଚୈତ୍ୟ ତପସ୍ୱୀ, ତପସ୍ୱୀ, ଶାନ୍ତ ଧନଞ୍ଜୟ
ଧନପତି-ଯକ୍ଷୀ, ତତ୍ତ୍ୱଦର୍ଶୀ ମହା, କରିବ
ଅନଳ ପ୍ରସାଦ-ଲବ୍ଧ କୋଦଣ୍ଡ-ଗାଣ୍ଡିବ,
ନବତନ୍ତ୍ରୀ ଶୁଭ୍ର, ନେତ୍ର ଭ୍ରୂ ଶ୍ରେଷ୍ଠ
ନିଷ୍ଠ ନେତ୍ରରେ, ଶାନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟି ଦୃଢ଼ ଯଥା
ଅର୍ଣ୍ଣ ହେବ ଜୁଡ଼ିଲ, ଭୂଜ-ଦଣ୍ଡ ଉଦ୍ଭାଳିତ
ସହଦେବ ସତ୍ୟବାଦୀ, ହିଂସ୍ର ଶାନ୍ତକୁଳ
ଦିଗାଧିପ ନକୁଳ; ନୃସିଂହନା ଧୃଷ୍ଟଦ୍ୟୁମ୍ନ
ଅର୍ଥପରାଣ ହେଳିତାଳ, ଦ୍ରୁପଦଙ୍କ ଅଙ୍ଗ
ମହାବୀର ଦ୍ରୁପଦ; ଶତ ଶତ ପାଞ୍ଚ ଜନ୍ମୀ
ସୁଷ୍ଠୁତ କତ୍ତୃକେ ବେଷ୍ଟିତ ହୋଇବେ,
ନରେ, ତାହାପର ପାଣ୍ଡବଣ ନରେ ଯଥା,
ଅଖିଳ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ପଦେ ଚାହିଁବେ ସ୍ୱୟଂ
ବୈକୁଣ୍ଠ ଉତ୍ତାଳ ଦଳ ନରକୂପ ଭରେ

ହୃଥନ୍ତି ନନ୍ଦନ ଆହେ ଦ୍ରୁତେ ଦ୍ରୁତେ ଚଳିସ୍ତୁ
ଅଟନ୍ତି, ଅଧର୍ମୀ ନୀତି ଧର୍ମ ଲଭା କରନ୍ତୁ ।
ଚନ୍ଦ୍ରଛନ୍ତି ବର୍ଣ୍ଣେ ଯଦ୍ଧ ପ୍ରଚୁର କରନ୍ତିନ
ପ୍ରାନ୍ତରେ ପ୍ରଚୁର ଅଟ୍ଟ ନବ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି
ଲୁବଧ ଅନନ୍ଦେ ଯଥା ନିୟମ ପାଇଲେ ।
ଶତ୍ରୁତିକୁ ନୁଅଙ୍ଗି ନ ପୂଜିଲେ କୌତୁକେ
କହିଲେ ପାଣ୍ଡବ ନାଥ! ଦେଖ ବୀରବରେ
ବଳ ଯେଜାତେ ପରେ ଦ୍ରୋଣଙ୍କ ଆଗେ
ବାଳି ରାଜା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ, ଅଥବା କାହାର
ହେଉ, ସମ୍ମୁଖ ରଣରେ ଦେଖି ସାବର୍ଣ୍ଣ
କ୍ଷତ୍ରିୟ ପତନ, ଏବେ ଯେ ଅବଶ୍ୟ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ
ଲୋକାପ୍ରତ୍ୟ, ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ, ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟୀ ସମ ।
ବାର୍ତ୍ତାଶେଷ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଏମନ୍ତ ଧର୍ମତ୍ୱ
କହିଲା ଉପସ୍ଥିତ, ଯଥାବିଧି ପ୍ରଦର୍ଶାଇ
ସମ୍ମାନ ସଙ୍ଗରେ, କିଣାଇଲେ ନିଜହୋତ୍ର
ଶତ୍ରୁପୁରେ ଜାଣିଲେ, "ମହାବୀର ଦ୍ରୋଣ
ରଣେ ହେବେ ହତାପତ, ଶୁଣିଲୁ ମୁଁ ପୁଣି
ରଣେ ଥିବେ ଦୁଃଖ ସବୁ ଦ୍ରୋଣ ଦେବଙ୍କର
ଶିଷ୍ୟ ସମସ୍ତରେ ଅହୋ ! ଜେନେନ୍ତ୍ର କହିବ
ଦାରୁଣ ବାର୍ତ୍ତା ଦେଖି, କହିବାର ଯୋଗ୍ୟ
ନୁହେ ତାହା, ଶୁଣ ହେଲା ଶତ୍ରୁପୁରେ, କେଉଁ
ଲୋକେ କୋଳେ, ଦାଏ ଯେଣୁ ଗୁପ୍ତବୀରଙ୍କ ପୁତ
ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା ଶୁଣିଣ ଯାହା କହିବ ପ୍ରକାଶ,
ନ ବୁଝିବ ମୋତେ; ପାଣ୍ଡୁବଂଶ ବିନାଶିବ
କହିବେ ପୂର୍ଣ୍ଣ, ମହୋନାହାଁ ଶ୍ରେଣୀବୀର୍ଯ୍ୟ
ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କର; ପୁଣି ତାହା ହେ କହିଲେ
କୁନ୍ତୀଙ୍କ ଧର୍ମସୁତେ ଜାଣି କେତେ କେବଳ;
କହିଲି ଯଥାର୍ଥ ଏବେ ଏ ଅନ୍ୟ ସେମାନେ ।"
ଏତେ କହି ବାସୁଦେବ ଦୂତ ଚଳିଗଲେ ।
ଭାବିଲେ ଧର୍ମ-ସୂନୁ, ଜାଣିଲ ଅଶ୍ୱତ୍ଥ
ମହା ଦର୍ଶିବା ନାହିଁ ଦ୍ରୋଣଙ୍କ ପ୍ରତିଜ୍ଞା,
ଅପମାନ ହେଲାଇଲେ ନିଜ ପୁତ୍ରଙ୍କର ଅର୍ଥେ !
ଶତ୍ରୁପତି ଉଠେ ଦେଖି ପୂର୍ବ ଯଶରେ
ଦୁର୍ଜନେ କିଙ୍କଳା ଦ୍ରୁପଦ ସୁଖେ,
ଏମନ୍ତ ସମୟେ କାହୁଁ ଭୁଲିବିକା ଅବି
ଯୋଷ୍ଟଲ ଅନ୍ତର ଦେବ ପଦସ୍ଥା ଭର
ନଗାଇଣ ପୃଥ୍ୱୀଧୀରୀ ଯଥା ଶିର ହେଲାକୁ,
ହରେଲ-ଶଙ୍ଖ-ଅଙ୍ଗ ଶୁଣି ଦ୍ରୁତ ସଖା,
ଭକ୍ତ-ପଦ୍ମନେ-ପୁଣ ଧର୍ମାତ୍ମଜଙ୍କର
(ହୋଇଲ ବଜ୍ରଭି ତଥା, ଦାଣ୍ଡିବନ୍ତ ବାର୍ତ୍ତେ ।
ଶଳଜଡ଼ ନଦୋଳାରେ ଓଡ଼ା କାହୁଁ କାହୁଁ
ଅକସ୍ମାତ ଶୁଣିଲ ନ କେଶବ କହାର ?
ସତ୍ୟ ଶରେ, ଯୁବପତି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପ୍ରବଳ-
ଦ୍ୱାର ବାସ୍ତି ସ୍ଥାନ ଯଥା ଲଭନ୍ତି ପୋତେ,
ଦାରୁଣ ସମ୍ମୁଖ ସ୍ଥାନ ହୋଇଲେ ତେସ୍ୱନ ।
ବିଜୟ-ପଦ ହେଉ ସ୍ୱଧୀରଙ୍କରେ,
ଦ୍ରୌପଦ-ତକ୍ଷଣ ସ୍ତବ୍ଧ ବାହୁଙ୍କୁ ନେଇଣ
(ଧୃଷ୍ଟଦ୍ୟୁମ୍ନ ଦେବାଦେଖା ପୂର୍ବ ଦୁଃଖ-ଛବି
ନେବାଲା ସୁପୁତ୍ରଙ୍କରେ ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଯଥା)
ପଦେଶ ସ୍ୱରେ କୌଣସି କହିଲେ ବାହୁଙ୍କୁ
କହ ଶୁଣି, ହେ ସୂନୁ ! ଭଗିନୀ ଭାଜନ !
କେଉଁଠି କାହିଁ ଅଛ ଅନ୍ତ ଏ ଦେଖାଇଦେଲେ,
ଧାଇଁ-ଲକ୍ଷ୍ୟ ଦେଇ ବୁଝି ପରେ ବୁଝି,
ଥୁଣି ବନ୍ଦା ମାତ. ଜାଣି କାହିଁ ସବୁ !!
ତଥାପି ଦସ୍ୟୁ କାହୁଁ, ଶୁଣିଲି ଯେ ପୁତ୍ର
କୃଷ୍ଣ, ତଦରେ ଦ୍ରୁପଦ; ପଡ଼ିଲ ସେମା ମରନ,
ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଶତ୍ରୁଙ୍କ ଶତେ ଧନ ବାର୍ତ୍ତ୍ୟ,
ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା ଜଳବଳ ମିଳା ପତାକାର
ମହାବୀରେ ପୁଣ୍ୟବନ୍ତ ଜାଣି ନିବେଦିଲ,
କହିଲ ନନ୍ଦନୀ ଯଥା ଓଡ଼ିଆ ଦେବୀଙ୍କର
ଦୋଷ ବିଦେଶୀ ଶୁଦ୍ଧ ଶିବ ଭାବ ପ୍ରତି;
ଅବିଶ୍ୱ ସେ ପୁଣ ଅଛି; କି କହିବ ପ୍ରଭୁ !
କୋଟା ବସ ପ୍ରସାଦେନ ନାଥଙ୍କୁ ସଦେ,
ଓ ସୁଖ ଥିଲେ ଶୁଣ ତପ ପୁତ ପଡ଼ିଲେ,

ନଶ୍ୱର ଶୋଭାରେ ମନ ଭଜେ ଶରୀରଧାରୀ.
ଶୈଶବର ସଦୃଶ ସ୍ୱଭାବ ଥିଲା ପ୍ରକୃତିରେ,
ଅବଶିଷ୍ଟ ଶେଷ ଥିଲା ସଙ୍କଟ ମଧ୍ୟେ,
ଏହିମନ ଏକପ୍ରାଣ ଥିଲୁଁ ସର୍ବ ଭାଇ
ଏକାନ୍ତ ଉଦ୍ଧତ ସ୍ୱଭାବ ମହାମାନୀ ସେହି;
ବାଲ୍ୟକ୍ରୀଡ଼ା ସମୟରୁ ଅମଙ୍ଗଳ ଚିହ୍ନ,
ଦେଖାଇଲା ଅତି ସେହି ମଙ୍ଗଳ ଦିନରେ,
ଅଗ୍ନି ଯଥା ବାୟୁ ସଙ୍ଗ ଅଗ୍ନିଶିଖା ସଙ୍ଗେ,
ଲଭିଲା ଭୂପୁର ବୃଦ୍ଧି ବୃକୋଦର ସହ
ଅନେକେ ଶତଭ୍ରାତୃ ଭୀମ ବୃକୋଦରେ
ଶିଶୁ ଜମିଗଲେ ଯଥା ଶତ ନକ୍ର ଶିଶୁ;
ପାଇଲ କି କେବେ ତାହିଁ କୌଶଳୀ ଶାକୁନି
କପଟ ମନ୍ତ୍ରଣା ନିଜ ଅଜ୍ଞାନ୍ତ ଭେଦକେ ?
ନପାଇ ଉପାୟ ଦେଖିଲେ ଶତ ଭାଇ ଶେଷ;
ଖଳଦେବ ନିଜଗନ୍ତେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପଣ୍ଡା ଦେଖିଲେ;
ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର ପୁତ୍ର ତେଜୁଁ ସନ୍ତାନେ, କିନ୍ତୁ—
କେ ଜାଣେ ଗୋପିତ ଥିଲା ଚିର ଶତ୍ରୁ ପଦେ ପଦେ
ଜୟମନ୍ତ୍ର ଫଳବର୍ତୀ ହେଉ ମିତ୍ର ବୃନ୍ଦ,
ଭୂଧର-କର୍ଣ୍ଣପାପୀ-ବକ୍ଷି ଜନନୀ ସେଥିରେ
ସମ୍ମୁଖ ଭଗ୍ନ ଶାଖା ଶାନ୍ତନବ୍ୟ ପର୍ବତେ;
ଜଳକ୍ରୀଡ଼ା ଛଳ ସେବ ଭୁଞ୍ଜିଲୁଁ ଅନନ୍ତେ,
ବଳସେନ କରି ଯୋଗ କଲ୍ପିଥିଲୁଁ ତହିଁ;
ଶତ୍ରୁ କୂର ଅତତାୟୀ ସୁପ୍ତ କୌରବରେ
ଭୁଞ୍ଜାଇଲା ପ୍ରାଣନାଶୀ କାଳକୂଟ ବିଷ
ଅଜ୍ଞାତରେ ବୃକୋଦରେ, ପରନ୍ତୁ ଅଧିକ
ସୁଖେ ନିଦ୍ରା ଗଲେ ସେହି, ଜଳକ୍ରୀଡ଼ା କ୍ଳାନ୍ତ
ହେତୁ, ନିଦ୍ରାଦେବୀ କୋଳେ ଭଲେ ହୋଇ;
ବାନ୍ଧିଲେ ତହୁଁ ଦେହ, ବାନ୍ଧି ଶିଳା ସଙ୍ଗେ
ଫିଙ୍ଗି ଦେଲେ ଦୁରନ୍ତ ଗଭୀର ଗର୍ଭରେ,
ଜାହ୍ନବୀ ଗଭୀର ଜଳେ ଫିଙ୍ଗିଦେଲେ ଅନ୍ତେ ।
ପ୍ରଭାତେ (୧)ତନୟ ହୀନ ଦେଖି ତତ୍ତ୍ୱ ବୋଲିଲୁଁ
ଭୀମ ବୃକୋଦରେ କୁଣ୍ଡ କୁଳ; ଜାଣିନ ସେ
ସେ ପଙ୍କେ ଡୋରିଲା ଯେବେ ନ ଜାଣଇ କଷ୍ଟ;
ନ ପାଇ ଉତ୍ତରେ ଜାଣ ଜନନୀ ଶଙ୍କିତେ
ଜଣାଇଲୁ ଯାଇ, ମାତୃଶିରେ ଅକସ୍ମାତେ
ହୋଇଲା କି ପତିତ (୨)ଶତଶତ ! ମାତା ପୁଣି
ନିଷ୍ଠୁରେ ବାକ୍ୟ ଶୁଣି ଏ ଅମୃତ ବାର୍ତ୍ତା !
ହୋଇଲେ ମୂର୍ଚ୍ଛିତା ମାତା, ଖୋଜିଲେ ଅରଣ୍ୟ
ଘାଟ, ପଥ, ଗ୍ରାମ, ବନ, ନଦୀ, ଅନ୍ତଃପୁରେ
ଅନ୍ୱେଷିଲେ ସର୍ବତ୍ର, ହେଲା ଅବସାନ ଯାଏ,
କେବେ ବା ପୁତ୍ରର ଫେରନ୍ତ ପୁଣି ଅପେକ୍ଷିଲେ,
ଯଥା ବୃଷ-କ୍ଷୁଦ୍ର ଗାଭୀ କପୋତ ଡେନ ବୁଲେ
ନପାଇ ଶାବକେ କେତେ ଆକାଶରେ ଉଡ଼େ
ଖୋଜେ ଖେଚରୀ, ଏହିଶ ନେହେଣ ପୁତ୍ର ଭଲେ
ଫେରି ନିଜ ଗୃହେ, ଅନ୍ଧକାର ଦେଖିଲେ;
ଶୋକରେ ଅଟଳେ; ଏହିରୂପେ ମନସ୍ତାପେ,
ଅଷ୍ଟ ଦିବା ରାତ୍ରି ବହି ବସାଇଦେ କାନ୍ଦିଲୁ
ମାତା ସହ ଭ୍ରାତୃଗଣ; କି କହିବ ଦେବ !
ନବ ଦିବସରେ ଆସି ଭାଇ ବୃକୋଦରେ
ଦେଖାଇଲେ ହର୍ଷ ସଦେ; ସେହେତୁ ଜନନୀ ସୁଖେ
ଲଭିଲା ଶାନ୍ତି ମାତାଙ୍କ ଅନ୍ତରାତ୍ମା
ପଡ଼ିଲା ନୟନ ଅଶ୍ରୁ ଦେଖି ତନୟଙ୍କ
ଦେଖି, ସେହିଦିନେ ନାଥ ! ଜନନୀ ଆଦରେ
ଆଉ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା ସେବେ, ତାଙ୍କୁ କରିବ,
ଦେଖିଲେ କି ଅନ୍ତରାଳ ବନ୍ଧୁଗଣ, କେହି !
ଅହୋ!କି-ଦମ୍ଭ-କୁବୁଦ୍ଧି-ଦୁଷ୍ଟମନ ବୋଲି
ଦେଖି ରାଜା ମଧ୍ୟ ପାର୍ଥ, ଲକ୍ଷ୍ୟଭେଦ ହେବେ
ଲଭିଲେ ଦ୍ରୁପଦ ମଣି ଦ୍ରୌପଦୀ ପାଞ୍ଚାଳୀ,
ତିନିହିଁ ଭିନ୍ନପଥେ ଏତେ ପାପୀ
ଯଥା, ଅଭିନବ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସଭ୍ୟଗାମୀ
ବାଟେ, ହେମ୍ବରେ ଛଡ଼ ମହାବଳ-
ବୀର୍ଯ୍ୟେ ପ୍ରବେଶ ! ତବ କୃପାବଳଦିନାବଳୀ;

(୧) ବିଷ୍ଣୁ (୨) ବଜ୍ର

ଏକାକିନୀ ଧନଞ୍ଜୟ, କୌରବ୍ୟଙ୍କ, ଯେବେ
କି କହିବି, ଶୁଣ ଦେବ କହିଁ କଥା, ନାଥ ।
କୋଟି'ନ୍ତରେ ଦୁର୍ଜନ ଦୁଷ୍ଟ, ଦେବାମାନଙ୍କ ଦୁଃଖେ
ଯଥା ଅଦ୍ଭୁତ ପ୍ରତାପେ; ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନାଦେବଗଣ
ଯେତେବେ ଦୁଷ୍ଟ ଦୁଃଶାସନ ପ୍ରବୁଦ୍ଧନତ ଅନେକ
କୁଳବଧୂ ପାଞ୍ଚାଳୀଙ୍କୁ ଟାଣିଣ ପୁରେ
ଓଃ! ହାୟ ହୃଦୟ ଅନେକ, ବିଶ୍ୱାସ
ଅଛି କେତେକ, କୁହ, ଏହା ସହିବକି ? ଭଗ୍ନ ।
ଗୁରୁଜନ ସେ ସଭା ଶ୍ଲୀଳ ବେଶ କରି ଦେଖି
ସମସ୍ତ ଦ୍ରୁତିକ ଅଛି ଦାଂଶ୍ରୁ ନର୍ମଞ୍ଚଳ !
ଦ୍ରୌପଦୀ ଏ ଦେବୀ ପାଞ୍ଚାଳେ ଅଙ୍ଗ !
ପର ଶ୍ରିଦୁର୍ଯ୍ୟ ଶ୍ରୀଙ୍କ ଯଉ ଲଜ୍ଜାବତୀ,
ଲଜ୍ଜାବତୀ ଲତାସମ, କାନ୍ଦିଲେ ବଳରେ,
କାନ୍ଦେ ଯଥା ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ ଦେଖି କୁରଙ୍ଗ ଶିଶୁକୁ
ଏଡିକ ଦେଖେ ଦୁଃଖ ଅନ୍ତ୍ର ଅଣାବେ
କେଶ ଦୁଃଶାସନ ଯେବେ ଟାଣିଲେ ତା ଅଙ୍ଗ,
ନ ଥାଇ ଅପଦ୍ୟ କାହିଁ ଦୋଷ ଏହିକାରେ;
ଏକେ ଏନେ ଦେଖ ମଣ୍ଡି ତାଙ୍କରୁ ସକଳେ,
ଜାନୁ ଦେଖି ନ ଥିଲେ କାହିଁ, କର୍ଣ୍ଣ, ଦ୍ରୋଣ,
କୃପ, ଶଲ୍ୟ, କୃତଦ୍ରଥ, ଭୀଷ୍ମଦେବ ଆଦି,
କୌରବ, ପାଣ୍ଡବ-ଶକ୍ତି-କୁରୁଶ୍ରେଷ୍ଠଗଣ
କହିଲ ଯେତେକେ; ଧର୍ମରାଜ ଦୁଃଖେ
ଦେଖିଲେ ସ୍ୱଚକ୍ଷେ କରି ସ୍ୱସତୀ ବିବଶ,
ସର୍ବଂସହା ପୃଥ୍ୱୀ ପରି ତେବେ ତ ଦେଖିଲେ
ପାଣ୍ଡୁକୁଳ ସକଳ ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦ୍ରୌପଦୀ ?
ପଣ ଅଟେ ସେହି ଜାନୁ ଦର୍ଶନ କରିବ ।
ଶୁଭଙ୍କର ଶୃଙ୍ଖଳାବଦ୍ଧ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନେ ଯେତେବେ,
କାଳଗତି ଶୁଣ ପଞ୍ଚ ଖର୍ବେ କରି ଗଦେ,
ନଥାଇ ଶୃଙ୍ଖଳ ଛିଣ୍ଡି, ତେସନ ହେବେ
ଧର୍ମରାଜଙ୍କର ଶ୍ରମ, ଭୀମ ବୃକୋଦର
ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଜଳଦସମ ଗର୍ଜିଲେ ସେ ବେଳେ,
ଏହୁ ଶିଶୁ ଗାତ୍ରକୋଳେ ଉଠିଲେ ଚମକି;
କମ୍ପିଲା ସେ ସଭାସ୍ଥଳ, କମ୍ପିଲା ବସୁଧା,
ଉଠିଲା କୁଞ୍ଜର ଶୁଙ୍ଗ ଟଳଟଳ କରି
ଥରିଲେ ଦାନବ-ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ ହୃଦୟେ ଦେବଗଣ;
ଅକାଳେ ପ୍ରଳୟ ଯେବେ, ଅନନ୍ତ ଦାତାରେ,
ଦଶ ଶତ ଫଣୀ ଟେକି ଶୃଙ୍ଗରେ ଉଠନ୍ତେ,
ନ ଥିଲା କହିଁ ପକ୍ଷ କେତେବେଳ ଯାଏ,
କାନ୍ଦି ଦେଲା ଏ ଦୁଃଖ କହିଲେ, କେହି,
"ମାର୍"ମାର୍" "ଧର" "ଧର" କହି କହୁଥିବେ,
ତାହେ ଯେତେବେ ଭୀମକଣ୍ଠ ପାଣ୍ଡବଙ୍କ ସଭା
କାହିଁ ଛାଡ଼ି-ଛତ୍ର ଜନେ ? ତେସନ, ଦ୍ରୌପଦୀ
ନ ପାଇଲେ କଣା ତହିଁ ଶ୍ରମ ଦୁଃଖ ନ ହେବ !
ଶୁଣିଲେ କହିଲେ ଏହା ଅନାଥିନୀ ସମ
ଚାହିଁଲ [୧] ଦଶ [୨] ଯଥା ଦୁଃଖ କଲେ,
ସିଂହସମ ପଞ୍ଚନାଥ ଆଜି ହେଉଥିଲେ ।
ସଂକଟ ତାରଣ ଗଣେ ! ଦାତା ଶିରୋମଣି !
ସମ ଶିରୋମଣି ଲଜ୍ଜା ରଖିଲ ସଭାରେ
କୋଟି ବସ୍ତ୍ର ଦାନେ, ଯେଣୁ ବିଷମ ସଂକଟେ;
ନ ପାରି ଦେଖିଣ ଅଙ୍ଗଶ୍ରୀ ଦୁଃଶାସନ
ସୁପ୍ତମନେ ନମ୍ରଶିରେ ବସିଲା ଦୁଃଖେ;
କୁରୁ-କୁଳ-ଗ୍ଲାନି ସ୍ମରି କାନ୍ଦି କର୍ଣ୍ଣ
ଅଙ୍କୁଶ ଅଭିଭ ଦେଖି ଦୁଷ୍ଟ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ
ନିର୍ଲଜ୍ଜ ଅସହ, ଅସହାୟ ଦ୍ରୋହେ,ହା ! ହା !
ଦେଖାଇଲ ନିଜ ଜାନୁ [୩] ଜାନୁଗଣୀ ଅଗେ ।
ଦୁଃଖ ହେବେ, ଶୁନ୍ୟ ଅଙ୍ଗ ଶୁଭ୍ର-ଜନ ଯେତେ
ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ଶୁଦ୍ଧବ୍ରତ ପିତାମହ ଆଦି
ମୁଦିଲେ ନୟନ, ଦେଖି ଦର୍ଶି ବଦନ,
ତଳୁଁ ଦହନ ଯଥା ଅନଳଗ୍ରାସେ;
"ଗଣ-ଅଗ୍ନି ମନ ଭୟ ଦେଖି [୪] ଚଣ୍ଡାଳ-
ପ୍ରକୃତି, ସକଳେ ଦହିଲେ, ଜଳେ, ଜଳାଞ୍ଜଳି,
କୁତ୍ସିତ ଶୃଗାଳ ଆଦି କାନ୍ଦିଲେ ସକଳେ;

(୧) ବେଲଗ୍ରାମ (୨) ପଞ୍ଚାଣ୍ଡାଳୀ (୩) ଯେଉଁକ (୪) ପୁଣି ଜ୍ଞାନୀ

ବିନାମେଘରେ ଅକସ୍ମାତେ ବଜ୍ରିଲା ବଜ୍ର,
ଶୁଣି ନ ଶୁଣିଲା ପରି ରହିଲା ଦୂତ ।
କୁଟିଳ ମାତୁଳାଦେଶେ ଖଚରୀ କହନ୍ତେ,
ସେଥିପାଇଁ କହନ୍ତି ଶାଖା ଜନକ ମତେ !
ସର୍ବଜ୍ଞାଣ ! ନ ଜାଣୁନ ତୁମ୍ଭ ? କି କହିବି,
ମାନବ-ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ-ସ୍ପୃହା ଫଳ ଥିଲା ଯହିଁ,
ରଘୁ ବଂଶେ ସୂର୍ଯ୍ୟକୁଳେ ଜନ୍ମ ସୁଖବାସେ,
ଯହିଁ ଜନ୍ମି ରୂପବତୀ ସୀତାଶ୍ରମ ଦେବୀ,
ତ୍ରିଲୋକ ବିଜୟୀ ହୋଇ ସ୍ୱୀୟାର୍ଜ୍ଜିତ ଯଶ,
ଭୂତଳେ ଅତୁଳ ଯାହା, କହ ପୂର୍ବାଶ୍ରମ
ଏମ ଶୁଣିଥିଲା କିଏ-ଏ ସଂସାରେ? ଭୂତେ,
ଗୁରୁଜନ,ପତନ,ମାନେ,କେଉଁ ପରେ ଶୁଣିଥିଲ?
ରଘୁ-ବଂଶ—ଶଙ୍କ, ଦୁଷ୍ଟ, କପଟୀ ଶକୁନି
କୁଳଲେଖ୍ୟ ଅଥଚିଲ ଅତି କ୍ରୂର ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନେ;
ଦ୍ୟୁତରେ ଖେଳିଣ ୧ ଅସ ହାରିଲ ସମସ୍ତ,
ଜୁଆଖେଳି ରାଜ୍ୟଧନ,ଧନ ଅଧି ସହେ;
ବନବାସୀ ହେଲ ଶେଷେ ତ୍ରୟୋଦଶ ବର୍ଷ,
ବର୍ଷେ ଅଜ୍ଞାତ ତହିଁରେ; କେବି ଯଦି ଜ୍ଞାତ
ହେଉ ଅଜ୍ଞାତ ବତ୍ସରେ, ପୁଣି ତ୍ରୟୋଦଶ
ବର୍ଷ ହେବି ବନଗାମୀ, ହାୟ ! ଥିଲକାଳି
ପୂଜ୍ୟପାଦ ନରପତି ସିଂହାସନ ବସି,
ହେଲ ଅଜି ପଥ ହୀନ ନ ଗଣ୍ୟ ମାନବ
ଦେଶାନ୍ତର, ବନବାସୀ ପଞ୍ଚଜନ ବନେ !
ଏତେ କଷ୍ଟ ଦେଇ ମଧ୍ୟ ନ ଥିଲା ସନ୍ତୁଷ୍ଟ
ହିଂସିଲ ଯେ ଦୋଷରତ୍ୱେ ନାନାମତେ ଦେବେ,
ରୂପବତୀ ଦ୍ରୌପଦୀକୁ ହେଳାଭାବ ବୋଲି
ଚିକୁର ଗାଞ୍ଜିଲେ ବଳେ ସର୍ବସୈନ୍ୟ ଦେଖିଲ !
ଅତଶ୍ୱ-ସକ୍ରୀଡ଼-ଦୃଢ଼ ବୃଥା କରିଲଣି
ମୁନି ଦୁର୍ବାସାଙ୍କ ପରି ବୁଲାଇବା ଅଗ୍ରେ
ପ୍ରେରିଥିଲ ଶିଷ୍ୟଙ୍କ ସହ ଦୁର୍ବାସାଙ୍କ ବନେ ।
ତବ କୃପାବଳେ ପ୍ରଭୋ ! ସଂକଟ ତାରଣ

ପାଇଲୁଁ ଜୀବନ ଧନ ବିପନ୍ନ ସଂକଟେ,
ଅବଶେଷେ ଘଟିଲା ଏ ସଂଗ୍ରାମ ମାତ୍ର
ମାଗିଲୁଁ ଭିକ୍ଷା ଭଙ୍ଗୀରେ ଦୂତରେ ୨ ଚିତ୍ତନ,
ନଶୁଣି, କହିଲ ଅଜି ପଞ୍ଚଗ୍ରାମ ଦୂରେ
ସୂଚ୍ୟଗ୍ର ପ୍ରମାଣ ଭୂମି ନ ଦେବ ପାଣ୍ଡବେ,
ବଳାତ୍କାରେ, ଦୁର୍ବଳଙ୍କ ନୋହି, ଦେବ ସର୍ବଜ୍ଞ !
କି ଅବା କହିବ ତୋତେ ବସ୍ତ୍ରାଣ ଅଧିକ,
ଚାହିଁଥିଲୁଁ ଦୁଃଶଳ ବନବାସ ଶେଷେ
ମାନସେ କାହିଁକି କାଳ ବସ୍ତ୍ରିବା ନର୍ମରେ;
ଦମ୍ପତିଙ୍କ ଅଶାନ୍ତ ହୃଦୟ ଦୁଃସ୍ୱପ୍ନ,
ନର୍ମଳ ଶାରଦାକାଶେ ମୁଖ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଆଭା !
ସ୍ୱପ୍ନିଲ ମୁଦ୍ରି ଜନ, ଧନ ଯଶ କରି
ମଣ୍ଡିଲ ସବଂଶେ ଦୁଷ୍ଟ ମଜାଇଲ ଶେଷେ,
ଭାରତ-ସମ୍ରାଟ-ଶୋଭାଂ ଝଗଡ଼ ସଦୃଶ ।
ନବ ଯକ୍ତ୍ତ ମେଘ ସ୍ରୋତେ ଡୁବିଲ ମେଦିନୀ;
କୁଳବଧୂ ଗଣ, ନାରୀ-ଦଳ ପଶୀ ସମ,
କାନ୍ଦିଲି କାତରେ କେତେ ଦେଖି ଭାରତର
ଶ୍ମଶାନ ଭିଳ ନିଜ ପତି ପୁତ୍ର ମୃତ ।
ଭକ୍ତ ପ୍ରଭୋ ! କି ଉପାୟେ ପାଇବୁଁ ଦେବ ରକ୍ଷା,
ତେଣୁ ଅଛି ପାଣ୍ଡବ ସକଳ ବେମଜସ ପ୍ରଭେ !
ରଣଜିତ-ଦଶାରଦ ଯୋଦ୍ଧା-ଶ୍ରେଷ୍ଠ-ଗୁରୁ,
ଅତିକେତୁ ଜଗତେ ଯେତେକ କାର୍ତ୍ତବୀର୍ଯ୍ୟ ସମ,
ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯୁଝିବାକୁ ସମ୍ମୁଖ ସମରେ;
ତୁମ୍ଭେ ବିନା ଏକମାତ୍ର ପାଣ୍ଡବ ଭରସା,
ତୁମ୍ଭେ ବିନା ଅନାଥଙ୍କ କେ ଅଛି ଜଗତେ ?
ସାହାଯ୍ୟ କର ପ୍ରଭୋ ! କହିଲ ଦୂତ !
ଏତେକହି ସନ୍ୟାସୀନେ ଚିତ୍ତିକ ସେପନେ
ସଂଜ୍ଞାର୍ଦ୍ଧମୂଢ଼ ହୁଏ ନିର୍ଦ୍ଦିନ ଅରଣ୍ୟ,
କହିଲେ ତେସନ ବୀର ବିଷାଦେ ମଜିନେ ।
ଅତୀତ ଦୁଃଖର କଥା ଶୁଣି ଦୂତ ମୁଖୁଁ
ଶ୍ୟାମ, ଦଣ୍ଡଧାରୀ ଯମ ସମ ଶବାଧାରୀ,

(୧) ଶାଖା (୨) ଦୂତ

କହନ୍ତେ କମ୍ପିତେ, ଗର୍ଜି ଜଳଦ—ନିସ୍ୱନେ
ଅଙ୍ଗୁଳି ଦର୍ଶାଇ ସଦା କର-କମ୍ପ ଭରେ;
“ତବ ଅନୁଗ୍ରହେ ସୁତଃ ! ଏତେ ଦିବାନ୍ତରେ,
ଟଳିଗଲେ ଥାଏ ନାହିଁ ଭକ୍ତି ବନ୍ଧୁ ପରେ,
ପ୍ରଭୋ ! ସତ୍ୟଧ୍ୱଜ ଧର୍ମସୂନୁ ପାଣ୍ଡୁ ପୁତ୍ରେ
ଧର୍ମମାର୍ଗ ଚାଲୁଥିଲେ ନ୍ୟାୟପଥେ ସଦା।
ସତ୍ୟ ଯେବେ “ଯତୋଧର୍ମ ସ୍ତତୋଜୟ”ବାକ୍ୟ
କହନ୍ତୁ ନିଶ୍ଚୟ ସ୍ତୁତଃ ! ଶାସ୍ତ୍ରୀ କିମ୍ବା,
କାଲି ରଣେ ଧର୍ମ—ଅନ୍ଧ ଅନ୍ଧ ପୁତ୍ର ରଣେ,
ଯାହାଲାଗି ସତ ଭ୍ରାତଃ! ଏତେ ଭ୍ରାନ୍ତି ତ,
ଅର୍ଥ ଶୁଦ୍ଧ ଲୋଭେ କିମ୍ବା ବ୍ରାହ୍ମଣ କିମର୍ଥେ?
ଅର୍ଥହେତୁ କହିଲ ଯେ ମିଥ୍ୟା ହେତୁ ଧର୍ମ,
ସ୍ୱଧର୍ମ-କଳଙ୍କ,ସ୍ୱୟଂ, ଯଉ ଧର୍ମଧ୍ୱଜୀ
ହେଲା-ପୂଜ୍ୟଧର୍ମ-ବାକ୍ୟ, ହୋଇଲେକ କେବେ
କେଉଁ ଯଜ୍ଞକର୍ମା କେଉଁ ଦେବତାଙ୍କୁ ତାହିଁ
କାଳ ମର୍ଣ୍ଣ,ମର୍ଣ୍ଣ କାଳ ହେବାର ଜଗତେ?
କୋହୁଛି ଦୋହୁଛି ହେବେ ଜୋହୁବ ଜୋହୁବ,
ବ୍ରାହ୍ମଣ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପଦ ଛିଣ୍ଡି ଛିଣ୍ଡି,
ଘନ୍ଦୁଥିବ ଯଦୁନାଥ ବଧ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବଟେ;
ଖାମ ବାସ୍ତୁ ଦେବେ ଭୂତାନ୍ତ ଶକ୍ତି ଅଛନ୍ତି
ଶାନ୍ତିତ ଭଗତ ଜନେ ଅବଧ୍ୟ ଏ କଥା,
ଲହ୍ନାକର ତର୍କ ନଥା ଲିଙ୍ଗ୍ରିତ ଲେଖଟେ;
ଭାସ୍ୱରୀ,ଦସ୍ୟୋର୍ଲୀ-ଧାର ମହାକର୍ମ ଯେତି,
ଯେଉଁ ଭୁଜ ଶୃଙ୍ଗ ଧରେ,ଖଣ୍ଡି ନ ପାରନ୍ତି,
ଖଣ୍ଡି ପାରେ ଦାଶ ତାଙ୍କୁ ଶତ ଖଣ୍ଡ କରି,
ଅନାୟାସେ,ଖିନ୍ନ ପଦ୍ମ ଶଯ୍ୟା ହେଲାଟେ
ପିଣ୍ଡିପାରେ ପାରବାର ଅଗାଧ ଜଳଧି
ମାଟକସ୍ଥ ନ୍ୟାବାନେ ନୋହୁଛି ଲଭିତ
ଖନଥଣ୍ଡ, ଯହିଁ ବଜ୍ର ଲଗି ହୋଇଯିବ,
ଭଙ୍ଗ,ଯଥା ହନ୍ୟାଳସ୍ୱ ଅବସ୍ଥେ ଲେଖ୍ୟ,
ଅନ୍ୟ ଅସ୍ତ୍ର, କଥା ଅବା କି କହିବ ଅଛ,

ଅଙ୍ଗେ କମଳିତ ଥିବା କାହାକୁ ଏ କଥା,
କମ୍ପଇଲେ ମାତାମାମ ନ ପାରିଲେ ତୋଳି
ଶୁଭ୍ର ଦେହୁ ଗଲି ସବୁ ଛତ ଶୂଳ ପ୍ରହଷ୍ଟ,
ଶତ ଖଣ୍ଡେ ଶତ-ଶୃଙ୍ଗ ଶୃଙ୍ଗଲା ଖଣ୍ଡି ;
ଭୁଜ ଶୃଙ୍ଗ ଲୁଚଣ ଯଥା ଅନ୍ଧାର ଧରେନେ;
ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ ଏ ଅଟେ, ଏଥି ନ ଦେଖିବ ଅସ୍ତ୍ର,
ଶୁଭ୍ର ଛିଣ୍ଡ ହେଉ ପାରେ କହିଥିଲ ପୁଣି,
ପୂର୍ବେ ଯି ଦିନ୍ତାମ, ନା,ନା ତତୋଽଧିକ
କରି, ଶୁଭ୍ର ଅଙ୍ଗ ଭିଗେଧାର୍ଯ୍ୟ ହେଉଥିଲ
ମଦନ,ଲଙ୍ଘି ତେ ଅନନ୍ତ ପାପ ଥିଲଙ୍କିନ
ହୃଦୟ, ଦୁଷ୍ଟ ବ୍ୟାଧ ଭୁଜେ ଶରାଳ ତପସ୍ୱୀ !
ବହୁଶ୍ରୁତ ପାଇଁ, କରି ସକଳ ବହ୍ନାଧୀ ,
କରୁଛନ୍ତି ସ୍ୱେଚ୍ଛାମତ,ରକ୍ଷ ଏ ଲକ୍ଷ୍ମଣ
ଯଥା ୧ ଭାଷାମୂଳ ଧନ୍ୟ, ହଳିଛି ସମସ୍ତ
ନ ହୁଅନ୍ତ କେଉଁ ଅଛି କହିଲ ଯଥାର୍ଥ
ଶୃଙ୍ଗଳ ଭଗ୍ନ ତ୍ରି ଏବେ ହୋଇଲି କେଶରୀ,
ଏକା ଦ୍ରୋଣ ବ୍ୟାଧ କଥା,ନ କହିବ ଅଛି
ଦୋଷ୍ଟ ଦ୍ରୋଣ ବ୍ୟାଧ ପଦ ବନ୍ଧୁ ଛିଡ଼େ ଲଗେ
ଏ କେଶରୀ କେଉଁ ଦୋଷ୍ଟ ନ ପାରିବେ ତୋଳି !
ଲୁଚିବେ ସଞ୍ଜିବ ନେବେ ଶ୍ରମ ଦକ୍ଷିଣକୁ
କାଲି ରଣେ, ଶିଷ୍ଟଜନେ ଦେଖିବେ ସେ ପରେ
ଭୀଷ୍ମ ଦ୍ରୋଣ ଯମ ସମ ମହାରଥୀ—ଯତ,
ପଳାଇବେ ସବେ ଯଣ୍ଡା ପଳାନ୍ତି କୁରଙ୍ଗ,
ଯୂଥ ମଧ୍ୟେ କ୍ରୁଦ୍ଧ ସିଂହ କରି ଦର୍ଶନ;
ଦେଖିବ ଜଗତ କାଲି, ଶମ ଦ୍ରୋଣ ଯୁଦ୍ଧ
ମଧ୍ୟେ କି ଏ ବଳବାନ, ପାଣ୍ଡବଙ୍କ ଭାଗ,
ହାୟ ! ଭବିଷ୍ୟତ ଫଳ” ଏତେ କହି ବାୟୁ—
ସୁତ ବସିଲ ଜାଣିଲେ; ହୋଇଲା ନିର୍ମଳ
ଉଗ୍ର ବାତ୍ୟା ଶାନ୍ତ ଏ ଧର୍ମପ୍ରାଣ ସଜଣ; ତହିଁ,
ନାରାୟଣ ଧର୍ମାତ୍ମା କହିଲେ ଶୁଣି ତେ
“ହେଉ ଯେବେ ସେବା ଯତ୍ନ କର୍ମକାଳ ରଣେ”

(୧) ଢାକସ୍ୱ

"ହେଉ ହେଉ" ସଖୀସବେ କହୁଲେ ସେଠାରେ
ଅଭିଷିକ୍ତ ହେଲେ ଶ୍ରୀ ନୈନାରେ ପତେ ।
ଉଥାଇଲେ ତହୁଁ, ବାମୀ ଆନନ୍ଦ କରିଲ ;
ଉଚ କଣେ ଜୟଧ୍ୱନି ପଡ଼ିଲା ଉଛୁଳ ,
ପୁର ନାରୀ ହୁଳ ହୁଳ ଦେଲେ ମହାହର୍ଷେ ,
ବାଜିଲା ବିବିଧ ବାଦ୍ୟ ଘୋର ନାଦ କରି
ମହା କୋଳାହଳ କଲେ ପାତ୍ର ବଳସବେ ।

—)(—

ତୃତୀୟ ସର୍ଗ
ପ୍ରକୃତି ବର୍ଣ୍ଣନା

ଅସ୍ତାଚଳେ ଅଭ୍ର କୋଳେ ଅସ୍ତଗଲେ ରବି
ବସନ୍ତେ ବାମିନୀ ଶ୍ରାନ୍ତୀ, ହସିଲା ପ୍ରକୃତି
ମନ୍ଦହାସ୍ୟରେ, ହାସ୍ୟମୟୀ ସତୀ ଯଥା, ପତି
ସେବେ ଦରଶନେ ଅପାର ; ସକଳ ସୃଜନ,
ଶିକ୍ଷା ଦିଏ କି ଅଲକ୍ଷ୍ୟେ ; ସୁଖପରେ ଦୁଃଖ,
ସୁଖ ଦୁଃଖ ସବୁ ଅଟେ ସଦା ସାଥୀ ଜଗତେ
ଭବେ । ବିଶ୍ରାମେବେ ଗାଭୀ ବୃନ୍ଦ ଅଟେ ଭାଳି
ହୋଇ, ତରୁ ତଳେ ପଲ୍ଲବେ ମଧୁମୟ
ଜଳ, ପାଣ୍ଡୁ ପତ୍ରର ଭରସ୍ତ ଅଟେ ଅନ୍ତ
ଯାଉଁ ଛନ୍ତି ପୁଣି ଉଦକର ; ପଥପାର୍ଶ୍ୱେ
ତୋଳି ହେଲୁ ଶ୍ୟାମ ଘାସାଙ୍କୁର କେଉଁ ଅଛି
ଛିଡ଼େଇ ବାହୁ ଭୁଲି ସବେ କୃଷକ ବାଡ଼ୀରେ
ନ ଖ୍ୟାଳି ଲୋଭ (ପଶୁ ଲୋଭ ଦମ ନୁହେ
ହେଲା ଏ କଥା) ଗୋଷ୍ଟୁ ପ୍ରତ୍ୟାଗତ ଧୂଳି
ଗୋଧୂଳି-ଗଗନେ ଘନ ଅବିର ସଦୃଶ
ଜଳଦ ସଦୃଶ ଧୂଳି ଦିଶେ ସ୍ତର ସ୍ତର,
ଅଟେ ପଛେ ପଛେ ତାଙ୍କ, ମନ୍ଥର ଗମନେ,
ସ୍କନ୍ଧରେ, ଗୋଚାରକ, ଫେରି ଧୂଳି-ଧୂସରିତ
ଅଙ୍ଗ, ଗୋପାଳକ, ଗୋପବାଳ, ଗୋ ଚାରଣ—
—ଦଣ୍ଡ ହସ୍ତେ ଗୋରୁବୃନ୍ଦ, ସରଳ ସଙ୍ଗୀତ
ସ୍ୱରେ ଗାଇ ନାଚ ନାଚି ବଂଶୀ ସ୍ୱର ଶୁଣି —
ବୃଦ୍ଧ ଗାଈ ଥାଇ କେବେ ପର୍ଣ୍ଣ କୁଟୀରେ
ଅଭ୍ୟାଗତ-ଚିନ୍ତା ଗଣେ ପନ୍ଥ-ଫୁଲିଆ ।
କ୍ରମେ ଆସିଲା ଅନ୍ଧାର, ସନ୍ଧ୍ୟା ଆଗମନ
ଦେଖି ପଥିକ ସତ୍ୱର ଘର ପଥେ ଗଲେ
ପଥ ଯାଇଁ ପଣ୍ଡିତେ, ହେଲେ ନିହାଳନ
ସବେ ନାଗର ନାରୀସ୍ତ୍ର, ଦଣ୍ଡେ ତେଣୁ ଦେଇ
ସତୀ ନବ ବଧୂ ଆସି ; ଦିନ୍କାନ୍ତ ଗାଠୋଣି
ନିଜ "କୁଳର ବଧୂ" ଗୋଲ ଖୁଣ୍ଟିଲେ ବଳଦ-
ବାଂଧା ସମସ୍ତ ଯନ୍ତ୍ର, କେଣା, କେଣାବଧୂ
ସବୁ, ଭାର ଛାଡ଼ି ଦୁହେଁ, କପୋତ ଉପୋଷୀ,
ଦାନା ଭକ୍ଷ ନିଜ ନୀଡ଼େ, ଅସିଲେ ଖେଚର
ସବେ ତରୁ ନିଜ ବାସ, ତରୁ ଲତା ଗୁଳ୍ମ—
ଦିନ ସଞ୍ଚରି ଥାଇଁ କି ; କଳ୍ପି ଶବ୍ଦ ଦାମ୍ଭ —
ଛିନ୍ନ ଫୁଲିଲା କେନ୍ଦ୍ରିରେ ଅନ୍ଧକାର ଘେନି ;
ନବ ବଧୂ ପ୍ରେମ ଧନ୍ୟ, ସୌମ୍ୟ ଶାନ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତି ;
ଅଧିକ ଧୀରେ ଆସି ଉଦିତ ଅଇଲ ।
ମନ ମନ ସମୀରଣ, ଉତ୍ତମ ସୁହେଲ ;
ମର୍ତ୍ତ୍ୟନିଶ୍ଚି ଶଶିଥିଲା ଅବିତ-ବଦନା
ଆସିଲା ଦିଗନ୍ତ ଗଗନେ ତାରକା-ନିକୁର ;
ସୀମନ୍ତ ସିନ୍ଦୂର ଭୂଷେ ଶୋଭିଲା ସୁନ୍ଦରୀ ବାଳି-
ଗଣ ; ବାଳ ଶିରେ ଦେଖି ଫୁଟିଲା କୁମୁଦ
ସବେ, ହରଷ ବଦନେ ; ଅବିରଳ ଦୀପ-
ବାଦ୍ଧ ବର୍ତ୍ତିଲେ ନଳିନୀ ବୃନ୍ତାସନେ ବସି ;
ଚନ୍ଦ୍ରୋଦୟ ଉଦୟ ଦେଖି ମହୋଦଧି ତହୁଁ,
ବନ୍ଧୁ ସମାଗମେ ବନ୍ଧୁ ଯଥା, ମହାନନ୍ଦେ
ଆଲିଙ୍ଗନ ଆଶେ ଅଙ୍ଗ, ଧାଇଁଲା ଉଦଧିକା ;
ଭିତ୍ତିଲ ତରଙ୍ଗ-ମାଳା ଭାସିଲେ ସୁଖସବେ,
ବନ୍ଧୁର ଜଳାଶୂନ୍ୟ ଦେଖି ନାଚିଲା ନୌକୀବଳେ
ଦେଖିଲା କର୍ଣ୍ଣି ଜଳଚରେ ତରଳେ ଢେଉ ସରେ
ଅସଂଖ୍ୟ ମକର ମୀନ କୂର୍ମ୍ମାଦି କୁମ୍ଭୀର ।
ଉତ୍ତର୍ଦ୍ଧେ ଅର୍ଦ୍ଧ ଲକ୍ଷ୍ମ ଏକ ଶୋଭିଲେ ସୁନ୍ଦରରେ
ଶତ ଲକ୍ଷ୍ମ ଉଦ୍ଭାସିତ ସାଗର ସଲିଳେ,

ତୁମ୍ଭି ଦେଖୁ ଶତ ଲକ୍ଷ ଗତିର ତରଙ୍ଗେ,
ଶୁଏ ଶତ ଶତ, ଦୁଃଖ, ଅଭ ଗହଳାରମ୍ଭ;
ଅହୋ ! ଏ ଦୁର୍ଜ୍ଞେୟ ଲୀଳା ତବ ଲୀଳାମୟ !
ସତ୍ୟ ! ମୁଁ ନ କେମନ୍ତେ ବୁଝ ଅଳ୍ପମତି—
କର୍ମସୂତ୍ର ଭେଦ କେବେ, ପାରିଅଛି ମୁହିଁ
ଅପାର ସାଗର ବାରି କ୍ଷୁଦ୍ର କରେ ବହି ?
ଭକ୍ତାବନ୍ଧୁ ସତ୍ୟ ! ତବ ଚେଷ୍ଟା ଏତମାତ୍ର
ଦେଖାଏ, ନ ଜାଣଇ ଅନ୍ୟ ଚେଷ୍ଟା ବିଶ୍ୱଚରେ
ଜାଣେ, ଅଖିଳ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଜଳେ ନିରନ୍ତର
ଭଙ୍ଗାଇଲେ ତବ, ଚୂର୍ଣ୍ଣକିବା ଧାଏଁ କରେ
ପ୍ରକମ୍ପିତ ନାଚେ ଯଥା ବିଷୟ ବିଧାନେ ।
କପଳା-ଚଞ୍ଚଳା-ଶୃଙ୍ଗି—ସାଙ୍ଗେ ବସୁଧ,
ଅର୍କେ ଏକ ଦିବସ ବହୁ ହିଂସ ହୋଇଲା ଜବ
ଦେଖି ଅଭ୍ର ଗଳନ୍ତ; କାନ୍ତି ସୁମନ
ଶୋକ ସା ଗଭୀର-ଶୋଚି, ଚନ୍ଦ୍ର-ସୁଷମା
ଅନ୍ୟ ଭିତେ; ମୁହିଁ ଯେତେ ପ୍ରଶାନ୍ତ ଚଳି
ନଭ, ଜୀବନେ ଶାଶ୍ୱତ । ଦେଖନ୍ତେ ଏ ତୋଷ
ଭୁବେ ଏମନ୍ତ ଅଶ୍ରୁ; ତ୍ରିଗୁଣ ଧାରିଣୀ
ସେ ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପ, ସତ୍ତ୍ୱ ରଜ-ତମ
—ଭୂତ, ଜନନୀ ଗୀତା ଙ୍କଚେତନେ ନଦବେଣୀ
ଧର, ସମ୍ପନ୍ନ, ବହିର୍ଗ, ଚନ୍ଦ୍ର ଶୀଘ୍ର—
ଶୋକ । ଶାନ୍ତି ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ନକ୍ଷତ୍ରଦଳ
ଶାନ୍ତି ସୁବାସ୍ତି ନ, ମହେନ୍ଦ୍ର ଅନ୍ତର୍ଧ୍ୟାନ ହୋଇ
ଭୂମୁ ଦେଖେ ତରଙ୍ଗରେ ଚଳିଲେ ସବାରେ,
ଇଷ ନଷ ଲୋକ ସର୍ବ ଶାନ୍ତି ଦେବାନ୍ତ
ନ ପାର ହରିଣୀ ଅହୋ ! ଅଦୃଶ୍ୟ ମଦିରା,
ସତ ଲାଗି କାନ୍ତ ଦେଖୁ ଅନ୍ତଃସ୍ଥ ନେତ୍ରବା
ଶୁଭ୍ର ବସ୍ତ୍ର ବହୁମୂଲ୍ୟ, ଲଭିବେ ବହୁ ମ
ବୋଲି ପାଟୋଳଣ ଦେବ, ଏମନ୍ତ ସମସ୍ତ
ଦେବ ଦେବୀ ଭୂଷିତ ଚଳନ୍ତି ସୈନିକେ,
କ୍ଷୀଣ ନବ-ଜଳଦ-ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ମଣି ସମ ଅହୋ !

ଶୁଣାଇଲେ ସମସ୍ତଙ୍କ ପଶି ପଦେ ପଦେ ।
ଜନନୀ ଶୋଭିତ ଦୁର୍ଗ କରି ଉଲ୍ଲାସେ
ଶୁଣି ଏ ଚନ୍ଦ୍ରାନନ ନାରୀ ଯଥା ରଙ୍ଗରେ;
ଅବେକ୍ଷିଲେ ଅଦୃଶ୍ୟ ସ୍ୱଦେବ ଗତି,
ଦେଖିଲା ଦେହେ ଭାବି ମୁହଁ ଅନ୍ତ୍ରଶୀ
ସୁଷମାନ୍ତ ମୋହନ୍ତି ଦେଶୀୟ ଉନ୍ନତେ ।
ନାଗର ତୁମ୍ଭ ନାରୀ ସମସ୍ତଙ୍କ ଅଛ,
ଦର୍ଶ ଏ ତୋ ମାଷ୍ଟରେ ନଦନ ବାଦନ !
ଏତେ କହ ନାଗ୍ରଦେଶ ପଳାଇ ଅନ୍ତର,
ଅଜଣ ଛିଣ୍ଡିଲଇଙ୍କି ଦେଖି ସମସ୍ତଙ୍କ ।
ଦେହ-ଦନ୍ତ ନେଇ କଲା ସୁର୍ଣ୍ଣ ସୁର୍ଣ୍ଣ ବାର୍ଣ୍ଣି
ଏହମ ଏଥେ କେତେ କହି ନ ଶୁଣିଲା ଅନ୍ତ,
ପାଦୋଦକେ କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟ ନିଜକତ ବର୍ଣ୍ଣ,
ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବ ବାନ୍ଧି ଚିର ଉଷକାଳ ଦେଶ ।
ଉନ୍ନତ ସ୍ୱପନ ନାରୀ ସଞ୍ଚ ସଞ୍ଚ ବଢ଼ି
କାଦମ୍ବିନୀ ଲାଜ ବସ୍ତ୍ରଦେଶେ ଦେବ,
ଯମିନୀ ଭଗନ ଲୋକେ ଭୂତଳ ନାଦିତ,
ଜିନନ୍ତେ, ଅର୍କ ଲଭୁ ଶୋଭଣୀ ଥୋଇନ
ମାଷ୍ଟ୍ରାବନ ସୁନ୍ଦରୀ ସୃଷ୍ଟି ବଳାଇଲ,
ମଦନମୋହ ଅବସର ପାଇଶ କୋଟିଭେକ,
ବର୍ଣ୍ଣାଇଲେ ନାସ୍ତି ତତ୍ତ୍ୱ ପୈଠଣେ, ତାହାର
ମହାମାୟା ସୁନ୍ଦରୀ ଶୋଭିତ ଦେବଙ୍କ
ଦେବୀନ୍ଦ୍ର ସମ୍ମୁଖେ ଲେଖେ ଯଥା ପ୍ରାଣ ଦେଶୀର
ନବାଗ ଜର୍ଜ୍ଜରେ ବାପି ସୁନ୍ଦର ବର୍ଷାଙ୍କ
ଦୁଗ୍ଧ-ଫେନ-ନିଭ ଚଳି ସର୍ବତ ସ୍ୱକାଶେ,
ଜନ୍ତୁ ଅବାଧ ଦେଇ ମୃଗୀ ପବନ
ବହିବ ସ୍ତ୍ରୀ ନନ୍ଦ ନନ୍ଦ ପୁଷ୍ପ ବଣ ଝଡ଼,
ଶିଶୁ-ସୁଖ ବାତୋପଲ୍ଲବ-କାନ୍ତି-ଅଧରୁ
ପିଅଇ ଅମୃତ ସ୍ୱଚ୍ଛ ପୁଲକ ଭୂବନ,
ପୁନଃ ପୁନଃ ମୁଖଚନ୍ଦ୍ର, ଲଭିବେ ଅଚଳ
ପ୍ରେମମାଲ୍ୟ ଦେଇ ଆଲିଙ୍ଗନ କରିବ ଦେଶ ।

ଶୁଣି ଶୁଣି ବଢ଼ିଲା ହୃଦ ପ୍ରେମମାଧୁରୀ ପ୍ରୀତି
ଦଳନ୍ତେ ସମ୍ପୁଟିତ, ଛିଣ୍ଡି ନ ଜାଣିଲା ପର
ଛିଡ଼ ଛିଡ଼ କରୁ କରେ ଉଠିଲା ହୃଦୟେ,
ଥାଇ ଥାଇ ହସେ ପ୍ରିୟା ପ୍ରେମୋନ୍ମାଦ ମଦନେ
ସସ୍ମିତ ବଦନ ଚାହେଁ ବୈଦେହୀ ନୀରେ
ଗାଢ଼ ନିଦ୍ରା ନିଦ୍ରିତ ହୋଇଲେହେଁ ତଥାପି;
ହରଷ ବଢ଼ୁଥିଲା ପ୍ରିୟା ଅବଳା ବଦନେ,
ସ୍ନିଗ୍ଧ ଶରଣ ଯଥା ଦାଣ୍ଡୁ ବେଢ଼ି—ଭୃଙ୍ଗ
ମଧୁ ଲୋଭେ ବସେ ଦେଉଛି କମଳ କୋଳେ
କମଳମୁଖ ସୁକୋମଳ ଦଳ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ତାର;
ଅଛନ୍ତି କାହାରି ଶାଖ ନିକୁଞ୍ଜ ମଧ୍ୟେ
ଦେବତା ଅନ୍ତର ନବ ଦର୍ପଣ କରୁ
କରୁ ଏ ବନ୍ଧନ ଛିନ୍ନ ହୋଇବ କ୍ଷଣେକ ।
ଏ ବନ୍ଧନେ ପଡ଼ି ଦେବ ଯୋଗୀବର କାହିଁ
ଲୁଣ୍ଠିଯାଏ ଦେଖି ଯାଗ ଥାଉ ଅନ୍ୟକଥା;
ଦେଖ ସେ ଦେଖନ୍ତି ତହିଁ ଗନ୍ଧର୍ବ ଭୁବନେ
ହାସ୍ୟ ଲାସ୍ୟମୟୀ ସୁରୁ ଦମ୍ପତୀ ଗଣ
କୁସୁମ-ଭୂଷଣ-କାୟ ସୁରଭିତ ତେଲେ
ସଂହିତ ହୋଇ ହର୍ଷେ ଭ୍ରମନ୍ତି କୌତୁକେ;
କୁଞ୍ଜ ଉଞ୍ଜୁ ଭିତ କୁଞ୍ଜ ତଳୁ କଣ୍ଠାଗ
କିରଣି ଯାହାଙ୍କ, ସେଣେ ଅଙ୍ଗନା ସଂଯମୀ
କିଛି ଟିକିଏ, ଭବ, ପରେ କଥା ହେବ ତାହିଁ;
ସେହିଠାରୁ ମୋହିନୀଙ୍କ ପ୍ରେମ ସମ୍ଭାଷଣ
କରନ୍ତି ପାର୍ଥିବ ବାଡ଼ିରୁ ଉଠାଇ ଜୀବନେ
ଅଙ୍ଗାଙ୍ଗୀ ଯୌବନ, ବସନ୍ତ- ପ୍ରଣୟିନୀ—
କଳ ନବ-କଳକଳ-ଚକ୍ଷୁ-ସମ୍ପଦ !
ଦେବତା ଦୁର୍ଲଭ ସୁଖ ବେଷ୍ଟି ସାଧୁ ଭବେ
ମଞ୍ଜୁ ସେହି କେଳିକୁଞ୍ଜେ ନିର୍ଜନ ଶୁଦ୍ଧତେ;
ହରପ୍ରିୟ ମୁଖ ଦେଖି ପୁଲକିତ କୁଟେ,
ଦନ୍ତୁଷାଳ ମୁଣ୍ଡେ ହର୍ଷେ ହସନ୍ତି ଅହ୍ଲାଦେ
ହଜ୍ଜିତ ସ୍ମିତ ମୁଖ ଭଳେ ବାସ୍ତବରେ ।

ସାମାନ୍ୟ ସୈନିକ ଯାକ୍ଟୁ ନ ଗଣନ୍ତି ସେହି
ସୈନ୍ୟ-ପଦ-ବାଚ୍ୟ ବୋଲି, ଦେଖନ୍ତି ସମ୍ମୁଖେ
ଦେବତେ, ଅଟଳି ସଂଗ୍ରାମେ, କେତେ ବଣେ
ପଶି, କୋଣସ୍ତି ଗନ୍ଧର୍ବ ସୈନ୍ୟ, ହୋଇତ
ସ୍ୱତ; କେହିବା ନାଦଇ ଦନ୍ତ ସ୍ୱନନାଦେ,
ଅଦ୍ଭୁତ ଉଛୁଟି, ଯଥା ଗର୍ଜ୍ଜଇ ବର୍ଷନ୍ଧ :
ଅର୍ଦ୍ଧମୃତ କଳେବର ଭୂପ ଉଂଧୋପଇ
ବଢ଼ୁଛି ହୁଙ୍କାର ଧନୁ ଗୁଣିଇ ଗର୍ଜ୍ଜନ ।
କଲଭେ ହଜନ୍ତି ପ୍ରିୟେ ବାଳ ଚମ୍ପୁ ଚମ୍ପୁ
ବଜ୍ରମୁଖ ବୈଜୟନ୍ତୀ ଧୋଇଲେ ଉଡ଼ ତଳେ
ବାସ୍ତବରେ ଦେଖୁ ଭୋଳ କରେ କଳି ଭାସ୍ତ ।
ନୀତ୍ର ଛନ୍ଦ ପଦ ଲହି ପ୍ରିତେ ଅଳସେ
କେହିବା ସୁଣଇ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସନ୍ତି ସର୍ବ
ଗମଳ୍ଲ ଯଶସ୍ୱୀ ବୋଲି ଜାଣି ହେ ଗର୍ବ
କୁଳ ଗାଉଛି କିଏ ମୁକୁଟ କଣ୍ଠ
ଭାବୁ ରତ୍ନହାର ଚଳ୍ପ ବାର ବକ୍ଷସ୍ଥ
ଅଛୁ, ମଣି ମାଣିକ୍ୟାଦି, ମହାର୍ଘ ସମ୍ପତ୍ତି;
ରଣକର୍ମୀ ହୋଇ କେହି ପୂଜେ ପ୍ରଣୟିନୀ
ତାଳ ପଦାମ୍ବୁଜେ ଯେତେ ଲୁଣ୍ଠିତ ପଦାର୍ଥ;
ଆଜାଣେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ହର୍ମ୍ମ୍ୟ ସୁରା ଏକ୍ରାଟୁପ,
୧ ସମ୍ମେଶେ ଦେବେଶ ବୈଭବ ଭୁଞ୍ଜନ୍ତି ସର୍ବେ ।
ଅନନ୍ତ ଅନଳ ନଭେ ମୃଣାଳ, ନିର୍ମଳ
ମରୋଧିରେ ସମ ଶୋଭେ ଶ୍ରୀ ବ ସୁବର୍ଣ୍ଣ
ସୋପାନେ କୋଟି କୋଟି ତାହା କୋଟି ୨ ହେଲି
୨ ପିଚିଲ୍ ନଦୀତ ଗଳୁ ଚନ୍ଦ୍ରାତପେ ଯଥା
ବାଲୁ କାର୍ଯ୍ୟ; ଜମ୍ବାଳେ ନଦୀବଳ ଯଥା
ଥନା ଏ ନିଯାମକେ, ସତ ହଳ ଦଳେ ଯେତେକ
କଳୁଷ ନାଶିନୀ ଶାନ୍ତି, ନୃତ୍ୟ—ନାଳେ
ପଦକଳ ଚିତ୍ର ବେଷ୍ଟନ—ତିକ୍ତ ଲୋକ ଉନ୍ନ,
ଅଛି ପୂତ ଭବତଳୁ, ସୁଧାଶ୍ରୀ ସମ୍ପଦ,
ଅଦ୍ଭୁତ ସଜ୍ଜାରେ ତାର ବେଳ ଦର୍ଶନ ।

(୧) ସ୍ୱପ୍ନେ (୨) ବଟକ ଜାତୀୟ ଗ୍ରାମ ବିଶେଷ

ଗଗନ ଗବାକ୍ଷ ଖୋଲି ଧରଣୀ କାମିନୀ
ପଦ୍ମପାଣି ସଖା, ଯେଣେ ବିରହ ବିଧୁର
ଶ୍ରାନ୍ତ ପଦ ଅନୁପଦ ଅପେକ୍ଷା ଅଧୀରେ
ପଥ ପ୍ରତି ଦେଖନ୍ତିକି ଉତ୍ସୁକ ନୟନେ ?
(ଦୁଃ ସମସ୍ତ-ଶାପକାଳ ଶେଷ ପ୍ରାୟ ଜାଣି)
ନିଶା ଅବସାନେ ଯେହ୍ନେ ସରୋଜିନୀ ଯଥା
ଉଦୟ ଅଚଳେ ଦେଖି ଅରୁଣ କିରଣ ।
ପ୍ରସ୍ତର ପ୍ରତିମା ସମ ନଭରେ ନିଷ୍ପନ୍ଦେ
ଭୂତଳେ ସ୍ଥାପିଣ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଖନ୍ତି ଏକଲେ ।
ନିସ୍ତବ୍ଧତା ଦେଖି କାହିଁ ଲଭଇ ସନ୍ଦେହ
ସେବେ ଜୀବନ ନାହାନ୍ତି ? ଜୀବନ ଦୋଇବା
ସ୍ୱର୍ଗ ସଙ୍ଗୀ ସଙ୍ଗେ କେଉଁ ନୁହେ ଚିରଞ୍ଜିବୀ ?
ପଦଲୁ ବିଦେଶାଗତ ଚାହେଁ ସୁଧ ସେନ୍ଧ ।
ମନେ ହୁଏ ଦେଖି ଯେବେ କା,ନା, ତାହାନ୍ତରେ
ସୁନୀଳ ଦୁକୂଳାବୃତ ବଧୂବଧୂ ବୃନ୍ଦ
ଅବଲୋକ ହ୍ରାଣେରେ, ଜୀବନ—ଧନ୍ୟ !
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣବିନ୍ୟସ୍ତ-ଶାପ-ଗ୍ରସ୍ତ-ଦେବ ସୁଧାକରେ,
ଅନନ୍ୟ ଭୂୟେ ରହି ଶମର ଶିଖରେ
କୁମୁଦେ, କୀଡ଼ାରତ ଉଲ୍ଲିସ ବକ୍ଷେ
ଯତ ଜଣି ଦୁଃସହ ନଗନା ଲାଳସ
ସୁଧବା-ସୁଲଭ-ହଂଶୀ କଣବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ
ନିରେଖନ୍ତି ଏକଧ୍ୟାନେ ଅରୁଣ ଲୋଚନେ;
ନନ୍ଦାକରେ ପ୍ରଭୁରେ ଟେକି ଶତ୍ରୁ ପଦ୍ମଗ
ଅଛ ଅସଂଖ୍ୟ କହ । କେହୁ ବା ହଂସର
ଉତ୍ସବ ଗୃହୁତା, ତାଙ୍କ ଦର୍ଶନାଚରା;
ହେଉଥିବା ନହେଉ ତାହା; ମମ ଅନୁମାନ
ମନେ ଏମନ୍ତ ଆସଇ; ନ ନିବେଦଶ ବେଳି-
ସାଧ୍ୱୀ ସ୍ୱତଃ କୃଶା କେବେ ପର ଅନ୍ୟ ସତ୍ତ୍ୱୀ—
ସତ; ହେଲେହେଁ ସେ ସହ୍ୟଶୀଳା ସହଧର୍ମ।

ତୃତୀୟ ସର୍ଗ ସମାପ୍ତ

—>0<—

ଚତୁର୍ଥ ସର୍ଗ

। ଶେଷ ଦର୍ଶନ—ବିଳାପ ।

ଶଶୀ ପୂରବେ ରବି ଏକ ସୀମନ୍ତରେ
ଯୋଗ୍ୟା ଶିରେ ନିଶି ଯେବେ ସମାଶ୍ରିତ
କାହିଁକି ନରବେ ବହି ମାଳ ଧନ—
ପଟେ ଶଙ୍ଖ ଭୂତେ ଏଷ ଏବ୍ କର ;
ଘନ ନୀଳ କେଶ ଲୋଟଇ ଭୂତଳେ
ଶଙ୍ଖ ଛାଡି ହସ୍ତ ବସିଛ ତଳେ ।
ଖୀଣେ ଏଟେକଇ ସିନ୍ଦୂର ସୀମନ୍ତେ
କାନ୍ତିଶାଳୀ ଯେସନ ଦେଖାଇ ଅତତେ
ଅସ୍ତାଚଳ ଅଧି ଏ ବେଳେ ତପନ
ଅସ୍ତ ଶିଖ ଶିରେ କାଦମ୍ବିନୀ ସଙ୍ଗ ।
ପଡ଼ିଛି କୁଣ୍ଡଳ ଗୁଚ୍ଛ ନଡ଼ି ଏକଲ
ଅଙ୍ଗୁଷ୍ଟି ବନ୍ଧ ଲୋଟଇ ଭୂତଳେ ;
ବିକଳ କୁନ୍ତଳ ଦେଖାଦେ, ଦମ୍ଭ୍ରମ
ନାଗୀ ସରେନ୍ଦ୍ରିୟ-ସମ-ସୁଖ ଦୁଃଖେ;
ଏ ଛବି ନିରେଖି ଉଦେଶ୍ୟ ମନେ,
ଛାଡେ ତାମସ କି ଦେଖିଲି କାହିଁ ?
କିମ୍ବା ସତ୍ପୂର୍ଣ କରୁଣା ବାଦାନ
ଥାଏଁ ଶିବ ବାଲୁ ସୁଧାଂଶୁ ବଦନ ?
ନାହିଁ ଅଛ ଏଥି ଅଙ୍ଗେ ଆଭରଣ,
ରହିଛି କେବଳ ଶୀକରେ କଙ୍କଣ ;
ଛତି କାଲବେଳେ କୃଷ୍ଣୋଦରୀ କର,
ଖସି ପଡ଼ନ୍ତି କରୁ ବଳା କେୟୂର ;
ଅନ୍ୟକର ଦେଲ ଦେଖନ ଭକଳା,
(୧)ପ୍ରତିକୋଷ୍ଠେ ସଫଳେ ତୋଳି ରଖେ ବଳା,
କେଶ ବାଖଡ଼ା କାହିଁ ତା ସବଦ,
ଅଦର ଶୀକରେ ବସିଛି କଙ୍କଣ ;
ବଳନ୍ତ୍ର ବାଳାର ଦେଖିଣ ଧୀରତ,
ମନେହୁଏ ଶିରେ ପଥରା ଯୁବତୀ ;
ସୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବର (୨)ପେର ଶ୍ରୀ ବଳା,

(୧) ମଣିବନ୍ଧ (୨) ସହସ୍ରବନ୍ଧିଷ୍ଟ

ଦୂର୍ବା ଦଳା ଅଛି କର କେତେ ଶଲ୍ୟ ?
ଚିନ୍ତା କରେ ସିନା ନିସ୍ପୃହ ଜଡ଼
କୃତାନ୍ତକୁ ଏବେ ଯାଉଅଛି ପଡ଼ି ;
ହେମ ଅଙ୍କେ ଅଦ୍ୟା ଲିଭିଅଛି ମହୀ ,
ଲଭ ଏ ଜନନୀ ଏକାଅଛି ବସି !
ପାଞ୍ଚଜଣ ସହ ଉଜାଳ ଯୌବନା ,
ଶୀର୍ଣ୍ଣ ଶୀର୍ଣ୍ଣ ତନୁ ମଳିନ ବଦନା !
ପୁତ୍ର ହୀନବାସ ଛେଦ ଭୂଷଣ
ଯତେ ସ୍ମୃତିର କେତେକ ମନୋବେଦନା
ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କୁ ଗାଢ଼ କରୁ କି ହରେ
ତନ୍ଦ୍ରୀ ଲଜ୍ଜା ତନୁ କି ଗର୍ତ୍ତି ଛି ?
ନ କହୁଛି ଜଣ୍ଡ ଲହୁଛି ଅଜାଣେ ,
କୃଟେ କୋଳି କଇ ଦୃଷ୍ଟି ଯାଜନାଶେ ;
ଜେଜାଦେଶ ତାମଦନ ନ ଦେଖିଲ ଜଣା
କ୍ଷେମ ଜଳନ୍ତ କଷି ଣ ଭୁବନା ;
ଏରେ ଥରେ ଥାଇ କିଂଶୁଷମ ବଦନ ,
"ହାନ୍ତୁ" "ହାନ୍ତୁ" କହେ ଅଶ୍ରୁ କରି ନେ
ନସ୍ତୁନ୍ତୁ ଲୋତକ ନାସିକାରୁ ଲାଳ,
ଅଟକେ ହୋଇଲ ମଧେ ମଧେ ଡାଳା ;
ଅଙ୍ଗକାନ୍ତି ଦେଖି ଉବଦ ହୁଏ ମନେ,
ସୁମାଳ୍ୟ ଏ ନାସି ନୁହଇ, ଏ ଜଣେ ;
୧- କମ୍ବାକବୋଲାଙ୍କ ଶୁଭ ୨କମ୍ବୁନଦେ,
ବାମା ଅଙ୍ଗ ଘେନି ତେସନ ଏଥାଦେ ;
କ୍ଷୀରଧି ଶାବକର ବହୁଳି ମଗନ
ଦୂରୁ ଦେଖି ମନେ ହୁଅଇ ଏସନ ;
ଯେତେଦେଲେଇ ପଡ଼େ କଠିନ ହୃଦୟ,
କରେଛି ଏତୁଚ ଦ୍ରବଦ ନିଶ୍ଚୟ ;
ଗୁନ୍ଥି ଗୁନ୍ଥି ବାଳାବେଣୀପରା ଚିକ,
ତରୁ ଛାଲ ଜବା କୁସୁମିତ ବଶ୍ତି
ଅକ୍ଷ ଅକ୍ଷ ଥରେ ପାଡ଼ି ଶିର କର ,
ଛିନ୍ନ—ପୁଚ୍ଛ ଶାପେ କାକନ୍ତ ନାଗର ;

ଧାଇଁଣ ସର୍ପଶ୍ରୁ ଛିନ୍ନ ଶିର ହରେ,
ନଦଇ ଶୋଣିତ ଅଙ୍ଗ ଦସ ଦରେ;
ଉଠିଲା ତାଙ୍କର ହୃଦଣ୍ଡ କାମ୍ପନେ,
ନଶିଲଥ ସୁନାକେ ତାହାଙ୍କ ଦେଖନେ ;
ଶୁଣି ଦୀନ ସୁର ହୋଇ ଭୂମି ଭୂମି,
ଅଙ୍କେ ପକଲେ ଅଶିଲେ ଦଇଭ ;
କଉତୁକାଁ କରେଲା ବୋଲି ସେ କାନ୍ଦଇ ,
ଅଣ ଅଣ ବାଳ ବୋଲି ସେ ଡାକଇ ;
ଧର ଧର କହି ସେ ତୋଳଇ ହାତ୍ତ ,
ଉଦ ଉଦ ହୋଇ ଧାଇଁଛି ସେ ଜାଣି ;
ଧର୍ମ୍ମଧର କର ଲୁଚନ୍ତୁ ଚୋରିଲେ,
ଅନ୍ଧକାରେ କୋଚେ ବାଳାଙ୍କୁ ବସିଲେ ;
ଦେଖିଁ ଦଶି ବାଳ ଚିହ୍ନିଲ ବଦନେ,
କେଚୁବା ହସିଲ କାଂଶୀ ଦଶନେ ;
ଚେକ ଦୋଷି ଧୋଇ ଲୋତକ ଶୋଣିତ,
ଅଙ୍କରେ ଧରିଣ ନେତ୍ରେ ଭୂଷିତ ;
ଯାଉଅଛି ଭିତ୍ତ ଦୀନଦ କଲାଟି,
କି ଶୁନେ ନିହଣି କିଶଳା ନ ଜାଣି ;
ଛୁଆଇଲେ କେଉ ଉଠାଇ ଦଳରେ,
ଗୋଡ଼ାଇ କହିଲେ ଯିବେ ତାଳି ଅଟେ ;
ଉଠିଲା ଡଙ୍କାର ଉକରୋଳ ଘୋରେ,
ଶିଙ୍ଗ ଦେଇ ଅଙ୍ଗ ବାଘ ଯଣରେ ;
ଅନ୍ତୁ ଅନ୍ତ ବସି ହୃଦତ ଉର୍ଦ୍ଧରେ
ନାଚେ କେତେ ବାମା ହୁଙ୍କାର ଗର୍ଜ୍ଜନେ;
ଉଷ୍ଣଙ୍କ ନି ଜାଣା ନ ଦିଲେ ଅମ୍ବୁର,
ଶରୀର ନଡ଼ନ୍ତି ଧର ଧର ଧର ;
ମୁକ୍ତ କେଶ ପାଶ ବିମୁକ୍ତ ହକସ;
କମ୍ବାଳ ସଙ୍ଗୀତ ନ ପାରନ୍ତି ଧରି ,
ଦନ୍ତ କଡ଼ମିଡ଼ି ଭ୍ରୁକୁଟି ଭୁଖାଣୀ,
କୋ ପଣୀ ସବେ କୁରଙ୍ଗ କୁଟିଣୀ ;
ହୃନ୍ଦାଦିଗ ଜାଣେ ବକରେ ବାହୁନ,

ଯେତେ ଭୁଞ୍ଜାଇଲେ ନ ତୃପତ ଭୂତ ;
ଭୂତା ଭୁକ୍ତ ହେଲେ ମିଳ ଅଳି ଅନ ,
,ବଢ଼େବ ବଂଶେ ଗନ୍ଧବଲୀ ଜାନୀ ;
ମହାନଗ୍ର ଦର୍ଶି ଏକାନ୍ତେ ଉଦରେ,
ଜାହ୍ନୁଅଛି କାଳ ଦେବଲ ଅନ୍ତରେ ;
ସବୁବେଳେ ଜାଣୀ ହେଉଅଛି ଜନ,
"ଯାସ୍ତୁ ପୂ ବଜଳ" ଜପ ଭଗମାନେ
ସ୍ୱାମୀ ଦକ୍ଷ ଗଣ ହୋଇଲେଣି ଅଙ୍ଗ,
ଅଗ୍ନି ତର୍ମି ସାକ୍ଷ ଅଛି ମାତ୍ର ' ସ୍ୱାହା ;
ଯୋଦ୍ଧା ସେନ ଜାତ୍ତି ସଢ଼ିଲା ଏକାକେ,
ଦୁଃଖ ପଡ଼େ ଦୁଃଖ ଅଗ୍ନିଗୀ କଣାଲେ ;
ଏହେବତ କଥା ଦା କଷ୍ଟି ଅବଳା,
ଦୁର୍ବଳା ଦ୍ୱିଜସ୍ତ୍ରୀ ବଢ଼ବଢ଼ କ୍ଷ୍ମୀଳା,
ତହିଁ ପ୍ରୀତି ସେବ ଅସାଧ୍ୟ ଏଲଛି,
ଜ ବଣ୍ଟ ଏବନ୍ତୁ ଅଧିକ କାହିଁ ଛି ?
ବସ୍ତୁଜନ୍ମ-ବନ୍ଧ ଉଚ୍ଛାନ୍ତେ ବୋଲଇ,
ଦୁଃଖୀ ଜନେ ଦୁଃଖ ଟୋଟେ ବଲଇଁାକୁ;
ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଲବବଧି ନରେ ତୋ ବଧ,
ଜନନ୍ତ୍ର ଅବଧି ଜଣ୍ଣ, ତିବ ବଧ !
ତନ୍ତ୍ରେବେ ଅଳ ବନ୍ଧୁ ବଧୁ ଜଣ
ଜନନ୍ତ୍ର ତୋ ବଧ ଦେଖାଇ ଦୂଷଣ
ଶିକ୍ଷୁ ସେଣୀ ଶୀତ ଦେଖଇ ଧରଣୀ,
ଭୂଥା ବୃଦ୍ଧ ମିଳ ହୋଶୀ ଦନମଣି;
ଲଲ ଭୂତ ବର୍ଣ୍ଣ-ବାଳତ, ଅସନ୍ଧ୍ୟ,
ଅଙ୍କୁର ଛଟିବ ଏବେ ସେ ଶସ୍ୟ;
ଲଳକ କୁସୁମ ଫୁଟେ ଯେବେ ବୃକ୍ଷେ,
ଅନଲେ ଭୁକ୍ତିଲ ପ୍ରାଣୀ ମହାସୁଖେ;
ଧର୍ମ୍ମ ଶାସ୍ତ୍ର ଯେବେ ଫଳେ ତତ୍ତ୍ୱଜନ,
ଭୂଥା ତୋ ବଧକୁ ଦୂଷଇ ଦେବଲ;
୨ ଅର୍ଥ ପୁଚ୍ଛଇ ୩ ବୁଦ୍ଧିବାକୁ ଗୁହିଁ,
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଦେବେ କ୍ଷାନ ଅଧିଶଳ କାହିଁ ?
ବସ୍ତୁ ଦଣ୍ଡପାଣି ଶୋଇଥିଲେ ଅନ୍ତ;
ଉଠିଲେକ ନାହିଁ ଦେଖ ଦେବ ଚକ୍ର
୪ ଧରଣୀ ଜଦର ନ ଭୁଞ୍ଜିବ ଜନ୍ତ,
କେହିଁ ଯଜ୍ଞ ଗାର୍ହସ୍ଥାଣୀକୁ ଦୋହନ୍ତ;
ଅଗ୍ନି ଜଲ୍ପ ଶୁଣ ଦେବଗଣ
ଜନ୍ମାଦି, ଔଷଧ, ଜାଳୁକ, ଲକ୍ଷଣ,
ନାମ ଏ ରୋଗର ଉନ୍ମାଦ, କାରଣ,
ପ୍ରକୃତ ଦର୍ଶନ, ଶୁଣନ୍ତୁ ଲକ୍ଷଣ,—
ପ୍ରଥମେ କ୍ଷୁଧାର ଚନ୍ତା, ଜାଗରଣ,
ଦ୍ୱିତୀୟେ, ତୃତୀୟେ ଉଦ୍‌ବେଗ ମନ,
ଚତୁର୍ଥେ ଯେସନ ମୂର୍ଚ୍ଛା ପ୍ରଥାଇ,
କ୍ରମେ କ୍ରମେ ହୁଏ କ୍ଷୀଣ କ୍ଷୀଣତର;
ହୋଇଥିବ ଯେବେ ସେହୁପରି କ୍ଷୀଣ,
ଜାଣିବୁ ଚତୁର୍ଥ ଅବସ୍ଥା ଅଧୀନ ।
ପାଣ୍ଡୁର ମଳନ ବଦାତନୁ ସମ,
ହୋଇଲେ ଜାଣିବୁ ଅବସ୍ଥା ପଞ୍ଚମ;
ଅଣାନେ ଶସ୍ତ୍ରେନ ବ୍ୟସନରେ ମନ,
ନ ଲଭିବ କେତେହିଁ, ସଦା ଅନ୍ୟମନ;
ନସ୍ତି ଜହିଁ ଯେବେ ଭୁଲିଥିବ କଥା,
ଜାଣିବୁ ଅସତ ଏ ସପ୍ତ ଅବସ୍ଥା;
ସପ୍ତମ ଅବସ୍ଥା ବଡ଼ ଭୟଙ୍କର,
ହଳାହଳ ବର୍ଷି କାଢେ ଘର୍ଘର;
ଜୀବ ଥାଇ ଦେହେ ସୁଶସ୍ତ ଅଜ୍ଞାନ,
ଅନାଇଁ ହିବାକୁ ହୋଇ ଏକଧ୍ୟାନ;
ଡାକିଲେ ନ ଶୁଣେ ତଳ ନକୂଳର,
ପୁରେନ୍ଦ୍ର ଯଜ୍ଞ ସେ ଜାତେ ବଦନ
ଅଶ୍ରୁଞ୍ଚ ଭଜନ "ସ୍ୱଧା, ସ୍ୱାହା," ଜପ,
ଶବ ଅନୁକୃତି ଦର୍ଶାଇଲେ ତହିଁ,
ବା ସେ ହେବାଥାଇ ଏହିଭିଡ ଜାଣ,
ଜାସଦେବ ଏହା ଶାସ୍ତ୍ରର ପ୍ରମାଣ
ଶୁଣୁ ଶୁଣୁ ଜଳ ଅଶ୍ରୁ କଣ୍ଠରେ,

(୧) ବୈଦିକ କଥାରେ "ସ୍ୱାହା"-ପ୍ରାଣବାୟୁ ୨,୩,୪, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମାନେ.

ଏ କଥା କହିଲେ ହେ ଜାଣି ତା' ମରମ;
ଧନ୍ୟ ଏ ଅବସ୍ଥା କାହିଁ ଦକ୍ଷିଣ,
ଉନ୍ମାଦ ପ୍ରକାର ପ୍ରଧାନ ଲକ୍ଷଣ;
ଜ୍ଞାନ ହୋଇ ଯାବେ ଚେତନ ଲୋପ ହୁଏ,
ସକଳେ ବିଷ୍ଟାରେ, ସଂସ୍ତୁ ଯା' ଅଟେ;
ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ମୂର୍ଚ୍ଛା ହୁଏ ନେତ୍ର ଭେଦେ,
ବୃଥା କଥା କହି ବାତବ୍ୟାଧି ଭେଦେ ।
ବେଣୀ ବେନ୍ଧ କାଟି ଫେଲଇ ଅଙ୍ଗନେ,
ଢେଉଁଳ ବେଢ଼ନ କାହେ ଝଡ଼ଇ ଖଞ୍ଜନେ;
ଉନ୍ମାଦ ଅବସ୍ଥା ଅବସ୍ଥା ଦୂରଦୃଷ୍ଟ,
ତନ୍ତୁ କେଉଁଠି ନୁହେ ଜାଣିବ ଅସାଧ୍ୟ;
ଜାତ୍ରି, ସୁନ୍ଦ, ନଖ, ମୂଳ ପ୍ରମୁଖ ଦୋଷ,
ଯେତେ କାଳ କେଉଁଠି ନ ଯିବ ଏ ଦେଶ;
ବୈଦ୍ୟ କାଳମାନ ଯୋଗେ ଶୁଣିଥ,
ନୃତ୍ୟ ଦେଖାଇବେ ସ୍ୱପ୍ନେ ଦେଖିଥ;
ଜରୁଣିକି କହୁଛି ବାତବ କଥାରୁ,
ଶ୍ରୀଖଣ୍ଡାଦି ଦ୍ରବ୍ୟ ଔଷଧ ଏତାରୁ;
ପତ୍ନୀକ ଶୁଣୁ ତ ଶ୍ଳୋକ ଅଳଙ୍କାର,
ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ସ୍ପର୍ଶେ ଦେବେ ଔଷଧ ମିଳାଇ;
ଜଣେକ କଲ୍ପତରୁ ଉତ୍ପତ୍ତି ସ୍ଥଳ,
ଦଣ୍ଡା ମଣ୍ଡ ଅଳ୍ପ ପ୍ରକାଶନ୍ତି କରି;
ଏ ଶାନ୍ତି ସଂଯମ ଲୌକ ଶଙ୍ଖ ଦାନ,
ଦମ୍ପତୀ ସହିତେ (୧) ଭ୍ରଣ—ଭରତ ବାନ;
ଧାର୍ମିକ ଜନ ଜନ ଶୁଣ୍ଡେ ଶ୍ରେଣୀ ଜଣ,
ସେହି ଶିଶୁ ସ୍ୱାହା ଦେବ ଦରବାର;
ଶ୍ରବଣ ସହ ଏ କହିବ ଶୁଣିଥ,
ଜାଣ ନୁହେ ଏହା ନୁହ ତାହାଠିଥ;
ଦୁଷ୍ଟଚିନ୍ତ କେତେ ଯାଇଥିଲେ ଏଣେ,
ଛୁଟି ଦେଲେ କହେ ହୋଇଅଛି ଦେଶୀ;
ଛଡ଼ାଇ ଦେଲ ଗୁଁ ନ କଲ ଲୋଭନା,
ତାଙ୍କ ଜେଉଁଠି ଅଣ ଢକ୍କେ ଦନା;
ଦଶାକ୍ଷଣ ପ୍ରତାପ ନ ଦାଣ୍ଡ କାଣ୍ଡୋଚ,
ଅଣ ଦବରେ ପୁଣି ଲୁଚନ ପ୍ରକାଶ;
ଘୁଣୁ ଘୁଣୁ ଦେଖାଇ ହେଲା ଚନ୍ଦ୍ରେ ଭଙ୍ଗ,
କଷ୍ଟେ ଯୁଝିଲ ଏତେ ଦେହେ ଯାଇ;
ଦୂଅ ଣିଖଣିଅ ହୋଇଛି କାଳେଣ,
ଅହା ! ଉଦ୍ଧାରିବ କହଣ ଅତ୍ୟନ୍ତ;
ଦଣ୍ଡଦେବେ ପଦ (୨) ସର୍ବାଙ୍ଗ ଚମାର,
ଯଜ୍ଞ ଅନୁଷ୍ଠାନ ବିବିଧ ପ୍ରକାର;
ରକ୍ତ ବସ୍ତ୍ର, ପୁଷ୍ପ, ଲବଙ୍ଗ ଚନ୍ଦନ,
ଘୃତ, ମଦ୍ୟ, ପାଟ ଭୋଳାଇ ଭୋଜନ;
ଦେଖିଁ ମୂଳ ନାଳ ବିବିଧ ଉପାୟେ,
କାଳବଦନେ ଦେଖ ଦନ୍ତେ ଗଡ଼ଇ କାହେ;
ନମ୍ର ମହିମଙ୍କ ନିଷ୍ପନ୍ନ ଏକଥା,
ଏ ସର୍ବ ଜାଣିଲ ଏ ଦେଶ ବ୍ୟବସ୍ଥା;
ଶିଖିବ ସନ୍ଧ୍ୟାସ୍ତୁ ମନ୍ତ୍ର ନୂତନ ଦେହ,
ପ୍ରସ୍ତୁତ-ସ୍ମୃତିକ ଭାବ ଦେଖିଲେ ନେଇ;
ବସନ୍ତ ଅନେକ କହୁଥିବେ ବୁଝିଣି,
ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନୁହଇ କେଉଁଦିନେ କଦାପି;
ଶରବାଦ—ପ୍ରଭୁ ସ୍ୱଭାବ ଦେଖାଇ,
ଚେଇଁଲ ଧାଇଁଲା ଜୁଳି ଭୁତେ ଉଠଇଣ;
ଦାନ୍ତା କାନ୍ତି ଦୂର ବର୍ତ୍ତିବ ଚେତନ,
କାନ୍ତି ଦେଖି ହେଲେ ଏକାନ୍ତେ ମିଳନ,
ମନ ହେଲେ ଦନା ଏହି ମନ ଦେଶ,
ନେଷ୍ଟକ, ନବାସ୍ୱବ, ନୋପୂର ଅତିଶୟ;
କାନ୍ତୀ ସଙ୍ଗ ଦାନ୍ତ ଏକାନ୍ତ—ମିଳନ,
ଅବ୍ୟର୍ଥ ଔଷଧ ଏଦେଶ ବିଧାନ;
ଦେଖିଥିବ ଦେହ ସର୍ବ ସର୍ବତ୍ର;
ଦେଶ ବନ୍ଧୁ ଥିବ ଉତ୍କଳ ଭିତର;
ଦେହ ଜନେ ଦେହ ଅବସ୍ଥା ନବମ,
ମୂର୍ଚ୍ଛା ଦଶ ପଦ ଶାସନେ ସମ,
ଶୀଘ୍ର ଅତି-ଦାନେ ନୈସର୍ଗ୍ୟ-ଦଶନ,

(୧) ଜ୍ୟୋତିଷ (୨) ଏକଶତ ଚରଣ

ନିଷ୍କପଟ, ସାଙ୍ଗ ଧୂନ ଲକ୍ଷ୍ମୀବୃନ୍ଦ—
ଭକ୍ତ ଦୀନ ଯେଣେ ହୃଦ ନିବେଦିତ
ଚିରକାଳ ପାଇଁ ନାରୀର ଲଜ୍ଜିତ,
ଏହୁ ଯୋଗୀଜନଙ୍କ ଅଗାଧ ପ୍ରୀତି;
ଶାନ୍ତି କଲ୍ୟାଣ ଏ ଦୁଇଟ ଅବସ୍ଥା;
ସ୍ତ୍ରୀବାଂ ସମ୍ଭାର ହୃଦ ବିଚାରିନ,
ନିବେଦିତ ହେଲେ ଅବସ୍ଥା ଭଜନ;
ଜୀବନ ହାରି ମୃତ୍ୟୁ କୋଳକୁ ଯାଏ,
ଶାନ୍ତି ଲଭେ ସେ ତାଙ୍କ କୋଳପାଇଁ ।

ଚତୁର୍ଥ ସର୍ଗ ସମାପ୍ତ

ପଞ୍ଚମ ସର୍ଗ

ବୈକୁଣ୍ଠର ପୁଣ୍ୟ ଦୃଶ୍ୟ

ଦେବତା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନାରୀ ସ୍ୱର୍ଗଦର୍ଶ ଆଶ
ଧରିଲେ ବହୁ ମଣିପ୍ରଭ,
କହିଲେ ଅହ୍ନି ! ଆଜ ଦେବତାବେ
ଅଛି ତେବ ପଦ୍ମଣ-ପଣ । ୧ ।
ଏତେବେଳେ ଶ୍ରୀପନ ହୋଇ ଦେବତା ଦାନ
ଭକ୍ତର ହଣି—ଦେବତେ,
ପାଇ ମନରେର ନିଜ ମନ୍ଦିରସ୍ଥ
ପହଞ୍ଚିତ ନ ଅଟେ ନରକ । ୨ ।
ନୀଳ ଜଳ ଯଥା ପ୍ରବେଶ ନଦୀରେ
ତୃପ୍ତ-ସର୍ବ-ଜୀବନ,
ବ୍ୟାକୁଳେ ଯୋଗୀଜନ ହୃଦେ ନିରବଧି
ସୁଧାଂଶୁ-ସୁନ-ପଦନେ । ୩ ।
ବୈକୁଣ୍ଠ—ଧାମ ସମ ମନୋହର
ଚେତୁଣୀ କଳାହାସ୍ୟ,
ଏବେ ଅକ୍ଷିକ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଦେଖିଲ
ଦ୍ୱାରମଧ୍ୟ କାନ୍ଥର । ୪ ।
କୋକିଳ ଗାଇଛି ଶୀତଳ ପବନ
କୁସୁମିତ ଉପବନ,
ଧାତୁକର ଅଳ ସୁରଭି ଅଗ୍ରଣୀ
ଥିବ ତିନିଧ ବନ୍ଧନ । ୫ ।
ମୁକ୍ତକର ଶାନ୍ତ ସ୍ୱର୍ଗ, ଧ୍ରୁବ, ରସ,
କଥ, ସ୍ୱେତ ସିଦ୍ଧିର,
ପୁରୁଷ ଦର୍ଶନର— ଦେଖିଅଛନ୍ତି
ପ୍ରକ୍ଷେପ ସତତ ପ୍ରଥା ଶ୍ରୀର । ୬ ।
ଦେଖନ୍ତି ସ୍ୱେତ ମୂର୍ତ୍ତିମ୍ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ଯୁକ୍ତ ଶୋଭିତ
ଇନ୍ଦ୍ରିୟ-ଦ୍ୱୈତ-ନିର,
ସେ ପଦ୍ମର ପ୍ରାନ୍ତି ଦୂରେଁ କପାଳକୁ
ସ୍ପର୍ଶ ସ୍ୱଚ୍ଛର ଆଲୟ । ୭ ।
ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଉଦ୍ୟାନ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣତଟ ଶୁଣ
ଶୁକ ଶାରୀ ବିହଙ୍ଗମ,
ତାଙ୍କ ସନ୍ଧାପତ ଦେଖି ଜନଲୁଣ୍ଠିତ
ଯଥା ଶରତ୍-ପୂର୍ଣ୍ଣ ଚନ୍ଦ୍ର । ୮ ।
ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବସି ପଞ୍ଚମ ଆସନେ,
ନବ୍ୟଶ୍ରୁତି ମୂର୍ତ୍ତି ଭୂଷି,
ରତନ-ଜଡ଼ିତ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ସିଂହାସନ
ଦର୍ଶି ଜଣି ହେଲା ପୂର୍ଣ୍ଣ । ୯ ।
କୋମଳ ଦର୍ପଣ - ଭୁଲା ଚନ୍ଦ୍ର ଏବେ
ଶାନ୍ତିଭରି କର୍ଣ୍ଣିକା ସମ,
ଶୀତଳ ଚନ୍ଦନ, ସୁରଭି ପବନ
ଦାସର ହୃଦୟ ମମ । ୧୦ ।
କହିଲେ ହସି— " ଦ୍ୱାର ଖୋଲ ସଖି
" ସ୍ୱାମୀ ହେ ! ଆସି ଭକତେ,"
" ନ କହିଲ ଦେଖ ମୁଖରେ ତୋଳି
"କ୍ଷମାକଲେ ସାଧ୍ୟ ଭକତ-ନ" । ୧୧ ।
ଦେଖି ନିଶ୍ଚଳେ ଅଙ୍ଗିକା ସ୍ୱହସ୍ତେ
ଉଠିଲେ ଦେଖି ତଳ ମୁଖ,

" ମନ ସୁଖ ଥିଲେ   ସବୁ ସୁଖ ଲାଗେ "
" ମନ ଦୁଃଖେ ସବୁ ଦୁଃଖ " । ୧୨ ।
ବନ୍ଦୀ ଜୀବନ   କେତେକ ଦୁଃଖ ଦାୟୀ
କେମନ୍ତେ କହିବି ସବୁ,
ଅଦ୍ୟାବଧି ଏହା   ଅନୁଭବ କଲା
କେହି ନ ପାରିଲୁ କହି । ୧୩ ।
ଧନ ମୂଲ୍ୟ ସତୀ   ନ ଜାଣଇ କେବେଁ
ବନ୍ଦୀ ଜୀବନ ବିନୁ,
ଧନ ଯେ କେବଳ   ଧର୍ମିକ ସଙ୍ଗିରେ
ବିପଦର ଯେଉଁ ବନ୍ଧୁ । ୧୪ ।
ଘରେ ଥିବାଯାଏ   ପତାଦର ଭଲ
ଘାତକୁ ଲାଗେ ସେ ଶକ୍ତି,
ବିପଦ ଏବେକୁ   ଶୃଙ୍ଖଳଣି ସିକା
ସୂତ୍ର ବାବନ ଭଳି । ୧୫ ।
ସୁଲଭେ ଦୁର୍ଲଭ   ପରଶ ମିଳଇ
ହୋଇଥାଏ ପତାଦର,
ଘର ଅଛେ ସ୍ତ୍ରୀର   ପତ୍ନୀ ନ ଜାଣଇ
କେଉଁ ଏତେ ସୁଖକର । ୧୬ ।
ଭିକ୍ଷ୍ୟ ଦ୍ୱାରେ ଯେବେ   ସ୍ୱାମୀ ସେ କେବେ
ବାନ୍ଧିବ ମାତ ବନ୍ଦିନୀ,
ସ୍ୱାମୀ ସଙ୍ଗ-ସୁଖ   କେତେକ ମୂଲ୍ୟବାନ
କେବେ ସେ ଜାଣେ କାମିନୀ । ୧୭ ।
ସ୍ୱତଃପ୍ରାପ୍ତ ସୁଖ   କେତେକ ସୁଖକର
ନହୋଇବାଯାଏ ଦୁଃଖ,
ଦଳାଣର ପକ୍ଷୀ   ମହିମା ତାହାର
କେବେ ଥିଲେହେଁ ସେ ସୁଖ । ୧୮
କହିଲେ ଅଶ୍ୱିନୀ   " ସତ୍ୟକଥା ଏହା "
" ସୁଖ କେବଳ ମୋତଲେ, "
" ନ ଜାଣେ ଯଥାର୍ଥ   ଉଦ୍ଭିନ ଦଳଙ୍କ
ସହିବାଯାଏ କଷ୍ଟରେ " । ୧୯ ।
ସତ୍ୟକଥା ଏହା "   " ଏକଥାଟି ସତ "
" ତାହିଁ ଲୁକ୍ର ଏସି ଉଠେ, "
କହିଥିଲେ ଯେତେ   ସ୍ୱାମୀ ଦାସୀ ଅଟ
ସରବେ ତହିଁ ଭୁଲିଲେ । ୨୦ ।
ସ୍ୱତଃପ୍ରାପ୍ତ ସୁଖ   ସେହୁ ଜଗତରେ
ହୋଇଥାଏ ପତାଦର,
ସ୍ୱାଧୀନତା ମୂଲ୍ୟ   କେଣୁ ଦଳାଣର
ସଂସାରେ ସ୍ୱାଧୀନ ନର । ୨୧ ।
ଭିକ୍ଷ୍ୟ ଦ୍ୱାରେ ଯେବେ   ସ୍ୱାମୀ ସେ କେ-
ବାନ୍ଧିବ ମାତ ପରାଧୀନ,
ସ୍ୱାଧୀନତା କହି   କର କହିବାକୁ
ସ୍ୱଏ ଭଜନ ସେ ଧନ । ୨୨ ।
ଦାମ୍ପତ୍ୟ ପ୍ରଣୟ   ବନ୍ଦୀ-ଜୀବନ
କେତେକ ସୁଖ, ଦୁଃଖ, ଦାୟୀ,
ବନ୍ଦୀ-ଜୀବନ   ଭକ୍ତିକାର ଏହା
ତାହାକୁ ଅନ୍ୟ ନାହିଁ । ୨୩ ।
କହେ ଜଗବନ୍ଧୁ –   ପ୍ରିୟକୁ ମୋ ଜାତ
ସାଧନା ମୋ ଧନ ଧନା,
ଅମର ଏ ପ୍ରାଣ   ଅମୃତ ଭରଣେ
ସେ ଯୋଗୁଁ ବନ୍ଦୀ ବିନା । ୨୪ ।
ଅସୀନ ବ୍ୟସନେ   ଜାଗରଣେ ସ୍ୱପ୍ନେ
ଅନୁକ୍ଷଣେ ମୁଁ ନମ୍ରନେ,
ଯେଉଁଠି ଅନାଉଛି   ଦେଖୁଛି ମୁଁ ତାକୁ
ଭୁଲି କଥାଏତେ ମନେ । ୨୫ ।
ସ୍ୱର୍ଗ-ସଙ୍ଗନେ   ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ଯଥା
ତରଙ୍ଗ ନିଜେ ଭଲେ,
ମନ ବନ୍ଧନରେ   ସ୍ତବେ ସ୍ତବେ ମୋର
ସଦାବେଳେ ପଡ଼ିଲେ । ୨୬ ।
ପୂର୍ବେ ଯେଉଁ କଥା   ଭାବ କେଉଁଥିରେ
ସମ୍ପତ୍ତି ଅନେକ ସାଧନେ,
ଯେତେ ତାକଲେହେଁ   ସେହି କଥା ଏବେ
କ ଅସର ଘଟେ ଥରେ । ୨୭ ।
" କେମନ୍ତେ ଖାଲି "   କହିଲେ ଅଶ୍ୱିନୀ
" କେଉଁ ଧନ୍ତି କଥା-ଅସ୍ଥିର, "

“ ଜନ୍ମର ସହିତ   ଚାଲିଥାଏ ଅଭି ”
  “ଏହିତ ମୃତ୍ୟୁ ସଙ୍ଗ ” । ୨୮ ।
କହିଲେ ଲୋପା   “ସୁଖବେଦନ ସାଥ !”
  “ ନ ପ୍ରେମରେ ସୁଖ ଅଟେ, ”
“ଦୁଃଖବେଦନ ତାଙ୍କୁ ସହେ ନେତ୍ରମେଲେ”
  “ ତ ଅଭୟ ବନ୍ଧୁ ପାଟେ ” । ୨୯ ।
ତାନା ପଲ୍ଲବାରେ   ବଢ଼ଇ ସଦନ
  ଜଳ ଦେଉ ତେବେ କହେଁ,
ଶୁଦ୍ଧ ଜନ୍ମରେ   ଲଭେ ଅନ୍ୟ ଲତା
  ଲୁଲିଯିବ ତୋଳ କ୍ଷଣେ । ୩୦ ।
ମାନସ ଜନ୍ମରେ   ସ୍ମୃତି ଏହି ରେଖ
  ଶୋଭଇ ଦେହ ମୂରତ,
ଧୂଳି-ଶିଳା-ଭଳ   ଲୁଚେ ତାଙ୍କୁ ସ୍ମୃତି
  ଦରତ ସ୍ମୃତିର ସ୍ମୃତ । ୩୧ ।
ସୁନ୍ଦର-ଲଣ   -ତାର-ସର୍ଶ ଯଥା
  ବଢେ ଶୈଳୁ ଦୂର ଦୂରେ,
ସୁତନ ନୟନୁ   ଜେଷ୍ଠତର ଅଶ୍ରୁ
  ବଢେ ପରବର ଥରେ । ୩୨ ।
କେତେ କେତେ ଲତା   ତାଙ୍କ ବନଭୂଜ
  ସହେ ଲଙ୍କ ରଷ ମନେ,
ଶୈଦାଦିଙ୍କ ଯଥା   ଅମା ସାମିତ୍ତର
  ଦରଶା ଏ ଦୁଃଖ ସହେ । ୩୩ ।
ଅନେକ ସହେ ମଣ୍ଡି   ସହେ ଜେତେ ବଥା
  ଶତ ବଦ୍ୟତ ଉତେରେ;
ପୂର୍ବ ସ୍ମୃଶାନ୍ତୁ   ଅଣର ଅଶାନ୍ତୁ
  ଲକ୍ଷନ ଯେବେ ଅଗ୍ନିରେ । ୩୪ ।
ଚିହ୍ନାରୁ ସଞ୍ଜ   ସ୍ମୃତି ତୋରଣରୁ
  ଦେବାଦିଏ ଉତସବେ,
ଅଲଦରୁ ଲୁଚେ,   ସ୍ୱପ୍ନ ସମ ଏବେ
  ସହଜ ଯାତ୍ରା ଜୀବନେ । ୩୫ ।
ପୂର୍ବ ସୁଖ ସ୍ମୃତି   ଦୁଃଖୀ ଦୁଃଖେଠାରୁ
  ଦୁଃଖଦା ସୁରେଣ-ଅତକେ,
ଅନୁଭବ ଯଥା   ଅନୁମାନେ ଏଥା
  ଭାଷି ନ ପାରେ ଲେଖକ । ୩୬ ।
ଜାଣିଥାନ୍ତୁ ସର୍ବ   ସୁଖ-ପ୍ରୀତି-ସୁଧା
  ଏବେ ତ ବସନ୍ତ ପରେ,
ଦର୍ଶିଲୁ ଯେଉଁ ଦେଶ   ସ୍ୱପ୍ନ ପୁଣି ତୁମ୍ଭାର
  ବଳିଥାନ୍ତି ତାଙ୍କୁ ତରେ । ୩୭ ।
ସ୍ୱପ୍ନ ସମ ସୁଖ—   ସୁଖ ସୃଷ୍ଟି ଏବେ
  ସ୍ୱପ୍ନସ୍ଥ କଥା ସମ
ମୋର ମୋହ ସୁଖ   ପରେ ମୋହ ଦୁଃଖ
  ଦହଇ ମୋର ମର୍ମ । ୩୮ ।
ମୋର ସ୍ମୃତି ଦେଖ   ମୋ ଭାଗ୍ୟରୁ ଏବେ
  ଡା'ଶରେ ଜନ୍ମର ସଖି,
ଜଳଧିଲ ଦେଖ   ପାଧେ ଦେଖି କାଳେ
  ଏବେ ଦେଖିଥିଲି ଦୁଃଖ । ୩୯ ।
ସ୍ମୃତି ପାସୋରେ   ଦୁଃଖା ଏ ମନ
  ଅସ୍ଥିର ଭଜନ ଭାଷ୍ଟ,
ଦର୍ଶିଲ ଦେଖରେ   ଦୁଃଖଣୀ କରେ
  ସନ ଥଯାରେ କନ୍ଧ । ୪୦ ।
ଏହି ଥିଲୁ ଅଙ୍ଗ   ଦୁଦ ଦଳ ଦଳ
  ବଦନ୍ତୁ ନ ବୁଝେ କଥା,
ସଂକ୍ଷେ ଆଉ ଦେବେ   ସଂକ୍ଷମନ ପ୍ରାନ୍ତେ
  ଲଭିଲ କ୍ଷଣେ ଜନ୍ମତା । ୪୧ ।
ଦର୍ଶି ଦର୍ଶି ହେଲ   ତନ୍ତୁ ଛନ ଛନ
  ତା'ଦେଖି ତର୍କି ଅର୍ଥିନା,
“ ଅଶ ଲୁଚିଯିବା   କ୍ଷଣକରେ ସଖି !
  କହିଲେ “ ସେହି ସଙ୍ଗିନୀ ” । ୪୨ ।
ଏତେ କହି ସବେ   ଉଠିଲେ ସେଠାରୁ
  ସଙ୍ଗୀ ଅସ୍ଥିର ଚାରଣେ,
ଭୂମି ଏଣେ ତେବେ   ସ୍ୱଚ୍ଛ ସୁଖ ପକ୍ଷୀ
  ଭିତରେ ଅନ୍ତ ସମ୍ପଦେ । ୪୩ ।
ତେବେ ସୁଖ ମଧ୍ୟ   ତେବେ ଜହ୍ନୁ ଦେବ
  କେତେ କରେଣୀ ଭରେନ,

କେତେବା ପାଉଚ [illegible] ଦେଖନ୍ତି
ଇନ୍ଦୁଅଛନ୍ତି [illegible] ଗଉର । ୪୪ ।
ବୃକ୍ଷିକ କାଞ୍ଚନ ଧାରେ [illegible],
[illegible] ତାକି [illegible],
ଟାଣେ କରଣ ଧାମ [illegible]
କାହିଁ ତେଜ [illegible] । ୪୫ ।
ନବ ନବ [illegible] [illegible],
[illegible] ଭୂମିରେ [illegible],
ଦେବ [illegible] କରେ ଧାମ
[illegible] ଯଙ୍କ । ୪୬ ।
[illegible] ଦେଖି [illegible]
[illegible],
[illegible] [illegible]
[illegible] । ୪୭ ।
[illegible] [illegible]
[illegible],
[illegible] [illegible]
[illegible] । ୪୮ ।
[illegible] [illegible]—
[illegible],
[illegible] [illegible]
[illegible] । ୪୯ ।
[illegible] [illegible]
[illegible] ! [illegible],
[illegible]— [illegible]
[illegible] । ୫୦ ।
[illegible] [illegible]
[illegible],
[illegible]— [illegible]
[illegible] । ୫୧ ।
[illegible] [illegible]
[illegible]

[illegible] [illegible]
[illegible] । ୫୨ ।
[illegible] [illegible]
[illegible],
[illegible] [illegible]
[illegible] । ୫୩ ।
[illegible] [illegible]
[illegible],
[illegible] [illegible]
[illegible] । ୫୪ ।
[illegible]— [illegible]
[illegible],
[illegible] [illegible]
[illegible] । ୫୫ ।
[illegible]— [illegible]
[illegible],
[illegible] [illegible]
[illegible] । ୫୬ ।
[illegible] [illegible]
[illegible],
[illegible] [illegible]
[illegible] । ୫୭ ।
[illegible] [illegible]
[illegible],
[illegible] [illegible]
[illegible] । ୫୮ ।
[illegible] [illegible]
[illegible],
[illegible] [illegible]
[illegible] । ୫୯ ।
[illegible] [illegible]
[illegible]

କାଞ୍ଚନ ଭ୍ରମେ! ଖାଇଲ ନ ଯାନ୍ତି
ସବେ ରେବନ୍ତ ଗ୍ରାସ ଯାନ୍ତି । ୬୦ ।
ଏବେ ନୈଜ କ୍ଷେତ୍ରେ କଥା କହୁଁ କହୁଁ
ଶେଷରେ ଖଳାଙ୍କ ବୋଲନ୍ତେ,
ସୁଖେ ବୋଲେ ଦେଖ ଭୁବନ ପୂରିଲ
କିରଣିକି ଉଦେଶନ୍ତେ । ୬୧ ।
କହନ୍ତେ " ନୃପତେ ! ଦେଖ ସୁନ୍ଦରୀଙ୍କୁ
ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତି ନାଶିକ ତାର,"
" ଦେବା କୁଳ ଜଗ ଚନ୍ଦ୍ରାନ୍ତର୍ଗତ ଜାଣ
ଦେବୀ କୁଳ ପଛେ ଯାଉ " । ୬୨ ।
ଦୈବଯୋଗୀ-ବଚନ— କିଏଣ ପାଞ୍ଚକାଳ ଯୁଁ
ଯୋଗ ଦେବୀ ବଦନେ ଦୃଷ୍ଟି,
କହନ୍ତେ ଯେ କାହିଁ କହେ " ଆମ୍ଭ ଦୃଷ୍ଟି,
ଶୁଣିବା ଦେଖି ମୋ ହୃଦେ " । ୬୩ ।
" ଜୟ ଦେବୀକା ରେଖ ଉଦୟନ - ଶାଣିତ
କଣ୍ଟକ-ଯୁଗଳ ତୋଳେ,"
" ଚନ୍ଦ୍ର ଦଣ୍ଡ ଛିଡିଲି ନଶୀଳଙ୍କୁ ଯୁଁ
ଦିଶି ଦେଖି ସ୍ଥିତ ଧରେଣ୍ଟି " । ୬୪ ।
" ଅଗ୍ରେ ଦେବ ଦାନ୍ତ ପୃଥିବୀ ଭାଜିବ "
" ଆଜ ସୁନ୍ଦରୀଙ୍କୁ ତହିଁ,"
" ଭିଜିଣ ନିକୁଞ୍ଜରେ ଗାଇବ ସଂଗୀତ-"
" ଶିବ ୧ ଆଲୋକ ବଳୁ " । ୬୫ ।
ସିନ୍ଧୁରି ସାଥେ ନରସିଂ ଏ ଦେଖୁଁ
ଶୁଣିଲୁ ବୋଲିଥ ଚାରି
" ବାହୁଯାଉ ପନ୍ଥ ଦେବଦୂତ ସ୍ମରିଲ
" ଶରଣ ନାଥ ଅବଳକୁ " । ୬୬ ।
ଭାଗ୍ୟ ଅଭୁକ୍ତାରେ ଷଣ୍ଡ କ ଜାଗିବ
ତୋଳିଛି ତହିଁ ଛୁଟିବ,
ଯୋଗ୍ୟାର ସେ ଦେଖି । ଶଙ୍ଖଧାରୀ ଯୋଗିଣ
ଛୋଟବେଳେ ଦପ ୨ ଗ୍ରହ । ୬୭ ।
ଷଷ୍ଠେ ଦଣ୍ଡଧାରୀ ଙ୍କ ଡାକି ଯାନ୍ତିରେଖ

ନୃପ ସୁଂଦ ନୀତା କରଇ,
ଦେବଦୂତିକି ଟେକି ଏହା କହିଲୁଁ ରେ
ବୋଧୁଥା କଲ୍ପ ବୃକ୍ଷ । ୬୮ ।
ଗଜ ଦେବାଳୟରେ ରାଜାଙ୍କ ଦୋହଳ
ଚନ୍ଦ୍ରାନନ ସୁଂଖ ସୁଂଦୀ,
ନାଚି ଚାଲିଛନ୍ତି ତାଳଠେ ତହୁଁ
ଉତ୍ତମ ଛନ୍ଦର ସମ୍ପଦୀ । ୬୯ ।
ଏକାନ୍ତ ଜ ଚିହ୍ନ କରଣ ସ୍ତୁତିନୀ
ଶଶୀ ଦେଖି ସ୍ୱଭାବର,
ଅଙ୍ଗୀ ଧରଣି ରେଣିକ ୩ ଅନ୍ତଃପୁର, ସାନ୍ତ
ସ୍ନିଗ୍ଧ ଏହା ମୂର୍ଚ୍ଛିକାର । ୭୦ ।
ଦେଖେ ସନ୍ତୁ କାହିଁ କଥାପ୍ରାୟେ କହୁଣ
ଅନୁଶୟ ତା ଗନ୍ଧାରୀ,
ଦେବତ୍ବ ଭୂଷଣ ଦେଖ ତହିଁ କଳରାଗିଣୀ
ପୂର୍ବେ ଭୁଞ୍ଜି ଖଣ୍ଡ ଲଳିତ । ୭୧ ।
ଯନ୍ତ୍ର ନ ଦେଖାଇ ଯାଏ ପୁଣିଥରେ
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ମଂଶୀ ଯାଏ ପ୍ରାପ୍ତି,
ଦେବେ ପ୍ରେମେ ଦେଖି ବହାଇ ଉତ୍ତମ
ନୃପେନ୍ଦ୍ର, ତାଳ ନର୍ତ୍ତକୀ । ୭୨ ।
ଯାଉ ଚିତ୍ତ ଧରି ନିର୍ମଳ ତହିଁ
ଅନୁପମ ତାଳ ତ୍ରିପୁର,
ପ୍ରେମ ଜିନିଏ ନେଇ ଷଡ଼ଜ ସ୍ୱରପାଇ
ଏକତା ଭାବେ ଭୂଷିଲି । ୭୩ ।
ସମ୍ପତ୍ତିରେ ଦୂଷ ଚିତ୍ତବୃତ୍ତି ଅଛି
ଦେଖାଇ ଭାବି ଆସଇ,
ସୁଖାନ୍ତରେ କରନ ନିଜଦାନ୍ତ ଅନ
ଦୁଃଖ ତ୍ରିପଥଗାମୀ ? । ୭୪ ।
ନାଗକନ୍ୟା ଦେଖି ଦୂରଦୃଷ୍ଟି ଗାଇଲ
ନିଜର ସୁଂଦରୀ ତାର,
ବିଶ୍ୱରୂପ ଘଟା ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖ
ଲକ୍ଷ୍ମୀଯାଏ ଛିନ୍ଦାଇ । ୭୫ ।

(୧) ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ ତାନକାନିଙ୍କ ଅର୍ଥାତ୍ ଶଙ୍ଖଚନ୍ଦ୍ରାକାର (୨)ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ (୩) ଶିକାର

ନଚାଇଲେ ହଂସୀ ହଂସେ ଥାନ୍ତି ଚାହିଁ
ଦିବ୍ୟର ଅନଙ୍ଗ ଅଙ୍ଗ,
ତ୍ରିଭଙ୍ଗ ନଥାଏ ଏକାଳେ ଜାମିନ୍
କରିବାକୁ ଅଙ୍ଗ ଭଙ୍ଗ । ୭୬ ।
ପୁର ବାସିନୀଙ୍କୁ ପୁରୀଶର ଦୋଷ
ଧରନ୍ତି ଚନ୍ଦ୍ରର ଗଳେ,
ଦେଖ ନନ ମୀନ ଦେଇ ନଜାଙ୍କ ଦର୍ଶନେ
ପ୍ରାଣଧନ ଅଣି ଧୀରେ । ୭୭ ।
ଶକୁନ୍ତେ ପକ୍ଷୀଙ୍କୁ ନୃତ୍ୟ ଦେଖିଥିଲେ,
ମୋର ଦାରୁଣ-ଲୀଳା,
ସ୍ନିଗ୍ଧ ମାଣ ତାଙ୍କ ଡକେ ଚନ୍ଦ୍ରଶିଖ
ଭୁଞ୍ଜନ୍ତି ଭଜନ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ୭୮ ।
ସିନ୍ଧୁଦେଶି ଜଳେ ସ୍ୱଦାତ୍ରେ ଚକ୍ଷେତେ
ଦେଖିଲ ଚକ୍ରଶେଖର,
କୋଷ ଅକ୍ଷରେ ପତ୍ନ ସନ୍ଧ୍ୟର
ଅଭିର ଦୂଣ୍ୟ ସ୍ୱଭାବ । ୭୯ ।
ନସ୍ତ୍ରେ ନଷ୍ଟନ ସ୍ୱର୍ଥେକ୍ୟ ଦିଲନ
ଲଭେ ଦେ ଭଲ୍ ମୁଁ ମଥା,
ଦେବୀ ସୁତ ଭାନୁ ତଦ୍ ସନ୍ଧିରେ
ଲିଖା ଲକ୍ଷାବଶ ଲତା । ୮୦ ।
ଦାଦ ଦବ ହୃଦି ହୃଦିଲେ "ଲକତେ
କି ଦେଶ୍ଚୁ ଏବାଦର୍ଶି,"
" ଏକେକୁଟିଶ ସ୍ୱଚ ଭୁଞ୍ଜନ୍ତି ସୁଖଦ
ଭ ଭାଗ କି ମଦାଲସି ।" । ୮୧ ।
ବାଣକେ ଲଷଦା ଉହଲ କାମ୍ପୁଣି
ଲୋଚନ କାଳସ୍ୱ ମୁଖ,
ସଖି ଲୋ ! ସେବକେ ନ ପାଇଲ୍ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ
ମନକ୍ଷକ୍ଷ ଶିବମୁଖ । ୮୨ ।
ଚିତ୍ତି ନାସିକେଶ ପାଦେ ଲକ୍ଷାରେ
ଜରଜ (୧) ଭବକେ କଣ୍ଠ,
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣିମ ବସନେ ଅବର ସାଦନ,
ଷଡ ସ୍ୱଭ ହଂସ ପନ୍ଥ । ୮୩ ।
ଅସିଂନଲ୍ ଭବେ ଲୋ ଦଶାହର ବାଖି
ଠିଆହେଲେ ପାଶେ ଧୀରେ,
ପୂରିଲ ଭକ୍ତଦେ ବାଏ କୁମ୍ଭେ କର୍ଣ୍ଣ
ଏସ୍ୱରେ ଏତେ ସନ୍ଦେଶ ? । ୮୪ ।
" (୨) କୁମୁଦଣ ବନ୍ଧୁ" କହୁଲେ "ମୋନାମ"
"(୩) ପଦ୍ମ ନ ଦର୍ଶନ ଅସ୍ତୁ,"
" କର ଅସି ଅଛ (୪) ପଦ୍ମ ବନ୍ଧୁତା ମୁଁ
କହୁଛ କର ପ୍ରକାଶ " । ୮୫ ।
" ହେଉଛୁ କଳସ ଯାନ ବିନା ମୁହିଁ
ଅଛି ଏସ୍ୱରେ ଏକା,"
" କୋହିଲେ କ ଏମୁଁ ଭୂମି ସଙ୍ଗେ ଦେଖା
ହୋଇଥାନ୍ତା ମୋର ଦେଖା " । ୮୬ ।
" (୫) ପଦ୍ମ ଉଦାରୁଣ ସ୍ୱଅନ୍ତି ପକ୍ଷରୁ
ପ୍ରଥମେ ପଲାଇ ଯାନେ,"
" ଶୁଣି ହସୁଥିଲ, ଅନେକ ନିନ୍ଦାଲ
ସନ୍ଧ୍ୟା ଏ କଥା ପ୍ରଭାତେ " । ୮୭ ।
" ନର୍ମ ସ୍ୱଜ ହେଲେ ନ ଥାଏ ଜଗତେ
ସ୍ୱଜ କ ଯାଦ ମହତ,"
" କହନ୍ତି କଥାରେ ଦନ ଅନୁଭବ
ସତ୍ୟ ବେଦ ବାକ୍ୟ ବତ" । ୮୮ ।
" ଏଣି ସନ୍ତାନର ଏକ-ପଦ୍ମ-ପଦ୍ମୀ-
ଭୂତ ଜଗତରେ ଜଣା,"
" ତାଙ୍କ ଦୂନା ଅଛ ସମ ଦୁଃଖୀ ପଦ୍ମ ।
ତେଣେ କ ଏହା ଅଜଣା " । ୮୯ ।
" ତାଙ୍କ ଦରଶନ କହୁବାକୁ ମୁହିଁ
କ ପାଇ ଏଥୁ ଅସିଲ," ।

(୧) ଦାଦ୍ରମ୍ (୨) ବନ୍ଧୁ କହୁଲେ ମୋ-ନାମ କୁମୁଦନ୍ଦ, ବା ମୋ ନାମ କୁମୁଦଣ-ବନ୍ଧୁ (୩) ପଦ୍ମ ନିଦର୍ଶନ ବା ପଦ୍ମର ଦର୍ଶନ (୪) ପଦ୍ମ-ବନ୍ଧୁତା ବା ପଦ୍ମବନ୍ଧୁତା (୫) ପଦ୍ମ-ନିଦାରୁଣ ବା ପଦ୍ମର-ଦାରୁଣ

"ସୁନେତ୍ରି ମୋର ଅଶ୍ରୁ ଏ ଦୂରେ
ଲୋଚନ ଗୁଚ୍ଛ ଘୁଞ୍ଚିଲ" । ୧୦ ।

"ମୋ ଜନ୍ମଭୂମି* ଭଦ୍ର ଲୋକେ ଦେଖ
ଉତ୍କଳ ଭୂଷଣ ବାଣୀ,"
"ଏହିତ ସେ ପୁର, କାହିଁ ଗଲେ ଦୁଃଖ
ଆଉ ଅଛି ଶୁଣୁଛ ରାଣୀ" । ୧୧ ।

ବାସନ୍ତୀ ଲତା ନ ଲଭିଲ ଶୋଭା
ଭଦ୍ରକ ଦଣ୍ଡ ନବେ,
ଫୁଲ୍ଲ ଭ୍ରମର ନୃତ୍ୟ କାହାର
କରନ୍ତୁ ପୂଜ୍ୟ ବଚନ । ୧୨ ।

ଶୁଣ ପିଲାଏ ସୁନ୍ଦର ପ୍ରସୂନ
ଧାର ସୂତ୍ରୀ ଶୋଭନେ,
ଦହି ଦଧି ଚନ୍ଦନ ତିଳକ ରେଖା
ବର୍ଷିଣୀ ଭୂମି ବାହନ । ୧୩ ।

"ନ କି ଭଲ ଦିଶ ! ନ ପାଇଲୁ ଭକ୍ତି
ଦୋଳିରୁ ଏଥି ପ୍ରଭାତ,"
ଲୁଚନ୍ତି ଲାଜରେ ସେ ବାଳ୍ୟ ଶୋଭନ
ଦେଖି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ମୂର୍ତ୍ତି । ୧୪ ।

ମୁକ୍ତ ଅଞ୍ଚଳ— ଗୋଲ୍ଲିକ ଭୂଷଣ
ଦୋଳାଇଲି ବଚନ;
ଦେଖି ଲାଜ ଭରି ହସି ନଇଁଲେ ସେ
ଦେଖାଇଲେ ଦେହ ଦୂରେ । ୧୫ ।

ଦେହତ ଅଙ୍ଗ ଭୂଷି— ଅଳଙ୍କାର ଦେଲେ
ଦେବତ ଅଛି ଠଉର,
ସ୍ନିଗ୍ଧ-ଛନ୍ଦ-ଭୂଷା ନ ଭୂଷି ଅନନ୍ୟ
ଧନ୍ୟ ନିନ୍ଦ ଦାବଣ୍ଡି । ୧୬ ।

ଫୁଲି-ଅନୁକୂଳ— ମଧୁର ଧ୍ୱନି
ଭ୍ରମିଲା କିଏ ବୋଲିବେ,
ଦୂରେ ଅନୁକୂଳ— ମନେ ପଡ଼ିଲ
ଦେଖିଲେ ଲଜ୍ଜା ବସନ୍ତେ । ୧୭ ।

ଦେବମୂର୍ତ୍ତି ଦୂରେ ତାଙ୍କ ପ୍ରେମ-ଲତା
ଦୁଃଖ ଦୂରେ ଅଙ୍ଗ
ନିର୍ଝରର ଧାର ବହନ୍ତି ଧରେ ଧରେ
ସେମନ ଭୂଷଣ ଶୋଭନ । ୧୮ ।

ଶରତ ସମ୍ପତ୍ତି ପୁଷ୍ପଳ ବନ
ଯୋଗାଇଲ ପୁଷ୍ପ ଏଥି
ଭୁଲିଲି ସର୍ବସ୍ୱ ପାଇଁ ଭ୍ରାନ୍ତ ଏଥି
ଏହା ଅନୁଭବୀ ଦେଖା; । ୧୯ ।

"ବାଳକ ଏ ଗଲ୍ପ ବାଳକ ବୁଦ୍ଧି ମୋ"
ହିକ୍କ ଏ ଦେଖି ମୋ ଦୋଷ,
କବିତ୍ୱ ସେ, ଦେବୀ କିଛୁ କହୁଥିଲ
ଅହା ! ଏ କିଛୁ ସେ ଦେଶ; । ୨୦ ।

ଧନ୍ୟ ଶବ୍ଦ ସେ— ତାଙ୍କ ପଦେ ରହି
ଦେବଲି ମୁଁ ଲୌହ କାହିଁ,
ମନ ଯାଉ ନାହିଁ ତାଙ୍କ ସ୍ମରଣାରେ
ଦେବୀଙ୍କ ଦୋହାଇ ବଚନ । ୨୧ ।

ସେ ଧନ ପାଇବ— ପୁଣ ଭୁଲିବ
ଏ ଭକ୍ତ ସଖି ! ଦୋହତ,
ଛନ୍ଦ ନାଶ ପୁଣି ଯୁଗଳ ଦେଖିତ
ଭୂଷଣ ତାଙ୍କ ଦେବ ମୁଗ୍ଧ । ୨୨ ।

ବାନ୍ଧିନବ ମନ ମହାଦେବ ଭୋଗଙ୍କ
ସେଲକ ଶବ୍ଦ ଭୂଷଣ,
ଚଉଦ ଭୁବନ ଶୀତଳ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ
ଅନୁଭବ ଦିବ୍ୟାଙ୍ଗେ । ୨୩ ।

ଉର୍ମିଳ ଦେଶକୁ ଦୂରଦେଶ ପାଇଲା
ଲଭିଲା ଦୋଳନ ସହନ

* ଘଡ଼—ଶିକାର କିମ୍ବା ଚଢ଼—ଗାଡ଼ ।

ଛାୟା ଦୁର୍ଗେ ତଦା   ଦେଖ ଆସି ସେଠା
କରିଣ ଦୁର୍ଗ-ଦର୍ଶନେ ।୧୦୪।

ସେ କାଳେ ବାଳା   ପ୍ରବେଶ କରିଲ
ଜନକଙ୍କ ପାଶ୍ୱେ ଯଦା,
ନିଜ ରାଜ୍ୟରେ—   କଲେ ସେ ଦର୍ଶନ
ଦୁହିତା ଦୁଃଖ ନିନ୍ଦା ।୧୦୫।

"ଦୁର୍ଗ ଦେଖା ହୁଅ"   କହିଲେ ଜନନୀ
"ଶୀଘ୍ର କହୁଛନ୍ତି ଏହି,
ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଅଧିକାରୀ   ଗୃହ-ଭିକ୍ଷା-ଦାସୀ
ହୋଇଅଛି ଦୁର୍ଗ-ଦ୍ୱାର" ।୧୦୬।

"ଏଣୁ କି ଏ ହୋଇ—   ପ୍ରଶ୍ନରେ ଜନନୀ
ନିଜକ-ପ୍ରସ୍ତ ଅଛି,
ଦେଖିବ ନାହିଁ   ଦୁର୍ଗ-ଦେବୀଙ୍କ
ତାଙ୍କୁ ଦେଖ ଲାଗି" ।୧୦୭।

କହନ୍ତେ ଦେବୀ   କହିଲେ ଅଧିକ
"ଆଗ ମାଁକି ବତ୍ସ !
ଦୁଃଖ ଅନ୍ତ୍ର ଦୁଃ   ପୁତ୍ରୀ ପ୍ରଶଂସା
ଏହିକୁ ଦର୍ଶନେ ଭକ୍ତ ।୧୦୮।

ନିଶ୍ଚୟ କହିଲେ   ଚିତ୍ତରେ ହେଉଛି
ଦୁହିତା ଏତେ ଅତଇ,
ପାଇଁ ସେଥିରେ   ପୋଷିକା ଅଭିଷେ
ପାଇଁ, ଶିଳା ଗ୍ରନ୍ଥରେ" ।୧୦୯।

ଏହେନ ବେଳେ   ଆସୁଥିଲ ସେଠା
ନିତି ଏ ପଦିକ ପଡ଼ିଲି,
ଅଧିକ ଦୁଃଖ—   ଏ ଅସ୍ତୁ ପଣା
କହିଲ ପଣ୍ଡିତ ମନରେ ।୧୧୦।

ଏହି ବେଳେ ପ୍ରବେଶ   ଏହି ସଭାରେ
ଦୁର୍ଗ କୋଳରେ ବସି,

ଶୀଘ୍ର କହନ୍ତୁକ   ଦାନ୍ତ ହେଲ ନାଚ
ତେବେ ନେଉଥିଲେ ନଦୀ ।୧୧୧।

ଅଦ୍ଭୁତ ପ୍ରବେଶ—   ନନ ମସ୍ତକର
ମାନ୍ୟ ଲଭ ଅବସରେ,
ଭାଲକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ   ନେକ ଛାନ ତ୍ୟାଗ
ତୁଟାଇ କାନ-ଶାଖାର ।୧୧୨।

ମୂର୍ଖ ହୋଇ ଚଳନ୍ତୁ   ହୋଇ ଅକାଳର
କହନା ତା କଥା ବନ୍ଧୁ,
ଜଳଯୋଗ ଗନ୍ଧ   ତଥାପି ନ ମଲା
କାଳବଳ କରେ ବନ୍ଧ ।୧୧୩।

କହନ୍ତେ ପଣ୍ଡିତ   ଦର୍ଶିଲ ସଭାରେ
ଭୂମି ଗନ୍ଧ ସ୍ୱାମୀ ଅଛି,
କହାଇଲେ ତଦ୍   କହିଲେ ଦେବୀ
ଧରି ଓଢ଼ଣା ଲଜ୍ଜାରେ ।୧୧୪।

"ନାହିଁ ଅବେ ଦୁଃଖୀ   କାହ ବା ମାତ୍ରର
ଶପନ୍ତେ ତା କଥା ମନେ
ନିଜ ନେଇଥାଇ   କାଳୁତ ଦେଖିବ
ଧନ୍ୟ କରିବେ ଅନ୍ତ ।୧୧୫।

କି ଏହି ନିଶ ଚାହାଣ   କେ କାଳେ ଦେଖ
ଚାପ ନନ ଥର,
ଦୁଃଖ ଦୂରେ ଧରେ   କେବଳ ନ ଭୂଲର
ମନ୍ତ୍ର ପୂର୍ଣ ସେହି ଦଶା ।" ।୧୧୬।

ଧନ୍ୟ ତୁ ନନ୍ଦନ   ଧନ୍ୟ ତୋ ଜନକ
ଧନ୍ୟ ତୋର ପତିକତ,
ତା ସନ୍ତତି କାର୍ଯ୍ୟ   ନେତ୍ର ଦୁଃଖତ
କ ପ୍ରଚାରି ଗ୍ରନ୍ଥ ଯାଇ ।୧୧୭।

ଅବାନୋଚ ନାଥ   ନୋ ନ ନାଥ
ଦୁଃଖ, ଦୁଃଖ, ନେତ୍ରେ,

* କ୍ରମିକ—କ୍ରମିକ ।

ତୋ କୁସୁମିତ ଦେହ ଦିଶଇ କି ଜାଣି
ମୁକ୍ତି-ନିଧି-ଲକ୍ଷ୍ମୀ-ଭଳି । ୧୮ ।
ତୋ ଶିର ପଲ୍ଲବରେ କରୁଛ ଖେଳ
ଚଢ଼ି ଶାଖୀ ପୌଷ୍ପଶାଳୀ
ଜାଗୃତ ଭାବ ସ୍ପନ୍ଦ ଲଭୁଛ
ପାପ ତାପହର କାରୀ । ୧୯ ।
ଶୁଣ ବନ୍ଧୁବର ଜୀବ-ଜୀବନ-ଛିନ୍ନ
ନିଦ୍ରାଗ୍ରସ୍ତ ଚିତ୍ତଶାଳୀ
ଚାନ୍ଦ ମଣ୍ଡଳ ପରି ସୁଧା ଢାଳୁଥିବୁ
ତୋ ଶିର ପଲ୍ଲବେ ଲାଗି । ୨୦ ।
ସ୍ୱର୍ଗ ସୁଧାବନେ ଯିବାକୁ ତୋ ନାମ
ଲଭିଛି ଅତୁଲ ସୌଭାଗ୍ୟ
ତୁମେ ସେ ଏକାକୀ ନିର୍ଜନ ଶୂନ୍ୟରେ
ତପୋନିଷ୍ଠ ଅଚଳରେ । ୨୧ ।
କଣ୍ଟକ ଦୁର୍ଗମ, ମିଥ୍ୟା ନିଦାଘିକା
ଶୋଣ-ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଧରଣୀ
ନର୍ତ୍ତ ଯୋଗୀଙ୍କ ସୁଖ ମନ୍ଦ ଶିଖ
ତୋ ଅତୁଳ ପଦ ତଳେ । ୨୨ ।
ଦୁଃଖ ସହିଥାଉ ଦେବ ଦର୍ପ, ଭୂଷ
ସର୍ବ ଦର୍ପ ନାଶ ହେବ,
ଯା କଥା ଯେ କହୁ ତୋ ନମସ୍କାର ହେଉ
ଘୁଞ୍ଚ ଚଲୁଛନ୍ତି ଯେତେ । ୨୩ ।
ବିଶ୍ୱ ଏ ଅମୃତ ନ ପାଇଲେ କେହି
ତୋ ଶିର ପଲ୍ଲବ ଭାଗ,
ଦେଖ ସୁମ କୁଞ୍ଜ ପଡ଼ିଲେ ପଛକୁ
ଭଗ୍ନ ଲତା ସୁଧାପାନ । ୨୪ ।
ଏ ଆଶାର ମନ୍ତ୍ର— ଫୁଟେ ଏକା ଭୂମି
ତନ୍ତୁ-ଦଳ-ମୁକ୍ତି-ଦଳ,

ସ୍ୱଃ ପୀୟୂଷ ସୃଷ୍ଟି ପାଉଥିବ ଅନେକ
ପ୍ରାଣ-ନନ୍ଦନ-ଦଳ । ୨୫ ।
ଏବେ ସାର୍ଥକ ଭୂମି ସୁନ୍ଦର ଚନ୍ଦ୍ରମା
ମଣି ମଣ୍ଡନ ଯେବେ,
ଶାନ୍ତି-ନଦୀର ତୀର ଦେଖି ଶୁଣ୍ଡି, କେଉଁ
ଲଭିବୁ ଅମର ବନ୍ଧ । ୨୬ ।
ଶିର ଦର୍ପ, ଦର୍ପ ପୁଷ୍ପ ଦୀପ ଅନନ୍ତ ଅର୍ଘ୍ୟ
ପ୍ରେମ-ସ୍ୱର୍ଗଲୋକ ଭୂମି
ଏ ଜୀବନ ଦଳ ପୂଣ୍ୟ ପ୍ରେମ ସୁଧା
ରକ୍ଷ-ସୁଧା-ଜଳ ସୁଖ । ୨୭ ।
ଏଥୁ ଯେଉଁ ଦିନେ ଦୃଷ୍ଟି ଲଭିବି
ସର୍ବ ଶାନ୍ତିମୟ ଶୀଘ୍ର,
ଦେଖିଲି ପୁଷ୍ପିତ ଶାଖେ, ପଲ୍ଲବ
ମାଧୁରୀ ପୁରେ ବାସି ଦେବ । ୨୮ ।
ଶୁଣି ନ ଶୁଣିଲ ଜନ୍ମ ଜନ୍ମରେ
କାନ୍ତି ମାତ୍ର ଜାଗୁଥିବ
ତପସ୍ୱୀ-ପ୍ରବର ସୁନ୍ଦର ଦେଖି
ଭୁଲିଗଲ ଜୀବନ ଶୋଭା । ୨୯ ।
ତପସ୍ୟା ସୁନ୍ଦର ଜାଗିଲେ ମନ୍ଦିର
ଭାବେ ମନ୍ତ୍ର ଯୋଗୀନ,
ଅତଏବ ଏହାର ଜନନୀ କହେଛି
ଭୁଲିବେ ସକଳେ ଯେବେ ।" ୩୦ ।
"ଏତେ ଦିନେ ତବ ତପୋବନ ସୁଖ
ଯାଏ କମାଇ ଅଭିମାନ,
ଜନନୀ ମନରେ ନିଷ୍ଠୁର ଦ୍ୱାର
ପ୍ରାପ୍ତି ଏହି ଥାଏ ।" ୩୧ ।
ଶୁଣି ନିଦାନେ— କାବ୍ୟ ପଦ୍ମର
ଚାଷ-ଭଜ ଏକ ଧନ,

* ମହାଶ୍ଳୋକ—(ସଂ.—ଅଜ୍ଞାତ)— ଅନୁବାଦ ।

ପଡ଼ ପଡ଼ ତଳେ   କାନ୍ଦିଲେ ଚଳଚଳେ
ଛନ୍ଦି ଛନ୍ଦି ନବ-ଜନ ।" ୧୩୨ ।

ଧାଇଁ ନନ୍ଦିନୀଙ୍କି   ପାଦେ ଧରି କାନ୍ଦି
କହିଲେ "ହେ ତାତ ! କାହିଁ,
ସମ ଦାସ ଦୋଷ   ନ ଦେଖି କ୍ଷମିତ
ଏହି ଅଶ୍ରୁ ଚକ୍ଷୁଦେଇ ।" ୧୩୩ ।

ଦୈତ୍ୟଭୀ ଶୁଣି   ଦାରୁଣ ବଚନ
ମୂର୍ଚ୍ଛା ହୋଇଲେ ପଡ଼ିଲେ,
କାଦମ୍ବିନୀ ନୀର   ଅଜସ୍ର ପଡ଼ନ୍ତେ
ପ୍ରଥା ! ଶୋକ-ସିନ୍ଧୁ ଜଳ । ୧୩୪ ।

ହେ ବନ୍ଧୁ ! ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ   ପଞ୍ଚ ଦେବ ସମ୍ମୁଖ
ଛାଡ଼ିଲେ ଅଦୃଶ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତି,
ବ୍ରାହ୍ମଣ-ବଚନ   କେବେ ବା ଅନ୍ୟଥା
ହୋଇଛି ଅଦ୍ଭୁତ କୀର୍ତ୍ତି ? । ୧୩୫ ।

ନର ନାରାୟଣ   ଜନ୍ମିବେ ଭାରତେ
ହୋଇବୁ ତହିଁ ଜନମ,
ହେବୁ ନାରାୟଣ   ସ୍ୱର୍ଗବେଶ୍ୟା ଭୂଷ
ସାନ୍ତ୍ୱନାରେ ଅନୁପମ । ୧୩୬ ।

ନ ଜାଣବ ଭୂମି   ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଲୋକ ବଞ୍ଚି
ଜନ୍ମ ପୂର୍ଣ୍ୟ ପାଶ୍ରୁ ଲୁଚିଲେ,
ହୋଇବୁ ସହାୟ   ସ୍ୱର୍ଗୁ ମୁହେଁ ଭୂମି
ଏ କଥା ଜାଣ ଭୁ ଶୂନ୍ୟ । ୧୩୭ ।

ସପ୍ତଋଷୀ ଦିନ   ସେହୁ ମହାଦେବ
କହିବେ ଅଦ୍ୟାପି ବେଶ,
ଶୋକୁଷ ବଳଷ   ସେପେ ଲୁ ପେରହୁ
ପୁଣି ଏ ଚନ୍ଦ୍ର ଲୁବଦେ । ୧୩୮ ।

ନର ନର ଦେବ   କେମନ୍ତ ସଖି ମୋ
କେମନ୍ତ ତହିଁ ପ୍ରାଣୀ ଏ,
ତାଙ୍କ ବ୍ୟବହାର—   ସିଦ୍ଧେଣ ମାନ
ଦର୍ଶାଇବ ମୋତେ କଏ । ୧୩୯ ।

କେଉଁ ଛର୍ଦ୍ଦ୍ୟବଶ—   ଅର୍ଦ୍ଧ ପଡ଼ ଥଳ
ହୋଇଛ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ପଦ,
କେମନ୍ତ ଏ ଘୋଷ   ଜାଣ ଶିବେଶ୍ୱର
ଦର୍ଶଣରେ ଜଳେ ମଜ । ୧୪୦ ।

କହୁଁ କହୁଁ ଶୋକ   ଅଧିକ ଉଛୁଳ
ତାପ ଯୋଗେ ଯଥା ପସ୍ଥ,
ଜାଣିଲେ ସଖୀଏ   ଏ ଶୋକ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ
ବାକ୍ୟ-ଦେଲେ, ବୋଧ ମନ୍ତ୍ର । ୧୪୧ ।

ଷଷ୍ଠ ସର୍ଗ୧

ଅଙ୍ଗିରାଙ୍କର ସ୍ୱର୍ଗ ପୁର ଗମନ ।

ଦେଖି ସେ ସକଳ ଦଶା, ପାଞ୍ଚାଳୀଙ୍କର
ଅଶ୍ରୁ ବହିଲେ ସର୍ବେ କହିଲେ ଦୁଃଖରେ,
କପଟେ ଅଧୀର ହେବା ନୁହଇ ଉଚିତ,
କାହିଁ କରାଇଲ ସର୍ବ ଙ୍କୁ ଈର୍ଷା କଲ ଶୋକ ?
ଜୀବନ-ମରଣ-ପ୍ରେମଶ୍ରଦ୍ଧା ସୁଖ-ଦୁଃଖ-ଗ୍ଲାନି
ବୃନ୍ଦ ଏ ଅକାରେ ଭ୍ରମନ୍ତି ନିତ୍ୟ ନିତ୍ୟ ଚକ୍ରେ,
ସମସ୍ତ ଜୀବଙ୍କ ପୃଷ୍ଠେ ଏମନ୍ତେ ଜଗତେ;
ଏ ଭାଷ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ, ଧର୍ମଶୀଳୀ, ଦେବସ୍ତ୍ରୀ,
ଗୁର୍ବୀ ନରିନ୍ଦ୍ର ଭଣେ, ଜାଣିବାକୁ, ତପୋମୟୀ
କାଟିଲେକେ ଭାଗ୍ୟମତ୍ୟା ଭ୍ରମ ଅଟେ ପୁଣି ?
ଧର୍ମରାଜ ସୁଖ ଦୁଃଖ ସହନ୍ତି ଯେ ସଦା,
ମାନ୍ୟାଶ୍ୟ ତନ୍ଦ୍ରେ ଭିନ୍ନ ଏହି ଦୁଃଖ ବହିଲେ,
ନ କହୁ ଅନ୍ଧ, ଦେବ, ଜାଣ୍ଡୁଣୀ * ଭୁବନେ,
ଦୃଷ୍ଟେ ନ ହେବା ଯେନା ବାତୁଲ୍ୟ ମାତଳ,
ଦୁଃଖ ଅନ୍ତରେ ଦେଖ ଅଗ୍ନି ଲାଗି ତାହୁ,
ଅନ୍ତରେ ଅର୍ପିବେ କାନ୍ତ ତପେ ଉତ୍ସର୍ଗେ,
ହୋଇବଲେ ଭୁଜେ ପୁଷ୍ପ ଅର୍ଜୁନ ଶାରଦ ।
ଭାଷିଲେ ସର୍ବୋପରି ଧନ ଧନ ହୃଦେ
ଅନ୍ନକୁ ଏଧନ ସୁତା ଏ ଦେଖ ବସାଇଲେ,
ସତେକି ପେନ୍ଧିଲେ କାନ୍ତ ଦେଖିବ ନସ୍ଥରେ
ସତେକି ଦୁଃଖିନୀ ସ୍ୱଦେଶ ଅଧିକ ବେଦନ !
ନ କହ ସକଳେ ମୋର ଅଶ୍ରୁ ନ ସେ କଥା;
ଦୁଃଖଦେବଙ୍କ ସୁଖ, ଦୁଃଖ, ସ୍ମୃତି ବେଦନାପଦେ

ନଦେବ ଦେବ, ସତ ! ତେବେ ସୁଖ ଦୁଃଖ ସୃଷ୍ଟି
କିପାଁ ଭୁବେ, ଦସ୍ତିଗଣ ଦଶା-ସୁଖ ଥାଏ
କିଗୋ ଦେବ ! ଜନନୀ ଅଭୁଗତେ ଅଟେ
ସେବକ ଶକ୍ତି ଏହୁସୁବେ କୁ । କୁହି ଦେଖ -
ଦେଖ ଦୁର୍ବେ, କରଯୋଡ଼ ଭଣାଇଲ ଜ୍ଞାନ
ଅଭିଜ୍ଞାରେ "ମହାପ୍ରଜ୍ଞା ମହର୍ଷି ଭାରତ,
ଦ୍ୱାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଅଛ, ଶାସ୍ତ୍ରମ୍ ଦର୍ଶନ
ତାଙ୍କ ଅଭିପ୍ରାୟ କହ ହେଉଁଛେ ବାରତା;"
ମହର୍ଷିଙ୍କ ଅଗମନ ଶୁଣିଣ ଅଙ୍ଗିରା
କହିଲେ ଅନାଦେ "ଦେବ, ନ ସ୍ୱର୍ଗ ଭାରତ
ଜଣାଇଦେବ ସର୍ବ ପୀଡ଼ା ଦେବର୍ଷି ମହର୍ଷିଙ୍କ
ମନୋବାଞ୍ଛା ଅଛି ନିଶ୍ଚେ ହୋଇବ ପୂରଣ ।"
ଏହିକଥା କହି, ଧାଇଁ ମହର୍ଷି ଚରଣେ
ଭକ୍ତିଭାବେ ପ୍ରଣମିଲେ ପୁନ ପାଦେ ସର୍ବେ
ଆଶୀର୍ବାଦ କରି ଋଷି ଜଣାଇଲେ "ଜୟ
ମାତଃ ! କୁଶଳ ବାରତା" ବାଞ୍ଛାପୂର୍ଣ୍ଣ ସେତେ
ଧର୍ମ ପୁନ ପାଦପଦ୍ମ ଧନ ଧନ କଣ୍ଠେ
ବାଣୀ କହିଲେ ବଦ୍ଧକୁରେ, "ଅଙ୍ଗିରା ନିକାଶ
ଶିରୀ ! ପୁଣି ସ୍ୱର୍ଗ ଏ କଥା, ଦେବଗଣ
ଦେବଦେବୀର . ଏ କହିବ, ସ୍ୱର୍ଗରେ ସେ ଦେବ-
ନାଥ,—ସୋମଶ୍ରୀ ଇନ୍ଦ୍ର ଦେଖି ଅଙ୍ଗିରା
ହୋଇ କ୍ଷଣ୍ଣ ପାଇଲ" ଏତେକହି ସତ-
ବେଗେ ଚାଲିଲେ ବିମାନ—ବେଗ ଲେଖନ ତାଙ୍କ

୧ ପଞ୍ଚିତା ସ୍ତ୍ରୀ

ନିଶ୍ୱ ଜଳ ଦେଖେ ଝରି, ଦୁଃଖେ କଣ୍ଠ
ମୁଦ୍ର ଅପେକ୍ଷିକ ଚକ୍ଷୁ ବହିଲା ଲୋତକ
ଦୂରେ ଦଗ୍ଧ ଦଗ୍ଧ ହେଉଁ, ଶୈଳ ମୁଦ-ଜଳ
ଯଥା ପ୍ରସ୍ରବଣ ଅଙ୍ଗେ, ଝରଇ ଝରଇ.
ଅଶ୍ରୁଧାର ଘଷି ତେବେ କହିଲେ ମନସ୍ୱୀ.
"ନ ଦୁଃଖ କାତର ମାତଃ ଚନ୍ଦ୍ର କୁଳ ଲକ୍ଷ୍ମି !
ଅଚିରେ ଦେଖିବେ ତବ ପ୍ରାଣକାନ୍ତ ପ୍ରବର,
କହିଲି ନିଶ୍ଚୟ ବାଣୀ ଶୁଣ ମା ରୋହିଣି !
ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧର, ତୋହର ବାଞ୍ଛା ଯେତେକ ହେବେକ
ମା ! ଅଧୀର ନ ହେବ ତେ କହେ ଅଛି ଦୁଃଖ;
ଅଛନ୍ତି କୁଶଳେ ତବ ଧବ ଯଶ ଧାମେ,
ନିର୍ଭିଷନ୍ତ ଖାଣ୍ଡବ ବଂଶେ, ଅଭିମନ୍ୟୁ ନାମେ
ଲଭନ୍ତ ଅଭୂତ ହୋଇ, ପିତା ସମ ପୂତ,
ପ୍ରାଣପ୍ରିୟା ହୋଇଛନ୍ତି ବିରାଟ ତନୟା,
ସେବୁଛନ୍ତି ଅହର୍ନିଶ ଛାୟା ସମ ରହି
ସେବୁଛନ୍ତି ପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁଖ ଚନ୍ଦ୍ରବଂଶ ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ;
ନନ୍ଦ ଲୋକ କଷ୍ଟ ତାଙ୍କୁ ନ ଲାଗଇ କଦା
ଶତଦଳ ଦଳେ ଯେସନ୍ତେ ପଙ୍କିଳ ସଲିଳ"
ପୁଛିଲେ ରୋହିଣୀ ତେବେ ଉଦ୍ବେଗ ଭୁଲିଣ
"ଏଥିଲାଗି କର୍ଷିଣ ତତ୍ତ୍ୱ ଦେଖିବାକୁ ଚିତ୍ତ !
କି କରିବ ଅଛନ୍ତି ମମ ପ୍ରାଣଧନ କାହିଁ ।
କେବେ ଦେଖିବି କେବଳ ଚନ୍ଦ୍ରଲୋକେ ପୁଣି
ଦୟା କର କହ ପିତଃ ! ବିଦାୟ ଏବାର !"
"ନ ଆଣିବ ସାଧ୍ୟ ମାଗୋ ! ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ତୋହର"
ତେବେ ତ, ଶୁଣ ମା ରୋହିଣୀ ! ଯେ କୃଷ୍ଣ ହୋଇବ
ପୂର୍ଣ୍ଣ ମହିମାଙ୍କ ଶ୍ରୀ ତୋହର; ସାଧ ଶୁଦ୍ଧ ହେବା
ଧାରଣା. ଜାଣନ୍ତି ସେହି ଦଣ୍ଡ କଥା ତନ୍ତ ତନ୍ତ
କର, ଅଦ୍ଭିନ୍ନ କୁମାରର ଦେହେ ଦେବ ଦେହ
ଜାଣ, ଏ ବଣ୍ଡ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ତାଙ୍କ ରଙ୍ଗ ଅଟେ,
ନାଚନ୍ତି, କ କହିବ ଆଉ, ତାଙ୍କ କୃପାବଳେ
ପାଇବୁ ଦେଖି ତୁ ମାଗୋ ! କରୁଚେ ଭୂଚରକ
ତବ ପ୍ରେମୀ କଣ୍ଟିକନ୍ତ" ଏତେ କହି ତହିଁ
'ରାଧାକୃଷ୍ଣ ରାଧାକୃଷ୍ଣ' ଉଚ୍ଚାରି ଯୋଗୀନ୍ଦ୍ର
ଉଠନ୍ତେ ସେ ସ୍ଥାନୁଁ, ପୁନ ପାଦେ ପ୍ରଣମିଲେ
ସଖବେ ସେପାଦେ; କଲେ ଆଶୀର୍ବାଦ ପୁନ
"ତବ ଅବୈଧବ୍ୟ ହେଉ ହେବ ପୂର୍ଣ୍ଣକାମ୍ୟ,-
ଶାନ୍ତି ପୁଷ୍ଟି ତୁଷ୍ଟି ହେଉ," କହି ମହାଯୋଗୀ
ଚାଲିଲେ ଅଦୃଶ୍ୟ ବୀଣା ବଜାଇ ବଜାଇ ।
ଭକ୍ତି ରସେ ଟଳ ଟଳ କୃଷ୍ଣ ପ୍ରେମ ଝୁଙ୍କା
ପୁଲକ ଅଙ୍ଗରେ ସଦା ମହାନନ୍ଦମୟ,
ରାଣୀ ମୁଖଂ ଚାହିଁ ତେବେ କହିଲେ ଅଶ୍ୱିନୀ,
"ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ-ଅଙ୍କେ ପଦେ ସିଦ୍ଧି ! ଦୁର୍ଲଭ ଶକ୍ତି ।
ତବ ଆଶୀର୍ବାଦେ ମୁହିଁ ମିଳିଲି ଏକାକୀ,
ନିଶ୍ଚେ ମୁଁ ଅଣିବ ଯତ୍ନେ ଦେବାଙ୍କୁ ଏ ପୁରର,
ଏତେ କହି ସୁକେଶିନୀ ଉଚ୍ଚେନ୍ଦ୍ର ଅକାଶେ
ଉଦ୍ଧୃତ-କଥ ତେବେ କହିଲେ ବିଶାଦେ
ନାଥଙ୍କୁ ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ! ତେବେ ସାଧ୍ୟ ଦୁଃଖ କହ
ଦେବୀ ପାଦ ଘଟେ ଶତ୍ରୁ କହିବୁ ଏ କଥା
ନାହିଁ ଚନ୍ଦ୍ରଲୋକେ ଅଛି କର୍ଣ୍ଣ ଅଙ୍ଗନିର
ପଡ଼ଣି ହୋଇଣ ଦୁଃଖ ଶ୍ରୀକାନ୍ତ ଯତ୍ନେ,
କି ଦେବ ବଳି ନିବେଦନ କହିବୁ ଅଦ୍ଭୁତ,
ପଣୁଙ୍କୁ କାତରବାକ୍ୟ ପଣୁଙ୍କୁ ତାଙ୍କୁ
ନ ପାଏ କି ମନେ ଅଛି ଚନ୍ଦ୍ରଲୋକ କଥା,
ନତ ନତ ଲିଖି ଯେବେ ଅଣୁକ୍ଷେଲେ ଏହି
କହୁଥିଲେ ଶୁଣି ମୋତେ ଦେଖିଲେ ତୋହର
ନ ଦେଖିଲେ ମୁଖ ତାରେ ନ ଲାଗଇ ମନ
ପୂର୍ଣ୍ଣତା ପାଉଛେ ମୁହିଁ ସ୍ନେହ କରେ ତୋତେ
ଲୋକେ କ ରୋହିଣୀ ତୋର ମାତା ପଦ୍ମ ମୋତେ ?
କି ଦୋଷେ ବଞ୍ଚିତା ସୁତା ସେ ଅନିଷ୍ଟ ବାଳୁଁ
ହେଲ ଦେଖି ମୁଁ ଦୋଷୀ, ପୁତା ଦୋଷ ଏହିବାର,

ଅହେ ! ନ ଜାଣ ? ଅଛ ଯେ କଣ୍ଟକ ଗୁଳ୍ମ,
ପଞ୍ଚଶୃଙ୍ଗ ନଗେନ୍ଦ୍ର ନ-ଅଛି କି ଗିରି,
ସୁରଲୋକ ସୁରସ୍ତ୍ରୀ ଯଥା ଦାନବୀ ଗା ଅଛେ;
ଏଥେ ବୃଥା ଶଙ୍କା କାର୍ଯ୍ୟ କହିବୁ ଅଛି କି !"
ଦର୍ପ-ବାଲୁଚି ସ୍ୱ ଶ୍ରେଣୀ ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ-ତରଣୀ
ପ୍ରାନ୍ତ ତଟରେ ଶୋଭେ କାଦମ୍ବିନୀ-ଦଳ
ନିର୍ମଳ ଅମ୍ବରେ ଉଡ଼ି, ନର୍ତ୍ତନରେ ଯାଇ
ନୀଳା-ଅଙ୍ଗନା-ଅଙ୍ଗ-ଭୂଷଣ-ବିମ୍ବ
ଦେଖନ୍ତି ନଦୀର ଅଙ୍ଗ ଭଙ୍ଗୀ ବାଳାର
ଦ୍ରୁତେ ଦ୍ରୁତେ ଗୁଞ୍ଜି ଭାଷେ କହନ୍ତି କର୍ଣ୍ଣରେ
ଉଡ଼ାଇ ଯେସନ କେଶ ଭୂଜଙ୍ଗ ଧୀରେ
ଶୀତଳିଲ ସ୍ୱେଦ ଅଙ୍ଗୁ ଶୋଷାଇ ଦେଇ ଭାଇ;
ସ୍ୱକାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ ପାଇଁ କର୍ମଠ ଏ ରୂପେ
ଧାଉଛି ଜଳଧର ଦୂଶା ନ କହନ୍ତି ମନେ;
ନୂପୁର କଙ୍କଣ ଯେସେ ମଧୁର କିଙ୍କିଣୀ
କାଳି ନିତମ୍ବସ୍ଥଳ କ୍ଷୀଣ କଟି ତଟେ
ଝଣି କଣି କରି ବୋଲ ବାଜିଲା ମଧୁରେ:
ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଶୃଙ୍ଗରେ ଯେତେ ଦ୍ୟୁ ଅଛି ଧାମ
ସର୍ବ ସୁନ୍ଦରୀ ଦେବେ ଦେଖିଲେ ଉତ୍ତମ;
ଗୋଟିକ ସିନ୍ଧୁକ † ଜନେ ଜଣାଇଲ କିସ
ରତ୍ନେନ୍ଦ୍ରି ବେଣୀ ଯାହା ସ୍ପର୍ଶିଲେ ଭବ,
ଅଦ୍ଭୁତ ଅପ୍ସରା ଦେଖେ ସ୍ତମ୍ଭି ନୟନ
ରହିଲେ ଅନାଇ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଉତ୍କଣ୍ଠେ ବୋଲି
କେଶ କନକ ତଳେ ତହିଁ ବନ୍ଧ ନିଶ୍ଚୁ,
ସିଂହ ବଦନ ପୀନ ସ୍ତନ ଧରିଲ କଣ୍ଠକ,
ଝଙ୍କେ ଭେଲେ ଯଥା ଝରଣୀ ଝରନ୍ତେ,
କୁଙ୍କୁ-କୁଙ୍କ ଖଞ୍ଜନ ତଡ଼େ, ଅଦ୍ଭୁତ ନହିଁ
ଦେଖ ଅନାସ୍ଥା ନାହିଁ, ତାଙ୍କ ନେଇ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ

ଅଧଃ ପରିଦୃଶ୍ୟ, ଶୋଭା ଦେଖି ପୁଲକିତ,
ତନ୍ତ୍ର ପାଞ୍ଚେ ବନ୍ଦନା ଆମୋଦର କେଳି;
ସୁନ୍ଦରୀ ବାମା- ଶରମ ଦେଖି ଯତ୍ର ନମ୍ର
କରି ଶେଷେ ସମ୍ମୋହନ କଲା ତାଙ୍କୁ ପଣ;
ପଦ୍ମ-ଦିବସେ * ନାଚ ଦୃଷ୍ଟିର ଯାଏ ଦିଗ୍
ପ୍ରନଜ ଜନଶ୍ଚ ଲଭେ ବିମୋହିତ ନୟନ,
ଶୃଙ୍ଗ ଶୃଙ୍ଗ ମିଶିଯାଏ ସାଗର କହନ୍ତି,
କାର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି ସ୍ଥିର ଥାଉ ମାନସ କଣ୍ଟକ
ରଚିଲ ଅଙ୍ଗିକ ରୂପ. ବେଣୀରେ ଦଂଶକ
ପୁଷ୍ପଗୁଚ୍ଛ ପଶିଲେ ଗୁଞ୍ଜ, ଜମିଲେ ଭ୍ରମର;
ଲମ୍ବାଇ ସ୍ୱକାନ୍ତ କାନ୍ଦାରେ ଗିରୀ ତନ୍ତ;
ଏ ରୂପେ ଜଗତ ଦେଖେ ପୁଷ୍ପିତଜ ଆରେ;
ମନ୍ଦ ମନେ ଲୁଣ୍ଠି ସେ ପକ୍ଷୀର ସର୍ବ.
କିନ୍ନରୀ ସୁରମ୍ୟ ପୁଷ୍ପ ସ୍ୱପ୍ନ ନଦୀବାରି
ପରିଶେଷେ ପଦ୍ମ ମଧ୍ୟେ ଅମ୍ବିକା ଅଧ୍ୟନ;
ଶାପରେ ବସାଇ ଦେବୀ ସୁକ୍ଷ୍ମଚିତ୍ର ସ୍ୱର୍ଗ
କହିଲେ ଅଙ୍ଗ ମ କଥା ଅଦ୍ଭୁତ ବୋଲି କଥା
କହିଲେ ଅଙ୍କ କି ବୋଲି ଦେବନାଗୀ କୁଟଡା ।
କ୍ଷଣ ପରେ ଧୀରି ପୁଣି ସର୍ଗ କଣ୍ଠ-ସ୍ୱର
ଶିବେନ୍ଦ୍ର ଦୂରତ୍ୱ ନିଜ ଅଦ୍ଭୁତ ଅମ୍ବିକା !
ଶିବ ବିଷ୍ଣୁ ଦେଖାଇ ମୂର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ କେଶ ବେଣୀ ନାହିଁ ।
ଶୁଭଙ୍କର ପଦେ ପଦେ ବନ୍ଦ ଅଣାଇ
କହି ଦେବେ ଶୁଣେ କାଳୀ ପର୍ବତ ଅଦ୍ଭୁତ
କେବଳ ନ ଜାଣନ୍ତି ଏତେ ଦେଖ ଅଛ ଆଜି ?
ତପସ୍ୱିନୀ ଭବେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବହୁଭୁଜ ଦେ..
ଦମ୍ଭୋଳି ଶମନେ ଯିବ ବହୁକାଳ ଲଭି;
ଶମ୍ଭୁ ବୋଲି ବେ ପଢ଼ ଆଜ୍ଞା ଏ ରୂପେ
ନାନାରୂପ ଶିଳ୍ପୀଙ୍କ ନଟେ ଦେଖେ ନଦନ,

† ଅଳଙ୍କାର ଭୂଷା । * ସୂର୍ଯ୍ୟ ରଶ୍ମି ।

ବର୍ତ୍ତୁଳ ଭୃଙ୍ଗଣୀ-ସଙ୍ଘ ବିହଙ୍ଗୀ ମାଧବ
ଲମ୍ଫେ ନାଗର ଅବଶ, ଦେହ କୁଞ୍ଚେ ସେବେ ।
ବେହରଣୀ ଶ୍ରେଣୀଙ୍କ ଭଳି ଜାଗରି ସ୍ଥଳରେ,
ଅଣଚଳା, ସ୍ୱଭାବେ ସେ ଭୂଷିତ କେଶ ବର
ଦସ୍ୟୁଦଳ ଅବା ! ଦେଖାଅଛି ପଡ଼ମାଧ ଯେ
ନ ଦୁଃଖ କାତର ଶୀତ୍ର ଅଭିଦ୍ରବ ଶଙ୍କା ।
ଅଣ୍ଡା ବିନା କହାଉଛି ତମ୍ଭରେ ମୀନଙ୍କୁ
ଓ ଟାଣ୍ଡା, ଯଦ୍ୟପି ଶ୍ୱାସ ମାଣ୍ଡୁଅନ୍ତି ଶବେ

ଦେବ ଲଜ୍ଜିତା ଦେଖିବାକୁ ପ୍ରଗଳ୍ଭ ଜନ୍ତୁଙ୍କ ।
ଶରତ୍-ବଧୂ-ବିମ୍ବ ଚନ୍ଦ୍ର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଶାଢ଼ୀ,
ଦେଖିଲେ ଶୂନ୍ୟରେ ଏକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶରୀର
ତମୋ-ପଦ୍ମ, ନାହିଁ ଦୃଶ୍ୟ ଛବି,
ଅବାକ ବିସ୍ମୟେ ଶୁଣି ଯୋଗନ
ଯେ ଭାବନା ହେଲେ ଅବରେ ଅମ୍ବର;
ପ୍ରକାଶର୍ଣ୍ଣ ନାଶ କେ ରସିଣୀ-ରୂପରେ
ତପସ୍ୱୀଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଖିଲେ ଅଣ୍ଡିମା

ଭଡ଼ଙ୍ଗ ପୂଚ୍ଛିଲେ ଆଜ ଏତେ ଧୀରେ ଗାଉଣ
"କେ ତୁମ୍ଭେ ଭ୍ରମୁଛ ଏଥି ତମସାମ୍ବ ପୁରେ?
କହିବ କି ଦସ୍ୟୁ କିମ୍ବା ଭ୍ରାନ୍ତା ପଥିକେ
ଦେଖୁ ଏଠା ଏତେ ଘୁରି ରହିବା ପୁରେ !"
"କେ ତୁମ୍ଭେ ଅନାଇ ଚାହିଁ କି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ତେବେ
ଭବା ପରସ୍ତ୍ରୀ ରହି ପୁଣି ଦେବ ପୁରେ ?
ନିଭୃତ ପ୍ରଥରେ, ପରେ ପାଲବ ପିତୃର ।"
ଉତ୍ତରିଲେ ଏହାଶୁଣି ତବର୍ଷ କହିଣୀ;
"ଶବର ମୁଁ ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା, ନାମ ମୋ ଅଣ୍ଡିମା
ଚନ୍ଦ୍ର-ବିମ୍ବୁ ଝେଲିଛନ୍ତି ଭଣ୍ଡି ଘୋର ପାତେ,
ବସ୍ତ୍ର ନାହିଁ; ଅଙ୍ଗ ନ ଛନ୍ଦେ ଭଲ,
କାହିଁ ଦେଖିବ ରେଖି ଏତେ ଶିବ ପୁଣି
ଜିହ୍ମ ଦେବ ପୁରେ ।" "ଏହି ତାମ୍ର-ପୁଷ୍ପ ଜାଣି
ଭାନୁ ଆଣି ସବୁ ଦେବ ନ ପାରେ ଗ୍ରହଣି;
ଭବ ସହିଣ ଆଜ୍ଞା ମୁଁ ଜନ୍ମି-ଦେବୀଙ୍କ"
ଏତେ କହି ଭଳ୍ପନା ରସିଣୀ ଦେଖଣେ
ନିଶିଯାଏ ଶମ୍ଭୁ ଦୃଷ୍ଟି-ଗଳିତ ଅଙ୍ଗଭୂଷା;
ସନ୍ଦେହ ବୁଝି ଯଦି ପଡ଼ିଛି ପ୍ରାଣ ଅଣି
ସ୍ମରଣି ଦୃଢ଼ରେ 'ମୁଁ' ବୋଲିଲ 'ମୋ ବରେ'
ଟାଣିଲେ ଅଣ୍ଡିମା ଧୀରେ ରସିଣୀର ଗଳେ ।

ଏକତ୍ର ତମସାବୃତ-ହୋଇଛି ସେ-ପୁଷ୍ପ
ଅମାନିଶି ଘଡ଼େ ସେହୁ, ଘନ ଘନାକରେ,
ସୂଚୀ-ଭେଦ୍ୟ-ଅନ୍ଧ ଆଣି ଦାଣ୍ଡେ ସେ-ବସିରେ,
ନ ଦେଖେ ଆକାଶେ ତାରା ନ ଜ୍ୱଳେ ଦୀପ,
ତମସାକରଣେ ଧନ୍ୟ ତଣେ ଏକରୂପା
ନ ମର୍ତ୍ତରେ ଚନ୍ଦ୍ର ଭୂମା-ନ ଶୁଣଇ ଝିଙ୍କି,
ମାରଣ ନୀରବ ସଜ ମଳ୍ପ-ପୁଷ୍ପ ଭବା !
ନୃତ୍ୟବୃତ୍ତା ସ୍ୱଗଣତା କହୁଥାଏ ଦୁଃଖ;

କିନ୍ତୁ ତୃଷ୍ଣା ଯାଉ, ପୂରେ ଦେଖିଲେ ଧନ୍ୟେ
ସମୁଦ୍ରକା ଜ୍ୟୋତିର ଶିଖି ପୁଣି ଅନେକେ,
ମନେ ହୁଏ ଦେଖି ତେଜେ ତିନି ଦିନ ସ୍ୱପ୍ନ
ସୌଦାମିନୀ କୁହୁଅଛି ଦାମିନୀ ତେବେ;
ଧିରେ ହେ ଆସିଲେ ଏକ ଉଦାର ଧାମ ଦୀପ
ପ୍ରଣମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରସନ୍ନ ସଦ୍ଗୁଣ ଭବନ;
ଶିବ, ଦର, ଦାନ, ଶିବ, ବୈରାଗ୍ୟ ଧନେ ସେ,
ଅଣିମାଦି, ଶୁଭାଦିକ, ଦ୍ୟୁତିର ସୁଖଦ,
ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ୟାମଳ ଦେଶ ଅଧିକ ନିର୍ମଳ;
ପୁଣି ଏ ଗଭୀର ପଡ଼ଇ ଶିଖିରେ ଶିଖ
ଦେଖିଲା ମିଳିଛି (ଭୋଜକତେ ଯୋଗୀକର
ଚିତ୍ରାକୃତି ଅସ୍ଥି କରା ପଦ୍ମମାଳା ଯେତେ)

* ଅଣ୍ଡିଆ

ଯାହାଁ ବା ପ୍ରାନ୍ତେ ବିକାଶେ ଅଛି ଚକ୍ରିତ
ଦେଖିଣ ନବ୍ୟ-ଗ୍ରନ୍ଥ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଭୂମିର;
ସ୍ୱଚ୍ଛାବ୍ଧି କାନନ-ଶ୍ରେଣୀ ବିଶାଳ ବିସ୍ତୃତ,
ଝର ଝର ଝରେ ଯାହିଁ ନିର୍ଝରିଣୀ,
ଶିଖର-ପଥରେ; ଶୁଭ୍ରଫେନ ରାଶି ଯାର
ଶୋଭଇ ଦୂରୁଁ, ସର୍ବ ଧ୍ୟାନ-ଶୈଳ-ଅଗେ
ସ୍ନିଗ୍ଧ ଶୁଭ୍ରାନ୍ତ୍ରଶେଳେ, ଧାଉଁଛି ଶୁଭ୍ର ଯଥା ଶ୍ୱେତ
ଘନ୍ତିରାଶି, ଶ୍ରୀଗାଳ ଭୁଞ୍ଜ ଭଦ୍ର ନବ-
ଘନାନନ । ଶୁଭ୍ର ପୂର୍ଣ୍ଣିମାର ଜାହ୍ନ ଯଥା
ଶୁଭ୍ରାଭ୍ର ଅଙ୍କରେ, ଶ୍ୟାମେ ଅନାଇ ଦିଗନ୍ତେ
ଦେଖିଲେ କାନନ ଏକ ଶ୍ୟାମଳ ସୁନ୍ଦର
ଧୂସର ପ୍ରାନ୍ତରୁ ଯହିଁ ସୁରମ୍ୟ ଅଗମ
କନକ-ଦ୍ରୁମ-ଦଳ, ଠାବେ ଠାବେ କୁଞ୍ଜ-
ବନ ବିବିଧ ଲତିକାର; ପୁଞ୍ଜ ପୁଞ୍ଜ ପୁଷ୍ପ
ଫୁଟେ କୁଞ୍ଜ ଭିତରେ; କୁଞ୍ଜ କୁଞ୍ଜ ପିକବର
ଗାଏ ସୁମଧୁର ଯହିଁ ଉଦ୍ୟାନ ହୃଦୟୁ
ଅଦ୍ଭୁତ ପ୍ରଭବ ଶୋଭେ ଯହିଁ କାଶ୍ମୀର
କାନ୍ତିମୟୀ, ଦର୍ଶି ଯାହେ ତ୍ରିଲୋକ ମୁଗ୍ଧା, ଅନ-
ଙ୍ଗୋଦ୍ଦୀପକ, ଅଥବା ପୁଷ୍ପ-ଧନୁ ଦେଇ କବା
ଅନ୍ଧରେ ଅନଙ୍ଗ ଉଦ୍ଭବ ଜାଗଇ ମଦନେ ।
କି କହିବି, ଆଉ ଅନ୍ୟକଥା, ଶୁଣିଣ ଯେ
ଧ୍ୱନି, କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ ଯୋଗୀ ମନ, ଟଳିବ ନିଶ୍ଚୟେ;
ଶୂନ୍ୟ; ନାନା ଜାତି ପକ୍ଷୀ, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ବର୍ଣ୍ଣ,
ଶ୍ୱେତ,ପୀତ,ଲୋହିତ ବା କେହି ନାନାବର୍ଣ୍ଣେ
ରଞ୍ଜିତ ହୋଇଛି ଅହା ! କି ସୁନ୍ଦର ଶୋଭା ।
ଶୁକଙ୍କ ଶାରିକା ସହ କୁହୁକୀ କୁହୁରୀ,
ଅଳି-ଚକୋର-ଚାତକ-ଶିଖି-ଅଶ୍ୱ-ନନ୍ଦନ,
କପୋତ-ଚକୋର, ଯହିଁ ପିକ ପିକବଧୂ,
ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖୀ, ଶୁଭ୍ରଚନ୍ଦ୍ର ନିର୍ମଳ ହୃଦୟେ;
କି ସୁନ୍ଦର ଗୀତ ଗାନ୍ତି ପ୍ରମୋଦ ବହିଣ

ମାଧବୀ ମାଳତୀ ଆଉ ଜାତି ଯୂଥିକା
ଦେବଦାରୁ ଅଶୋକର ଗନ୍ଧରାଜ କଇଁଅ ।
ଚମ୍ପକ, ଅଶୋକ,ବେଲ, ଶିରୀଷ, ଖର୍ଜୁର
କିଂଶୁକ, କଦମ୍ବ, ନିମ୍ବ, ବକୁଳ, ତମାଳ,
ଶେଫାଳିକା, ହେମଲତା, ଯମଳକା ଆଉ
ପରାଗ ମୋହନ ଅଙ୍ଗ ସହିତ ମୁକୁଳ
ବହିଁ ଚିତ୍ତ ହାସ୍ୟେ ସବେ ଭାସନ୍ତି ସତତ
ଦେଖିବା ଅନନ୍ତ ଫଳ ଭରେ, ଉଦ୍ଧତ ବା
ଦେଖି ପୁଷ୍ପିତ; ଯେଉଁଠି ଯୌବନ ପ୍ରକାଶ ।
ମଳୟ ସୌରଭ ଗନ୍ଧ ଲେପିଥାଏ ବାୟୁ
ଖେଳି ଅଙ୍ଗେ ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ବହଇ ବୈଦେହୀ-
ନାଶୀ ଶୀତଳ ସଙ୍ଗ ସ୍ୱଚ୍ଛାନନ୍ଦ କାରୀ,
ଯା ପ୍ରାଣେ ଭୁଞ୍ଜିବାକୁ ମାତଇ ମନୁଷ୍ୟ
କେତେ କାମଦାୟୀ ଅହା କି ସୁରମ୍ୟ ସ୍ଥଳୀ
ଅଛି କି ଏମନ୍ତ ସ୍ଥଳୀ ଏ ବିଶ୍ୱ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ ?
ଥିଲା ସେହି ଠାଇଁ ଅଦ୍ଭୁତ କୂପ ଏକ ରଚିତ,
ମଦନ କୂପ ଦେଖି ଯେତେକ ପ୍ରକୃତ ସୁନ୍ଦରୀ
ଶାନ୍ତି ଦେବୀ ସଙ୍ଗ ଏଥି ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ହୋଇ,
ଭୁଞ୍ଜନ୍ତି ଅନ୍ନ ବସନ ଶଯ୍ୟାସ୍ୟ ବଦନେ ।
ଖଣ୍ଡେ ଦୂର ଯାଇ ଦୂରୀ ଦେଖିଲେ ସମ୍ମୁଖେ,
ନଭସ୍ତମ୍ଭୀ ଦ୍ରୁମ ଏକ ରମ୍ୟ ହର୍ମ୍ୟ ଶିରେ,
ଉଚ୍ଚଚୂଡ଼ା ଉପରେ ଏକ ଧ୍ୱଜା ମନୋହର,
ଦେଖିଲେ ଯେ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ବର୍ଣ୍ଣ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗର
ଧରେ ମନ ସେ ରକ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣ ଯହିଁ । ମନ୍ଦ ବାତରେ
ଉଡ଼ଇ ପତାକା ଯେତେକ ତରଙ୍ଗ ରଙ୍ଗରେ,
କି ଅପୂର୍ବ ଶୋଭା ହେଉଛି ଦର୍ଶିଛି ନନ୍ଦନେ,
ମଦନ କୂପ ଦେଖି ଯେତେକ ଇନ୍ଦ୍ର-ରୂପ ଛଟା
ସହିଛି ସାଗର ସର୍ଗେ, ତରଙ୍ଗ ଯେଉଁ ରୀତି ।
ଦ୍ୱିତୀ ନ ଦେଖି ଦେଖାଇଥିଲେ ଯେ ଯୋଗୀ ଚକ୍ଷି-
ଭୂପତି ପ୍ରଥମ ମାନ ବ୍ରତଧାରିଲେ ଯେତେକ

ଏତେ ଯେ ଘଟଣା ଘଟି ଯାଉଥିଲେ ସେଠା
ଅଇଁବାକୁ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖି ତନ୍ତ୍ର, ସୁଖେ ଶୁଭ୍ର,
ଅଶିବାର ଘଟଣା ଆଉ ଯାଉଥିଲା ଭୁଲି
ନିଜେ ନିଜ ଦେବୀ କଥା, କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ
କଥା କି କହିବ ଆଉ; ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ନନ୍ଦନ
ସବୁ ଦେଖାଇ ଭୁଲିଲ; ଏଣେ ଦେବେନ୍ଦ୍ର
ସତ୍ୱରେ ଅଶ୍ୱିନୀ ପାଦ ନୂପୁର ଶବ୍ଦରେ,
ଉଠିଲେ ଚମକି ତହୁଁ ଯାଉଁ ଯାଉଁ ପଥେ,
ଯଥା 'ଝୁମ୍ପ ଝୁମ୍ପ' ଶବ୍ଦ, ଶୁଣିଲେ ଭଣିତେ
ସଙ୍ଗେ ଅପ୍ସରା ରମଣୀ, ଯାଉଁରେ ପୁଛିଲେ
ତେବେ ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ତାହାଙ୍କୁ, "କେତେ ଦୂରେ ଅଛି
ଆଉ ଦେବଙ୍କ ମନ୍ଦିର?" "ସେହି ଯେ ସୁରମ୍ୟ
ତୁଙ୍ଗ ଶୋଭା ସମ୍ମୁଖେ, ସେହି ତାଙ୍କ ପୁରୀ
ନୁହେଁ ବେଶି ଦୂର ଅଛି ଅଳ୍ପ ଦୂର ମାତ୍ର"
ଏତେ କହି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗଲୁଁ ଗଲୁଁ ଦୂରେ
ତୋରଣ ସମ୍ମୁଖେ ଆସି ହେଲେ ଉପନୀତ,
ବୈଦ୍ୟ ଉଚ ନିର୍ମିତ ସୁନ୍ଦର ତୋରଣ,
ମଣିକ୍ୟ କାଞ୍ଚନ କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ଉପର
ପ୍ରବାଳ ମୁକ୍ତା ସ୍ତମ୍ଭ ଶୋଭେ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ,
ସ୍ତମ୍ଭେ ସ୍ତମ୍ଭେ ନାଳପଦ୍ମ-ମାଳା, ଦଶେ ଗୁଚ୍ଛ,
ସ୍ୱଚ୍ଛମାନେ ଛାଦ-ଦ୍ୱାର ଦଶେ ଶୋଭିତ,
ଦଶେ ଗୁଚ୍ଛ ତହଁ ପୁଣି, ଫୁଲ୍ଲ! କୁସୁମ,
ଭ୍ରମେ ଉନ୍ମତ୍ତ ଭ୍ରମର ଦେବେ ପୁଷ୍ପୋପର
ବସେ; ନାସିକାକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପର୍ଶେ ସୁବାସ
ରୂପେ ରଞ୍ଜିଲେ ତହୁଁ, ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ଶ୍ରୀମୁଖ
ପ୍ରତି ଅନାଇଲେ, ମାତ୍ର ନ ଶୁଣିଲେ କେହ,
ତୋରଣେ ସ୍ୱରବର୍ଣ୍ଣ ଯାହା ଦେଖିଲେ ଅର୍ଜ୍ଜୁନ,
କେମନ୍ତେ ବର୍ଣ୍ଣିବ ତାହା ଦୁର୍ବଳ ଲେଖନୀ,
କଳ୍ପନା ନପୁଂସକ ଯାହା ଦେଖାଇ ସମ୍ମୁଖେ
ଲକ୍ଷାଂଶ୍ୱ ଏକାଂଶ ଦେବେ ଟାଳନ୍ତି ଦ୍ୱାରାଣି
ମନ୍ତ୍ରି ସାର୍ଥକ ସିଂହ ଲେଖନୀ ଧାରଣ ।

ସପ୍ତମ ସର୍ଗ ।

"ସ୍ୱର୍ଗପୁର ବର୍ଣ୍ଣନ ।"

କାହିଁ ଅବାଚୀନ ମୁଁ ନରାଧମ
କାହିଁ ସ୍ୱର୍ଗ ଦେବ ପୁର,
ବାମନ ହୋଇ ମୁଁ ଇଚ୍ଛେ ଛୁଇଁବାକୁ
ନଭେ ଦେବ ସୁଧାଂଶୁର । ୧ ।
କାକ ହୋଇ ପିକ— କଣ୍ଠେ ଗାଇବାକୁ
ବଳି ଅଛି ମୋର ମନ,
ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱର, ଦର୍ଦ୍ଦୁର ଡାକର କି ହେବେ
ଅନୁକରି କାହା ଧ୍ୱନ ? । ୨ ।

ତାଣି-ଶୁଣି ଏହା ତଥାପି ଇଚ୍ଛାଇ
କରୁଛ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନ,
ଏ ଧୃଷ୍ଟତା ମୋର କ୍ଷମିବ ସଜ୍ଜନେ
ହେ କବି କୋବିଦ ଗଣ । ୩ ।
ତବ ଅନୁରୂପେ ଗୀତ ଗାଇବାକୁ
କଲଛି ଇଚ୍ଛା ମୋହର,
କାହିଁ ଶକ୍ତି ମୋର ଶିଶୁ ପାଦେ ମୁହିଁ
ପଟଟି ତୋଳେ ତାଳସିର । ୪ ।

ଅତି ଧୀରେ ଧୀରେ ପ୍ରବେଶି ଅଳିନ୍ଦ
ଦେଖିଲେ ଯାହା ସେ ପୁରେ,
ସୁକବି ଅଶକ୍ତ କହିତ ବର୍ଣ୍ଣିବେ
ମୋ ବର୍ଣ୍ଣିବା ଅଛି ଦୂରେ । ୫ ।
ଦ୍ୱାର ପାଶେ ଅତି ସୁନ୍ଦର ନିର୍ମିତ
ଭୂମି ସ୍ପର୍ଶୁ ହର୍ମ୍ୟ ସନ୍ଧି,
କନକ ଆବରଣ — ମୁକ୍ତାର୍ଦ୍ଧ ତହିଁ
ଜଡ଼ିତ ବହୁ ଘଣ୍ଟି । ୬ ।
ଦ୍ୱିତଳ ଛାତରେ ନିର୍ମିତ ଗବାକ୍ଷ
ଖଚିତ ତହିଁ ସୁବର୍ଣ୍ଣ,
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ମଣ୍ଡପେ ଧବଳ ସ୍ଫଟିକ
ମୋହଇ ଦର୍ଶକ ମନ । ୭ ।
କୁଠରି ଗୁଣିରେ ଏଣେ ଶୋଭିବାର
ଘର ବାଟିକା ପଦସ୍ତେ,
ତହିଁ ବଳ ଶୋଭା ଧରଣୀ ମନୋହର
ତସ୍ଥି ତିଷ୍ଠଇ ଯାଏ । ୮ ।
ଦ୍ୱିପାଶେ ସ୍ଥାପନ — ସୌଧ ଶ୍ରେଣୀ ମଧ୍ୟେ
ପଥ ଯାଇ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଭୂମି,
ଯହିଁ କୋଣ ନପାଇ ବନ୍ଧ ମଧ୍ୟେ, ପୁଷ୍ପ-
ଖଚିତ ଶ୍ୱେତ ଶୈଳ ଦୃଢ଼ । ୯ ।
ପଥ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ଶୋଭୁ ଉପକାହିଁ
ପୁଷ୍ପ କୁଞ୍ଜେ ସୁବେଷ୍ଟିତ,
ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଉଠି ଯହିଁ ଜଳ-ଧାରା-ଧାର
ବୃଷ୍ଟି ପ୍ରାୟେ ଭୂପତିତ । ୧୦ ।
ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପୁଷ୍ପ ବିବିଧ ବର୍ଣ୍ଣିର
ଦେଖନ୍ତି ଶ୍ୱେତ ରକ୍ତ ପୀତ,
ମାଳ ମାଳ ହୋଇ ପଥ ପାଶେ ଥାଏ
ରହନ୍ତି ହୋଇ ସଜ୍ଜିତ । ୧୧ ।
ଗୁଚ୍ଛ ଗୁଚ୍ଛ ପୁଷ୍ପ ସୁ ରଙ୍ଗ ଜଡ଼ିତ
ରହନ୍ତି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ କଳସେ,
କାହିଁ ବା ସୁମନ, ଲତିକା ଦୋଳାରେ
ଦୋଳନ୍ତି ମୃଦୁ ବତାସେ । ୧୨ ।
ଅକାଶେ ଫୁଟନ୍ତି କୁସୁମ କେତେ ବା
କୁସୁମ କରନ୍ତି କାହିଁ,
କାହିଁ ଏ କୁସୁମ ଅଳିନ୍ଦ ହେଉଛନ୍ତି
କେତେ ଗନ୍ଧ ଥାଇ ନାହିଁ । ୧୩ ।
ଅଗୁରୁ ଚନ୍ଦନ ଭୃଙ୍ଗମର ଗନ୍ଧ
ଦେବ-ପୁଷ୍ପ ଗନ୍ଧ ସଙ୍ଗ,
ଉଡ଼ନ୍ତି ଭୌଁରେ ମୃଦୁ ମଧୁ ଖାଇ
କରନ୍ତି ମୋହିତ ଗନ୍ଧବହ । ୧୪ ।
କି ସୁଗନ୍ଧ ତହିଁ ଜଗତେ ଅନବଦ୍ୟ
କେ କହି ପାରେ ବର୍ଣ୍ଣିନା,
ସ୍ୱର୍ଗପୁ ସୌରଭେ ପାର୍ଥିବ ସୁଗନ୍ଧ
କାହିଁ ବା ତାର ତୁଳନା । ୧୫ ।
କର୍ଣ୍ଣେ ଶବ୍ଦ ପୁଣ ଅତୀବ ମଧୁର
ଧ୍ୱନି ଉଠଇ ନିରନ୍ତର,
ମନ ପ୍ରାଣ ଥିବା ତନ୍ମୟ ହୁଅଇ
ଶୁଣି ସେ ମଧୁର ସ୍ୱର । ୧୬ ।
କହନ୍ତି ସ୍ୱପନେ ପିକ-କଣ୍ଠ କମ୍ପା
ବୀଣା ଜିଣା ସ୍ୱର୍ଗ ହିଆ,
ସେ ସ୍ୱର ଶୁଣନ୍ତା ସେହି ସ୍ୱର ଅଛି
ନାହିଁ ଅନ୍ୟ ତାହା କେନା । ୧୭ ।
କାହିଁ ବା ଅନ୍ଧାର କାହିଁ ବା ଆଲୋକ
କାହିଁ ଆଲୋକ-ଅନ୍ଧାର,
ମିଶାମିଶି ହୋଇ ରହନ୍ତି ସେ ଠାବେ
ଅତି ଦୃଶ୍ୟ ମନୋହର । ୧୮ ।
ଖଣ୍ଡପ୍ରାନ୍ତ ଭୂମି ଶୀଣଙ୍କୀ କେତେ
ପୁଷ୍ପ ବନ୍ଧ ଶୋଭାମଣି,
ନବ ନବ ଦେଶେ ସାଧନ୍ତି
ଲାଗନ୍ତି ସବୁ ଦେଖି । ୧୯ ।

ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅସ୍ତାଚଳ ତାଙ୍କ ପଛେ କେତେ
ପଛେ ପଛେ କେତେ ଗିରି,
ତରଙ୍ଗ ଆକାରେ ଭିଜନ୍ତି ଗଗନେ
ଅସଂଖ୍ୟ ଧବଳ ତରୁଣୀ ।୨୦।
କେଉଁ ସ୍ଥାପନେ କେଉଁ ବୃକ୍ଷ ଶୋଭିତ
କେଉଁ ଅବା ଝଙ୍କାରିତ,
କେଉଁ ବା ଭ୍ରମନ୍ତି ଦନ୍ତି ତେ ଚୈତ୍ୟରେ
ମହାନନ୍ଦେ ସର୍ବ ମତ୍ତ ।୨୧।
ନାଗରଙ୍କ ଭୂପ କେତେ ମନୋହର
କେମନ୍ତେ ଅବା ବର୍ଣ୍ଣିତ,
ନାହିଁତ ଶବଦ ଶବ୍ଦକୋଷ ମଧ୍ୟେ
ଯେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରକାଶିବ ।୨୨।
ଋତ୍ତ, ରୋହିଣୀ ବା ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ଯେବେ
ଚନ୍ଦ୍ରରୂପା ଏ ନାଗରୀ,
ତୁଳନା ସ୍ଥଳରେ କହିଲି ଏଥର
ଯେବେତ ତହୁଁ ସୁନ୍ଦରୀ ।୨୩।
ଅଳମ୍ଭାରେ ଏକ ଝଳିଲୁ ତହାର
ପୁଣ୍ଡ୍ରମିତ୍ର ମନୋହର,
ଛନ୍ଦଭଙ୍ଗୀ ରଙ୍ଗେ ମତ୍ସ୍ୟ କୂର୍ମ ଆଦି
ବାନ୍ଧିଅଛି ଜଳଚର ।୨୪।
ଉଡ଼ ଉଡ଼ ଆସି ବସନ୍ତି କୌତୁକେ
ସାରସ ସଙ୍ଗେ ସାରସୀ,
ଲୁଚ ଲୁଚ ବୁଲେ ଦାଣ୍ଡିଲୁଅ କାହିଁ
କ୍ରୀଡ଼ାମତ୍ତ ହଂସ-ହଂସୀ ।୨୫।
ପଲ ପଲ ପକ୍ଷୀ ନେଇ ଧଳା ଧଳା
କେଉଁ ବା ପୀତ, ଲୋହିତ,
ଚିଳ-ଚିତ୍ର, ଚନ୍ଦ୍ର ଚୋଞ୍ଚ ପୁଚ୍ଛଗ୍ରନ୍ଥି
ଅବାଣ କର ଚହିତ ।୨୬।
ଜଳାଶ୍ରୟ ଚିହ୍ନ ବକ୍ଷରୁ ଅନ୍ତରେ
ତରଙ୍ଗ ସଙ୍ଗେ ନାଚନ୍ତି,

କେଉଁଠି ବାଜନ ଚିତ୍ର ଦୃଶ୍ୟ ପ୍ରିୟ
ଆନନ୍ଦେ କରନ୍ତି କୂଜନ ।୨୭।
ଯେମା ନଭ ତୋ ଦଉ ପର ଦୂର୍ବେ ଦେଖ
ନେତ୍ର ସୃଷ୍ଟି କରେ କଳି,
କାନନ କୁଞ୍ଜରେ ନୂପୁର ଧ୍ୱନିତ
(ପୁଂ) କେଉଁ ସଦା ସ୍ୱାଦ-ଅସ୍ତ୍ରୀ ।୨୮।
ଯେତେବେ ଅନାଇଲି ଅଙ୍ଗିମା ଯେ ତରେ
କେତେ ନବ ନବ ଶୋଭା,
ଗଣ୍ଡ-ଗ୍ରୀବ-କର ହୃଦ-ଗୁଳ୍ଫ-ଚାର
ସମସ୍ତଙ୍କ ମନୋଲୋଭା ।୨୯।
ଶରଦ, ଯବଶ, ଭୂପ, ରଥ, ଗଜ,
ସରସେ ତହିଁ ସୁନ୍ଦର,
ମଧୁକାଳେ ଟଗ, କାଞ୍ଚନ-ଯୌବନ
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଯଥା ଶୁଦ୍ଧତର ।୩୦।
ପ୍ରାକୃତେ ବଢ଼ଇ ନବଜନ ଦେହେ
ବୃଦ୍ଧି ବୃଦ୍ଧି କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ,
ଅଙ୍ଗିକ ଅବନ ଶୁଦ୍ଧମୂର୍ତ୍ତି ବଢ଼େ
ତେସନ ନୟନ ଦର୍ଶନେ ।୩୧।
ଅପୂର୍ବ୍ୟ ନିଧର ଅତ୍ୟାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଏକ
ଦେଖିଲେ ଅଙ୍ଗିମା ତହିଁ,
ମନେ ଉଦେଶ୍ୟ ଯାହା ଯେତେବେଳେ
ତତକ୍ଷଣେ ତାହା ହୁଅଇ ।୩୨।
ମନ ବାସନାକୁ ତୃପ୍ତିସାଧ୍ୟ ନେଇ
ଉପଭୋଗ ପ୍ରାପ୍ତ ଅଛି,
ନ ପାଇଲେ କଷ୍ଟ ଦେଖି ଯେଣୁ ପୁଣ
ହେମନ୍ତ ଯେହ୍ନେ ଅଙ୍ଗାଣୀ ।୩୩।
ଛୁଟୁ ଛୁଟୁ ମନେ ଉଦେ ହେଲା ଅଛି
ସତ୍ୟ କି ଏହି ସ୍ୱପନ,
ନାହିଁ କି ଏ ପୁରେ ଯାହା ଅନ୍ୟ ଜନ
ଅବଲୀନ, ଅପ୍ରସନ୍ନ ? ।୩୪।

ଏକ ବୃକ୍ଷେ ଫଳେ   ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଫଳ
ଫଳରୁ ଫୁଲ ଫୁଟଇ,
ଦୁଇ-ପଦ ପଶୁ   ଚତୁଷ୍ପଦ ପକ୍ଷୀ
ନରମୁଖ, ଦେହ ଅଶ୍ୱ । ୩୫ ।

କେହି ଲୋମ ଯୁକ୍ତ   କେହି ଲୋମ ଶୂନ୍ୟ
ବହୁବର୍ଣ୍ଣ, ସୁଖ ଭାବ,
କେତେବା ଜବନ   ବସ୍ତୁ ପଦ ଶୂନ୍ୟ
କେହିବା କ୍ଷୀଣାକାର । ୩୬ ।

ଭୀଷଣ ଦର୍ଶନ   ଭୀଷଣ ବଦନ
ବ୍ୟାଦାନ ଭୟଙ୍କର,
ଯମ୍ଭ ଶୁଣ୍ଡ ଲମ୍ବେ   ଅଛନ୍ତି ଅନେକ
ସ୍ୱେଦବିନ୍ଦୁ ଜନେକର । ୩୭ ।

ନେତ୍ର ପଥ ଚୋଳ   ଦେଖିଲେ ଦ୍ରୁମରେ
ସହସା ବିଶାଳ ତନ,
ହିଂସ୍ର ବ୍ୟାଘ୍ର ହସ୍ତୀ   ଅଶ୍ୱ ସିଂହାଦି
ଅଗଣିତ ଜୀବଗଣ । ୩୮ ।

ଶୂନ୍ୟେ ଉଡ଼ୁଛନ୍ତି   ତରୁ ଲତାଗଣ
ଚୈତନ୍ୟ ଚତୁଷ୍ପଦ ପ୍ରାଣୀ,
ତାରା ବୁଲୁଛନ୍ତି   କେମନ୍ତେ ଏ ହେବ
ନ ପାରିଲି ତାହା ଜାଣି । ୩୯ ।

ଚମକିତ ହୋଇ   କେତେବେଳ ଯାଏ
ଦେଖିଲେ ସେ ଦୃଶ୍ୟ ତହିଁ,
ନ ପାରିଲେ କଳି   ନିଜ ଜ୍ଞାନବଳେ
ହତ ବୁଦ୍ଧି ଗଲେ ରହି । ୪୦ ।

କେତେ ଶୈଳ ରାଜ୍ୟ   ଶିର ଉତ୍ତୋଳି
ଚନ୍ଦ୍ର ତାରା ସ୍ପର୍ଶକର,
ନକ୍ଷତ୍ର ମଣ୍ଡଳେ   ଚଉକାଳେ ଯେବେ
ଭ୍ରମନ୍ତି ନିରନ୍ତର । ୪୧ ।

ସାନ୍ଦ୍ର ଧୂମକେତୁ   ଜ୍ୱଳ ପୁଚ୍ଛ ଟେକି
କାହିଁ କର୍ଣ୍ଣ ଭେଦିବେ,
ଛାୟାତ୍ମ ଭଙ୍ଗୀ   ତେଜ ଶବଦେ
ସକଳ ସାଗର ଉଚ୍ଛ୍ୱେଳି । ୪୨ ।

ଅପାର ବିକଳ   ନଦ ନଦୀ ସହ
ପ୍ରବାହିତ ଅଗଣନ,
କାହିଁବା ଅତଳସ୍ପର୍ଶ—   ଗିରି ଜଳେ ଅଗ୍ନି
ସମୁଦ୍ର ଭସ୍ମୀକରଣ । ୪୩ ।

ଶୁଣ ଜ୍ୟୋତିଷ୍କେ   ଉଦୟେ ଭୂଧର
ସ୍ଥଳଠାରୁ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡେ,
ଶତ ଶତ ଗର୍ଜ୍ଜ୍ୟ   ଜଳଧି ଜଳ ଖେଳେ
ଭାସନ୍ତି ଜଳପ୍ଲାବନେ । ୪୪ ।

ଭୀଷଣ ସଂଗ୍ରାମ   କରିଅଛି କାହିଁ
ଯାକେ ଦୁଇ ଦୈତ୍ୟ ରକ୍ତେ,
ଜଳଧର ପରି   ଉଠେ କେତେ ଢେଉ
ଅସ୍ଥିର ଚକ୍ଷୁ ଅଶ୍ରୁତ । ୪୫ ।

ସହସା ଅନ୍ଧକାର   ଗାଢ଼ ଘନ
ଘୋର ଘନ ଆବରିଲେ,
ଘୋର ଅନ୍ଧକାରେ   ନ ପାରିଲେ ଦେଖି
ବାଟ, ଘାଟ, କେଉଁ ଆଡ଼େ । ୪୬ ।

ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ସ୍ୱପନ   ଯମ ପ୍ରସ୍ତୁତ
ଗର୍ଜ୍ଜିଲେ ଭୈରବ ରବେ,
ଭୀଷଣ ବାତ୍ୟା   ଦ୍ରବ୍ୟ ଝଞ୍ଜା-ଭଞ୍ଜା
ବଜ୍ରାଳୀ-ନାଦର ଦମ୍ଭ । ୪୭ ।

ମେଘ ଘଡ଼ ଘଡ଼   କଡ଼ କଡ଼ କଡ଼
ପଡ଼ଇ ବଜ୍ରକା ଶୁଣି,
ଜଗତ ବଧିର   ଥର ଥର ଥର
ଦେବ ସ୍ଥାନ ଯାଏ କମ୍ପି । ୪୮ ।

ପଙ୍କ୍ତି ପଦ୍ମ   ଚନ୍ଦ୍ର ଭେଦିବେ
ବଜ୍ରପାତ ଘଡ଼ଘଡ଼ି,
ନଖତ୍ର ତମସା   ସୌଦାମିନୀ ହାସ୍ୟେ
ଦଶଦିଗ ନିରନ୍ତର । ୪୯

ସେ ଦେଶ ଭାଗ୍ୟେ ଦେଖିଲେ ଅମ୍ବିକା
ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଦୃଷ୍ଟ କେଶରୀ,
ଶୃଙ୍ଗଧର ଶୃଙ୍ଗ ଅଗ୍ରାଂଶ ଦେକ ଶିର
ବଦନ ବ୍ୟାଦାନ କରି । ୫୦ ।
ବହୁ୍ୟତ ଶତରେ ଧାଇଁଛନ୍ତି ଘୂରେଇଁ
ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ତାଙ୍କ ପ୍ରଜା,
ନ ଦେଖିଲେ ଆଉ ପରଶନ କଲି
ଅନ୍ୟତ୍ର ତପସେ ବଶା । ୫୧ ।
ପୁଣି ଶଶୀପଣ୍ଡ ଦେଖିଲେ ଅମ୍ବିକା
ସମ୍ମୁଖେ ଦେବନ୍ତ କେଶରୀ,
ଦେଖି ସ୍ଥିର ଶୂନ୍ୟ ହୋଇଲେ ସହସା
ଧ୍ୟାନଶ ଦେବଶ ଚିହ୍ନାଇ । ୫୨ ।
ଅମ୍ବିକାର ଦଶା ଦେଖିଣ ରୁକ୍ମିଣୀ
ଧୀରେ ତୋଳିଲେ ଯାଇ,
ଦେଖାଇ ହାତରେ ପୁଛିଲେ "କି ହେଲା !
ମୂର୍ଚ୍ଛା ଗଲ କାହିଁପାଇଁ ?" । ୫୩ ।
ଅଦ୍ୟ ଭ୍ରାନ୍ତ କରି ରୁକ୍ମିଣୀ ସମ୍ମୁଖେ
ଘଟନା ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଧୀରେ,
କହିଲେ ଅମ୍ବିକା ସ୍ୱପ୍ନଦେଶ ପୁରେ
ଦେଖିଲେ ଯାହା ଆଖିରେ । ୫୪ ।
"ଅନାଦି ଅନନ୍ତ ଏ ପୁର ମହିମା"
କହିଲେ ରୁକ୍ମିଣୀ, "ସହି,
କୋଟି କୋଟି ଯୁଗ ଭ୍ରମିଲେ ଏ ପୁରେ
ଶେଷଏ ନୁହିଁ ଦୁହଇ । ୫୫ ।
ଶାଳୁକିଅ ଖେଳେ ସର୍ପ ସଙ୍ଗେ, ଜାଣେ
ଭୁଜଙ୍ଗ ବାଗ * ମରମ,
ଅନ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ସଖି ଅଦ୍ଭୁତ ଅଦ୍ଭୁତ
ଏଥିବା କେଉଁ ଭୁବନ । ୫୬ ।
ପୁରବାସୀ କେହି ମହାତ୍ମା ନୃଶ୍ୟ
ନୂତନ କରି ନୂତନ,
ନ ଭୁଞ୍ଜଇ ଅନ୍ୟ କେବଳ ସ୍ତୁତି ତତ୍ତ୍ୱ
ହେଲା ଭଞ୍ଜନ-ଅଞ୍ଜନ" । ୫୭ ।
ବ୍ୟାକୁଳିତ ଚିତ୍ତେ "କାହିଁ ସେ ନଗର
କେତେଦୂର ଅଛି ବୋଲି,"
ପୁଛିଲେ ଅମ୍ବିକା କହିଲେ ରୁକ୍ମିଣୀ
"ଚକ୍ଷୁ ବୁଜି ଦେଖ ଖୋଲି" । ୫୮ ।
ସହସ୍ର ସୁଧାଂଶୁ ଢାଳିଲେ ସୁଧାଂଶୁ
ଶାରଦ ନିର୍ମଳାକାଶେ,
କୌମୁଦୀ ବର୍ଷଣେ ଅବନୀ ଶ୍ୟାମଙ୍ଗୀ
ଲୁଣ୍ଠିତ ପଲ୍ଲବେ ହସେ । ୫୯ ।
ପୁଷ୍ପରୁ ସଭଶୀ କାନ୍ତ-ପୁଷ୍ପ-ଲୀଳା
ପୁଷ୍ଟି-ମଧୁର-ମାଳିକା,
ସୁରମ୍ୟ ପ୍ରାସାଦ ଶୋଭଇ ତା ଶିରେ
ଚିହ୍ନାଇ ଚକ୍ଷୁ ଅମ୍ବିକା । ୬୦ ।
ଦେଖିଲେ ଚିହ୍ନିଲେ କବାଟ ଦେଇଛି
ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ରାଶି,
ଶୋଭିଲ କୋମଳ କମଳାସ୍ତ କଣ୍ଠ-
ସ୍ୱରେ ପୁଷ୍ପ ଯାଏ ଝରି । ୬୧ ।
ବସନ୍ତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସ୍ୱକା ଶରଚ୍ଛଟା
ଅନଳ ମଳୟାନିଳ,
ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ହୋଇ ବସନ୍ତ ଅନନ୍ତେ
କୋଟି ସ୍ୱର୍ଗେ ହୋଇ ଠୁଳ । ୬୨ ।
ପ୍ରଶାନ୍ତ ଗମ୍ଭୀର ସ୍ୱପନ୍ନତା ମସ୍ତ
ବସ୍ତୁଧାର ବସନନା,
ବର୍ଣ୍ଣ-ବିମୋହନ ସଙ୍ଗୀତ-ଲହରୀ
ସ୍ୱର୍ଗୁ ଦମନୀ ନସ୍ୱରା । ୬୩ ।

* ବାଗ—ଖେଳ, ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ।

ଶୁଭ୍ର କମ୍ବୁଧର ଲଲାଟେ ସିନ୍ଦୂର
ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶଶଧର ଅଙ୍କ,
ବଙ୍କିତ କୁଞ୍ଚିତ କୁନ୍ତଳୁ ଚକ୍ରର
ସୁନୀଲ-ଜଳଦ-ସଙ୍କ । ୬୪ ।
ଶୋଭଇ ଶିରୋପରି ଜଟିଳ କଙ୍କ
ଖଚିତ ମଣୀନ୍ଦ୍ର ତପନ,
ରତନେ ଜଡ଼ିତ ଅମ୍ବରେ ଅଙ୍କିତ
ଧ୍ୱଳିମି ଦେବେନ୍ଦ୍ର ନନ୍ଦନ । ୬୫ ।
ବାମକରେ ନାଳ ଦକ୍ଷିଣେ ଦର୍ପଣ
ଭୂଷିତା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଭୂଷଣେ,
ଘନ ସୁକେଶିଖ ଭୂଷେ ଚଉଦିଗ
କେକା-ପୁଚ୍ଛ ଶିଖାପନେ । ୬୬ ।
ଉରେ କେ ଦେଖୁଣ ଦେଖିବ ସୁମନ-
ଶୋଭାଏ କେଶ ଭୂଷଣ,
ପ୍ରଦକ୍ଷିଣ ମଣ୍ଡଳେ ପ୍ରଣମିଲେ ଦୂରୁଁ
ଭୂମି ଦେଖା ପାଦପଦ୍ମ । ୬୭ ।
ଆଶୀର୍ବାଦ କରି ଜଣାଇଲେ ଦେବୀ –
“ଜୟ ଭବତୁ ଅମ୍ବିକା,
କୁଶଳେ ରହୁ ବନ୍ଧୁ ଦୁହେଁ ଅଛ
ହେମନ୍ତ ସୁତା ବେଷ୍ଟଣୀ । ୬୮ ।

ଜଗ ଜଗ ଲାଗେ ଜନ୍ମିଲେ ଅମ୍ବିକା
ନିଅଟ ଜଗାଣୁ ନାଟ,
ଶୋଭନ ବଦନ ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖ ଦେବ
ଗର୍ଭୁଲ ଶାବକ । ୬୯ ।
ଏ ବେଶ ବୃନ୍ଦାବନ ଦେ ଭଲ କାହିଁ
ଘନ ଦେବକୁଳ ଘର,
ଦେବାଙ୍ଗନା ବଧି ଦାନ୍ତ କାନ୍ଥ ଅଛ
ସିଟେବାକୁ ନାହିଁ ଶକ୍ତି । ୭୦ ।
ଏବେତ ସୁତନ୍ୱୀ ସୀମନ୍ତୀ ବେଷ୍ଟଣୀ
କାନ୍ଧ କାନ୍ଧ ସୀଣବର,
ଦେଖିଲେକି ଅହା ସୁଦର୍ଶ କରବେ
ଅଛି ଜୀବନେ ମାତର । ୭୧ ।
ଅଳ୍ପ ଏବେ ଅଛି ଜୀବନ ସ୍ୱପନ
ବେଷ୍ଟଣୀର ଲକ୍ଷିଥିବ,
ତରି ବରଣନ- ଅଗା-ବେଳି ଧିନା
ବଧାଉ ଲକ୍ଷିର ଗାବ । ୭୨ ।
କର ଦମ୍ପା କାରେ ଦମ୍ପାମଣ୍ଡୀ କାଡ଼ଗା
ବନ୍ଧୁ ଦୁଃଖିନୀର ନବ,
ଅଧିକ କାଳରେ କୌଶଳପ-ପଦରେ
ନଦେଷ୍ଟ ଧଣ ଲକ୍ଷିଥିବ । ୭୩ ।

ଅଷ୍ଟମ ସର୍ଗ ।

ଭାରତର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ବର୍ଣ୍ଣନ ।

ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼ କଥା ଶୁଣି ହର୍ଷିତ ସୁଚାରୁ
*ମହାମାୟା ଚନ୍ଦ୍ରାନନ ହୋଇଲା ବିବର୍ଣ୍ଣ
ନିର୍ମଳ ଶାରଦ ଚନ୍ଦ୍ରେ ଅକସ୍ମାତ୍ ଯଥା
ମେଘ ଖଣ୍ଡେ ଆସି ଘେରି ମଳିନ କରନ୍ତି;
ବିଷାଦେ ନିଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼ି ମହାମାୟା ଧୀରେ
କହିଲେ "ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ! ପୁଅ, ତାତେ କି, କିନ୍ତୁ
ଏ ଦୁଃଖ ଯେ ଭୋଗୁଅଛନ୍ତି ପ୍ରତୀଚ୍ୟ, ଭାରତ,
ଯେ ଦେଶେ ଜନମିଛନ୍ତି ରୋହିଣୀର ସ୍ୱାମୀ;
ଶୁଣିବୁ ତୁ ଯେବେ, ଅବା ରୋହିଣୀକୁ ଦୁଃଖୀ
ଦେଖି ନ ପାରିବୁ କେବେ । ଶୁଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା
ଯଦି ତୁ କରିବୁ ।" ଏତେ କହି ଆରମ୍ଭିଲେ,
"ଏଇ ଚନ୍ଦ୍ର-ବଂଶ-ଦୁଃଖେ କାନ୍ଦନ୍ତି ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼,
ଲଭି ଯନ୍ତ୍ରା ଦୁଃଖେ କାନ୍ଦେ ଭାରତ ଅନ୍ତର
ଚନ୍ଦ୍ରପୁରେ ଏକା ଏଥି ଦାଣ୍ଡେ ଦେଖୋପାଇଁ
କେତେ ଯେ କାନ୍ଦନ୍ତି ଦୈନ୍ୟ ସଂଖ୍ୟା ତାର ନାହିଁ;
ରାତ୍ରି ଦିବା ଅଶ୍ରୁନୀର ଧାରା ବହାଇ
ଦୁର୍ବଳ ଜୀବନ ଦେହ କଷ୍ଟେ ନିରନ୍ତର
(ସଙ୍କଟା, ସଙ୍କଟା ଯଦ୍ୟପି ବୋଲାଏ
ଶତ୍ରୁ ପାପ ଭୟ କିଛି ନ ପାରନ୍ତି ସହି)
ନ ପାରି ଦର୍ଶନ କେଣେ ଅଗମ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରଣା
ହୋଇଣ ପରନ୍ୟାସ୍ତେ ଭାଜିଛନ୍ତି ନିତ
ଶୋକ ଦୁଃଖ ଅଶ୍ରୁଜଳ କରିପିତା ପରେ
କିଛି ଦିନ ଯାଇ କଥା ଦେଶ ସଂକଳ୍ପେ ।
ଏକାଦଶ ଅବଧି ଯେ ନାବିଚନ୍ଦ୍ରର
ଅବତ ଭିକ୍ଷୁକ ବନ୍ଧୁ ଯାଚକଙ୍କ ପର

କେତେ କାଳ ସହିବେ ଏ ଦୁଃଖ ଦୁଃଖୀଙ୍କର
ଜୀବମୁକ୍ତି କାଳି ଏବେ ହୋଇଛି ଭାରତେ,
ପାପୀ ପାପ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ହୋଇଅଛି ତହିଁ,
ଧର୍ମତରୁ ଫଳବତୀ ଏତେକାଳେ ଅଛି
ହରୋପିତ ଧରି ସ୍ୱର ମହାପ୍ରଭୁ ଦେଖୁ
ବିଶୁଦ୍ଧ ଜୀବନକୁ ଋଷି ଅଶୁଦ୍ଧ ଜଗତଙ୍କ,
ଯଦେଶ ସୁଗାଶିନ ଦଥା, ଦୋଷାଭ, ଚତୁର
ଜାଣି ଦୁଷ୍ଟ ସାଧି ରକ୍ଷିତେ ଅବନ,
ଦୁଷ୍ଟଙ୍କୁ ଦମନ ଶିଷ୍ଟ ପାଳନ ସ୍ୱରୂପ,
ଏମନ୍ତ ଭୂତେ କର୍ମଫଳ ଦେବେ ବୋଲି ଯାଇ
ଅଖିଳ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ପତି ସ୍ୱୟଂ ନାରାୟଣ
ତ୍ରୈଲୋକ ତାରଣି ହରି ପ୍ରଭୁ ଦୟାମୟ
ପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ୟୋତି, ତେଜି ନିଜ ଧାମ ଏବେ
ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ନରରୂପେ ଲୋକେ ସହଜ ଭକ୍ତିକି,
ଧରିଛନ୍ତି ସମଦୋଧ୍ୟାନ ଶାନ୍ତି ନିବେଦନ;
ସାଂଖ୍ୟ ବେଦ ଭକ୍ତି ଦୃଷ୍ଟ ଦାନ୍ୟରୂପେ ଦେଖି
ଚାନ୍ଦ୍ର ଉଦୟେ ପାଲଙ୍କ ଦସ୍ୟୁ ଦେବ ଅଧି
ସ୍ୱାମୀ ତା ପୁତ୍ର, ପୂର୍ଣ୍ଣ, ସଜ୍ଜନ ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ-
ପର ଦ୍ୱିଜ ଦୁଃଖ ସ୍ୱାର୍ଥେ ଅଛ ତହିଁ ଆଜି
ସ୍ଥାପନ ହୋଇଲେ ବିଶ୍ୱୋଦ୍ଧାରେ ଦେଖିଛି ଜଳାର
ପରସ୍ପ ପରସ୍ପ ଦାହାକାର ଛଟେ ଆର ନିତ,
ନିତ ନିତ ଶୀତ ଦେବଙ୍କ କଟେ ଶୀତକାଳେ
ଘଟେ ହିଂସା ରାଜ୍ୟ ଧର୍ମ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଅନାଚାର
ଦାଣ୍ଡେ ନାହିଁ ଶାନ୍ତି, ନିତ୍ୟ କଷ୍ଟ ଅନ୍ଧିକା- .
ନରେ ନରସ୍କନ୍ଧ ଆହା ! ଅନନ୍ତ ନରକ-

---

* ସୁଭଦ୍ରା ।

ଶତେକ ! ନେଇଛୁ ଉଠ ଏ; ଯାଯାଗୁଣି ଧର୍ମ-
ଧ୍ୱଜୀ ରୋଲକଣ୍ଡି ତେଣୁ ମାନବ ମାନସ
ବଳୀର କଲ ଯାକୁ ପୂଜନ୍ତି ବୃକ୍ଷ
ଧର୍ମ-ଚିନ୍ତା ଅନୁବନ୍ଧ ନୃଶଂସ ବଳଦା,
ଯାହା ଅନୁଷ୍ଠିତ ଯଜ୍ଞ ଦେଖିବେ କେମନ୍ତ ?
ଧର୍ମର ବନ୍ଧନ ଖଣ୍ଡ ଯାଉଛନ୍ତି ଭୁଲ,
ଅହିଂସା ପରମ ଧର୍ମ ବେଦର ବାକ୍ୟ ତନ୍ତ୍ର,
ଲଇଛି ମାନସ କଣ୍ଠ ଓ କରାର, ହାୟ,
ଦମ୍ଭ ଦର୍ପ ଅଭିମାନ କ୍ରୋଧ ପାତୁଷ୍ଟର
ଅନ୍ଧ ଶମିତେ ମଣ୍ଡ ହଉତ ହାର୍ଯ୍ୟେ
ଦେଶିଆଙ୍କ ଯଜ୍ଞେ ଜାଳ ପଶୁ ନର ହତ୍ୟା
ନମ୍ବାଦାଦ, ମହାଧର୍ମୀ ମଣନ୍ତି ଆପଣେ ।
ଅନ୍ଧ ଦୂତ ବେଦ ଧର୍ମ ପୂଜା ଛଳତର
ହିଂସା ଲାଭ ହିଁନଙ୍କେ ପରିଣତ ଏବେ;
କି ଦୁର୍ଗତି ହୋଇଅଛି ଧର୍ମ ପୁଣି ତଥି .
ଏକତା ପୂର୍ବେ ବଳ ଥିଲେ ଦେଶ ଜାତି
ଲକ୍ଷ୍ମୀନେଇ ଜନ୍ମିଥା ଯେବେ ଜାଗୁଥିଲେ ଲୋକ
ସମାଜ ଭିତର ଥିଲ ଏକମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟ
ସ୍ୱାଧୀନ ପଣେ ସେ ଥିଲେ ସମାଜର ହିତ
ନ ଥିଲି ଶୁଦ୍ଧବାଦ କେହି ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟେ
ଯଥା ଶକ୍ତି ଶତ୍ୟେ ଯାହେ ଦେଶ ହୀ କାର୍ଯ୍ୟରେ
କି କରୁଣ ପୁଣି ଶୁଣ ଧନ୍ୟପାଣି କର୍ମ
କରୁଥିଲେ ଲୋକେ. ଦେଖ ତେବେ ଆଜ ଅନ୍ୟ
ସ୍ୱାର୍ଥପର ହୋଇ ଦେଶ ଜଣକଣ୍ଠୀ ହୋଇ
ଭୂମିହ ପୂର୍ବଜନଙ୍କ ଦେଶକୁ କି ଭୁଲି;
ଶୁଣ ନଭେ ଶୁଦ୍ଧ ବର୍ଣ୍ଣ ବାହ୍ମଣ ଛତ୍ରିୟ
ବୈଶ୍ୟ ଶୁଦ୍ର ସ୍ୱଜାଲ ଦସ୍ୟୁ କି ଦେବତା ସୁଶ-
ଜାତ ଦେବଲ କାଳ ନିମ୍ନ, ସେମି ଶୁଦ୍ଧ ଏବେ
ଶୁଦ୍ଧ ଲଭ ଦାନ ମଧ୍ୟ ବିଷ୍ଣୁ ଦେବତେ;
ହାଙ୍କ ମଧ୍ୟ ଯାହା ପୁଣି ପ୍ରଶଂସା ତାହାର
ଭୂମିର ମଲନ କେହ ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟ ପୁଣି !
କାହାର ଲୁଣ୍ଠି ଶାସ୍ତ୍ର ଲଭିଛି ସ୍ୱଦେଶ
ଏହି ପୂର୍ବ ବିଦ୍ୱାନ ଦେଶ ଜନ ମଧ୍ୟ
ଲୁଙ୍ଗୀ ଜାଣି ଐକ୍ୟ ଶୁଦ୍ଧ ଶକ୍ତି ସମାଜର,
କହିଥିଲେ ଦୂରୀକରଣ ସୁଖଦ ବାଣୀଏ,
ଧର୍ମହୀନ ଶକ୍ତି କେବଳ ଆଣନ୍ତି କାଟୁଛନ୍ତି ?
ନର୍ମନ୍ଦୀ ଏଥି ଦିନ ଶୁଣନ୍ତୁ ଭୂମିର
ବୃକ୍ଷ ପ୍ରକଟନ ଭୂମି ଥାଏ ସେ କାଳ ?
ଶୁଣ୍ଠି କଣ୍ଠ ଦେଖ ଶୀର୍ଷ ହିଁ ହିଁ କାର
ଛିନ୍ନ ଲି ସଥଲ ବନ୍ଧୁ ସଭା ବ୍ରାହ୍ମଣର
ଦକ୍ଷିଣ ଦେଶରେ ଭୂମି ଦସ୍ୟୁନ୍ତି ଛିନ୍ନର
ଏବେ ଭିକ୍ଷୁକ ଲେଖ ଭୂମିରୁ କ ବେଦେ ।
ଅବନୀ ଦେଶ ହଂସିକାଳୁ ପୁଣି ପଲ୍ଲବର
ଉଣ୍ଡମିକା ମଧ୍ୟ ନାଶ ହୋଇଣ ସକଳେ,
ଲକ୍ଷ୍ୟ ଦେଖ ସ୍ୱାର୍ଥ ସିଦ୍ଧି ଦେଶୁଛନ୍ତି ତହିଁ
ନ ଭାବିଲେ ନ୍ୟାୟାନ୍ୟାୟ ପାପ ପୁଣ୍ୟ ଜଣ,
ସମାଜ ବା ଦେଶହିତ ନ ଭାବିଲେ କେହି
ଲଜନ୍ତି କା * ଲୁଚର ଧର୍ମ ଅନ୍ତଃସାର ଶୂନ୍ୟ;
ଛାଡ଼ିଲି ମାନଙ୍କୁ, ଯାହ ଏ ଛନ୍ଦ୍ର ସ୍ୱଦେଶ
ଦୂତାଳିଙ୍କ ରାଜ୍ୟ, ଦକ୍ଷିଣ ଖାଁଣ ଶମସ୍ତଙ୍କୁ,
ବାସ୍ତୁ ପୂର୍ବ-ଭୂମି-ଛନ୍ଦ୍ର କଳ ପଣ୍ଡି ଯଥା
ହୁଡ଼ାଏ ଲଳନ୍ଦ ଦ୍ୱାରା ସକଳ ସକଳେ
ଧର୍ମଚକ୍ର ଦେବ ଅହା ! ତୋର ପାଦେ ମନ୍ଦ
ପୁଷ୍ପନ-ମାଲ୍ୟ-ଦୂର୍ବା-ଚନ୍ଦନ ଦ୍ୱାରା
କହନ୍ତି ପଣ୍ଡିତ କହେ ପାପ ଲଳିଜର
ନିଜ ସ୍ୱାର୍ଥ ଦେଖି ନ ଜାଣନ୍ତି କଣ୍ଠ
ନ ହେବେ ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ କେମି ଧର୍ମ କଥା ;
ସ୍ୱାର୍ଥାନ୍ଧର ଦେଖ ଏହ ଲୁଚର୍ମି ଲୁଦ୍ଧକ

* ସଂକେତ ।

ଆସିବ ନିଶ୍ଚୟ କାଳ, ଆସିବ ସେହି କାଳ
ଏବେ ଭାରତ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନେ ଯହିଁ କ୍ରମେ କ୍ରମେ
ମହାପାପ-ଅଭ୍ର ହୋଇ ଅଛି ଗାଢ଼ତର
ସ୍ୱାର୍ଥାନ୍ଧ-ଦୁର୍ଜନ-ଧର୍ମ କରନ୍ତି ନିସ୍ତ୍ର
ଧ୍ୱଂସିବେ ବୋଲି ଏ ସନ ଜମିବ ଅଶାନ୍ତି
ଭାରତ ହୃଦୟ ଧ୍ୱଂସ ନାସ୍ତିକ, ଘୋର
ଦୁଷ୍ଟ ପ୍ରବଞ୍ଚକ ତହିଁ ହେବେ ଜାତ, ସେତେ
ପୁରାତନ ରାଜ୍ୟ ହେବ ଛାରଖାର, ଭଙ୍ଗ
ହୋଇବ ରାଜ୍ୟ, ରାଜ ସିଂହାସନ ଧନ, ଭୂମି
ଶୁଣି ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କ ଯଥା, ଏଥି ସୂତ୍ରେ
ଲୋଡ଼ା ହେବେ ବସି ଶାସ୍ତ୍ର ଭୂଷ, ତତ୍ପର
ହେବ ସେତେ ମହାରଥୀ ପକ୍ଷ(କଲ୍କି) ଏହି ଦେହ
ସେତେବେ ହୋଇବ ସ୍ତିମିତ, ଭୂମି ଭାରତ
ନିତ୍ୟ ଶାନ୍ତି ଶାନ୍ତି ପୁନଃ, ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶାନ୍ତିମୟ
ସମ, ପୋଷିବେ ଦ୍ୱାଦଶ ସବେ ବାଲ୍ମୀକି
ତେବେ; ହେଲେ ଶେଷ ସୃଷ୍ଟି ଅନ୍ତିମ ପୁଣି
ସବ ସେତେ, ଶାନ୍ତି ରାଜ୍ୟ କରଣ ସ୍ଥାପନ
ପେଷିବେ ବୈକୁଣ୍ଠେ ତେବେ ବୈକୁଣ୍ଠ ବିହାରୀ ।
ସୁପ୍ରଭୃତ ବସୁଧାରେ ଯାଇବ ନ ବୁଝି
ବସୁଦିତାଙ୍କର ଏହି ଅନନ୍ତ କଳ୍ପନା ।
ମହାତ୍ମାଙ୍କ ଲୀଳାରହସ୍ୟ ଅତି ଗୂଢ଼ ତତ୍ତ୍ୱ
ତାଙ୍କ ବିନା ଆନ କେହି ନ ଜାଣନ୍ତି ଏତେ,

ନ କହନ୍ତି ଅଦ୍ରିକା ଗୁଁ ମହା ମାୟା ହୋଇ
ତାଙ୍କ ମାୟା ଅବନ୍ତରେ ଆଣିଥିଲେ ଘଟଣ
ଏ ଅଟେ ଅନ୍ୟ କଥା, ଆଜ୍ଞ କହିବାର ଦୂରର ।
ଶୁଣି ଏହି ଦୃଶ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱ ମହାମାୟା ପୁଣି
ମନ୍ତ୍ରମୁଗ୍ଧ ପ୍ରାୟ ସ୍ତବ୍ଧ ହୋଇଲେ ଅଦ୍ରିକା
ନାହିଁକ କେହି ଦେହ ଅବଶ ଯ ନାହିଁ
ବହୁ କ୍ଷଣ ରହି ଶାନ୍ତି ଦମିଗ ଭିତରେ
ଦେଖି କମ୍ପନ ତାହା, ନେତ୍ର ନିମୀଳ କରନ୍ତି
ନଭେ ହୁଏ ଦେଖି ଯେଉଁ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ-ଦୃଷ୍ଟି
ଦୁର୍ନିରୀକ୍ଷ୍ୟ ଦେଖାଉଛନ୍ତି ଜଗ ମାୟା ଲେଖି
ପଣ୍ଡିତ ଅନନ୍ତ ସତ୍ୟ ଲିଖ ନଇତ୍ୟାନ;
ତୀର୍ଥ-ବୃଷ-ସାଂଖ୍ୟ * ଯହିଁ ଦ୍ରଷ୍ଟଙ୍କ ନିର୍ଣ୍ଣତ
ଚର୍ମ-ନେତ୍ରା ଦୃଷ୍ଟି ସେହି ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ସତ୍ୟ,
ଅଦ୍ରିକା ଗମ୍ଭୀର ମୂର୍ତ୍ତି ସାକ୍ଷୀ ମାତ୍ର ତାର,
ଅଙ୍କିତା ମାନବତା ଛାୟା ବର୍ଣ୍ଣନାର
ଅଞ୍ଜନ ଲାଗିବ ଯୋଗୀ ଯୋଗେ ନ ଦେଖନ୍ତ,
ଏହି ରୂପେ ହୁଏ ପିନା ବାହ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟି ତାର ।
କ୍ଷଣ ପରେ ମହାମାୟା କହିଲେ "ଅଦ୍ରିକା,
ବୃଥା ଲୋକ ସମ୍ଭବର ଯାଉ ଶ୍ରେଣୀକୁ ମୋର
ଅତିଶୟ ହୋଇବ ପୂର୍ଣ୍ଣ ମନୋବାଞ୍ଛା ତାର
ଦୃଷ୍ଟି ନାହିଁ ଅବଶ୍ୟ ହେବ ଅବଲମ୍ବେ ।

---

* ତୀର୍ଥ—ତୀର୍ଥ ଜଳ—ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ନାଶ୍ୟର ମୂଳ ବା ସୃଷ୍ଟି ରହସ୍ୟ ।

ନବମ ସର୍ଗ ।

କୌରବ ପକ୍ଷର ମନ୍ତ୍ରଣା ।

ବିଚିତ୍ର ମଣ୍ଡପ ଅତି ରମ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ରାତପେ
ଦ୍ରୋଣ କର୍ଣ୍ଣ କୃପ ଶଲ୍ୟ ଆଦି ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା
ଶତ ଶତ ଯୋଦ୍ଧୃବୃନ୍ଦ ବେଷ୍ଟି ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନେ;
ବସିଲା ମନ୍ତ୍ରିତ କରି ଉଦ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରମା
କୁଞ୍ଚିତ ଲଲାଟ ନେତ୍ର, ଅବନତ ମୁଖେ
ଶସ୍ତ୍ରେ କର ସ୍ଥାପି ସତେ ବାଞ୍ଛେ ଶତ୍ରୁରେ
ଗର୍ଜି ବା ତୋଳି ସର୍ପ ଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼ି ମହାକ୍ରୋଧେ
ଅନେକେଶ ନେତ୍ରେ କେହ୍ନ ନରଭୋଗ ସ୍ୱପନେ,
ବେଗା ବଳ୍ପେ ଚକ୍ଷୁ ତଳେ ଦେଖା ଯାଇ ଅତି
ନଡ଼ାଇଁ ଚରଣ ଏବେ କୁରୁପୀଠ ସଭା ।
ସିଂହାସନ ଉପରିସ୍ଥ ରାଜା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ
ହର୍ଷେ ନିଃଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼ି ଦ୍ରୋଣ ଆଡ଼େ ଦୃଷ୍ଟି

କହିଲେ "ଭଗବନ୍ ଶୁଣ ମନୋରଥ ମମ
ହୋଇବ ପୂରଣ, ଆଉ ଶତ୍ରୁ ନଷ୍ଟ ବୁଦ୍ଧି;
କର୍ଣ୍ଣ ଆଦି ଯେତେ ବୀର ସୈନ୍ୟାଗ୍ରଣୀ ଯେତେ,
ନିଜ ଭକ୍ତି ମେଦ ସ୍ରୋତେ ବହେ ନଦୀ ନିତି
କୁରୁବଳ ସାଗର ହେଲେ ଅବନତ
ଓ ଲଭି ସବୁରେ ହୋଇ ନରାଧମ ପରି

ନାମକୁ ହୋଇଛି ନାନ ମହା-ମହାରଥୀ
ଅଚଳ ଭକ୍ତି ନ ମିଳେ ଦେଖୁଛି ମାନ ।
ନିତାପ ଭ୍ରମ ଧରି ଧନ ଧରେ ଅଦ୍ଭୁତ !
ଶୁଂଷଣ ଯେଉଁଠି ଅଜସ୍ର ଚାହିଁରେ,
ଦେଖିବାରେ ସ୍ରୋତସ୍ୱତୀ ଜଣା ଶୀର୍ଣ୍ଣତୋୟା
ଦୃଶ୍ୟ ଯୌବନେ ଶୁଣ ! ଦେଖ ଯିବେ ଯିବେ,

କୁରୁବଳ-ସିନ୍ଧୁନଦୀ ଦୁଃଖର ଗୌରବେ
ଏ ଉଦ୍ଧତ ନୀଚ ଏବେ ବୁଝି ପାଣ୍ଡବାଙ୍କୁ,
ଜେମନ୍ତେ ପାଇବ ଶାନ୍ତି ଅଶାନ୍ତ ଗଳ ନେ,
ସମ୍ପଦ ପଞ୍ଜର ଅତା ଶୀତଳାଟ ଜାଣି;
କୃଷ୍ଣ ପକ୍ଷ ତମଃ ସମ ଦୁଃଖ ଅନ୍ଧକାର
ଘୃଣା ଦେବା ଦୂରେ ଥାଉ ବାଢ଼ ନିରନ୍ତର ।।
ଦିନ ମୁଦେ ଏକ ଦୁଃଖ ପାଣ୍ଡବ ପ୍ରଶଂସା,
କର୍ଣ୍ଣକ ଶ୍ରବଣେ ଶୁଣ ପ୍ରତିବାଦ ଉଦ୍ୟୋଗେ,
ହୋଇଶ କର୍ଣ୍ଣକ ଦଣ୍ଡ ନବଶ୍ରୁତି ଥଣ
ସ୍ମୃତି-ଅଶ୍ରୁ ମୁଖ ଯାବତ ଜୀବନେ;
ଥାଇ ଦୂରେ ଭୂମିକ ରୁ ନେଇ ଅଶ୍ରୁ ମୁଖ
ଓ ଉଠେ ରମା ହେବ ନନ୍ଦିନୀ ମୋହିବ

କହିବ ଯୋଦ୍ଧାର ବନ୍ଧୁ ବାନ୍ଧବଙ୍କ ଦୁଃଖ
ବୈଧବ୍ୟ ବେଦନା ପୁଣି ବନ୍ଧୁ-ବଧୂଙ୍କର,
ବାର-ଚମ୍ପ ବାଳୁଶ୍ୟ ବଢ଼ଇ ଧୂଶର
ଏକା ହିଂସା ବୈରବିଦ୍ୱେଷ ନ ପାରିଲ ଦେଖି
ଶତ ଉପାର୍ଜ୍ଜ ଅଗି ତହିଁ ନିଭାଇଲ ।"
ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନେ ଦୃଷ୍ଟି ଗୁରୁ କହନ୍ତି ବୁଝାଇ,

ନିବୃତ୍ତି ଶାନ୍ତିର ପଥ ପ୍ରଶସ୍ତ ସୁନ୍ଦର,
ନିବାରିତ ହୁତାଶନ ଇନ୍ଧନ ନ ପାଇ,
ଶ୍ରବଣ ପ୍ରକୃତର ଏ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଭାବାର୍ଥ,
ଇଚ୍ଛା ମନ୍ଦ ଶାନ୍ତ ଆସ କର ଏହି ସନ୍ଧି,
ଫେରାଇ ସ୍ଥାପନ ଦେଇ ପାଣ୍ଡବଙ୍କ ସହ;
କୀର୍ତ୍ତି ଅମ୍ଭ ମୁଖ ଯାବତ ଜୀବନେ,

ରାଜ ଛତ୍ରତଳେ ଶତ ଛାମି ଚନ୍ଦ୍ରୁ ଦେବେ ଭଞ୍ଜ
ଲକ୍ଷ୍ମୀର ସମ୍ମୁଖରେ ଜ୍ୱଳନ୍ତ ତପନ
ଶାନ୍ତି-ଶଶୀ ବିଷଜବ ଶୁଭ୍ରତର କାନ୍ତି”
‘ଭଲ କହ’ କହିଲ କ୍ରୋଧେ ରାଜା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ
“ଶୁଣି ପେମ ପ୍ରବନ୍ଧ, ସ୍ୱପନରେ କେଉଁ
ଶୁଣ କାହିଁ ଯାଇ, ଶାନ୍ତି କେବେଳେ ଏ ଜନ
ସୁଖେ କି ବସିଲେ ଗଡ଼ିବେ, ଦେଖିଛ କି କେବେ
କୌରବଙ୍କ କହିବାକୁ ପଢ଼ିଲା କଟନ,
ପୃଥ୍ୱୀ ପାଳନ କ୍ଷେତ୍ର ଧର୍ମ ସେ ବଳର
କେଉ କହେ ଶାନ୍ତ୍ରୁ ଶାନ୍ତି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଜନପ
ଦୁର୍ଜନଙ୍କ ଭୂପନ ଅକାତରେ ଦେଖି
ନାହିଁ କି ପାରିଲେ ହୃଦ ଦୁଃଖୀ କରନ,
କେ କଣ ଶୋଣିତେ ତେଜ ନାହିଁ କି ତେଜ ?
କି କହିବ ପୃଥ୍ୱୀ ତୁଚ୍ଛ ! ଦେଲେ ଅଜ୍ୟ କେଶ
ଦେଖାଇ ଭଜନ୍ତି ଅଳ ଚାରି ଦେଖିଲ
କି ବୁଝିଲା ଏ ସଭାରେ ! ଶୁଣ ନୃପ, ଏହି
କାଶ୍ୟପଙ୍କ ଭାଗ୍ୟ ପୃଥ୍ୱୀ ସମ୍ଭୋଗ ହରିଲ,
କ୍ଷତ୍ରିୟ ଭୂଷିତ ଅତିଥି ଅଙ୍କଗ୍ରାମ୍ଭ ତବ
ସମରୁ-ଶକ୍ତିତ ତବ କେଶଗ୍ରହଣ ଜାଣନ,
କବି ସୁଦ ନୃପେ ଅନ୍ୟ, ପ୍ରାଣ ଲାଗି ସେବେ,
କାଳାନ୍ତ ମନେ କଷ୍ଟ ରାଜା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ,
କଳହ ଏଣି ବୃଦ୍ଧ ବନ୍ଦେ ପ୍ରାଣେ ନ,
କି ଦେଖିଲା ତାଙ୍କୁ ମୁହିଁ ମଧ୍ୟ ସାଧ୍ୱୀ ।
ଶିଶୁ ଦୁଃଖେ ଭରସା ଅଟନ୍ତି ଯୁଦ୍ଧେ,
ଜାନୁ କାମିନୀଙ୍କ ସମର ପୂର୍ବେ ଦେଖନ୍ତି,
କି ଉପାୟେ ଏତେ ଲଭେ ଉପମ ଫଳନ୍ତି,
କାଳ ପୁଣି ଲୀଳା ଯାନ ଦେବୁବେ ଦଣ୍ଡ,
ହଟେ ଦେ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ, ଧୀରେ ପଦ୍ମଶ୍ରୀ ଜାଣ,
ଦର୍ଶାଇ ଦର୍ଶନ ଶାନ୍ତି ଶତ୍ରୁ ଶମନେ;
କି କରିବେ କର୍ଣ୍ଣ ଗୁରୁ ଦ୍ରୋଣ ତାହିଁର,

କିଏ କହିଲ ପ୍ରାଣେଶ ସ୍ୱର୍ଗ ଯାତ୍ରେ ଯୁଦ୍ଧେ ?
ପୂର୍ବ ପୁରୁଷ ସ୍ୱଧର୍ମ ଗୋପନ୍ତୁ ମୋର
ଜାଣିଲ ପାର୍ଥ ଧର୍ମ ପରନ୍ତପ ଭୀମ କର ।
ପାଣ୍ଡବଙ୍କ ସୁଖ ସତ ମୁଁ ଜାଣେ ଜାଣର,
ଦର୍ଶକ ଗୁରୁ ଦ୍ରୋଣ “ଧର୍ମ” “ଯୁଦ୍ଧ” ଜନ,
ଯେଉଁ ଗଡ଼ ଗଙ୍ଗା ଅଟୁ ଭୁପ ତଳେ,
ନିକଟ ଯେ ଦୁଃଖ ତାହା କାଳ କ ପୂର୍ବ ;
ଦାନବଙ୍କ ଭୂମି ଏହି ପ୍ରଜାପାଳନକ
ଅର୍ଜୁନ ସାଗର ତଣ୍ଡି ଧୂଳି କ ଜନନ
ସଭାଏ, କ ପୂର୍ବଙ୍କ ଦେବବଂଶ ଶୀତଳ,
କର୍ଣ୍ଣ ନେଇ ବସ୍ତ୍ରାଞ୍ଚଳ ଯନ୍ତ୍ରେ ହରାଇବ,
ନ୍ୟାୟ ପାପଶୀଳ ଦେବ ପୃଥ୍ୱୀରେ ନିର୍ବାଣ,
କିମ୍ବା ଶାସ୍ତ୍ରପଥ ସମର ତେଜଲ ଗର୍ଜନ ।
ଏହିତୁରେ ଏକା ଏକା କର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା ଯୋଦ୍ଧା,
ଏବଂ ପାଞ୍ଚ ଏ ବିପଦ ଜବାବ ଦେବିବ,
କିମ୍ବା ଯେବେ ମିଳି ନରେନ୍ଦ୍ର ଜିଣି ଯତ ତେଜେ,
ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଏଣେ ଦେଲେ କ ଜଳ ଯଦେ,
ସମ୍ମୁଖ ଦୋହାଇଲେ କେବଳ ଅଜସ୍ର ଭୂଷିବ,
ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ଭାଣ୍ଡରଳ ବା ଶାସ୍ତ୍ରେ ତପନ,
ତଥାପି ଯୂଥପତି ସୁପ୍ତି ଓ ଦେବତ ପାଣ୍ଡବ
ଜିଣା ଭୁବନ, ଏ ଘଟଣା କରନ୍ତ ପାଳନ,
ଲମ୍ପଟଜ ତା ସିଂହାସନ କାଢ଼ି ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ।
ସହସ୍ର ରକ୍ତଶ୍ରୋତ ଶତେ ଧମନୀର
ଶୀଘ୍ର ଲୁବଧ ପ୍ରାଣବାୟୁ ଅନିତ୍ୟ, ଶତେ ଶୀଘ୍ର
ଅନ୍ୟ, ତାଙ୍କ ଧାଇଁ ଦେଇଲ ତେଜ ଧନର୍ଗାରିଜ,
ତଥାପି ଏ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ମଣି କ କରିବ,
ଯା ସୁଖ ବାହିନୀ ନଷ୍ଟ ଦଶାଳ ଲେଖନ,
ଦେବାତ୍ମିକ ଦୋଷର ଅନ୍ତଃସ୍ଥ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଲୟନ
ପାଣ୍ଡବ ନାଥନ କିମ୍ବା ଜାଣିବ ତେଜ
ଏହି ଅନ୍ୟ କ ଜାଣିଲ୍ଲ ରାଜା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ,

ପାଣ୍ଡବେ ଯାଚ୍ଞା କରିଥି ଯାହା କେବଳ କଷ୍ଟେ
ନ କଲୁ ସନ୍ଧି କେଉଁ ହେଲେ ମିଳନ୍ତୁ ।
ନାଥ କୁହ ! କ ଯାଉଛି ଅହା ! କେବେ, ସ୍ୱଜନ-
ସାଥି କରେ ଏତେ ବଡ଼ା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଶତ୍ରୁ
କୀ-ସୁଯୁଦ୍ଧ ନାହି ଯଞ୍ଚ ସ୍ୱପକ୍ଷେ, ସଦ-
ସ.ସ ଯୋଗ୍ୟ. ଶିବା ଜନ୍ମ ପ୍ରଲୋଭନ, କୁରୁ-
ଧର୍ମ ନିର୍ଯ୍ୟାସ ପଦ୍ମ ବା ଅଶୋ.କା ଫୁଲ !"
ଉଠିତ ଅଧିକ ବାହା ଅଙ୍ଗ ଥର ଥର
ହେ.ତ ସମ୍ଭାଳ ନେତ୍ର ତାମ୍ର ଲୋହିତ ସମ
ଉର୍କ କୋଷ୍ଟର ଯଥା ଯୋଧେ ଜଳ ଜଳ
ସୁଧାକରେ ସ୍ତୁତି ତା'ର ଜଳେ ନିଜ ଫଣା
ଉଚ୍ଚ ପୁଷ୍ପାଙ୍କେ ଶୁଣି ବିଷ ପ୍ରଦ୍ୟୋତା .
ଜ୍ଞାନପ୍ଲୁ-କର୍ଣାର୍ଜୁନ, ପଡ଼ୁଥି ସ୍ୱଜନ ।
ହୋଇଲ୍ଲ ମାତବ ସ୍ଥିର ପକ୍ଷ ରଣ କାଳ,
ହୋଇଲେ ସ୍ତିମିତ ସର୍ବ ପଶୁପତି ଯେତେ,
ସ୍ତିମିତ ହେଲେ ଯଥା ସମ୍ବେଳ ଶାଦୁଳ,
ସାନ୍ତ୍ୱନ ଦେଇ ପୁଣି କହେ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ "ଏତେ—
କାଳେ ଅହୋ ! ଜାଣିଲି ମୁଁ ଚମ୍ପକର ସରକେ
ସଦାନ୍ଦ ନିଜତେ. କନ୍ତ ଉଦ୍ଦ୍ୟାନ ହେଲେ
ଜାନ ବାନ୍ଧେ ଜେଠ ପତ୍ର ଦବାକ୍ଷ୍ଣ ସରବେ,
ହେଉଁଥିରେ ହୋଇବେ ବଦ୍ଧ ବାରବେ
ନ ସହୁଛ ସର୍ବଦା ଲୁଣ୍ଠ ନା ପାତ,
ଉଚ୍ଚ ଧର୍ମ, ଧଡ଼ନ ନଦ୍ଧେ ବଦନ ନନ୍ଦନାତ ।"
ଚଞ୍ଚଳ ଜଳଧି ଜଳ ମେନ୍ଦାର ଅଚଳ
ଅଟଳ, ନାହିଁ ବାର ସନ୍ଦ୍ର ସନ୍ଦ୍ରାଳେ
କନ୍ତ ବାତବାର୍ତ୍ତି ଯେବେ ପଶେ ଅନ୍ତରଲେ
କମ୍ପଉଠେ ଗିରିଶୃଙ୍ଗ ଟଳଟଳ ହୋଇ !
ଅଟଳ ନେନାଳ ସମ ଦ୍ରୋଣ ମହାବୀର
ଶାନ୍ତ ଅଚଳାକେ ଯାହା ନ ହେଲକ୍ଷ ଯୁଦ୍ଧ
କେବଳ ଦୌର୍ଦ୍ଦିଏ ଶାରିଷ ହୋଇଲେ ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ।
ଜଡୋଇଁ ଅଶ୍ୱ ମାନ ଦେଖି ଏଥିଯ ବୃନ୍ଦ,
'କୃଷ୍ଣ' ହୋଇବ ଯେତେ ଶବଦ ଦେଲ ଭଲ,
ଶବଦ ନ ବୁଝି ଏହା ଶବ୍ଦର ଶିର,
ଦୁଃଶାସନ 'କୃଷ୍ଣ' ଏଠି ଶୁଣି ସାରବର
କାନ୍ଦେଉ ବ୍ୟସ୍ତ ସମ ଗତ୍ର ଅଚମାନେ
ଦେଖିଲ ଭୀଷ୍ମ ରଣେ, ଶରୁ ଶର ପରେ
କାହୁଳି ଦେବ ଭବୁ ଅଙ୍ଗ ଥ ଥର,
କହିଲେ ତମ୍ଭୀରେ ସ୍ତବ୍ଧ କାମୃତ ଗର୍ଜନେ,
ବୁକ କର୍ଣ୍ଣଙ୍ଗୀ ସ୍ରୋତ, ଘଟିତ ସମ୍ଭ୍ରମେ
ବଶାଳ ପାଷାଣ ଖଣ୍ଡ ଗଡ଼ିଯାଏ ବେଗେ.
ପର୍ବତର ଶିଖର ଯଥା ଭେଦିବର ଗର୍ଜନେ
ଝଙ୍କାର ଭାବଳ ହେଥା ଶମ ମନ-ଆନ-ଉଦବ,
ବା ଅହେତୁ ଭିଦ୍ର ଜଡ଼ି ପଡ଼େ ଯଦ କଳ
କଲ୍ଲର ବକ୍ଷର ଯଥା ଚିର୍ଣ୍ଣନ ତରଳ,
"କୃଷ୍ଣ' ହୋଇଛୁ ଅଛି ଏତେ କାଳ ପରେ,
ଅଭୁ ନାହିଁ କହୁଅଛୁ ଏତେ ଦୋଷର
ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ! କ କହୁଛ, କ ନାହିଁ ଅନ୍ତରେ
ଜଳେ ବୀଜାଗ୍ନି ସମ. ଛୁଇ ଦାରୁଣ ମୋର,
କୃଷ୍ଣ-କୃଷ୍ଣ, ନା-ନା ଦଉଦଗ୍ଧ ଶର
ହେଉଛି ଦୁର୍ବିଷହ ଅହୋ ! ଏ ଯାତନା ଦାରୁଣ,
ତେବେ ବୁଝିବ ଅନ୍ୟ, ଅହୋ ! ତେବେ ମୋର
ମହାଯଶ ଦ୍ରୋଣ ଅଛି ଭୁବନ୍ତ୍ରେ ଏତେ କଷ୍ଟ
ବାହି ବୁଝିବାକୁ ପ୍ରବେଶ ! କେବ ଭୂମି ବଜା ।
ହେଉଁ ଯମ ଚକ୍ଷୁଟକେ ଦାଣ ଦଶୀ ବଟେ
କାହୁଳ ତା'ନୂଳ ଭୁକ୍ତ ନର୍ତ୍ତକୀ ହଡୋର ।
ବେ ବୁଝିବ ପଞ୍ଚ ଲଙ୍କା ଏ ଦେଶ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ
ଲଙ୍ଗକେ ଛାଁ ନାହକୁଣା"—ଉଛାର ତମ୍ଭୀରେ
କୃତବ୍ଧ-ସ୍ୱରକେ ଅନ୍ତ ପୁଲ୍ର ଛିଦବାର
ବଦରି ଭୂଧର ଗର୍ଜ ଉଦ୍ର ଦେଉ ଧାଇ,
"ହେଉ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ହୋଇ ସଭ୍ୟତୁଦ ସବେ

ଦ୍ରୋଣ ଦ୍ରୁପଦ ସୁତେ ସୁତେ ରହିଛି କି ଭେଦ।
ବାଲ୍ୟ ନାଟ୍ୟଶାଳେ ପୁଣି—ଯେ ଶାଳର ନେପଥ୍ୟ-
ସ୍ଥଳୁ, ଶିଷ୍ୟ-ଦ୍ରୁପଦ-କଥା-ଅଜ୍ଞାନ-ଯବନିକା
କୌରବ ପାଣ୍ଡବ ମଧ୍ୟେ ରହସ୍ୟ ଗୁପତେ
ଭସ୍ମ ଅବଗୁଣ୍ଠନେ ଯଥା ଗୁପ୍ତ ଅଗ୍ନି-କଣା,
କିମ୍ବା ବିଷ-ବୀଜ ଯଥା ଉର୍ବର ଭୂମିରେ
ପ୍ରାଣିଥିଲି ଏକାମଧ୍ୟ ବାହାରିବ ଉଗ୍ର-
ଫଳ ଭୀଷଣ ଅଙ୍କୁରଃ ଏ ଭାରତ ବକ୍ଷେ
ଯେତେବେ ହୋଇବ ବର୍ଦ୍ଧିତ କ୍ରମେ କ୍ରମେ କ୍ରମେ,
କୌରବ ପାଣ୍ଡବ ବଂଶ ସ୍ନେହ-ଭାବ ନଷ୍ଟ
ଏହା ଜାଣି ପୂର୍ବଃ ପୁନଃ ହେତେ ଯେ କରିଛି
ସବୁ ସାଧ୍ୟମତ ମୁହିଁ, କରିଥିଲି ତାହା
ଭାବିଥିଲି ବୁଝାଇଣ କୌରବ ପାଣ୍ଡବେ
ନିବାରିବି ସବୁ ଭାବୀ ଅଗ୍ନିକଣା, କିମ୍ବା
ଉପାଡ଼ିବି ବିଷ-ବୀଜ-ଅଙ୍କୁର ପ୍ରଥମୁଁ,
କିନ୍ତୁ ବୃଥା ହେଲା ମୋର ସମସ୍ତ ଯତନ
"ଯତ୍ନ କଲେ ରତ୍ନ ମିଳେ" ନୁହେ ସତ୍ୟ ସଦା,
ଜାଣିଲି ହୃଦୟେ ଆଜି ହେଲି ନିଷ୍ଫଳ,
ସେହି ଭର୍ତ୍ସି "ଯଥା ଇଚ୍ଛା ପଥ ତଥା" ଅନ-
ସ୍ତ ମୋହ, କିନ୍ତୁ ସବୁଠାରେ ମୁକ୍ତି ନୁହେ
ଏ ଗାଢ଼ ଲୋକହେ ଜଗତ ଜାଣିଲି ମୁଁ
ନୁହେ ସ୍ୱାଧୀନ, ନର ଇଚ୍ଛା ଯେତେପର
ନୁହେ ନିଷ୍ଫଳ ଦେଖେ, ଅଦୃଷ୍ଟ ଇଚ୍ଛାରୁ
ଫିରେ ଅଛି ଉଦ୍ୟମନ, ସୃଷ୍ଟି ପଥ'ବ୍ୟୁହ
ଦେ.ଦେ-ଘ.ମାତର * କରେ, ମାନବ ଅଦୃଷ୍ଟ
କରୁ ଅଦୃଷ୍ଟ ସ୍ୱପନେ ଶୋଭେ ଦୈବବଳେ
ଏକାକୀ ଘଟେଣ! ଦେଖ ଦେଖ ବଢ଼ିଗଲା
ଭକାରର ବାସୁ ଦାହୁଁ ଗଭୀରର ହେଲା
ଧନୁ ଧନୁ ଏବେ ଯଥା ନିଦାଘ ଗଗନେ
ଘନ କାଦମ୍ବିନୀ ଘୁଞ୍ଚି ଘୁଞ୍ଚି ବଢ଼ିଯାଏ
ଅକସ୍ମାତ୍ ଅମ୍ବର, ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କ୍ଷୁଦ୍ର ମେଘ
ମିଳେ ଯଦି ଯେବେ, ସର୍ବେ ଘନତର ହୁଏ
କାଦମ୍ବିନୀ ଦେହ, ଦେଖିଲେ ଏ ସମୟେ ଯୋଗ
ସମସ୍ତ ନୃପତି, ନିଜ ନିଜ ଇଚ୍ଛାମତେ
କୁରୁ ପାଣ୍ଡୁ ପକ୍ଷେ, ବାଳ ନ ରଖିଲେ କେହି
ଭାରତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶ୍ରୀର ଫଳ ହୃଦ-
ୟେ ରହି ଅତି ବ୍ୟସ୍ତ, ମଧ୍ୟ ପ୍ରଳୟ କି ଅତି
ହେଲା ଉପସ୍ଥିତ, ମହା ବହ୍ନିଶିଖା ମସ୍ତ
ଦାରୁମେଧ ଯଜ୍ଞ, ଘୋର ହୋମାଗ୍ନି ଉଠିଲା
କାଢ଼ିଲି ଶାଳରେ, କି କରିବ କାହିଁ ଯିବ
ଜାଣି ଗଲା ଏବେ ବଳର ହେମନ୍ତେ ପାଇବେ
ପିଶା ଭରତ ସନ୍ତାନେ, ନ ଦେଖି ଉପାୟ
ମନେ ବିଚାରିଲି ପୁନଃ, କରିବି ମୁଁ ଶେଷ
ଚେଷ୍ଟା, ବୁଝାଇବ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନେ ଆଜି କୃଷ୍ଣ-
ଦେବେ ମନେକରି ପଢ଼ିଲି ମୁକ୍ତି ଦୂତପଣ
ଅତେ, ସନ୍ଧ୍ୟାନେ ଗୋଷ୍ଠ ପଥ ପ୍ରବେଶିଲି
ମୁହିଁ ଶିବିରେ. ସ୍ୱୟଂ ତେବେ ବୁଝାଇଲୁଁ
କତ, ଦେଖ୍ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ!—ଶୁଣୁ ଗୁରୁଜନ
ବାକ୍ୟ ସଦା ମାନନୀୟ, ବୃଥାରେ କାହିଁକି
ଏତେ ଲଗା ଝଗଡ଼ା ଭଳ, ଅଭିଜ୍ଞ ଦୋଷଣ-
ଦର୍ପୀ ଅଧର୍ମ ପଥରେ କାହିଁ କରୁଅଛୁ
କର, ସ୍ୱର ଦେଖ ଆସେ, କି ଜଗତ ତୋତେ,
କି ପ୍ରକାଶ୍ଯ ସଂକ୍ଷେପ ଅବଶ୍ୟ ଭାରତେ
ନନ୍ଦବ ଉଦ୍ୟମି ସ୍ୱପ୍ନ ବିଚାରକ ଜନ,
ଛାଡ଼ ଝାର୍ ହୋଇ ଯିବ ଭାରତ ନିଷ୍ପ୍ରଭ,
ଭାରତରେ ସ୍ୱାଧୀନ ନ ରହିବ ଆଉ
କେତେ କାଳଧର୍ମ, କେତେ ଉତ୍ସବ କାଣ୍ଡ
କେତେ କୁଳପିଣ୍ଡ ଲୋପ ହୋଇବେ ସଦା,

* ମାତୃକା ।

ଦୁଷ୍ଟଗଣ ପକ୍ଷପାତୀ ଭୀଷ୍ମ ଦେବ .ବ୍ରତେ,
ଭାବିଲେ ଯାହାର ଛିଦ୍ର ନ ବଳିବେ କିଏ
ସାମାନ୍ୟ ବୁଦ୍ଧର ଶୁଦ୍ଧ ପତନର କଥା;
ହାୟ! କୃଷ୍ଣା ତବ ପଦେ ବେଦନା ନରଳ
ନ ଲୁଚେ କି କଷ୍ଟ ତୋତେ ଭ୍ରମିଲେ ଏ କଥା;
ପୁଣି ଭୀମ ଦେଖ କିସ୍ପ କିମ୍ବା ସ୍ୱଜନଙ୍କୁ
ଛାଡ଼ିଗଲେ ସଙ୍ଗ, ନାହିଁ ଲାଜ କେତେହେଁ, ଦେବେ
ଏ ହୋଇଥିଲୁ ଜିଷ୍ଣୁ, ଧ୍ରୁବ ଅବା କେ କହିବ ?
ଭବିଷ୍ୟତ କଥା କେହି କହି ନ ପାରଇ,
କାହାକୁ ସେପନ ତୁ ସଜ୍ୟ କରିଲୁ ଭାରତେ
ନ ରହିବ କେହି ଆଉ ଏ ମହା ଆହବେ
ଶୁଭଗାମ ଦଳନାର୍ଥେ ଯିଏତ ହବେ କିଛି
ଶ୍ରୀନ ଧନୁର୍ଦ୍ଧର ଭୂପୀ ଅଛଇ ସଂଗ୍ରାମେ ।
ପୂର୍ବାପର ଜ୍ଞାତ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଉଚିତ
ସଦଥା ଶାସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଅତି ଏବଂ ବାଦମନ;
ପୂ-ତୃଷ୍ଣ ନ ତୋଳେ ସାଦ ପୂର୍ବାପର ଜ୍ଞାତ
ଅତଏବ କଥା ମାନ ମମ ଉପଦେଶେ
ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ତଷ ଷଣ୍ଡ ଗାମ ମାଂସ ଦେଇ
ଅତ ଭୀଷ୍ମ ଭୁଜକାରେ ଭାରତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ-
ସିଂହ ସିଂହାସନ ଭୂପେ ରଜ ପ୍ରତିଷ୍ଠାରେ;
ଶାନ୍ତି ମଧ୍ୟ ଏହିରୂପେ ବୁଝାଇଲେ କେତେ;
କି କହିଲୁ ମୋତେ ମନେ ପଡ଼େ କି ତୋହର?
ପାର୍ଶ୍ୱେ ଶୁଣି ଅଶ୍ୱଥାମେ କାନ୍ଦିଥିଲୁ ତୁହି
ଦେଇପରେ ପ୍ରାଣ ଦାନ ଗୁରୁଅଙ୍କୁ ଦେଲେ,
ପାଣ୍ଡବେ ନ ଦେବ କିନ୍ତୁ ଦ୍ରୌଣସ୍ତ ପୃଥିବୀ
କିମ୍ବା ଦାସ ନ ପାରିବ ସଙ୍ଗ କରି କେବେ,
ଏତିକି ଶନଇ ଦାଶ କରିବ ପଢ଼ ସ୍ତବେ,
ହଞ୍ଜକାଥ ଅଗ୍ନି କେବେଁ ନ ଅଣିବେ ସୁଖେ ।
ମନେ କି ପଡ଼ଇ ତୋର ସେହି ସବୁ କଥା
ଭୂମି ପୁଞ୍ଜେ ଶୁଣି ସେହି ଜତୋର ବଚନ

ନବ୍ୟାପିତ ଯଜ୍ଞ ଅଗ୍ନି ଦେଖିଲ ଚରୁ ପାଖେ;
ଜାଣିଲି ମୁଁ ତେତେବେ, ବିଶ୍ୱରୂପ ମୂର୍ତ୍ତି କରି
ଅଦ୍ଭୁତ ଦେହେ, ତେତେବେ ପୂଜା ନ ଫଳଇ
ସୁଫଳ ତହିଁରେ, କି ବିଦ୍ଧ ପାଷାଣ କିମ୍ବା
ନ ଭୁଟେ ଅଜ୍ଞ, ଫଳେ ଦୈନ୍ୟ ଥାଏ
ଦୁଃଖ ଚାମଡ଼ାରେ, ସତ୍ୟ ସା କହନ୍ତି ବିଜ୍ଞ
ଜାଣିଲି ମୁଁ ମନେ ମନେ ନିର୍ବୋଧ ମାନବ
ଗୁରୁ ମନେ ମନେ ତୁ ଅତ ତତ ବୋଲି
କଲୁ ଜ୍ଞାନ ଦେଖି ପାଶେ ଯାଅ ତୋ କବା'ର
ଦୃଷ୍ଟିଏ ତୋର, ଥିବରେ ମାନବ ତୋ'ର
ଜାତକ ଅଧ୍ୟୟନ, ନ ପାଇଲୁ ବୁଝାଇ ଭୁ
ଚେଷ୍ଟିଏ ମାନବେ, ତଥାପି ତଦ୍ରୂପା କରୁ
ଜ୍ଞାନ ଜ୍ଞାନ କହିଲି, ବିଦ୍ୟା ପଣ୍ଡି ଜ୍ଞାନ ପଦ
ନ୍ୟାୟେନ୍ତେ ଜାଗରେ, ଏତିକି ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ
ହୋଇଥାନ୍ତା କେତେ? ବିଦ୍ୟା ଦାମ ଜାଣିଲି ମୁଁ
ସାନ୍ତ୍ୱନା ସେ ତହିଁ ସାଃ ହୋଇଲେ ଉର୍ଣ୍ଣିକ ଶକ୍ତି
କଟେ କୃପାଣର, ବଳମଣ ସନ୍ତତଷ୍ଣ
କୃଏ ମୃତ୍ତିକର ପୂ-ଭୂଷିର ଗୁ-ଭୂଷି ଡା
ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧି ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ, ଫାଶି ଦେବଦ ତତ୍ତ୍ୱ ଶକ୍ତି
ବାନ୍ଧା କଥାଡାର, ଶତିଶାଏ ଏହାକୋଠେ
ଜାଣିଲି ନିଶ୍ଚୟ । ଏହି ପ୍ରଶ୍ନ ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା
ଜଳ ସୁଧ ସୁଖେ ବୃଷ୍ଟି ଏକ ଫେରିଲ ମୁଁ
ମହାତପ୍ତ'ଗୁଡ଼ । ଥିବୁ ଅବୁ ପଥେ ଶାସ୍ତ୍ର
କହିଲେ ପ୍ରବୋଧି, ପୁଣେ ! ବୁଝ ଭାବ କିଂ ?
ଯେପରି ସ୍ୱପ୍ନର ଥାର ରତନ ମେହୁ ପଥେ
ଏ ସାଧ କାହାର ଜଗର ପ୍ରକୃତ ଲଘାଜ
ଜଳେ ବଲୁ ସ୍ନାନ ଯତ୍ନ ମିଠେଇ ଦାନ ଭୂମି
ନାନା ଦେଶ ବାଞ୍ଚ ପଥେ ଭଲଇ ଗମନ
ସେହି ସଜୁ ସିଦ୍ଧା, ଦାପ-ମନ ନାଲନ୍ଦର
ଧାଏଁ ପାଖେଥେ, ଧର୍ମ ମନ୍ତ୍ର ବୁଝାଇଲେ

ସ୍ୱର୍ଗ ଏ କଦାପି, ନର ଚେଷ୍ଟାଉତର ସୃଷ୍ଟି
କର୍ଣ୍ଣଧାର ହିନ ତରଙ୍ଗ ନୌକା ଭଳି ପ୍ରେରିତ
ତରଙ୍ଗ ଆଘାତେ, ପାରିବନ ନୃପବର ଗତି
ଯଦା କର୍ଣ୍ଣଧାର, ଲକ୍ଷ ଚେଷ୍ଟା ନର ତେବେ
ଚୋଷଣର ଶାଣି କର୍ଣ୍ଣଧାର ଦଣ୍ଡ ତଥି
ଚଳାଇ ନିଶ୍ଚୟ, ଯହିଁ ଇଚ୍ଛା ତହିଁ ସତ୍ୟ
ଛାଣ ନିମ୍ନକ୍ଷେତ୍ର, କେଉଁ କାଳ ପାଶ ଭେଦି
ସ୍ୱେଚ୍ଛାନୁରୂପେ ଯାହା ଦେଖିବ ଜଗତ
ଚଳିବ ସେ ପଥେ, ଅକ୍ଷରେ ତା ଅଭିମତେ
କରନ୍ତୁ ଯେଥି, କଲିଁତ ସଦ୍ବୃତ୍ତିବାନ
ସଂସାରେ ଯେସନ ଅଣି କାଳମନରଫଳ
ବୈଦିତା ପଥେ ଫଳକ ଫୁଂ ନ ଦେଖିବ
ଦେବଙ୍କେ ଯଥା ଦେଖି ତଥ ଯେ କର୍ମ କର୍ମଣ,
ଅଥବା କିମ୍ବା ଜଣେ ଏହା ପ୍ରକୃତ ଧରମ
ନ ପାରଇ କେହି ଲଙ୍ଘି ଏ ସତ୍ୟ ଜଗତେ
ଧ୍ରୁବ ସତ୍ୟ ଏହା, ଏହ ମାନବ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ
ଏହାର ପାଳନ ଅଟେ ଚରମ ଧରମ
ମାନବର ଏକା, ଯାହିଁ ତାର ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଅଛି
ନର ଅଧିକାର, କର୍ମ ସ୍ୱାଧୀନ, କର୍ମ-
ଫଳ ଦୈବାଧୀନ, ଜାଣି ଶୁଣି କିମ୍ବା ଏତେ
ବଶ୍ୟ ତଥାପି, ଶିବଂ ପନ୍ଥ ସ୍ୱୀକରିତ
କରନ୍ତି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଭୁଲି ଯେବା, ଏବେ ତବ
ଅବଶ୍ୟ ଉଚିତ; କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଶୋଚନା ନାହିଁ
ଭାବ ଭବିଷ୍ୟ ; ମନ୍ଦା ପୂରେ କି କରବ
ଆବଦ୍ଧ ସଂସ୍ରବେ । ତନ୍ତ୍ରୋକ୍ତ ଯାଇ ପୁନଃ
ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ ବଞ୍ଚିତେ ପଡ, ଭାବିଲ ମୁଁ ତେବେ
କି କରଇ ଏବେ ? ଏହ ନିରପେକ୍ଷ ମୁହିଁ
ସ୍ୱର୍ଗର ପ୍ରଥମେ, ତହିଁ ଭୁଲିଛି ନଚିବ
ବାଧା ଦେଲ ଅଧି—ଶୁଣ ପ୍ରଥମ ନବୀନ,
କହିବ ମୁଁ କାହିଁ, ତୋର ଭାଗ୍ୟ ବାନ୍ଧ୍ୟା ଯହିଁ
ବାହାର ହେବାକୁ ତହିଁ ସାମାନ୍ୟ ତଳୁ କି
ଉଦେ ହିତ ସ୍ୱର୍ଗ ! କିମ୍ବା ପାତାଳର ଯେବେ
ଦୂର ଅବଶ୍ୟ, ଦେଖିକି ଅଳ୍ପ କେତେ
ସୂତ୍ର ମୂଳ ସୂତ୍ର ? ପୂର୍ବେ ଭୁଲାଇ ମୁଁ ଯାଇ
ହିମାଳୟେ ଶୁଖାଉଛନ (ମହାକାବ୍ୟ ପ୍ରଣ-
ୟନ ସୂତ୍ର ବିନ୍ଦୁ ଶର୍ତ୍ତ) ଉଚ୍ଚାର ଲଭିତ,
କିନ୍ତୁ, ତୋର ଶିଖା ସ୍ୱର୍ଗ ମତେ ଅନୁଭୂତି
ଦୃଶ୍ୟ, ବିଶୁଦ୍ଧ ସ୍ନେହ, ସନାତନ, ନ ଦେଖିଲ
ଆବେଶ, ଏ ବିଶ୍ୱ ଦେଖ, ସ୍ୱର୍ଗ ଶାନ୍ତି—
ଶୁଣେ ସ୍ନେହ ଭାବ ଦାନ, ଭାବିଲ ମୁଁ ତେବେ
ସନ୍ଦିଗ୍ଧ ଶମଯାନରେ ଯା ଥିବ ଭାବିଥିଲ
ନ ସହିବ କୋଳ ତା । କାମ୍ବେର ତଳ,
ତେବ ସମତ୍ୱା ତଳ ସମ୍ମୁଖ ଦେଶ,
ଭୀଷଣ ସମସ୍ୟା ଏବେ ତୋର କାହିଁ ତ
ଦୁର୍ଯୋଧନ ଅନ୍ନଦାତା, ପାଣ୍ଡବ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ
କି ଭୂମି କରିବ ଏବେ, କେଉଁ ଦେଖି ପଥ
ନାଗରଜ-ମୁଖା * ଯେତେ ସେହୁ ଦେବ ତେଜେ,
ଛାଡିଲ ସ୍ୱର୍ଗ ଅଳ, ଭୀଷଣ ମରଣ;
ଯାଉଁ ସହାୟେ ହେଲେ ଶୋଷଣ କୃତଘ୍ନ,
ଦ୍ରୌପଦୀ ସହାୟ ଦେବ ଅନ୍ୟାୟ କରମ,
କୃତଜ୍ଞତା ଆଜି ବ୍ୟର୍ଥ ପଡ଼ିଛି ପଥ ଦେଶ,
ଏତେ ଜାନକୀ ଜ୍ଞାନ ଭୁଲା ଦାତ୍ରୀ,
ଏକ ପାର୍ଶ୍ୱେ କୃତଜ୍ଞତା, ଅନ୍ୟ ପାର୍ଶ୍ୱେ ନ୍ୟାୟ
ଉଭେ ଅଳ୍ପ ନ୍ୟାୟ ମାତ ଦେଖି କୃତଜ୍ଞତା,
ଜାଣିଲ ମହତ ମାତ ଦେଖି କୃତଜ୍ଞତା,
କଲ ମୁଁ ସ୍ୱକୀୟ ତେବେ ଦେଖିବ ଅନ୍ୟାୟୀ,
ନ ହେବ କୃତଘ୍ନ କିନ୍ତୁ ଜୀବନେ କଦାପି,
ଅନୁଚର କରି ଦୋଷ ଭୁଲିଛି ନିଶ୍ଚୟ

* ନାଗରଜ ମୁଖା = ହସ୍ତୀ ।।

ଦ୍ରୋଣର ପରମ ଧର୍ମ କୃତଜ୍ଞତା ଏକା
ଦେଉଅଛ ଜଳାଞ୍ଜଳି ନ୍ୟାୟାନ୍ୟାୟ ପଥ
ଗୋଟିଏ ଆଶ୍ରୟ ଏହି ଜୀବନେ ଦ୍ରୋଣର,
ଅନନ୍ତ ଅମ୍ବୁରେ ତରୀ ନାବିକର ଯଥା
ଧରିଛି ଏହାକୁ, ଧର ସ୍ୱହସ୍ତେ ମୁହିଁ
ନ ଛାଡ଼ିବ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ! କଦାପି ଏହାକୁ
ଯଦବଧି ବହୁଥିବ ପ୍ରାଣବାୟୁ ଦେହେ
କହୁଛି ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଆଜି ସଭ୍ୟ ସମୟରେ
ଇନ୍ଦ୍ର, ଚନ୍ଦ୍ର, ଅଗ୍ନି, ବାୟୁ ସାକ୍ଷୀ କରି ମୁହିଁ
ଅନ୍ନଦାତା ଆଜ୍ଞା ନିତ୍ୟ କରିବ ପାଳନ,
ନ ଗଣିବ ପାପ ପୁଣ୍ୟ ନ୍ୟାୟାନ୍ୟାୟ କିଛି !
କହ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ କହ କି କରିବି ମୁହିଁ
କି କଲେ କହିବ ଦ୍ରୋଣ କୃତଘ୍ନ ତୋ ଠାରେ
କରିବ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କିଶେ ଲକ୍ଷ୍ମୀମତେ ତୋର ।”
କ୍ଷଣପରେ ଲମ୍ଫି ଅର୍ଦ୍ଧେ କହିଲେ ବ୍ୟାକୁଳେ
ଭୀଷ୍ମ ସ୍ୱରେ, ଥରି ଥରି ଅନ୍ତରେ ଜନକେ
“ଅଖିଳ କ୍ଷତ୍ରିୟଶ୍ରେଷ୍ଠର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ସହେ !
ଧର୍ମ କି ଅଧର୍ମ ପଦେ କରେ ବିଚାରଣ,
ନ ପାରିଲ ବୁଝି ଏହି ଅଜ୍ଞାନ ସନ୍ତାନ
ହୃଷୀକେଶ ! କୁହେ ତୋତେ ଲଜ୍ଜ ଦ୍ରୋଣ ତବ
ଚରଣେ ସୁଖ ଅଭିନବ୍ୟ ଅଭେଦତା ଭୂତେ
ଶ୍ରୀଚରଣେ ପାପ ପୁଣ୍ୟ କରି ସମର୍ପଣ
ହୃଦ ଅନୁଗାମୀ ତେଜ ଧର୍ମ ତ୍ୟଜେ ଦ୍ରୋଣ
ଭଗ ଜନ୍ମା ମାଳ ବୃଦ୍ଧ ଧନ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ
ନା ଲଜ୍ଜା ତା କର ସ୍ନେହେ ନିରକ୍ଷୁଆଶ୍ରୟ ।”
ଏତେ କହି ଭୀମ ପୁଣି ନ ରହି କେଶିକ
ଉଷ୍ଣେ କର ଝାଳି ନୌକେ ବର୍ଷିଲେ ବଶଷ୍ଟେ ।
ଖଳର ସହାୟ ଗଳ ମାତୁଳ ଶକୁନି
ହୃଦବର୍ତ୍ତୀ । ଶକଶ୍ରୀ ଶକୁନି ପରସ୍ୱେ
ଫୁରିତ ସର୍ପଶମ ଫୁଲ୍ଲ-ନୟନ-ପତ

ଶୁଣେ ମନେ ମନେ ଶୁଣି ଦ୍ରୋଣଙ୍କ ପ୍ରତିଜ୍ଞା
ପଡ଼ଲା ବାହୁଣୀ ଯୋଗ ଏତେ ବାଳ ପରେ
ପାଣ୍ଡବଙ୍କ ସର୍ବନାଶ କୌରବଙ୍କ ଲୁଗ
ବାଳାର ଅନ୍ୟାୟ ପଥ କୂଟ ମନ୍ତ୍ର ମୋର
ଭଗ୍ନସ୍ତୂପ ପଦ୍ମଶୂନ୍ୟ, ସ୍ଥଳିତ ପଦ୍ମରେ
କହୁଣୀ ଖଣ୍ଡୁ ଛଟି ପଧୀରେ ଗମ୍ଭୀରେ
ସ୍ଫୁରୁଛି ନବ୍ୟ ଶ୍ରୀ ହୃଏ ବଢ଼ିଛି ବାଳରେ
ଭଦ୍ରଗ୍ନି, ଦେଖିଲି ଆଜ ସମ୍ମୁଖରେ ମୁହିଁ
ହୋଇଲି ବିଶ୍ୱାସ ଯାହା ଥିଲ ଅବଶ୍ୟ
ସ୍ୱପ୍ନ ହେମ-ସୂତ୍ର ଦେଇ ଥାବମାନ କଥା
ଯୁଦ୍ଧଶୋଭ ଅସ୍ତ୍ରହୀନ ହେଲ, ଶୁଣି ମନେ
ଧାରଣା ଯା, ଦୁଷ୍କୃତ ହେଲ ଅଛି ଏତେ-
କାଳ ପରେ, ସର୍ବ ସମୟରେ ଦେଖି, କୁରୁ-
ପତି, ବ୍ୟବହାର ଗୁରୁ ପ୍ରତି ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ
ବହସି ରୁ ତୋ ଭବନେ ପଡ଼ ଆଜ ଦୁଜା
ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ, ମହାଯଶା ମହାତେଜ ମହା-
ଜ୍ଞାନ ବିର୍ଯ୍ୟବାନ ଜଗତେ, ନହାଜ୍ଞଳ ସମ
କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ଏ ସଭାରେ । କି ଅଛୁ ତୁ ଏକା
ଏହି ଜନ ଛୁଇଁ, ଗୁଣ ଭକ୍ତି ସମ ତତ୍ତ୍ୱ
ଏତେକାଳ ପରେ ଥାଇ ବୁଝିଲି ମୁଁ ଧ୍ରୁବ ।
କହିଲେ ଗୁମାର ତେବେ ମୁହିଁ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନେ
ନଦାଧ ଲଜ୍ଜାରୁପ ତତ୍ତ୍ୱ ହୁଏ ପିତା ଲୁଣି
ସୁତ୍ର ବଦନରେ କାନ୍ତି ଦେଖିଛି କି କେବେ
ନଷ୍ଟକୁଳେଶ୍ୱରେ କାହିଁ ହେବାକୁ ସଲିଳ ?
ଅଧୀର ହୋଇବା ତବ କୃତ୍ୟ ଉଚିତ,
ଶୁଣ ପ୍ରତିଜ୍ଞାବଦ୍ଧ ଦେଖେ ହୁଏ କି ଅଧୀର
ସୁତ୍ର ମହାରୁଦ୍ର ସମ ସହ୍ୟ ଶୁଧର
ଶାସ୍ତ୍ରେ ଧୀରତା ଗଣ ଯାଅ କିଶୀ ଲୁଲ
ଦୁଷ୍ଟ ସମ ସୁକାନ୍ତଙ୍କ ହୋଇ, ଦୈର୍ଯ୍ୟଧର
ପାଇଲ ସ୍ୱର୍ଗରୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ନ ଭର୍ସି କାହାକୁ

ଦର୍ଶାଅ ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ତବ ଦର୍ଶାଇ ନମ୍ରତା;
ଯଦାପିଚ ଭୀଷ୍ମ ତଥା ଗୁରୁଜନ ସବୁ
କୁରୁଶ୍ରେଷ୍ଠ, ସର୍ବେ ସର୍ବ ଗୁଣେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହୋଇ
ଜାଣନ୍ତି ସମରେ, ଦ୍ରୋଣ ଅଟେ ଗୁରୁ ପୁଣି
ଆଜନ୍ମ କୁରୁ ର କହିବ ମର୍ମ ମୁହିଁ,
ଚିନ୍ତାକର ଶତ୍ରୁ ଭୂପେ, ଅଧିକ କହିବା
ବାହୁଲ୍ୟ ମାତ୍ର, ଶିଷ୍ୟ ଶତ ଅପରାଧ
ମାର୍ଜନୀୟ, ଏହି ନୀତି ବଶବର୍ତ୍ତୀ
ହୋଇ ଗୁରୁ କାଳେ, କ୍ଷମାକର ଶିଷ୍ୟ ପ୍ରତି,
ପୁତ୍ର ଦୋଷ ଯଥା ଜନକ ନ ଧରେ;
ଏହା ପ୍ରତି ପୁଣି କରୁଛ ପ୍ରାର୍ଥନା
ନ ଦୃଷ୍ଟ କାମନା କିମ୍ବା ନ ଧର ହେ ଦୋଷ
ନରପତି-ଚିତ୍ତ ଅଜ୍ଞା । ଦେଖ କୁରୁପତି
ଲୁପ୍ତ ପ୍ରାପ୍ତ ଜ୍ଞାନ, ଶକ୍ତି ସାଗର ପ୍ରଭେଦ
ସଦନେ ହରବେ ରୂପ ସ୍ୱକର୍ତ୍ତବ୍ୟ-ନୀତି
ଶାସ୍ତ୍ରପ୍ରୋକ୍ତ ନଷ୍ଟ ହେଉ ବନ୍ଧୁର ସାହାଯ୍ୟ
ନ ଲକ୍ଷିଣ ଦୋଷାଦୋଷ ତ୍ୟଜନ୍ତୁ ବନ୍ଧୁର ।
ଶୁଣ ସର୍ବେ କି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅଧୁନା ମୋ ମତେ
ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ ଶତ୍ରୁ ଜାଲି ରଚନ୍ତୁ ସମରେ
ଅଭୂତ ଅଜ୍ଞାତ ଯାହା ନ ଜାଣନ୍ତି କେହି
ପାର୍ଥ ଭିନ୍ନ,ଭେଦିବାକୁ, ଅଦ୍ୟାପି ଜଗତେ,
ନ ରହିବେ କୃଷ୍ଣ କିମ୍ବା ପାର୍ଥ କାଲି ରଣେ
ସଂଶପ୍ତକ ସେନାପତି ମିଳେ ଯୁଝିବାକୁ
ଭଙ୍ଗ ଅବଶେଷ ଯୁଦ୍ଧେ ହୋଇବେ ପରାସ୍ତ
କିମ୍ବା ହେବ ଧ୍ରୁବ ବନ୍ଦୀ ଧର୍ମ ନରପତି,
ପାଣ୍ଡବ ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ରଥୀ ଅନୀକିନୀ-ପତି,
ହେବେ ବନ୍ଦୀ କିମ୍ବା ମଲେ ଧର୍ମ ରଣାଙ୍ଗନେ
ଅଧୀର ହୋଇବେ ଶୋକେ ନଷ୍ଟ ବୁଦ୍ଧିବଳ
ଦୁର୍ଜ୍ଜନ ହୋଇବ ସେଥୁ ପାଣ୍ଡୁବଳ ସଙ୍ଗେ
ଶତାଙ୍ଗ * ପ୍ରତୀକ ଅଙ୍ଗ ଚକ୍ରହୀନେ ଯଥା,
ଏହିରୂପେ ଜୟୀ ହେବୁ ଅମ୍ଭେ ସର୍ବେ ରଣେ
ଅମାତ୍ୟ ସକଳ ! କହ ହେ-ଦଳହେ ସୁ ସୁ
ଅଭିମତ ଏବେ," ଭଣେ କୁରୁନାଥ ତେବେ
ଉଧୀର ବଚନେ; "ଶୁଣ ଏକ ଉତ୍ତର ଯଦ
ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ ଭେଦି ଜାଣେ ଜିଷ୍ଣୁ, ତାହିଁ ଭ୍ରାନ୍ତି ଛଳେ
କିନ୍ତୁ ସବୁ ଦେଶ ବାହାରେ, ଅଭିମନ୍ୟୁ ଅଟେ
ଯଦ୍ୟ ସେନାପତି ରୂପେ, ପିତାମହ ପୁଣି
ମହାରଣେ ଦର୍ଶାଇବ, କି କରିବ ତେବେ
କହୁଛେ ତାହାର କିନ୍ତୁ ଦାର୍ଢ୍ୟ ବୃଦ୍ଧ ପିତା,
ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞାନେ ସୁପଣ୍ଡିତ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ଜନେ
ତାହାଙ୍କ ଏଥି ଏକା, ରଣେ ରକ୍ଷିବ ତାହାକୁ
ସନ୍ଦେହ ଏ କୌରବ ବାହୁ ବଳ ମଧ୍ୟ"
"ଯା କହିଲ ସତ୍ୟ" ଶଲ୍ୟ ଶୁଣି ଜୟଦ୍ରଥେ
କହିଲେ ଭୀଷ୍ମ ଭୂପେ ଜାଣେ ମୁହିଁ ତାଙ୍କୁ
ଧମ ପ୍ରହରଣ ରଣେ ପିତା ସମ ପୁଣି
ସୁବଳର ହସ୍ତେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଉଚିତ
ଭୂତ ଭବିଷ୍ୟତ ଭାବ ବୁଦ୍ଧି ଅନୁସାରୀ"
"ମ ଡାହଲେ ଏକ ରଥୀ ଏକାଧିକ ରଥୀ
ମିଳି ଚମୁଥିବା ରଣେ" କହନ୍ତି ଶକୁନି
ଦୁଷ୍ଟ କହିଲେ ହସ୍ତେ "ନହେଁ ରଥିକୁଳ-
ପ୍ରଥା ଯୁଝିବା ଏ ଭୂପେ" "ନୁହେ ରଥିକୁଳ-
ଗତ ରଣୀ ସଙ୍ଗେ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ଶାସ୍ତ୍ର ସଙ୍ଗେ
ଅବଶ୍ୟ ଉଚିତ, ମାତ୍ର ଅନ୍ଧ ଜାର ହେଉଁ
ଭୂପେ, ଛଳେବଳେ ଛଳେ ବା କୌଶଳେ,ଶଠେ
ଶାଠ୍ୟ ସମାଚର-ଏ ସତ୍ୟ ବା ଅସତ୍ୟ
କାହାକୁ ସମ୍ଭବେ, ଭଏ ବା ନ ଜାଣେ ଏହା;

* ରଥ ।

ଶତ୍ରୁ ସଙ୍ଗେ ଏହି ସତ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ"
ଏତେ କହି ନୀରବିଲେ କୁନ୍ତୀର ନନ୍ଦନ
କହିଲେ ଅଧୀର ହୋଇ ଅଙ୍ଗ ଅଧିପତି
"ଅଭିମନ୍ୟୁ ଶତ୍ରୁ କା'ନ? ପୁତ୍ର ସମ ଲାଗେ
ମୋତେ ସେ ଶୁଣିଲେ ତା କଥା, ବାତ୍ସଲ୍ୟ ସ୍ନେହରେ
ଉଦ୍ବେଳିତ ହୁଏ ମୋର" "ସେ କଥାର ଅର୍ଥ
ବୁଝ * ତୁମେ କି ତା ଶିଶୁ ଶତ୍ରୁ ହେଲେ ହେଉ
ସଦୃଶ, କଳ୍ପନ କି ଶର୍ତପର, ସ୍ନେହ କଲେ
ସର୍ପ ଶିଶୁ ପୁଣି ହେବ, ଜାନ ଅଦ୍ଭୁତ ?
କେମନ୍ତେ କହିଲ କର୍ଣ୍ଣ ହାସ୍ୟ ଲାଗେ ମୋତେ,
ପୁଣି ସ୍ନେହ ଅନୁଭବ ଅଭିମନ୍ୟୁ ଠାରେ
କହୁଛ ଦୁହାଙ୍କ ଚାହିଁ ଶକୁନି କର୍ଣ୍ଣଙ୍କୁ
ହସି ହସି ହୋଇ (ହାସ୍ୟ ତୁମେ ଏହା ମାନି
କାଳକୂଟ, ଶ୍ୱେତ-ଖଡ଼-ମହାକାଳ-ଫଳ
କାହଳ-ଶକଳ-ମିଶ୍ର ଶ୍ୱେତ-ସପ୍ତ କମ୍ବା
ପୁଷ୍ପ କଲ୍, କାଳ ସର୍ପ ଫେଣରେ ଯତନ)
ହୃଦୟ ଦୌର୍ବଲ୍ୟ ଏହା ତୁମେ ସତ୍ୟ ସ୍ନେହ
କହିଲ ଯଥାର୍ଥ କର୍ଣ୍ଣ ସିଦ୍ଧ ଦେଖ ମନେ;
ଛାଡ଼ି ତାହା ଏହୁଷଣି କର, କୃପ, କୃତ-
ଧମଦ୍ଭୁତ, ଆଶା ଯେତେ ହେବ ଜଣ୍ଡୀ ଅସ୍ତ୍ର
କାଲି ରଣେ, ନିଜ ସର୍ବ ବଳ ଅର୍ଜୁନ-
ଭୀମ କିମ୍ବା ଅଭିମନ୍ୟୁ ଯେ ଅଛିବ ରଣେ,
ମହାବୀର୍ଯ୍ୟ ସେମାନଙ୍କୁ ନିହତେ ଯେ ରୂପେ
ନ କହିବ କେହି ଏଥି, ଜାଣ ନିଶ୍ଚୟେ,
ସଦେହ ଜଣିବା ରଣେ କୌରବ ପକ୍ଷରେ
ଶତ ଶିରସ୍ତ୍ରାଣ ଧନ, ଶତସ୍ତ୍ରାଣ ବର୍ମ
ଶତ ହେଲେ ଏହିରୂପେ ନ ଲଭିବ ଜେବେଁ
ସମର ଅନଳ, ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ଭବ ଦେଖ

ଦିନେ ସହ ଏହିରୂପେ ହୃତ ତନ୍ତ୍ରକାଳ-
କି ଦଶା ଘଟିବ ଦେଖ; ଦେଖ ପାର୍ଥିବଙ୍କ
ଦର୍ପେ ନିଜ ଅର୍ପିଲେ ଲାଞ୍ଛନାର ଶସ୍ତ୍ର,
ସାମାନ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠ ହେବ, ଜାଣ ପୂର୍ଣ୍ଣ, କିନ୍ତୁ
ସର୍ବ ସ୍ୱଷ୍ଟ ଭଲଜାଣ ନୃପର ଅବଧ୍ୟ,
ଅତଏବ ମମ ମତେ ସମବେତ ହୋଇ
ଅଷ୍ଟ ଯୋଦ୍ଧା ଜଣ୍ଡୀ ହେତ ଅସ୍ତ୍ର ନେଇ ହେବେ,
କର ଦେଇ ଏହାର କାଲି ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ ମଧ୍ୟେ
ଭୀମ କିମ୍ବା ଅଭିମନ୍ୟୁ ଯେ ଅଛିବ ସମରେ
ଶାସନ ଅବଶ୍ୟ ହେବ ମହାବଳ ବ୍ୟର୍ଥେ।"
ଶକୁନି ପ୍ରସ୍ତାବ ଶୁଣି କହେ ଦୁଃଶାସନ
"ଉତ୍ତମ ଏ ପରାମର୍ଶ, ଅବଶ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ
ଏହି ମୁକ୍ତି ଅନୁସାରେ ବର୍ତ୍ତୁ ସବୁ ସର୍ବେ
ତାହାଙ୍କୁ ନିଶ୍ଚୟ ଧ୍ରୁବ, ଗୁରୁଦେବ ଏହା
ଗୁରୁଦେବ ମତ କିନ୍ତୁ ଶୁଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା"
"ମୋର ଯେତେ ମତ କିଛି ଏ ବିଷୟେ ପୂର୍ଣ୍ଣ
କହିଛି ପୂର୍ବେ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ନିକଟେ କାଲି
କହିବ କି ପୁଣି ?" ଏତେ କହି ଦ୍ରୋଣ ଗୁରୁ
ରହିଲେ ନୀରବେ, ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ମୁଖେ ତେବେ
ଶୁଣିଲି ସକଳେ, ଭାବି ଲଜ୍ଜେ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ
ଉଠିଲ ମଥା ଟେକି, "ଛାଡ଼ି କଥା କାଲି ସେହି
ବିଦ୍ଧ ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ, ମାର ଅଭ ନ୍ୟାୟାନ୍ୟାୟେ
ଯେ ପ୍ରକାରେ ହେଉ, କର ବନ୍ଦୀ ପଞ୍ଚ ଭ୍ରାତୃ!
ଅଥବା ଦ୍ରୌପଦୀ ସହ, ଜାନକୀଙ୍କ ...
ସବୁ ସୁଭଦ୍ରାରେ ସ୍ଥାନ ...
ଅର୍ଜୁନୀ ... ଦାସଦାସୀ କରି ହେବେ
ରଖିବ ... , ତେବେ ମୋ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ
ମନୋବାଞ୍ଛା ମୋର, ଏହି ଦାବ ଦୋଷ, ଗୁରୁଙ୍କ !

* ଘିଅ।

ନାଥ ଭୁଜ ଅବଲମ୍ବେ ଭଜିଛୁ ଶ୍ରୀପଦ
ଅନେକ ଘଟେଣି ଦୁର୍ଦ୍ଦୈବ ଦଶ ମୁଁ ଭୋଗିଲେ
ହେଲି ଭଗ୍ନ କର ପଦେ ସାଧ ସୁଖ ବାଟ,
ସ୍ୱାମୀ ମାତୁଳଙ୍କ ଘରେ ବସ କାଳି କଣ
ମମ ଆଜ୍ଞା, ସାବଧାନ ! ନୋହିବ ଅନ୍ୟଥା
ଦ୍ରୁତବେଗେ ବହିବେ ମିଳି ଭଗ୍ନ କାଳି ରଥ
କର ବନ୍ଦୀ ଶତ୍ରୁ କିମ୍ବା ଧ୍ୱଂସ ଅଭିମନ୍ୟୁ
ଯେ ଅଶେ ସେ ବୃନ୍ଦ ମଧ୍ୟେ ରୋଧ ତାକୁ ସର୍ବ
ଯାଇକରି ଯିବେ ଯଥା ବ୍ୟାଧକୁଳ ମିଳି ।

ଦଶମ ସର୍ଗ ।

ଇନ୍ଦୁପୁରକୁ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେବୀଙ୍କର ଆଗମନ ଓ ରୋହିଣୀ ସହିତ କଥୋପକଥନ ।

ସୁ ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ଅଶ୍ୱପାଳ ନନ୍ଦାନନ୍ଦ ମନେ
ବାହନେ ଅମ୍ବିକା ସ୍ୱର୍ଗେ ବହୁଯତ୍ନ ସହିତେ
ଇନ୍ଦୁମତୀ ପ୍ରତିମ ପଦ୍ମ ଯାକାଶି ଗଗନେ ?
କ୍ଷଣ ମଧ୍ୟେ ପ୍ରବେଶିଲେ ପ୍ରସାଦର ପୁରେ !
ଚନ୍ଦ୍ର ବଧୂ ମହାସ୍ତମ୍ଭେ ପୁଚ୍ଛିଲେ ଦେବୀରେ
" କୁଶଳତ ଅଛିନ୍ତ ତୋ ସଖୀ ସମନେ ?
" ଅସିରତ ଦେବୀ" ? " ଅପୂର୍ବ ପଦେ "କହି
ହସିଲେ ଅମ୍ବିକା, ନୟନ ମନେ ହେଲା,
ଅନନ୍ତ ଉଷାଚ, ସଙ୍ଗରେ ବହୁ ଯଥା,
କହନ୍ତି ପଦ୍ମରେ ଚନ୍ଦ୍ରମାନସ୍ୱେଦଚ୍ଛବି —
ମନସ୍ତ ଅନନ୍ତ, କୁଳ ନିର୍ବାଣ ପ୍ରାପ୍ତ
ଯାଇ ନେଇ ଦାନେ, ଚନ୍ଦ୍ରେ "କେମନ୍ତ ଏକାକୀ
ଦେଖ ଶଳୁ ଦେବୀ ପୁରେ, ଏକା ଦେଖି ସ୍ୱପ୍ନ-
ଦେବୀ ଏ କହିଲେ ତୋତେ" ସମ୍ଭ୍ରମେ କହି
ତହିଁ କହିଲେ ରୋହିଣୀ "ଅଣଲେ ଅମୃତ
ଦ୍ୱିଷ ନେଇ କରଣ ଯାଇ, ଦାଇଅଛି ନେତ୍ର—
ଦନ୍ତ ଗଠ ଦମ ନେତ୍ର, ଭ୍ରୂଭଙ୍ଗ ପ୍ରଥମ
କହି, ସତ୍ତ୍ୱର ପଡ଼ିଛି, ମହାରାଣୀ ଆଜ୍ଞା —
ଏତେ ଅଛିଲ ଅମୃତ, ଭାସିଲେ ତୋଷରେ
ଦେଖିଲି ଦେବପୁର ନାହିଁ, ଜନକସ୍ତୁ ସ୍ୱର୍ଗ —
ପଡ଼ିଛି ଗଲି ସ୍ୱର୍ଗ ରାଣୀ, ଅମ୍ବିକା ହସ୍ତକୁ
ଦେଖିଲେ ବିହ୍ୱଳ ଶ ପଦରେ, ସନ୍ତାନ ସମ୍ଭ୍ରମ
ଶାନ୍ତ ଧରିଲେ ଅମ୍ବିକା, ଶୀତଳ ଶ୍ୱେତ
ଅଙ୍ଗ, ବାସ କେ ଗୁମର, ଅମ୍ବିକା ପାଣିରେ
ସନ୍ତୋଷ ଭିନ୍ନ ହେଲେ ସେବେ, ପୁଚ୍ଛିଲେ ରୋହିଣୀ
ସ୍ୱଣୀ ଧୀରେ ଧୀରେ ପୁନଃ "ପାରେନେ ରହିତ
ଦେଖେ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେବୀ ଭ୍ରମ, କେମନ୍ତ ସେ ପୁଣ
ରୋଗିଣୀ?" "କେତେ ଦୂରରେ"? ଇତ୍ୟାଦି ବିବିଧ
ପ୍ରଶ୍ନ ଶଙ୍କର ସଖୀର, ଶୁଣିଲେ ବୃତ୍ତାନ୍ତ
ଯେବେ ଅମ୍ବିକା ମୁଖରୁ, ପଚାରିଲେ ପୁଣି
ବାସନ୍ତୀ "ଅସିରତ ଜନେ" "ନାହିଁ ଅସିରେ"
ବୋଲି କହିଲେ ଅମ୍ବିକା, ଏହାପରେ ଚନ୍ଦ୍ରେ—

କହୁଁ ସନ୍ଧ୍ୟା ତପଣେ, ତେବେ ଉପସ୍ଥିତ
ଦେଖି, ଯଶସ୍ବେ ଉଠି ସର୍ବେ ପ୍ରଣମିଲେ
ପଦେ, ସସ୍ନେହେ ତହୁଁ ଅଭିଷିଞ୍ଚି ଶିରଃ,
ଏବେ ଏବେ ଆଶିଷିଲେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦେଖି;
କହିଲେ ଅଶ୍ରୁ ନେତ୍ରେ ଧାଇଁ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର
ଥାଅ ମା ସନ୍ତତ ଜଡି ନିଜ ଗୌରବରେ,
ନରାଧମ ଫି ଦ୍ୱାପରେ ଦେବଙ୍କୁ ତ୍ରାଣି
କାନ୍ତି ଶଶ ଶଦ ଗଦ୍‌ଗଦ କହିଲେ ବ୍ୟାକୁଳେ,
"ମୋ ଲାଗିଲେ ଏତେ କଷ୍ଟ ଭୋଗିଥିଲେ ବହି
ଜ୍ଞାନ ସତ୍ତ୍ୱେ କଣ ଶୁଣିଥ କଷ୍ଟେ ଦୋଷ
ଦାସ୍ଯ ମା ! ନ ଦେ'ଶେ କହ କେତେ ଏତେ କଷ୍ଟ
ସ୍ୱୟମ୍ବର ସ୍ଥଳକୁ ସ୍ୱଅଶ ନ ଧୀରେ
ଦୋଷରେ ତୋହ୍ଲୀ ଅଶ୍ରୁ ଭଙ୍ଗଲ ଝୁଁଇ
ଧାରଣକା ଏବେ କିସ ଭାଜିଲେ କ ଦେବ ?
ତେନ୍ତୁଳିତ ନାକି ବାନ୍ଧି ଅଣ୍ଟି ଚର୍ମ ଧାର
କହନୀ କମ୍ପଲେ ଜାଲ ପାଖଙ୍କୁ କି କଣ ?
ତୋ ଲକ୍ଷ୍ଣ ତେଣ୍ଟା ଭଏ ନ୍ୟାୟବ କହ,
ଯା ଅଛି କପାଳେ ତୋହର ଅବଶ୍ୟ ଘଟିବ !
ଦୋଷ କଲେ ଦଣ୍ଡ ହେବ ନ ହେଲେ ନହେବ
ସତ୍ୟ ବଚନ ସତ୍ୟ ତୁହେଁ ଏକଥା ନହ ପି,
ଏ ଦଥାର ଧର୍ମ ଯଦ୍ୟପି ସମ୍ଭବ ଅନନ୍ତ
ବିନା ଦୋଷେ ଦଣ୍ଡ ସହ ନ ସ୍ୱଅନ୍ତା ତେବେ
କ ଦୋଷେ ଛାଇଲ ଦେହ କହ ତେବେ ସ୍ତ୍ରୀସ୍ତ୍ୟ !
ଜାତ ଜାମଦ ଧ୍ୱଂଶୀ ସ୍ୱହସ୍ତେ ତନୟ,
କ ଦୋଷେ ଅଦକ୍ଷ ତଳ ଝଡ଼ଲ ଦଣ୍ଡକେ
ଅଜାତକ ସହଣା ? କିଦୋଷେ ଦା ଜ୍ଞାନ
ଚୋରତ ଶିଶିରେ,ଶତ୍ରୁ ସ୍ପର୍ଶ ତେଜ ସଦା
ସ୍ୱଏ ତେ ଦୃଢ଼ଚି, ନତୁ ଏ ଧାତେହି ଲେଖା,
ପୂର୍ବ ଜନ୍ମ କୃତ କର୍ମ ଫଳ ଏ ସମସ୍ତ,
ଭିଲେ ବା ନ ଭିଲେ ଦୋଷ ଏ ଜନମେ ଦେହ,
ଅଭଣା ସମସ୍ତ ଏବେ ଫଳର କଷ୍ଟସ୍ତ,
ଏହାକୁଁ ନସ୍ତତ ବୋଲି ବୋଲଏ ଜଗତେ ।
ଅବଧାନ୍ତ ତବେ କଷ୍ଟ ଏ ନଷ୍ଟତ ବଳେ
ଏକଦ୍ବନ୍ଦ ସତ ଲୋକେ କେ ଧ୍ରୁବ କଷ୍ଟସ୍ୟ,
ଯେବେତେବେଳେ ଯା ହେବାର ଘଟିବ ନିଶ୍ଚୟ
ନ ହୋଇବ ଏବେ ନଦେଶ ଜଳାଶେ ଜଦାପି,
ଲକ୍ଷାଂଶ୍ର ଏକାଂଶ ଯଦ ଫଳବର ଦେବେ
ଦେବ ଲଜସ୍ତତଃ ଏହ କଷ୍ଟକ ଘତ,
ତଥଦେଶ ପ୍ରକସ୍ତ ହେବ ଅଧାନେ ଏ ସର୍ବ,
ଅନନ୍ତ-କଳ୍ପନାଯତ-ଅଜାଉ- ଅନନ୍ତ-
ସ୍ଥାବର-ଜଙ୍ଗମ-ପୂର୍ଣ୍ଣ- ତତ୍ତ୍ୱଚର-ବାସ ।
ଜାହିଁ ମା ଜାହାର ସାଧ ଏ କଣ୍ଠ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ,
ଯେ ସବ ନସ୍ତତ ଘଟି ଗୃହିଣୀ ନାତେ,
ସେ ନସ୍ତତ ଅହଲ୍ୟା ବ୍ରହ୍ମା ବିଷ୍ଣୁ ହର,
ଥାଉ ଅନ୍ୟ କାହା କଥା କହିବାର ଦୂରେ,
ନଗମର ଯଶ କିମ୍ବା ଅନନ୍ତ କିନ୍ତୁର
ଶୀତଧାର ଭୂତେ ଜନ୍ମ ସ୍ଥଳନ ପାଳନ
ଧ୍ୱଂସ ଅବର୍ଣ୍ଣ ବଳର, ସେ ନସ୍ତତ ଲେଖା,
କହୁ ବା ବର୍ଣ୍ଣ ଲେଖି ପାରେ କି ଅଜାର ?
କାଳ, ଅଦୃଷ୍ଟ, ଦୈବ, ନାନା ନାମେ ଲୋକେ
କହନ୍ତି ଏହାଙ୍କୁ ସର୍ବେ ନକ ଇଚ୍ଛା ମତ
ଦଙ୍ଗ ଜାବ କଳା ସ୍ୱତେଷ ଅଛି ଏହ ଲେଖା
ଇଚ୍ଛାବେଲା ଦନଜଡ ସ୍ୱ ଜନମ ଫଳ
ଭୁଞ୍ଜିବ ଧ୍ରୁବ ଯାହା ସ୍ୱପତେ ଅନ୍ୟଥେ
ନାନ ଜନମ ଘଟିବ ତା ସେତେବେଳେ ଯାହା,
ନଷ ତତସ୍ଥା କର ନେଇ ଯାଦବ ନ ଦେନ
ଅବଶ୍ୟ ଘଟିବ ତାହା ଯା ଅଛି କପାଳେ ।"
"ଯାଥିବ କପାଳେ ତାହା ଅବଶ୍ୟ ଘଟିବ ।
ନ ସ୍ତିଏ ବିଶ୍ୱାସ ଦ୍ରମାର, ଏବେ ଅଣା ଏତେ
ତତସ୍ଥା ଏତେ ଯେ ସୁଦ୍ୟୋଗ,ବୃଥା ବ୍ୟଥା ତେବେ?

ନାହିଁ କିଛି ପ୍ରୟୋଜନ କହିବାର ଆଉ
ସତ୍ୟ ବୋଲି ଏହି ସୃଷ୍ଟି ନ ଅଟେ ମନରୁ
ଅଜ୍ଞ ଅଜ୍ଞାତ କଥା ନ କୁହ ଏତାଦୃଶ ।"
ନୀରବନ୍ତି ଅମ୍ବିକା, ହସ ହସ ହୋଇ ପୁନଃ
କହିଲେ ଦେବୀ, "ହଁଅ ! ବାଳକାରୁ,ଅନ୍ତ—
ନତ, କେମନ୍ତେ ବୁଝିବୁ କହ ଅନନ୍ତ ଏ
ତତ୍ତ୍ୱ; ନିବାଳ ଦର୍ଶୀ ଶ୍ରୁତି ମଧ ସ୍ରାବ
ସୁଗ୍ରୀବ-ସମ ଜ୍ଞାନୀ ତେଜେଣ ନୁହେଁ ଯା ପ୍ରକୃତି,
ଜଡ଼ବୋଧ-ଦ୍ୟୁତି-ପ୍ରଭବ କ୍ଷୁଦ୍ର-ଜ୍ଞାନତ ତୋର,
ଅମ୍ବିକା ! କେମନ୍ତେ କହ ହେବ ପ୍ରକାଶିତ,
କଣ୍ଟକ ବର୍ମାଧି ଅତ ସୁ କଠିନ ତତ୍ତ୍ୱ,
କ୍ଷୁଦ୍ର କୂପ ଦେଇ ଜଳେ, ପାଇବୁ କି କୁହି
ତା ଏବାବ ଗର୍ଭେ ତେହୁ କି ହେବେ ରହିଛି !
ନୁହେ ଅଜେତ କିମ୍ବା ନୁହେ ମିଥ୍ୟା ଜେଜେ,
ଧ୍ରୁବ ସତ୍ୟ ସୁସଙ୍ଗତ ସୃଷ୍ଟି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏହା ,
ବୁଝିବାକୁ ସାଧ୍ୟ ନାହିଁ ତୋର, ତେଣୁ ମହା-
ଭ୍ରାନ୍ତି ବୋଲି ବୋଧ ହୁଏ ତୋତେ, ଇଚ୍ଛାଧର
ଶୁଣିବାକୁ ପୁଣ ମତ ଦେଲି, ଅସ୍ଥି ଦେଇ
ଦେଖ ବାରେ; ପାରିବୁ କି ଦୁଇ ବୁଝି; କର୍ମ
ଚେଷ୍ଟା ଉଦ୍ୟୋଗ ବା ଯାହା କିଛି କରୁଅଛୁ
ନିତ୍ୟ କର୍ମ ଅନିର୍ଦିଷ୍ଟ ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ,
ନ ପାରୁ ରହି କେତେ, ପ୍ରକୃତେ ମନେ
ଏ ନିବୃତ୍ତି ପନ୍ଥ ତୋତେ କରୁଅଛ ବାଧ,
ଥାଇଁ ଥାଇ କରୁଅଛ ଅବସାଦ ମତ,
ବାଧ୍ୟ ହୋଇ କରିବୁ ତୁ ଶୀତ ଦାସୀ ପରି
ସାମାନ୍ୟ ତୋଷରେ ବାକ୍ୟ ବୁଝି ଉଚ୍ଚ ଶୁଣ
ଚକ୍ଷୁ ବନ୍ଦ ବାକ୍ୟ ବୋହ୍ନଣୀ ହୋଇଅଛି କଷ୍ଟ,
ସେହି ଅମ୍ବିକା ଲୁହ ଢାଳେ ଅଳ୍ପ ଦୂର,
ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ, ଅଦିଥାନ୍ତି କଲେ
ଜାଣୁଚି ଏ କଥା, କେଣି ନ ଡାକିଲୁ ଝଡ,

ଏ ବେଳେ ବା ମୋତେ, କିମ୍ବା ଡାକିଲୁ ଝଡ
ଏତେବାଣ ପରେ, ଏବେ କାହୁଁତର ଗତ,
କେତେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ବୁଝିବୁକି ? ବୁଝିବୁତ ପୁଣି
ସେତେବେଳେ ଯା ହେବାର କେମନ୍ତେ ପାଇବ ।"
ବୁଝିଲ ମୁଁ ପୁତ୍ରଳକା ସମ ପରେ, କହିଲୁ,
ସେଇକଣ୍ଡି ଅମୃତ ହେବ ସ୍ୱାଧୀନ ହୋଇ,
ସ୍ୱାଧୀନତା ତେଣେ ବୋଲି ନାହିଁ ଆଉ ବଳେ,
କହନ୍ତେ ଅମ୍ବିକା ପୁଣି ଅବସ୍ଥିତେ ଦେବୀ
"ଠିକ୍ ତାହା ନୁହେ, ଜୀବ ବା ସ୍ୱାଧୀନ କେବଳ
ପରାଧୀନ ପୁଣି, ଜ୍ଞାନ ଶକ୍ତି ଅନୁଯାୟୀ
ସ୍ୱାଧୀନ ହେବେ, ଦେହଧାରୀ ହେବେ, ଭବେ,
ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜ୍ଞାନ ଶକ୍ତି କେହି ଲଭ ନ ପାରଇ,
ଯେ ଦେଖୁ ଅସୀମ ଏହା, କେମନ୍ତେ ପାଇବ
ସୀମା କହ ଅସୀମର; ଏବେ ତରତମ
ହେବେ ସୀମାବଦ୍ଧ ଯେଣୁ, ସମସ୍ତଙ୍କ ଜ୍ଞାନ
ଶକ୍ତି ସୀମାବଦ୍ଧ ତଥା, ବୁଝୁଛୁତ ? ତେଣୁ
ଜ୍ଞାନ ଅଧିକରେ ଭବେ ସ୍ୱାଧୀନ ହେବେ,
ବୃକ୍ଷ ଅତ ପରବଶ, ଜଙ୍ଗମ, କଳ୍ପର,
ଯାହା ଭେଦେ ଏ ପୁଣି ଉନ୍ନ ସଭିଙ୍କର
ପଶୁ ପକ୍ଷୀ ଜୀବ ସୁଦ୍ଧ୍ୟ ଅବ,
ସେ ଯାହା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଦେଖେ ସ୍ୱଜ୍ଞାନ ଅନେକେ
ସେହି ତାର ପୁଣ୍ୟ ଧର୍ମ ନୁହେଁ ଅନ୍ୟ କିଛି ।"
ବୋଇଲେ ଅମ୍ବିକା "ତେବେ, ସମସ୍ତଙ୍କ ପାପ
ପୁଣ୍ୟ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହେବ ? "ଦେଶ କାଳ ପାତ୍ର
ଭେଦେ ଅବଶ୍ୟ ବଦଳ," "ନିଃସନ୍ଦେହ ଏହା
ବ୍ୟାଧ ଧର୍ମ ଭୂମି ଧର୍ମ ନୁହେ ଏକା କେବେ"
ସ୍ୱପ୍ନ ଦେବୀ ଉତ୍ତରନ୍ତେ, କହିଲେ ଅମ୍ବିକା,
ବ୍ୟାଧ ହୋଇ ଧର୍ମ କେହି ପାଳେ କି ଅଛେ?
"ବ୍ୟାଧ ଧର୍ମ" ନୁହେଁ କହି, କ ଅଧର୍ମ୍ୟ ଥାଇ
ଅନ୍ୟ କଥା କ ଥିଲେ କି, ଗଣନେ ବ୍ୟାଧ

ଧ୍ୟବସାୟୀ, ପିତୃସତ୍ୟ ପାଳନାର୍ଥେ ଗଲେ
ଯେବେ ବନେ, ଭସ୍ମ ବେଶେ ରାଜ୍ୟ ତେଜି ସତୀ
ଭ୍ରାତା ସହ, ମୃଗୟାରେ† ଉଦର ସେ ପୋଷୁ
କି ନ ଥିଲେ ? ଯଜ୍ଞଯାଗ ରଣ ଗ୍ରାମ* ପାଣି
ଯେ ପତ୍ନୀକେ ଉଦ୍ଧାରିଣ ସେ ସୀତାଙ୍କୁ ଲଙ୍କା —
ହାସ୍ୟରୁ ପରୀକ୍ଷିଲେ ହୁତାଶନେ ହାୟ —
ଶମସ୍ତରେ, ପୁଣି, ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଅଯୋଧ୍ୟାରେ
ଦେଲେ ଯେବେ ବନଦଣ୍ଡଧାରୀ ସେ ସୀତାଙ୍କୁ
ସତୀ ଶିରୋମଣି, ମିଥ୍ୟା ଅପବାଦେ (ଅହା !
କେତେ କଷ୍ଟ ନ ଭୋଗିଲେ ସତ୍ୟ ଲୋକ ପାଇଁ)
ଅନ୍ତଃସତ୍ତ୍ୱା ସତୀଙ୍କୁ ବନେ ନିର୍ଦ୍ଦୟେ ତ୍ୟଜିଲେ
କହୁଛି କି ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଥିଲେ ମହାପାପୀ ?
“ବୁଝିଲୁ କି କିଛି” ବୋଲି ଜିଜ୍ଞାସିଲେ ଦେବୀ
“ମିଥ୍ୟା ଅପବାଦେ ବନେ ସତୀଙ୍କୁ ପେଷିବା
“ଅନ୍ୟାୟ କହିବି ଏହା?” ଭାଷିଲେ ଅମ୍ବିକା
“ଅନ୍ୟାୟ ଏ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ, ନୁହଇ ଅଧର୍ମ”
ଭାଷନ୍ତେ ସ୍ୱପନ ଦେବୀ, କହିଲେ ଅମ୍ବିକା
“ଅନ୍ୟାୟ ଅଧର୍ମ ନୁହେ ଏ କେମନ୍ତ କଥା”
“ନ୍ୟାୟ ଧର୍ମ ମଧ୍ୟେ ଶୁଣ ପ୍ରଭେଦ ପ୍ରଥମେ—
ତେବେ ତୁ ବୁଝିବୁ ପାଇ ଅନ୍ୟାୟେ ଅଧର୍ମ;
ଅତ୍ୟଦ୍ଭୁତ ପରସ୍ପର ସଦା ସମ୍ବନ୍ଧେ
ନିରପେକ୍ଷ ଦୁଇପକ୍ଷ ଦେଖେ ନ୍ୟାୟ, କିନ୍ତୁ;
ଧର୍ମ ଦେଖେ ସତ୍ପକ୍ଷ ନିକଟାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ
ନିରପେକ୍ଷତାରୁ ଧର୍ମ ନ୍ୟାୟ ହୋ ଗଲେ
ଧର୍ମ ଏହା ଧରେ କିନ୍ତୁ ସ୍ୱାର୍ଥ ତ୍ୟାଗ ହେଲେ
ତେଣୁ ନ୍ୟାୟ ଠାରୁ ଧର୍ମ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସବୁ କାଳେ
ଜିଜ୍ଞାସନ୍ତେ ଦେବୀ ପୁଣି ପୁଛିଲେ ଅମ୍ବିକା
“କିପାଁ ଗଲେ ଏ ଅନ୍ୟାୟ ଦେବ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ?”
କହନ୍ତେ ଅମ୍ବିକା ଦେବୀ କହିଲେ ବୁଝାଇ
ରାଜ ଧର୍ମ- ପ୍ରଜାପୁଞ୍ଜ ମନରକ୍ଷା ପାଇଁ ।
ଅମ୍ବିକେ ! ଏ ରାଜଧର୍ମ ଅତି ସୁ କଠିନ
ନିଜ ସୁଖେ ଭୁଞ୍ଜ ନାହିଁ ପ୍ରଜା ସୁଖ ପାଇଁ
ପ୍ରାଣ ଯାଉ ପୁଣା ସ୍ୱସ୍ତ କରିବାକୁ ଯତ୍ନ,
ଦେବ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ସେ ଧର୍ମରେ ନ୍ୟାୟ ନ ରହେ.
ନିଜ ପୁତ୍ରକନ୍ୟା ସହ ପ୍ରଜା ମନୋମତେ
ନାହିଁ । ସ୍ୱସ୍ତ କରିବାକୁ, ଏ ଧର୍ମ ଅମ୍ବିକା;
ମହା ଦାରୁଣ ତପ ନୁହେ ଅନ୍ୟ କିଛି,
ଅଜ ସୁତପଦେ, ଉଚ୍ଚତମ ପଦ ବୋଲି
ବୋଲନ୍ତି ଯାହାକୁ ଏହା ସେ କେବଳ ମାତ୍ର
ମହା-ଅଗ୍ନି-ଅଗ୍ନିଦ ଛାଣିଥା ଜଗତେ,
ଦଶ୍ଚା କଲେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଏ ଅନ୍ୟାୟ ଶୁଣ,
ସୀତା ଯେବେ ଗର୍ଭିଣୀହୀ ହେଲେ ସାଂକ୍ଷଣ
ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ମାସ ବନ୍ଦୀ ଲକ୍ଷୀ ଗୃହରେ
ଅନ୍ୟ ନାରୀ ଗର୍ଭିଣୀ ଯା ନ ହୋଇବେ କିପାଁ ?
ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହୀ ଅଟନ୍ତେ ତାହା ଅଦର୍ଶ ଅନ୍ୟର,
ଏହି ଯୁକ୍ତି କଲେ ଜନେ, ଅଯୋଧ୍ୟା ରାଜ୍ୟ

† ମୃଗଂ ହତ୍ୱାନୟ ଶୀଘ୍ରଂ ଲକ୍ଷ୍ମଣେଷ୍ଟ ଶୁଭେକ୍ଷଣେ
କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମେଧ୍ୟାନ୍ ମୃଗାନ୍ ହତ୍ୱା ଚେର ଭୁକ୍ଷ୍ୟ ମୁନାବନେ”
“ଅଜ ମିଷ୍ୟତ ମେ ଭର୍ତ୍ତା ପୁଣ୍ୟ ମାତାସ୍ୟ ପୁଷ୍କଳଂ
ଭୁକ୍ତ୍ୱନ୍ ଗୋଧାନ୍ ବରାହାଂଶ୍ଚ ହତ୍ୱାତାସ୍ତା ମିତ୍ୟବନ୍ତୁ”
ଏହା ଅଦ୍ଭୁତ ରାବଣ କୁ ସୀତାଦେବୀ କହିଥିଲେ” ବାଲ୍ମୀକି
ରାମାୟଣ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।

* ସମୁଦ୍ର

ପ୍ରଧରଲ୍ଲ ପ୍ରଜା ମଧ୍ୟ, କଠିନ ବେଡ଼ି ଯଥା
ତେଣୁ ସମ ବାଧ ଦେଇ ନ ପାରିଲେହେଁ ଇଚ୍ଛା
ବର୍ଜିଲେ ସୀତା, ପ୍ରଜା-ମନ-ରକ୍ଷାହେତୁ,
କୁହନ୍ତି ଏ ଧରଣର କେତେକ ସୁଦ୍ଧ ଗତ
ଅଭି ଦେଖ କାଳ ଯାଏ ଦେହେ ଅର୍ଥ ଭଲ
କେତେ; ଏବେ ଶୁଣ ସବେ ସ୍ୱାଧୀନ କେମନ୍ତେ
ଇଚ୍ଛାମତ କାର୍ଯ୍ୟ କେହି ନ ପାରନ୍ତି କରି
ଅନୁକୂଳେ କିନ୍ତୁ କେତେବେଳେ ପାରେ ତାହା ।
ଏତକି କେବଳ ବସ୍ତୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ତାକୁ
ମାତ୍ର କାର୍ଯ୍ୟ ସଫଳତା ନୁହେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାଧୀନ
ତାର, ଶୁଶିକ୍ଷିତ ଭୃତ, ଦଯାଦିକ ସଙ୍ଗୀ*
ଅତି କେତେ ମଦ୍ୟାସୁର, ଭଙ୍ଗି ଥିଲେ ସୃଷ୍ଟି
ମଧ୍ୟ ଭଗିନୀଙ୍କୁ ବଶେ, ପାରିଲେ କି କେହି?
ଏହି ରୂପେ ପାପ ପୁଣ୍ୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଦେଶ ମଧ୍ୟେ
କରି ପାରେ କେତେକ ଜଣେ ନିଜ ଇଚ୍ଛା ମତ
କଥି ପାରେ କଷ୍ଟ ଶତ୍ରୁ ବ୍ୟାଧ ଶତ ଖଣ୍ଡେ
କର୍ଣ୍ଣେ, କିମ୍ବା ସହସ୍ରେ ଏକ ଖଡ୍ଗାଘାତେ,
ଏହି ରୂପେ ସବେ ଶତଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଦେଶ ମଧ୍ୟେ
ସ୍ୱେଚ୍ଛାମତ ପାପ ପୁଣ୍ୟ ପାରନ୍ତି କରିଣ
ଏହି ସବୁ ପାପ ପୁଣ୍ୟ ଦେହାଭିଶ ଏକାନ୍ତ;
ଭବିଲ ଦୈବ ଭାଗ୍ୟେ ନିଯୁକ୍ତ କରେ
କାଳ କ୍ରମେ ଅନ୍ୟେ ପୁଣି ସୁଖ ଦୁଃଖ ରୂପେ
ଝାଡ଼ା ବୃକ୍ଷ ମେଘ ବର୍ଷାମାନେ ଯଥା—
ଏହିସବୁ ଦେଶକାଳବଶ ଫଳଦେଇ ପ୍ରତ୍ୟୁଷ
ମଧ୍ୟ ହୁଏ ବସନ୍ତି, ଜନ୍ମାନ୍ତିକ ମାନ
ଯାଇ ଥାଏ ସ୍ୱ ଜନ୍ମେ, ଜୀବାଶ୍ରିତ ପୂର୍ବ-
କୃତ କର୍ମ ପୁଣି ତଦ, ଅସ୍ମ ଅନନ୍ତ
ଗାଳି କରଣର ଧ୍ରୁବ, ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ
ଭାଳି ଅବଶ୍ୟ ଫଳନ୍ତ, ବୁଝିଲ କି କର୍ମ
କଲେ ଫଳ ମିଳେ, ନୁହେ ମିଥ୍ୟା କଥା, ପାପ
ପୁଣ୍ୟ ଧର୍ମାଧର୍ମ ସତ୍ୟ ଶୂନ୍ୟ ଯଦି ତ, ମିଥ୍ୟା
ନୁହେ କେବଳି? "ବୁଝିଲୁ ମୁଁ" କହନ୍ତେ ଅଣିମ
କହିଲ କେବଳ କର୍ମଫଳ ଦାମାନ୍ତିକ
ମାନ, ନୁହେ ଅନ୍ୟ କିଛି," "କାଳ କେ—
ନ କରେ ବଶ୍ୟାନ୍ତ, ଏଣୁ ଇଚ୍ଛା ବଢ଼ନ୍ତି
ସ୍ୱ ଭାଗ୍ୟ ଫଳ ଏହା, କରେ ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ ।
ଏହି ଦୁଃଖବେଳା କେବେଁ ନୁହେ ଦୁଃଖ ଦାତ୍ରୀ,
ଅଜ୍ଞାନ ଦେହକୁ କିନ୍ତୁ ବୋଧ ହୁଏ ଦୁଃଖ ।
ଅଜ୍ଞାନ ତମିସ୍ରେ ଗାଢ଼ ଥାଏ ଯେତେ କାଳ
ଦେହେ ଦେହୀ ଦୁଃଖୀ ହୋଇ ଅନୁଭବେ ସେହି
ଜ୍ଞାନାଲୋକ ଯେବେ ହୁଏ ଦୀପ୍ତ ପ୍ରାପ୍ତ
ପୂର୍ବ ଦୁଃଖ, ଦୁଃଖ ବୋଲି ନ ସ୍ପର୍ଶଇ ମନେ;
ସ୍ୱପ୍ନ ଭୁକ୍ତ କଷ୍ଟ ଯଥା ଜାଗ୍ରତେ, କିମ୍ବା
ରଜ୍ଜୁକୁ ଭୁଜଙ୍ଗ ଭ୍ରମ ଅନ୍ଧକାରେ ଯଥା
ଶ୍ରାନ୍ତ ହୁଏ ବୃଥା ମନ ଆଲୋକ ଅଭାବ
ସ୍ୱଳ୍ପ ଥାଏ ସେହି ଦୁଃଖ ସହିବା, ତେବେ
ସତ୍ୟ ବୋଲି ତହିଁ ଭାବେ, ଅନୁଭବୁ ଯାହା
ଜ୍ଞାନ ପ୍ରାପ୍ତି ପରେ, କିନ୍ତୁ ନାସ୍ତି ସେ ସବୁ
ସତ୍ୟା ମାୟାମୟ ବୋଲି ବୋଧ ହେବ ତୋତେ
ମଗ୍ନ ତହିଁ ସବୁ ଯନ୍ତ୍ରେ ନ ଥିବେ କାହିଁ,
ଭଣେ ନଯନଙ୍କୁ ଯେତେ ସ୍ଥିତ କାହିଁ ତହିଁ,
ସେପରି ଜ୍ଞାନୀଙ୍କୁ ସତ୍ୟ ଜଡ଼ାତ୍ମକ ବସ୍ତୁ,
ଅସତ୍ୟ ଅସାର ବୋଲି ହେବ ଅନୁଭୂତ
ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ କୃତ ଦ୍ରବ୍ୟ ଅଳୀକ ସଦୃଶେ ।
ଅଛି ଏହି ବସ୍ତୁ ମଧ୍ୟ ନାଟ୍ୟ ଶାଳା ରୂପେ
ହରିବ ନଯନେ, ହେବ ନସ୍ୱରର ଯହିଁ

* ଦଧୀଶ୍ୱର ।

ଯହିଁ ଅନୁପମ ଅଳିକନକା ଭୂଷଣ କାଞ୍ଚି
ମିଳନ୍ତି ଶତ, ଦେଶଦେଶାନ୍ତରେ ବୁଲିଚି କି
ଗଜେନ୍ଦ୍ର ଧମନ, ଦୁଃଖୀ ଭୂତଳ ରତନ, ବାଁଧ
ଦୁଃଖୀ ଭୂଷଣ ବାଜିଲନ୍ତି ଦେଖି ଅଭିଳଷେ
ଦୁଃଖୀ ହେବାପାଇଁ ଦୁଃଖୀ ପାରିବା କହୁଛ
ଦେଇଥିଲି ଆନନ୍ଦରେ ? କେଉଁ ଏ ଅନାର
ମହୀମଣ୍ଡଳେ ଭୂଷଣ ଦେଶ ଅତୁଳନ
ଗାଇ ଭାରତ ଦୈନ୍ୟଦଶା ସହିଁ ଲାଞ୍ଛିତ ଅଛି
ଦହେଁଦାଉଣ ପ୍ରଭୂତ ନାଞ୍ଚି ନଅଣ,
ଗତ ଦିନ ତମ ବଢ଼ନ୍ତି ଶକ୍ତି ଅଶକ୍ତି ।
ଏହି ଦେଶ ଦେଖଣି ଏବେ କାଳ ଅଛି ଦୁଃଖିନୀ
ଦେଖି କେଉଁ କେହି ପାଇ ସୁବତ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା
ଅତେଣୁ ଦୁଃଖୀ ହେଲି ମୁଁ କହିବ ଅତି;
ଶିଖାଇ ହୋଇଥିବ ଏହି ଶାସନ ଦୁଃଖ
ପିତାର ଭାଜନା ଯଥା ପୁଣି ଏଣେ ଦୁଃଖ
କେଉଁ ଭାରତର ହେଉଁଛନ୍ତି ଦେଶ ନ ଦେଖଇ ମନ
ଦୁଃଖ ଶୁଣି ଅଧମରେ ସୁଖ ସ୍ୱାଦ ପାଇଁ,
ସୁଖାପେକ୍ଷୀ ଦୁଃଖ, ସୁଖ ଦୁଃଖ-ଦୁଃଖ ଯେତେ
ଦେଶ ଦୁଃଖ ହେଉଁ, ହିନ୍ଦୁବଧ ଦେଶୀ ସ୍ତ୍ରୀ
ଅଦୃଷ୍ଟ ଦେଇଅଛ, ଦୁଃଖୀ-ସୁଖୀ ସୁଖୀ ସୁଖୀ,
ହେଉ ଭକ୍ତିବତୀ; ନ ହେଉଁ ଦିନେ ନାହିଁ ନେଇ
ଜୀବନ କଦାପି, ଦେଶେ ନୀତି ଭାଲୁ ହେଉଛି
ସୁଖ-ସ୍ୱାଦ ଅତୀବ ନିଜେ ଏହା କରିବ ।”
ପୁଚ୍ଛିଲେ ଦୁଃଖିନୀ ମାତା ଦେବୀକୁ ହାସରେ
“ଏ ଭାରତ ଏହି ଦେଶର ସହିତ ଜାହ୍ନବୀ ଜାଳ
ସେ ଦେଶେ ଜନମିଛନ୍ତି ଶାସ୍ତ୍ରୀ ଅମର”
‘ଏହି ଦେଶ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ମୁହିଁ ଜାଣିବ କହନ୍ତେ
ଭରସି ନହେବ ସୁଖ ଜାଣିବ ଦୁଃଖିନୀ—
ଶୁଣି ଗଣେଶ ଯା ଉତ୍ତରି ସ୍ୱର୍ଗରେ ଯଥାର୍ଥ,”
ଏହା ଭାବି ସ୍ମୃତିରେ ଦୁଃଖିଲି ଭାରତୀ
ସର୍ବ ଏ ସ ହେଉ ଧୀରେ ଗମ୍ଭୀର ବଚନେ
“ଆ, ହିମାଦ୍ରି ଭୂମି ସ୍ୱର୍ଗ ସ୍ୱର୍ଗ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା—
ଅଳ୍ପ ଯହିଁ ସତ୍ୟ, ତ୍ୟାଗ, ଦୟା, ଉପକାର,
ଅହିଂସା, ଅନୁରାଗ, ଧୃତି, ନିଃସ୍ୱାର୍ଥପରତା,
ଶମ, ଦମ, ବିନୀତ, କ୍ଷମା, ଅକ୍ରୂରତା ଆଦି
ସଦ୍‌ଗୁଣ ହେବାରେ ମଣ୍ଡି ସମ୍ପଦ ଭୂଷଣ
ଧର୍ମଜ୍ଞାନିକ, ଏବେ ସେହି ଦେଶେ ତହୁଁ !
ଅଧର୍ମ ନାଶର ସକଳ ସେହି ଦେଶ ଜାଲ,
କାମ, କ୍ରୋଧ, ମିଥ୍ୟା, ଲୋଭ, ମୋହ, ଦ୍ୱେଷ ଆଦି
ମନ୍ଦ ଭୂଷଣ ସଦା, କହିଁ ସ୍ପର୍ଶ ସେବାରେ,
ସେବକ ସଜ୍ଜନ କାମ ବୋଧାଦି କହନ୍ତି;
ତାହିଁ ସୁଖ ନାହିଁ, ଶାନ୍ତି ସ୍ୱର୍ଗରେ ଅଛି
ଯାଉଛି ବହନ୍ତି ଏବେ ଦେଶ ଛାଡ଼ି ତହିଁ !
ଜନୀ ଅତ୍ୟାଚାର ଗର୍ଭ ଉଦର ଦେଖିଲୁ
କାଳୁଣ ପାପରେ, ଦୀନ ଅଶାନ୍ତି ତାପରେ,
ଅତେବ ସ୍ୱଭାବତଃ ଜାତିହୀନ ଭାଳି;
ଏହି ଶୃଙ୍ଖଳ ତହିଁ ବନ୍ଧିଅଛି ଧର୍ମ,
ସ୍ୱଜନସ୍ନେହ ବନ୍ଧୁ ପିତା ବନ୍ଧୁବର ଯାହା
ଜନନୀଙ୍କୁ ଏକା ତଥି ଏ ଭୂମ ଶାସନ
ସଦା ସାମ୍ରାଜ୍ୟ, ଯହିଁ ନ ଥିଲେହେଁ ସୁଖ
ସୁଖ ଅଛି ବୋଲି ସଦା ସନ୍ତୋଷ କାରଣ ମନ ।
ମନୁ ନାସ୍ତିକ ଯଥା ସ୍ୱଜନ ସହିତ
ବୃଥା ଦୁଃଖ ହେତୁ ସୁଖ ଭୁଞ୍ଜିବେ ଜାଣି;
ଦେଶ ଜାଣି ସ୍ୱଜାତିର ଦୁଃଖ ଯେ ମୁହିଁ
ନାଶ ଅଧର୍ମ ଦେଖିବା * କାଳି ଶଶୀ ସଙ୍ଗ
ସଂସାର ଉତ୍ସବ ଭୂଷଣ ଆବଦ୍ଧ, ତେଣେ
ଯତନେ ଭାଗନ୍ତି ତାଙ୍କୁ ଶାପଭୂଷଣ, ଦୁଃଖୀ ।

* ହେଲି

ପ୍ରାଣକୁ ସଂଯତେ ଯହିଁ ସହସ୍ର ଚେଷ୍ଟାରେ
ଶତଦୁଃଖ ବଳକୃତ ମିଳେ ଏକବୁନ୍ଦ,
ଦଗ୍ଧ ବାସନା-ତୃପ୍ତି-ଭୂମି, ସଂସ୍କାରୀ
ନ ମିଳିଲ ସରଳ ସ୍ୱତ୍ୱ ପୂଜିଲେ ସେ ପୁଣି,
ମିଳେ ଯଦି ତେବେ ଅଳ୍ପ ଅଳ୍ପ, କାହିଁ ଶେଷେ
ଅର୍ଥ* ବ୍ୟାଧି ମହାଦୁଃଖ ଉଦ୍ଭାର୍ଯ ଯାର
'ଅଭିଧାନ-ଲିପ୍ତ-ମଧୁ, ଅହାରେ ଚୟନ
ରଚନା ଗରଳ ଦୁଃଖ ହାଲୁ ପୁଣ ସଙ୍ଗେ
-ଇକ୍ଷୁ-ଶିଖ-ଶ୍ରେଷ୍ଠଜ ନ୍ୟାୟସ୍ଥଙ୍କ ଯାହା)
ଥାଉ ସେ ସୁଖ ଅନ୍ୱେଷ ବାଇ ରହାଇ ଏତେ
ପୁରାଣ୍ଡୁଃ କଲୁଷିତ ସେ ସୁଖ-କଳସୀ
ଭାର୍ଯାରେ ହୋଇ ସୁଖ ମନ୍ଦ ଦୁଃଖ ଛନ୍ଦ
ଚିର ଶୀତ-ତାପ ଭୁକତ ଦାମାଦ ସମ୍ପର୍କ
ନ କହୁଁ ଅନାଦ୍ୟ ଭୁଙ୍କି ପାଳିଲୁ ଯେ ଅଜ୍ଞ;
ଏତେ ସେ ମମତା ପୁଣି କି କାରଣ ଆଉ
ଚିନ୍ତାର ସଂସାର ଭସ୍ମ ଯହିଁ ଜାଳୁଛନ୍ତି କାଳ.
କହି ନ ଜାଣନ୍ତି ମୂଢ ତେଜ ନୂତନ କାଳ,
କାଳେ ଲାଳିଲାଇ ଯଥା ନାଇଁ ପାଳିଁ ବାଟେ,
ଷଣେ ଦେଖ ଭୂମି କଣ ନାନା ଲେଳ ଘଟେ,
କାହାର ପରେ ବା ଦେବ ଅଥେ କଥା କହ
ତେଜର ଯାଏ ଗୁଣ୍ଡ ପୃଥି ଯଥାକାଳେ ଦେହ
ଯାଇ ସ୍ୱାଃ ଅଭିନନ୍ତୁ; ତେବେ ପର ହିନା
କେହି ଅଧମ କେହୁ ମଧ୍ୟ ଭୁଲିଯିବେ ପଦ୍ମ,
ଯିବ ଯେ ନଶ୍ୱର ଜଳ ଅପିଲି ସେ ଶରୀ
(ମରଣ ନଶ୍ୱର ତାଙ୍କୁ ତଳ ଅଳ୍ପ ଯାଉ)
ଭବ ରଙ୍ଗ ନାହି ପଦେ ଯାଉ ଅଭିନୟ;
କାଳ ଜଳ ପିତା ମାତା ଶତ୍ରୁ ମିତ୍ର ସଙ୍ଗେ
ଯା ସଙ୍ଗେ ସମ୍ବନ୍ଧ ଯାଇ ତେଜତଳେ ଯାଏ.
ଯବନିକା ଅନ୍ତରାଳେ ଅଭିଅସୁଲେ ଯହୁଁ,
ତଥାପି, କ୍ଷୁଦ୍ରତା ବଶ ଅଙ୍ଗାରେ, ମମତା
ମୃତ୍ୟୁ କାଳେ ଥାଏ ସୁଖ ସୁଦୃଢ ହୃଦୟେ,
ଯଦି ଯଦ କେହି ତେବେ ସାଧୁ ଉପଦେଶ
ତାଃ ପାଇଁ ନିଜ ହାତେ କାଟିଥାଅ ଜାଲ
ପ୍ରାଣ ଆଲ୍ଲୁଁ ଥାଉଁ, ଶୁଣି ନ ଶୁଣିବା ପରି
ରହି ଥାନ୍ତି ଧୀରେ ପକାଇ ନାନାବିଧ କଥା
ଭ କହିବ ପୁଣି ରୌଜ କି କହିବ ସତ୍ୟ—
କଣ୍ଠାଗତ ପ୍ରାଣ, ଛୁଟୁଥାନ୍ତି ତେବେ ଦୃଷ୍ଟା;
ବିଷୟ ବାସନା ଅହୋ ! କେତେ ଦୃଢ ଗାଣ୍ଠି
କାଢ଼ି ନେବେ ଅଙ୍ଗୁ ବସ୍ତ୍ର ଜାଣନ୍ତି ସେ ଯଦି
ମରଣାନ୍ତେ, ତେବେ ସୁଦ୍ଧା ନେଉଛନ୍ତି ତେଳ
ନିଜ ମୋକ୍ଷଦାତା କର୍ତ୍ତା ଜଗତ ପିତାଙ୍କୁ,
ରେଶମର କୀଟ ଯଥା ଭଳ ଅନ୍ଧ ହାୟ !
ସ୍ୱୀୟ କୃତ ଜାଲେ, ଲଭି ବନ୍ଧ ଅପନାକୁ
ଘାଣ୍ଟି ଦେଉଥାଏ ପଡ଼ ଅସୁହାଁ ହୋଇଣ
(ଚିହ୍ନା କଲେ ସେ ଜାଳକୁ କାଟି ଶତ୍ରୁ ଶତ୍ରେ
ମୁକ୍ତ ହୋଇପାରେ ସହଜେ ଟଳି, ତଥାପି ସେ
କାହିଁ କାଟିଲ ନ ଅଟେ ?) ସେହିପରି ପିତା
ଦୃଢସୁଦୃଢ ମମତା ଜାଲେ ପଡ଼ି ନିରନ୍ତର
ଧନ ଜନ ପୁତ୍ର ଦୂରେ ଅକୃଷ୍ଟ ହୋଇଣ
ପୋଷି କାଳ କାଟୁଥାନ୍ତି ପ୍ରବଳ ଜଞ୍ଜାଳେ।
ଭ ଅଛି ଅପୂର୍ବ ଅଛି ଏହାଠାରୁ ବଳ
ସାରତାହିଁ କାଟିଦେଇ ସେହିପରି ! ମମତା-
ପ୍ରତିଳ ରେଖା ସମ ଏହା, ଯେତେ କାଟୁଥିଲେ
ପୁଣି ମିଳିଯାଏ ସେଣେ; ଭବ-ଗ୍ରନ୍ଥି-ତତ୍ତ୍ୱ
ଏହା ଅତିବ ଦୁର୍ବୋଧ୍ୟ, ଶୁଣ ପୁଣି, ଅଛି,
ଅଶକ୍ତି ନାମରେ ଖ୍ୟାତ ଅତି ଦୁଷ୍ଟମତ

* ମନୋବ୍ୟଥା ।

ଅହେ କାନ୍ତ ବୁଦ୍ଧିହୋଇ ନ ଡାକନ୍ତି ମୁଖା
କାଦମ୍ବିନୀ ଲତେ ବନ ମୂଳ ନାହିଁ ଯାଇ,
ହାୟ ପ୍ରା ଅଟେ କାଳ ଭାଗ୍ୟ ଏ ସଦା,
ବେଶ୍ୟା ସମ ମନୋବୃତ୍ତି ଯାହାରେ ବାହେୟ,
କାଟିଲା ହୃଦୟ ମାଝ ଉଷମ ଅନ୍ତରେ;
ଅଗ୍ନି ଭ୍ରମରୀ ଯ ରେ, ମୁକ୍ତମୁଖ ଲେଖେ
ଘିଅଆଣ୍ଡି ବିଷ, ବର୍ଷେ ଶୋଣିତ ସମ,
ଯେବେ ପିଇଥିଲ ସେତେ ବଢୁଥାଏ ତୃଷା
ମରୀଚିକା ତୃଷା ସମ, ନା—ନା—ତତୋଧିକ
ଘୃତ ବୃଦ୍ଧି ହେବ, ଯେତେ ବୃଦ୍ଧି ହୁଏ ତେତେ
ଅନଳ ମମତା, ଶୂନ୍ୟ ହୋଇଲେ ଅଙ୍କ ଯଥା —
(ମନୁଷ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ ଆଏ ବିବାହ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ
ମନ୍ଦାକିନୀ ତିର୍ଥ ହୁଏ ସଣ୍ଣତ
ଅଗରେ ଗନ୍ଧ ଯେ ନ ଲଭିଲେ ଜନ୍ମେ
ଲୁଚା ସ୍ୱପ୍ନ ଅଗ୍ନିଏ ଜନ୍ମିଲେ ଜାତି)
ମହା ଦୁଃଖେ ପଶିହୋଇ ଆତ୍ମ ବାଳ
କୁଟିଳା ପୁଂଶ୍ଚଳୀ* ଭଳି ପୁଂସ ଶ୍ରେଣୀ ଯଥା ।
ଏ ଦେଶ ବାସନ୍ତ ଏବେ ହେତୁ ମହୋଦୟ
ଶାସ୍ତ୍ର ବୈରାଗ୍ୟ, ଭୁଲି ଭୋଗବାଦେ ଉଚ୍ଚ;
ଅନାସକ୍ତି ବୋଲି ଯାଙ୍କୁ କହନ୍ତି ଜଗତେ
ଜଳେ ପଦ୍ମପତ୍ର ସମ, ଜଳରୁ ଜନମ
ମାତ୍ର ଜଳସିକ୍ତ ନୋହେ । ଏ ଭବ ସାଗରେ
କିନ୍ତୁ ଜନ୍ମ ଏ ଦୂରେ ନ ହୋଇ ସହଜ
ନିଜ ବଳେ ମୁକ୍ତ ହେ ଭବ ବନ୍ଧନୁ ନିଶ୍ଚୟ,
ସଦଘେ ନ ହୋଇବ ଅନାସକ୍ତ ହେବ
ନୈଷ୍ଠିକ ପ୍ରକୃତ ପୂର୍ଣ୍ଣ ମୁକ୍ତ ନା ଜଗତି;
ଏହି ଅନାସକ୍ତି ଶିକ୍ଷା ଦେବ ପାଇଁ ହିନ୍ଦୀ
ରଚିଥିଲେ ବେଦାନ୍ତ ସ୍ମୃତି ନିଷ୍କାମ କର୍ମର,
ଭକ୍ତି, ଜ୍ଞାନ ତତ୍ତ୍ୱାଦର, ଏକତ୍ରରେ ଏକ-
ଜଣ ଥିଲେ ଯାହା ... — ଜଗତ୍ ଦିବ୍ୟଜ୍ଞ
ସେହି ପ୍ରକୃତ ଧର୍ମର, ସଂସାର ଭିତରେ
ଡାକି ଦେ ପାଇଛ ଧରି, ମାୟାକୁ ଜାଣି —
ନାହି ବନ୍ଧନ ଯଥା ସ୍ରୋତ ଅଛି ଯାଏ,
ଶୈବାଳ-ଶିରୁ ଫଳଣାଣ୍ଟି, ଫୁଲ ପୁଣି ଜଳ
ଏହି ରୂପେ ଯାଇ ମିଳଣ ସାଗର ସଙ୍ଗମ ।।
ଜାଣିଥିଲେ ଏହି ତତ୍ତ୍ୱ ଧର୍ମର ସାର,
ଜାଣିଥିଲେ ପୂର୍ବେ ପୁଣି ଧ୍ରୁବ ବୋଲି ଏହା,
କଦାପି ନମିଲେ ସ୍ୱ ଧର୍ମ ପଥରୁ,
ତଳିଥିଲେ ସଦା ତେଣୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଧର୍ମ ହେଥି
ପ୍ରକୃତି ଆଶ୍ରମ-ଧର୍ମ କରଣ ସକଳ,
ସଂଯାଦିଶ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ, ନିତ୍ୟଧର୍ମ ଅବ
ସାଧୁଥିଲେ ସଜନ୍ନତି, ଦେଶ ପାରେ ଦୁଃଖୀ ।
ଥାଇ ଅନ୍ୟ କଥା କିଣ୍ଣ କ ଯେଷ୍ଣି ଭୂମି,
ଯାଜ୍ଞିକ ହୋଇଛି ଯେଣୁ ବହୁଧାର ଭିତେ
ନ ଦେଖ କର୍ମିଣ ସେଥି ବଳୁ ମହା ଅସ୍ତ୍ର
ଦୈତ୍ୟ-ଦାବାନଳ-ରୂପୀ ବୃତ୍ର-ବିନାଶ —
ବ୍ରାହ୍ମଣ-ପୁଙ୍ଗବ ଦେବ ଦଧୀଚି ଅସ୍ଥି ଦେଇ,
ଦେଇଥିଲେ ବାସବଙ୍କୁ ନବ ଯଶ ଏହା
ଦେଶ ଯୋଗ ହେଲ କାର୍ଯ୍ୟ ସମାଧିରେ ଯିଏ
ସତ୍ତ ବାସବ ଅଗ୍ନି ପରମାତ୍ମା ତେଣେ
ମିଳାଇ ଗଙ୍ଗାରେ ଭଲ ରକ୍ତରେ ଦୋଷିତ
ଦୈତ୍ୟ ପୀଡ଼ିତ ଦେବଙ୍କ ନ ଦାରୁଣ ସଙ୍କଟ
ଯାଚିଲେ ବାତଦେବ ଅସ୍ଥି ମୁନିଙ୍କୁ ଭକତ
ହୃଦ୍ୟ ଦେବତାଙ୍କ ଯାଇ ଅତେ ରୂପରେ

ଏକ ପ୍ରକାର ବନ ବହନ ଲତା । 'ବର୍ଦ୍ଧକ ଲତା'
* ବେଶ୍ୟା ।

ମୈତ୍ରେୟ କୁଳ ରମଣୀ ବୃଥା ସାଧନାର୍ଥେ,
ହେବ କଳଙ୍କିତ ପାଇ ଚିର ଦୁଃଖ ତାକୁ !
କି ଥିଲା କି ହେଲା ହାୟ ! ଭାରତରେ ପୂର୍ବେ
ଦ୍ୱିଜ କୁଳ ଶିରୋମଣି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଯେ ହୋଏ
ନିଜା ଲୁଣା ହୋଇଥିଲେ ସଦାଚାରୀ ସଦା,
ହେଲେଣି ସେ ମହାଲୋଭୀ ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରୀ ଏବେ
ଆଜି ନିନ୍ଦା ଲୋଭ ଆଦି ପଥ ଅଧର୍ମର
ଦୈନ୍ୟ ଦାସ ଯୋଗ ଆଦି ଧର୍ମିକଙ୍କ ମାନ,
ଧର୍ମ ଭୂତ ହୃଦେ ରତ ଥିଲେ ଯେଉଁ ଜାତି
ଧର୍ମ ଦ୍ରୋହିତେ ରତ ହେଲେଣି ଏବେ ସେ,
ଯାଙ୍କ ହୃଦି ସ୍ଥଳେ ଯେହ୍ନ ବିଷ୍ଣୁଣ ଧାରଣ
କରୁଥିଲେ ପ୍ରଭୁତର, ତାଙ୍କ ବଂଶଧରେ
ବିଷ୍ଣୁଁ ହୃଦୟ ସ୍ପର୍ଶ କରଣ ଧାରଣ
ଭିଡର୍ଣ୍ଣ ✝ ଦୁର୍ଗତି-ଜାଲ ହୋଇଛନ୍ତି ଏବେ,
ତୃଷ୍ଣା ତବତୁଷ୍ଟ ଦେଶର ନାମେ ସ୍ୱୀ ସ୍ୱ
ହୃଦୟେ ବର୍ଷିତ ଦ୍ୱିଜ ତେଜରେଣି ସେସବ;
କୌଳୀନ୍ୟ ସେ ନାମେ ମାତ୍ର ଦ୍ୱିଜ ବା ବ୍ରାହ୍ମଣ
ଦୂରେ ବା କରନ୍ତେ କିନ୍ତୁ ଶୂଦ୍ରେ ଅଧମ
ଚାରିତ ଭାରତ ଯଥା ନାମକୁ ଭାରତ,
କିମ୍ବା ରଙ୍ଗ ପୁଷ୍ପ ନାମ ବହିଲେ କ୍ଷୀରବର,
ଯାକନ୍ତି ଶାସନର ତାମ୍ର କୁବେରର ହେଲଣି
କିନ୍ତୁ ଧନପତି ସ୍ୱଣ ଯାଏ କି ତା ଠାରେ?
ନ ଥିଲେ ସେ ଗୁଣ ଦେହେ ଅବଶ୍ୟ ସୁଧୀ
ବୋଲି ଜଣାନ୍ତି ଅତଏବ କି କହିବ ଆଉ
ଭୁଲି ଅଭିଜାତ୍ୟ ଗର୍ବ ଅନୁମିତା ସତେ
ଶୂନ୍ୟ କୁମ୍ଭ ଶବ୍ଦ ଯେମ ହେଉଅଛି ଜେଣ୍ଣେ
ବଡ ବଡ ଯୁକ୍ତି ଥୋକେ କହୁଥାନ୍ତି ପୁଣି
କିମ୍ବା କିମ୍ବା ଜାନ ପୁଣି ଅମ୍ଭ ଅନ୍ତ ପ୍ରଭା

ଚରିତ ନିଶ୍ଚୟ ଏମା ନ ଜାଣେ ବା ଭବ?
କିନ୍ତୁ କି କା ଶାନ୍ତି ମୂଢ଼େ ହାୟ ଲଭେ ମୋତେ
ବୁଝେ ଜ୍ୟୋତି ଉତ୍ତେ ଝାଳ ନାନା ପଣ୍ଡିତର
ଅନ୍ତ ନାହିଁ ନଇଁ ହେଉ ଜ୍ଞାନ ଦେଖି
ମଦ୍ୟପେୟ ମଦ୍ୟପେୟ ଭେଦ ଅଛି କି ସେପର
ବ୍ରାହ୍ମଣ ଯଶସ୍ୱୀ ବୈଶ୍ୟ ଶୂଦ୍ର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ନହେ ?”
ଏହୁତ୍ତରେ ହାସ୍ୟକରି ସର୍ମା ପୁଛିଲେ ଦେବୀଙ୍କୁ
“ପ୍ରବଳ ବାସନା ମନେ ଦେଖିବାକୁ ମାତଃ !
ଯେସବୁ ନର୍ତ୍ତ୍ୟ ପୁଷ୍ପ ଯହିଁ ଜନ୍ମନ୍ତି ମୋର
ଝରଇ ନାଗର, ଆଉ ଅନ୍ଧାର ଅନ୍ଧାର
ସିଦ୍ଧ ନାଦ ବା ଭୟର, ଭୟର ଜୀବନ
ସର୍ବେ କରନ୍ତି ଯାପନ, ଶୁଣି ଅଛି ପୁଣି
ନିଖ୍ୟ ମୂଢ଼ ଅହର୍ନିଶ ଲିପିଅଛି ତହିଁ
ହେଉଛି ହତ୍ୟାର ଯଥା ଆଉ ଅଳ୍ପକତ
ପକ୍ଷିଣି-ଜବଭ-ପକ୍ଷୀ ଯମ ସ୍ୱାପ-ନନ୍ଦି
ଦର୍ଶୀ କରି ତାହାର ମୋତେ ଦେଖା ନା ସେ ପୁରୀ?
ଏତେକ କହିଲ ହିଁ ଅଲ ନେତ୍ରଯୁଗଳ
ତୋ ବନା କାହାର ସାଧ୍ୟ ଅଛି ତ୍ରିଭୁବନେ
ଅହଲ୍ୟା ଉତ୍ସବେ ଦୃଷ୍ଟି ଅପୂର୍ବ ଚାହିଁ
ଏ ବାସନା ଉଇ ମୋର କରିବ ପୂରଣ?”
“ପାଇବ ଏହି ଭାବୀ ହେବକୁ ଅଚିନ୍ତ୍ୟ”
ହସି ହସି କହିଲ ଦେବୀ କହନ୍ତେ ହେଲେ
ଧର୍ମଦ୍ୱିଜ ଭୂଲିଲ କର ବେଶ୍ମଣୀ ପୁଣ୍ୟରେ,
“ଦେଖିବୁ କୌତୁକେ ଭୂମି ଜନ ନାରଙ୍କର,
ନ ମା ଦୁଃଖ ଯାଲା ପ୍ରେମା ଯେ ପର ସ୍ୱର୍ଗମାନଙ୍କ;
ଯେଉଁଠି ନର ନର ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ଭୁଲୁ ଅନୁପମ
ଅଦୃଷ୍ଟ-ପ୍ରଭବ ଆଉ ଅଶ୍ରୁ-ପ୍ଳବ,
କିନ୍ତୁ ନା ହେଉଁଠିଏ କଥା, ନ ପାରନ୍ତି ଯାଇ

✝ ଭୃଷ୍ଟୀ, ଶିଙ୍ଗୀ, କାନି ।

ତେବେଁ ଏ ଶରୀର ଘେନି, ବୃଥା-ଦଗ୍ଧ ଦେହ
ନିଷ୍ଫଳ ତେଜିଲ ଭୁବନେ । ସ୍ଥାନ ଅନୁଯାୟୀ
ଦେବ ପୁଷ୍କରିଣୀ ହୃଷ୍ଟା କମଳ ଜାବତ
ଦେବ ଜଳ ତାପ ହର, ବାୟୁବାୟୁ ଲୋକେ
କେ କି ପାରଇ ପ୍ରବେଶି? ବୃଥା-ଦଗ୍ଧ ଏହା,
ନ ମାରଇ କେହ୍ନେ ଲଭି ଘଟେ ଦେବେ ତାକୁ"
କହନ୍ତେ ବୈତରଣୀ କାନ୍ତି ଭୂଷିଲା ବିକୃତ
ଚକ୍ଷୁ ଛଳ ଛଳ ହେଲ, ମଥା ଟୋଳି ଗଲେ
ଅନ୍ୟ ଜନେ ବୁଝୁଥିଲେ ସଦାନ୍ତଙ୍କ ଧୀରେ
ଭାବୁଥିଲା ମନେ ମନେ ବୈତରଣୀ କି ଅବା,
ଅଇଲା କି ପାଇଁ ତେବେ? ଦେଖିବ ଦେବନନ୍ଦ?
ଉଦ୍ୟାନ ବିଷୟ କଥା ନ ପ୍ରକାଶି ମୁହେଁ,
ଯେ ବେଳେ ବୈତରଣୀ ଚୁପ ରହିବ କି ଅବା;
କହୁଥିଲେ ଯେ ବର୍ତ୍ତିନୀ ବାଳିକା ଭୂପରେ
ଶୋଚ ଉଦ୍ୟାନର ମିତ୍ର ଲକ୍ଷଣ ନୀରବ !
କେହ୍ନେ କଷ୍ଟେ କହିଗଲେ ଚର ଭୂମିକାର
ପଦ୍ମର ମର୍ଦ୍ଦିକି ଦେଖି ଉଦ୍ୟାନ ପ୍ରିୟତ,
ଆଶା ଦେଇ ଥିଲା ଯାକୁ ଚାପ୍ତବାସ ଭାବ
ମିତ୍ର ନଦୀବାଳା ଦେଖି କାନନକୁ ଗଲେଣି
କହିଲେ କି ଅହାଦେଶ ଭୁଞ୍ଜିକି, ଜଣେକେ
ନୈବେଦ୍ୟ ଦେଇ ନେବେଗ, ଯୁକ୍ତିକଲ ଆଶା
ସ୍ଥିତା ସୁପକ୍ୱ ଶଦ୍ଧ୍ୟା ଗଣୁଥିଲା ଯାକୁ
ତାହା ତତକ୍ଷଣେ ପଡ଼ି "ଦେଖେ ଦେଖାଇବ
ଦେଖିବେ ସହସ୍ର ଦେବୀ କହିଲେ ସହୃତେ
କାହିଁ ଖୁଣ କରିଅଛି ମନ ମୁଁ ତୁଚ୍ଛରେ
ଏ ସବୁ ସଂସାର ମୋହଟାକୁ ଭାଙ୍ଗି ଲଭ
ଦିନା କୋଳେ ଲିଭିଲ, ଯଥା ଜଳକୁ ବୁଦ୍ବୁଦ,
ଦୌର୍ଘ୍ୟ ଧରି ଯେବେ ଜଳେ ଦେଖାଇବ ଦେଖାତେ,
କେଉଁ ଦେବ ବନେ ଦେବୀ ଭାରୀ ଦେଖିଲ ଅଚଳି
ସ୍ୱଭାବକୁ ବାଧି ଭୂଜେ ହେଲା ସତତ,

କାହିଁ ପ୍ରତିହତ ଗତି କାହିଁ ତାଙ୍କ ଭବେ
ସଦା ଅବାଧିତ ଦ୍ୱାର ଅନଳେ ଅନିଳେ
ଜଳେ ସ୍ଥଳେ ବ୍ୟୋମ ମଧ୍ୟେ, ଅଗାଧ ତାହାଙ୍କୁ
କିଛି ନାହିଁ ଏ ଜଗତେ, ଲଭିଲେ ସେ ଭୂବ-
ନଞ ସ ଚନ୍ଦ୍ର ଦେଖଣ, ମୁକୁରଶ୍ରୀ ଲଭିଲେ
ଆଉ ଅନ୍ୟ କଥା ଦୂରେ, ପାରନ୍ତି ପୂଜଣ
ନବ ଜନ୍ମ ସେ କ୍ଷଣେକେ, ବସ୍ତ୍ରାନିଜ ଯୋଷୀ
କଥା ନାହିଁ କହେ ଶୁଣି; ଏ ମହା ମନ୍ଦିର
(ସ୍ଥିର ମନ କର କୁହିଲ ଅମର ଯା ନାମ)
ତପୋବଳେ ଜନ ସ୍ୱର୍ଗ ସୃଜନ୍ତିଲେ ସମାଧେ
ସ୍ୱର୍ଗ ଭୂମି ତ୍ୟଜିଲେ ଯେସବ ନୃପତ ମିତ୍ରଙ୍କୁ,
ମୋହିତ ହେବ ଲଭେ ସେଣୀ ଏଥି ନୈବେଦ୍ୟ
ଦେଖିବୁ ଭୁ ଦେଖ ଦେବ" କହନ୍ତେ ଏହିକୁ;
ମିତ୍ରଙ୍କ ବାକ୍ୟଶ୍ରାନ ଶମ୍ଭୁତ କାହିଁ
ଅଙ୍ଗିନା ଭଗିନୀ ଅଦ୍ଧ ସଙ୍ଗତ୍ୟକର
ବୈତରଣୀ ସହିତ ରୋଷେ ଥିଲେ ଲଜ୍ଜିତ
ନ କହିଲ ତ ଶୁଣିଲ କ୍ଷଣ ବାଳ କଛି
ବନାବୃତ ସ୍ମିତ ଅମା ଲାଗୀଏଥ ଯେପର
ଅନନ୍ତରେ ସ୍ୱାପ ହେବେ ସ୍ୱଏ ଛିଙ୍କାଯିତ,
ଦେବକ୍ଷଣେ ଦେଖୁଛନ୍ତି ସ୍ୱଚ୍ଛ ସ୍ଫଟିକରେ
ଅଭଙ୍ଗେ ଅଲିନର ଅଦୃଷ୍ଟ-ପୂର୍ବର
ସାଲିଗ୍ରାମ୍ଣ ଲିଙ୍ଗ ଲିଙ୍ଗ ଦିବ୍ୟ ଧାତୁ ମାର୍ଗେ
ମନୋହର ସୁଶୋଭିତ ଶୁମାନେ ବଣିଣ
ଚିତ୍ତ ହିରକ ରକ୍ତ ନୀଳ ମାଣିକ୍ୟ
ଦିବ୍ୟ ରତନ କେତେ ଅଦ୍ଭୁତମହାର୍ଘ
କନ୍ଦର୍ପ ସ୍ୱୟଂ ବଣା କାଳୁ କାଠୈ ସାଜ,
କେବ ସ୍ଥଳ ଅଧୋଲ ନ ଦାରୁଣ ନିଷ୍ଠ
ସପ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣ ସୁଶୋଭିତ ବନବସ୍ତୁ ଅଛି
ଧାର କରେ ସ୍ଥଳ, ଜଳ, ଶଙ୍ଖରୂପ ଯଥା
ଅଚେତିତ ତତ୍କାର ଚେଳ ନିକ୍ଷେପେ

ଝଲସି ପଡ଼ଇ ତସୁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତା ଚୌଦିଗେ,
ବିଚିତ୍ର ସୁମନ ଗନ୍ଧ କର୍ପୂର ଚନ୍ଦନେ,
ସୁବାସିତ ସେ ସ୍ୱର୍ଗ ହୋଇଅଛି ପୁଣି
ଅନନ୍ତ ଶାରଦ ନଭେ; କୁମୁଦିନୀ ଯଥା
ଆନନ୍ଦରେ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ରଜନୀରେ,
ବାଳା ହାସ୍ୟ କରନ୍ତୁଳେ କେତେ ଭାବ ଭଙ୍ଗୀ
କେତେ ଦୂର ଅଧିକେଣି ନ ଜାଣିଲେ କେହି;
ସୁଖୀ ସୁଖ ଧନ ଚିନ୍ତା କାହିଁ ଏଥି ଅଛି

ଦୁଃଖୀ ଦୁଃଖ ଶତ୍ରୁଜନେ ଅସହନ୍ତା ଭବେ
ଲଜ୍ଜାଇ ସୁବାସୁ ଜାଳ ଘଟ ଦେବଙ୍କ ତାର ।
ରଜ-ରିଷି-ଗଣ-ବ୍ରହ୍ମ ପ୍ରଭୃତି ସକଳେ
ଭିଡ଼ ଅଚଳ୍ଲ ରୂପ ଗନ୍ଧର୍ବ ପ୍ରଭୃତି
ଯେପଣେ ଅନାଇଲେ ଶୂନ୍ୟ ଦେଖି ସେହି ଦେଶ

ତୋଳ ଘଣ୍ଟ ଦେଖେ ଦଶ ଜାଲଧ୍ୱ କଷଣେ,
ଅଶ୍ରୁ ଅଶ୍ରୁ ଦେଖିଗଲ ସହସ୍ରେ ସକଳ
କ୍ଷୁଦ୍ଧନ ଅଛି ଭବ, ଶଶୀ-ନଶୀ ସମ
ଉଜ୍ଜାଳନ ଚକ୍ଷୁକୂଳେ, କ୍ରିପ୍ଟ ଦଗ୍ଧ;
ଯେତେ ଶଶୀ ସନ୍ନ୍ୟାସ ତଳଯେ ପଡ଼େ
ବମାନ ଭବାସ ଦେଇ ଦେଖନ୍ତି ଉଦ୍‌ଗୀତେ
ସ୍ୱର୍ଗର ଅପର ପୁରସ୍ତ ହୋଇ ନେ ଦେଖଇ

ତତେତ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ଦୂରେ ଦେଖନ୍ତି ବସୁଦେ ।
"କି ଦେଖୁଛି କିହ କହ ବୁଝିଲ କି କେହି?"
ବସ ବସ ହୋଇ ଦେବୀ କହନ୍ତେ ସବୁଦେ
ଭଯି ଭଯି 'ନା' 'ନା' ବୋଲୁ ଉତ୍ତର ସଙ୍ଗେ
ପୁଛିଲେ ବାରୁଣୀ ବାଣେ "କହ ମା କି ସେଠେ?"
"ଏହି ସେହି ଦେଶ, ଦରଶନ ଆସେ ଯାଇ
ଅଟଇ ସବୁଟେ, ଏହି ସେ, ସଙ୍ଗେ ଦେଶେ
ଦେଖାଇ ସୁଧୀର, ଶୁଙ୍ଗ ଗାଙ୍ଗ ଏହା, ନଭ-

ସ୍ତୁପ୍ତୀ ଚୂଡ଼ା, ସମ୍ମାନ ଶିରେ ସେହି ଗିରି-
ଚଳଇବ, ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଶିରେ ଯଥା ଚନ୍ଦ୍ର-
ସନ୍ଧ୍ୟ ରୂପା, ସୁରେନ୍ଦ୍ର ଏ ଶୈଳ କୂଳେ, ଉନ୍ନ
ଦେବ କୁଟିଳ ଯଥା, ନାମ ହିମାଳୟ ଯାର
ସ୍ୱର୍ଗାତ ଜଗତେ; ଶୁଣ୍ଠପୁଞ୍ଜ ଶୋଭି ପୁଞ୍ଜ
ଯଦ୍ୟପି ନ ଥାଏ ଏଠେ; ରହଛି ଏବେହିଁ
ଏଥି ତଳେ ସୁମନ ସମ, କମନୀୟ
ନସ୍ୱଶ୍ୱ ଆଦର୍ଶ ଏ ମହତର ଏକ।

ଶୃଙ୍ଗ ପରେ ଶୃଙ୍ଗ ଦେଖ ଶୃଙ୍ଗ ଚନ୍ଦ୍ରତଳେ
ଅତ୍ୟନ୍ତ ଧବଳ ଭୂମି ରଜତ ଚଳେ
ମିଶାନ୍ତି ଶ୍ୟାମଳ କାନ୍ତି ପୁଲକ ଅଞ୍ଚଳେ;
ସେ ସବୁ ଛବି ଦର୍ଶନେ ମନେ ହୁଏ ଯେଉଁ
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ତରଙ୍ଗ-ମଣି-ମାଳିକ ସିନ୍ଧୁ
ଅନୁକରେ କଥା ଶୈଳ ଶ୍ୟାମଳ ଛବିକ ।
ପ୍ରତୀଚୁ ପଶ୍ଚିମ ଯାଏ ପ୍ରାଚୀର ଅକାରେ
ରହଛି ଉତ୍ତର ପ୍ରାନ୍ତ କ୍ଷୁଦ୍ର ତୀର୍ଥର
ଜମ୍ବୁଦ୍ୱୀପେ ଦସ୍ତୁଦ୍ୱୀପ ମେଦିନୀ ମଧ୍ୟରେ ।
ଅଣ୍ଡ ସିଦ୍ଧ ଶୋଭା ଯାର ମହିମା, ବର୍ଣ୍ଣିଲେ
ଗୀର୍ବାଣାଶିଙ୍କର ବୃନ୍ଦ, ଆଉ ଅନ୍ୟ କଥା,
ସେ ଦେଶ ମହିମା ମୁହିଁ ବର୍ଣ୍ଣିବି କେମନ୍ତେ !

ଧବଳ ଶୃଙ୍ଗର ଯାର, ଦେଖିଯିବ ମଞ୍ଚ ଦେଇ
ଅମରେ ଗଠିତ ମୋର, କନିଷ୍ଠ ମାଂସ ଗୋଷ୍ଠୀ,
ବନ୍ଦିତ ଦଶ୍ୟ ଶୋଭେ, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଦେବ ଯାଇ,
ଭୂଚର-ଶୋଣିତ-ଦୁଃଖ ରହେ ଧମନୀରେ
ଋଷ୍ୟଶୃଙ୍ଗ * ଜନ୍ମ ଯାର ଦେବକ ପୁଣ୍ୟରେ,
ଅବସର ଦେଖ, ଶମ — ଉଦ୍ଧାର ଭରତେ
ଶାନ୍ତି ଯାର ଛାୟା, କାନ୍ତି ଶାନ୍ତି ସହନସ୍ତ
କମନୀୟ କାନ୍ତି ଯାର ଦୃଶ୍ୟ ଦେବ ଗଢ଼ା,

* ମସ୍ତକ ।

ଦେଖିଲେ ସେ ରୂପ ରସ ସୁନ୍ଦର କାନ୍ତାର
ସୁର ବୃକ୍ଷ ପୁଷ୍ପ ଦେଖି କୁବେର ଉଦ୍ୟାନ,
ନନ୍ଦନାଦ୍ୟ ଦର୍ଶନେ ଯଥା ଉଦ୍‌ଭ୍ରମିତ ନର,
କିମ୍ବା, ଯାଇ ହୋଇ କାମୀ କୁସୁମେଷୁ ବଶେ,
ଅନ୍ତରେ ଅନ୍ତରେ ଯଥା ସଦା ସ୍ମରେ ଯାହା
ଲଳିତ ଲାବଣ୍ୟ ରୂପ ଦେଖି ଲଳନାର
ଖାଲିକୁ ନେତ୍ରକୁ ଯାଇ ଚାହଣ ତହୁଁ ପୁଣି
ନ ଯାଇ ପ୍ରବେଶି ସୁଖେ କେତକୀ କୁସୁମେ
ଯଥା ଷଟ୍‌ପଦ ଲମ୍ପଟ, କିମ୍ବା ଶସ୍ୟାବୃତ
ଦ୍ୱୀପ କି ଦେଖି ଧନାଗାରେ ଲୋଭ, ଅର୍ଥୀ ବାନ୍ଧି
ଦ୍ରାକ୍ଷ୍ୟ ଦେଖି ଦେବମାର ଦେବର ସେହି ଦେଶ
କାନ୍ତି କଷ୍ଟେ ତାଳ ସ୍ଫୁର୍ତ୍ତି ମନୋରଥେ
ଶସ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର ଭୂମି ଦେଖି ଭୂଜ ବାସୀ ଯଥା ।

ଭୁଞ୍ଜାଇ ଅତୃପ୍ତ କରୁ ବସନ୍ତ ଲଗ୍ନରେ
ପ୍ରେମେ ଲଳିତେ କବି ହୃଦୟ ଭରିଛି
ସମ ଦୃଶ୍ୟାଳମ୍ବ ଯାର ହୋଇଛି ଶ୍ରବଣର
ଭୃଙ୍ଗ ଶୃଙ୍ଗାର ଶୃଙ୍ଗ ବହଇ ସଙ୍ଗୀତେ,
ସେ କଥାଟେ ଭଙ୍ଗା ଏହି ପାଷାଣ-ଶରୀର
(ଛନ୍ଦୋମ ପକ୍ଷପର ସ୍ପନ୍ଦନେ ଭଙ୍ଗ)
ପ୍ରସିଦ୍ଧ ହିନ୍ଦୋଳ ଯେବେ ସମସ୍ତ ସ୍ଥାନ
ବହନ୍ତି ସକଳେ ଏଥି ସଦା ଶାନ୍ତି ସୁଖେ
ବହନ୍ତି ଦିବାନିଶେ ଅନନ୍ତ ବାର୍ତ୍ତିକା
ମୈନବଣ, ଶ୍ୟାମଳ ତଳସ୍ଥ ହେମାଙ୍ଗୀ
ସଦା ପଦାନନ୍ଦ ହେଉ, ଏ ଶିଳାସଂଗ୍ରହ
ନାହିଁ ଦେଶି ଦୂର ଅଛି, ଅଳ୍ପ ଦୂର ନାହିଁ
ଅନ୍ତ ବୃନ୍ଦ ବନମାଳ୍ପ ହେମନ୍ତ ଶରତ
ଦଳର ଅଶ୍ରୁ ବୃଷ୍ଟି ରମିତ ଗଗନେ ।"
ଭୂମିଁ ଭୂମିଁ ଉପସ୍ଥିତ ରଥ ଶୈଳୋଦର

"ଅବଳର ରହୁଁ ସବେ ଶୁଣ ସଦେଶରେ
ଭେଟିବାକୁ ତରଙ୍ଗୌଘ କୈଳାଶ କନ୍ଦରେ
ଏ ଥାଉଛି ସୁନ୍ଦ ତାଙ୍କୁ ଫେରିବା ଏ ସ୍ଥାନେ"
ଭଣିଲେ ସ୍ୱଗନ ଦେବୀ ମହାହର୍ଷ ଭରେ,
ଅବତର ବହୁଁ ସବେ ଦେଖନ୍ତି କୌତୁକେ
ଅଦୃଷ୍ଟ ପୂର୍ବର ରୂପ ଦୃଶ୍ୟ ନବ ନବ ।
ଶୁଣନ୍ତି ଏଣେ ଦେଖି ବନର ପଥ ପ୍ରଦର୍ଶିକା
ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ସଖୀ, ତାଙ୍କ ପଛେ ସବେ ।

ହୈମଳପୁଷ୍ପ-ବକୁଳ-ପୁନ୍ନାଗ-ଚାମ୍ପ-କଦମ୍ବର
ସୁଗନ୍ଧ ବହଇ ବାୟୁ ହେଉଛି ସର୍ବତ୍ର
କାଶ୍ମୀର ଶୀକର ସର ପର୍ଣ୍ଣ ଦ୍ରୁମଗୁଳ୍ମର
ଲତାଗ୍ର ବେଷ୍ଟିତ ତରୁ ସୁଗନ୍ଧୁ ଦର୍ଶନ
କୋମଳ ପଲ୍ଲବାଙ୍କୁର ସୁମନେ ଶୋଭିତ,
କାହିଁ କୃଷ୍ଣାକାରେ କାହିଁ ସ୍ତମ୍ଭୀର ଆକାରେ
କାହିଁ ବା ବିଂଶାକାରେ ବିଶାଳ ସୁଗନ୍ଧୁ
ଘନ ସନ୍ନିଧାନ ହେଳୁ ଉଦୟ ତରୁନି;
ଶ୍ୟାମଳ ଦୂର୍ବାଳ ତାଳ ଅଛେ ବସି ପିକ
ଟାଣଇ ଶ୍ରବଣେ ସୁଧା ସଙ୍ଗୀତ ସୁତାନେ,
ସେ ତାନେ କଳ୍ପଲତାରି ଏହି ତାଳ ତହିଁ
ଦୀର୍ଘଚଞ୍ଚୁ-ଶ୍ରେଣୀଦ୍ୱାଦର୍ଶ କଟଟୋ-କଟଟାଙ୍ଗ
ତାଳେ ବସି ବ୍ୟସ୍ତ ଭଙ୍ଗି ପକ୍ଷୀନେ ସୁଖେ,
ସୁ-ରଞ୍ଜିତ କଣ୍ଠଦେଶ ✝ ସମ୍ମୁଖେ କାହିଁ ବା
ଯୋଦ୍ଧାରେ ଦଖିଲୁ "କହ କଥା କହ" ବୋଲି
ସୁକଣ୍ଠ ଶାବକ ଶୁକ ଏଥି କାହିଁ ସୁଖେ
ଶାନ୍ତ ଚିତ୍ତ ବନେ ଦନ୍ତ ଓଡ଼ନୀର ଭ୍ରମ
ବଣ କଣ୍ଠ ବୋଲି ମନେ ଦବ ଦର୍ଶକର,
ଲୁଚି ଅନୁ-ବର୍ଣ୍ଣ-ପୁଚ୍ଛ ଗୁଚ୍ଛ କରି କେଉଁ
ଛନ୍ଦ କେକା ରବେ ସତତ ବସି ତରୁ ଡାଳେ,

✝ କଣ୍ଠଦେଶ—ଏକ ପ୍ରକାର ପକ୍ଷୀ ଏମାନେ 'କଥା କହ' ବୋଲି ଡାକନ୍ତି ।

ରମ୍ୟ କୁଞ୍ଜ, ଚିର ଶୁଭ ଥାଇ ଥାଇ ହେଲେ
ଯୋଗ୍ୟବର୍ଣ୍ଣୀ ମନେ କୃଷ୍ଣ ଅକର୍ଷେ ଅଳସେ
ସୁମନ ସୁରଭିଶୋଭେ ଅନ୍ଧୀଭୂତ ଅଳି
ଭୃଙ୍ଗରାଜ ମତ୍ତେ ପ୍ରତି କୁଞ୍ଜେ ଗାଉଥାନ୍ତେ,
ଭୁଜଙ୍ଗ ଚିହ୍ନ ଭୂଲିପାରେ ମଧ୍ୟେ କଣ୍ଟାକିତା
ହରଣେ ଅବଗାହ କରୁ ନବବାଞ୍ଛା ପଥେଷ୍ଟ
ଜଳ ଟାଣେ ବର୍ଷା ଜାଣି ପେଟ୍ଟ ନବଜ୍ୟୋତି !
ଯୌବନ ଭର ପତ କାହିଁ କାଳସ୍ତର ପରେ
ପ୍ରଚାରର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଦେଖାଇ ଦେଶେ ଫୁଲ ମଳ
ନନ୍ଦନ ଫୁଲଯି ପଡ଼େ ବେ ଶୋଭା ଦର୍ଶନେ;
ବେଷ୍ଟନ ଶିଞ୍ଜଣ କାଢ଼ି ପ୍ରଶସ୍ତ ବହାଣ
କଳ୍ପବୃକ୍ଷ ବ୍ୟାପି ଦେଶେ ତରୁ-ଲତା-ସ୍ଥାନ
ସ୍ଥଳସ୍ଥାନ ମୂର୍ତ୍ତି ଛାଡ଼ନ୍ତି; କାହିଁ ମା କନ୍ଦୁଣ
ଦେଶେ ଖଣ୍ଡେ ଖଣ୍ଡେ ତରୁ ଲତାଗୁଳ୍ମ ସ୍ଥାନ
ବୃତ୍ତିକାର, ମଧ୍ୟେ ଲଲ୍ଲି କେଦାରେ ସ୍ରଜନ;
ବଂଶଧର କାଶଫୁଲ, ଛତ୍ର ଦେବ ଆର
ଜଳ ଯାଉଅଛି ଭୁମି ପଦ୍ମ ଏକାକାର ।
ସ୍ଥଗୁଳ୍ମ-ଶ୍ୟାମ-ଶାଳ୍ମ ସୁବର୍ଣ୍ଣ-ଗୁଚ୍ଛ,
ଲୁଣ୍ଠି ଝୁଲି ଯାଏ ଯାଇ ଲମ୍ବିତ ଲାଙ୍ଗୁଳ,
ପାତଳ ପତେ ଦ୍ରୋଣୀ ଦେଶ ଭାଗ୍ୟ ଅରଣ୍ୟ
ଅରଣ୍ୟ । ମନ୍ଦିର ସଙ୍ଗ ଚିତ୍ର ଦେଖି କାହିଁ
ବ୍ୟାଘ୍ର-ବିସ୍ମାୟିତ-ବେଶେ ସ୍ୱଭାବ୍ୟ ତୌବନେ
ଶ୍ୟାମଳ ଶିଖର ଶୃଙ୍ଗେ ଦଳି ଦଳି ହୋଇ !
ନୀବାଶୀଳ ମୃଗବେଶ ଶ୍ୱେତାଲି ସରଭେ*
କୋମଳ ରୋମ-ବସ୍ତ୍ର ସମ ଦେହ ଦେଖି କାହିଁ,
ତରଙ୍ଗ ପଲ୍ଲବେ ଘରେ ଭ୍ରମନ୍ତି କୌତୁକେ,
କୁର୍ଦ୍ଦନ ତାଙ୍କର ଦେଖି ମଦନ ହୁଏ ଦୋଷୀ
କୋମଳ ତରଙ୍ଗ ଦେଲେ ମୂଳର ହାସରେ ?

ମଖମଲ- ସୁକୋମଳ-ଶ୍ୟାମଳ ଶାଦ୍ୱଳେ†
ନବସୃଷ୍ଟି ସେବନ୍ତ କାହିଁ କୁରଙ୍ଗ-କୁରଙ୍ଗୀ
ଚଞ୍ଚଳ ତରଙ୍ଗାକ୍ଷୀ ସ୍ପୃହି ଏକେକେ
ଥରେ ତୃଣ ଭକ୍ଷି ଥରେ ସ୍ୱଭାବ୍ୟ ଉଲଟେ ।
ଶଶକ ଶାବକ ଗଣେ ଉନ୍ନତ ଶ୍ରବଣେ
ସୁଶାନ୍ତ-ସ୍ନିଗ୍ଧ-ଭୀରୁ ଚାହିଁ ମାନ ଦେଖନ୍ତି,
କୋକିଳ କଣ୍ଠ-ଭୂଙ୍ଗରାଜ-ଶୁକ-କେଶରୀ
ବନସ୍ଥଳେ ଅଦ୍ଭୁତ ଦର୍ଶନ ଶୋଭାର,
ସୁଶୀଳ ପୁଚ୍ଛ ସମ ନ ଛିନ୍ନ କାଳରୁ
ନକଟେ ବସିଣ ବୃକ୍ଷେ ସୁକଣ୍ଠୀ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦେ ।
ବହି ବୃହତ୍ପୀଠ ଶାଖା ଅବନୀ ଅଦୂରେ
ଉଦେ ସୁଦେଶ କଷ୍ଟର ଝୁଲନ୍ତି ଶୂନ୍ୟେ
ଲମ୍ବୋଦର ଲମ୍ବଚୂଡ଼ା ସେ ପତେ ବନର
ଚମକାଇ ଅନ ଶାବକ ପଲ୍ଲବ ସୁନ୍ଦର
ସ୍ୱଭାବ୍ୟ ତରଙ୍ଗ ମାନେ ନ ଜାଣନ୍ତି କାହିଁ
କାଣନ୍ତି ସଟାର୍ଥ ଯେଣୁ ନଷ୍ଟପ୍ରାୟ ଦେହ
ନର୍ମସ୍ଥଳ ପୂର୍ବ ଭୂମି କୈଳାସ କନ୍ଦର;
କସ୍ତୂରୀ ବଶୀଳ କାନ୍ତ ପର୍ବତେ କଷର
ଦେଖ ଗଛ ଚନ୍ଦ୍ରଶ ଭୂମି ଦୂରାସ୍ଥାନ କାହିଁ
ବୃନ୍ଦାବନୀ ଦୀର୍ଘ ଗ୍ରୀବା ଚଳନ୍ତି ଉଷ୍ଟ୍ର ।
ଖଡ୍ଗୀ ଦୂର ଚରି ପରି ଦେଖି ସମ୍ମୁଖ
ସୁବର୍ଣ୍ଣାଳ ଦେଶବର ପୁଚ୍ଛରୁ ମୁକୁଳ-
ଲୁଟୁଣ ଚିହ୍ନ ଶାବତେଜ; ବାଘ ଦେବି ବାଜ
ଯାର ତାର କ ଚିହ୍ନିକ, ଜନ ଦଳଗତ
କମଳ ଛତ୍ରେ ଅଧ କନକ ସୁମେରୁ,
କୋଣାର୍କ ଛତ୍ର ନିଜ ଲଟେ ନନ୍ଦନ-ବନ,
ନେତ୍ର କଣାଯାଏ ଏହା ଶଲକ ନିଷ୍ଠୁର;
ସୁଶ ଦୃଷ୍ଟି ଘର ପଶି ସୁରସ୍ଥାନ ଶାଦ୍ୱଳ,

* ଏକ ପ୍ରକାର ମୃଗ

† କୋମଳ ଦୁବ ଘାସ ।

ପ୍ରକୃତ ମନ୍ଦିର ବିନା ଭଗ୍ନ ଏପରି ।
ଥାଇଁଛନ୍ତି ଅଳଙ୍କୃତ କମ୍ରା ମୋହିତ ମାତ୍ର
ସୁରମ୍ୟ ସାହାର ବାସ୍ତୁ କରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗେ
ପରମ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ଯଥା ଧ୍ରୁବଂ ସେ ମନ୍ଦିର ।
ଲଭ ଅନୁରକ୍ତ ଶୁଭ୍ର ରାଜହଂସ ପଂକ୍ତି
କୃତ୍ରିମ-ମକ୍ଷିକା ମାଳା ଶୂନ୍ୟ ବ୍ୟୋମ ପଥେ ।
" ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ ସେହି ସରସୀ ବଣରେ
ମନ୍ଦିରକୁ ବୋଲାଉଛେ ସଦା ପୁଷ୍ପଯୁତ,
ଶ୍ୟାମଳ ଶାଦ୍ୱଳ ଯାହା ଶୁଣ ଚର୍ଚ୍ଚି ଦେଉ
ଧନ୍ୟା କଳା ଅଙ୍ଗ ଦେବ ଧରଣୀ ଅଧିଷ୍ଠ "
ସନ୍ଦେହ ବଶେ ଦେବୀ ଅଙ୍ଗୁଳି ନିର୍ଦ୍ଦେଶି,
କହିଲେ " ଏ ସବୁ ନାମ ମାନ-ସରୋବର,
ହୃଦୟର ମାନସୋଲ୍ଲାସୀ ଦର୍ଶନକର ସଦା ।
ଭାରତ ଲଙ୍କାଠୁ ଦେଇ ପ୍ରକୃତି ଏ ଚିତ୍ର,
ଯେ ପ୍ରକୃତେ ମଣି ରୂପେ ମହାର୍ଘ ସ୍ଥାପିଲୁ
ଅର୍ଦ୍ଧମ ସ୍ୱରଣ ଶ୍ରେଣୀ ଶୋଭାର ଭଣ୍ଡାର
ବକ୍ଷରେ ଏ ହେଉ ଶ୍ୱେତ ମଣ୍ଡଳ ମାଳିନୀ,
ଜନ୍ମଦ ସନ୍ନଦୀ ସିନ୍ଧୁ ସିନ୍ଧୁ-ବକ୍ଷୀ ସାର,
କେତେ ନୀଳିମରେ ଦେଖ ନିର୍ମଳ ସନ୍ଦେଶ,
ସଦାନନ୍ଦ ସଦାନନ୍ଦ-ବକ୍ଷୀ ସଙ୍ଗେ ସୁଖେ ।
ଶୁଦ୍ଧ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରୀ ଏହି ବିଳାସିତ ଜଗତେ
ମହାପାପୀ ସ୍ନାନ କରି ଅଚିରେ କରେ ସାର୍ଥ
ଦେଖିଲ ଯାଏ ମହାପାପୁଁ ମୁକ୍ତ ହେବାକ୍ଷଣେ
କନକ କଳଙ୍କ ଯଥା ଦଗ୍ଧିତ ଅନଳେ;
ଦିଲେଲ ସାହାର ବାରି ସ୍ୱଚ୍ଛ ଏ ଦେଶେ
ବଚ୍ଛିନ୍ନ-ଚାମର ଶୁଭ୍ର ମାନସ-ଚନ୍ଦ୍ରୁଁ,
ବସିଛ ଶାନ୍ତିକା ଭାବ ଶୁଦ୍ଧ ଦେବ ରବେ;
କଳଙ୍କ ସନ୍ଧ୍ୟାଁ ଯଥା ପଙ୍କଜତା ଭାବ

ଲବଣ୍ଟା ପାଳ ଦୋଳେ ଧରି ଚାରୁ ଘଟେ,
ଦେଖାଉଛି ଏ ଝୁମ୍ପି ଝୁମ୍ପି ଗାଇ ଭାତ ଯଜ୍ଞ ।
ଦେଖ ଦେଖ ଚମ୍ପକର ଅଣାଯ ସର୍ବଦା ।*
ସ୍ଫଟିକ ସଦୃଶ ସ୍ୱଚ୍ଛ ସୁଧର୍ମ ସଦୃଶା
ରଞ୍ଜନ ବହାସ ଶିବ ସୁପଦ୍ମିନୀର
ପୁଷ୍ପରୁ ଦର୍ପଣ ଏହା, ଧରଣୀର ସୃଷ୍ଟି
ଦିଗନ୍ତ ବଦନାମୂଳ ନିର୍ମଳ ଦର୍ପଣେ ।
କମଳ କହ୍ଲାର ଅବ କୁମୁଦ କଳ୍ହାର
ଶ୍ୱେତ ପୀତ ରକ୍ତ ନୀଳ ବିବିଧ ବର୍ଣ୍ଣର,
ପକ୍ଷୀ ହିତ ମନୋହର ବାରିଜ ସୁମନେ
ସ୍ୱଭୁ ଅଳଙ୍କାର କରା ସ୍ୱଭୁ ନାଳ ଅଙ୍ଗେ
ଧାଡ଼ ଧାଡ଼ ଶ୍ୱେତ ତନୁ ସୁବଳିତ ଗ୍ରୀବ
କ୍ରୀଡ଼ା କର ତରଙ୍ଗରେ ମରାଳ ମରାଳୀ
ଶୁଦ୍ଧ ସଲିଳରେ ଦେଖ ସ୍ୱଭୁ ଦେଖନ୍ତି
ଉତ୍ତମେ ଦୁକୂଳରେ ଭାସିବାର ସମ,
ତରଙ୍ଗେ ତରଙ୍ଗେ ଦେଖ ସ୍ୱଭୁ ପ୍ରତିବିମ୍ବ
ଅଣାର ଅନେକେ ଯଥା ଫେଣେନ ବାସନା
ଶଙ୍ଖ ଶ୍ୱେତ ଜଣି ଶୋଭ୍ୟ ଧଵଳ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ।
ଚକୋର ଚକୋରୀ ଦେଖ ସତ-ବକ୍ଷୀ ପଥେ,
କର୍ଣ୍ଣିକାର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଯାର ସରସୀ ସରସେ
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ଅଜାଚେ ଧରେ ତରଙ୍ଗ ହିଲ୍ଲୋଳେ
ନିରେଖି ସରସେ ଦେଖ ସରୋବର ନାରେ
ମନ୍ଦିରର ଚୂଡ଼ା ଯେଉଁ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଗୌରବରେ
ଚକ୍ଷଣ ଅବଶ ଯାର ଥାଉନ୍ତି ସବେ
ଦର୍ପଣ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଭାବ ସର୍ବ ସବ ଦେଲେ ।
କୁଳ ଏବେ ଯିବା କୃତ୍ୟ ମନ୍ଦିର ସମୀପେ,
ଯତ୍ନେ କହୁ ପଥ ଏହି ଦେଖିବ
ଦେଖାନ୍ତି ଶୁଦ୍ଧ ତବେ ଅଳ୍ପର କାହିଁ ବ';

* ଭଳ ପଦ୍ମବର୍ଣ୍ଣୋକ୍ଷ ।

ମନ୍ଦର ମେରୁ ଦେଖି ଯେଉଁ ସେ ବିଜନ ସ୍ଥଳ
ତପୋ-ମଗ୍ନ ଋଷି, "ଏବେ ଲୁପ୍ତ ଋଷି କର୍ମ;
ଦୁର୍ଗମ ଅତି ପାଦଧାରେ, ପଥେ ଯିବେ ଯୋଗୀ,
ଦେଖ ଭୂମି ଶୃଙ୍ଗ କେତେ ଗଗନ ପରଶୀ
ହିମଗିରେ କେତେଯୋ' ନିସ୍ୱନେ ଯାଇ,
ଗଭୀରୀ ଅକାଶର ଯାହା ପବଗ ଶୃଙ୍ଗ ତୁଳେ
ସ୍ପଷ୍ଟ ସୁଦର୍ଶନର ନିଭର ସେମିତ ।
ନିର୍ଝରୁ ଅନାଇଁ ଷଦେ ଦେଖନ୍ତି ସୁନ୍ଦର
ବର୍ଣ୍ଣିନେ ସ୍ୱର୍ଗୀନ ବାସ ଅକର୍ଷି ଶିଖରୁ
ଯୋଇ ବାମହସ୍ତ ଶକି ଶୀକାର ପଶ୍ଚାତେ
ସମ୍ଭାଳନ୍ତି କୁନ୍ତଳକୁ ପିଙ୍କାଇ କୁନ୍ତଳା;
ସମ୍ଭାଳୁ ସମ୍ଭାଳୁ ଶିରୁ ଭୁଜଙ୍ଗୀ ବେଣୀକୁ
ଯତନରେ ଅଳଙ୍କାର ଶିଥିଳ କୁନ୍ତଳୁ
ଫିଙ୍ଗିପାରି ଦେଖ ପୁଞ୍ଜ କାଳି ନିଜ୍ଠୁଁ ତଳୁ;
ସ୍ୱଚ୍ଛଗ-ଗ୍ରନ୍ଥିର ଦାସ୍ୟ ହୁଟିଲେ ସତ୍ୱରେ
କଲେ ନାନା ରୂପେ ତାଙ୍କ ଭଗିନୀକୁ କହି;
ଅତ୍ରେ ଦେଖା ସନ୍ଧେ ସନ୍ଧେ ଜଳନ୍ତି ସତରେ
କିଣାଙ୍କ ପଣ୍ଡରେ ଜଣେ ଧନୁଧର ହୋଇ
ବିଜୟ ବାହୁର ପଥ ଦେଖାଇବ ଅବ
କାହିଁବା ଖଳରେ କାହିଁ କରି କରି କେତେ
ସକୋତ ଶମ୍ବର ଯେତେ ତମ୍ଭାଳ ବଚନ
ଗୁରୁଜନ୍ତ ଅବସ୍ତ କାତ ଦେଖି ଦେହରୁ
ଏ ପର୍ଥେ ଅଛନ୍ତି ଅଭ ନାହିଁ ଅନ୍ୟ ଦେହ,
ଏକମାତ୍ର ସମ୍ଭବର ଶୈଳକା ଲତିକା
କାନନ ଅକାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ କାହିଁ କହି,
ସତାଶିଖି ସର୍ପଧାର ନୂପାରେ ଅକାର,
କ୍ଷତ ପଥ କାହିଁ ଅବା କୁପାକାରେ କାହିଁ,
ଯାଇଛ ପାତାଳେ, ଦେଖି ସୁଅର ସନ୍ଧେତ
ଗର୍ଭ୍ଭର ସୁନ୍ଦରୀ ଯେତେ ଅଛ ସୃଷ୍ଟି କାନ୍ତ
ଅନେକ କ୍ଷତିକା ଧନ୍ୟ ସଡ଼ନାହିଁ କେତେବ,

କୃଷ୍ଣପକ୍ଷ ତମ ଯାକ ସବୁ କି ଏଠାରେ
ପୁଞ୍ଜୀଭୂତ ହୋଇ ଜାଥା କି ଅନ୍ଧ ଦଶୁଛ?
ସେ ତମସେ କଳ କଳ ଦଣେ କାହିଁ କାହିଁ
ଶିଖା, କାଳ, କାଶିକଂଧ ମହାର୍ଘ ରତନ;
କନ୍ଦୁର କନ୍ଦଳ ଶିଳା ତଳୁ କେବେ କେବେ
ଫଣୀ ବିବରେ ଯିବାରୁ, କାଳ ଛଟି ଲବେ
ଫଣୀ ଶିରେ ମଣି-ସମ୍ପ-ଅଲୋକ ମଣ୍ଡପ;
ନର୍ତ୍ତିପତ୍ର ହୋଇ କିବା ବାଧା ଦଏ ଦୃଷ୍ଟି
ନିସ୍ତବ୍ଧତା ଡାକ୍ତାପୁଣି ବଢ଼ାଏ ଦ୍ୱିଗୁଣ
ନନ ଧ୍ୱାପ, ଗାଢ଼ ଶବ୍ଦ ହୁଏ ଉତ୍ପାତ
ଦତଗ ଜନେ ଶୁଣି ଯୀଣ ଦୂର ଯାହିଁ
ବଳ୍ପ୍ୟବୃକ୍ଷ ସମ ଭୂତଗ କୁଠାର ତମକ
ଉତ୍କଳ ପ୍ରାଣ-ପକ୍ଷୀ ପିଣ୍ଡୁଁ କ୍ଷବରୀ
ଅଜ୍ଞାତ ଏ ପଥ ଯାହିଁ ନ ପାଣ୍ଡବ ଯାଇ
ଦେଖି ଦେଖ ଅଶ୍ରିତ ଯେତେବେ ନାର୍ଯ୍ୟ କାହିଁ ଛାଡ଼ନ୍ତୁ,
ନ ଶୁଣେ ପାଦ, ଦ୍ରୁତ ଧୂଳି ଅଟେ ଉଠଇ
ଥିଲ ଉଡେ ତାଡ଼ ଭଙ୍ଗା ଥିଲ ଅର କଲି,
ନ ଜରକୁ ବାକ୍ୟ ପୁଣି ଶୁଷ୍କ କଣ୍ଠା ଶିଙ୍ଗୁ,
ଚକ୍ଷୁ ଧାଡ଼ି କରେ ଗୁପ୍ତ ଘର୍ମ ସିକ୍ତ ଅଙ୍ଗ;
ମନେ ମନେ ଇଷ୍ଟ ଦେବେ ଜପିଣ ସକଳେ
ଏକନ୍ତୁ ଅତରଙ୍ଗ ଦୃଢ଼ ଧରଣ ଧନୁରେ
ଚାଲି ନେଲେ ଧୀରେ ଧୀରେ ସେ ଭୟାନ ଯାତ୍ରା
ଏହି ରୂପେ ବହୁ କଷ୍ଟ କେତେ ଦୂରେ ଯାଇ
ଉଠିଲେ ସତ୍ୱରେ ଏକ କଠ ଶୃଙ୍ଗୀ ତଳୁ
ସୁଦର୍ଶି ଶ୍ୟାମଲ ଭୂମି ସୁନ୍ଦରର ।
ପ୍ରକ୍ଷ ପ୍ରିୟାନନେ ଯୋଗ ବନ କନକର
ନିର୍ଝରଣୀ ଷୀଣ କଟି ଛନ୍ଦକ କୃତଖାନନ
ଢାଳ-ତଶ ପ୍ରକୃ ପ୍ରକୃ ଭିତର ଶାମିନ
ଦେଖନ୍ତ ପୁଷ୍ପ ଉତ୍ପଳ ଦ୍ୟୁତି ବହୁନାଏ ଯାହିଁ
ସୁଖ୍ୟା କାଳ ଦେଖି ମଧୁର ନୀନାଦେ,

ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୁରଭି ବାୟୁ ବହଇ ନୋଦିତେ,
ତରୁ ମୁକୁଳିତାବୃନ୍ଦ, ପୁଷ୍ପିତା ଲତିକା
ବାଣ ଧନୁର୍ଗୁଣ ଅଳି ପିକାଳି ଝଂସ୍ୱନେ
ବସନ୍ତ ସଙ୍ଗୀତ ଯହିଁ ଗାଏ ସୁମଧୁରେ ।
ଦେଖାଇଲେ ଦୃଶ୍ୟ ସବେ, ସେ ଦୃଶ୍ୟ ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ
ଶୀତାଂଶୁ ପ୍ରଭାରୁ ଦେବବୃନ୍ଦ ଦୃଷ୍ଟ୍ୟଂଶୁ ଦର୍ଶନେ !
ଏ କାଳେ ମଦନଦେବୀ କହିଲେ ସମ୍ବୋଧି
"ଦେଖ ଏଥି କିଛିକାଳ ପୁଷ୍ପ ବୃକ୍ଷ ସବେ
ବନ ଉପବନ-ଶୋଭା ଦେଖ ଇଚ୍ଛାମତ
ତତ୍ପରେ ସ୍ୱଳ୍ପକା ପୁଣି କୈଳାସ ଦର୍ଶନେ ।
ଭାରମାର ସାବଧାନ୍, ଶୁଣ ସବେ କହୁ
କ୍ଷମାଭ କାନନେ କେହୁ ନଯିବ କଦାପି"।
ଅଙ୍ଗୁଳି ବଢାଇ ଦେବୀ କହନ୍ତି ଦେଖାଇ,
"ଉତ୍ତରେ ଦିଶଇ ସେହୁ ମଣ୍ଡଳ ଶ୍ୟାମଳ
ପ୍ରବେଶ ନିଷେଧ ଏଥି କାମିନୀଙ୍କ ପାଇଁ
ନ ଜାଣି ପ୍ରବେଶେ ଯେବେ କାମିନୀ କଦାପି
ତତକ୍ଷଣେ ପାଲଟି ଯାଏ ଲତିକା ଆକାରେ ।"
"କାହିଁ ଯେ ଲତିକାକାରେ ପାଲଟେ କାମିନୀ"
ପୁଛନ୍ତି ସେନ୍ଦ୍ରାଣୀ ଶଚୀ ଉତ୍ତରନ୍ତେ ଦେବୀ
"କୁମାର ଷଡ଼ାନନ, କୌମାରେ ଜୀବନ
କାଟୁଛନ୍ତି ତେଣୁ ଏଥି ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ବ୍ରତେ
ଅତୀତ କଲେଣି ମାସ ସ୍ୱାମୀ ସଂପଦ,
କାମିନୀ ଦର୍ଶନ ମନା ଏ ଦୁଃସାଧ ବ୍ରତେ,
ତେଣୁ ତପୋବନେ ମନା କାମିନୀ ପ୍ରବେଶ ।
ଯାଅ ସବେ ଦେଖି, ମୁହିଁ ରହିଲି ଏଠାରେ
ଅଧିକ ସଙ୍ଗର ଡେରି ନ କର ତନୟ ।"
ମାତ୍ର ଭଣେ ମାତ୍ର ଦେବୀ ଧରନ୍ତି ବେଦନା
ପୁଣି ହରଷିଲେ ଭଣା ଜିଜ୍ଞାସୁ ଯଥା
ସନ୍ଦିଗ୍ଧ ନ ପୁଣି, ତେଣୁ ନଥିଲା ହୃଦୟ
ଦୁଃସହ ବିଚ୍ଛେଦ ଦୁଃଖ ତାହାର ଯେତେବେଳେ,

ବନ ଉପବନ ଶୋଭା ଲଭେଣି ସାନନ୍ଦେ
ଦେବକ ବନେ ଏଣେ ତେଣେ ଭ୍ରମନ୍ତି କବିନ୍ଦ୍ରେ;
ସାଂସାର ସବାକୁ ସ୍ୱର୍ଗ ଛନ୍ତି ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖ
କାହିଁକି ତାହାଙ୍କୁ ଆଉ ଅଛି ଏ ସଂସାରେ ?
ଏବେ ତ ନନ୍ଦନ ବନ, ସ୍ୱକୁଳ ଜନକ
ନଦେଖ ଦେବତେ ନାହିଁ ସଙ୍ଗେ ତହିଁ ପୁଣି ଅଛି
ପୁଂଶ ସମାଗମ ଭସ୍ମ କହିବାରୁ ତାଙ୍କୁ
ନେତ୍ରରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ଶୋକ ମନ ଘଟିଲା ସୁଯୋଗ !
ଏ ମଧ୍ୟ ବାରୁଣୀ ଯୋଗେ, ଯୌବନର ଭର-
ପଦ୍ମପତ୍ର, ସାଧେଶ୍ୱର, କାମ କୁଦେ ଯହିଁ
ଲଜ୍ଜା ଅନ୍ତରେଣେ ଥାଏ ସୃଷ୍ଟି ଇନ୍ଦ୍ର ଯଥା
ମେଘ ଅନ୍ତରେଣେ, ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ନଭ ସଙ୍ଗ୍ରୀ ପୁଷ୍ପ-
ପୁଷ୍ପଦଳାବୃତ ଶୋଭା ରହୁଥାଏ ଯଥା,
ଫୁଟିଲା ତରଙ୍ଗାକାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ନିଶୀଥେ
ନବା ଦୀପ୍ତିଭାର ବନ୍ଧ, ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ଉତ୍ସୁକନ
ଛନ୍ଦୋଂଶେନେ ପୁଷ୍ପ ଦ୍ୱାର ତାର ମହାନନ୍ଦେ
ଶଶୀ ନିମଜ୍ଜନ ରତ-ବଦନ-ବଦନା
ପ୍ରଭୁ ହିତ-ପୁଷ୍ଟି ସୌଖ୍ୟ ତରୁଣ ସୁଷମି
ସର୍ବଳ କୌତୁକେ ଲତା ସଭଳା ହସେବେ
ପୁତଗ-ଯୁଗଳ-ବ୍ୟଞ୍ଜନ କରୁ ଦେଲେ ତହିଁ ।
ଯାଇଁ କେ ଡୋଳାଇ ପୁଷ୍ପ କେ ତୋଳିଲ ଫଳ
ଅଳ୍ପ ଛିଲ ତରୁତ୍ରିଙ୍କୁ ଗୁଞ୍ଜି ଏତେଣି ତେତେଣି
ହସି ହସି ଫୁଲେ ତହିଁ ହଳଇ ଦୀଳାକୁ
କୁନ୍ତି କୁହୁଳି ନେଇ ଅତଶି କଣ୍ଠରେ,
କେ ପୁଣି ଦର୍ଶନ କେହୁ ଧର୍ଷି ହସି ଦୃଷି
ଉଦରେ ଯାଚି ତା ଶୁଦ୍ଧ ବଟିପତ୍ର ତଳେ,
ଅନ୍ୟମାନେ କେଶଗୁଛେ ବନ୍ଧନ-ଭୂଷଣ,
ବ୍ରତତୀ ଦୋଳାରେ କେହୁ ଦୋଳୁଅଛି ହର୍ଷେ,
ଦୋଳାଏ ଅପର ସଖୀ ଘଣ୍ଟାରେ କାହାକୁ.
ସଫୁଟେ ଉତ୍ପଳ କେହୁ କଳା ଧଳା ନୀଳ

ଉଡୁଥାନ୍ତ ପତଙ୍ଗ କେ ଧରଇ ଧରେ ଦୂରେ ।
ଭୁଷ ମୁଦ୍ରିକ ସୁନ୍ଦା କୋଳେ ଭୂମି ଶଯ୍ୟା ପରେ
କ୍ରୀଡ଼ନ୍ତି କୌତୁକେ ଅନେକ କ୍ରୀଡ଼ାଶୀଳା ବାଳା
ଅନନ୍ୟ ମାନସେ କେହୁ ନୟନେ ସେ ଖେଳ
ଅର୍ଦ୍ଧାବୃତ ଅଙ୍ଗେ ଗୋଲ ଫୁଲରେ ସେଠାରେ;
କେହୁବା, ସୁନ୍ଦର ଫୁଲ ବଳାଗ୍ରେ ଧରି
କେବଳ ଫୁଲକୁ ଫୁଲେ ଛନ୍ଦନ୍ତି କୌଶଳେ;
'କେହୁ ପୁଷ୍ପ ପରେ ଅଳି ଗୁଞ୍ଜନ ତତ୍ପର'
ଧାଏ ସ୍ନିଗ୍ଧା ସ୍ୱଚ୍ଛିକା ଗନ୍ଧବହ ତହିଁ
ଗାଇ ଛନ୍ଦେ 'କହ ସଖି ! କବରେ ଭ୍ରମର'?
ବାର ବାର ଭୁଷି ଦଖି ଚଅଳ ନିତ୍ୟର
"ମନେ ହୁଏ ସ୍ୱର୍ଗ ତାର ମାନଶାଳ ମାନ
'ସବୁ କେଶ୍ରୀ ଦୋଷେ ପ୍ରିୟେ ! ଏବେ ତୋ ସ୍ୱମାନ
ଯଦ୍ୟା ଚତ୍ରି ଭଲେ ବୋଲି ଚାହିଁବ ତୋହର'
କହେ ତହୁଁ ଅନ୍ୟ ସଖି ହୋଇ ଅଗ୍ରସର
"ଏହୁ ଅଳି ପୁଷ୍ପେ ସଖି ଦେଖାଏ ଅନ୍ୟକୁ
ପୁରୁଷ ଚପଳ ବାଣୀ ଭେଦେ ସେ ଦେଳକୁ ।
ଅନ୍ୟ ସଖି ହସି କହେ "ଯୌବନେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ
କୁସୁମ କୁସୁମବନ ହୋଇଛି ନଷ୍ଟ,
'ଅଳକେ ଲକ୍ଷିତ ବେଣୀ ଚମ୍ପା ଶିରକୁ
ଛୁଇଁବା ନିଷେଧ ପାଇଁ କହେ ତା କାନ୍ତକୁ,
ତେଣୁ ଏହ ବୋଲିଥାଇ ଯଦି ଅଦ୍ୟ ଲୋଭ
ତଭୁଞ୍ଜି ଏକୁଟେ ଆଜି 'ଦୂରେ ନାଥ ଥୁଅ'
ଅନ୍ୟ ଦେଖି କହେ ହସି "ମମ ଅନୁମାନେ
ଧନ୍ୟ ପୁଷ୍ପ ସ୍ତବକ କଳମାସି- ସୁମନେ
କାମାର୍ତ୍ତି ଭ୍ରମର ଛଳେ ମୁଦ୍ର ସ୍ୱଚ୍ଛ ଗିଉର
ଶ୍ଲଥଏ କଳାପ କାମାଙ୍କୁର ହୃଦେ ଧୀରେ,
ସଙ୍କୋଚ ନିଷେଧ ତେଣୁ ପାଇବ ଗଢ଼ଲେ
ଉଦଗୃତ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଭୁଲେ ନ ହୁଏଁ ଭ୍ରମରେ"
ଯୋହା ଲୁହେଁ ତାହା ଲୁହେଁ" ଅନ୍ୟ ସଖି ଭାଷେ

"ଅନ୍ୟ ଫୁଲ-କେଶ-ଅନିତୁଙ୍ଗ ଅଙ୍ଗ ଭାସେ,
ମାତନ ସୁଖେଁ ମୋହ ହାଣି ପଞ୍ଚବ ଉଡ଼ଣା
ଗୋଟିଏ ଶୁଙ୍ଗରେ କାଢେ ନାଗର ଲଳନା;
ବୃଥେ ଜର ଜଳ ତେଣୁ ଜନ୍ମେ ଫୁଲ ସୁଣୀ
'ଶଙ୍କିତା' ଲକ୍ଷଣ ଜିନା ଏହି ଲୁଚେ ଜାଣି ।"

'କହୁଁ ମୁଁ ତାକୁଥେ' କେହି କହେ ହସି,
ଏ ଅନୁଷ୍ଠାନ ପୁଷ୍ପ ମଦାଳସୀ ।
ଅଜଷ୍ଟ ପୀଡ଼ିତ- ଅସ୍ମୁ ଶାର କରେ,
ବଢାଇ ଉଦ୍ବେଗ ଚିତ୍ତେ ଭ୍ରମରେ ।
ସୁଗନ୍ଧ ସୁନ୍ଦରୀ ପୀରତ ପ୍ରକାଶ,
ତାକୁ ଜଣା ପ୍ରୀତି ମୂଲ୍ୟ ତଥା ଜଣା ।
ମଧୁର ପ୍ରୀତିର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ୱିଗୁଣ,
ଉଦ୍ବେଗ ବଢାଇ ଯେତେ ଦୁଃଖ ପୁଣ !
ପ୍ରୀତି ରସ ତତ୍ତ୍ୱ କେହୁଥାଏ ଘାତ ,
ଯେତେ କହୁଥିବ 'ଛାଡ଼' 'ଛାଡ଼' 'ଛାଡ଼'
ତେତେ ସେ ଜଣାଏ ନ ଛାଡ଼ଇ ଯଭ,
ଯେତେ ଅଳି ଅଛି କରେ ଯତ୍ପର ।
ଦ୍ୱା:ପ୍ର:- ଭ୍ରମ ତାଲେ ବସି ଡିମ୍ଭ ଶବେ କିଅଁ ?
ଷ:ଉ:- ଫୁଲି ଖାଳଧଏ ଭବଭବ କିଅଁ
ସ:ଉ:- ଅମ୍ବ ସ୍ତବ ହରେ ଏ ସୂତ୍ରେ ସ ତବ ।
ମିଳାଇ ସେ ବାକ୍ୟ ତା ବର୍ଣ୍ଣ ଲଳା
ସ:ପ୍ର:- ଭର୍ତ୍ତୀ ରବେ ତେବେ 'କ୍ରୁଷ୍ଣ' 'କ୍ରୁଷ୍ଣ' 'କ୍ରୁଷ୍ଣ'
ସ:ଉ:- ମୋ କର ଦେମନ୍ତ୍ର ଜଳଣି ଲୁ ଜୁଷ୍ଟ
ତେଣୁ ଦୁଃଖେ ଚିନ୍ତ ରବେ 'କ୍ରୁଷ୍ଣ' 'କ୍ରୁଷ୍ଣ' ।
କ୍ୟପ୍ରଙ୍ଗ କହେ କେହୁ "କି କଥା, ଅହାହାଃ"
ଅନ୍ୟ ହସି କହେ "ସାବାସ୍ ! ବାହାବାଃ"

ଏମନ୍ତ ସମସ୍ତେ ଦେବ ଖନସ୍ତି ନ ଭବ
ଅଭି, ଅସ ଅଚ ଭିନ୍ନ ବାକ୍ୟେ ବରେ

ଅଭ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ମଧେ ଟେକି ଶୀର୍ଷ ଉଚ୍ଚଚୂଡ଼େ
କେହି କହେ 'ବ୍ରହ୍ମ ସ୍ୱର୍ଗ' କେହି କହେ 'ଶୂଳ
ଶୋଭୁଥିଲେ ବମଳା ଦେଖିବେ ଦେବୀ ଭବପୁରେ' ।
ଅପୂର୍ବ ଅଦ୍ଭୁତ ଶୋଭା ଦେଖି ଶୀତାବୃତ ଭାଜା
କମଳ ଓଠାଇ ପନ୍ଥେ ଚାହିଲେ ସଖୀ ସଙ୍ଗେ
ଶିଷ୍ୟ ହେଲେ ଦେବୀ ଅଗ୍ରେ ଶଚୀପ୍ରିୟା ସଙ୍ଗେ
ଅଙ୍ଗୁଳି ଦେଖାଇ ଦେବୀ କହିଲେ ସାଦରେ
"ଏହି ଯେ ପୁରତେ ଦେଖ ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ଶିଖର
ନିରେଖ ଅପଘନ ଯାର ଶ୍ୱେତ ଘନ ସଙ୍ଗେ
ସ୍ଫଟିକେ ଗଠିତ ସମ ଦିଶଇ ସୁନ୍ଦର
ଧବଳ ତୁଷାର ଶିଳା ଆବରଣ ହେତୁ
ଶାନ୍ତ ଶିତ ସାନୁମାନ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗେ ଯାର
ଶ୍ୱେତ ତମ୍ବୁ ସମ ଦିଶେ ଅଭ୍ର ଆବରଣେ
ବ୍ୟୋମ ସଙ୍ଗେ ମିଶି ଯାଇ ନ ଦିଶଇ ଚୂଡ଼ା
ସେ ଶିଖରେ ବ୍ୟୋମକେଶ ବିହରନ୍ତି ସଦା
ସ୍ୱପତ୍ନୀ ଶଙ୍କରୀ ସଙ୍ଗେ ଶୈଳେଶ୍ୱର ସୁତା ।
ଆସ ଆସ ସଙ୍ଗେ ମୋର ଧୀରେ ପାଦ ଥାପେ
ନ ଅନାଇ ଏଣେ ତେଣେ ନିରେଖି ପଥକୁ,
ଅଗ୍ରତ ସୋପାନ ଏବେ ଅପ୍ରଶସ୍ତ ପଥ
ଗଳିତ-ତୁଷାର-ଜଳେ ହୋଇ ଅଛି ପୁଣି
ପିଚ୍ଛିଳ ପାଦକୁ ଯାର ପଦ-ସ୍ଖଳନାସ୍ତୁ
ସୁ ଲକ୍ଷଣ ରେଖ ଶିଳା ସୋପାନ ଶ୍ରେଣୀରେ !"
ଦେବୀଙ୍କ ଆଦେଶମତେ ସେ ଗନ୍ଧର୍ବ୍ୟ ପଥେ
ଚଳନ୍ତି ମାଳୀ ଯଥା ଏକ ପଛେ ଏକ,
ଏ ରୂପେ ଉପରେ ଉଠି ହେଲେ ଉପସ୍ଥିତ
ମଣିର ପାବକ୍ଷ ତେଜ ପ୍ରଶସ୍ତ ମଣ୍ଡପେ ।
କଲେବର ରମଣୀଏ ରମଣୀୟ ଦୃଶ୍ୟ
ତହାକାରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗେ ସୁଶ୍ୟାମଳ ବଣ
ପିଣ୍ଡ ସମ ଦିଶେ ଯହିଁ ଉଦ୍ଧନ୍ତ ଦ୍ରୁମାଳୀ
ଶୁଭ୍ର ହର୍ମ୍ୟ ସଜ ଶୁଭ୍ର ନଦୀ ବାଲି ରାଶି,
ଯେପାଦ ପୃଷ୍ଠ ଛାଡ଼ି ଅଛେ ସେ ଜଳ୍ପି ଜଗତ
ଗହରେ ଥାଇ ଉଚ୍ଚ ଗତ ଦେଖୁଥିଲ ଯାହା
ରୁଦ୍ର, ଗ୍ରାମ, ବନ, ଶୈଳ ଜଳାଶୟ ଅବ,
ଉଚ୍ଚେ ଉଠି ଲଘୁ ନୀଚ ନ ଦିଶଇ ଆଉ
ସମତଳ ସମ ଦିଶେ ସମସ୍ତ ସୁଷମା;
ଏକାକାର ଏକଦୃଷ୍ଟ୍ୟ ଗଡ଼ା ଯେଉଁଠି ସବେ
(ବେଦାନ୍ତୀ ନୟନେ ଯେସନେ ଏ ବିଶ୍ୱ-ସଂସାର)
ପୂର୍ଣ୍ଣଶାନ୍ତ ବ୍ରହ୍ମମୟ ଦିଶେ ତୃଣ ପ୍ରାୟେ
ସର୍ବ ବ୍ୟାପି ଅଚ୍ଛି ଯଥା ଅହଂ ଲୟୋକାରେ ।
ଭାର-ଚତୁ-ପୂରି ଖଣ୍ଡ ସନ୍ଧିଳା ତନ୍ତ୍ରଗ
ଭୂମିଙ୍କ ଗହରେ ଏକ ବହିଯାଏ ତହିଁ
ଉପରୁ ତଳକୁ ଶ୍ୟାମ ଶାଦ୍ୱଳ ବସନେ,
ନିରନ୍ତରେ ଝର୍ଝରେ ଶିଳା ଖଣ୍ଡପରେ;
ସେ ଉପରେ ସୁଶର ଦର୍ଶ ସ୍ଥବ୍ଧ ଶୈଳ ଶ୍ରେଣୀ ।
କହିଲେ ସମ୍ବୋଧି ଦେବୀ "ସତତ ପାବନ
ଗଙ୍ଗା ନାମ ଏ ନଦର ପୀୟୂଷ-ସଲିଳା
ବ୍ୟୋମ-କେଶ-ଜଟା ଜାଲ-ପ୍ରସୂତା ନିଃସୃତା
ତ୍ରିଭୁବନେ ଜଳ ସ୍ରୋତ ବହଇ ସତତ ।
ଦେଖ ଆଗରେ 'ଏହ ସ୍ରୋତ ବହଇ ଝଙ୍କାରେ'
ଉଲ୍ଲାସିତ ଯୌବନରେ ତେଜେ ଜମସନ୍ଧୁ
ଧବଳ ନିର୍ମଳାକାରେ ଏଣୁ ସ୍ରୋତ ଜଣା
ଶୁକ୍ଳ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ସମ ବସ୍ତ୍ର ଜାଲ ବଳେ ।
ଛାୟା-ପଥ ସମ ଶୁଭ୍ର ବଙ୍କିମ ଗଗନ।
ବହିଯାଏ ନାନାକାରେ ଦୂରୁ ଦୂରାନ୍ତରେ
'ମନ୍ଦାକିନୀ' ନାମେ ଖ୍ୟାତ ଏ ସ୍ରୋତ ସ୍ୱରଗେ
ସ୍ୱର୍ଲୋକ-ପାବନୀ ଏହି — ଦେଖ ଅନ୍ୟ ଦିଗେ
ଅନ୍ୟ ସ୍ରୋତ ବହେ ଯହିଁ କ୍ଷୁରବେଗେ ନାଦେ
ଗନ୍ଧର୍ବ-ଚମ୍ପାଶର ବଶ୍ୟଣ ସ୍ଥଳୀ
ପଶ୍ଚିମର ବଂଶେ ପୁଣି ମନ୍ଦା ବିକ୍ଷିଷଣ;
ସେ ପୁରର ଏ ସ୍ରୋତ ଖ୍ୟାତ 'ଭୋଗବତୀ' ନାମେ

ସ୍ନାନେ ଯଥା ଶୁଭ୍ର ଦେହ ନାଗେଶ ନାଗ ଜଳେ ।
ସହସ୍ରେ ଶତଦଳ ଦେଉଁ ଶ୍ରୋତ ଶୈଶ୍ରୋତରୁ
ଫେନିଳ ଉଜ୍ଜଳ ଜଳ-କଲ୍ଲୋଳିନୀ ଶୁଭ୍ର ।
ଶ୍ୱେତ ଉପବୀତ ସମ ଶୋଭେ ଶୈଳ ସ୍କନ୍ଧେ
ଏକମାତ୍ର କୁଳାଙ୍କୁର ସଗର ବଂଶରେ
ପୁନ ଶାସେ ଉଦ୍ଧାରିତ ଭଗୀରଥ ନାମେ
ରଜା ଗାଙ୍ଗେୟ ଜନ୍ମ ଯାର ନାମକରେ ଏହା,
ଅମୃତ ଲୋକେ ମାତ୍ର କ୍ଷେତ୍ର ଅମୃତ,
ନାହିଁ ଅମୃତ ଏଥି ଜାଣିବୁ ଏ ଦେଶେ,
ତପସ୍ୟା ପ୍ରଭାବେ ଯାହା ଦୁର୍ଲଭ ପଦ୍ମକ
ବାଲ୍ମୀକି ମୁନିବରେ ଶୋଭୁଥିଲା ଏହା
ସମସ୍ତ ସନ୍ତାନ ତାହେ ତାପିତ ହୃଦୟ
ପରି ଦୁଃଖେ କାନ୍ଦେ ପିତା ପ୍ରକୃତ ସେ ସାଧୁ,
ସବ ଲୁଭ ହତେ ରତା ବେଣୀ ଏ ବୋଲନ୍ତି
ସମସ୍ତ ଉଦ୍‌ଗତ ଅନେ ଅଜଣାରେ ଜାନ
ହୋଇଲେ କଠୋର ତପ ଏହି ଶୈଳ କୂଳେ .
ତପେ ତୋଷି ଅଶୁତୋଷେ ଆଣ୍ଡ ଜୋଷ ଶିରେ
ନେଇଥିଲେ ଏ ସ୍ରୋତକୁ ତାଙ୍କର ଅଦେଶେ
ବସ୍ତୁ ଜଳକ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ପୂର୍ବ ଜନ୍ତୁର ଅଳସ୍ତ ।
ଯାଇଁ ଯାଇଁ ପଥେ ତାଙ୍କ ଦେଖ ଦେଲ ଗଢ
ଅନୁଚର ଗୃହିଣୀ ଏହି ନାଗେନ୍ଦ୍ର ଶୈଳେନ୍ଦ୍ର,
ଏ ଜାଣରେ ହତବୁଦ୍ଧି ନ ହୋଇ ସେ ବାର,
'ଓଁ ଶର୍ବକାମନିହିତା' ଶ୍ଳୋକର ଲକ୍ଷଣ
ଜାଣିଥିବେ ମାତ୍ର ଏହା ଅନ୍ତରେ ଅନ୍ତରେ
ଭାଗି ଥିଲେ ପୁଣି ଏହା ସ୍ଥିର ମନ ଧ୍ରୁବ,
କର୍ମ-ଫଳଦାତା-ଗଙ୍ଗା କୃଷ୍ଣାଶ୍ରିତ ସଦା
ଦୂର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଅଧି ଅଧିକପାତୁରେ;
ଦେଖିଲେ ଦେବୀଙ୍କୁ ଯହିଁ ଅକସ୍ମାତେ ପୁଣି
ଆବେଶିଲେ ଦେବୀ ପାଦେ ସ୍ୱପନେ କଣ୍ଠିରେ
ପଦ୍ମ-ବକ୍ଷ ମନାଇ ଭୂ ଅଣି ତାକୁ ଏଥି

ଐଶ୍ୱରେ ଯିବ୍ର ବଣୀ ସ୍ତମ୍ଭ ମଣ୍ଡପେ,
ସେପରେ ସେ ଶରୀର ଅଙ୍ଗ ବଢାଇଣ ହସ୍ତେ
କମ୍ପେଳା ଛିନ୍ନ ହରେ ନେ ଛଦ୍ମେ ପ୍ରଭାବରି
ଯାଇ ଏହେ, ଏହିଁ ନାହିଁ ଅବ୍ୟାପାରୁ ଅତି;
ତହିଁ ପୁଣି ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ତୋଷି ତପୋବଳେ
ନହାଜଳ ଐରାବତେ ଦେବେନ୍ଦ୍ର ବାହନେ
ଧାର ଭଗବ ଶୈଳ ପଥ ଉତ୍ତୋଳନେ
କିଶଳ ଅନୁଗ୍ରହ ତାଙ୍କୁ ସ୍ରୋତ ଲଭ ହେତୁ,
ତପେ ଭୂଷ୍ଟ ଦିଗବଳ କାହାଲେ ତାଙ୍କୁ
"ଅସାଧ୍ୟ ମୋଠାରେ କିଛି ନାହିଁ ଏ ଜଗତେ
ଅନାୟାସେ ବାନ୍ଧି ତବ କରୁ ପାରେଁ ପୁଣି,
କିନ୍ତୁ ପୂଜ୍ୟପାଦ ଅଛି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଜନନୀ,
'ପୁତ୍ର' ବୋଲି ସମ୍ଭାଷିବେ ଯେବେ ମୋତେ
କରିବି ଏ କାର୍ଯ୍ୟ, ଯାଅ ସଙ୍ଗର ଦେବୀଙ୍କୁ ।"
କଳ୍ପାନ୍ତର ଶ୍ରୀବେଶେ ନିବେଦିଲ ସ୍ତବରୂପୀ ବାର
ବେଳନନ୍ଦ କହିବେ ଅଟା ଦେବୀଙ୍କୁ ଏ କଥା,
ମାତା ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ୍ତୁ ଯାକୁ ସତତ;
ନ ପାରିବେ ଭ୍ରମ କରି, କ୍ଷେତ୍ର ସେ ବିକଳେ
ରହିଲେ ନୀରବ; ଦେବୀ କହିଲେ ସ୍ୱବଦନ
"ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟ ସକଳ ବସ୍ତୁ ନ ସ୍ୱଅ ବଶେ
ଯଦ୍ୟପି ପୂର୍ବଣ ବାଞ୍ଛା, ଶତ ଠାରୁ ସ୍ୱଏ
ତଥାପି ଯାଚନ୍ତି କାହେଁ କରବ ତା ପାଦର
ଫଳିଲ ହେଉଁ ନ କରେ ମନୋରଥ ଜାଣ
ଜଣିବ ମାତୃତ୍ୱ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଛାଡ଼ ନନ୍ଦନକୁ
କଡ଼ ଗଡି ଥାଏ ସଦା ମହତ ନହତ;
ସେହିତ ହେବରେ ସନ୍ତ ଦେବ ସନ୍ତୁଷ୍ଟି ତାଙ୍କ
ସେ କାହିଁ ଜାଣିବ ଦୁଃଖ ମହତ ମହତ୍ତ୍ୱ!
ଶାଉ ଠାବେ କାର୍ଯ୍ୟ ତବ ସମ୍ପନ୍ନ ଅଧୁନା,
ସ୍ୱ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ ପାଇଁ ଦେବେ ଦେବେ ଉଭେ
ହୋଇଥାଏ ଖର ଠାରୁ ମହତ ଲଜ୍ଜିତ,

ନାହିଁ ନଦୀନଙ୍କ ଏହି କଥା ଶୁଣା ଏଥା;
ନ ଭୁଅ ଚମତ୍କା ତହିଁ ଏଥି ପାଇଁ ବୃଥା,
ଯାଅ ନ ରୁ ଶୈଳବରେ ଭଜି ଦେବତେ ଯାଉ
'କ୍ଷିତାର ତରଙ୍ଗାଘାତ ସହିଲେ ଯେ ମୋର
ପତ୍ନୀ ହୋଇ ତେବେ ତାଙ୍କୁ କରନ୍ତୁ ସ୍ଵୀକାର'
ଶୁଣାଇଲେ ଭୂମିତଳ ଶୈଳବରଙ୍କ ପାଇ,
କହନ୍ତି, କମ୍ପିଲେ ଦେବେ ସବୁ ଭୟ ହୋଇ
'ନିମିତ୍ତ ପ୍ରତାପ ଅହୋ ! ତନ୍ତ କଷ୍ଟ ଯାଉ
ପ୍ରଥମେ ଉଠିଯିବ ଭାଙ୍ଗି ଦେବ ମୋର !'
ଅବତଳ ଭାବ, ଦର୍ପ ସଙ୍ଗେ ଚାଲିଲେ
ଜଗନ୍ତୁ ଶଙ୍କେଲ ତ୍ରାସ ଗୁହେ ଶୈଳ ମୁଣ୍ଡି
ଲମ୍ବୋଦରେ ଭଦାରଣ କଣାଳ ଭିଜନ,
କରେ ଶୃଙ୍ଗ ତୁଷାର ଖଣ୍ଡ ପୂର୍ବଙ୍ଗ ଅକାର,
ଦେହଲେ ସେଙ୍କୁ ଭୂବନ ଶିଖର ତଳ ଦେଶେ ଯାଉ
କମ୍ପିଲ ଘନଘୋର ଗର୍ଜନ ତନ୍ତେ ଯେ ସ୍ରୋତ;
ଶିଖ ପ୍ରଚଣ୍ଡଙ୍କୁ ଦେଖି ଅଳ୍ପ ନଦୀଙ୍କ କରଣ
ଘଟେଇଲେ ନଦୀ ମଧ୍ୟେ ପ୍ରଲୟିତ କରେ,
ଉଠିଲା ଅକାଶେ ଉର୍ମି ଶୈଳାଭ ଗର୍ଜନେ
(ଝଡ଼ ଯଥା ଭିଦିବାକୁ ବାରେ ରାଶି ଧ୍ୱାନି
ଗ୍ରାମରେ ସତ୍ତ୍ୱସ୍ଥ ସହ ଭୀଷଣ ତରଙ୍ଗ,
ଛୁଟିଲେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ, ଶୈଳରାଜ ଗତର
'କି ହେଲା କି ହେଲା' କହି ବ୍ୟସ୍ତେ ସଖୀଙ୍କ
ସେ ଯାଇଁ ପାଇଲେ ତହିଁ ଭୀଷଣ ତରଙ୍ଗେ ।
ତହିଁ ସଙ୍ଗ ସଙ୍କଟର ନ ମିଳିଲା ଅନ୍ତ
ମଧ୍ୟେ ବଢ଼ନ୍ତେ ନାଶ ଦୀପ୍ତି ଅଳ୍ପ ନାହିଁ
'ଭୂଷଣ ଦେଖ ପ୍ରାଣ ମଣି କଲ୍ୟାଣ'
ଶିଖରି କଷ୍ଟର ଜାଳ ପ୍ରେମିକା ସମ୍ଭାଷଣ
ପଠାଇଲେ ବନ୍ଧୁବର ଘଟୋତ୍ତ ସୁ-ଗତ
ଭୂତ ଶୁଳ ଦର ତହିଁ ଦେଖା ନିର୍ଭୟର ।
ତଳେ ଏ ସ୍ରୋତ ଛଡ଼ି ଶୈଳ ଶୁଦ୍ଧ ତହିଁ
ମୁନି ଗ୍ରାମ ନଗର ଦେଶେ ଜନପଦ ହେଲ
ନଗର ସଙ୍ଗ ତୀର୍ଥ ଭକ୍ତ ପୂଜା ମାନ, .
ପଡ଼ନ୍ତି ଅଟନ୍ତି ଦେଖି ଧାବନ୍ତି ଯୋଗନ
ଦଳେ ଦଳେ ଶତ ଶତ ଅସିଲେ କୌତୁକୀ
କଳକଳ ଶବ୍ଦଶେ ସଦା କୋଳାହଳେ, '
ଶାସନ ବାହକ ଶୋଭା ପ୍ରକାଶି ନଗରେ
କେହି ଗଡ଼େ କେହି ବୁଡ଼େ କେହି ଯାଏ ହର୍ଷେ
ଭ୍ରମି ଭ୍ରମି ଯାଏ କେହି ଜଳ ଦୋଳାସନେ
ଜଡ଼ ପଙ୍କ ଉର୍ମି ସଙ୍ଗେ ସନ୍ନିକଟ ସନ୍ଧ୍ୟା
ଏହିରୂପେ ଯାଉଁ ଯାଉଁ ପଡ଼ଇ ସ୍ରୋତ ମୁଖେ
ଲୁଚିଗଲ୍ସ ତାଙ୍କ ପୁନ ସ୍ତୂପ କୁହାଁଇଛି;
ମହାଯୋଗୀ ସିଦ୍ଧ ତପୀ ତପସ୍ୱୀ ପ୍ରବର
ଶୋଷିଲେ ସମସ୍ତେ ସେ ସ୍ରୋତ ଜଳ ଦଳ ଶସ୍ୟ;
କହିଁ ଗଲା ସ୍ରୋତ କାହିଁ ଗଲା ଏତେ ଜଳ
ଦେଖିଲେ ମାତର ଜଳଶାଳ କୋଳାହଳ
ପୁରକ ପଡ଼ି ରହି ଯାଇ ଭଗ୍ନ କେବଳ ।
କାନ୍ଦିଲେ ବାଳକେ ଚାଲ ମୁନି ଧାଇଁବ ଶତ,
ଅବଧ୍ୟ ପ୍ରାନ୍ତ ସୁ ଦୁଃଖେ କମ୍ପିଲେ ହୃଦୟେ,
ଦାନ୍ତ ବଳ ତପସ୍ଵୀଙ୍କ ଭାରି ଗଲେ ଚାଲି
(ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ ପୁଣି ସ୍ରୋତ ପରିଶ୍ରମ ଭାବରେ
ସ୍ରୁଦ୍ଧ ଶିଳ୍ପ ପଡ଼ିଥିଲେ ଦେଖ ଜଳ ଶୁଷ୍କ ଜାଣି)
ହେଲା ବହିର୍ଗତ ସ୍ରୋତ ପୂର୍ବ ପର ପୁଣି
ତଳକୁ କଲ୍ଲୋଳେ ଉର୍ମି ଉଠିଲା ପ୍ରବଳ,
ମହା ହର୍ଷେ ପୂଜାଗତ ହେଲେ ଭକ୍ତଗଣ
(ଭୂତ ଧନ ପ୍ରାପ୍ତି ସଦା ବଢ଼ାଏ ଆନନ୍ଦ)
ସେ ଦିନ୍ତୁ ଏ ସ୍ରୋତ ନାମ ହୋଇଲା ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା ।
ଜୀବନ ଏହାର ଧାଳ-ଗୀତ-ତାଳ-ବାଦ୍ୟ
ଶାନ୍ତିରେ, ପ୍ରଶାନ୍ତ ପୁଣି ହୁଏ ମୁକ୍ତି ଦେଇ
ଅଦ୍ଭୁତାନ୍ତ ତୀର୍ଥ ମଣି ଯତ୍ନରେ ସମସ୍ତ
ଭଜିବେ କଳକାଳରେ ହୁଏ ଉତ୍ତର,

ଦେଖନ୍ତ ପଶ୍ଚିମେ ତାର ମନ୍ଦାକିନୀ-ଧାରୀ
ସହସା ଧାଉଁନ୍ତି ଯା'ଏ ମହା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଧନୀ
ଅସ୍ତ ପଥେ ଅବତାରି ଶୁଭ୍ର ସ୍ରୋତ ଜଡ଼ନ-
ଯାଏଁତ ଶାନ୍ତିସ୍ନି ଏଥି ପୁଣ୍ୟ କର୍ମେ ଏହା
ଚରଣି ସ୍ରବେତ, ଯେବେ ପ୍ରବେଶି ନଭରେ
ଶଙ୍କର ଶଙ୍କା ହର୍ଷେ କରନ୍ତି ଦର୍ଶନ ।
ସୁପ୍ରଦଣ୍ଡୀ ଯତେକ ସର୍ବେ ଦେଖନ୍ତି, ଯେ ସ୍ରୋତେ
ରଜତ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କାନ୍ତି ପୀୟୂଷ ସଲିଳା
ସୁଧାନିଧିର ଶୁଭ୍ର ଅଙ୍ଗ ଘୃଷ୍ଟ ଦର୍ଶିତା,
ଉଲ୍ଲୋଳ-କଲ୍ଲୋଳ ମଞ୍ଜୁ-ମଙ୍ଗଳ-ନାଦିନୀ
ପୁଣ୍ୟତୋୟା କାଞ୍ଚନର ସ୍ପୃଷ୍ଟ ସ୍ନିଗ୍ଧ ଜଳେ ।

ଦଶମ ସର୍ଗ ସମାପ୍ତ ।

ଏକାଦଶ ସର୍ଗ ।

କୈଳାସ—ଦର୍ଶନ ।

କାହିଁ ଶିବ-ପୁରୀ, କାହିଁ ଅବାଚୀନ ମୁହିଁ
କ୍ଷୁଦ୍ରାଦପି କ୍ଷୁଦ୍ର ଜନ ଅଜ୍ଞାନ ଅନ୍ଧ;
ଯୋଗୀନ୍ଦ୍ରେ ଭଜନ୍ତି ଯୋଗ ମୁଦେ ମୁଦେ ବସି
ଲଭିବାକୁ ଯେଉଁ ଲୋକକୁ ପରମ ଭୂଷିରେ,
କେମନ୍ତେ ମାନବାଧମ, ଅଦ୍ଭୁତ ଏହିତ
ପୁରୀ ଦେଖି ମାୟା ପାଶେ, ଜନ୍ମ ବେଷ୍ଟିତ
ତ୍ରିଗୁଣ ସଦ୍ଗୁଣ ମୋହାନ୍ଧ, ପତିତ ହେ ମୋକ୍ଷ-
ଧାମେ, ଲୁବ୍ଧ ତନୁ ଅଛି, ଭାଗ୍ୟ, ଅସମ୍ଭବ,
କେ ଯାରେ ଯିବାକୁ ତୁଙ୍ଗ ହିମାଚଳ ଚୂଡ଼ା
କବି, ତୋ ସାହସେ, ଦେବ ! ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଭାରତ !
ତବ ବଳେ ବଳୀ ଯେ, ମା ଦ ଅଂଶ ତାର,
ଜନ୍ମ ଏ ଜଗତେ; ଅପ ବୀଣାପାଣି ଦେବ,
ଶ୍ୱେତାଙ୍ଗ ବ୍ରତିକ, ତବ ଚରଣ ଅଶ୍ୱତ୍ଥ
ଏ ଜନ ଦାସର. ଦେଶଙ୍ଗ ଦେବ ଅଲମାଡ଼ିଚା ,
କଳ୍ପନା ସୁନେତ୍ର, ଜବକୁଳ ବଦନାସ୍ତ୍ରୀ
କାମ୍ୟା ଛାୟା ସମ ତବ ଚାରୁ ସଦଗ୍ରସ ।
ଏ ଦାସକୁ ବର ଯେତ ଦଅ ଦେଖା ବରଦେ !
ତବ ଅନୁଗ୍ରହେ ମାତଃ ଉତ୍କଳ ନିବାସୀ
ଶୁଣିବେ ଅନଭାର୍ଣିତେ ଭ୍ରମି କନ୍ଦରେ
ଏ ମମ ଜନତା ଗାଥା ସୁଧା ସମ ମଧୁ
ଧନ୍ୟବେ ଜନେଣ୍ଟ ସଦା ଅଲ୍ପ ହୃଦୟ ।
ସ୍ମୃଦାକେ ଅବର ଅଙ୍ଗ ଶ୍ଳେଷ୍ମ ଶୁଷ୍କ ଗାତ୍ର
ସୁଧଥ ଦର୍ଶିର ପୀଡ଼ ଲୋହିତ ଦଉଣ
ମନ୍ମଥ-ମଦ-ମୋହିନୀ ବଧୂ-ବନ୍ଧୁ-ବୃନ୍ଦ
ବୃନ୍ଦାବନେ ଭଳେ ଯଥା ଭୃଙ୍ଗାଙ୍ଗନା ଗଣ
ଗ୍ରାମ ଦବସନ ଅରଣ ଯୋଗୀନ୍ଦ୍ର ଭଜନ୍ତି

ଅଥବା ଶିଳାତଟେ ଯେବେ ସୁଶୀଳ ସାଗରୁ
ନୀଳାମ୍ବୁ ଲହରୀ ଧାଇଁ ଜଳ-କେଳି ଅନ୍ତେ,
ଗଳନ୍ତୁ ଗଳନ୍ତୁ ହୁଏ ହାସ୍ୟ ଲାସ୍ୟ ମୟୀ
ଜଗନ୍ନାଥ ବଲ୍ଲଭକେ ସ୍ପୃହନ୍ତୁ ଦର୍ଶିନା,
ଚନ୍ଦ୍ରିଲ ଦେଖନ୍ତି ସର୍ବେ କଅର୍ଘୀ ଦର୍ଶନେ,
କୈଳାସ କୈବଲ୍ୟ ଧାମ ସୁମ୍ନୁ କାନ୍ତି ତ ।
ପୀନ ପୟୋଧର ରୂପ ଅମ୍ବା ନବ ଲଭିଲେ ।
କେମନ୍ତେ ବର୍ଣ୍ଣିବ କବି ତାଙ୍କ ହସ୍ତି-କାନ୍ତି
ଏକଟେକ ବିମ୍ବଣ ପୃଷ୍ଠି ସଦ୍ୟ ସ୍ନାନ ଦେଲୁ
ସ୍ପନ୍ଦିତ ଶିଶିର ଧୌତ ଫୁଲ୍ଲ ଅବ୍ଜ ନିଭ;
କଳ୍ପନା ନୟନେ ଯଦ ପାର ଦେଖିବାକୁ
ସୁବେଶି ସେ ରୂପ ଉପବନେ ଦେଖ ବାଲେ,
କି ସୁନ୍ଦର କି ମଧୁର କେତେ କମନୀୟ
କୁଞ୍ଚିତ ତରଙ୍ଗ ଭଙ୍ଗେ କଜ୍ଜଳ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ
ସୁଦୀର୍ଘ ଚକ୍ରବେଣୀ ଭୂମିରୁ ଚଳୁର.
ଉଡ଼ନ୍ତ ପକ୍ଷ ପକ୍ଷ ଦେଖି ନଳିନ ଶମନେ,
ବାନ୍ଧନ୍ତୁ କେତକ ରୂପେ ଭଜସଜ୍ଜନ;
ଅଳି ରୂପୀ ଅଳକାକୁ ଦେଖି ଉଡ଼ନ୍ତଃ
କପୋଳେ କମଳ ଭ୍ରମ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଉଡ଼େ;
ଚଳ ଭ୍ରୂରୁ ଭୁଜରୁ ଦେଖି ମନେ ହୁଏ ନିଶ୍ଚେ
ଅଲକ୍ଷ୍ୟେ ଅନଙ୍ଗ ଧରି ଟଙ୍କାରେ କୋଦଣ୍ଡ
ତା ମଧ୍ୟେ ସିନ୍ଦୂର ବିନ୍ଦୁ ଲାବଣ୍ୟ ଲଲାଟେ
କନ୍ଦର୍ପ-ଭ୍ରୂଯୁଗ-କାନ୍ତି-ଚନ୍ଦ୍ର-ଚକ୍ର ପ୍ରାନ୍ତେ,
ଫୁଟିଲ ସ୍ବର୍ଣ୍ଣକ ଚମ୍ପ ଦଳ ତା ହୃଦୟ
କାଞ୍ଚନ କପୋଳ ଶୁଭ୍ର ଚମ୍ପକ ବରଣ,
ଦର୍ପକ ଦର୍ପଣ ରୂପୀ କୁଣ୍ଡଳ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ।
କେ ଅଛ ହେ ଯୁବାକୁଳେ, କବ ହୃଦ ଦେଖ
ନ ପକୋଡେ ଓଷ୍ଠ ଯାର ଚୁମ୍ବନ ଆଶାରେ-
ଦର୍ଶନ ନାହିଁକେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଅଙ୍କିତେ ଅଳସେ,
ଦର୍ଶନ କିପାଇଁ, ଶୀଳ ଶ୍ରବଣ ମାତର ।
ସୁନ୍ଦର କମଳ ଦେଖି ଗଞ୍ଜନ-ଖଞ୍ଜନ
ଫୁଲବାଣ କିବା ଏହା କାମ ଧନୁର୍ଦ୍ଧରେ
ସର୍ପ୍ତି ଏ କଟାକ୍ଷ ଯେବେ ଶତେକ ଏ ନୟନ?
ସୁକଣ୍ଠ ତପାଙ୍କ ବାଣ ଉଚ୍ଚ ସବେଳ,
କେ ଅଛ ଏ ବସୁ ପୁଂସ ଧୈର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ଏବେ.
କ ଦେବ ଯା ଧୈର୍ଯ୍ୟଚ୍ୟୁତ ଏ ଦଶ ଅସ୍ତ୍ରେ ?
ଥାଉ ଅନ୍ୟ କଥା ନିଜେ ଧୂର୍ଜଟି ଜଟିଳ,
ହରିଲଣ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ସବୁ ଏ କଟାକ୍ଷ ଶରେ,
ଶୈଳ-ସୁତା ସତୀ ରୂପ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ନିରେଖି,
ମାତଥିଲେ କାମମଦେ, ଯୋଗ ଯାଗ ତ୍ୟାଗି
ଦେଲି ଭସ୍ମ ଲେପିଥିଲେ ସୁଗନ୍ଧ ଅଙ୍ଗେ,
ଫିଙ୍ଗିଦେଲେ ଅସ୍ଥି ମାଳା, ପିନ୍ଧିଥିଲେ ସବୁ
କାଳମଣି କଳ୍ପମାଳା ନୀଳକଣ୍ଠ ଗଳେ;
ଅଲକ୍ଷେ କଟାକ୍ଷ ଶୂଳ ଚମକାଇ ଯେବେ
ହୋଇଭ୍ରାନ୍ତ ବଦନାମ୍ବୁଜ ବସନେ ଘଷ୍ଟା
ଲୁଚନ୍ତି ନିବେଶି ଦୃଷ୍ଟି ଲୁଲୁଥାନ୍ତି ପଥେ,
ଦେଖି କି ନ ହୁଏ ମନେ, ହୃଦ ମନ ମୋହନ,
ଥାଇଣି କଟାକ୍ଷ-ପାଶେ ଧୀବରୁଣୀ ରୂପେ
ମଦନ ଗଢ଼ିଲା ଏହୁ ପ୍ରମଦା ପ୍ରମୋଦେ
ଦେଖନ୍ତୁ ଏତେକ କିମ୍ବା ଅଦ୍ଭୁତ ଏ ଜାଲ,!
ଦେଖ ନରେନ୍ଦ୍ର ନଭେ ଅନନ୍ୟ ମାନସେ
ଲାବଣ୍ୟ ଲଳାଟ ଲୁଚି ସୁବାଳ ହସ୍ତାଣେ
ଦୁଲେ ଅଦୃଷ୍ଟ କବ ଦଶାନ୍ତ ଦଶ,
ହୋଇଲେ କ ଥାନ୍ତା କଷ୍ଟେ ସ୍ବଭାବିକ କେବେ
ନାମ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଯଥା ଲଘୁ ହୁଳା ସ୍ପର୍ଶି
ଲବଣୀ ପିତୁଳା ଅଥବା ଅନଳ ପରଶେ ।
ବାଧି ମୁଷ୍ଟି ବକ୍ଷ ପୂର୍ବ ହୋଇ ଥାନ୍ତା କାଣ୍ଡ
ବଲ୍ଲଭର ତାହା ଦେଖି ଭୂମିକୁ ସତତ
ନମେ କାନ୍ତ କବ ଭୂଲୁ ସେ କଟାକ୍ଷ ଶରେ ।
ସ୍ମର ଦେଖା ଅଛେ ଅହେ ତାଙ୍କୁ ଚନ୍ଦ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରେ

ଏତକ ଏତେକ ସ୍ୱଳ୍ପଭଞ୍ଜ ଶଣୀ ସିମନ୍ତିନୀ
ସନ୍ଧ୍ୟା ଅଗମନେ ଯଥା ସନନ୍ଦଂଷୀ ସିନ୍ଧୁ ।
ନବ ଦୂର୍ବାଦଳ ଦେଖି ଯାଇଁ ଯାଇଁ ପଥେ
ଆଦେଶିଲେ ଦୋଳକାଙ୍କୁ ଦେବୀ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ।
କହିଲେ ବୃଷଭ ପାଇଁ ନେତା ଏ ଦେଖିଲେ
ଶ୍ୟାମ ଦୂର୍ବାଦଳ ତୋଳି ଥିବ ବାମ କରେ
ଚଳନ୍ତି ଚଳାଣୀ ପଥେ ସୁନ୍ଦରୀ ଏଣେ ତେଣେ,
ଦେ କହେ ସୁମନେ ଦେଖ କେମନ୍ତ ସୁନ୍ଦର
ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ସୁବାସିତ ଗନ୍ଧାମୋଦେ ଯାଇ
ଅଳିଏ ଅଗୁଳି ହୋଇ ଭ୍ରମନ୍ତି ଚୌଦିଗେ,
ଶୁଣିବ କେମନ୍ତ ତାଙ୍କ ଗୁଣ୍ଠିବ ହାସ୍ୟକି,
ସୁଦୂର ନିକସ୍ଥାନ ବହଇ କେମନ୍ତ
ମଦହିତ କମଳିନୀ କୁସୁମ କୁନ୍ତଳା
ଆସିଲେ ଦ୍ୱିରେଫ ଦଳେ ମଞ୍ଜୁଳ ଗୁଞ୍ଜନେ,
(ମକରନ୍ଦ ପାନ ଲୋଭେ ମତ୍ତ ହୋଇ କିବା)
ବେଢ଼ିଲେ ଚନ୍ଦ୍ରମା-କୁନ୍ଦ-ଧବ-କୁମୁଦଳ;
ଦେଖ ଦେଖ କହେ କିଏ ଭ୍ରମରର ଭ୍ରମ,
ଫୁଲ୍ଲ ଶ୍ୱେତ ଚିତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣେ କପୋତେ କେମନ
ନ ଶୁଣି ତା କଥା ଅନ୍ୟ କହେ ଦେଖ ତାଳେ,
କେତେ ମନୋହର ରଙ୍ଗ ଖଗ-ରୂପ ଜଣି
ପକ୍ଷୀଟିଏ, ଶୁଣ ପୁଣି କି ମଧୁର ତାନେ,
ମରମ ଧରଣୀ ଅବା ଶ୍ରବଣ ଜୁଡ଼ାଇ
ନେଦଃ ଦେଖ କହେ ଚନ୍ଦ୍ର ରସିକା ବୃଷିକା
ସନ୍ତାପ ଶ୍ୟାମଳ ଅଙ୍ଗ ସୁମନେ ସଜ୍ଜିତ,
କାଞ୍ଚନ ଭାରସ ହେମ ଲଭ ଅଙ୍ଗେ ଯଥା
ନୀଳ ଉପାରେ କାନ୍ତ ସପ୍ତେ ନେଉଛନ
ଧୂବଳ ଭୁଜଙ୍ଗ ପ୍ରତ ନବ ମଣ୍ଡିତ
ଛନ୍ଦବାକୁ ଗଳେ ତାର ହେମ ଅଳଙ୍କାରେ;
ଶୃଙ୍ଖଳ ବନ୍ଦିନୀ ବଟ୍ଟ କହେ ଦେଖ, ସଖି
ଶ୍ରୀ-କନକ କାନ୍ତି ଲଣ ପ୍ରସିତା ଲତିକା

ତରୁହାର ସମତାରେ ସ୍ଫୀତ ବାସେ ବଟେ;
ରସାଳସ୍ଥ ରସାଳରୁ ଉଠଇ ସଙ୍ଗୀତ
ସ୍ୱ-ସାମ୍ରାଜ ପିକ କଣ୍ଠ କୁଳଗତ ତାନେ;
ଗୁଞ୍ଜଇ ମଧୁର ମଧୁ-ମକ୍ଷିକା ସୁସ୍ୱରେ,
ଗୀତ ବୀଣା ଧ୍ୱନି ଯଥା ସଙ୍ଗୀତ ଅଳକ୍ଷ୍ୟ
ବଡ଼ ସୁଶୀତଳ ଜଳୁ ଏ ସୁନ୍ଦରୀ ସକଳ ।
ବୋଲନ୍ତେ ଷୋଡ଼ଶୀ ସତୀ କହିଲେ ଅଛିଙ୍ଗ
ଯା କହିଲ ସତ୍ୟ ସତୀ ବଡ଼ ସୁଶୀତଳ,
କର୍କଶତା ଦେଖି କିନ୍ତୁ ଭୟ ଲଗେ ମୋତେ ।
କହନ୍ତେ କଥାଟା ତହିଁ କହିଲେ ରୁକ୍ମିଣୀ
ପାଣିଟ୍ଟ ଏପଥେ ଏକା ନ ପାଇବ ଯାଇ
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗେ କେବେ କେତେଥାଇଁ
ଥି-ଥି କରେ ବନସ୍ଥଳୀ ଉତ୍ତପ୍ତ ପବନ,
ଏବେତ୍ତ ଗ୍ରୀଷ୍ମରେ ଛାୟା ଦେଖି ନାହିଁ କେବେ ।
ପର୍ଣ୍ଣାନ୍ତ ଶାଖରେ ଅଦ୍ରି ନାହିଁ ସନ୍ଧ୍ୟେ,
ବଡ଼ ଭୀଷଣ ସ୍ଥଳୀ ସତ୍ୟ ସେ ସକଳ ।
କେତେ ଦୂର ଶିବ ପ୍ରସ୍ଥ ସ୍ଥଳ ସ୍ଥଳେ ସ୍ଥଳେ
ସନ୍ନିହିତ ପାର୍ଶ୍ୱେ ବନେ ଦେଖିଲ ପତାକା
ସ୍ଥଳ ସ୍ଥଳ ପଥ କିନ୍ତୁ ନ ବୁଝିଲ କେହି ।
ଥିଲା ଯା ନଗର ବଳ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ସୂତେ
ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ପରେ ହେଲା ଭୀଷଣ ଅରଣ୍ୟ
ମହାର୍ଦ୍ଦ ସାରଙ୍ଗ ହେଲା ଗୁଳ୍ମସ୍ଥ ଛଟିଳ,
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଶିଳ୍ପାଳାରେ ହେଲା ପରଣଙ୍କ ।
ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ହସି ତହୁଁ କହିଲେ ଭୂଷାର
"ମନଗଢ଼ା ଏ ସୁନ୍ଦରୀ କଳ୍ପନା ନିଳସ୍ତ
ଯେ ଯେମନ୍ତ ଭାବେ ତାଙ୍କୁ ଦିଶଇ ତେମନ୍ତ
ସତ୍ୟ ଅନୁଭବ ଯାହା ଅଜ୍ଞାନ ଅଜ୍ଞାରେ
ସତେ ସ୍ୱପ୍ନ ମିଥ୍ୟା ଭାବା ଜ୍ଞାନାଲୋକେ ପୁଣି,
ଅଜ୍ଞାନ ସ୍ୱପ୍ନେ ଯଥା ଧ୍ରୁବ ସତ୍ୟ ମାନି
ଜ୍ଞାନ କେବେ ମିଥ୍ୟା ଯଥା ମରୀଚିକା ବାରି,

ମନର ଅବସ୍ଥା ଭେଦେ ଭିନ୍ନ ଧର୍ମ ରୂପ
ଦର୍ପଣ * ଅନୁରୂପ ଭେଦେ ଛାୟା ଏବେ ଯଥା ।

କହୁଁ କହୁଁ ଖଣ୍ଡ ପଥ ଗଲେ ଅତିକ୍ରମି
ଅଦୂରରୁ ଉଚ୍ଚ ପୁର ଦେଖିଲେ ସଖା
ରତ୍ନାକରେ ଶୋଭେ ଏକ ଅଭ୍ର-ପ୍ରାଚୀର
ମୃଣାଳେ ଧବଳ ସମ ସ୍ଫଟିକ ଶୃଙ୍ଗାଗର
ଅତି ମନୋହର ପୁରୀ ନିର୍ମିତ ଧବଳ
ସ୍ୱଚ୍ଛ କନକ ଆଦି ମହାର୍ଘ ରତନେ
ନିର୍ମିତ ପ୍ରାକାର ଯାର ସମ୍ମୁଖଙ୍କ କାନ୍ତି
ଜଳ ସୌଧ କର ଯୋଗେ ଝଲସାଏ ବସ୍ତୁ,

ଦେଖି ହୁଏ ମନେ ଯେସନେ ପଦ୍ମିନୀ ରୂପେ
ପ୍ରାକାର ପ୍ରେରଇ ଜ୍ୟୋତି ସୂର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତିକୂଳେ
ଏମନ ଅସମ୍ଭବ ଯେତେ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ବାଳିଏ
ସମ୍ମୁଖରୁ ପୁନ ତେତେ ଦେଖିଥାଏ ଏମେ

ସମ୍ମୁଖରୁ ହୁଏ ଯଥା ସୁପ୍ରୀତିକ ମଞ୍ଚ
ହଟାଲୋକେ, ଅଟ୍ଟାଳିକା ଯା ଥାଏ ଶୃଙ୍ଗାଗରେ;
ଦେଖିଲେ ତୋରଣ ଏକ କାଞ୍ଚନ ନିର୍ମିତ
ନୃପତି ତୋରଣ ଭୂଷା ଏ ତୋରଣ ଗାତ୍ରେ
ଛୁଞ୍ଚ ଭାଳ ପୁଞ୍ଜ ଯଥା ହେମ-ପୁଞ୍ଜ ଭୂଷେ,
କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ଚତୁର ବଡ଼ଶୋଭା ମନ୍ଦ
ବୈଦୂର୍ଯ୍ୟାଦି ବହୁ ମଣି ଜ୍ୱଳେ ଝକ ଝକ
ଅଦ୍ଭୁତ ପ୍ରଥମ ଦୃଶ୍ୟ ପ୍ରକାଶି ସତତ

ଜିଜ୍ଞାସିତ ପୁଷ୍ପ ଏକ ଅପୂର୍ବ ଆଲୋକେ
ଶତ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଜ୍ୟୋତି ଯେବେ ହୋଇବ ଏକତ୍ର
ସେ ଅତୁଳ ଜ୍ୟୋତି ସଙ୍ଗେ ତୋଳୁତ କି ଭୂମି ନା!
ଶତ ତାଙ୍କ କର ଯଥା ସୌରକର ସଙ୍ଗେ;
ହଠାତ ଏ ଜ୍ୟୋତି, ତେବେ ସୂର୍ଯ୍ୟ କିରଣ କବୁ

ସୁସ୍ନିଗ୍ଧ ଶୀତଳ ଯେସନେ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା କୌମୁଦୀ
ଦୁହେଁ ସମ୍ଭ୍ରମ ଯାର ଏ ପୁର ମଧ୍ୟରେ ;

ନ ଦେଖିଲୁ ଦ୍ୱାର ରକ୍ଷୀ କଦାପି ଯାହାଙ୍କୁ
ପ୍ରେମଭରେ ବର୍ଣ୍ଣିବ ତାଙ୍କୁ ପୂର୍ବକାଳ ଲେଖିକା ।
ଲାଗିଅଛି ଯାତାୟାତ ତୋରଣେ ଲୋକଙ୍କ
ଅଧିକୁ ତରଳ ଯାର ଭକ୍ତି ଚନ୍ଦନର
ତ୍ରିପୁଣ୍ଡ୍ର ଭାଲ ସ୍ଥଳେ ଶୋଭଇ ସର୍ବଙ୍ଗ,
ଦାନ୍ତ ଭେଦେ ଖଡେ ବଢେ କଣ୍ଠେ ବା ବାହାରେ
ଶୋଭେ ଧନ-ଭସ୍ମ-ପ୍ରଭ ରୁଦ୍ରାକ୍ଷର ମାଳା;
ଶୋଭେ ଶୁଭ୍ର ଉପବୀତ ସୌଦାମିନୀ ଯାଙ୍କ

ସର୍ପ ଶିଖା ସ୍ଥୂଳୋଦର ସୁଗନ୍ଧ ନାସିକ
ଯିବେ କଟାକ୍ଷର ଜାଲ ଭସ୍ମ ଲେପ ଅଙ୍ଗେ
କରେ କମଣ୍ଡଳୁ କାର ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଚମୂଳ
ତ୍ରିଶୂଳ ଧରିଛି କେହୁ ନୃ-କପାଳ କରେ;

ଅଜିନ ଆସନ କାର ବସନ କଟିରେ ;
କେହୁ ବୀର ଥାଏ ମାଂସ କାହୁଁ ଅନ୍ୟ ଛଳ
(ଶିବ ବୈଷ୍ଣବଙ୍କ ଭକ୍ତ ଏଥିରେ ଜାଣନ୍ତି) ।

ବୁଝୁଁ ବୁଝୁଁ ପଶିଲେ ତୋରଣ ମଧ୍ୟରେ
କି ଅପୂର୍ବ ଦୃଶ୍ୟ ଅହା ! ଦୃଶ୍ୟାନ୍ତ ଦାସୀଏ;
ଅଦ୍ଭୁତ ନୟନେ, ସବେ ନିର୍ବାକ ନିସ୍ତବ୍ଧ;
ସେ ଯୋଗେ ବୁଝିଛି ଚେଷ୍ଟା ନ ପାଇଲ ଅର୍ଥ;
ପ୍ରଭୁର ଶୋଭନ ମୂର୍ତ୍ତି ପଦରେ ନିଶ୍ଚଳ ।

ଡାକିଲେ ଏ କାଳେ ତାଙ୍କୁ ସୁପ୍ତ ଦେବୀ, ତହିଁ
ସମ୍ମୋହିତ ପ୍ରାୟେ ସବେ ନିରେଖି ଦେଖନ୍ତି
ଚକିଲେ ଦେଖନ୍ତି ସ୍ୱର୍ଗେ ନଗର ଭିତରେ,
ଗାଳର ଅନେକ ମତେ ହୋଇ ଏକ ପୁର
ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାଙ୍ଗଣ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାଚୀର ଭୂଚୀର

* କୁବ୍ଜପୃଷ୍ଠ ଦର୍ପଣରେ ଛାୟା ବୃହତ ଓ ନ୍ୟୁବ୍ଜପୃଷ୍ଠ ଦର୍ପଣରେ ଛାୟା ଖର୍ବ ହୁଏ ।

ଦେବଲକ୍ଷ୍ମୀ ଅଙ୍ଗତଳ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ମିତ
ମର୍ମର ଦ୍ୱିରଦ-ରଦ ଖଚିତ ଯାହିଁ ବା
ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ମଣିଶିଳା ବନ୍ଧୁର ପ୍ରକାରେ
ଚତୁପଥ କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ବିବିଧ ବିଧାନେ
ସରସୀ ଆକାରେ ଯହିଁ ଫୁଟନ୍ତି କମଳ,
ଖେଳୁଛନ୍ତି ଜଳଚରେ ମୀନ କୂର୍ମ ଆଦି
ସନ୍ତରନ୍ତି-ହଂସ ହଂସୀ ଚତୁପଥ ସ୍ଥଳେ
ସ୍ଫଟିକ ପ୍ରକୋଷ୍ଠ ଯାର, ମନେ ହୁଏ ଦେଖି
ମନ୍ଦାକିନୀ ନୀରେ ଯଥା ହରଷେ ଶରତେ
ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ନିଶୀଥେ ଶୁଭ୍ର କୌମୁଦୀ ଅଞ୍ଚଳେ ।
ସାରୀ ଶୁକ ପକ୍ଷୀ ଶ୍ରେଣୀ ରୋହୁଣୀ ବନ୍ଧାରେ
ଚୋଟନ୍ତ କୋମଳ ଚଞ୍ଚୁ କଠିନ ସ୍ଫଟିକ
ତା ଦେଖି ହସିଲେ ସବେ ଓଢ଼ଣୀ ଉହାଡ଼େ
ଅର୍ଦ୍ଧ । ଅର୍ଦ୍ଧ ହେବା ଭୟେ ସ୍ୱପାଦୁ ଫୁକୁଳ
ତୋଳି ଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଦେଖି ଧାଂଶୁଣୀ ଦଶା
ତୋଳି ନେଲେ ହସ୍ତ ବସ୍ତ୍ର ସହସା ତତକ୍ଷଣେ ।
କ୍ଷଣାନ୍ତରେ କେହି ତାଙ୍କୁ ନ ଥିଲେ ଛାଡ଼େଣି
କ୍ଷୁହିଁ ଏଣେ ତେଣେ ବ୍ୟସ୍ତେ ସେ ନାଥ ଦେଖିଲେ
ଉପହାସ ପାପୀ ନିଜେ ନୁହନ୍ତି ଜାଣିଣ ।
ଯାହିଁ ଉପବନାକାର, ସଦ୍ଧାକାର ସ୍ଥଳେ
କୁସୁମ ସୁରଭେ ତାର ନଭ ଭରପୂରି
ଭ୍ରମନ୍ତି ମଧୁପ ପଂକ୍ତି ମଧୁଲାଳସେ ଲୋଲ
ଅତୁଳ ପଲ୍ଲବ ବର୍ଣ୍ଣ ଦ୍ରୁମଲତାବନ୍ତ
ପଲ୍ଲୁ ଫୁଲ୍ଲଫଳ ସମ ଭଜନ୍ତି ଯାହାର
ବସିଛି ସେ ତରୁ ଡ଼ାଳେ, ଦେଖିଲେ ଯାହାଙ୍କୁ
ଦର୍ଶକେ ଭ୍ରମରେ ହୃଷ୍ଟ ଦେଖି ମୋତେ ପକ୍ଷୀ!
ଶବ୍ଦେ ଉଡ଼ିବ ଭୟ ଯିବାକୁ ପଳାଇ ।
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମାନଙ୍କ କେତୁତାଂଶ ପକ୍ଷୀଟିଏ ତହିଁ
ବସି ଅଛ ଅନ୍ୟ ଡ଼ାଳେ ସ୍ୱାଭାବିକ ଠାଣି
ଯା ରୂପ, ଦର୍ଶାଏ ଦର୍ଶକେ ଅପୂର୍ବ କୌଶଳ,
ଶିଳ୍ପ ବିଦ୍ୟାର ଜଗତେ, ଅଛି ଶିଳ୍ପକାର
କେମନ୍ତ ପ୍ରକାଶ ଥିଲେ ଶିଳ୍ପ ଗଠନରେ ।
ନନ୍ଦ କୁଞ୍ଜବନେ ଯାହିଁ, ପୁଷ୍ପିତା ଲତିକା,
ସପ୍ରେମେ ଛନ୍ଦନ୍ତି ବାହୁ ମୋହି ପଲାଶେ !
ମଲ୍ଲୀ, ଚମ୍ପା, ଜାଈ, ଯୂଥୀ, ମାଧବୀ ମାଳତୀ
ଫୁଟନ୍ତି ବିବିଧ ପୁଷ୍ପ; ଭ୍ରମେ ସେ ବଢ଼ାଏ
ଦୃଷ୍ଟି-ରଞ୍ଜନ ସନ୍ଦଶା, ପ୍ରସାରିତ ଦୃଷ୍ଟେ
ହାଣି ଯାଏ ଚିତ୍ତ ଶଙ୍କୁ କପଟେ ସଲଟେ,
ଯାତେ ଉପହାସ କେଉଁ କହେବ ତାକାଣି;
ଯାହିଁ ବା ଗଗନ ଭୂମି, ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଯହିଁ
ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଉଚ୍ଚାରେ ଯଥା ମନ୍ତ୍ର ଦୀରଘଂଶେ,
ଅସି, ଚର୍ମ, ଧନୁର୍ବାଣ, ଭଲ୍ଲ ଶୂଳ, ଗଦା,
ଗଜ, ବାଜି, ରଥ, ଛତ୍ର ପତାକାଦି ଯେତେ
ନିର୍ମିତ ମହାର୍ଘ କେତେ ବିବିଧ ବର୍ଣ୍ଣର
ଦର୍ଶକ ଭ୍ରମିତ ହେବ ସତ୍ୟ ବସ୍ତୁ ପର ।-
ଦୂରୁ ଦେଖି ସେ ସ୍ଥାନ ଯୁଦ୍ଧ-ଅଭିନୟ
ମୃଗଶିର ସୁଖୀ ସମ ଅଭଙ୍ଗ ସ୍ୱଭାବ
ସ୍ୱପନ ଦେବୀଙ୍କୁ ଡ଼ାକି କହେ ଅନୁରୋଧେ
ଭୟେ କମ୍ପିତ ଧଣେ ପାଣ୍ଡୁ ଦେହେ
ଯ ତଳ ସେ ସ୍ଥାନୁ ହାଣି ଅସ୍ଥିର ବଦନେ
"ଶୀଘ୍ର ଅନ୍ୟ ପଥେ ନେଶ ଏ ପଥେ ନ ଯାଉ !"
ହସି ହସି ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ କହିଲେ ତାହାଙ୍କୁ
"କିମ୍ପା ଡରୁ ମୃଗଶିର କହ ମା ! କୁଥରେ
ନିର୍ମିତ ପ୍ରସ୍ତର ଦ୍ୱାର ପ୍ରତିକୃତ ମାଜି
ଏ କହୁଚେ କେତେ, ଉତ୍ତରଙ୍କ ମୃଗଶିର
ମୃଗଶିଶୁ ଘାସ୍ତେ, ଯାକୁ ପ୍ରସ୍ତର ନିର୍ମିତ
ମୂରତକୁ ଦେଖି, କେ ଶୁଣିବ ସେ ଉତ୍ତର
ଛି ! ଛି ! ଉପହାସେ, କହ ବଡ଼ୁଦ୍ଭୁତ ଏହା ।"
ଏତେ କହି କର ଧରି ନେଲା ଗଲେ ସଙ୍ଗେ
ଅଦ୍ୟାପି ପ୍ରତିମା କଣେ ପ୍ରକୃତ ସନ୍ଦେହେ

କହିଲେ, ବୋହୂଣୀ ପୁଣି "ଧନ୍ୟ ଓଡ଼ିଆର
କେମନ୍ତ ରଚିଛି ଅହୋ ! କେଡ଼େ କମନୀୟ !"
"ସତ୍ୟ ଯା କହିଲ ରାଣୀ ଧନ୍ୟ ଓଡ଼ିଆର ।"
ଶୁଣୁ ତଦେ ସୁପ୍ତ ଡକା କହଇ ରାଣୀଙ୍କୁ
"ଧନ୍ୟ ତା ଜନନୀ ଯେ ଧନ୍ୟ ତା ଜନକ
ଧନ୍ୟ ସେ ଜନନ, ସର୍ବେ ଧନ୍ୟ ଯେ ତାଙ୍କୁ,
ବଢ଼ାଇ ମୁକୁଟ ଗଢ଼େ କାହିଁ ନ ଦେଲେ !"
ଶୁଣିଣ କହନ୍ତି ତହୁଁ ଅନୁରାଗେ ଦେବୀ
"କେମନ୍ତ ରଚିତ ଅହା ବାହାରେ ଏମନ୍ତି
ଯେ ଦେଖିବ ସେ କହିବ ଶୋଭାର ଅବଧି
କିଏ ସେହି ଶିଳ୍ପୀ ଶ୍ରେଷ୍ଠ, କେମନ୍ତେ ରଚିଛି
କାଣ୍ଡ ଯାହା କହି ନାରେଁ ! ବୁଝାଇ ଅମ୍ଭକୁ"
କହନ୍ତି ସୁଜନ ଦେବୀ ବୁଝାଇ ଦେବୀରେ,
"ଉତ୍କଳର ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ ନାମ ବିଶ୍ୱକର୍ମା ଯାର
ସ୍ୱୟଂ ସେହି ଗଢ଼ିଛନ୍ତି ସ୍ୱହସ୍ତେ ଦେଉଳ ।
କିନ୍ତୁ, କାର୍ଯ୍ୟ-ବିଶାରଦ ଜଗତେ ଯେତେକ,
ଶିଳ୍ପ-କଳା-ଦକ୍ଷ ଶିଳ୍ପୀ ଜାଣିବୁ ଯେତେକ ।
କିନ୍ତୁ, ବିଧିଙ୍କର ଭୁଲେ ସମ ଶକ୍ତି ଶାଳୀ
କେହି ନୁହନ୍ତି ଜଣେ, ଭିନ୍ନ ପ୍ରଭେଦ ଏମନ୍ତ
ସୁ-ଗଢ଼ ଯୋଜନା ଆଉ ସ୍ୱପନା ଭାବରେ
ଅଛି ଯେଉଁ ଭାବ କିଛ ଗଠନ ମନରେ,
ଅଶେ ସେହି ଭାବ ଶିଳ୍ପୀ ଦର୍ଶକ ମନରେ
ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି ରାଣୀ-ସୁଠାଣି କୌଶଳେ
ଏକାର କାହାର ସଙ୍ଗ ନୁହେଁ ଦେବ ସେହିର
ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ କେତେ ଦେଖ ଏହି ଗଠନରେ ।
କିଛି ବୋଲି ତାଙ୍କୁ ଯାଇ ପଚାରିଲେ କେବେ
ଭୁଲି ଯାଇ ଆପଣାକୁ ପାଠକ ତକ୍ଷଣେ,
ମନେ ସେହି ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ ଯେ ଭାବେ ଲିଖିତ ।
କେତେବେ ହସେ କେତେବେ କାନ୍ଦେ କରୁଣାର୍ଦ୍ର ଚିତ୍ତେ
କେତେବେ ବାଇ ନଦେ ନାଚ ଭୁଞ୍ଜ ନନ୍ଦେ ପ୍ରୀତ
କେତେବେ ବା ବିଭାବରେ ମନେ ଆପଣାଙ୍କୁ
ଲଭ ମୂର୍ତ୍ତି ଅଦ୍‌ଭୁତ ଧରି କାହିଁ କାହିଁ;
ଅଶିପାରେ ଜାଣ ଏକା ସ୍ୱଦେଶ ମଣ୍ଡେତ
ପାଲିତ ପଲ୍ଲବଳ ଚନ୍ଦନ ବନର,
ମନ୍ତ୍ରମୁଗ୍ଧେ ବସିଥିଲା ଶିବାଲୟ ସଦ୍ୟ,
ଅଶୋକ ହୃଦୟେ ଶାନ୍ତି, କହ ପାରେ ଏହା ।
କବି ବର୍ଣ୍ଣନେ ପ୍ରସନ୍ନ ଠିକ ସେହି ପରି,
ଶିଳ୍ପୀର ଦେଖି ଯାଏ ଦର୍ଶକଙ୍କୁ ଯେବେ
ସେହି ଭାବ ଶକ୍ତି ଯହିଁ ଉଦ୍ଭବ ହୋଇ,
ତା'ର ସୂକ୍ଷ୍ମ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଜ୍ଞାନ ନୁହେଁ ଅନ୍ୟ କେହି,
ସେହି ଶାଲିଖାର ଯାଇ ତାଙ୍କ ଦେଖି ଲୋକେ
ଚାହିଁ ବୋଲି ନ ଜାଣି ଅନନ୍ତ ପ୍ରକୃତ ।
ନିଜ ସୁଖ ଦୁଃଖ କଥା ଯା ଅଛି ଯହାରେ
ଭୁଲି ଯାଇ ଆପଣାର ଦର୍ଶକ ସେ କାଳେ
ଭଗୀରଥ ପ୍ରାନ୍ତ ସ୍ୱପ୍ନ ମଗ୍ନ ଭାବାବେଶେ ।
କବିତା କବିତା ନୁହେ ବଣିତା ବନିତା
ଯଦି ଉଦ୍ୟାନେ ବିଶିଷ୍ଟ ନନ ଯେ ନ ହେଲେ;
କେଶୋ, ହାସ, ରସ, ଯାହିଁ ନ ବହେ ଭୁବନ
ବୃଥା ସେହି କବି, ଧନ୍ୟ, ବୃଥା ଶିଳ୍ପକର ।"
କହିଁ କହୁଁ ଚନ୍ଦ୍ର ପଥ ଚଳେ ଏତେଦିନି
ଦେଖି ଦେଖି ଦେହ ଶୁଷ୍କ ଜୀବନ ବୃଥାର
ଉତ୍ପାଦ ପଡ଼ିଛି ଯେବେ; ଭାବାକୁ ବା ପଦ
ସ୍ୱତଃ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଟେ ଦିନେ ନିବେଦି ଦେ ପଦ୍ୟ
ଛିଦ୍ର ଦଣ୍ଡ ଅଙ୍କ'ର, (ସେ ଲଭେ କୃଷ୍ଣ-
ଭାବେ ଦେଳଙ୍କୁ ଛଡ଼େ କଷ୍ଟ ଥୋଇବାକୁ-
ତାର ପଶୁଁନର୍ଣୀ ଶିରେ ଅବାଧେ ଧସ୍ୱରେ) ।
ଦେବାଳୟ ଦେଖି ଶୋଭେ ଚିତ୍ର ଧୂଳି ସୁମ
ଏତ ସବୁ କିରଣ ମାଣିକ୍ୟ ସ୍ପର୍ଶେ
ଉତ୍ତରର ବହୁାଳାରେ ଦେଖିଲ କୋଟି,
କଟ୍ଟେ ଭିତର ଦେହରୁ ତକଳ କୋଣରେ

ନାତିଉଷ୍ଣ ଶୀତଳ ମୃଦୁ ମଳୟ ଅନଳେ ।
ଯା ଦେଖି ଯାଚିଏ ଦୃଷ୍ଟି ଜୁଡ଼ାନ୍ତି ସତତ
କୈଳାସ ଦର୍ଶନ ଆଶା ଫଳବତୀ ଲାଗି ।
ଯେ ଦୂର୍ବ ସ୍ୱରଣ ରବେ "ବମ୍ ବମ୍ ହର"
କର୍ମେ ଦଶ ଦଶନ୍ଧର କର୍ମେ ସମାନସ୍ତ
ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ଛଟେଳ କରୁ "ଓଁମ୍ ଓଁମ୍ ହର"
ହେବେ କେବେ ବର୍ଦ୍ଧ୍ୟଗର ଶୃଙ୍ଗ ସୁଦାଶ୍ରାନ୍ତି
ସ୍ୱାଗଣ ଅମ୍ବର ଅପି ନିଶାଳ ସେ ରବେ ।
କିଛି ଦୂର ଯାଇ ପଛେ ଦେଖିଲେ ସମ୍ମୁଖେ
ବିଶାଳ ବୃଷଭ ଏକ ଧବଳ ବରଣ
ଧବଳ ଅଚଳ ସମ ଅଶେଷ ଚାରୁ ଅଙ୍ଗେ
ବଙ୍କିମ ବିଷାଣ ଯାର ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ କକୁଦ
ଅଂସ ପୃଷ୍ଠ ମଧ୍ୟେ ଶୋଭେ ମେଘେ ଶୃଙ୍ଗ ଭୂଲେ;
ତା ଦେଖି ଦେବୀଙ୍କୁ ସଖୀ ପୁଛନ୍ତି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟେ
"ଶଚୀ ସକମା ମାତେଶ ! କେମନ୍ତେ ଗଢ଼ିଛି
ବିଶାଳ ଶରୀର ଏକ ବୃଷଭ ଆକାର
"ଦୂରୁଇ ପ୍ରଣମ ଏହା ଶିବଙ୍କ ବାହନ-
ଶାନ୍ତ ବୃଷଭ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ।" ଉଚ୍ଚାରନ୍ତେ ଦେବୀ
କେ ଜାଣି ଲୁଚନ୍ତେ ଚଢ଼ି ନ ପାରଣ ବାଞ୍ଛ
ଅଗ୍ରଧର କରି ଦୃତେ ଆପଣା ମଥାରେ
ନନ୍ଦିଙ୍କ ପଶ୍ଚାତେ ଯାଇ ଛୁଣ୍ଡ ହେଲେ ଭକ୍ତେ
"ଜନନୀ, ଜନନୀ, ହାଁ, ହାଁ ! ସ୍ଥିର ହୁଅ ସବେ
କିପାଇଁ ଉଦ୍ବିଗ୍ନ ଏତେ ହେଉଅଛ ବୃଥା,
ଦେହଲଦେଇଁ ବୟାଃଧାଶ ଦୂରେ ହିଂସ୍ର
ଜନ୍ତୁଂସେ କାହାକୁ କେବେ ହିଂସିଲେ କି ତାଙ୍କୁ;
ଦୂର୍ବାଦଳ ଜଳଧାରେ ଅଚଲ ଦଉଡ଼ି;"
ଏତେ କହି ଅଗ୍ରସର ବୃଷଭ ବଦନେ
ଧୀରେ ଧୀରେ ଦେଲେ ଦୂର୍ବା ଅଞ୍ଜଳି ସସ୍ନେହେ
ଘଞ୍ଚି ଅପି କିଏ ଦୂର୍ବା ନନ୍ଦିସ୍ନେ ବୃଷଭେ
ଗ୍ରୁଁ ଅଣ୍ଡି ଏଠାରେ କିଛି ଲମ୍ବ ନାହିଁ ଜୀବ ।

ହେବା କଣ୍ଠ ଧରୁ ଦୁରେ ଦେବୀଙ୍କ ପଶ୍ଚୁଁ
ଏକ ପାଦେ ଠିଆ ହୋଇ ଅନ୍ୟ ପାଦ ତୋଳି
ଅତି ସାବଧାନେ ହସ୍ତ ବଢ଼ାଇ ସନ୍ତର୍ପେ
ଅବନତେ କେଶ ହେଲୁ ଦେଲେ ଦୂର୍ବା କୃତେ ।
ଦେଖି ଦେଖି ଦୂର୍ବା ଏମେ ସ୍ୱର୍ଗିଙ୍କଲ ସସ୍ୱ
ବେଢ଼ିଲେ ସଖୀଏ ସଙ୍ଗେ ବୃଷ ଚାରିପାଶେ
ଚାରୁ ପଲ୍ଲବ ପରି ଚାରୁପଲ୍ଲବ ଗତେ,
ସଂକେ ଜଗଇ ସିନା ପ୍ରକୃତ ପୀରତ
ପ୍ରକୃତି ସ୍ୱପତ ଶକ୍ତି ହସ୍ତ ସନ୍ତରବ୍;
ଚିନ୍ତି ହଏ ଦୂର୍ବା ସ୍ତେଶ କେ ଲୁଚମ୍ ସସ୍ନେହେ-
କେଉବା ଅଣିଲେ ଜଣେ, ଆପ୍ଟୁଡ଼ାଏ ଜଣେ;
କେ ଗ୍ଲୁରାଇ ହାତ ତାର ଭ୍ରୂଗୁଁ ଜଲୁଦେ,
ଦୋଳେ ସୁକୋମଳ ହେତେ ଛୁଇଁ ଦେଖ ଆଖି
କେ ସରଣି ଶୃଙ୍ଗ କହେ କି କର୍କଶ ବାଳ ।
ଫୋଡ଼ ଦେଲେ ଭର୍ତ୍ତି ଶିବ ପାଞ୍ଚଣ କ୍ଷଣକେ,
ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରଶଂସଇ କେହି ପୁଣି ତହିଁ
ସ୍କନ୍ଧରୁ ବଙ୍କିମ ଅତି ସୁ ଲକ୍ଷଣ କିଛୁ ।
ପ୍ରଶଂସନ୍ତି ନାନାମତେ ସଖୀଏ ବୃଷଭ-
ଅଙ୍ଗ କୋମଳତା, କେହି କାନ୍ତି ବିଶାଳତା
ଲୁଚରତା କକୁଦର, ସୁଶୀଳତା କେହି ।
ସ୍ମିତ ସୁପଦାସ ପ୍ରିୟା ଦେବୀଙ୍କୁ ଅଳକେ
ଦୃଶ୍ଚିତ ବଦନାମୃତ ଅବନ୍ଧ ବସନେ
ସଙ୍କେତେ ନମ୍ବକ ଚୋରେଣାଙ୍କୁ ତାହିଁ
ଦର୍ଶାଏ ବୃଷଭ ଜନ୍ମ ସବର ପଶ୍ଚାତୁ
ଦେବୀଙ୍କ ଅଲକ୍ଷେ, ଗୁହ୍ଣି ଦେବୀଙ୍କୁ ଦର୍ଶାଏ
ଦନ୍ତେ ସ୍ମିତି ଓଷ୍ଠ ଚଏ ଲୁଚାଇ ତାହାକୁ,
ଦେଖି ସେ ରହସ୍ୟ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ହାସ୍ୟପ୍ରିୟା ସଖୀ
ଡେଲି ଦ୍ରୁତେ ବଶାଙ୍କୁ ଅପସରେ ତହିଁ
କରେ ଲୁଲ ଯିବା ସୁଶ୍ରେ ନନ୍ଦନ ଛାନ୍ଦନେ
ନା-ନା ରବ କରୁଥିଲ—ଶିବଙ୍କ ମନ୍ଦିରେ

ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଜନ ସମ୍ମୁଖରେ ଏହି ରୂପେ ସିନା—
ଶାନ୍ତିର ନନ୍ଦନ ବ୍ୟଙ୍ଗ ତାଙ୍କର ଅଗ୍ରରେ ।
ସୁଷମା ଏହି ଉଦ୍ୟାନରେ ଏକା ଅଙ୍ଗ ଭୂଷା,
କନ୍ଦର୍ପ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ଯହିଁ ଶୀତାଭାର ଭର,
ବନ ଘାସ, ଶିଳ ଅଙ୍ଗ ଅନ୍ତ ଉଷ୍ମ ଅଙ୍ଗ ।
ଯଦ୍ୟପି ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସକଳ ଜାଣନ୍ତି ନିଷ୍ଠରେ
ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ନ ଜାଣନ୍ତି ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗର ଏହା
ଅଙ୍ଗ ସ୍ପର୍ଶ ଅନ୍ନ ଯଥା ତାଙ୍କ ଉତ୍ତରତା
ନ ଜାଣନ୍ତି ବୃଦ୍ଧ ସ୍ଥୂଳ, ସ୍ଥୂଳଜନ ଅସ୍ଥା;
ତନ୍ତୁ ସୂତଲୁଚି ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ, ସେ ଦର୍ପଣ
ଧୂଳି ସଙ୍ଗ ବିସ୍ତାରୀ ଦେଶେ; ସମ୍ମୁଖେ ବା,
ତାଙ୍କ ଦେହେ ଧୂଳି ଦେବା; ଜାଣି ନ ଜାଣିଲା
ସବୁ ରହସ୍ୟରେ ଥିବେ; ସାମ୍ମୁଖ୍ୟ ଭ୍ରଷ୍ଟ
ସେହିଠା ନ ଜାଣନ୍ତି କଥା । ଏହି ରୂପେ ସିନା,
ସ୍ଥୂଳଜନ ଦୃଶ୍ୟ ତାର ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସ୍ୱପନେ ।
ଦୂରୁଁ ଦେଖି ବୃକ୍ଷ-ବର ନବଯାତ୍ରୀ ଦଳ
ଚାଲିଲେ ଦ୍ରୁତରେ ସ୍ନିଗ୍ଧ ବଧୂ-ବଧୂ-ବୃନ୍ଦେ,
ତାଳନ୍ତି ପଶ୍ଚାତେ ସ୍ୱର୍ଗୀ ସେବିକଣୀ ବୃନ୍ଦରୁ
ପଶ୍ଚାତେ ନରେଶୀ ବୃଦ୍ଧ ରୋଧି ଗତ ସରେଣି
ବହି ଯାଏ ସ୍ରୋତ ଯଥା ଯାହିଁ ଯାହିଁ ପଥେ,
ବାଧାଦିଏ ଗତ ଯେତେ ସେପଥେ ଉପଳ;
ବଶୀକ ପଦାଶ୍ରୀତାର ସ୍ରୋତ-ଗତ-ରୋଧୀ,
ଦୂର୍ମ୍ମାଳି ସ୍ୱୟଂରେ ସଙ୍ଗ ପଳାଇ ଦ୍ରୁତର ।
ଅଗ୍ରସର ଶଙ୍ଗେ ସର୍ବେ ଦେଖିଲେ ସମ୍ମୁଖେ
ପ୍ରଶସ୍ତ ମଣ୍ଡପ ଏକ ବହ୍ନିଜ୍ୱାଳ ତଳେ
ସ୍ଥିରମିତ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ସଜା ମାଣିକ୍ୟ ମୁକ୍ତାରେ
ଭୂତଳେ ଅତୁଳନୀୟ ସେ ମଣ୍ଡପ-ଶୋଭା
ହେମନ୍ତେ ବର୍ଣ୍ଣିବ କିଏ ଏଥିର ଗଣନା;
ସେ ମଣ୍ଡପେ ବସିଛନ୍ତି ଶିବଭକ୍ତବୃନ୍ଦ
ଶତ ଶତ କେତେ ପାଶେ ମହୋଲ୍ଲାସ ମନେ ।

ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗେ, ପଦ୍ମାସନେ, ସିଦ୍ଧାସନେ କେହି
କୂର୍ମ୍ମାସନେ ପରି କେହି ଅନନ୍ୟ ଆସନେ ।
ଶିରେ ଜଟାଜ୍ୱାଳ ଜାଳ ଜଟାର ଆକାର,
ଭସ୍ମିତ ଭୂଷଣ ଅଙ୍ଗ ଗଳେ ଅକ୍ଷମାଳା,
ଦଣ୍ଡ ତାମ୍ର ଜଳ କେହି ଚନ୍ଦନ ଚର୍ଚ୍ଚିତ,
ସିଦ୍ଧାସ୍ଥଳ ଶିବସ୍ତୁତି ପଢନ୍ତି ସ୍ୱସ୍ୱରେ ।
ଜଳେ ଧୂପ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ନାଦ ସୁବାସିତ ଦ୍ରବ୍ୟ,
କର୍ପୂର, ଚନ୍ଦନ, ଘୃତ, ପୁଷ୍ପ ସର୍ଣ୍ଣ ଯଗି
କୃଷ୍ଣ, ପୀତ, ଶ୍ୱେତ ଆଦ ରକ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣର
ସ୍ତମ୍ଭର ସକଳ ରମ୍ୟ ନାଗେଶ୍ୱର ଆଦ
ଅଗଣିତ ବହୁଦଳ ସ୍ତୂପାକାରେ କାହିଁ
ମିଶ୍ରିତ ଅକ୍ଷତ ସହ ଶୁଭ୍ର ସୁବାସିତ
ଭର୍ତ୍ତି ଅଛି ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ; କି ସୁନ୍ଦର ଦୃଶ୍ୟ !
ଉଠେ ଗନ୍ଧ ଧୂମ ସହ ପବନ ସଂଯୋଗେ
ଦଶ ଦିଗନ୍ତର ଦୂର ସୁରଭିତ କରେ ।
ପୂର୍ବର-ଚରିତ ଯାଁର ପୂରଚାରୀ ଯେତେ,
ସର୍ବେ ଜନରେଜିମ୍ବ ଏଥି, ନର ଗଣ ଯଥା
ଲଭନ୍ତି ଯୀବତା ସନ୍ଧି ଶୀର୍ଷର୍ନ୍ତ ଶରଣେ ।
କାମ,—ସିନ୍ଧୁ-ଜାତବାର୍ତ୍ତି ସଦୃଶ ମୋହାନ୍ଧ
ବସ୍ତୁ-ବଂଶଜାଣେ ମନେ ସଙ୍ଗ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଦାତା;
କ୍ରୋଧ,—ଲୋହିତାକ୍ଷ, କ୍ରୂର-କର୍ମା, ଉଗ୍ରମୂର୍ତ୍ତି,
ବିବେକ ମର୍ଦ୍ଦନକାରୀ ଭୟ-ଅଗ୍ନି-ମୂର୍ତ୍ତି;
ଲୋଭ,—ଅଗ୍ନିସମ ସଦାତୃପ୍ତ ମିଷ୍ଟଭୂଷୀ
ମସି-କୃଷ୍ଣ-ବସ୍ତ୍ର, ସେବୀ ଜିହ୍ୱା ଲାଳହାରୁ;
ମୋହ,—ଯାହା ଦ୍ୱାରେ ପୁଷ୍ପହାର ଦେଇ କରି
ଭବ ଦୃଢ଼ ପାଶ, ମାୟା ଅପୋଷାଙ୍କ ଏହା;
ମଦ,—ବାସ୍ତୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭସ୍ତ୍ରା ସମ ସ୍ଫୀତମନା;
ଅଙ୍ଗ ଘେନି ସର୍ବଜ୍ଞରେ, ସ୍ୱ ଭ୍ର ତୋଳି ବଡ;
ଈର୍ଷା;—ଦଗ୍ଧ କର୍ଣ୍ଣ ନକ ଦଗ୍ଧାରେ ସରେ
ଶୁଷ୍କାର୍ଥ, ବିମର୍ଷ ଯଥା ସନ୍ତପ୍ତା ଶୋଷୀ;

ସୂକ୍ଷ୍ମ ଯଥା ଶବ୍ଦ ସୂକ୍ଷ୍ମତମ, ଦୂରଂଗମୀ ପର ସୁଦୃଶ;
ଅଶ୍ରୁ,—ସଞ୍ଚିତ ଯଥା ହିମକଣ ଶୀତେ
ଅଦ୍ଭୁତ ଲକ୍ଷଣ ଜଣେ ଜଣେ କାଲୁ ତାଙ୍କି,
ଦନ୍ତ ଦନ୍ତ ଲମ୍ବ ଯାଏ କର୍ଣ୍ଣରନ୍ଧ୍ର-ମୂଳ,
ଅଦ୍ଭୁତଶ୍ରୀ ମୁଖରେ ମୁକୁଳ ନିଃଶ୍ୱାସ ଅନଳ,
କେତେକ କପାଳ ଥାଇ ଶଙ୍ଖ ଚକ୍ଷୁ ଏକଦେଶେ
କେତେକ ଶିରେ ଅଙ୍ଗ ଗ୍ରୀବା ଶେଷ ଥାରେ ଶ୍ୱାସ
ବାନ୍ତଗ୍ରୁ ଗାଲେ ଥରେ ଅନ୍ୟ ପଶ୍ଚାତ୍ ଗତ
ଯଥା ଶାଳ୍ମଳୀ ତରୁଗୀ, କେତେକ ସର୍ପସିକ୍ତ,
ଯଥା ସର୍ପ ବେଷ୍ଟିତ, କେତେକ ପୁନ୍ଦଳିତ
ବଲ୍ମୀକ-ଶୀର୍ଷ ଯଥା ଶୁଷ୍କ ବୃକ୍ଷ ଅଗ୍ର;
କ୍ଷୁଧା,—କୁଞ୍ଚିତ ଲଲାଟ-ନାସା-ଭ୍ରୁ-ନେତ୍ର-
ଦ୍ୱାର ଗର୍ତ୍ତ କଷ୍ଟାକ୍ତ ସଙ୍କୁଚିତ କେତେକ,
କଙ୍କାଳର ଗାତ ହେଉ ସବୁ ତାହା ଦେଖି,
ସ୍ପୃଷ୍ଟ ବାକ୍ୟ ଦେହ ବର୍ଣ୍ଣ । ଛି ! ଛି ! ବା କୁଅଁକା;
ମିଥ୍ୟା,—ଅସ୍ୱଚ୍ଛ ଯା ରୂପ, ଶବ୍ଦ ବାଷ୍ପ,
ଯଥା ଶୋଧନ ଗଗନେ ; ଦ୍ୱାଁ ନଷ୍ଟ ଯଥା
ଅଭିନବେ ବଦଳାଏ କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ରୂପ
ସତତ ଦେଖାଇ ଥାଏ ବ୍ୟସ୍ତେ ତାକୁ ରୂପେ
ତୋଷି ସେ ବଦେଶ କରି ଅଙ୍ଗେ ତାହାର
ଶ୍ରୀହୀନ ଅବାରେ ଯଥା ଧୂମ ଲଗ୍ନ,
ସ୍ୱଚ୍ଛ ଗତ ବାତ ଯାକେ ସ୍ପର୍ଶନ୍ତୁ କମ୍ପ;
କପଟ,—କୁଟିଳାଗ୍ରସ୍ତ, ମିଷ୍ଟଭାଷୀ କଣ୍ଠ
ନିଃଶବ୍ଦ ଗୁରୁ ଯଥା ମହାକାଳ ଫଣ,
ଉଦ୍‌ଗତ ଉପ୍ରାଦନେ ତତ୍‌କ୍ଷଣ ସଦା,
ଅମ୍ଳ ଯଥା କ୍ଷୀର ଗାର ତକ୍ରର କାରଣେ ।
ଏ ଅଦ୍ଭୁତ ଦେବତାଙ୍କ ସୂକ୍ଷ୍ମ ନ ଥାନ୍ତି ଏ ପୁରେ
ମହୋତ୍ସବ ଶାଳରେ ଯଥା ମହୋତ୍ସବ ଘଣ;
ଦେହ ମନ ପରମାର୍ଥ ଦେଗ ଶୋଭ ଯେବେ
ବ୍ୟାଘ୍ର ଶ୍ୱେତ ଖଣ୍ଡ, ବନ୍ଧୁ ତତ୍ତ୍ୱୋଲାଇ କମ୍ପା

ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ, ସ୍ପଷ୍ଟ ଦୁଷ୍ଟ ମଡ଼ାଡ଼ାଡ଼ି ଯେତେ,
ଏ ତାଙ୍କର କେଶ ନାହିଁ ବିପୁଳର ପୁରେ;
ଶୀତ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ବର୍ଷା ଯଥା ନ ଥାଏ ବସନ୍ତେ ।
ଅତଏବ ଏହି ଦୃଶ୍ୟ, କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ
ନନ୍ଦୀ ଦୁଆରେ ଆସି ହେଲେ ଉପସ୍ଥିତ ।
ଦେଖିଲେ ଦୁଆରେ ଦୁଇ ଜଟା-ଜୁଟ-ଧାରୀ
ତପସ୍ୱୀ ବିଶ୍ୱନାଥ କରେ, ଶାନ୍ତ ରୂପ ସମ-
ଜାତ୍ୟ, ସୁଦର୍ଶ ସବଳ, ଭସ୍ମ ବିଲେପିତ
ଅଙ୍ଗ, ତ୍ରିପୁଣ୍ଡ୍ର ଭାଲେ, ସିଂହଦ୍ୱାରେ ଦ୍ୱାର
ରକ୍ଷୀ ଦେବାଙ୍କୁ ଜଣେ, ପ୍ରଣମିଲେ ଦେବୀ-
ପଦେ ସମ୍ମ ସେ ଭକ୍ତ, ଆଶିଷି ଦୁହିଙ୍କୁ
ଦେବୀ ପୁଚ୍ଛିଲେ ସସ୍ନେହେ "କୁଶଳତ ବତ୍ସ"?
"କୁଶଳ ମା ତବ ଆଶୀର୍ବାଦେ" କରଯୋଡ଼
କହେ ନନ୍ଦୀ "ଏ ଆଜ୍ଞା ମା କହ ଦାସେ, ହେଲେ
ଜ୍ଞାତ ତା'ଙ୍କର ହେତୁ ।" "ମମ ଆଗମନ ବାର୍ତ୍ତା
ଜଣାଅ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ।" କହିଲେ "ଯେ ଆଜ୍ଞା ମା"
ବୋଲି ନନ୍ଦୀ ଗଲା, ଭୀଷଣ ଦର୍ଶନ ନନ୍ଦୀ
ଦେଖିଲେହେଁ ଜନନୀ; ଭୀମ ରୂପେ ନମ୍ର ଗୁଣ
ବିରାଜେ ଯଦ୍ୟପି ଅଗ୍ନି ଅଙ୍ଗେ ଶୀତଳତା ।
ପର କମ୍ପା ଉପଳାନ୍ତେ କୋମଳତା ସମ;
ତଥାପି ଦୁଷ୍ଟାତ୍ମା ତା'ର ଘୃଣା ନୁହେଁ ଭବେ ।
ଭୁଜି ମାଳା ସମାକୁଳ ପାଶବାର ବାତ୍ୟେ
ହେବେନ୍ଦେହେଁ ଭୀଷଣ ଦର୍ଶୀ ନ ଥାଏ କି ଗର୍ଭେ
ମୁକ୍ତା ମାଣିକ୍ୟ ଆଦ ମହାର୍ଘ ରତନ,
କରିବାକୁ ରହାଙ୍କର ନାମର ସାର୍ଥକ—!
କ୍ଷଣ ପରେ ନନ୍ଦୀ ପୁଣି ସିଂହଦ୍ୱାରେ ଆସି
ଶଙ୍କୀଙ୍କ ଚରଣେ ପଶି ହେଲେ ଉପସ୍ଥିତ
ସେ ନିଜର ଦାସଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି ବନ୍ଦନା ସମ
ଧରିଲ୍ମ ଶଙ୍କରାଙ୍କ ଅଧିକ କରି ଦେଲେ;
କମ୍ପା ଦେବଦୂତ ଯଥା ନନ୍ଦନ ସଂଯୋଗେ

ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ଅନ୍ୟ ଧର୍ମ ପାଳୁଛନ୍ତି ଉଗ୍ର ସେ ।
ଧର୍ମାଚାର୍ଯ୍ୟେ ପଚାରିଲେ. ପ୍ରବେଶିଲେ ପୁରେ
ଏବେ ଏବେ ପ୍ରବେଶିଲେ ଶଚୀ ବିଷଣ୍ଣମନା
ଘେନି, ଘଟ-ପ୍ରଦତ୍ତ, ସ୍ୱଜନ ଦେବଙ୍କୁ;
ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଇନ୍ଦ୍ର ସଙ୍ଗେ ସବୁ ପ୍ରଦତ୍ତ ।
ଶିର ନୁଆଁଇ ଅଣାଇଲେ " ମନୋବାଞ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ
ହେଉ ଅଚିରେ ସବୁଙ୍କ "ବୋଲି ସୂଚାଇ
ଦେବଙ୍କ ଆଶୀର୍ବାଦ ଶୁଣି, ଶୀଘ୍ର ପଦ୍ମାସ୍ୟା—
ଅହୋ ମୁଖଙ୍କ ହୃଦୟେ, ଉତ୍ଫୁଲ୍ଲବଦନା
ପତି ଚରଣାରବିନ୍ଦ, ସତ-ବାକ୍ୟ ନିର୍ଯାସ
କେବେ ନୋହୁ ଜାଗିଣ । ଏବେ ଏବେ ନାମ
ଧରି ଜନ୍ମାଇ ସବୁକେ, ତପୋବଳ ଉପେକ୍ଷି
ଆବ ଦେଖୁ ବୁଝିଲୁ, ଜଣାଇଲେ ସ୍ୱଜନ
ଦେବୀ ସର୍ବଙ୍କୁ ବନ୍ଧାଇ, କଷ୍ଟେ କହିଲେ
ଭର୍ତ୍ତ୍ରୀ ଅଶ୍ରୁ ତ'ପତି ପ୍ରିୟା, "ଶତ୍ରୁଙ୍କୁ ବଧି-
ବଧି କେ ସମର୍ଥ ହେବେ ।" ଭାଷିଲେ ସ୍ୱା-
ଦେବୀ "କେହି ନୁହେ, ଦେବ ! ଯେ ଯାହା କରଇ
ତାହା ଅବଶ୍ୟ ଭୋଗିବ, କିନ୍ତୁ ଏଇ ବାହ୍ୟ-
ଭେଦ, ଜ୍ଞାନ ନେତ୍ରେ ଜାଣି ଶୁଣି, ମୂର୍ଖ ନେତ୍ରେ
କାନ୍ଦି ଭାଷ, କଦାପି ନୁହଇ ସତ୍ୟ ଧର୍ମ-ଶାସ୍ତ୍ର
ଚକ୍ଷେ ଅବର୍ଣ୍ଣିଲେ ପୁନଃ ସତୀ "ସତ୍ୟ ଦେବ !
ଧର୍ମ ଜଗତର ମୂଳ ଧର୍ମରୁ ଜନମ
ଧର୍ମରୁ ମୋକ୍ଷ ଭୁ ଲୋକେ ଦୁଃଖ ସୁଖ ଯେତେ;
ଏହି ଧର୍ମ ଶାସ୍ତ୍ର ଶିଖା ଅଛି ଦେହ ଧାରି
ନିର୍ବିକାର ନିରାକାର ସଦାନନ୍ଦ ଭୂମି,
ଯେତେବେଳେ ଦେହ ଦୁଃଖ-ସୁଖ ତେତେବେଳେ,
ଛାଡ଼ି ଦେବେ ଧର୍ମ ସୂତ୍ର ମଧ୍ୟ ପୁଣ୍ୟ ପନ୍ଥି
ନୀତି କରମ, ଭକ୍ତି, ଜ୍ଞାନ ଯୋଗାଶ୍ରିତ
ନିର୍ବାଣ ସୁଖର ଆଶା ଶୁଭ୍ରତେ ଶାଶ୍ୱତ
ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ସାଗରେ ଶାନ୍ତିମୟୀ ଧାମେ,
ଭଗବାନ୍‌ଙ୍କ ଶ୍ରୀପଦ ଯଥା ମକରନ୍ଦ ଆସ୍ୱାଦ
ଲଭିବା ଏ ଯେଉଁବ ତାର ଶକ୍ତି ଆକର୍ଷଣୀ,
ଜବା ଅଗ୍ନି ଶାନ୍ତି ଯଥା ଲଭନ୍ତ ନ ଯାଇ ।"
ଚିତ୍ରସ୍ଥ ମୁକ୍ତ ପଞ୍ଚ ସତୀଙ୍କ ବଚନେ
ପୁଷ୍ପ ଶୋକ ଯଥା ତାପ ଯୋଗେ ପଙ୍କଃ ଯଥା,
ପଦ୍ମିନୀ ରୋହିଣୀ ହୃଦେ ପଡ଼ିଲା ଝଡ଼ୁଲ ।
"କି ଦେଖ ଲେଖିଥିଲୁ ବିଧି ଏ ପୋଡ଼ା କପାଳେ
ହାୟ ! କେ କହିବ ମୋତେ ! ଭୁମ୍ଭମାନଙ୍କ ମାରେ
କେ ଅଛି ଏ ଦୁଃଖିନୀର ଏଥାର ସଂସାରେ "
ଭାଷି ଗଦ ଗଦ ସ୍ୱରେ କହିଲେ ରୋହିଣୀ
ଚାହିଁ ସତୀ-ପଦ୍ମମୁଖେ, ଭୁଷ୍ଟ ଅଶ୍ରୁ ବାହି;
ଗାଲେ ଯଥା ପୌତ୍ରଶ୍ରୁତି ଜଳପଦ୍ମ ପତ୍ରେ
ଝୁଲ ଲର୍ଦ୍ଦି ନିଳ କଲେ ଅନ୍ତରକ୍ଷ ଜଳ
ଦୂରନ୍ତ ଶରୀରେ ତାର ଶାନ୍ତୁଙ୍କ ମୁଖାବନେ ।
"ପାଷ୍ଠଜ୍ଞିଣୀ ଦୁଃଖଶିଳି ହରନ୍ତୁ ପ୍ରଶାନ୍ତ
ଦୁଃଖ ଧର୍ମ କାନ୍ଦ ଅତ୍ ଅଦ୍ଭୁତ କଳ୍ୟାଣୀ,"
ଅଶ୍ୱିନି ଶଙ୍କର ପ୍ରିୟା କହନ୍ତି ରୋହିଣୀ
କହିଲ କରୁଣ ସ୍ୱରେ ଦୃଷ୍ଟି ଷଣେ ପୁଣି
"କ୍ଷ୍ମୁପିତା ସବୁ ବଧି ବୋଲନ୍ତି ଜଗତେ
ଏହିକ ତାଙ୍କର ବିଧି ! ନିଜ ସୁତେ ଦୁଃଖ
ଦେବା, ପ୍ରୀତିବେ ଅନେକ-ଦୁଃଖ, ଲୋକେ ଶେଷ
ପୁଣି, ବର୍ଷ ଦେଖ ତାଙ୍କ ଦୁଃଖ, ପିତାପରେ
ସଙ୍ଗ ଦୁଃଖୀ; ପ୍ରଜା ଯଥା ଥାଇ ସର୍ବେ ବିଶ୍ୱ-
ବାସୀ ସଦା ତପ୍ତ ହୃଦାପରେ, ଏ କେମନ୍ତ
ବିଧି ମାତେ ନ ପାରଇ ବୁଝି, ହେଉ ମା
ଭୂତ ମାତେ ! ଜ୍ଞାନହୀନା ପୁଣି, କି କହିବ
ଅଧିକ ବିଧି ଏହା ଶୁଭଦେଶ କାଳେ";
"କିଆଁ ନିନ୍ଦ ବିଧି-ବିଧି ବୃଥା ମା କଲ୍ୟାଣୀ ?
ଭାଗ୍ୟ ଦୋଷେ ଦୋଷୀ ନର ନ ଦେଖଇ ବୋଲି
ଧନକବୁ ଦୋଷ ଦେବା ଉଚିତ କି ତାଙ୍କୁ;

ଯେତେ ବୁଝାଇଲେ କେବେ ବୁଝେ କି ବାଳକ
ଯୌବନ ମାଧୁରୀ କିମ୍ବା ଜ୍ଞାନ ଗରିମାର;
କହ ସେବୁ ବୁଝାଇଲେ କ ବୁଝଇ କିଛି !
କିପାଇଁ ନ ବୁଝେ ଶିଶୁ କାରଣ ତାହାର,
ନ ଭୁଞ୍ଜିଛି ଜୀବନେ ସେ କଦାପି ଏସବୁ,
ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜନମ ନ ହେବ ଯଥାର୍ଥ କେହୁ
ଶାସ୍ତ୍ରର ଗୁପତତ୍ତ୍ୱ କେବେ ବୁଝାଏ ତାହାକୁ
ଯାଏକ ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱାଦୁ କେ ଥି କହ ବୁଝାଇ ?
ଯେତେବେଳେ ଅଶାନ୍ତ ତୃଷା ଜନ୍ମିବ ପ୍ରାଣେ,
ଅନୁଭବ ଅନୁଭବେ ନିଜଇ କେବଳ,
ତୃଷା ନିବାରିବ ଏହା ଶାସ୍ତ୍ରବେଦ୍ୟ ସଦା ।
ଦେଖ ଦୁଃଖ ହେଉଅଛି କି ନ ପାରଇ ବୁଝି
ସେ ହେତୁ ତାଙ୍କୁ ଭୁଲ ଅଧର୍ମିକ ସତ୍ୟ ।
ସତ୍ୟ ବୋଲି କାରଣ ଶିଶୁ ଜାଣି ପ୍ରାରମ୍ଭେ
ମୁକୁରେ ନିରେଖି ଗଡ଼ି ଧରିବାକୁ ତାକୁ
ବସ୍ତୁ ପ୍ରାପ୍ତେ ଭ୍ରମ ଏହା ଜାଣେ ନିଜେ ନିଜେ
ବୁଝାଇଲେ କିଣ୍ଡ କହୁ ବୁଝେ କି ଏ କଥା ?
ଜାଗ୍ରତ ସୁଷୁପ୍ତି ସ୍ୱପ୍ନ ଏ ତିନି ଅବସ୍ଥା
ଯାହା, ତାହାର ଦରଶନ ଭୁଞ୍ଜେ ରେ ଯେସନ୍ତ
(ଏତେନ୍ତେ ଅବସ୍ଥାଏ ଯୋଗୀଙ୍କର ଜନ
ସବୁ ଖୁବୁ ଦନ୍ତାକୁ ଲଭ୍ୟ ବସ୍ତୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଫଳ)
କାଳେଣ ସେ ସଂସାରଙ୍କୁ ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ପ୍ରାୟ,
ସତ୍ୟ ପ୍ରାୟ ହୁଏ ଯାହା ସତ୍ୟ ଦର୍ଶନେ କହୁ
ଅଜ୍ଞାନୀ ଭ୍ରାନ୍ତିରେ ଧ୍ରୁବ ଅଳୀକ ନୟନେ;
ବହୁତ ଥାଏ କି ଜନ ! ବଳକାରେ କାହିଁ
ସତ୍ୟବାଣୀ ପ୍ରତୀତ ନ ହୁଏ ଲୋକେ !
ଯେତେବେଳ ପ୍ରକୃତ ଶାନ୍ତି ନ ଲଭଇ ଜୀବ
କି ।। ସେ କଥି ରହସ୍ୟ ନ ପାରଇ ବୁଝି
ଯେତେବେଳେ ନ ହେବ ସେ ଭୁଗନ୍ତୁ ଅବସ୍ଥା
ଏ ଅବସ୍ଥା ପ୍ରାପ୍ତ ଯୋଗୀ ମହାତ୍ମା ସକଳେ-
କହନ୍ତି ବୁଝାଇ ସର୍ବେ ଉପଦେଶ ଛଳେ,
ଏ ସଂସାର ଜୀବନେତ ସ୍ୱର୍ଗ ସ୍ୱପନ
ଯେଉଁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଥାଏ କେହି ସ୍ୱପନ ଦର୍ଶନ
ସତ୍ୟାସତ୍ୟ ବୁଝିବାର ନ ଥାଏ ଜଗତ
ଭୁଞ୍ଜିଥାଇ ସ୍ୱପ୍ନ ଯେତେ ସ୍ୱପ୍ନ ସେ ଜାଗତ,
କାରଣ ପୁଣି ଧ୍ରୁବ ସେହି, ସେ ବୁଦ୍ଧ ଜଗତର
ଏକମାତ୍ର ସ୍ରଷ୍ଟା, ସ୍ରଷ୍ଟା, କେହି ଅନ୍ୟ କେହୁ
ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତା ଯାକୁ ନ ହେ ଜୀବ୍ୟ ସେ ତତ୍ତ୍ୱ,
ତେସନ ଏ କହେ କଥା, ବଳିଆ ନିଜଙ୍କ-
ଭୁଜେ ଭବ ହେଉ ପୁଣି, ମୃଗତୃଷ୍ଣା ଦେଖି
ଯଥା ମୃଗ ନ ବୁଝେ ସେ, ଜଳ କହି ତାକୁ
ଧାଇଁଲୁ ତା' ପଛ ମାତ୍ର ଜଳ ତ ନାହିଁ ତହିଁ?
ଅନୁଭବେ ଯାକୁ ଜୀବ ପ୍ରକୃତ ଜାଗ୍ରତ
ନିଶ୍ଚୟ ମାୟାସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖେ ଭୁଲିଛି ସେତାକୁ
ଭୁଞ୍ଜିବାଏ ସଙ୍ଗାତ୍ମ ମୁଣ୍ଡବୁ ତାର
ଲଭିଲୁ ସେ ପାପୁତ ସୁଖ ଜୀବନ୍ମୁକ୍ତ ହୋଇ
ପ୍ରାଣର ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ପ୍ରାପ୍ତି ଅନନ୍ତାରେ ଯଥା
ବନସ୍ଥ ଥିଲେ, ପୁଣି ସେଥି ପରମହଂସ
କରଏ ଦର୍ଶନେ ମୁକ୍ତି ନାଶି ତାର ଭକ୍ତି ।"
ଶଙ୍କର ପ୍ରସାଦ ଯେସନ ନନ୍ଦୀ ମହାମତେ
ହେଲେ ହର୍ଷିତ, ତହୁଁ ଶଙ୍କରୀ ଇଙ୍ଗିତେ,
ହେଲେ ନନ୍ଦୀ ଧନ୍ୟ ପ୍ରସାଦ ଶାପରେ
ସାନନ୍ଦେ ଭକ୍ତିରେ ଦେବ ସର୍ବ ଶ୍ରେଷ୍ଠ,
ଚଳିଲେ ପ୍ରଣମି ସେ ଶିବ ଦର୍ଶନେ ।
ଦେଖିଲା ପୁଷ୍ପର ପ୍ରକର ମଧ୍ୟ ସମ୍ମୁଖେ
ଥିଲା କମଳରେ ଦାନକେ ବସି ଗୁଣି ଦ୍ରୁଷ୍ଟ
ଧୂଳିସ୍ଥ ଜଳରେ ଅତି ଶୀତ କଣିଥର,
ଅଛନ୍ତି ଫୁଟିଲ ଦଳ ଦଳି ନାରଙ୍ଗକଳ,
ବାଜେନ ଶଙ୍ଖ ସଙ୍ଗେ ଅଧ ମଧୁର ନିନାଦେ,
ତହିଁ ବାଟଛୁ ପିଟି ତହିଁ କୋ ପରଶ ଚନ୍ଦନ

ମିଶାଇ କେଶର ଶ୍ୱେତ କର୍ପୂର ଧୂପ
ଦିଅ ସୁ-ସୌରଭ ଯାଇ ପୂରଇ ପୁରି ।
ଯାଞ୍ଚେ ନ କରଣ୍ଡ ଶଙ୍ଖ ଦେବ ନମ୍ର ସ୍ୱର
କେତେ 'ଓଁ ସ୍ୱାହା' ଧ୍ୱନି 'ସ୍ୱାହା ସ୍ୱଧା' ସ୍ୱର
ଦେବଙ୍କ ଦର୍ଶନ ମନ ନାଚଇ ସୁଖାସ୍ତୁ
ବନ୍ଦେ ଦେଶ ଜାତ ତାଙ୍କ ଦେଖନ୍ତେ ଲାଗି
ଲକ୍ଷପାତ୍ରେ କାଞ୍ଚନ ଦୋଳରେ ବନ୍ଧୁ ବନ୍ଧୁ ସର୍ଭ
ଫୁଲ୍ଲ ଅରବିନ୍ଦ ଶୋଭନ୍ତି ନୀଳ ନଭ;
ଦର ଦର ଯାଏ ସର୍ଭ ବଳ୍ଗ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଅସ୍ତ୍ର
ଶୈଳୀ କର୍ଣ୍ଣ ବେଣୀ ଚନ୍ଦ୍ର; ଚାମର ଆଦି
ଯୋଗ ନଏ ବୃଦ୍ଧିଙ୍କ ଦେବଙ୍କ ଦନ୍ଦନ
ଦ ସ୍ୱରକଳ-ତଳ-ପ୍ରବୃ-ଗାଣି-ମାର୍ଜ୍ଜନରେ
ଗୋବିନ୍ଦ ଦେଇ ଦେବତ ଧାଏ ଧାଇ ଥାଇ ଧ୍ୱନି;
ଶଙ୍ଖ ଧ୍ୱନି ଘଣ୍ଟ ଘଣ୍ଟ ଉଠେ ଭୂର୍ଜ୍ଜ ପୁରେ
ଜଣାଇ ମୃଦଙ୍ଗ-ଧ୍ୱନି ମଙ୍ଗଳ ବାଦ୍ୟ
ପ୍ରଶଂସ ଅନନ୍ତ ଯୋଗେ ଦେଖ ସବୁରେ
ବାଜଇ ଦଣ୍ଡ ଦେଖେ ଯହିଁ ଯାଏ ତହିଁ;
ବଶିଷ୍ଠନ୍ତି ହେମ୍ବାବର ଅନନ୍ତ ଅଶନେ
ପିଣ୍ଡାହରେ ଦେଖନ୍ତି ଯୋଗୀବର ଦଳ,
ଗୀତକ ଲକ୍ଷ ପଢ଼ି ଉଠେ ଥିବା ଥିବ ।
ଲୁଣ୍ଠି ତାଳତଳେ ଦେଖ ବିଟକୋଟଗଣ ରେ
ଶିବେ ବଦ୍ଧ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଦଃ ଲାଖ ହିରୁ,
ଯଦି କାଳ କଲ୍ଲୋଳମୟୀ ଯାଇ ଦେଖ ଥାଇ,
ବଦନ ଶୁଭ୍ରାନନ୍ଦ ଜଣି ସାରଦ ରଜତ ।
ସୁ-ଷିତ ବଶାଳ ଅନନ୍ତ ଦୀପେ ଉତ୍ସବେ,
ଦେଖାଇନ୍ତି ଭୂଷଣ ପ୍ରବନ୍ଧ ଉଷ ଶିବ କରେ,
ସଜ୍ଜ ହାର ଭୂଷେ, ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଉଦ୍ୟାନ ତାରେ
ନବନିଧି ଦେବୀ ଦେବଙ୍କ ବ୍ରହ୍ମ ସର୍ପ ବିଭୂଷିତ;
ଭୂଷଣ ଯେ ସର୍ପ ଶିରେ ମଣି ଶୋଭେ ପୁଣି
ଶାଳବନ ହାର ହାରେ ତାରକା ବି ଅବା,
ଅଙ୍ଗ ଅସ୍ତ୍ର, ଧର୍ମ ନଳ, ମଣି ଚାରିକାରେ ।
ଭବେର ଅଷ୍ଟମାଳ ପୁଷ୍ପ ବିଭୂତି ଲଭୁତ ।
ଏମନ୍ତ ସୁନ୍ଦର କଥା ଏଣୁ ପ୍ରିୟାଶେ ।
ଯେଉଁମାନେ ଭକ୍ତି ଭବେ ମନ୍ଦିରେ ପଶିଲେ
ସ୍ୱାମୀ ଦେବୀ ଦିବ୍ୟ ସବଂ ଶକ୍ତି ଧନିନ୍ତ
କହିଲେ ସମ୍ମୁଖ ସତ ସ୍ୱାମୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀ
ଅଧେ ! ଅସିନ୍ତି ହୃଦ୍ଦେବ ଦ୍ୱାରେ
ସତେ, ଧନ୍ୟଶାନ୍ତ ଅଣ୍ଡ ତବ ଚରଣେ
ମିଳେ, ଦେଖ, ପ୍ରାଣମନ୍ତ୍ର ପଢ଼ ତତ ଶାନ୍ତି—
ଶୀଘ୍ର ପ୍ରେମ, ଅଶୀର୍ବାଦ ଅର୍ପିତ ତବ ।”
ଭକ୍ତି ନ ଦେଖନ୍ତି ହରି ଅଶ୍ରୁ ଲୋଚ ଦିଶି
ଅଟକିଲେ ଶିକ୍ଷେ ଦେଖ ହାଥ ଦେଇ ।
ଦେଖିଲେ ଧ୍ୟାନେ ପୁଣି ଦେଖ ମୂର୍ତ୍ତି ସଦା
ସୁଖ ଜଳାଶୟ ଧର ଲଭିଲେ ସର୍ବତ୍ର
ଭାବ ଗଭୀର ଯଥା ସ୍ୱର୍ଗ । ସ୍ୱଚ୍ଛ ଅଙ୍ଗ
ଗମ୍ଭୀର ବଶକ୍ତି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଦେଖିଲେ ଦେବଙ୍କ ନୂପୁର
“ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ କୃଷ୍ଣ ତବ ଲୀଳା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବ୍ୟତୀତ
ମା । ନଭ୍ରମଧ ଯଜ୍ଞ” ଉଚ୍ଚାରି ସ୍ୱାମୀରେ
ହୃଦୟେ କହିଲେ ସର ପୁନଃ ଦେଖ ଦେଖି,
ନିତ୍ୟ ଥିଏ ପ୍ରାଣ ବୃତ୍ତି କରେଣି ସର୍ବଦେହ,
“ନାହିଁତ ଭକ୍ତ ଅଜ, ସ୍ୱାମୀ ଯାହାର
ଦେବୀ ସ୍ୱପ୍ନ ନରହରି ସ୍ୱୟଂ ମହାମାୟା ତୁମେ
କରିଥିଲ ତାହାର ସ୍ୱଭାବ ନାହିଁ ଅନ୍ୟ ବନ୍ଧୁ ?”
“ତବ ଅଭ୍ୟାଗେ ଦାସୀ ଦେଖାଇବ ଦେବ,
ନ ସ୍ୱୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ ଯାହା ନ ପାଇଲ ଶ୍ରୀଙ୍କ
କଲ୍ପ, ପାରବୁଝ ସବୁ ଦେବେ ଅସମ୍ଭ ଏ
ଏବେ ।” ଭଣନ୍ତି ସ୍ୱାମୀ ଦେବୀ. “ସତ୍ୟବେଦ
ପ୍ରାଣଙ୍କୁ ଅଙ୍ଗୀକାର ସ୍ମରଣ୍ଟି ତାଙ୍କୁ
ଲାଭ ନ ଦେଖାଇ ଦେବେ, ଗାଅ ସଦା ସୁନ୍ଦର
ଥାଅ,” ଆଶୀଷି ଏବେ ମଙ୍ଗଳ ଯୋଗେଶ୍ୱର

ହର ବିଭୀଷଣଙ୍କ ବକ୍ଷ ପୁନଃ ଆନନ୍ଦ
ଦେଖିଲ ସ୍ତିମିତ ଲୋଚନେ, ପ୍ରାଣେ ହରଷର
ତହୁଁ ଚଳିଲେ ଅନ୍ୟତ୍ର । ହାଟ ଅଛେ ଅଛେ
ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ସବେ, ଘଞ୍ଚ ସବେଗ ଚଳେ
ଜମୀ ଦେବୀଙ୍କ ଆଦେଶେ; ସମ୍ମୁଖେ ଦେଖିଲ
ଏକ ଅଭ୍ରଭେଦୀ ପ୍ରାସାଦ ଶୃଙ୍ଗ ଯଥା ଶୈଳ-
ଶିଖେ, ବର୍ଣ୍ଣିବାକୁ ନୁହେଁ ଯାର କମଳାସ୍ୟ-
କାନ୍ତି, ଭୁଜପତ୍ରେ ନେତ୍ରପତ୍ର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱସ୍ଥଳ
ଶୋଭେ, ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ବାୟୁ ବହେ ତହିଁ, ସଙ୍ଗେ
ଗହଣ ସୁସୌରଭ ବହୁଅଙ୍ଗ ସ୍ପର୍ଶି । ଅହୋ !
ଅନାଘ୍ରାତ-ପୁଷ୍ପ, ଗୁଚ୍ଛ ସୃଷ୍ଟି ସୌରଭ
ପ୍ରକାଶ ଯାହାର ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ନୁହେଁ ତୁଳନାସ୍ଥ
ପଥ ପାର୍ଶ୍ୱେ ଉପବନ ଅତି ମନୋହର
ବହନ୍ତେ ସରଣୀ ଯହିଁ ସଂସ୍କୃତ ପଲ୍ଲବ
ମରକତ ଶଶ୍ପ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ତରୁ ରାଜି
ବହୁ ମଣି ଫୁଲ ଫଳ ପାସୁଷ୍ଟ ପ୍ରଭୃତ ।
ହଟନ୍ତି ସମ୍ମତେ ସବେ ପଙ୍କଜି ଅବନେ
ଡୋଳିଲେ ମାଳିତ୍ୟ ଫୁଲ ସୁରେଶ ଗୁମର;
ମଧୁର ଅମୃତ ଫଳ ବୃନ୍ଦ ଲେ ସ୍ତବକ
ଚିଲକ ଦେ ସକ୍ଷିତ ସୁଧା ହରିଶୀର୍;
ପ୍ରାଣି ଯାହିଁ ଗନ୍ଧ୍ରେ ପୁଣି ପ୍ରଣୀତ ଚନ୍ଦ୍ର
ପୁତଳୀ ସଙ୍ଗୀତ ସଙ୍ଗେ ମଧୁର କାକଳୀ
ବସୁଅଛି ବାୟୁ ସଙ୍ଗେ ସୁନ୍ଦ ପୁଷ୍ପାନାସ
ଅସ୍ତୁଠ-ଦୂର୍ବାର ସେହୁ ମଧୁର ନିଃସ୍ୱନେ
ନନ୍ଦନ୍ତୁ ବତ ତେଳେ ରଣି-ଦୁନ୍ଦୁଭି ।
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଦର୍ଶ୍ୟ ଦ୍ୱାରେ ହେଲେ ଉପସ୍ଥିତ ।
ପୁନଃଅସ୍ତ ପୁର ସ୍ୱଚ୍ଛ ଗୋପୁର* ମହିମା
ବୋଧାବତ ବର୍ଣ୍ଣି ନରେ ହେବେ କି ସମର୍ଥ
ମାନବ କଳ୍ପନା କଥା ସ୍ମରଣେ ଭୂତଳେ,
ଦେବ ଦାନବ ଭିତରୁ ପାଇବ କଳପି ?
କଳ୍ପିତ କଳ୍ପନ-ତନ୍ତ୍ର କଥାମୃତଜର
ବର୍ଣ୍ଣିନା କରଦା କଥା ଥାଉ ଦେଖେ ଦୂରେ ।
ସଖୀଙ୍କ ଆଦେଶେ ନଦୀ ଅନ୍ତର ଅବେଶ ଯାଇ
ଖୋଲିଲେ ତୋରଣ ଦ୍ୱାର, ଦଶିଲ ବେଶନ
ବାଜେ ରବ ଛବ ବର୍ଦ୍ଧ ଧ୍ୱନି ପା ବାଜିବ
କମନୀୟ ବହେ ଯଥା ଇନ୍ଦ୍ରରୂପ ଶଶୀ
ଉଦ୍ଘାଟିତ ଦ୍ୱାର ଯେତେବେ ଉଦୟ ଅତଳେ;
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରାଜ୍ଞା ଦେବୀ ଭୂତାପ୍ରଣୀତର
କମଳ-କୁଣ୍ଡଳା ପଦ୍ମ-କର-ଯୁଗଳ ।
ଦିନ ଦ୍ୱାରେ ପିନ ଏକ ପତ୍ରସଣ ଭୂମୀ
ସଖୀଙ୍କ ଅଦେଶେ ଦ୍ୱାରୁ ବଢାଇ ବାହାର,
କରେଛି ଅଦୃତ୍ତ ତହୁଁ ସତୀ ଅବନତେ
ସ୍ୱରବେଷ ଉଦ୍ଧୃତ ପୃଃ ଫୁଲୋଲ ଜ୍ୟୋତି
ଦେଖିଲ ଭୂଚଳେ ସ୍ୱପ୍ନ ଅଦ୍ଭୁତ ନବୀନ
ପ୍ରଭୂ ଏଣେ ତେଣେ ତହୁଁ ପଶୀଅଛନ୍ତି ଯହିଁ
ଅଗ୍ରସର ହେଉ ଯାଏ ସ୍ୱସ୍ଥନେ ସଂହର୍ଷେ
ପ୍ରିୟ ପ୍ରଭୁ ବଣାଗେ ବଶ ସ୍ଥାନ ଯଥା ।
ଲେଖାଯାଏ ଅପେ ଦେଖି ସଖୀ ସବେ
ଭୂତେ ଶତ୍ରୁ ପାଦ ତାଙ୍କ ନ ଚଳିଲା ଅବେ
ଅଗ୍ରପଥ ଦୃଷ୍ଟ ଦେଖ ସଖୀ ସବେ ଗର୍ବେ
ନରେଶି ପଶ୍ଚାତେ କୋଇ ନ ଅସତ୍ୟ ଯହୁଁ
ସ୍ୱପ୍ନେ ଦେଖିଲେ ତାହା "ବଧୀ ! ବୃଥା କର
ଭୂମି ପତନ ହେଲିନାହିଁ, ଶିଂହବାହିନୀଙ୍କ
ମିଂହ ଏଥି ପଶ ବନେ ! ଦେଖିଲେ ଶ୍ୱାପଦ-
କୁଳେ, ସିଂହ ବ୍ୟାଘ୍ର ଶୀଳ ନ ହୁଂସେ କାହିଁକୁ
ବହୁ ସଙ୍ଗ ଅଛି ଜନା, ଉତ୍ପାତ ପ୍ରଶାନ୍ତ

* ଗୋପୁର—ତୋରଣ ।

ନାମେ ଶୁଣେ ପୁଣି ଯେଥା (ବାକ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ଅର୍ଥ
ଯଥା ଯୁକ୍ତ ସମ୍ପର୍କ) ସୁଶୀଳ ବାଳକ
ପ୍ରେମ ସ୍ୱପ୍ନର ଏକାକୀ, ଗର୍ଭସ୍ଥେ ଶକ୍ତେ ଅସ
ହସେ ସଙ୍ଗେ ମୋର"; ସ୍ନିଗ୍ଧ ଶରେ ତହୁଁ
କହିଲେ ସକ୍ଷୋଭେ । "ମୋ ପୁତ୍ରେ କରମା
ଭଦ୍ରେ ! ଅକାଳର ସୂର୍ଯ୍ୟଲୋକେ ଦେଖିଛ କି
କେବେ ? ଶିଶୁ ଲଭ ଦେଖି ତବ ଦାସ୍ୟ ଲଭେ
ମୋତେ, ଜନ୍ମେ କି ଭଗ୍ନ ମା ଏ ଭବ ସଂସାରେ
ସଙ୍ଗ ଥାଇ ସ୍ୱପ୍ନଦେଖ ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରକାଶିକା;"
ତେଜସ୍ୱିନୀ କହି ତାଙ୍କୁ ସ୍ନେହରେ କହିଲ,
ଶବ୍ଦ ଯାପ ଅର୍ଥ ଯଥା ସନ୍ନିହିତ ଜଗେ,
ଅଙ୍କେ ହୃଦୟେ ତାଙ୍କ ଧରି ନେଇ ଭସ୍ନ,
ଜିଏ ଯଥା ଭୃଙ୍ଗରାଣୀ ତାମଦୀ ତାମସେ
ତଲା ଚନ୍ଦ୍ରଣେ କନ୍ଧା ପଦ୍ମାବୃତ ଜନେ,
ସଦ୍ୟ ସ୍ଥିର ବାଳକଙ୍କୁ ଭୂଷାଇ ଯେ ହେ;
ବୋଇଲେ "ଅଜମା ସବେ ନିର୍ଭୟ ମୋ ସଙ୍ଗେ
ବୈଶ୍ୱାନର ଧୂମ ଶୁଣି ଜଳ ଉଠେ ଯଥା
ଅଲକେ ଅଞ୍ଚଳ ଯୋଗେ ଅଙ୍କକ ହଳଯା
ତେଯନ ସଜୀବ ସଙ୍କେ ଦେଖିଲ ଦେବତ୍ରୀ
ନର୍ମସ ଲୁଚନ୍ତି, ଲଭେ କ୍ରୀଡ଼ାଳୀ ସଙ୍ଗେ
ପଶୁ କୁଟୀରର ସିଂହେ ଶିଶୁ କ୍ରୀଡ଼ାଗାର
ଏହି ଦେଖ କହେଣି ବାଳକ ସିଂହିକା
ସମ ନିର୍ଭୟେ ଷଷିଏ, ବାଳକା ଯଥା
ସିଂହବାଳିକାଙ୍କ ପଛେ ଛୁଟାଏ ନଦୀତ୍ରି ।
ମଧ୍ୟରେ ଯଦିବା ସଙ୍ଗେ ଦେଖନ୍ତି ବୈଭବ
ବୈମବନ୍ତ ଅନ୍ତଃପୁର, ଶୋଭେ ଥାକ ଥାକ
କନକ ଖଚିତ ଚନ୍ଦ୍ର ହର୍ମ୍ୟ ପରେ ହର୍ମ୍ୟ
ପୁଣି ହର୍ମ୍ୟ ଉପରେ, ଶୈଳ ଶୃଙ୍ଗ ସମ
ପ୍ରାସାଦ ପ୍ରାଚୀରେ ଶକ୍ୟ ପ୍ରଶସ୍ତ ଗବାକ୍ଷ
ଘଣ୍ଟୁ ପୁଷ୍ପର, ଝଲ୍ଲା ଦେଖିପାରେ ଯାର

ଯୁଗ୍ମ ମାଳା ଅଟ. ଶୁଭ୍ର ତନ୍ତୁରାଜେ ଶୋଭିଛି
ଶତ ଶତ, ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ ତରଙ୍ଗ ଅକାରେ
ପ୍ରଭବାମ୍ ପଦ୍ମ ଯଦ୍ରି ହରମିନ ବର
କୁଟୀର ତେରକୋଷଣୀ, ଛୁଦ୍ର ଝଲକେ
ତାଙ୍କ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ତରଙ୍ଗ ଅବା ଦେଖ ଭଲି
ସର୍ବେ;-ସୁସଜ୍ଜିତ ତପସ୍ୱୀ ଜନ ଗୁଡେ,
କାହିଁବା ମନାଲୁ ପୁନ ବଣ୍ଡାମିନି ବାପ୍ରେ
ମେନକାଙ୍କୁ, ତଳ ବୃକ୍ଷ ଅନନ୍ତ ଯୌବନା,
ତଂଷ୍ଟ ଯୋଗ ତପଃ ଅବ କାମାର୍ଦ୍ଧି ଲଭନ୍ତେ;
ନୂତନର ପୁଷ୍ପରେ ମନୋଜ୍ଞ କାହିଁବା
ଅଶ୍ୱ-କୁଳ-ଶେଷ ଭବଶିଙ୍କୁ ଯଥା ।
ତନବାଳା ଶକୁନ୍ତଳା ଅନର୍ଘ୍ୟ ସୁନ୍ଦର
ଜବ ପ୍ରେମ ଫୁଲ କାହିଁ ଲକ୍ଷ ତପଃ
ଏକାନ୍ତ ଦବି ବସି ଶଶ୍ୱେ ପ୍ରାପ୍ତି ଭଲ
ଭୁକ୍ତଅଛ ବଣ୍ଡ ପୁନ ପୁଣ୍ୟ ତପୋବନେ,
ଶୁଦ୍ର ପୁତ୍ର ଶିଶୁଟିଏ ଠିଆ ହୋଇ ପାଶେ.
ଦଳଏ ବାଳକ ଶିରେ ଶୃଙ୍ଗ ଥାଇ ଥାଇ
ଅଲ୍ପପ୍ରାୟ ଚନ୍ଦ୍ରକାତେଲ୍ଲ ନ ପାଏ ଯେ ଅଭି
ପୁଣି ପ୍ରଜ ସ୍ନେହେ ଭାଷ ଦୌଷ୍ମନ୍ତ ରେଖନ,
କବ ଅନ୍ତରେ ଆଉ ଦୁଷ୍ମନ୍ତ ନୃପତ
ଅଲକେ, ଅଷ୍ଟପ୍ର ନେତ୍ରେ ଶୃଙ୍ଗ ଭୂଷାଙ୍କିତ
ଚିତ୍ରନ୍ତ ପୋଷ୍ୟକେ କେତେ ଯେ କାନ୍ତା ଧୈର୍ଯ୍ୟ,
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ମଧୁର ମୁଗ୍ଧ ରୂପ ନୃପଙ୍କର;
ଚନ୍ଦ୍ରାମଣ୍ଡ ଶକୁନ୍ତଳା, ସ୍ନିଗ୍ଧ ଛବି ଅଭି
ଦେଖି ମନୋହର କେତେ ଦେଶ ଯେ ଛନ୍ଦରେ;
ବସ୍ତୁ ହରଂର ତଟ ଯମୁନା ପୁଲିନେ
କୁ-ଶୋଭରେ ବୃନ୍ଦାବନେ କଦମ୍ବ ଶାଖାରେ,
ବଟେ ବହିଅ କଣ୍ଠାଳ, ଶିରେ ଶିଖି ପୁଚ୍ଛ-
ଚୂଡ଼ା ଅଧରେ ମୁରଲୀ, ହଠ ଦେଖେ ଗୋପ-
ବଧୂ ବସନ ଶ୍ୱେତର ଜଳ କ୍ରୀଡ଼ା ରତ

ବାଳା! ପଦ୍ମଗନ୍ଧାଙ୍ଗୀ, ପୀନ ପୟୋଧରା
ଶୁଭ୍ର କାମିନୀ ଭଣେ, ଦେଖ କାଳ ସୋତ
କେତେ ଧନ୍ଦ କର ଦୋଳ ଦତ୍ତଦଣ୍ଡ ଜନର
ଯୋଗାଇ ରତନ ତନୁ ପଲଙ୍କେ ପାଶ୍ୱ
ନନ୍ଦ କୁଟୀର ଜନକ ଥାଇ, ରଙ୍ଗ-ଶଙ୍ଗ-ଭଙ୍ଗୁ-
ମାନ୍ୟ କେତେକ ମିଶିନ ଏ ଭୋଗେ, ଏ ବନେ
ଭଣିକ ଜୀବନ ଦେଇ ମଙ୍ଗଳମୂ ସଲସେ
ଲଭିକା ନୈଶର ତୋଷ ବାଳାଙ୍କୁ ଉଠାଇ ।
କ୍ଷୁଦ୍ର ମନ୍ଦିରରେ ଭଣ ଦୂଷିତ ଅତ
ସୁ-ଶୋଭିତ କାନ୍ତିଧ-କନକାସ୍ତର ଦ୍ରବ୍ୟ
ଦ୍ୱିଜଦ-ରଦ-ପର୍ଯ୍ୟଙ୍କେ, ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଶୃଙ୍ଖଳା
ଅବେଷ୍ଟିତ ଇନ୍ଦ୍ରାଣୀ ପର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସମ୍ମୁଖେ;
ଶୁଭ୍ର ବାସ ପଟ୍ଟ ଶୋଭେ ସଙ୍ଗେ ମୂଦିତ
ତଦ୍ଭୁମି ରୂପେ ଯେଉଁ ମନ୍ମଥ-ମୋହିନୀ
ନେଇ ଅଛନ୍ତି ମହେଶ୍ୱରଙ୍କ ମନ୍ଦିରକାଳ
ସ୍ଥାନେ, କୈଳାସୁ ଯାଇ ଯୋଗ ତପୋବନେ ।
କାନ୍ତା ଧାଇଁଣ କୁମାର କଣ୍ଠଧର ହର
ବାସବ ଶ୍ରୀନାଥେ ଦୟେ, ଶୁଭ ଶଙ୍କର !
ବାହାର ସେ ପୁତ୍ର ଜାଣ କାଳ ଦୂର ଅଶେଷ
ଦେଖିଲେ ସମ୍ମୁଖେ, ଏକ ମୂର୍ତ୍ତି ସ୍ୱର୍ଗର
ଦ୍ୱାରୀର ବେଷ୍ଟିତ ତେଜପୁଞ୍ଜ । ନୃ କହେତି,
ନବ ଅସ୍ଥି କରଣିକ ଦଶନ ଫଣ୍ଡକ
ନାଳ ମାଳ ମିତ ଭାଙ୍ଗ ସ୍ତବକରେ ଭସ୍ମ
ଡମ୍ବରୁ କୃପାଣ ଅଛ ବିଶାଳ ତ୍ରିଶୂଳ
କହନ୍ତି ପ୍ରଚଣ୍ଡାସ୍ତ୍ର ଏକ ସେ ଦ୍ୱାରର କୋଣେ ।
ତାଣ୍ଡବ ନର୍ତ୍ତନେ ତର୍ଜ କରାନ୍ତ ସେ କଣ୍ଠେ
ଦେଖିଲେ ରୁକ୍ଷ ବେଶେ ଯାଇ ଭୈରବୀ ସଙ୍ଗେ
କୀର୍ତ୍ତିନ୍ତ ଏ ପୁରେ ଅଛି," କହିଲେ ଶଙ୍କର,
"କେ ଦୂରତେ ଭୂଜଗ ଏହା ଦେଖୁଛ ସା ଏଥି ?"
ଅଦ୍ଭୁତ ଦାଣ୍ଡର ଦ୍ୱାର ଶୁଣିଲେ ଶଙ୍କର

ପ୍ରଜା କୋଳାହଳପୂର୍ଣ୍ଣ ବିନ୍ଦୁ ଭ କୁସୁମ
ଡାକିଲେ ଧାଇଁଲେ ଭଣୀ ସଙ୍ଗେ ଅନୁଯୋଗ
"ଏକି ଶବ୍ଦ ମ.ତୋ," "ଅଛ ଦେଖିନ କେମା ସବେ"
ଶିଶୁର ସମ୍ମିତେ ସଙ୍ଗ ନେଇଗଲେ ପୁରେ;
ଦୂରୁ ଦେଖି ଦ୍ୱାରପାଳ ବୀରଭଦ୍ର ଗାଳ
ତଣ୍ଡତେଜା ଭଇରବୀ, ଦେଖି ଯଥା ଦୂରୁ
ଦ୍ୱାରୀ ଗଜ ଅକମାତ ସଶଙ୍କ, ସେସମୟେ
ଘୋଷମନ୍ତ୍ରେ "କି ଅଭେଦ କର ସା ଏ ବାଟେ"
କହିଲେ, କହିଲେ ସତୀ "ଅନର୍ଗଳ କର
ଦ୍ୱାର ଦ୍ୱାରୀ, ପ୍ରବେଶିବ ପୁରେ" "ଯେ ଆଜ୍ଞା ମା!"
ବୋଲି ଦ୍ୱାରୀ ଖୋଲି ଦେଲା ଦ୍ୱାର ପୂତଗନ୍ଧ
ତହିଁ ନାଚୁଛନ୍ତି ସ୍ୱେଚ୍ଛେ, ଅସଜ୍ଜ ଦେଖିଲେ
ସତୀ ସାଙ୍ଗ ଧବଳ ନାଚ ଧାଏ ଦମସ୍ତୁକ,
ଗିରିବନେ ଦ୍ୱାରେ ଦୂରୁ ଅସିଲେ ଦଉଡ଼
ପୂର୍ବ, ମଲ୍ଲିକା ଅମିତ ଗଣେ ଯଥା, କାହା
ଶୁଣାଇଲ ଶଙ୍କର ଶିବ! ଶବ ଦେଖି ଦୂରୁ
ଅନ୍ତ୍ର ଦଉଡ଼ ଘଣ ଭଣି ତାଙ୍କ ହେବ
ଡାକିନୀ ଯୋଗିନୀ ଅଛ ପିଶାଚୀ ଦଳ,
କେତୁ ତାଙ୍କ ଅବେଗ ଦେଖି ସତୀଙ୍କୁ ଦକ୍ଷଧା
ଚଳାଇଲେ ତୁସ ତହିଁ ସକାଶୁ ଦେଖନ
ଉତ୍ତମାଙ୍ଗ ପଣ୍ଡିତ ଦେଖି କାନ୍ଦା ନନ୍ଦନେ ।
ଦେଖିଲେ ଶୈଳଜାଙ୍କ ଦଶେ ସତୀଙ୍କ ପ୍ରସାଦେ
ଇନ୍ଦୁମୁଖୀ ଜଗ ବନ୍ଧୁ କାର୍ତ୍ତିକେ ଦରବେ ।
ଜିଜ୍ଞାସିଲା ଯୋଗିନୀଙ୍କ ଶ୍ରୀମୁଖ ରଜତ—
ଜନେକ କାର ପଦ୍ୟ ଶ୍ଳୋକ ଦର୍ଶିଣ କାଜି
ରକ୍ତ ସ୍ରାବ, କୁଞ୍ଚକେଶ ପ୍ରକୋଷ୍ଠ ବଳୟ;
ବାହୁ ଶୁଣ୍ଡେ ନର ଅସ୍ଥି ଅନନ୍ତ ଆକାର
ନର ମୁଣ୍ଡପିଣ୍ଡ କର୍ଣ୍ଣେ କୁଣ୍ଡଳ ଯାହାର ।
କେଶ ଦୋଳାଇଛ କଣ୍ଠେ କର୍ଣ୍ଣପୂର କର
ନର ମୁଣ୍ଡମାଳା ଫୁଲର ଗୁଚ୍ଛାଏ ।

ସୁବାସିତ ତୈଳ ସିକ୍ତ ପଲ୍ଲବକ୍ତ ପକ୍ଷ-
ଚନ୍ଦ୍ର ଆକାର ତା, ରକ୍ତ ଭିନ୍ନ ସୁରେଖିତ
ସିନ୍ଦୂର ସୀମନ୍ତ, ନବ ଅଳ୍ପ ବନ୍ଦିତ
ଉଦିତ ନବେଶ୍ୱ। ଯମେଦ ଦ୍ୱିଷ୍ଟାଳୁ ବେଣୀ
ସୁଷ୍ଠୀମ କବେନ କର, ଲଜ୍ଜାଶୀଳା ଯେସ୍ୱ
ଅବରୁଦ୍ଧ ଯୋନି ଧାତୁ ଗ୍ରଥନ ମୁକ୍ତଳ।
(ନିଶ୍ଚ ଯାଉଥାଏ ଦେଖି ଜର୍ଜ୍ଜର ଲଜ୍ଜ।)
ପିଦ୍ଧଛି ଯେ ଘାଟିଶ ଦେଇ ମାଂଶ ପଟ୍ଟୋଧରେ
ଅଳଙ୍କୃ ଅକାର, ପଲ୍ଲ ମୁଣ୍ଡ ଚେତ୍ର ଅଙ୍ଗ
ସୁବାସିତ ସୁଶୀତଳ ଚଳନ ଘଟାଳ.
ପୂର୍ଣ୍ଣବେ ଯାହ୍ୱାଉ ମାନ୍ଥି ଶୁ ଚେଇବେ ଅଳି
ଛନ୍ଦା ଅଶ୍ୱୁ ଦହିଡ଼ ଭୂଣ ଭଣ କର,
ଷଣ୍ଡଲି ଥରେ ଚଞ୍ଚଳ୍ୟ ଉଚସ୍ତୁଂ ଚର୍ଣ୍ଣ,
ଧରଣ ତାକୁ ଷାଶ୍ୱସ୍ୟ କରନ୍ତ ନିତାନ୍ତ;
ଲୁଚିଛନ୍ତାକୁ ବା କାହ୍ନ ପହାନ୍ତଣ ଉଚେବ
ଅନୁପମ ଭୂଷଣ ବା କ ଦେବ ଉପମା
କାନ୍ତି ନନ୍ଦି ପ୍ରାବସୁ ଦେହି ଚର୍ଣ୍ଣ ଚଟେଡାହ୍ନ
ଦାର୍ତ୍ତି ତଳ ଝକା ଜିଣି ସୌଦାମିନୀ ଭୂପଲୀ
ବକ୍ତିମ ମୁଖର ଭଙ୍ଗୀ ବର୍ଣ୍ଣନା ଅତୀତ
ଅକର୍ଣ୍ଣ ବିସ୍ତୃତ ପାଂଶି ଅଧରୋଷ୍ଠ ଦୋଷ୍ଟ
ମୁଦ୍ଧନୀ ଦଶନ ଛଟା ଯେ ମୁଖ ଦର୍ପଣରେ
ବୋଧଗଥ ରୋଜନର ପ୍ରାବସୁ ଦନ୍ତୁଷିଷ୍ଟ ଦେଖି
ଶିଦ୍ଧର ସ୍ୱରେମ ଭସ୍ମେ ଅରଣ୍ୟ ଗଲାଇ
ଭୂତକେ ପାତନ୍ତୁ ମୁଖ ପଦ୍ମିକା ପଲ୍ଲବେ?
ଏ ଭବ ଦର୍ଶନେ ମନେ ଏଦନ ଅସଭ
ଭସ୍ମ ଖାଦ୍ୟ ସ୍ୱାଦେ ରତ, ଚଳେ ଅହରତ
ନବୀ ଜନ ଭବନ ସଥା, ତାଙ୍କଙ୍କ ଗୃହର,
ତମା ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ଅବକ୍ତ ବରଣ
ମନେ ଭୂଏ ଯୁଷ୍ଠା ତାଙ୍କ ମନୋହର ବେଣେ
ଘୂଷି ଥିଲେ ପରେ ଘୃଣ ମାଶ ମହ୍ୱଶର

ଶାଙ୍କନୀୟା, ଦ ଘାଟଣ ଭୁମିଲ୍ୟ ଘଟା ପ୍ରାବସୁ
ବେଗରେ କାଳ ନଷ୍ଟନାଶ ଶୁ କାସା ପାଂଶ୍ୱ
ଚୋ। କାଷ୍ଟା ଦେଇ ଉଠୁଛି କାହିଁ, ମନେ ସ୍ୱୟଂ
ଚେତ୍ନୀ ଝୁରି କାହିଁ ଗ୍ରାଧେଣୀ ଏ ଦେଶର
ସ୍ୱନେବେ ନାନ ଭଞ୍ଜନ୍ତୁ ଉଠି ଯାଏ ତାର
ନାସ୍ତେ; ଅହୋ! କି ଉଦର୍ଯ୍ୟ ଭକ୍ତାଳ ରୂପ।
ଯୁକ୍ତିଣ ଦଶନ ଟୋଡ ସ୍ୱାସଣ ଦର୍ଶନା,
ଡଙ୍କାଏ ଅନଡେଲ ଦେହି ଜଳ ଶୀତ ବିଷ୍ଣୁ
ଅଗ୍ନିକ ପଣ୍ଡୁ ଯଦା ଯଧର ମଞ୍ଚଣ
ଅନ୍ଧ ଅନ୍ଧ ଦ୍ୱାପ ଦୃଶି ଦଗ୍ଧଉ ଉତ୍ତାନ,
ଦାଏ ଦେଖି ଗ୍ରନ୍ଥନ୍ତ ଘର୍ଷଣ ସ୍ୱରେ,
ଗଲରେ ଚକ୍ଷୁଗଣ, ଦେହ ଲୁଞ୍ଚନ ଦହ୍ମନ
ଶୁଷ୍କ କାଷ୍ଠବତ ଘନ ବେଲ ଉତ୍ପାଦନା ଦେହ
ଲୟୀ ଶୂନ୍ୟ ଏନେଶ ଦେବେଶ ଦୁଷ୍ଟ ଭୂଷଣ,
ଚଳ ଡ଼ିଲ ଚେନ୍ଦ ଅଳ ସୁଭାଷ୍ଣ ସ୍ୱଶ୍ଚ
ପ୍ରମତ୍ତ ପ୍ରମଦା ଦେହ ଅବଗାଳ ଶେଷ
ପ୍ରେକ୍ଷ ଦୁଷ୍ଟ ଭୂଷ ଦେହ, ଭୂଷଣ ଦର୍ପମେ
ନିତ୍ୟ ଶଙ୍ଖ କଟକାରେ ଦଣ୍ଡିତ ଭୂଷାନ-
ଷଣ୍ଡି କାହାଳ ପଡ଼ନ୍ତି ଉତ୍ତପ୍ତ ସ୍ୱଣିଶ
ସୁଶ୍ୱଭ, ଦୂ କାପ ଚେନ ସୂର୍ଯ୍ୟାଙ୍କ ସୁଷ ପିଏ
ଦାଣକରେ ଦେଖି, ବାମକରେ ମଦ୍ୟମାଂସ
ଦଣ୍ଡ ଦାନ୍ତେ ଛିଣ୍ଡି, ଅସ୍ଥି ଗନ୍ଧ ମାଂସ ଗନ୍ଧେ
ଭରସେ କଥ ମନେ, ଚିଂଲ ଉତ୍ତ୍ରାସ ଦେହ
ଶୁଷ୍କ ଦେଶେ ମଳ ମୁଣ୍ଡ ଦୂଷା ଶୂନ୍ୟ ଭରନ୍ତି
ଖଣ୍ଡ ଶିରୁ କାଢି ଦେହ ଉଡ଼ ପକ୍ଷ ଖାଏ।
ଦଣ୍ଡିତ-ବଦନା ଦେହ ସନ୍ତୁତ-ଲାଳସୀ
ଉଦ୍ଧୃତ ଅଶ୍ୱାରେ, କଖାଣ୍ଡେ ସୂର୍ଯ୍ୟନଖା
ଶଚନାଦର ଡବେ, ଦେହ ଅଦ୍ଭୁତର ନର୍ତ୍ତକୀ
ପ୍ରମନ ଅଳ୍ପ ଖାଏ କାଶନ ଲୋଚନା
କାର୍ଣ୍ଣିକ ବଦନେ ବସି ଚେଷ୍ଟା ଚେଷ୍ଟାଳ

ସିଂହିଣୀ ବଳାଇ ଯାଏ ଦାନ୍ତୁଡ଼ି ଝଙ୍କାରି ।
କି ଉଗ୍ର ମହାପ୍ରଳୟ ଅହୋ ! ଦେଖିବାର
ଥାଉ, ଶୁଣିଲେ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ ଉଚ୍ଚ କଣ୍ଠନାଦ
ଶତ୍ରୁ ପ୍ରାଣେ ଉଦ୍‌ଗମ ମୂକ ନାଦ, ଯେଉଁ ଘୋର
ବାଣ ଘାତେ ଶୁଣିବେ ସେ ଅଦର୍ଶ୍ୟ ଚକ୍ରବତ୍;
ଦେଖିବେ ଅଦୂରେ ଯାହିଁ ପଡ଼ିଅଛି ଶବ-
ରାଶି, ଧବଳ ଆକାରେ ! ଏବା ମୃତ ଦେହ
ଅଦ୍ୟାପି ରହିଛି ଅଙ୍ଗେ ବେଶ ଭୂଷା ଅହୋ !
ମଣିର ସ୍ତୂପ ଦେଖି ଯେବେ ମୃଗେ ତୃପ୍ତ ଭାବ,
ମୁକୁତା-ଶୁକ୍ତିକା ପୁଞ୍ଜ ମୁକ୍ତା ମୁକ୍ତ ଯଥା
ଖସିଣ ପଡ଼ିଛି କେତେ ସେ ସ୍ଥଳ ପ୍ରାନ୍ତରେ
ଛିନ୍ନ ଅଙ୍ଗ ବାହୁବଳ ପାଦ ଆଦ୍ୟ,ଶିର
ଗଣିବ, କାହିଁ ଦନ୍ତ ଅଙ୍ଗ ବାସ୍ପ ସହିତ
ଫଳଗ୍ନ ଶିଶୁଲେ ମାଂସ ଲଳଲାଳ ଧଡ଼
ପଡ଼ିଛି କା ପାଶେ ଦେଇ ହୋଲି ପ୍ରାନ୍ତ ଫୁଲ୍ଲ
ସହିଛି କେ କାହିଁ, ଗାଈ ବାହାଡ଼ ପଡ଼ିଛି
ମଳ ଘୃଣ୍ୟ ଦନ୍ତପାଳୁ. ଦେଖ ଯୋଗ ଶୁଣ୍ଡ
ଖଣ୍ଡି ବାହା ନିଜ ନିଜ କୁମ୍ଭରୁ ବାହାରେ;
ନଖ ନଖ ଯାଃ ଝଳ ଝଳ ଶୁଣ୍ଡାଗ୍ର
ମଳଦ୍ୱାର ପ୍ରଦେଶ, ବାଧ୍ୟ କାଳ ଦନ୍ତ ତହିଁ
ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ଦୂରନ୍ତେ, ଅପାଶ୍ୟ ମକ୍ଷିକା ଦୂରୁ,
ଭଣ ଭଣ କରି ଉଡ଼ି ବସନ୍ତି ତା ପରେ;
କି ଜଘନ୍ୟ ଦୃଶ୍ୟ ଅହୋ ! ଦେଖିଲେ ଯାହାକୁ
ନ ରୁଚଇ ଅନ୍ନଜଳ ବହି ଗଣ ଯାଏ
ଘୃଣ ପଥେ ପୁନଃ ପୁନଃ ଦେଖିଲେହିଁ ତାକୁ
ପଡ଼ଇ ସେ ଘଣ୍ଟ ମନେ ଅହି ଜାଗରଣେ,
ଲାଗି ରହିଥାଏ ପ୍ରାଣେ ନାଚାଉଛନ୍ତି ତାର,
ନିଦ୍ରା ଯାଉଁଲ ସ୍ୱପ୍ନେ ଛାଇ! ଦେଖୁଥାଏ ପୁଣି
ଜଗତ ପଲ୍ଲଉ ସେହି ଲୋମହର୍ଷ ଦୃଶ୍ୟ ।
ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ପ୍ରାୟ ହୋଇ ବିମ୍ବ ଧୈର୍ଯ୍ୟ,
କରି ସେତ ପତିଙ୍କୁ କହିଲେ ଯାଜ୍ଞସେନୀ
“ଦେଖ ନାଥ ସମଗ୍ର ! ଭୂମି ଅନ୍ୟତରଣ
ନ ଥାଇବ ଦେଖି ଅଛୁ ଏ ବୀଭତ୍ସ ଦୃଶ୍ୟ ।
ନରେ ବୋଧି ନ ଦେଖିଲେ ଏ ଅଦ୍ଭୁତ ଦୃଶ୍ୟ,
କରି ନ ପାରନ୍ତ କେବେଁ କଳ୍ପନା ଏହାର
ଶୁଣିଲେ ହେଁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରେ କଥାଧି ପ୍ରସଙ୍ଗ;
ସ୍ୱପ୍ନତ ନ ଥିଲି ମାତେ ! ସ୍ୱପ୍ନରେ ଦେଖେଁ
ଏମନ୍ତ ଯେ ଦୃଶ୍ୟ ଅଛି ଏ ଜଗତ ସୃଷ୍ଟିରେ !
ଏ ଦୃଶ୍ୟ ଦର୍ଶନେ ଜ୍ଞାନ ହେଲା ଗୁରୁ ଧ୍ରୁବ
ଅସମ୍ଭବ ବୋଲି କିଛି ନାହିଁ ଏ ଜଗତେ,
ଶୁଣିବାକୁ “ଅସମ୍ଭବ” ଶବ୍ଦ ମାତ୍ର କେବଳ
ଗୁରୁ ଶଳ୍ୟ ପୁନ ସ୍ତବ୍ଧେ ନିରର୍ଥକ ଏହା ।
“ଯା କହିଲୁ ସତ୍ୟ ପ୍ରିୟେ” କହିଲେ ଯଶସ୍ୱୀ,
“ଅସମ୍ଭବ ବୋଲି କିଛି ନାହିଁ ଏ ସଂସାରେ,
ପ୍ରକୃତରେ ଅସମ୍ଭବ ନୁହେ କିଛି ଭବେ,
ବୁଝି ନ ପାରନ୍ତି ଯେଉଁ ଅଳ୍ପମତି ହେତୁ
ଅଜ୍ଞ ଜନର ବଚନେ କହେ ‘ଅସମ୍ଭବ’,
ତତ୍ତ୍ୱ ଜ୍ଞାନୀ ନ କହନ୍ତି ‘ଅସମ୍ଭବ’ କେବେ”;
“କାହାର ଏ ଦୃଶ୍ୟ ମାତେ ! କାହିଁକି ଅସଂଖ୍ୟ
ଏତେତ ଶବ; କିଏ ବା ଏ ବୀରଗଣ (ଛ ଛ
ମୁହିଁ ଜାଣୁ ନାହିଁ କାହିଁ) ନ ପାରଇ-ଭେଦ-
କିଛି ଏ ଗୂଢ଼ ରହସ୍ୟ, ଦୟାମୟୀ ବୁଝାଇ
ଦୟାମୟି ! କହିବାକର ଏ ଦାସୀକୁ ଦାରେ”।
କହନ୍ତେ ଯାଜ୍ଞସେନୀ ଦ୍ୱିପି ଉତ୍ତରିଲେ ସତ୍ୟ.
“କ୍ରମେ କ୍ରମେ ବୁଝିବୁ ମା ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରି ବସ ।”
ଏତେ କହି ସତୀ ଏକ ଦିବ୍ୟ ଦେବାଳୟକୁ
ନେଇ ଗଲେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ ପଥେ ଯାଇ ।
‘ଦେବାଳୟ’ ତାହେ ଜାଣି ପ୍ରିୟ ସହଚର
କଙ୍କାଳ- ଭୂଷଣ-ପ୍ରିୟା, ମନ୍ଦିର ଦୁଆରେ
ଦେଖି ସତୀଙ୍କୁ ସହସା, ସମ୍ମୁଖେ ନମି,

ଜଣାଇଲା ଦାସୀ ତେବେ ସମ୍ବାଦ ଅମ୍ବାଙ୍କୁ
"ବନ୍ଧୁ ଭାଗ୍ୟ ବଳେ ଅହୋ !" ସ୍ୱପ୍ନ ଦେବୀ ପୁଣି
'ସ୍ୱାଗତ ସ୍ୱାଗତ' କହି, ଦେବୀଙ୍କୁ ସମ୍ଭାଷି,
ପୁଛିଲେ ସଙ୍କେତେ "ସର୍ବ ସିଦ୍ଧେଶ ଦେଖୁଛନ୍ତି?
ଶ୍ରୀରାମ କର୍ମେ ଜଣାଇଲେ ସମ୍ମତି ଶଙ୍କରୀ !
ପ୍ରବେଶି ମନ୍ଦିରେ ସର୍ବ ଦେଖିଲେ କୌତୁକେ
ସାମାନ୍ୟ ରମଣୀ ବେଶେ ମହୀ-ଶ୍ୟାମ-ଶ୍ୟାମା
ଆସନ୍ତି ବାହାରି ପୁରୁ ତ୍ୟଜି ନିଜ ବେଶ;
ନିରେଖି ଏ ବେଶେ ପୁତ୍ରୁ ଶ୍ୟାମାଙ୍କୁ ହର୍ଷିତେ
ଭାଷିଲେ ସପତ୍ନୀ ପ୍ରତି "ଏ ମୋହିନୀ ବେଶ,
ଦେଖ ଅଛି, ରୂପ ଦେଖି ମାତି ଯିବେ ରତି-
ପତି" ? "ସ୍ୱପ୍ନଜ କଥା ନିର୍ଦ୍ଦା କହ
ମୋ ସୁନ୍ଦରି । ଏ ରୂପେ କି ଭୁଲିବେ ସେ" ସତୀ
ପ୍ରଭୁ ଅଙ୍କୁଳ ଲଭେଁଣି, ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ଅହେ
ସ୍ମୃତି ଭାଷିଲେ ଶର୍ବାଣୀ, "କହଲୋ ସ୍ୱରୂପ
ଦେଖ, ଜାହା କଥା ସତ ! ଭୁଲିବେ ଅବଶ୍ୟ
ଦେଖି ମୋହ୍ ରବା କାଳୀ;" ଅଲଙ୍କିଲେ ସ୍ୱପ୍ନ-
ଦେବୀ ଅରଣ୍ୟରେ ତହିଁ, ପ୍ରଣମିଲେ ସତୀ
ସର୍ବେ, ଆଶିଷିଲେ ଶ୍ୟାମା, ଡାକିଲେ ସଖୀ
ସର୍ବେ-ଏକ ଏକ କାଳ ଅକସ୍ମାତ୍ ଦେଖୁ
ଅତ ସନ୍ଦେହେ ଜଣାଇ । ଦେଖ ଦେଲେ ସଙ୍ଗେ,
ଶ୍ୟାମା ଦୃଷ୍ଟ୍ୟାଳିଙ୍ଗୁ ସର୍ବ ଦୂଷ 'ଲକ୍ଷ୍ମୀଦର୍ଶା'
ନାମେ ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ-ନନ୍ଦନା; ଖୋଲି ଦେଲୁ ରୂପ
ଦ୍ୱାର ଦେବଙ୍କ ଅନ୍ତରେ; କାଳାକାର ସର୍ପ
ସର୍ପକାର୍ଯ୍ୟ ମୂଳ ଖୀଣ ଦୃଷ୍ଟ ପୀଡ଼ି ଅଛ
ଶିରେ ମଣି ପାଟ ପ୍ରାୟେ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱଳ ଜ୍ୱଳନ୍ତ;
ବେଁ ବେଁ ସ୍ୱରେ ସୁନ୍ଦରୀଙ୍କୁ ବଦଳା ଦର୍ଶାଇ
ଭୂଷିଲେ ତଳତେ ସର୍ବ ଫଣା ତୋଳି ଦ୍ୱାରେ
ଚଳିଲେ ମଣିତାଙ୍କ ଶୋଭିଲ ସେଷନ,
ତାରକା ସ୍ଥଗିତ ନଭ ପ୍ରକମ୍ପ ଯଥା

ଷଷ୍ଠ ସହୋଦର ସର୍ପ ପ୍ରଭୁଳ ସ୍ପର୍ଶୋଟ୍ଟ ।
ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ ହୋଇ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖନ୍ତି ସଖୀଏ
ଡାକିଲେ ଏକାଳେ ସର୍ବେ "ସହଳା" "ସହଳା,"
ସଫଣ ଫଣିଙ୍କ ଏକ ଫଣୀ ସଙ୍ଗେ ଆହ
ଦିହଳା କାଳିକା ପାଶେ ଆସିଲା ଝଟ୍ଟ
ଲଣ୍ଠପଟ୍ଟ ଶ୍ୟାମା ପଦେ ତୋଳଦେଲୁ ଫଣା
ମଣିମନ୍ତ୍ର ଲଢ଼ ଯଥା, ଘଣା ଶିରେ ଶୋଭେ,
ଶୋଭିଙ୍କ ତେଷନ; ତହିଁ ଅଳିଙ୍ଗି ସପ୍ରେମେ
ସଙ୍କେତେ କହିଲେ ଶ୍ୟାମା ଯିବାକୁ ବନରେ,
ସର୍ପ ସଙ୍ଗେ ସର୍ପ ବଧୂ ଦଳ ବଳ ନେଇ
ଚଳିଗଲା ସ୍ୱ ଭବନେ ସେ ସଙ୍କେତ ମତେ ।
ତହୁଁ କ୍ଷଣେ ଅସମ୍ଭବ ଶ୍ୟାମା ସଙ୍ଗେ ସର୍ବେ
ପକ୍ଷୀ କୋଳାହଳ ରବ ଶୁଣିଲେ ଅଦୂରେ;
ଯାଇଁ ଯାଇଁ କ୍ଷଣ ପରେ, ଦେଖିଲେ ସମ୍ମୁଖେ
ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାନ୍ତରେ ଏକ, ମହାଭୂତ ଗଣ
ବିହଙ୍ଗାଦି, ଜଳଚାରୀ, ଭୂଚର, କେହି;
ପକ୍ଷୀ ଚଞ୍ଚୁ, ପଞ୍ଝ, ନଖ, ବକ୍ର ଚ୍ଛେଦ ଦନ୍ତ
କେହି ତାଙ୍କ ମଳ ତ୍ୟାଗେ ଅଶକ୍ତ କଦର୍ଯ୍ୟ,
ଲଙ୍ଘା ହୋଇଛି ଭୂମି ପ୍ରାୟେ ଚର୍ଚ୍ଚିତ ଲୁଣ୍ଠିତେ ।
ଅସଂଖ୍ୟ ଚେତନ, ଜଳ, ବାୟୁ, ସକୁଳ,
ଶବାହାରୀ ପକ୍ଷୀ ସେତେ ଧାଉଁଥିଲା ଅଛ,
ମୃତ ନୂଏ ଦେଖି ସେଥେ ଯାଇ ପକ୍ଷୀର
ଲୁଣ୍ଠ ହୋଇଛନ୍ତି ଅସି ଏକତେ ଏଠାରେ;
ମହା କୋଳାହଳେ ଶବ ଦେଖା ମେଳ କେହି
ସନ୍ଧେ କେହି ଶାଖେ ତାର ଛେଦନିଗ୍ଧ ଭଖି
କରିଛନ୍ତି ଖାଆ ଲଗି ଯୁଦ୍ଧ ଖଣ୍ଡି ହୋଇ !
କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରାନ୍ତର ଏକେ ପକ୍ଷୀରବେ ପୁଣି,
ଅମା ଯାମିନୀରେ ଯଥା ନାରଦର ରବ
ଶୁଣଇ ଭୀଷଣତର, ସେ ବସାର କାନ୍ତାରେ
ଶ୍ୟାମାଙ୍କୁ ନିରେଖି ହର୍ଷେ ନାଚ ସ୍ଥତ ପକ୍ଷୀ

ଛୁଟିଲେ ଅକାଶେ ସର୍ବେ କଳକଳ ରବେ
ସୃଜନ କୃତ୍ରିମ-ମେଘ ରେଖ ବହ୍ନି-ବର୍ଣ୍ଣି ।
‘ଷଷ୍ଠ ଚଣ୍ଡୀ’ ଶସ୍ତ୍ର ତୋଳି ଦେଖାଇଲେ ସମ୍ମୁଖେ
ଉଡ଼ିଗଲେ ପକ୍ଷୀଗଣ ଭୃଙ୍ଗ ଛାଡ଼ି ତହିଁ
ବଳେ ବାଦଳ-ଦେଶ ଘନେଙ୍କେ ଦୂରୁ ଦୂରାନ୍ତରେ ;
ବାୟୁ ଯୋଗେ ମେଘ ଯଥା ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇ;
ଅଭିନବ ଦୃଶ୍ୟ ଏକ ଅତି ଅଦ୍ଭୁତ,
ଅସିଲା ଏ ଅବର୍ଣ୍ଣନୀୟ ଦେଖିଲେ ସମ୍ମୁଖେ
ଗଭୀର ବେଷ୍ଟିତ ପୁଷ୍ପ ମଧ୍ୟେ ନାଗ ଜଣେ
ଭୀଷଣ ବଦନ ନାମ ‘କପାଳକ’ ଯାର
ଚକ୍ଷୁ ଘୂର୍ଣ୍ଣିବର ଯମ ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ଦଶନ,
ଘନ କୃଷ୍ଣ କାନ୍ତି ଗଳେ ନୃ-କପାଳ ହାରେ,
ଶୋଭୁଛି ବଳାକା ପଂକ୍ତି ଜୀମୂତେ ଯେସନ,
ବସନ ଭୂଷଣ ଅଙ୍ଗେ ଭୁଜଙ୍ଗ ନିର୍ମ୍ମୋକ-
ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ଶ୍ୱେତ ମେଘ ନୀଳ ଗଗନେ ଯଥା;
ସ୍ମରଣି ପାଶୁପତେ ଉଠି ଟେଳିଦେଲ ଦୂର
ପ୍ରବେଶିଲେ ପୁଣି ସର୍ବେ ବର୍ଷିଣୀ ଦକ୍ଷତେ ।
ତହୁଁ ଅଣ୍ଡ ଶୂନ୍ୟ ପୁଣି କେହୁ କେଉଣେ ନାହିଁ
ଶୂନ୍ୟ ଦୃଗାକାଶ ଯଥା ଅଭିନବ ତନୁ;
ଶ୍ୟାମାଙ୍କ ସଂକେତ ପାଇ କପାଳିନୀ ତହିଁ
ଫୁଙ୍କିଲ ବିଷାଣ ଏକ ଗମ୍ଭୀର ନିର୍ଘୋଷେ,
ସେ ଭୈରବ ରବ ଶୁଣି, ଯେ ଯୋଦ୍ଧାଏ ଥିଲେ;
ହୁଙ୍କାର କରେ, ଶୁଣି ଯଥା ପ୍ରମତ୍ତ ସଂକେତ
ସୈନ୍ୟ ସୈନ୍ୟ-ବାହୁ ଯଥା ଅସନ୍ତ୍ର ଦାଉଡି
ତ୍ୟଜି ନିଦ୍ରା, ଶୈଥିଲ୍ୟ, ତନ୍ଦ୍ରା, ଦଳ ତ୍ୟାଗ ଦେଇ
ଅସିଲେ ଯୋଗିନୀ ଆଦି ଡାକିନୀ ପିଶାଚୀ
ବାୟୁ ବେଗେ ହୁଙ୍କାର କରି ଛାଡ଼ି ଦୂରୁ
ଘର୍ଘରିତ ଶୂନ୍ୟ ଅଙ୍ଗୁ ବିମାନ ମାର୍ଗରେ;

ବିମାନ ଶ୍ରେଣୀ ସବେ ଉଡ଼୍ୟତ ଗଗନେ,
କୁଣ୍ଡି ହୋଇଗଲେ ସଘନ ଅଗ୍ନିବୃଷ୍ଟି ତାଙ୍କେ,
କେତେ ଛାଡ଼ି ହୁଲ୍ଲାଗଣ ପଡ଼ିଲେକ ଛିଡ଼ି ।
ଅକାଶରୁ ଧରାପୃଷ୍ଠେ ପଡ଼ ଅବ୍ଦ ଖଣ୍ଡେ
ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରେ ତାଙ୍କ ଭୟ ଅସଂଖ୍ୟ ହୋଇଲେ;
କମ୍ପିଲା ମେଦିନୀ ତାଙ୍କ ପତନ ଆଘାତେ
ଚମକିଲ ଦଶଦିଗ ତାଙ୍କ ଶବ୍ଦ କରି,
ମନେ ହେଲା ଦେଖି ଯେବେ ଭୀମ ପଣ ଯୋଦ୍ଧେ
ଘଟାଇବା-ଆକାଶ କି ପଡ଼ି ଯିବ ଭୂଇଁ ।
ପ୍ରଦର୍ଶାଇ ଯଥାବିଧି ସମ୍ମାନ ଶ୍ୟାମାଙ୍କୁ
ଶଙ୍କା, ସ୍ୱସ୍ତି ସମ୍ବରଣୀ ହିମ୍ପୁଟେଦବୀ-ଆଦି
ଋଷିଗଣଙ୍କ ଏକେ ଏକେ ପୁଣି ମଧ୍ୟେ ସର୍ବେ
ଅର୍ପଣ ଅପଣା ସ୍ଥାନେ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ହର୍ଷେ,
ନିମନ୍ତ୍ରିତ ବ୍ୟକ୍ତି ଯଥା ଉତ୍ସବ ଅବସରେ
ଭୂତ-ଉତ୍ସବ-ଦର୍ଶନ-ଆଶାରେ ଉଛ୍ୱାସି ।
‘ଶ୍ୱାନମୁଖୀ’ ନାମେ, ଏକ ଶ୍ୱାନମୁଖାକୃତି-
ଧାରୀ, ଶ୍ୟାମାଙ୍କ ସଙ୍କେତେ, ଦୃଢ଼ଭାବେ ଦୁନ୍ଦୁଭି
ବାଦ୍ୟେ ଘେନ୍ ଘେନ୍ ରବ କରି, ଅପିଲେ ଦର୍ଶନ,
ତେବେ ସ୍ୱର୍ଗଧାମ ଝଙ୍କାର ଶବ୍ଦାୟମ ପଣ
ପଡ଼ିଲେ ପଡ଼ିଲେ ଚଳିଲ ତଳି ଯତନେ ଯତନେ
ଦଳାଇ ବନ୍ଦନ ପୂଜା କରିଥିଲେ ତାହାଙ୍କୁ ।
ଅନ୍ୟ ଏକ ଦିଶ ତଳ ଶ୍ୟାମାଙ୍କ ସଂକେତେ
ଉଠିଲା, ‘ନୈକୃତଶ୍ରେଣୀ’ ✝ ନାମେ ଖ୍ୟାତ ତହିଁ;
ଅବସ୍ଥିତ ସର୍ବ ଅଙ୍ଗ ଭସ୍ମାବୃତା ଦେହ
ଧଳା, କଳା, ପୀତ, ରକ୍ତ ବିବିଧ ବର୍ଣ୍ଣର
ବାୟୁ ଯୋଗେ ଯେବେ ଚୀର କେତନ ପ୍ରସାରେ;
ଘୂର୍ଣ୍ଣି ଘୂର୍ଣ୍ଣି ପ୍ରଳୟର ନୃତ୍ୟ କୋଳାହଳେ
ଶୂନ୍ୟ ଦଳ ଦାଉଡ଼ିଗଲା ସଳଖଣ ରବେ ।

✝ ଭୂତନିକର ନାମ ।

ଶବ ଶଯ୍ୟା 'ଶବାସନ' ନାମେ ପିଶାଚଣ
ଭିଡ଼ଯାଇ ଶୃଙ୍ଖଳ ତହିଁ ଶ୍ୟାମାଙ୍କ ସଙ୍କେତେ
ସହେଶ ଶଣ-ପୁଞ୍ଜ ପ୍ରାୟେ ମିଶିଗଲା ନଭେ,
ଦେଖ ! ଶୂନ୍ୟମାର୍ଗେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଶବ
ସ୍ଥାନଚ୍ୟୁତ ବଳେ ଯଥା ଗ୍ରହଙ୍କୁ ଭ୍ରମାଇ
କ୍ଷିପ୍ତ ଧାଇଁଲା ଯେଣେ ଗୃହେ ଗୃହେ ପୂର୍ବେ,
ଡାକିନୀର ଡାକ ପ୍ରାୟେ ଡାକି ଏ ଅସନ୍ତ
ଜନ୍ତୁ ନ ଦେଖାଇ ଜଣା ! ବନ୍ଧୁ ପ୍ରାୟେ ସାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ
ସବେ ବିସ୍ମାରିତ ନେତ୍ରେ, ଦେଖନ୍ତି ଅଦ୍ଭୁତ-
ଦୃଶ୍ୟ ଆକାଶ କିରଣୀ ତଳ ପୁଷ୍କରିଣୀ-
ଭୂମି ଅଗମ୍ୟ ମାନବେ । ସଦ୍ୟମୃତ ଶବ
ବୃଦ୍ଧତ୍ୱ ବା ସଦ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟ ପ୍ରାୟେ ପ୍ରାଣ ଛାଡ଼ି
ଯାଇ ନାହିଁ କା'ର ଶେଷ ଶ୍ୱାସ ରହି ଦେହୁ
ଅହା ! ଦୁର୍ବଳ ପିଞ୍ଜରୁ ପକ୍ଷୀ ଉଡ଼ିଗଲା
ପ୍ରାୟେ ଶବନେ ଉଡ଼ିଗଲା, ଉଡ଼ିଗଲା ପିଣ୍ଡ,
ଛାଡ଼ି ଚେତନ ପରଠି, ଚେତ ଦର୍ଶନରେ ।
ଅଣ୍ଡା ମେଲାଇ ଦେଖିବା ପୁଷ୍ପଲୋଚନ
ଦୁହିତା ମହାନନ୍ଦା ବେଳେ; ବହିଲ ନସ୍ତକୁ
ଧାଡ଼ିକ ଉନ୍ନ ଅଶ୍ରୁ ଅହା ! ଦୋଳିଲା ଗବାକ୍ଷ
କାନ୍ତି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଶାଢ଼ୀର, ଲଳିତ ବକ୍ଷ
ମୁଣ୍ଡ ନାସିକା ଉନ୍ନତ, ଅଶ୍ରୁ ତାପେ ମୁକ୍ତ-
ପ୍ରାୟ ଯଥା; ତଥାପି ବିକଟେ ଦେହ ତୋଳା-
ତୋଳି କ୍ରନ୍ଦନ୍ତି, ଅପାଙ୍ଗ ବହିଗଲା ପୂର୍ବ
ବର୍ଷ କରେ, ଶୁଣ୍ଡ ନୃତ୍ୟ ସଙ୍ଗିନୀ ଭଳୀ
ଘୋର ଅଙ୍ଗ, ତଥା ଲୌହ ବାଘୁ ଯୋଡ଼ିକ ଯଥା
ଦେଖ ଦେବୀଙ୍କ ବୋଲିଯାଏ କୃଷ୍ଣ ବର୍ଣ୍ଣ ଅନେ,
ଦେଖ ହାତର କାନ୍ତି ତହିଁ ଶବକୁ
ଦେଖି ମନେ ହୁଏ ଅହା ଶୋଇଛନ୍ତି କିବା !
ଶିରଶେ କୁଣ୍ଡଳ, କେତେ କଳ ଲୋଳ ମାଳା
ସୁବର୍ଣ୍ଣ କାଞ୍ଚନ ଅଙ୍ଗେ ସୁନ୍ଦର ଭୂଷଣ .

କେତେ ଭକ୍ତଙ୍କେ ଅଙ୍ଗ ଭୂଷିତ କାହାର
ଛିନ୍ନ ଧଡ଼ ପଞ୍ଜରର ରକ୍ତ ଧାର୍‌ ଧାର
ସ୍ୱଭାବର ହାର ପ୍ରାୟେ ଗୁନ୍ଥ ବକ୍ଷେ ଶୋଭେ-
ଯେ ବକ୍ଷେ ଅଦ୍ଭୁତ ପ୍ରାୟେ ବସିଥିଲା ଶିର ।
କୁଣ୍ଡୀର କାହାର ସ୍ତମ୍ଭ ଅବଯୁକ୍ତ ହୋଇଲେ
ଭଙ୍ଗ ଶୂଳ, ଗଦା, ଶର; ଦୋଦଣ୍ଡ, ତୋମର,
ଦାନ୍ତ ଦଶନର ବାଣ ଭଗବାନ ଖାଲି,
ଯଥା ଦେଖ ପଡ଼ିଛି ବର୍ମ, ଭଗ୍ନଚର୍ମ, ବୈଜୟ।
ଅଶ୍ୱ ନାଗ ଅନୁକାରୀର ହଜାର ଯାଗୁଡ଼ି,
କେଉଁଠି ବକ୍ଷ, କେଉଁ ଛିନ୍ନ ଉଷ୍ଣ ବକ୍ଷ
କାହାର ପଡ଼ିଛି ବଣ ମସ୍ତକୁ କାହାର,
ଅନ୍ତର ଦେହରୁ ଫୁଟି ହୃଦୟର ବହନ୍ତି
ଗ୍ରୀବା ମୂଳେ, ବକ୍ଷ ଶିର ଲଟକିଛି କାହାର
ଫାଟିଛି ସେ ଶିର ପଟଳ ଦୁଃଖେ ଭଙ୍ଗ କାହାର;
ଅଦ୍ୟାପି ସେ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ମନେ ହୁଏ କିବା
ବଶ୍ୟ ହେବା ଅନେଶ ସେ ଶବକୁ, ଶବ
ଜାଗ୍ରତ ଯଦି ହେବ ଜାଗ୍ରତ ଦେଖିଲି
ପଳାଇ ପ୍ରସାଦ ଶବ୍ଦ ପ୍ରାଣ ଶର୍ମ୍ମା ଅହା !
ହୃତ ଯାଉଅଛି ତାର ଚିତ୍ତ ପିଞ୍ଜରରୁ !
ବଳିଷ୍ଠ ଉନ୍ନତ ମୁଣ୍ଡ, ସଂକୋଚିତ ଚକ୍ଷୁ
ଓଷ୍ଠ ନୁହେ ପକ୍ଷୀ ପ୍ରାୟେ (ମୁଖ ଖିଲା ଏକା !
ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମନ-ବନ୍ଧ ଯାଏ, ଯହିଁରୁ ଫଳ
କଣ ନଦର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ) ଆଗଲ ଜଣାଇ,
ଦେଖାଇଲା ସେ ସମ୍ପଦ ଯେ ଶାର ନଭେ ଏ ?
ବସାଇବ ନାହିଁ ଛାଡ଼ ଯୋଗିନୀ ଶ୍ୟାମାଙ୍କୁ
ପୁଛିଲେ ବସ୍ତୁ ପ୍ରାୟେ ଦେଖି ମର୍ମଭେଦ ଦୃଶ୍ୟ
"ସତ୍ୟ କହ ଜଗ ମାତେ ! ସତ୍ୟ କି ଏ ମିଥ୍ୟା !
ମିଥ୍ୟା, ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ଅବା ବୋଲିବ କେମନ୍ତେ
ପ୍ରୀତାତ୍ମବଳେ ସମସ୍ତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସାକ୍ଷୀ ଏ
ଦୃଷ୍ଟ ଦେଉଅଛି ଯାହା ପୁଣି ଶବଦେହ

ସତ୍ୟ, ନ ମାନଇ ମନ, ସେତେହେଁ ଥିଲେବ
ଜାଣୁଁ କହ ଏବେ ଶବ, ସ୍ମରଦେବ ପୂରେ,
ଜଣ ଶେଷେ ସ୍ମର ଧାମେ ବସନ୍ତି ସଭିଏ,
ନ ପାଉଛି ଦେଖି କାହୁଁ କ୍ଷଣଶେଷ ପାଶେ
ନ ପାରଇ ଦେଖି ଜଣେ ଏ ମାୟା କୁହୁକ
ସଦେହ ହୋଇଛି, ମନ ଦେହରେ ଲଭନ୍ତିଃ
ମାୟା ଶେଷ ଧାରୁଥିଲି କହ ଏ ଦାସୀକୁ,
ଦୟା କରି, ଏ ଦୃଶ୍ୟର ପ୍ରକୃତ ରହସ୍ୟ ।”
ସେଶୁଣିଁକୁ ଶ୍ୟାମାଦେବୀ କହନ୍ତି ବୁଝାଇ,
“ମିଥ୍ୟା ନୁହେଁ ସତ୍ୟ-ମାତୋ ! ଦେଖୁଛ ଯା ଏଥି
ଜଂଷେଷରେ ମୃତ ସର୍ବେ ଏହା ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟ,
କିନ୍ତୁ ଜଂଷେଷ ହେଁ ସନ୍ତି ଏ ଦେହ,
ନୁହେ ସେ ନିକଟ, କଷ୍ଟସୂରେ, ଲକ୍ଷ୍ମୀପତେ,
ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ସଙ୍ଗେ ସେହିଁ ଦାଣ୍ଡ ପଜାଳେ ।
ତହିଁ ଦେଖିବ ଏଇଶତର ରଣଦଣ୍ଡୀ-
କ୍ରୀଡ଼ା, ଅସଂଖ୍ୟ ଶବର ସଂଖ୍ୟା ବାରବଳୀ
ପ୍ରାନ୍ତେ, ସ୍ୱର୍ଗ ସ୍ୱର୍ଗ ଯାଉଛନ୍ତି ଯମାଳୟେ
ଅସଂଖ୍ୟ ମାନବ । ଧର୍ମିବାଦ ଅନୁଭବ,
ଦମ୍ଭ ଘାତକର, ଲଣ ବାତ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ମିଶି
ଭମାଏ ମେଦଳ, ମର୍ମ ବଦାରକ ଦୃଶ୍ୟ,
ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ପ୍ରସାଦରୁ ଦେଖିବ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ;
ଭ୍ରାନ୍ତିର ଯୋଗିନୀ ଅଟ ଦେଖୁଛି ଯା ଏଥି
କହିଲନ୍ତି ସ୍ତ୍ରୀ ରକ୍ଷକେ ମହୋତ୍ସବ ମନ୍ତ୍ର-
ବରଣ ଯଥା ଦିଶଇ ସୂର୍ଯ୍ୟକ ପ୍ରଥାନ ।
ଏ ବେଳେ ତାହାଙ୍କୁ ତହିଁ ନ ପାଇବୁ ଦେଖି,
ଲକ୍ଷ୍ମୀରୂପୀ ସର୍ବ ବାହୁବଳ ପ୍ରସାଦରେ
ସଜ୍ଜା ତହିଁ କାମ୍ଯ, ବଳା ଅନୁଯାୟୀ ରୂପ
ଧରନ୍ତି ସତତ, କେବେ ବା ମନୁଷ୍ୟ ବେଶେ
ଅଜର ବ୍ୟାଘ୍ରକ, ସୁଧାଧରେ ମଧୁ ବର୍ଣ୍ଣି
ସୃଷ୍ଟି କରାଏ ତେଜଗ୍ନିକୁତ, ନୃତ୍ୟାନି ମଦନ
ଯାଉନ୍ତି ଏ ମୋହେ, ଆଉ ଅନ୍ୟ କଥା ଶୁଣ ।
ଭବିଷ୍ୟ କୁଣ୍ଡିତା କେବେ କଳସ୍ତ୍ର ହୋଇ
ଅନ୍ତରେ ଭ୍ରମନ୍ତି ବାମା ଉନ୍ମାଦନା ବେଶେ
ଯଥା ଲଜ୍ଜା ଥୋଇ ଦୂରେ ହରଷେ ନିର୍ଭୟେ,
ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ସଙ୍ଗେ କେବେ ଖରପ୍ରବାହ ପ୍ରାନ୍ତେ
ଉଭେଇ ଯା'ଆନ୍ତି ପୁଣି ସ୍ୱର୍ଗ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ରସ୍ତ
ଅଲସ ଗୁଣରେ ଉଠି, ଭର ନିର୍ଭୀକ ।
ମନ ମୂଢ ହେଲେ ଅଧ ନିଶ୍ୱାସେ ସତତେ,
ଦୀର୍ଘ ଅଧିବାସରେ କହନ୍ତି ଅହ'ହ,
ଅତି ପୂତ ଖାଦ୍ୟ ତାଙ୍କ ପୂତ ଗନ୍ଧ-ଶବ,
ନ ଜାଣନ୍ତି ସ୍ୱଦେଶ ପୃଥ୍ୱୀ ଦୟା କ୍ଷମା ଲେଶ ।
ନିର୍ଲଜ୍ଜା ସ୍ୱଭାବେ କେହୁ ଚରନ୍ତି ଏ ଦେବ-
କୁଳେ ପାଶେ, ପ୍ରଜା ସ୍ୱଜନବୃନ୍ଦ ଯଥା, ତେଣୁ,
ତାଙ୍କ ରକ୍ତ ପାନ ହେଁ, ମିଶ୍ର ଥାନ୍ତି ଦୂରେ,
କୁଣ୍ଡଳି ଖାଳିନୀ ସର୍ବେ ପଦ୍ମମ୍ବୁଷା-ରତୀ;
ପରେ ଦୁଃଖ ଦେଇ ଜମ୍ମା ପର ଦୁଃଖ ଦେଖି
ଲଭନ୍ତି ଆନନ୍ଦ ସଦା ତେଣୁ ଏ ଯୁଗଳ
ଦୁଃଖ ନାମୀ କୁହେ, ସବେ ନିରନ୍ତର ଦେହ,
ପୂରନ୍ତ ପୂରଣ ଶିଶୁ ନର ନାରୀ ଦେଖି
ଅଲକ୍ଷେ ଶୋଷନ୍ତି ପ୍ରାଣ ରକ୍ତ ସଙ୍ଗେ ତାର,
ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ କୀଟ ଯଥା ଲଭ ଶବ କର୍ଣ୍ଣ ।
ଏଥି ପ୍ରମ ଖାଦ୍ୟବୃଷ୍ଟି ସତେ ଯଥ ଗ ଦେଯ
ଲତୁକାଏ ହେତୁହୁଁ ସେ ଖାଦ୍ୟ ମେଲନେ
କ୍ଷମା ଖାଏ ବୋଲି ‘କ୍ଷମା ଡାକିଣୀ’ ଏ ନାମେ
ଜଗତେ ଭଣନ୍ତି, ଶେଷ ଗୃହେ ଅସଂଖ୍ୟ
ସନ୍ତାପ ଦଅଇ ଅନ୍ୟ ବାଳକ ସମୂହେ ।
ବସିଛି ଅନ୍ତରେ ଦେଖ ଦକ୍ଷିଣେ ଡାକିଣୀ
ସୁତ୍ସ୍ୱଭାବ ଦେଖ ଏଇ ସନାଏ ଦେଇଛ
ଜଗନ୍ନା ‘ରକ୍ତ ଝାଉଁଳୀ’ ବସିଛି ତା ପାଶେ
ବାମେ, ବାମା ମହୋତ୍ସବା ସଙ୍ଗ ଧରଣୀ

ଲଭିଛନ୍ତି ଶୃଗାଳକ ଚାରୁ ଚାଟ ସ୍ନେହ ପୂର୍ଣ୍ଣ
ଅଯାଚିତେ ଗର୍ଜ୍ଜି ପଡେ ପୁଲକିତ ହୋଇ
ଭୁଲେ ମନ ଖେଦ ଅଛି ସଙ୍ଗ ସଙ୍ଗ କରି
ଭଲୁକ ଶବଦ ନାହିଁ ଶୁଣାଏ ହୁହୁଁ ;
ଉଦାରେତେ କେହି ଯେବେ ପଡ଼େ ତା ନାଲୁଦଉ
ଭୁଲିଲ କେହିବାକି ତାକୁ ଜାଣିବୁ ନେବେକେ;
ଯାବ ପୁରୁ ପେଲିବା ବା ତା ପୁଚ୍ଛ ପେଲିବା,
ଏକି କଥା ବସ୍ତୁ ଲୁହେ ଜେତେ କେହୁ ପେଲେ,
ସେ ପେଲେ ଜାଣିବୁ ଦେବା ପୁନର୍ଜନ୍ମ ତାର ।
ତା' ପରେ କସିଲ ଲେଖେ ଦେଖି ଦୂର କୋଣେ
ଛଃଛାଦକ, ଶୀର୍ଣ୍ଣକାୟା ଏକ ଗାଈ କାଳି
ଶୋଇ ପଡେ ଶୋଣ ସକି ଲଦ୍ଧଲ ଲୁତେକେ
ତାକୁ ଯାକୁ କରେ ପାନ୍ତ ଦୁଃଖ ଲୁସ ଗାଢ଼େ,
ଜଣି ଏକୁଅନ୍ନ ଯାଇ ବସନ ଜନ୍ମରୁ
ସେହି 'ତରୁଣୀ' କାଳେନ ଖ୍ୟାତ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକେ
ଶ୍ମଶାନ ବାଣିଶ ସଦା, ଗଳ ପିଣ୍ଡ ଯାଇ
ସେବେ ଶୃଗାଳ ପାଃରେ କେହି ଅବା ଲେଃ
ତାକୁ ଏତେବେଳ ଅଛୁଣା, ଅସନ୍ନ ମରଣ
ତାର ଜାଣିଧା ଶଷ୍ପତୁ; ବାସି ଲ ଦଣ୍ଡିକେ—
ତାର ଦେଖ ଅନ୍ୟ ନାସ, ଶାଖା ପୁଣି ପାଚେସ୍ତ
ସଦ୍ୟ ଜାତ ଶିଶୁଟିଏ ଧନ୍ଧଉ ହୋଇଲ,
ସେତେ ଶିଲଲେହେଁ ପାଣି ନ ଲୁହଲ ଦୁଆ
ଏହି 'ପିତାମ୍ବରୀ' ସେଯ୍ଯୁ ଜାତାନକେ ସେତେ
ପଡ଼ ଲଜେ ନଜ ଶିଶୁ ଶୃଗାଳେ ନାଶେସେଲ;
ଛନ ବା ନପାଲ କାରେ ଅମାବାସ୍ୟା ରାତେ
ଦରଯାଏ କେହି ଅବା ତା ଘରେ ଏକାକୀ
ନ ଲେଖିତଃ କଦାପି ସେ ପ୍ରାଣ ସେନ ତହୁଁ ।
ଅଦୂରେ ଲାଗେଛି ଦେଖ 'ବ୍ରାହ୍ମଣ'ଙ୍କ ଦଳ
ଲୁମନ୍ତି ଏ ଦଳ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଦଶାଃ ସ୍ନାନେନ
ଜୀର୍ଣ୍ଣର ପଲ୍ଲେକ ସୁଖିଁ କ୍ଷତ ଲଲାଟିତ,

ବେଢ଼େଲେହେଁ ସ୍ନାନକ ଦୂଷ୍ଟା ନ ସାରନ୍ତି ପାରିଶ;
କେବଳ ଦେଖାନ୍ତି ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଲେ ଲୋକଙ୍କୁ
ଅମିଷ-ଲୋଭୀ ବାଳା ଲୋକ ଦୂରୁ ଡେରେ
ଅମିଷ ଛଡାଇ ଖାଇ', କେବେ ବା ନେପତ୍ନ
ଅସ୍ଥି ମଜ ଖେଦ ଅଧ ଲୋକଙ୍କ ଶୁଦ୍ଧରେ,
ଫଣାମନ ସରଶୁଦ୍ଧ ଦଳ ଦଳ ସେନା
ମହା ମାଂସାହାର—ଛିନ୍ନମସ୍ତ ଭୂତ ଯାକୁ,
ଭଳ ଲେଖେ ସ୍ତନଜନ୍ମ ସଞ୍ଚରନ୍ତି ଦାନନ,
କେତେ କେବେ ଶରକ୍ଷୁ, କେତେ ଅଶ୍ରୁବୃଷ୍ଟି କରନ୍ତ,
ପଳନ୍ତେ କ ଭୂଏ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଲେହେଁ ଜନେ,
ତହିଁ ଅଜଶ୍ରାଣିକ ସେ ଦଳ ଦେଖ ଲୋକେ
କେତେ ଦେଖ ସ୍ୱରଭୂତ ଭ୍ରମେ ସଦା ବାମା,
ପିନ୍ଧ ସହିତେ କେତେ ପରଧନ ଖାଉ,
ଜିନେ ଭୂମ ଉଠେ କେତେ ଜଳଦଳ ପଡ଼େ,
କେତେ ବା ଭ୍ରମନ୍ତି ପୁରେ, ପଡେ ମୂର୍ଚ୍ଛି ପଡ଼ି
ବହୁ ସ୍ୱପନ ଅଳସେ, ସାଧଇ ଅଦ୍ଭୁତ
ଦେବା ଗାଣୀନିର ଲୁଚେ, ଖାଦ୍ୟ ଦେଖୁ ବାଯୁ
ସଙ୍ଗେ ମିଶି ଏଛଣ୍ଡୁ, କାହିଁ ପ୍ରଶ ଅହା !
ଅସହ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରଣା ତାଙ୍କୁ ଲୋଭାର ଘାତରେ
ସେବେଣି ଅନ୍ତରେ ତାଙ୍କ ଶୋଷି ରକ୍ତ ଅଙ୍ଗୁ
କମେ କମେ ଘେରିବା ବା ଲକ୍ଷା ଅନୁଗାମୀ ।
ଅଦୂରେ ଦୂରେ ତାର ଦେଖ ତହିଁ ଠାରେ ।
କେହି କୃଷ୍ଣ ବସ୍ତାବୃତା, ରକ୍ତବସ୍ତା କେହି,
କେହି ଜୀର୍ଣ୍ଣଶୀର୍ଣ୍ଣ ଧୀର ଧାରଣୀ କେହି ବା,
ବୃଦ୍ଧ ଜରାଗ୍ରସ୍ତା କେହି ଯୁବତୀ ତା ମଧ୍ୟେ
କେହୁବା ବାଳୁଳୀ କେହି ଗେରିବାଳକନ୍ୟା,
ଭୂଷି ହୋଇଛନ୍ତି ବସ୍ତ୍ର କାଦମ୍ବରୀ-ତୋଷ,
ରକ୍ତ ଶ୍ରେଣୀ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଅପର୍ଣ୍ଣ ଭିକ୍ଷୁଣୀ
ଜାର ସ୍ୱର୍ଗପଥେ ଶିରୁ, କଳ୍ପନ୍ତର୍ଣ୍ଣ ସେଠେ
ଯଥା ପଙ୍କ୍ତି ବନ୍ଦକେ ଦ୍ଵି, ଉଡ଼େ ଧ୍ୱଜା ଦଳେ

ତାଙ୍କ ସ୍ଥିର ଭାବାନ୍ୱିତ ଅଗ୍ନି ଦୃଶ୍ୟା ଦେଖି,
ମନ୍ଦଗାମି ଦେବି-ପଥ ଭ୍ରମନ୍ତି ଅଙ୍ଗଣ
ମାଣ୍ଡ ମଣା ଉତ୍କଣ୍ଠାର, ବେଷ୍ଟନ ଆଚାଣ୍ଡ
ବେଷ୍ଟିତା ଭୂମି ଶସ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠ ଅନ୍ତୁରେ ।”
ପୁଚ୍ଛିଲେ ବୈଶ୍ରବଣୀ ପୁନଃ “କହମା କାମ୍ବାର
ଏ ବେଦୀ ବେଷ୍ଟଣ ଆଳ ଭୂମି ପୁଷ୍ପଗାର ?
ମଧୁ-ମଧୁ, ମିଳମିଳା, ବନ୍ଧୁ, ପୁତମଧୁ
ମଧୁବେଶ ବୃନ୍ଦ, ଯଷ୍ଟା, ଭୂଧର୍ଷିତ ଅଧ
ମନ୍ଦ ଘଷ ରୁ ଧାରୀ ଘେରେ ବେଷ୍ଟନ ବୃଷ”.
ଉତ୍ତରିଲେ ଶ୍ୟାମ “ଦେଖ ହେ ଝରନ୍ତ ପକ୍ଷ
ଯାର ଅର୍ଦ୍ଧଚନ୍ଦ୍ରାକୃତି ଅଙ୍କ କାନ୍ତି ଶୀର୍ଷ
ଶୁଭ୍ର ଅଗ୍ନି ଶସ୍ତ୍ର ପୃଷ୍ଠେ ଘାତଳ ଜଡ଼େଇ
ଜଡ଼ଚାଳ ସ୍ଥିର ଥିଲ, ଅଙ୍ଗେ କର୍ଦ୍ଦମ ଲେପିତ
ଏକଣ ଦେହେଣ ବେଶ ଘଣି ପଡ଼ନ୍ତି ମୁକୁଳି
‘ବସୁନ୍ଧରା’ ନାମ ଯାର ନଦୀମଧ୍ୟ ଏହି
‘ଖଞ୍ଜାରୀ ଭୁଭି ଡ଼ାକୁଣୀ’ ଜାତେମ ଶୀତ ଦେଖିବେ,
ଅତି ଭକ୍ତିପ୍ରିୟା ବାଳ ଜଳେ ତା ବଢ଼ିବ,
ସର୍ବଅଙ୍ଗ ଭରେ ଝିଲ ଝଞ୍ଜ ଝର ଝରେ,
ଘର୍ମ ବାରିର ଜଳ ଭରେ ବଢ଼ନ୍ତ ମନ୍ଥନ,
କଳସ୍ରୋତ ଭୁଦେ ବଢ଼ଧ ନଦୀଧାରୁ, ଶୁଣି
ମଧ୍ୟାହ୍ନାରୁ ପୁନଃ ପୁନଃ କଳସୀ କଳସୀ;
ପୃଥ୍ୱୀମଧ୍ୟ ଦେଇ ଘଣି ଅନୁଗ୍ର ଭୁଗାରେ
ଦେଖ ଦେଖ ଭକ୍ତିମେଘ ଅକର୍ଷେ କେତେକେ
ଅଛ ଆଉ ଦୃଷ୍ଟ ଘରେ ବଳୁଭ ବଢ଼ଇ,
କଂଶ୍ରୁ ଯଥା ମୃତପ୍ରାୟ ଶୀତରେ କୌତୁକ,
ଛାମେ ଛାମେ ଭୁଚମ ଜମା ଅନୁଶୋଚ ଚଲନେ,
ଅଙ୍ଗନେ ଯାହାଙ୍କୁ ତାର ଲଗା ଚାହିଁ ଅଛି ।
ବସନ୍ତୀ କାଲୀ ‘କଶନ୍ତୀ’ ବସିଛି ମା ପାଶେ
ଦେଖିବ ଦୁଗନ୍ଧୀ ବେଢ଼ିବ ବନ୍ଧନ ଧାରଣୀ
ଗୋଷ୍ଠା ବୃଗାଶ୍ଚା ଭୁକ ପ୍ରାନ୍ତେ କଳା କଳା ରଙ୍ଗ.

ପୁଚ୍ଛେ ପୁଚ୍ଛେ ବସେ କାନ୍ଧେ ଚଳତା ଦ୍ରୁତତା
ଅନ୍ତୁ ଭାଗୁଣକାଳ ଥୋପା ତାଙ୍କ ଭାବେ ଯଥା
ଶୀତେ ଥିରୁ ବହେ କେବେ ଅଦୃଷ୍ଟେ ଦେହାଙ୍ଗ
ଶୋଭ ସଙ୍ଗେ ଭୂମି ପଡ଼େ ଅଦଶେ କେତେବେ ବା
ପୁଣି, ଘୋର ଦାନ୍ତେ ଜଳ ପିଇଁଥାଏ ବସି,
ଘଟେ ଭରେ ଯତ୍ନେ କରେ ଏକଣ ଦେହେଣ ଗୃହ,
ବେଳେବେ ଗ୍ଳାନ ମୂର୍ଚ୍ଛା ବାଳା ପାଳନା ପ୍ରାନ୍ତେ
ଘୁଞ୍ଚାଇଯାଏ ବର୍ଣ୍ଣିତର କେତେବେ ଙ୍ଗୁଷଣ ସ୍ୱାରୀ
ଅକର୍ଷିଲ କେଶବନ୍ଧି ଦନ୍ତ ଘଡ଼ମତ
ସଦାଗରୁ ବସେ ଅଙ୍ଗ ଅଶ୍ରୁତ ଅଶ୍ରୁତ,
ତଦାବେ ତ୍ରିଭଙ୍ଗେ ଯଥା ଶିର ପଶୁଗଣ;
ବହୁଥାଏ ବକ୍ତ୍ର ସ୍ରୋତ ତରୁ ଦାଉ ଧାରେଇ
ସେଇଥି ସଲିଳ ସ୍ରୋତ ଛନ୍ନୁ ସେଇକ ଯଥା,
ଡିଅଇ ସେ ରକ୍ତେ ଜ୍ୱଳା ପୁତେ ଶୋଷି ପୃଷ୍ଠେ
ଥାଉ ଥାଉ ଅବଲେଷେ ବକ୍ର ଦନ୍ତ ଦେଖିବ,
ଶ୍ରୀଙ୍ଗ ଅଙ୍ଗ ମାଂସ ଦେହେବ ବନ୍ଧୁ ଜାତି ଖାଏ
ଶ୍ୱାନ ଯଥା ମୃଗ ଶବେ କାମୁଡ଼ି କାମୁଡ଼ି;
ଏ ଯାଙ୍କୁ ଅନେମେ ଲକ୍ଷି ନ ପାରଇ ଦେଖି
ପୁଷ୍ପଗାରର ବାଳ୍ୟ; ଘେରଣ ତାର ଅବଦଶ
ବଳ୍ପ ଛଇ ବସ୍ତ୍ରାବୃତା ‘ମିଳମିଳା’ ନାମେ
ମୃତ୍ତୁ ବାଳଜାତି ଘର ବସିଛି ଅଦୂରେ
ବହୁର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ରେଷ୍ଠା ଧାଇଁ ନାସିକା ପୁଚ୍ଛାରୁ,
ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ଟାଣିନିଏ ଘୁଡୁ ଘୁଡୁ କରି;
ଦୁଃଖେ ଦେଇ ଶିଶୁଙ୍କୁ ଏ ଲଭେ ନଦୀକୂଳ,
ତେଣୁ ବାଳା ଅନେମଇ ଶିଶୁଙ୍କୁ ସତତ ;
ଦସ୍ତ ବନ୍ଧୁ ଜଳ ତାଙ୍କୁ ନ ପାରଇ ପ୍ରାଣେ ।
‘ଡ଼ାକ୍ତ ପୁଷ୍ପଅଣୀ’ ହେବ ଲଭିବ ତାହାର
ବସିଛି ଛଇଲେ ପାଶେ, ଦଳେ ପଦେ
ତୀବ୍ର ଖୋଷ୍ଠା ଖୋଷ୍ଠା ଅଙ୍ଗେ; ଏ ଯାଙ୍କୁ ଅନେମେ
ତାଙ୍କୁ ଦଏ ଜନ୍ତୁ ଜାଣି, ମାତୃ ନ ମାନଇ

ଘ୍ରାଣେ; ଏ ଜନ ସହଚରୀ, ପଦ୍ମମୁଖୀ ନାମେ
ଖ୍ୟାତ କରିଥାନ୍ତି ଯହିଁ, ଭ୍ରମନ୍ତି ଏ ଛନ୍ଦ-
ଗାଳ୍ପେ ଯାହାଁ ଗ୍ରାମମାତ୍ରରେ ଅହରହ ସୁପଥେ
ସଦା ବାୟୁ ସଙ୍ଗେ ଥାଇ । ଗ୍ରାମ ବାସୀ ନର-
ନାରୀ, ଯେ ସ୍ଥାନେ ପଶନ୍ତି, ଦୂରନ୍ତି ପରିଶ୍ୱେ,
ଶିବାଘାଇଁ ଯାହାଁ ତାଙ୍କୁ ଟଣାଟଣି ହେଉଥିବେ ।
ତା ପଛେ ବସିଛି ଦେଖ, ଖଣ୍ଡି ? ଅସ୍ଥି
ଯାର ଚର୍ମେ ମାଂସ ଦେହ, ଶିବ ଅଙ୍ଗେ, ଶଣ
ଯାଏ ଦୂରୁ, ଶୀର୍ଣ୍ଣକାୟ ଶତଜୀର୍ଣ୍ଣ ଯଥା
ଶୀର୍ଣ୍ଣ ପାଣ୍ଡୁର ପତ୍ର ଦେଖ ଖସଖସ,
ସନ ସନ ବାତେ ସଦା । ଉଡ଼ା ନଶି ବଳି
ଶରୀରେ ରକତ ନେତ୍ର ରକ୍ତ ମିଶା ନେତ୍ର
'ସ୍ପର୍ଶା' ନାମେ ଖ୍ୟାତ ସେହୁ ଅତି କୁତ୍ସିତ,
କରେ ହସ୍ତ ସ୍ପର୍ଶ ଦେବ ଶ୍ୱସଇ ସବଳାବେ
ଅର୍ଦ୍ଧ ନିମିଳିତ ନେତ୍ରେ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ନିମିତେ;
ପୁଣି ଜାଣି ସ୍ତାବସ୍ତୁ ଦେହେ ପ୍ରବେଶି କୌଶଳେ
ଶନେ ଶନେ ନାଶେ କୁସ୍ମା ଜୀବନ ଦେଶର
ସ୍ତବ୍ଧ ଅଧାରର ଯଥା ନାଶଇ ଲବଣ ।
ଅବଶାନ୍ତ ଭ୍ରମେ ଏ ସ୍ଥଳ ସବଣ ଜଗତେ
ଅବୋଧ ପବନ ରଥେ ଅବାଧେ ଅଳକ୍ଷେ ।
"ଏହି କି ମା ! ସେହି 'ସ୍ପର୍ଶା'" କହିଲେ ରୋହିଣୀ
ଗ୍ରୀବା କମ୍ପେ ଜଣାଇଲେ "ଏହି" ବୋଲି ଦେବୀ
ଆରମ୍ଭିଲେ ପୁନଃ ଭଣି "ମାଗୋ ! କାମନ୍ଦୁଣି
ହସ୍ତ ଲାଗେ କୋଟିଏ, କେତେ କଷ୍ଟ ଭୁଞ୍ଜିଲନ୍ତି
ଏହାଲାଗି ଅର୍ଥ୍ୟ-ଅର୍ଥା ! ନ ଥାନ୍ତେ ଯଦ୍ୟପି
ଅଶ୍ୱିନୀ କୁମାର ଦ୍ୱୟ—କରୁଣା କଲ୍ୟାଣ
ତବ ସୁଖୀ ହୁଅନ୍ତେ କି ହୋଇଥାନ୍ତୁ ସଦା—
ମୁକ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତେ କି ସେ ଦଣ୍ଡ ଶାପୁଁ ଅଜ ?"

"ମାଗୋ ! ଏହି ଯେ ବସିଛି ଉଦେ ଅଙ୍ଗାର
ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ହେଲେ ତାମ୍ରବର୍ଣ୍ଣ, ଶୁଷ୍କ କେଶ
କଦର୍ଯ୍ୟ ଶତାଗ୍ର, ଖର୍ବ-ନାସା ସ୍ଥୂଳ-ଓଷ୍ଠ,
ବିବର୍ଣ୍ଣ କପୋଳ ଦେଶେ ଅସଂଖ୍ୟ ପୁଣି,
ଛିଦ୍ର ପଡ଼ିଅଛି କରୁଁ ଅଙ୍ଗୁଳି ସଂହାର
ଶତ୍ରୁ ? କାହିଁ; ଶିରଯୁକ୍ତ କରେ ଆହା
ବେତିକଳ୍ପ ମାଛିଦଳ ଉଡ଼ନ୍ତି ପାଇ,
ଦେଖ ? ଦେମନ୍ତ ସେ ଯନ୍ତ୍ରଣାଏ ନାଶ !
କହମା ! କିଏ ସେ ?" ପୁଛନ୍ତି ଅଶ୍ୱିନୀ, "ଏହି
'କୁଷ୍ଠେଶ୍ୱରୀ' ରୋଗରାଣୀ ବିଖ୍ୟାତ ଜଗତେ,
ଧର୍ମାଂଶରେ ତନ୍ତୁ ଯଥା ଜନ୍ମେ ଏନେ ଏନେ
ଅକସ୍ମାତେ ଭୁଲିଶୁ ବସାଏ ଧର୍ମକୁ
ସେହିରୂପେ ଏ କଷଣୀ ଅନ୍ତରେ ଯାହାଙ୍କୁ
ନାଶଇ ଜୀବନ ଶେଷେ ନାଶି ତା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ
ଭୁଞ୍ଜାଇ ଅଶେଷ ଶାନ୍ତି ପାଇଛି ଜୀବନ;
କୁଆଁରୁ ଜନକ ଯୋଗେ ନଷ୍ଟ ହେଲାପରି
ଏ ରୋଗ ପରଶେ ନର ନଷ୍ଟହୁଏ ଏବେ ।
ଅକିନିକା ଦୂରେ ଥାଇ ନାମ ଶୁଣି ଯାର
ମୃତ୍ୟୁରୁ ଅଧିକ ଭୟେ କମ୍ପେ ଧରା ବାସୀ ।"
"ସେହି ଯେ ବସିଛି ଦାରୁଣ ବସ୍ତୁ ଯାର
କଣ୍ଟକ ତଦ ପାଖୁ ଦେଶେ ସ୍ଥୂଳତର
ପାଦାଙ୍ଗୁଳି ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ହୋଇଛି ବିକୃତ
ଯା' ବିକୃତ ରୂପ ଦେଖି ହାସ୍ୟ ଆସେ ସ୍ୱତଃ
କହମା କିଏ ସେ," ପୁଣି ପୁଛନ୍ତି ରୋହିଣୀ
ଉତ୍ତରିଲେ ଶ୍ୟାମା 'ଶ୍ଲୀପଦିକା' ନାମ ତାର
ଅତୀବ ଦୁଃଶୀଳା ବାଳା ଯା ଅଙ୍ଗେ ପ୍ରବେଶେ
କଦର୍ଯ୍ୟ ରୂପ ତାର ନିଜ ରୂପ ଭୁଲେ
ପର୍ଣ୍ଣିଆ ବା ଅନାଚାର ଭଳି ହୋଇ ପୁଣି

* ଏହି ପ୍ରଥମ ଅଂଶ ସହର ଭଦ୍ରଙ୍କୁ ଶମ୍ଭୁନାଥ ସେନ ବୋଲାଇଥିବାର ପ୍ରମାଣରେ ଶୁଣାଯାଏ

ଅଗ୍ନି ଯଥା କାଷ୍ଠ ଯୋଗେ, କୋପାନଳେ ଜଳି
ସ୍ୱଗଣେ ଶାସନେ ସେନା, ଅନେକ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କେ
ଥରୁ ଥରୁ କମ୍ପ, ଥାଏ ଯେ ଗ୍ରାମ ଆତପେ;
କାଳୀ ନେତ୍ରେ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ଦେବେଳେହିଁ ଯେଥିପି
ଷଡ଼ଙ୍ଗ ଷୋଡ଼ଶୀ ଦୃଷ୍ଟ ଉପାଦେୟ ସବୁ,
ଯୌବନ-ତପନ ତେଜେ କାଳ ଭୁଜଙ୍ଗିନୀ-
ସମ, ଏ ଭୂଲ ଲକ୍ଷଣ 'ମେଦ, ଉପାଦାଂଶ'-
ରୂପେ ଅନେକ୍ତ ଯାକୁ, ନ ଛାଡ଼ନ୍ତି ତାଙ୍କୁ
ତାଙ୍କ ପୂର୍ବ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଯାଏ, ଭୁଷାଙ୍କ ନାଥାଇ
ଯଥା ଶବଗଳେ ଶକୁନେ ସ୍ଥାନ ବୀର୍ଯ୍ୟ ସ୍ଥାନ-
ଜଳ ଅସ୍ଥିଶିରା ସ୍ଥାନ, ତେଣୁଯାଏ ଏବେ-
ଶିବେ ଏ ବୟସ ପରବେ, ଦାରୁ ଯଥା ଘୁଣ-
ଯୋଗେ କଠିନ ବାଣ ନ; ବସିଛନ୍ତି ଦେଖ
କେଶ ଜରାଗ୍ରସ୍ତ ରୂପ ସଙ୍ଗିନୀ ସଙ୍ଗତେ
କିଏ ବଳା ବୃଦ୍ଧା ଯେଣୁ କଦାକାର ରୂପା
ଅସ୍ଥି ଚର୍ମ ଛୀତ କାୟ, କାଳ ସତ ନାଶା
ସର୍ବ ଅଙ୍ଗେ ଛତ କାଳ ପଙ୍କିଳ ମଧ୍ୟେ
ସର୍ବଦେଶ ଘୃଣିତ ଏ ଭୂଲ ଉଲ୍ଲଣୀ,
କୋଷ୍ଠବଳ ଅତ୍ୟନ୍ତି ଯେଣୁ କହିଲେ ଏ କଥା ।
ଅସଂଖ୍ୟ ଯୋଗିନୀ ରୂପ ଯେତେ ମୁଁ କହିବ
ଏଥାରେ ଦକ୍ଷିଣେ ଯେତେ ବସିଛନ୍ତି ଦେଖ
ସମସ୍ତେ ଏ ବ୍ୟାଧିରୂପା ଜାଣି ନିଅ ଭୂଲେ
ସେହି ଦିଗ ଉତ୍ତରେ ଦେଖ ଭଲେ ଶ୍ୱେତକେଶ
ଅକାଳ ଛବି ଶୁନର ଜୀର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରବୃତ୍ତନ,
ଜୀର୍ଣ୍ଣ ଭୂମାବଳୀ ଯଥା ଶବାଗ ଅଙ୍ଗଳେ,
ବସିଛନ୍ତି ଭଲେ ଦେଖ ଦଳ ଦଳ ହୋଇ,
ଅଗ୍ରପଛ ମୁଖ ତାଙ୍କ ଦେଖିଅଛି କହ
ମହାକୁଷ୍ଠେ ନଗ୍ନ ଦେହ ଶଙ୍ଖ ଡଙ୍କାରେ
କେହି ବା ମାଂସ ତାରେ କଙ୍କାଳ ପ୍ରାୟେ
ବୈକଳ-ଚର୍ମ, କ୍ଷୀଣ-ଦୃଷ୍ଟି, ପୁତର-କଳୁଷ,
ବନ୍ଧ୍ୟବଳ-ବଧିର, କେ କୁବ୍ଜ ମସ୍ତକା
କୁଞ୍ଚିତ ପୃଷ୍ଠ ହେବୁ ଯେଣୁ ଯଷ୍ଟି ଅବଲମ୍ବି
ବସିଅଛି ଦେଖ, କାହିଁ ସର୍ବ କଳେବର;
କଫଯୁକ୍ତ ଶ୍ଳେଷ୍ମା ପଥ ଜଡ଼ିତ ସର୍ବ ସନ୍ଧେ;
ହୁଁ ହୁଁ କରି କାଶ-ରୋଗ ରହି ବାଳା,
ଏ ଦଳ ଉତ୍ତର ଦେଶ ବସିଛନ୍ତି ହେତେ
'ଜରା' ନାମେ ଉଦ୍ଘୋଷିତ ଜଗତେ ଏ ବାଳା
ଉଦ୍ୟାନ କଦଳୀ ଯେବେ ଶସ୍ତ୍ରୀନା ଭୂପ ସୂତେ
କିମ୍ବା ବସନ୍ତ କୁସୁମ ବନେ, ଶେଷ ଘନ୍ଥି
ନିଦାଘର ଯଥା; ଅହୋ, ଯୌବନ-ତପନ-
ତେଜେ ପ୍ରବେଶି ଏ ଜରା, ଛଳଛଳ କରି
ଦେଏ ସୁନ୍ଦରତା ତାର ପୁଷ୍ପରୁ ଅଗ୍ରମ;
ଯେଉଁ କଳାପ ଅଗାର, ଦୁଏ ପକ୍ଷଣର,
ଶାଳୁକ ସେହିଭଳି ଅନ୍ଧା ଗ୍ରାସଣ ଶୁଣାରେ ।
ପଶ୍ଚିମେ ବସିଛି ଦେଖ ଭଗିନୀ ସହିତେ
'ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ-ଦାରିଦ୍ର୍ୟ' ନାମେ ଯୋଗିନୀ ଭଗିନୀ!
କ୍ଷୁଧାଭିନ୍ନ ବୃଷ ଯେଣୁ ଥାଏ ଥାଇ ସହିତ
ଶାଖଧୂଳି ପ୍ରାୟେ ଧୂଳି ଉଡ଼େ ଯାଇ ଅଙ୍ଗୁ;
ପଙ୍ଗିନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ରୂପ ପୁଣି ତର୍କ ତତୋଧିକ
ଅସ୍ଥି ଚର୍ମ ଶାଖ ଅଙ୍ଗେ କାମାଳିଆ ସର୍ବ,
ଭବ ପଙ୍କେ ହମାଚଳେ ପଶିଛି ଜାଳିକ
ନାଶିଚକ୍ଷୁ ଉଚ୍ଚ ଲୁଚ ଅସ୍ଥିଷ୍ଠତା ହେଲୁ,
ବାଳୀ ଏ ସହିତେ ଦେଶ ନାଶକ-ପୁରୁଷ
ନ ପଡ଼ନ୍ତି ଭଣା; ପିଠି ସଙ୍ଗେ ପେଟ ତାଙ୍କ
ଯାଇଅଛି ଲାଗି, ତୀବ୍ର ଧାନ୍ଧଣୀ ସରବେ
ଲଗା ଗାଣ୍ଡ କରେ, ଅର୍ଦ୍ଧ ତୀବ୍ର ଉଦରେ ଯେ-
ଆମ୍ବେ ପୁନଃ ପୁନଃ ପେଟେ କର ବୁଲାଇ ଯେ
ପାଣି ପିଏ ପୁଣି; କ୍ଷୁଧାଭରେ ନ ବୁଝଇ
ଯାହା ପାଉଅଛି ତାହା ଖାଉଅଛି ଯେଣୁ
ଦଣ୍ଡକ କରିବା ପରେ ଧୂଳି ଝାଡ଼େ ଯେଣୁ

ତାହିଁ ଉଠି ସନ୍ନ୍ୟାସ ଦେଖିଲେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବାଳକ
ଦେହମଧ୍ୟେ ଅସ୍ଥିମାତ୍ର ଦୃଷ୍ଟି, ଦେଖ ତାଙ୍କୁ ଅହା !
ଗ୍ରାମ ପ୍ରାନ୍ତେ ଧୂମକେତୁ ଧୂଳା ଏ ଉଦର
ଉଦର ଉଦ୍ରେକ ଦେଖ ଫର ଫର କରୁ;
ଯେଉଁ ଦେଶେ ଏ ପ୍ରବେଶିଲୁ ଧୂଳା ସେଣୁ ସର୍ବେ
ଅନାବୃଷ୍ଟି, ଅତିବୃଷ୍ଟି, ଶିଳାବୃଷ୍ଟି ଆଦି,
କୌଣସି କାରଣୁ ଧ୍ରୁବ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ସେ ଦେଶେ,
ଅକାଳ-ଭୂତ-ବନ୍ୟତା ସେ ଦେଶର ସର୍ବେ
ଲୁଣ୍ଠନ୍ତି ଅଶେଷ ଦୁଃଖ, ଅନାହାର ହେତୁ,
କୁକ୍ଷିଗତ ପଞ୍ଚ ଯେ କଙ୍କାଳ ଏ ରୂପ
ଖଣ୍ଡେ ଖଣ୍ଡେ, ଦେଖ ଶେଷ ମଧ୍ୟା ଭରପୁର
ବସିଛୁ ପୃଷ୍ଠରେ 'ଦୃଷ୍ଟି ବହୁତ କାହାଣୀ'
ଚକ୍ଷୁତେଜ ଭକ୍ଷଶେଷ ଭରକ ଦଶନ
କଟକ ଜନନୀ ତାର ବସ୍ତ୍ରାଞ୍ଚଳେ ଦଶ;
ତଥିଁ ଜାଣି ତସ୍ୟ ତସ କୃଶତା ନୟନେ
ଅବଶ୍ୟ ପୃଥିବୀ ନେଶେ ବିଭୂତି ଜଠରେ

ଯୋଷିତଏ ରକ୍ତ ଅର୍ଣ୍ଣ, ପ୍ରଚଣ୍ଡ ନିଦାଘେ,
ସଭେଷଜ୍ଞୁ ପାଇ ଦଃ। ଖଳ ସୌରକର;
ହସ୍ତି ତ ଉଳ କଣ୍ଟାରେ ଧେନୁବ କା କାପନ୍ତେ
ଦେମାଙ୍କ ନାଏ ମନ ଭୁକ୍ତ ବାସନା ପ୍ରାୟେ;
ଦ୍ରିଦୃ ସନ୍ଧରଣ ସାର 'କନକହଳ' ଦେଖ
ସବଷ୍ଣା ଖଧୂଳା ପ୍ରାୟେ କର୍ଣ୍ଣ ଭର ଦୋଷେ,
କମଳ ଦା ଗାଣେ 'ହଂସା, ପ୍ରତହଂଚା' ସଙ୍ଗେ;
ସଦା ମାଷାବନ ଭାଳା ସ୍ୱସ୍ତ କଇଶରେ
ନାଶ ଭୂତେ ପଣି, କେବେ ଭୂମଣ୍ଡଳ ମଧ୍ୟେ
ଗଳା ଗଳା, ପ୍ରଜା ପ୍ରଜା, ଗଳା ପ୍ରଜା ମଧ୍ୟେ
ଭୂଅଏ ଅନର୍ଥ ସେତେ ଶାସ୍ତ୍ର ଭୂମିଅଟେ;
କେତେ ଧର୍ମ ମଧ୍ୟେ ପଣି ଶାଧକ ଅଧର୍ମ
ସମ୍ପ୍ରଦାୟେ ସମ୍ପ୍ରଦାୟେ ଘଟାଏ ଅନର୍ଥ ।
ଦର୍ଶନ ପନ୍ନଗାର ସଂସାର ଭବରେ
ଭିକୁଷେବ୍ୟ ଯାଇ ସବେ ଦେଖିବ ସ୍ୱଚକ୍ଷେ ॥

ଏକାଦଶ ସର୍ଗ ସମାପ୍ତ ।

ଦ୍ୱାଦଶ ସର୍ଗ ।

ଭାରତ ବର୍ଣ୍ଣନା ।

ହେ ସାଗରା-ବର-ପୂଣ୍ୟ, ନମେ ମୂର୍ଦ୍ଧ ମୁହିଁ
ଜଡ-ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରଧାନାଶ ତବ ପଦାମ୍ବୁଜେ ।
ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ ଭଜନ ଶ୍ରମା ତବ ଲସି ଶିବା
ଭାଷା, ବୋଲି ସଖ୍ୟ ହେଲା ଉଷାକୂଳେ, ଦେବ

ଜୋତ୍ସ୍ନାଲେ ଦେ ଅନ୍ତଯାଏ ଚାଣକ୍ୟ ବା ତାଙ୍କୁ;
ହେ କାବ୍ୟ କଳତା କୁଞ୍ଜ ହାବ ଉର୍ବର
ତୁମ୍ଭେ ଅଦ୍ଭ ନ ଶିଖ ଅ-ବଦ୍ଧା କର ଦାତ୍ର
କଏ ଶିକ୍ଷାରବ ବଦ ନୈଷ୍ଠିକ ଧାରଣ

M

ସ୍ମୃତିରେ, କହତୀ ଯଥା ଗାଳବଙ୍କୁ ଅଛି
ଯୋହିଁ ସନ୍ଧ୍ୟାମଣ୍ଡଳର ଉଦ୍ଭବସ୍ଥାନ
ସ୍ତୁତି ଭୁଞ୍ଜୁ ସୁଖ ଲକ୍ଷ୍ୟ, ବସିଛ ଯେ ଠାବେ,
ଯାହିଁ ଅକାରୀନ ସୃଷ୍ଟି କରଣ୍ୟ ଅଧମ ।
ଏଥି ସେ ଦେବ ! ଦକ୍ଷ ତ୍ୟାଗ ଅବଲମ୍ବି
ସ୍ଥିତ-ନିଷ୍ଠତ, ଯଶେ ଯାହିଁ ସଂଗ୍ରହ
ଅନନ୍ତ ସରଳେ, ଜ୍ଞାନୀ ଧନାଢ୍ୟ ପଙ୍କେସ
ହୃଏ ଏକ ଶର୍ଯ୍ୟ ସ୍ଥଳେ ଗଜ-ଦୂଷି-ନର ?
ଦେଖ ଦେ। ଭରଥା ସୁରେଶ ! ଚଳିତ ସେ ପଥେ
ଦେବ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ-ଦ୍ୱାର ଯଥା ଶ୍ୱାସ ମୂର୍ତ୍ତି,
ଯାର୍ଣ୍ଣ ଭ୍ରର ଗିର ସୌର, ଜର୍ଣ୍ଣ ଅଶ୍ୱକାର
ଶୁଭ୍ରଶୁଭ୍ର ଫେନ ତାର ଅତି ଦୃଶ୍ୟ ହେତେ ।
ଏକ୍ଷ୍ୟ ତାମିଳ ଦେଖ ନନ୍ଦିଲ ସ୍ତବକ !
ଭଦ୍ର ଯାହିଁ ଏଲେ ତନ୍ତ୍ରୀ ନିଷ୍ଟବଧୂକୃତ
କୈଳାସ ଦର୍ଶନ ଦେଶେ ସପ୍ତ ଦେଶ ସଙ୍ଗେ
ଶ୍ୟାମା ଶ୍ୟାମା-ଶ୍ୱେତବର୍ଣ୍ଣ ଶଙ୍ଖ ଅଜ ପାଶୁ
ଅନ୍ତେ କଲାପ ଦେଖ ଯେଣ ନୃତ୍ୟାଳୟ
ଦୂନରେ ଉଭୟ ମାର୍ଗେ ଭଜାଇନ ଅବେଗ୍ଭୂ ।
ଛନ୍ଦିତ ଭୂମାନ ଦିନେ ଶତ ଶତ ଶତେ
ସଣୀଶ ନାନ୍ଦିତ ଯଥା ଜିନ୍ନତନ୍ନଙ୍କ ପ୍ରସନ୍ନ ।
ସପ୍ତ ଦେଶ ଲଙ୍ଘି ଦାଣ୍ଡି ଉତ୍ତରାଶୀ ଭୂଅ
ଅନ୍ତ ଶମି ସିନ୍ଧୁପୁର ପ୍ରବେଶିଲ ଯାଇ
ନଗର-ଅଲକା ସ୍ୱପ୍ନ ଅଳକାରେ ତୁଷ
ଏକାଧୀଶ ଧନପତି କୁବେର ଭବନେ,
ପ୍ରାସାଦ ପାର୍ଶ୍ୱର ଯାଇ ବାଟିକାରେ ଶକ୍ତା
କାଞ୍ଚନୀ ଜଳ ସେହି ପ୍ରାସାଦର ଚୂଡ଼ା
ଅତ୍ୟୁଚ୍ଚରେ ଯଦ୍ଦା ପ୍ରାନ୍ତସ୍ଥ ଉଦେଶ ସ୍ମୃତ୍ତ ଦୂର
ଯେ ବଙ୍କର୍ଯ୍ୟ ସ୍ତମ୍ଭ ଶିର ଶଙ୍ଖସ୍ଥଳ ପାର୍ଶ୍ୱେ
ଅମୃତ ନିର୍ମିତ ଭବ ଘନଶ୍ୟେ ମଧୁର
ଦାଣ୍ଡ ଚକ୍ରିତ ଦର୍ପ୍ପ୍ୟ କାକଳୀ ଲହର

ଦେଖାଇବ ଯେଣେ ମିଶି ପାଳବ ଦେଖାଇ ।
ଛତକ ସାନ୍ଦ୍ର ତୋଳେ ଶଙ୍ଖଭ୍ରମ ପ୍ରାନ୍ତସ୍ଥ
ଅଦଭୁତ ପୁଂଶ୍ୱେତା ବିଦ୍ରୁମ ଦୟ ଦେହିମେ
ତାପକା ଯଦ୍ୟପି ତାହେ ଅନ୍ତଃରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ,
ଦୟାଳୁ ପୁରେ ତର କରନ୍ତି ବସନ୍ତ
ନିର୍ମିତ ଭୂଜନ ଅର୍ଦ୍ଧ ଦୃଦକ୍ଷୀ ଦେଇ
ସ୍ଥାନେ ପ୍ରାନ୍ତ କର୍ଣ୍ଣ ରନ୍ଧ୍ରକାଳ ଦୋଳେ
ସୁବର୍ଣ୍ଣ କନକ ବୃତ୍ତି ମାର୍ଜିତ କାନ୍ତ
ଭର ଲାଭ ଶୀତଳ ବର୍ଣ୍ଣ ମଣିଦଣ୍ଡ
ବାଲୁକା ନିର୍ମଳ ହେ ପତତ ଏ ପୁଷ୍କର ।
ଦେବଯୁଗଙ୍କ ଏକ୍ଷ୍ୟ ଅଲକା ତଡ଼ସ୍ଥ
ପ୍ରାନ୍ତସ୍ଥ ଭବନ ଅତ କର୍ଣ୍ଣ ସନ୍ତାପ
ଯଦ୍ୟପି ବନ୍ଧୁର ଏଥି କଣ୍ଠ ଭଣ୍ଡ ଦୃଷ୍ଟି
ଯେ ଦେବକ ଉତ୍କର୍ଷ ପୁଷ୍ପର ବର୍ଣ୍ଣନେ
ମନ ଭିନ୍ନ ଯାହିଁ ଅଜ କନକ ଏ ପୁରେ,
କଟର୍ଯ୍ୟ ସନ୍ତାପ ସ୍ଥିତ, ଯାହିଁ ଅଜ ତାପ
ଯେ ତାପ ନଷ୍ଟର ପୁଣି ପ୍ରକାଶର ଯୋଗେ ।
ଶୀତଳ ସୁନ୍ଦର ଭୂମ ଗୃହ ପଥ ମଧ୍ୟ
ଭୂଷ ପଥ ବଣା ସ୍ୱପ୍ନ ଦଳ ଜଳ ଦେଇ
ଦେବାଳୟ ଭୂଦେବ ଏଥି ଭ୍ରମନ୍ତି ଶାନ୍ତ
ଲଜ୍ଜ ଲଘ୍ନ ପୁଷ୍ପଗନ୍ଧ ମୃଦୁଳ ଅନିଳେ
ତଦୁପରି ନ୍ୟ ପ୍ରାନ୍ତ ଶୋଭେ ଗୃହସ୍ଥଙ୍କର
ଯେ ଅଙ୍ଗେ ପ୍ରକାଶିତ ତଳୁ କତା ସ୍ଥାସ୍ଥ୍ୟ
ଗଜ ତାଳି ଶଙ୍ଖଦାରେ ବସନ୍ତ ସଜନ
ଦୋଳାର ହୃଦେ ଲାଗେ ରଣ ବାଦ୍ୟ ଦର୍ଘ
ଶ୍ୱେତ ଛଦାବଳେ ଯୋଗେ ଘନ ସ୍ନିଗ୍ଧ ନୈଶାସ୍ତ୍ର,
ଉଦାର ମତ୍ତସ୍ଥ ମଞ୍ଚ ସ୍ୱସ୍ଥ ପାଶ୍ୱର
ବଙ୍କିମ କାଂଶୁକ ପୁଷ୍ପଧନୁ ଅନ୍ତର୍ଗତ
ଭ୍ରାନ୍ତ୍ୟମାନ ଅଳିକୁଳ ଲକ୍ଷ୍ମ୍ୟଗଣ ପୁରେ
ଏଥି ଧନୁ ଗଣ ଶୋଭେ କଷନ୍ତି ଭଲେ

ଉଚ୍ଛସି ଭ୍ରମନ୍ତ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ପୁଷ୍ପ ମେ ସତତ
ସ୍ୱଚ୍ଛ ସରେ ସରୋଜିନୀ ସଦା ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତା
ପ୍ରାନ୍ତର ନୀରବ ସଙ୍ଗେ ଫୁଲ୍ଲ ଫୁଲ୍ଲକୁଳେ
ଅବିରାମ ଅଳିକୁଳେ କମଳିନୀ ମାତେ
ଦୂତ ଯଥା ଚରହଣୀ ମନ୍ତ୍ର-ଗୁଞ୍ଜରେ ।
ଦେବ ସ୍ତ୍ରୀ-ପାଶ୍ୱେ ଚିତ୍ତ ଅତି ସୁଦର ଧର
ସ୍ନିଗ୍ଧ କଳକଣ୍ଠନାଳ ଉନ୍ନତ ସତତ
ଶୁଭ୍ରତ ଯେ ପୁଷ୍ପ ସଦା ସ୍ନିଗ୍ଧ ପ୍ରୋଜ୍ଜ୍ୱଳେ
ସୁରମ୍ୟ ଶାଦ୍ୱଳ ସଙ୍ଗେ, ଭଦ୍ର ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାମୟୀ,
ଜସା ହାସ୍ୟମୟୀ ନିତ୍ୟ ସ୍ନିଗ୍ଧ ଶୁଭ୍ର ଜ୍ୟୋତି
ସହଣୀ ଚନ୍ଦ୍ରମା ନିତ୍ୟ ନିର୍ମଳ ଚନ୍ଦ୍ରିକା
ସଙ୍ଗେ ସ୍ୱର୍ଗତ ଏହି ଯକ୍ଷପତି ପୁରେ ।
ନାହିଁ ବୃଦ୍ଧ ଯୌବନର ପଳାଏ ଏ ପୁରେ
ଦେଖ ରମଣୀଏ ସଦା ଅନନ୍ତ ଯୌବନା
ଶୀତଳ କୌତୁକେ ତହିଁ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତା ବାଳା
ସକାଳ ପୁଷ୍ପରୁ ଅଙ୍ଗ ଭୂଷଣ ଭୂଷଣେ
ଦର୍ପିତା ଦୌପୁଷ୍ପ-ଜିତ ନେତ୍ର ପୁଲକିତ
କଦାପି ମର୍ଷିତା ମାଳା ଲମ୍ବିତ ଉରସେ
କର୍ଣ୍ଣଜାତ ଶୋଭିତ କଦମ୍ବ କୁସୁମ
ପୁଲକ ତାରକା ଯଥା ଶୀତଳେ ଜସ ର
ଦୀପନ୍ତ ପ୍ରଦେଶେ ଶୋଭେ, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ କରେ ବାଳୀ
ପୁଷ୍ପରେ ଲଳିତ ଗେଲେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ କମଳ
ଶାରଦ ଦେଶୀ ଜାତି ଫୁଲ୍ଲ ପାଟଳୀ
ଦେବନ୍ତ ନବୀନ କୁନ୍ଦ କୁସୁମ ସୁଗନ୍ଧେ
ସୁଗନ୍ଧ ଅଳକାବଳୀ ସୁଶୋଭେ ଦୌପଦେ
ଶଣ୍ଡ ପାଣ୍ଡୁ ଶିରୀଷର ଲୋଧ୍ର ପୁଷ୍ପ ରଜ
ଶିରୀଷ କୁସୁମ କର୍ଣ୍ଣେ ଶିରିଷ ବକୁଳ
ବସନ୍ତ ଫଳୀଚ ନବ କୁରୁବକ ଫୁଲ
ଚରଣ ଚୁମ୍ବିତ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଚକ୍ରର ଲହରି ।
ଧନାଧିପ ବାସ ଏହି ଅଳକା ନଗରେ

ଶୋଭେ ଦୁର୍ଲଭରେ କରେ ଉପାସ ସକଳ
ଅମର ଅକାଳ ସ୍ୱର୍ଗ ଅମରାବତୀକୁ ?
ସ୍ୱର୍ଗ ସ୍ୱର୍ଗ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା ଅତି ରମ୍ୟ
ନୃତ୍ୟ ଗୀତରେ, ନାରୀ ଦେଖି ନବ ରଥ-ରଙ୍ଗ
ଯକ୍ଷ ପତ୍ନୀ ପତ୍ନୀ ସଙ୍ଗେ କୌତୁକେ ।
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ମୋହିତ ଚକ୍ଷୁ କହଲେ ରୋହିଣୀ
"ନରକ କାନନେ କାହିଁ ଆସିଲୁ ମା ରଥେ ?
ପଚାରିଲେ ଲକ୍ଷଣଙ୍କ ଦେବୀ "ନୂତନ ଏ ନନ୍ଦନ
ବନ, ଯକ୍ଷ ଲୋକ ଉଦ୍ଧବ ଯେଉଁ ନରଥ
ଏହୁ ।" "ଧନାଢ୍ୟ ଅଳକା ପୁରୀ ଏହାଙ୍କ ମା !
ଯକ୍ଷ ପତି କୁବେରଙ୍କ ସକାମ ଭବନ ?"
ପୁଚ୍ଛନ୍ତି ରୋହିଣୀ ଶିର କମ୍ପେ ଦେଖି ଭଲେ
"ଏହୁ" ବୋଲି ଦେବୀ "ଦୋଳ ଶୀତ୍ୱାରତ ଦେଖ
ଯକ୍ଷପତି ପତ୍ନୀ" "ସିନ୍ଧୁକ ମା ତାଙ୍କ ପୁରେ"
କହନ୍ତେ ରୋହିଣୀ "ଭଳ ଅଟେ କୁତୁହଳେ"
କହିଲେ ଦେବୀ, ଉତରିଲା ରଥ ତହିଁ,
ଅଳକା ନଗରେ ସ୍ଥିତି ସୁରମ୍ୟ ଯାତ୍ରା ଦେଖନ୍ତି
"ଏହୁ ଦେବ ପୂଜ୍ୟ ଭୂମି ଅଧିକ ଦେବୀ ରତ୍ନ
ତେଜ-ବୀର୍ଯ୍ୟ-ଜ୍ଞାନ-ଶିଳ୍ପ-କୀର୍ତ୍ତି ପ୍ରଭୃତି
ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ-ସରଳତା-ଭକ୍ତି-ମୁକ୍ତା-ଅଜୀବି
ଅର୍ଥୀ ଶାନ୍ତି ଭାବ ସାଦ୍ର ଶୁଣିଅଛ ଚିତ୍ତେ ।
ପୁଣ୍ୟ ଜର୍ଜ୍ଜରୁଣୀ ଏହୁ ଶୀଣାଙ୍ଗୀ ରୋହିଣୀ
ଜାହ୍ନବୀର ଜନନୀ ପୁଣ ଦେବାଶ୍ରମେ ନିଜ
(ପୁଷ୍କର ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଦାସ୍ୟ ପ୍ରକାଶିତ)
ଧନେ ସୁବ୍ରାହ୍ମଣ ଦୂରେ ସନ୍ନିଭ ସଦନେ ।
ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କୌଶଳ-ଏହୁ ସୁଖ ନନ୍ଦନାନନ୍ଦେ
ନାହିଁ ଅସୁର ବାସ ହୋଇ ଥିଲା ସ୍ଥାନ ।
ପୂତ ସ୍ଥଳ ଜାଣି ଏଥୁ ଦେବତା ଜନନୀ
ଧର୍ମାତ୍ମା କୁବେର ବାସୀ ଭୁଲ ଧର୍ମ ପଥ
ଧର୍ମଧାମେ ଅବତରେ, ମହାଯଶ ଯକ୍ଷ

ପଞ୍ଜରରେ ବଧ ଅସ୍ତ୍ର ! ନିରୀହ ପଶୁଙ୍କୁ
ଅକାତରେ ବଳୁଥିବ ତେବେ ଧର୍ମ ଅନ୍ଧକାର
ଶାକ୍ୟସିଂହେ ଆସି ଯିବ ଶୁଦ୍ଧ-ସତ୍ତ୍ୱ-ଗୁଣୀ ।
ଧର୍ମର ଅମୃତ ତତ୍ତ୍ୱ ବୁଝାଇବେ ଲୋକେ
ଧର୍ମରାଜ୍ୟ କଲ୍ପିବେ ଅଚିର ସେ ଦେଶେ !
ଅପାର ସଂସାର ସୁଖ ସର୍ବସ୍ୱ ତ୍ୟାଗିଣ
ଲୁଚି ରଜନୀ-ଯାମରେ ସତେ ଚୋର ପର
ସତୀ ପତ୍ନୀ ପ୍ରେମ ପୁତ୍ର, ମମତା-ଶୃଙ୍ଖଳ
(ଯାହାର ଅଚ୍ଛେଦ୍ୟ ବନ୍ଧନ ଭବେ)
ଛିନ୍ନିବେ କାଟି ତୀବ୍ର ବୈରାଗ୍ୟ ଅସ୍ତ୍ରେ
ଶାଶ୍ୱତ ସୁଖର ପଥ ଦେଖିବା କାମନେ
ତୀବ୍ର ତପୋବନେ ଯାଇ ହେବେ ତପସ୍ୱୀ
ଧର୍ମରେ ଜ୍ଞାନସ୍ୱର ଲଭେ ଧ୍ୟାନେଶ୍ୱର
ଅଧର୍ମ ତାମସ ଧ୍ୱଂସୀ ବୁଦ୍ଧ ଅଖ୍ୟା ଲଭି
"ଅହିଂସା ପରମ ଧର୍ମ" ଏହି ମୂଳ ମନ୍ତ୍ର
ପ୍ରଚାରିବେ ନବଧର୍ମ ଧର୍ମ ସଙ୍ଗତରେ
ଯାହା ସହେ ମିଶିଥିବ ନିର୍ବାଣ ସରସେ
ଭ୍ରାତୃତ୍ୱ ସୂତ୍ରେ ସର୍ବ ଏକତା ବାନ୍ଧିବେ
ଉଡ଼ାଇଣ ବେଦ ବାଦ ଭେଦବାଦୀଙ୍କର
ଭଟାଇବେ ଜାତିଭେଦ ପଥର କଣ୍ଟକ
ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ସମ୍ରାଟେ ଧର୍ମେ ସ୍ଥାପଣ ଉଦ୍ୟୋଗୀ
ଚୀନ ଭୂଟାନ ଅଧି ସେ ଧର୍ମ ଆଲୋକେ
ତଥି ସାଧୁ ଉପଦେଶ ପୂତ "ତ୍ରିପିଟକେ" †
ଶାଶ୍ୱତ ସୁଖର ପଥ ଜାଣିବେ ପ୍ରଯତ୍ନ
ଚଳିବେ ସେ ପଥରେ ନିର୍ବାଣ ପ୍ରଦେଶେ
ହେବେ କୃତକୃତ୍ୟ ଲଭି ସେହି ଆତ୍ମଧାମ

ଚରମ ପରମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଶାନ୍ତ ଜଗତେ ।
ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ମାତୁଳାଳୟ କୋଶଳ ପ୍ରଦେଶ
ଧାଉଛି ସମ୍ମୁଖେ ଦେଖ, ଏବେବି ସଜଳ
ପ୍ରକୃତି-ରଞ୍ଜନ ଭୂତ ସଦା ଶାନ୍ତି ଭୂମି;
ସରଯୂ ଯୋଜନ ଯାଇ ବାଳୁକାରେ ଦେଖ
ବର୍ଷାକାଳେ ଧାପରେ ବନ୍ୟବନ୍ଧୁ ଭୂମି
ରୋପନ କେବଳ ଭୂତ ପ୍ରଜାଙ୍କ ହିତ ପେଁ
ଅତ୍ରି ପ୍ରଜାଙ୍କ ଠାରୁ କରନ୍ତୁ ସେ ଅର୍ଥ ।
ହଂସ-ଶ୍ରେଣୀ-ବିରଚିତ ରଥଦା ସରସୁ
ମାନସ ପ୍ରସୂତା-ନଦୀ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଉର୍ମିନଶ୍ୱୀ
ତର ଯୋଧ-ପ୍ରଧନା ପୂର୍ବେ ଯାହାର
ଶୋଭଇ ଅଯୋଧ୍ୟା, ଦେଖ, ସୁରମ୍ୟ କେମନ୍ତ
ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ-ସ୍ଥଳେ ଏଣ୍ଡ ବୈକୁଣ୍ଠ ତୁଲ୍ୟା,
ରଘୁକୁଳ ଦୀପାବଳ ସଦା ସେ ହଞ୍ଜ
ଜୈବାତୃକେ ଧନ୍ଦର ଉଦ୍ଭାସିବେ ଦୋଷ
କରୁଅଛି ଜନକ ନନ୍ଦିନୀ ଯେଉଁ ବନେ
ପୂର୍ବତନୁ ବଳେ ଯାହା ସ୍ତ୍ରୀଯାବୀ ଶ୍ରବଣ
ପଦଧାରୁ ପଶୁଧନ ହରିନେଣ, ଦେଶବୋଲେ
ଭୂଷିତ ଦର୍ପଦାସ ତ'ର କଥନ ସକାଶେ ।
ଜଗ ଜନେ ଧର୍ମ ସାଜି ଧର୍ମପ୍ରାଣ ରାମ
କୈକେୟୀ କଟୁ ମନ୍ତ୍ର ପିତୃସତ୍ୟ ପାଇଁ
ଦର୍ଶାଇ ଧର୍ମାଦର୍ଶ ସୁପୁତ୍ରର ଭାବ
ରାଜ୍ୟ ସୁଖ ତେଜି ସୁତେ ନିର୍ବାସିତ ହେଲେ
ବର୍ଷ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ବର୍ଷ ହେଲେ ବନବାସୀ ।
ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଭ୍ରାତୃବତ୍ସଳ, ସୀତା ପତିବ୍ରତା
ଅନୁଗତ ଦୁହେଁ ତାଙ୍କ ହୋଇଲେ ଅନୁଗାମୀ

ତ୍ରିପିଟକ † ୧ମ—ସୂତ୍ର,-ବା ଶିଷ୍ୟ ମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଉପଦେଶ ।
୨ୟ — ବିନୟ ବା ଦୈନିକ ଜୀବନ ଓ ଚରିତ୍ର ସଂକ୍ରାନ୍ତ ଉପଦେଶାବଳୀ ।
୩ୟ — ଅଭିଧର୍ମ ବା ଧର୍ମ ଜ୍ଞାନ, ଦାର୍ଶନିକ ବିଷୟ ମୀମାଂସା ।

ସ୍ନେହେ ଭଣେ ବନ୍ଧୁ ତାଙ୍କୁ "କି କାରଣ ଏ ଧୈର୍ଯ୍ୟ,
ଭୁଞ୍ଜ ସୁଖ ଦୁଃଖେ ସଦା ସୁଖୀ ଦୁଃଖୀ ସମେ,
ଲଙ୍ଘୁଅ କାର୍ଯ୍ୟରେ କାହିଁ ଜାଣି ଶୁଣି ଏହା ?"
ଏତେ ବଡ଼ ଅବଲକ୍ଷ କେ ଦେଖିଛ ଅହୋ !
ପିତୃଭକ୍ତି ଭ୍ରାତୃସ୍ନେହ ପତିପ୍ରାଣପୁର
ଭାରତରେ ଛାଡ଼ ଏଥ ଦେଖେ ନାହିଁ ଜଗ !
ଯା ଶକ୍ତି ଜଗତେ ତାଙ୍କ ଭକ୍ତିର ଗୁରୁରେ
ଯା ନାହିଁ ଭାରତେ ତାହା ନାହିଁ ଟି ଜଗତେ ?
ଦେଖ ଏ ଦଣ୍ଡକାରଣ୍ୟ ଯେଉଁ ଦେଶ ଯହିଁ
ପ୍ରଚଣ୍ଡ ତାଡ଼କ ପୁଣ୍ୟ ନୃସିଂହମାଳିନୀ
ନଦୀରୁ ମେଘଳା ଭଳି ଅମାନିଶି ଜାଣି
ରାମ ଶରେ ସଙ୍କ ତଡ଼କାଶୁଣି ଭୂଷଣୀ ।
ଭକ୍ତାନିଜ ଧିକ୍କାରନ ଧରଣ ଅଗ୍ରତେ,
ଦେଖାଇଲେ ଏକ ମୂର୍ତ୍ତି ଦୂର ମହାସଣ୍ଡ
କ ହିଁ ଥିଲେ ପୁଣି କରେ ନାଥକେଳାକାରେ
ଫଳାଇଲେ ତୋଳି, କିନ୍ତୁ ବ୍ରହ୍ମା ଅନୁରୋଧ
ଷାଳ୍ମ ଜୟେଲ ଯେ ଘନଙ୍କୁ ପୂଜନ-ଶିରୋଧୀ !
ଦେଖ ଏ କୌତମାଶ୍ରମ ସ୍ଥାନ ପାଦ ସ୍ପର୍ଶେ
ଅହଲ୍ୟା ଲଭିଲେ ମୁକ୍ତି ପତି ଶାପେ ଯେହୁ
ଥିଲେ କଠିନ ଏଥି ପାଷାଣ ଆକାରେ,
ସ୍ୱପତି ଘରକୁ ଫେରି ଲାଭଧର୍ମ ଧର୍ମ
କରେ ସେ ମୋହନ କରେ ଶିଷ୍ୟ ରିଷ୍ଟ ସଙ୍ଗେ
(ଧନ୍ୟ କାମଦେବ ତବ ମହିମା ଜଗତେ
ଅପହୃତ ଦର୍ଶନରେ ଏତ ଭୁ ସୁଦ୍ଧ୍ରୁ)
ଶତ ଯୋଜନ ଦେଖ ଲଙ୍କ ଯେ ପାଦେ ଶାପଙ୍କୁ
ଶିର୍ଦ୍ଦେଶି ଭକତେ ପୁଣ ଦେଖା ବନ୍ଧୁ ବାନ୍ଧେ
ଯୋଜନକୁ ନନ୍ଦୀଗ୍ରାମେ ଭରିଲେ ସନ୍ଧଣତ
ତେଣୁ ସହିଷ୍ଣୁ ଲଙ୍କ ବୋଲାନ୍ତି ଜଗତେ ;
ସୀତା ସଙ୍ଗ ନନ୍ଦିଗ୍ରାମ ଦେଖ ଏ ମିଥିଳା
ଲୁଣ୍ଠ ଦର୍ପୀ ଜନକଙ୍କୁ ବର୍ଷି ଜନନ

ଏକାଥ ରେ କୃଷ୍ଣ ଭା ।ଶ ଅତର୍ଣ୍ଣ ଦ୍ୱିଭୂଜ,
ଏଭଳି ଅଧର୍ମ କରିଥି ନ ମିଳଇ କାହିଁ
ଡେଙ୍ଗା ହୋଇ ଶ୍ରୀ ଗୁରେ ଯୋଗି ଥିଲେ ରାଜା ଏ ନଗରେ
ଦେବେ ରାଜା, ମାତ୍ର ଜନ୍ମ ଦୁଷ୍କୃତ ଦେଖାଯାଏ
ଅଳ୍ପ ଦେଖା କରେ ଥାଇ ନଲିନ୍ତ୍ର ଯେ ଭକେ ।
ବୃନ୍ଦାବନ ଭୂ-ବୈକୁଣ୍ଠ-କଣ୍ଠହାରରୂପା-
ତପୋବନସ୍ଥ ଏହି ଯମୁନା ତରଙ୍ଗ
ସଜନେ ବଲେ ଯାର ବ୍ରଜ ଭୁଷୋଦ୍ଧିଏ
ଓ ।ମ ଶଙ୍କେ ମାଦାରଙ୍କ ଶତ୍ରୁ ପତ୍ନୀ
ଅନୁକରି ରାଜହଂସ, ରାଜହଂସ ଗଣ
ଖେଳୁଥିଲେ ମହାହର୍ଷେ ପୁଲିନେ ଯାହାର;
ନିକୁଞ୍ଜ କାନନ ଦେଖ, କଲ୍ପ ତରୁ-
ବନ ଏ ବନ ସମ୍ମୁଖେ, ମୋହିଥିଲେ ଏଥି,
ବଜାଇ ମୋହନ ବଂଶୀ ବଂଶୀଧାରୀ ହରି
ପ୍ରେମଶୀଳା ବ୍ରଜକୁଳବାଳାଦଳ ମନେ
ଗୃହକାର୍ଯ୍ୟ ରହେ ସର୍ବ କମ୍ପି ଯେଉଁଠି
କୋମଳ ପଦ୍ମ ସେହି ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖୀ ଟିକି
ଶିରେ ଶିଖିପୁଚ୍ଛ ଚୂଡ଼ା କଟି ତଟେ ଧଡ଼ା
ରୌଦ୍ରହୀନ ଏ ସ୍ଥାନ ନିକୁଞ୍ଜ କାନନ
ଯାନ୍ତୁ ଥିଲେ ଶିଶି ପଡ଼େ ସ୍ଥିତା ଚକ୍ରେ
ଲକ୍ଷ୍ମୀ କୁଳ-ମେଖଳା ସଖୀ ଶିରୋମଣି
ମନ୍ମଥ-ମନ-ମୋହିନୀ ରାଧିକା ଗହଣେ ।
ଯେ ନେଇ ଦର୍ଶନେ ସ୍ୱର୍ଗ ଦେବେ ଦାସ ସଙ୍ଗେ
ଆସୁଥିଲେ ଅବନୀକୁ କୌତୁକେ ସେଦିନେ ।
ଏହି ସେ ମଥୁରା ଦ୍ୱାରା ବହିଲା କେତକୀ
ଶ୍ୟାମଳ ତମାଳ କେତେ ବରଷ ସମ୍ମୁଖେ
ଅତେଜକ୍ତା ସ୍ନେହ ପାଠ ବ୍ରଜାଙ୍ଗନା ଗଣ
ଗଭୀର ଦୁଃଖରା ସହେ ଗୀତର ବନ୍ଦନା
ଗଣଗ୍ନେ ତୁଳସୀ ଲଜ୍ଜା ତ୍ୟଜି ଲଜ୍ଜାଶୀଳେ
ସମ୍ମୁଖେ ପଶ୍ଚିମରେ ଦାସାଙ୍କରେ ଦେଖ

ବାସୁଦେବୋପାଖ୍ୟ କଲେ ଅଘମର୍ଷଣ
କୃଷ୍ଣ ପଦେ ଫୁଲ ମାଳ ଦେଇ ଭକ୍ତିଭରେ
ଚୌଷଦନ, ଏଥି ଯେ ଦେଖ ପୁଣ୍ୟ ଆୟତନ;
ଅତ ପୂତ ସ୍ଥଳ ଏହି ଦେବତା ଦୁର୍ଲଭ
ଅଚଳନି ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ଯା ପ୍ରଭାବେ ଜନ୍ତୁ,
ହୃଦେ ଅପାରଣ ମାନ ଏଭଳ ପାବନ
ବନ ଶୁଭଦ ଶାଖ ଏହି ବୃନ୍ଦାବନ
ଅଟଇ କୌତୁକମଣି କୃଷ୍ଣ ଲୀଳାଭୂମି
ଯହିଁ ଭକ୍ତିସ୍ରୋତ ବହି ପ୍ଲାବିଲା ପୃଥ୍ୱୀ
ଅଚଳେ ଅନଳେ ନଭେ ଜଳେ ଭୂଲେ, ଏଥି
ପ୍ରତିକୂଳେ ଦଇବେଣୁ ବହିଲ ଭକତି
ବୈକୁଣ୍ଠ-ବର-ଧାମର ମୁକ୍ତି-ପ୍ରଦାୟିନୀ
କୁଞ୍ଜେଶ୍ୱରେ ଖେଳା ସଙ୍ଗ ଜଡ଼ ନ ଚେତନେ,
ତରୁ ଲତା ଶିଳା ଅଛି ଦେଖ କୃଷ୍ଣ ନାମ
ପଶୁ ପକ୍ଷୀ ନର ନାରୀ ଆଦ୍ୟ ପ୍ରେମୋଦ
ପ୍ରେମେ ଭଦ୍ର ବଦ ଯେବେ 'ରାଧାକୃଷ୍ଣ' ସ୍ତୁତି,
ଯମୁନା କଲ୍ଲୋଳେ ଉଠେ ମୃଦୁଳ ଅନିଳେ
ମେଘ ମନ୍ଦ୍ର, ଭେକ ଗାଏ ଦ୍ୱିଜ ବନ୍ଦ୍ୟଙ୍କ ନେ
ଶୁଣ 'ରାଧା କୃଷ୍ଣ' ନାମ କେମନ୍ତ ମଧୁର !
ଏଥୁ ଦିଶେ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ଯାଗ ଭୂତେ ବସି
ଶ୍ରୀଦାମ ସୁଦାମ ଆଦି ସଖା ସଙ୍ଗେ ବାଲ୍ୟ
କ୍ରେଳୁଥିଲେ ଗଉବର ଗୋଚାରଣ କାଳେ
ବଜାଇ ମୋହନ ବେଣୁ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସ୍ୱରରେ,
ଯେଉଁଠି ଶବଦେ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ସ୍ରୋତେ ବହୁଥିଲା
ଯମୁନା ଜୀବନ, ତାଳେ ନଚି ତାଳେ ତାଳେ
ବୃକ୍ଷ ଝୁମିଉଠେ, ଗଗନେ ବେଦିଥିଲା
ସଙ୍ଗୀତ ବାୟୁ, ଚଳ ପ୍ରାଣେ ସ୍ଥିର ଥିଲେ
ଜଡ଼ାଶ୍ୱ ସବୁ, ଶିଳାଗଣ ଅଚଳର
ଦେଖନ୍ତ ହେଉଥିବା କର୍ଦ୍ଦମ ପରସ୍ପେ
ଶ୍ରୀଦେବକୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପଶୁ ପାଦଚିହ୍ନ,

ଧେନୁବତ୍ସଙ୍କ ପଦଚିହ୍ନ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ଅଚଳେ
ଶୋଭୁଛି ଅଦ୍ୟାପି ଦେଖ ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ କେମନ୍ତ ।
ଇନ୍ଦ୍ର ଯଜ୍ଞ ଭଗ୍ନ ଦେଖି ରୋଷ ପ୍ରକଟଇ
ବୃଷ୍ଟି କରାଇ ବଜ୍ରୀ ଘେରେ ବରଷିଲେ ଶିଳା-
ଅବଧାତ ବୃଷ୍ଟିଧାରେ ସପ୍ତ ଦିବାନିଶି
ତମଭାରେ ଦଶଦିଗ ଦାମିନୀ ଚମକେ
ଘନ ଘନ ବଜ୍ରନାଦେ ଶ୍ରାବଣ ଝଡ଼ରେ
ଅନ୍ଧକାର ଶତ୍ରୁ ବାୟୁ ମେଘ ସଙ୍ଗେ ମିଶି
ଅକାଳେ ପ୍ରଳୟାଗାରେ କମ୍ପାଇ ମେଦିନୀ
ତୋଳିଥିଲେ ଏ ଗିରିକୁ ଯେଉଁବେଳେ ଶ୍ରୀହରି
ନଖ ଦେଇ, ରକ୍ଷାଦେବ ଯଥ ବନ୍ଧୁ କେବାଳବେ ।
ରକ୍ଷା କରି ଯାଇ ତଳେ ବ୍ରଜବାସୀ ଜନେ
ଅବାଳବୃଦ୍ଧବନିତା ପଶୁ ପକ୍ଷୀ ଆଦି
ଲଭିଲେ ବିଶ୍ରାମ ସଙ୍ଗ ଯେ ଘୋର ସଙ୍କଟେ ।
ଅଧରା ମେଘବାହନ ଚରଣେ ଲୋଟଇଲେ
ଦେଖ ଭକ୍ତ ନଦପୁଚ୍ଛ ଆତ ସ୍ଥାନ ସ୍ତବେ,
ଅବଶେଷେ ଶ୍ରୀଚରଣେ ପଶିଲା ଶରଣ ।
ଏହୁ ଯେ କାଳୀୟଦହ ଗର୍ଜ୍ଜି ଯାଇ ଦର୍ପ
କାଳକୂଟ ବିଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ କାଳୀୟ ଭୁଜଙ୍ଗେ
ଦମନିଲେ ଯାହାଙ୍କ ଚରଣ ବ୍ରଜ ଜୀବଗଣେ ।
ବେଣୀଘାଟ ବଂଶୀବଟ ଯମୁନା ପୁଳିନେ
କଦମ୍ବ, ତୀର୍ଥ ଆଦି ଦେଖ ବନସ୍ତଳ
ଗୋଚାରଣ କ୍ରୀଡ଼ାଭୂମି ବାଲ୍ୟ ଜୀବନର,
କୀର୍ତ୍ତି ସକଳ ନନ୍ଦଘର ବାଧ୍ୟ ଥିବେ ଯହିଁ
ବଳ ଶଙ୍କାଦ ଦୈତ୍ୟ ଯାମଳାର୍ଜ୍ଜୁନ
ପାପାତ୍ମା ସ୍ପୃଷ୍ଟ ତିନ କଂସ ନୃପଙ୍କର ।
ଏଥୁ ଯେଉଁ ପୂତ ସ୍ଥାନୀ ମଥୁରା ନଗରୀ
ଧର୍ମର ଗ୍ଲାନିବନ୍ତି ଅଧର୍ମର ବୃଦ୍ଧି
ଦେଖିବାକୁ ଦୁଷ୍ଟେ ଦଳି ଶିଷ୍ଟେ ପାଳିବାକୁ
ଜନ୍ମିଥିଲେ ଯହିଁ କୃଷ୍ଣ ଭଗବାନ ସ୍ୱୟଂ

ଜନ୍ମ ନ ଧରମ୍ପର୍ମ ପ୍ରକୃତିକ ରୂପେ
ଦେବକୀ ଗରଭେଣ, ଦେଖ ବଳଦେବ, ଏଥି
ବସୁଦେବ ଯେବେ ସଙ୍ଗୁ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କୌଶଳେ
ନନ୍ଦଗୃହେ ରଖି ଆଣି ଯଶୋଦାଙ୍କ କୋଳରୁ
ଦେବକୀ କୋଳରେ ଦେଲେ ନନ୍ଦାଙ୍କ ସୁତା
ଶୁଣନ୍ତେ କଂସ ଦୈତ୍ୟେନ୍ଦ୍ର, ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ପ୍ରତାପୀ
ଯମ ସମ ଦମ୍ଭକାରୀ, ନାମ ଶୁଣି ଯାର
ଦୁଷ୍ଟକାରୀ ହୃଦ କମ୍ପ ହେଉଥିଲା ଭୟେ
(ଯାହାର ଅଦ୍ୟାପି କେତେ ଦୁର୍ଗମ ଘଟଣା)
ସେହି କଂସ ସିଂହାସନ ତଳ ଭଟେ ଅଟେ
ଯହିଁ ବସି ଚଳିତ କୃଷ୍ଣ ବଳରାମ
ବଧିବାରୁ ଦୁଷ୍ଟକାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରିୟ ମାତୁଳଙ୍କୁ
ସଭ୍ୟମୁକ୍ତ ପକ୍ଷୀ ସମ ଦେଖି ବନ୍ଦରକୁ
ଲଭିଲେ ଅନେକେ ଶାନ୍ତି ବ୍ରଜବାସୀ ଲୋକେ ।
ବଥାନ୍ତେ ବଣ ମିଶୁଲେ ଯହିଁ ବସି ଅସି
ଏହି ସେ "ବିଶ୍ରାମ ଘାଟ" କଳ୍ପାନ୍ତଥାଇଛି;
ଦେଖ ଏବେ ତୁମ୍ଭ ଏଥି କଚ୍ଛପେ ଭଅର
* କାଳ-ବଳ ସଂରକ୍ଷଣର କରୁଛନ୍ତି କାର୍ଯ୍ୟ ।
ଜନନୀ କରୁଣା ରୂପେ ଦର୍ଶ ଦେଇ ଦିବ
ସୃଷ୍ଟିରୁ ଅପସଂହାର କରୁଥିଲେ ଏଥି ।
ଓହଳନ୍ତି ଘାଟେ ଏହି ପକ୍ଷିଗଣ* ମଧ୍ୟେ
ପ୍ରକୃତ ସହିତା ସ୍ୱତଃ ଅଟଳ ବେଷ୍ଟନେ ।
କଚ୍ଛପଙ୍କ ଉପରୀ ଏ ମଧ୍ୟ ସୁନ୍ଦର

ଦୈବୀଶକ୍ତି ବୁଦ୍ଧି ଅନେକ ଅଧର୍ମ ଅନୁଷ
ଚକ୍ର ଦୂରେ ବନ୍ଦୀ କରି ରଖିଥିଲା ଏଥି ।
ଦେଖିଲେ ଦେଖିବ ଯାହା ସୁଯୋଗେ ନିର୍ଗତେ
ବଳୀ ହେଇ ଶତ ଦୂରେ ନରମେଧ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ
ଅଜିତ ସେ ମହା ଶକ୍ତି, କିନ୍ତୁ ସେ ଦୁର୍ଗଂଧ
କୃଷ୍ଣଦେହୀ ମୂର୍ତ୍ତିମୟ ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ପୂଜାରୁ
ହତ ହେଲା ସ୍ୱୀୟ ହସ୍ତେ ଭେଷଜ କୌଶଳେ ।
ମୁକ୍ତି ଲଭି ବନ୍ଦୀ ରୂପେ,—ନାନା ମୂର୍ତ୍ତି ମୂର୍ତ୍ତି
ଯଜ୍ଞ ଦ୍ୱାରୁ ହେଉ ଅସି, ଅନେକ ଗାଇଲେ
କୃଷ୍ଣ ଗୁଣଗାନର ଯଶ, ବନ୍ଦି ଥିବା ଯାଏ
ନୀତିଜ୍ଞତା ଗାଥେ ବନ୍ଧୁ ଚନ୍ଦ୍ର ଚାନ୍ଦଧାରେ ।
ଏବା ସନା ଏବା ପ୍ରକା ଏ ଧନା ଦଶ
ଅଦ୍ୱାନନ୍ଦକନ୍ୟା ପଞ୍ଚମାଙ୍କର
ସବୁକେ ହୋଇଲେ ସ୍ୱର୍ଗ ସେ ମୁକ୍ତ ସଂବାଦେ
ଅଜ୍ଞାନ-ଅସ୍ତୁତ ଯାଇ ଦର ନେଇଁ ବନେ
ଶ୍ରୀମନ ସନ୍ଧ୍ୟାପଡ଼ନ୍ତି ତରୁ ଲତା ଯଥା ।
ଏହି ସେହି ଦେବୀ ରାଜ୍ୟ ମହୀପାଳ ଯାର
ଶିଶୁପାଳ ନାମେ ଖ୍ୟାତ ଅତି ପାପାଚାରୀ
ସୁନ୍ଦରୀ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କର ସ୍ୱୟମ୍ବର କେତେ
ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ତାଙ୍କ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ପାପୀ
ଇଚ୍ଛିଥିଲା ସ୍ୱୟମ୍ବରୁ ବର ସଙ୍କେତେ
ମନ ଅଙ୍କ ପ୍ରଣୟିନୀ କରିବାକୁ କୃଷ୍ଣ
ସଙ୍ଗ ହୋଇବାଟା କରୁ ଚାଲି ବାଞ୍ଛାଥିଲା

* ଏଠାରେ ମର୍କଟ ଓ କଚ୍ଛପ କଳ ସଂଖ୍ୟା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଧିକ ଯାତ୍ରୀ ମାନେ ଚଣା ଅନ୍ନ ଖାଦ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ଶୃଙ୍ଖ ପାହାଡ଼ରୁ ପକାଇଦେଲେ ଉଭୟ ମର୍କଟ ଓ କଚ୍ଛପ ମାନେ ଖାଇବା ପାଇଁ ଧାଇଁ ଆସନ୍ତି ମର୍କଟମାନେ କଚ୍ଛପଙ୍କ ଅନ୍ୱେଷଣ କରି ତଟରେ ଚଣା ଖାଇଥାନ୍ତି । କଚ୍ଛପମାନେ ଜଳକାଳ ଜମନ୍ତେ ଖଣ୍ଡାଳୁ ଉପରକୁ ଦେଇ ଶୁଣି ସ୍ଥାନରୁ ଜଳ ଭିତରକୁ ପ୍ରବେଶ କଲେ ମର୍କଟ ଅନ୍ୟ କଚ୍ଛପ ଉପରକୁ ନେଇଁ ପଡ଼େ ।

ବଗଡ଼, କୁମ୍ଭୀର, ଟିଟ୍ଟିଭ, ବୃଦ୍ଧିଗର, ଟେକିଙ୍ଗପଟଳ ।

ତାଙ୍କ ସୁତ ଅକର୍ମଣ୍ୟ କାମ୍ୟ ମଦନ ବାକ୍ୟେ,
ଖୁସି ହେଲେ ସେ ସକଳ ବୃତ୍ତ,ଶୀ ଦେଶଙ୍କ,
ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ତାଙ୍କୁ ପାଟରାଣୀ କରି
ଚମ୍ପକର ପଞ୍ଜୁର ଶୁକ ଭର୍ମା ସହେ,
ଅବଶେଷେ ସଂହାରିଲେ ସଂଗ୍ରାମେ ତାହାଙ୍କୁ ।
ହେଲା ଦେଶ ବହିଷ୍କୃତ ପୁରବାସୀ ସଙ୍ଗ
ହେଲେ ହର୍ଷ ଗ୍ରାମବାସୀ ବନ ଫର୍ଷେ ଯଥା
ସେ ରାଜାଙ୍କ କରଦାତା ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ ହରିଣେ ।
ପରେ ପ୍ରବୀଣ ସୁନ୍ଦରୀ ଏକ ସେ ପୁଷ୍କର
ଅନ୍ତରୀକ୍ଷେ ସତ୍ୟ ଦେଶ ରକ୍ଷିତା ଯନ୍ତ୍ରୀ
ହସାଇ ସ୍ୱତାନ୍ତ୍ର୍ୟ ନାହିଁ ବୃଷ୍ଣି ସହିତେ;
ଯକ୍ଷାଦମ୍ବ ଶୁଣି ହେଲେ ବହ୍ନ୍ୟ ନରପତି
ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞଙ୍କୁ ଡକାଇ ରୂପେ ଶେଷ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ
ସମାଧାନ କଲେ ମନ୍ତ୍ର ପଣ୍ଡିତ ସ୍ମୃତିକାରେ
ଯଥାବିଧି କଲୁ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଅଭାବେ ସଙ୍ଗ
ସାବଶୀ ତନ୍ତ୍ରଧରେ, ପଞ୍ଚ ଦେଶ ପତ୍ନୀଙ୍କୁ
ଦେଖି ଅଭିମାନେ, ତହୁଁ ସତ୍ୟଭାବେ କହିଲେ
"ଏକାଦୋଦଶ ହତାଦର କାହିଁ ମୋତେ ନାଥ !
ମୋହପର ହତାଦର ସ୍ତ୍ରୀ ଅନ୍ୟ ତୀର୍ଥ;"
ଏତେ ବୋଲି ଶୁଣ ସାଇ ରହିଲେ ଅଦ୍ୟାପି
ଶୈଳ ଭୂଲେ ଦେଖ ସେହି ଶ୍ରାବଣୀ ମନ୍ଦିରେ,
ଭକ୍ତ ପୂଜା ଅନ୍ୟ ତୀର୍ଥ ଭଗିନୀ ସେ ବନ୍ଧୁ ।
ନ ଜାଣନ୍ତି ପ୍ରାଣୀ ଏଥି ହିଂସା କ ପଦାର୍ଥ
ବନଭୂମି ସସ୍ୟ ଶଶୀ ମୃଗ ମଯୂରାଦ
କ୍ଷେତ୍ରେ ସର୍ବତ୍ର ଦେଖି ଲୋକାଳୟେ ଗ୍ରାମେ;
ପ୍ରତିଦିନ ଜଳପାନେ ସ୍ତ୍ରୀ ଅଳ୍ପ ଶିରେ
ଶତ ଶତ ବୃକ୍ଷ୍ୟାଳୟ, ଜଣିଷ୍ଣୁ ଅଙ୍ଗି ଗ
ଯାଜ୍ଞବଳ୍କ୍ୟ ଅବଧୂତ ମହର୍ଷି ମଣ୍ଡଳୀ
ମହାତ୍ମା ମହର୍ଷି ଅତ୍ରି ଗୌତମ ଦେବର୍ଷି
କାନସ୍ଥାଲଣୀ ଦେବୀ ରହିଛ ସର୍ବାନ୍ତ,
କେହିବା ଜ୍ଞାନାର୍ଥ ଏବେ ତପୋବନ ପ୍ରାନ୍ତେ,
ଦେବଧାମ ହୋଇ ଜୁଟେ ମଠ ଦେବେ, ସନ୍ନ୍ୟାସୀ
କେହି ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଭାବେ ଶିଷ୍ୟ ରୂପେ ରହି
ଧର୍ମ ଉପଦେଶ ସାଧେ ଅଷ୍ଟାଙ୍ଗ ଯୋଗର,
ମୌନବ୍ରତ ଧରି କେହି ନ କହଇ କଥା ।
ଶିଶିର ରଜନୀ ଏଥେ ସହେ ଶୀତଳ ସଲିଳେ,
ନିଦାଘ ମଧ୍ୟାହ୍ନେ ଜାଳି ଅଗ୍ନି ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗେ
ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱବାହୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ପଦେ କଣ୍ଟକ ଆସନେ
ଅନାହାରେ ଅନିଦ୍ରାରେ ନାନାମତେ ଦେହ
କଷ୍ଟ ଦେଇ ହୋଇ ତପ ସାଧନ୍ତି ସକାମୀ
ତହିଁ ଲାଗି ମନୋବାଞ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ ସନାତନ !
କେହି, ଯୌବ, ବୈଷ୍ଣବ, ଅବ ଶିଦ୍ଧାନ୍ତ କେହି
ହଠ ଯୋଗେ, ଭକ୍ତି ଯୋଗେ ପୂଜେ କେହି ପୁଣି
ଇଷ୍ଟ ଦେବଙ୍କ ସାଥି, ଶିବ ବିଷ୍ଣୁ, ଆଦ
ପ୍ରେମେ ଗଦ ଗଦ ଚିତ୍ତେ ପାଦ୍ୟ ଅର୍ଘ୍ୟ ଦେଇ
ଧୂପ ଦୀପ ନୈବେଦ୍ୟ ଆଦିକ ସହିତେ ।
ସାଧକ ଯୋଗେ ଅନ ଏଥି ପଣୀ ମାର୍ଗେ କେହି
ଜ୍ଞାନ ପଥେ ମୁମୁକ୍ଷୁ ସାଧୀ ଯୁଦ୍ଧାନ ରତ;
ନିଷ୍କାମ କର୍ମ ଯୋଗେ ସେବୀ ଧର୍ମେ କେହି
ଫଳ ଫୁଲ ସମିଧାଦ ସଞ୍ଚୟ ଯୋଗାଇ,
ତପୋଗୃହ ଗୋପାଳନ କୃଷି କର୍ମ କରେ ।
ତନ୍ତ୍ରୋକ୍ତ ବିଧାନେ କେହି ଶୁଣ ନେ ନଶୀଥେ
ଏକାକୀ ନିର୍ଭୀକ ଚିତ୍ତେ ଅମା-ଅନ୍ଧକାରେ
ଶବାସନେ ବସି ସାଧେ ଶବାସନା କାଳୀ
ଦେବୀଶକ୍ତି ଲଭି ଅନେ କେହି ପୁଣି ତହିଁ
ସାଧନ୍ତି ଭୈରବୀ ଚକ୍ର ଭୈରବୀ ନିକଟେ
*ପଞ୍ଚ "ମ"କାର ସଂଯୋଗେ ବଧି ଅନୁଯାୟୀ ।
ଧୂଳିଭ ସଂସ୍କାର ବଶେ ଅଧିକାଂଶ ଲୋକେ

*ପଞ୍ଚ "ମ"କାର—ମଦ୍ୟ, ମାଂସ, ମୈଥୁନ, ମତ୍ସ୍ୟ, ମୁଦ୍ରା,

ଦୃଶ୍ୟ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ମର୍ତ୍ତେ ଏକ ଚେତାଶକ୍ତି
ଭିନ୍ନ ଏହି ସ୍ଥୂଳ ଦେହେ ଲିପ୍ତ ସଂଚରେ,
ବନ୍ଧୁର ଉର୍ମିକା ଯଥା ସିନ୍ଧୁ ନୀରେ ଅଛି
ଦୀପର ଜଳନ ଅଣୁ ଅନନ୍ତ ନୀରବେ
ଶକ୍ତି ଏକା ଅବା, ଭକ୍ତିରେ ଦେହି ଧୂଳି ପୁଣି,
ପ୍ରଭେଦ ଏତେକ ମାତ୍ର, ନାହିଁ ଅନ୍ୟ ଭଲ ।
ଅସ୍ତି ଦ୍ୱୈତାଶୀ ଓ ଜୀବନ; ମୋକ୍ଷ ମୁକ୍ତି ଧର୍ମ
ସାଧନ ଅନାଦିକୁ ଶୀଘ୍ର ପୂରେଇଦେଲେ ।
ତାଙ୍କ ପାଦରୁ ବସିଛି ଦେ ନର୍ଜୀବ ଦେହକୁ
ନାହିଁ ତଳୁ ଧର୍ମ'ଶ୍ୱରେ, ବାହ୍ୟଜ୍ଞାନ ଶୂନ୍ୟ
ଅନନ୍ତ ଜ୍ଞାନାଗ୍ନି ଧୃତର୍ଯ୍ୟ ଚିତ ଶାନ୍ତି ମସ୍ତି
ମିଳାଇ ଶାଶ୍ୱତ ଅଗ୍ନି ପରମାତ୍ମା ସଙ୍ଗେ
ଭୁଞ୍ଜିଲ ସନ୍ଧ୍ୟା ଯଥା ନକ୍ଷତ୍ରି ନିର୍ମଳ ।
ଉଦ୍ଧାର ଚରମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଜୀବନର ଏକା
କୃତକୃତ୍ୟ ହୋଇଛନ୍ତି ଜୀବନ୍ତ ଜଗତେ ।
ନବ ଦାର୍ଶନିକ ଚେତ୍ତ ତାର୍କିକ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ
ଈଶ୍ୱର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଦେଖ ମୁକ୍ତିଛନ୍ତି ଦେଶକେ
ନାସ୍ତିକ୍ ସଂଶୟେ, କେହୁ ବିପକ୍ଷେ ତାହାଙ୍କ;
ନାସ୍ତିକବାଦୀ ସଙ୍ଗେ ବୈଦାନ୍ତିକବାଦର
ହେଲି ଅଛି ମହା ତର୍କ—ବେଦାନ୍ତ ପ୍ରମାଣ,
ସତ୍ୟ ଦୃଶ୍ୟ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି ତାଙ୍କ ଅନୁଗାମୀ ।
ସ୍ୱ ସ୍ୱ ଅନୁକୂଳେ ଯୁକ୍ତି ଯୁକ୍ତିଙ୍କ ଶାସ୍ତ୍ରରୁ
ପାଶ୍ଚାତ୍ୟବାଦୀ ପୁଣି ପଦେ କହିଲ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସେ
"ବୃଥା ତର୍କେ ମତ୍ତ କାହିଁ ହେଉଅଛ ଭାଇ
ପ୍ରକୃତି ପୁରୁଷ ଭିନ୍ନ ନାହିଁ ଅନ୍ୟ କିଛି
ବଳିବର୍ଦ୍ଧ ଲଗାଇ ଯନ୍ତ୍ର; ସଂଯୋଗେ ଚେତନ
କ୍ଷୁଧାରୁ ତୃଷ୍ଣାର ଯୋଗେ ଗତ ବଧ ଯଥା
ପଣ୍ଟ ଅଶ୍ୱ ମ-ନ୍ତ୍ରେ ଭୁଲ୍ ଏକଥା ନିଶ୍ଚୟ ।"
ବେଦାନ୍ତ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ ତହୁଁ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ
"ପ୍ରକୃତି ପୁରୁଷ ଯେବେ ଯୁକ୍ତିକୁ ମାନିବ

'ଏକମେବ, ଅଦ୍ୱିତୀୟ' ବେଦର ଉକ୍ତି ବାଣୀ
'ସର୍ବଂ ଖଳୁ ଇଦଂ ବ୍ରହ୍ମ' ହୋଇବ କେମନ୍ତେ ?
'ବ୍ରହ୍ମ' ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କିଛି ନାହିଁ ଏ ଜଗତେ
'ଅଶେଷ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଶକ୍ତି' ମାୟାଶକ୍ତି ହେତୁ
ଅଦ୍ୱୈତ ଅନନ୍ତ ବ୍ରହ୍ମ ମଧ୍ୟେ ବସ୍ତୁ ନାହିଁ ଭେଦ । ।
ମାୟାରେ ପୁରୁଷ ଭ୍ରାନ୍ତି ଅନ୍ଧକାରେ ଯଥା,
ଅଦୃଶ୍ୟ ଦେଖଇ ସ୍ଥାଣୁ, ଅବଶ୍ୟ ଦେହ ତାଣୁ ଥାଏ
ତମ ହେତୁ ଯେବେ ମିଥ୍ୟା ଜଗତରେ ଘଟଇ,
ଅନ୍ଧକାର ଗତେ ପୁଣି ଦେଖଇ ସ୍ଥାଣୁ ସେତେ;"
ଅଧ୍ୟାସ, ଅଧ୍ୟାରୋପର କହିଲ ବ୍ୟାଖ୍ୟାଇ ।
ମଧ୍ୟ କୋଳାହଳେ, ଶୁଣ, କରନ୍ତି ବର୍ଷଣ
ପୂତ ବେଦ ଧ୍ୱନି, ସଙ୍ଗେ କର୍ଣ୍ଣରନ୍ଧ୍ରଗତ
ପବିତ୍ର 'ଓଁ' କାର ଶବ୍ଦ ପଡ଼ିଲ ଭିତରେ !
ସମ୍ମୁଖେ ଦେଖିଲ ହେଉଁ ରମ୍ୟ ତପୋବନ
ସ୍ନିଗ୍ଧ ଛାୟା ତରୁଶୋଭା ପଲ୍ଲବିତ ଏହି
ପୁଷ୍ପକଳା ଯଥା ଶୀତଳ ଯତ ରୂପ ଗୁଞ୍ଜନ;
ଲୁଚିଛି ଗମୀଣି ଏଥି ସୁପୁଷ୍ପିତ ବଣି
ସ୍ତ୍ରୀ ହୃଦିନ୍ଦ୍ର ଭ୍ରାନ୍ତ, ହୃଦୟ ଦେବତା ପଥ
ଚଳୁ ସତ୍ୟ ପାର୍ଥନାର୍ଥେ ଏ ଅଟକେ ଅଛି
ବୃକ୍ଷ ବୁଝେ କଳ୍ପନାରେ, ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗ ହେତୁ
(ସୁନ୍ଦର ପ୍ରକୃତିର ଅହୋ ! କି ମଧୁର ଛବି
ଚନ୍ଦ୍ର ନୀଳ ଭୂଷି ଯାନ୍ତି ନ ଦୃଷ୍ଟି ହେଉଛି
ବନେ କୁସୁମ ଶୋଭି ଶିରେ ଜନନ ପ୍ରଭାତ
ମନ୍ଦ ସମୀରଣେ ହୋଇ ଧୂତ ପୁଷ୍ପବନ ।
ଅଶ୍ୱତ୍ଥ ଉଦ୍ଧାରଣୀ ପଲ୍ଲବେ ସୁରଭି
ଶ୍ରୀ ଏ ଉଦ୍ଭବିତ, ଆକ୍ଷ କାବେରୀ ନଦୀତୀରେ
ପବିତ୍ର ସଙ୍ଗେ ପାଣି ନିତି ଉତ୍ସ ବୃଦ୍ଧି ଧରଇ)
ଅଦ୍ୱିତୀୟ କାନନ ଏ ଭୀଷଣ କାନ୍ତାର
ପୁଣ୍ୟ ତପୋବନ ରୂପେ ନୟନ ଦେଖନ୍ତ ;
ବୃଦ୍ଧ ସୁନ୍ଦରାଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ ଜଣ ଶାନ୍ତି ଶିଶୁ

ପୁଣ୍ୟ-ନୈମିଷାରଣ୍ୟେ କୁସୁମାଙ୍କ ଦର୍ଗେ
କାନନ ଭୂମିରୁ ଦେଖ ସଂନେନ ଅଗ୍ରଜ
ଶ୍ରୀବା ଦୋଳି ଘେର ନେତ୍ରେ ବୃକ୍ଷ କ୍ରି-ନୈମନ୍ତେ !
ବୃକ୍ଷ ତବୁନତା ଏଥି ମେତେତେ ମନେକି
ଶକୁନ୍ତଳୀ କାନନରେ କେତେ କସ୍ତୁରୀ
ସନ୍ତାନ ହେବେ ସୀତା ଶ୍ରୀସୁ ସ୍ତୁତି କରେ
ଦୀକ୍ଷୁଥିଲେ ପାଶିଦେଇ ଏ ଭଙ୍ଗି ଦ ଗଡ଼େ,
ବନ୍ଧ୍ୟଂଶୀ ଦାବାଙ୍ଗ୍ନିରୁ ମନାହିଲା ଏଥି
ତାଙ୍କ ଭରେ ଏ କାନନେ ପଶିବାକୁ କେବେ ।
ପାଶବୃକ୍ଷ ଜଳକିନୀ ଛି, ଛି, ସର୍ପିଣୀ
ଶୁଣି ତୋର୍ଦ୍ଧ ଭାବ, ରବେ ପ୍ରଥମରେ ପ୍ରଣୀ
ତାହାଙ୍କ ନିଷେଧେ ଲକ୍ଷ୍ମ ସୀତା, ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କୁ—
ଏ ବନ୍ଧନ ଦାସ୍ୟ ଲଭେ ଏବ ତାଙ୍କୁ, ତହିଁ
ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କ ନିଷେଧେ ପୁଣି ରମଣୀୟ ଅପି
କଳପୁରେ ଶୁନ୍ୟ ଶୋଭା ବନପ୍ରାନ୍ତ କଳା ।
ଏକଚକ୍ରୀକୃତ ସ୍ୱନ ଶୁଣିଲେ ସମ୍ମୁଖେ
"ଶମ୍ଭୁ ଶ୍ରୀ ବଦାର ଇଚ୍ଛା ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ନେବାର
କାଲୁ ଏ ସପତ୍ନୀ ଶିବ ନ ପାରିଲ ଦେଖି"
ଲକ୍ଷ୍ୟ କର ସୀତା ଅଛେ ବ୍ୟଗ୍ରେ ଯେନ,
ଲେଶ ମାତ୍ର ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ମଣିଲ ଯନ୍ତ୍ରାସ୍ତ୍ର
ଅସିଲୁ ଦଗଧ ଦୂରୁଁ ଦେବୀଙ୍କ ଭ୍ରମଣେ ।
ଚିହ୍ନିଲେ ତା କାହା କଣ୍ଠେ ତା ଦେଖି ଲକ୍ଷ୍ମଣ;
ଚାଲିଣ ଲକ୍ଷ୍ୟେ ଏହା ଅସିଲା ଦହନ
ଲଭିଲ ଭୁବନ ଯୁକ୍ତ, କେତେ ମଲେ କେତେ
ତହିଁ ପଳାଇଲେ ଛାଡ଼ି, ଦିଗ୍ଧ କାନନ ଏଇରି,
ଦୁର୍ନୀତ ରାବଣ ଦେଖି ଭାବିଲା ଦୁର୍ଗତି,
ସୀତା ଦେବୀଙ୍କର ଅଙ୍କୁ କଦମ୍ବ ରୂପ
ଶୁଣିଣ ତାହାଙ୍କୁ, ଭୁଲଇଲ ମୃଗ, ସୀତା
ହରଣ କରାଗି, ଯେବେ ରେଣ୍ଟ ମାରିବାକୁ
ଅଧିଲ ଏ ବନେ—ଭସ ନାହିଁତ ମୋ ।
ଧର୍ତ୍ତ-ସ୍ୱଜନ ଭୂପ ଅଲ୍ ଦକ୍ଷିଣ ପାର୍ଶ୍ୱରେ,
କୁଟିଳା, ତାହା ଦେଖି ସୀତା ସୌମିତ୍ରୀୟ ଲକ୍ଷ୍ମୀ
କହିଲେ ପତଙ୍କ-ମୁଖେ ଥିଲ ଦେବା ପାଇଁ ।
ବୃଦ୍ଧ ମୃଗ ପ୍ରସ୍ତୁତନ ଅପମୃତ ଜାଣି
ତେବେ ସେ ଚାହିଲେ ରାମ ଦୃଷ୍ଟି ସକାଳ
ଲେଖି ଜାଣିଶେ; ଆଉ ଅନ୍ୟ କଥା ଥିଲେ
(ଆହା ସେହି ମେଳ ଗ୍ରାମ୍ୟ ବରେ
ପୂର୍ବକୃତ କର୍ମଫଳ ଭୋଗିବା ନିମନ୍ତେ
ଜନ୍ମିଥିଲ ଯେଏ ବୃଦ୍ଧି ତଦାବରେ, ତେଣୁ
ମୁକ୍ତି ଲଭିଲ କାର୍ଯ୍ୟ ପୂର୍ବଦିନ ପରସ୍ପର)
କହୁଥିଲେ ପରେ ସୀତା ଶୁଣି ଅଶ୍ରୁ ଦାନ-
'ଲକ୍ଷ୍ମଣ, ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଆସି ପ୍ରାଣ ଭଣ ମୋର-
(ପ୍ରୀତି ଯାହିଁ ଅନ୍ତ ନାହିଁ ପ୍ରକୃତ ନିୟମ)
ପତଙ୍କୁ ଏତଦ୍‌ଭାବନା ଖାଇ ମନେ ମନେ
(ସେତେ ଶଙ୍କିତ ପ୍ରାଣ ସଂକଳ୍ପିବା ମୂଢ
ଅମଙ୍ଗଳ ଅଙ୍କୋରେ ପ୍ରିୟଜନ ତପଦେ)
କହିଲେ ଲକ୍ଷ୍ମଣ "ଯାଅ ଅର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପାଦାଭେ"
ସୌମିତ୍ରି ଶୁଣିଲେ ଯଦି ସୀତା ପ୍ରତି ଗୁହଁ
"କାହିଁ କୃଷ୍ଣା କହ ଦେବ, ଅର୍ଯ୍ୟଙ୍କ କମନ !
ବିପଦ ଭାବିଲେ କେବେ ହୁଏ କି ବିପଦ ?
ତମେ କେବେ ଅଭିଳେକଙ୍କୁ ନ ପାରିଲ ସହିଣି ।"
ସୀତାଙ୍କୁ ଏକାକୀ ଛାଡ଼ି ଯିବାକୁ ଲକ୍ଷ୍ମଣ
ଦେଖିଲେ ଅନିଚ୍ଛୁକ, ତହିଁ କୋଧେ ସୀତା ଦେବୀ
ଭର୍ତ୍ସିଲେ ସୌମିତ୍ରି ଦେବର, କୋଧ ଅପନେ
ତତ୍ତ୍ୱ ଛଳ ଛଳ ହୋଇ, କହିଲେ ଲକ୍ଷ୍ମଣ
"ତଦାଦେଶେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ମୁଁ ଛାଡ଼ିଲି ଏକାକୀ
ଅନ୍ତ କର୍ମଫଳ ଏବେ ଯାଅବ ଭୋଗିବ
ଭଲେ ମୁଁ ନାହିଁ ଦୋଷ ମୋର ।" ଏଣେ ରେ
ଭ୍ରମ ଦେଖେ ତହିଁ, ଦଶ ଦିଶ ଅତତାୟୀ
ଆସିଲା ରାବଣ ପୁଷ୍ପ ରଥ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ

ବଲ୍କଳ ଭୂଷିତ ଅଙ୍ଗ ଜଟାଜୂଟ ଶିରେ
କରେ ଧନୁଶର (ବେଶ ଦେଖି ସୁଗ୍ରୀବୋକ୍ତ
ଝରଣରେ ସୀତା, କିନ୍ତୁ ଜାଣିଥା ବୈଦେହୀ
ବେଶ ଦେଖି ପୁଣ ଖଡ଼୍ଗ ନ ଥାଏ ଜଣେ ତ)
ଅତ୍ର ନବସ୍ଵନର ଅସି ମାରିଲା ହୃଦୟରେ
“ଜୟ ଜୟ ରଘୁନାଥ ସୀତାର୍ତ୍ତି ଭଞ୍ଜନ;”
ଦେବାଙ୍କ ଉତ୍ସବେ ଥାଇ ବଦନ ଅଧର
ଖଳନ୍ତି ଗ୍ରୀବ ଦେଖି କହିଲେ ସଙ୍କୋଚେ
“ଜାଣୁ ଅଛେ ନ ଦେଖି ଆସିଲେ ଯେ ଦେବେ
କାହିଁ ଅନ୍ତର୍ଯାମୀ ଭଣି ଭକ୍ତମାନେ ଦଣ୍ଡେ;”
“ଏତେ ଲଙ୍କା ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କୁ ଭିକ୍ଷା ଦେବାପାଇଁ
କାଳି ଜନକ ସୁତା ଭୂମେ କି ପଡ଼ିବେ !
ଏଡ଼େ ଶିକ୍ଷା ତବ ? ଏଥିପାଇଁ ବୋଲୁଅଛ
ହୃଦୟରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ? ଆଜ ତେବେ ବଳକ୍ଷ ମୁଁ”
ଏମନ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ଭସ୍ମି ଉଠେନ୍ତି କପଟୀ
ଶିଖି-ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣ-କୁଟିଳ ଜଟା, ଶାନ୍ତ ଭସ୍ମ ଭବ
(ଭୂଷିତ ଥିଲେ ମଣ୍ଡନ ମାଳା ପଦ ଦେଖି ଅନ
ନକ୍ଷତ୍ର ଶୀର୍ଷକ ବନ୍ଧ ଯେ ଯାବେ ବର୍ଣ୍ଣିଲ)
ଭିକ୍ଷା ଦେବ ବେଳରେ ଦଣ୍ଡନ୍ତି ତା କରେ
କପାଳକୁ ଲେଖନ ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ସୀତାଙ୍କ ମାୟାରେ
ଦୁର୍ଭିକ୍ଷି ଭୂଷଣ ଦର୍ଶନ କରେ ।
ଭୂରଶ୍ୱ ଶବଦ ଶୁଣିଲେ ଦଣ୍ଡା ପଶ୍ଚେ
ଧାଇଁଲେ ଦଣ୍ଡ୍ରୀଲେ ବୃଥା ଛଟପଟ ଦେବୀ,
କରେ ଧାଇଁ ଗାଣ୍ଡୀ ପଡ଼େ ପିଙ୍ଗି ଜନକାର
ଚକ୍ଷୁ ତିତ ଅଶ୍ରୁ ଝରେ ଭୂଷଣ ରଞ୍ଜନ
ସ୍ଵକ୍ରୀଡ଼ିଣ ନବ ଦୂରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ଦର୍ପଣ
ଜାଣିଲେ ବର୍ଦ୍ଧିକ ବହି “ଆଜି ହେଲ ଦୂତ
ନ ହେଲ ଧବଳ ଚିତ୍ତ ! ସେ ଦୂତୀ ଭୟରେ,”
ତସ୍ଥାନୁ ଭାଷ ପୁଣି ସମ୍ବୋଧିଲେ ଦୟା
“ଭୁଲିତା ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଗାଇବା ଦେଖି ତୁ ଦେବନ୍ତେ

ଦଣ୍ଡିଆ ସକ୍ରତର ଛାନ ଦୃଷ୍ଟିପାକୁ ବୋଲ
ସ୍ଵ ! ଦେଖି ଅଗଠାରୁ ସୀତା ନାମ ଜପ,”
ଡାକିଲେ ତଙ୍କରେ ବନ-ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କର, କିନ୍ତୁ
(ସ୍ମରଣୀୟ ଥିଲେ ପୂର୍ବ କେହୁ ନିଶ୍ଚୟ ଦେଖିଣି)
କେହି ନିଶ୍ଚିତିଲ, କଥା କାଳ ଅକାରଣ;
ଏବେ ସ୍ଵୟଂ ମନ ବମ ଅନ୍ତରେ ରେଖିକି
ସୀତାଙ୍କୁ ନ ପାଇ ଚିନ୍ତି ଜାଣିଲ ବଚନେ;
ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗେ ସେ ନେତ୍ର ନ ଭଙ୍ଗି କହିଲ
ସାଧୁକୁ ଦେଖନ୍ତି ତାଙ୍କୁ ପଚାରନ୍ତି “କହ
କାହିଁ ଗଲା ସୀତା ମୋର ପ୍ରାଣାଧିକା ପ୍ରିୟା;”
ଚାରଣ ପକ୍ଷୀଙ୍କୁ ଦେଖି ପୁଚ୍ଛନ୍ତି ଦାଶରଥି
କେତକୀ ତରୁଲତା ପୁଷ୍ପ ପକ୍ଷୀଙ୍କୁ କହନ୍ତି
“ପ୍ରାଣାଧିକା ସୀତା ମୋର କାହିଁ ଗଲା କହ;”
ଶ୍ରୀ ରାମ ପ୍ରାଣ ଦେଖି ତେଜନ୍ତି ବଚନ
ଶଙ୍କରେ ପୁଚ୍ଛିଲେ ଶିବେ “ବୈକୁଣ୍ଠ ବିହାରୀ
ହେଉ ଏମନ୍ତ ଦେ ରାମ ? ହାୟ ପ୍ରେମ
ପ୍ରାନ୍ତେ କାନ୍ଦନ୍ତି ସେ-ଭକତେ” “ସେହି ଏବଂ ତହିଁ
ଏହି ଚନ୍ଦ୍ରର ଦେଖି ଧରନ୍ତି ସେ ଦୁଃଖୀ
ପ୍ରାନ୍ତେ, କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବରେ ସୁଖନ୍ତି ସେ ଦୁଃଖୀ,
ଜନନ୍ତ ଭାବ ପ୍ରିୟେ ! ଏହା ଅବତାର ଲୀଳା;
ଭୁଞ୍ଜନ୍ତୁ ସେ ଅପରେ” ବୋଲି ବୋଇଲେ ମହେଶ
ନ କହିଁ ପଛ ବାହେନ୍ଦ୍ର ଦେଖି ହେବ;
ମାତ୍ର ସୀତା ରୂପ ଧରି ପରୀକ୍ଷିଲେ ସତୀ
(ଭଗ ସୁଖ-ଦୁଃଖ ଦ୍ଵାର ଏହିକୁ ଦେହ ହେଲେ
ଦେବୀ ତଥେ ସ୍ଵପ୍ନ ଅଧା ହେବା ଦେଖି
ରୋଷିଣୀ ! ଦେବୀଙ୍କ ଶିବ ଅନୁମାନ ପାଇଲେ
କେବେ, ଅନ୍ୟା କହିଥିଲେ, ଜଟ, ଧାଇଁ
ଯାହାକୁ ତତ୍ତ୍ଵ ଶୈବର ଶାସ୍ତ୍ର କାଳ ହେବ)
ଦୂରୁ ଦେଖି ସ୍ଵଶରୀରୁ ମୂର୍ତ୍ତି ବିବର୍ଣ୍ଣ
ପୁଚ୍ଛିଲେ ରଘୁନାଥ “ଏହି ବୃନ୍ଦାବନ ତ ବେଶ

ସୀତାଙ୍କୁ ଦେବ ଅଙ୍କେ କି ଦର୍ଶାଇ ଆଜ ଏଥି ?”
ଘଲିଙ୍କେ ଶମ୍ଭୁ ତନ୍ତ୍ରୀ ଧରି ନିଜ ରୂପ
ଅପର୍ଣ୍ଣା ଶଙ୍କର ପାଶେ, କହିଲେ ଶଙ୍କର
“ଜଗତ ଜନନୀ ରୂପ ଧରିଛି ଯେ ଦେବୀ,
କେମନ୍ତେ ମୁଁ ସମ୍ଭାଷିବି 'ପ୍ରିୟେ' ବୋଲି ତାଙ୍କୁ
ଏ ଜଗତେ ତବ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା ନାହିଁ ଆଉ,”
ଏତେ କହି ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଲେ ଶଙ୍କର;
ଶଙ୍କରୀ ତେଜିଣ ତନୁ ସେହି ଶୋକେ ତତକ୍ଷଣ
ଜନ୍ମିଲେ ମେନକା ଗର୍ଭେ ହିମାଚଳ ଯାଇ ।
ଏହି ହେତୁ ଦେବ ଶମ୍ଭୁ କଷ୍ଟେ ଉଶୀନ୍ଦ୍ର
ଦୁଃଖିଥିଲ ଭସ୍ମ ସଙ୍ଗ ସୀତାଙ୍କ ଉଦ୍ଧାରେ
ଜାଣି ଅଗ୍ନିଦେବଙ୍କୁ ବଳ ସବଳେ ଯୁଦ୍ଧା,
ପାପ ଲତା ତିଣୁନକୁ ଏହିକୁ ସେ ଶିଖା
ଦାଗ ଦେଇ ଦଥାଦାୟ ପ୍ରାଣ ନଶି ଭୂଜ
ମୃତ୍ୟୁ ଥବମୀ ସେହି କର୍ଣ୍ଣଗାଠ ହୃଦେ ।
ମାଙ୍କୁଙ୍କେ ପୁଣ୍ୟଶୀଳ ଅଦ୍ଭୁତ ଦେଶୁ
ତାଙ୍କର ଦେହ ପ୍ରାଣ ସମ ହେବ କଥି
'ସୀତାବର୍ତ୍ତ' ଯତତାର୍ଥୀ ଲଭିବ ଭୂଜଣ ।'
ସୀତା ଶତରଶ୍ମି ଏଥି ପଣ୍ଡିତ ନୂପୁର
ଜାନକୀ-ଚିତ୍ରନିଶ୍ଚ ମୂଳ ଖାଣୀ ପାଦେ
'ସୀତାବର୍ତ୍ତ' ଶାଳଗ୍ରାମ ଏଥି ଗଥ ଦେଇ ।'
ଦର୍ଶନ ଦେଇ ତାର ପାଦେ ପୂଜା କରି ଅଧ୍ୟ
ଦାନତଥ୍ୟ ପଦ୍ମନାଭ ଦେଶ କାଶୀ-କାଶ-ଗ୍ରୀବୀ
ସନ୍ଧାର୍ଦ୍ଧ ବିଜଳୁ ଏଥି ନବା ବଳକାଳୀ
କାହିଁ ପ୍ରାୟେ କହ ଯେ ନଦେ ନୃପ

ଯାଇଁଲେ ତାର ମିଳିଲ୍ଲ ସ୍ୱପ ତାଙ୍କ ହେବେ;
ହନୁମାନ ଭକ୍ତ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସୁଗ୍ରୀବ ସୁଦର୍ଶ୍ୟ
ଜାମ୍ବୁବାନ ଲୁଣ୍ଡିୟା, ନଳ, ଅଙ୍ଗଦାଦ
କେହୁ ଆଣିଥିଲ ଦେଖିଲେ ଯାଙ୍କ ସହାୟ ।
ମର୍ତ୍ତ୍ୟ କାହାର ଦେଲେ ପିଣ୍ଡ ବାନ୍ଧି ଯେ
(ଗର୍ଭିରେଖା ପ୍ରାନ୍ତେ ଥିଲେ, ସେଠୁ ଦେଖ ଦୂରେ
ନୃପ ଛାମୁଆ ଗଣ୍ଡ ନୂଳକ ପଳସେ)
ଦୁର୍ଗମ ପାଦଭିତ୍ତ-ଶଙ୍କ-ଶୀଳ ତାଳ,
ଘୁରୁଛି ଲଙ୍କାରେ ନାଶି ସଂହାରେ ପରତେଣ
*ଅଣୁଭି ଦର୍ଶୀଳ ଭଗ ତିଳ୍ଲିଭଣ-କାଳୀ
ଦେଖାଇଲେ ସୀତା ସତୀ ଦେଖିଲ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ-
ଧ୍ୱନିରେ ଶ୍ରୀପୁରୁଷ ମାଳ ବଜାଇଲେ ।
ଜଗନ୍ ଦ୍ୱାଦଶୀ ଶୋଭେ ନଦ ଶିଖିନାରେ
ନୃପ ନର୍ମଳା କୋଟି ଶଶୀପୁର ସହେ
ଦେଖାଇଲେ ବଳୁଧିରେ ପ୍ରାଚୀର ସବୁଣି
ଯେ ନୃପ ସାଗରେ ଜଳଧି ଗଳର
କୌମୁଦୀ-ଧବଳ-ହର୍ମ୍ୟ-ମାଳିକା ଦ୍ୱାରକା
ଶୋଭଇ ଯା ମଧ୍ୟେ ଯଥା ମୟୂଖରେ ଶଶୀ
ପଦ୍ମ ଖୋଲି ଶିରେ ଲଖ ପଣ୍ଡାପାଣି;
ଜାଗଲେ ନମି ଜଗ ଯାଦବ ସୁରସ
ମୁକ୍ତି ଅଦ୍ଭୁତ ଆସ୍ୱାଦିତ
ଲୀଳା କୌତୁକେ ଦେଖ ଭୁଜ ଯୋଧ ଜିତେ
ଦେଖା ଦେବିକା ସୁନ୍ଦ କୌମୁଦୀ-ଧାରିଣୀ ।
ଦେଖି ତା ତୋଳିଲ ନର୍ତ୍ତ, ଦେଖି ଯାହାର
ପଦ୍ମଲୀଳାକାରୀ ପ୍ରାଣେ ଗଉର ପଣ୍ଡିତ

* ଅଣୁଭି

ଜଳ ଅଗ୍ନି ଦେଖ ଏଥି କୁଣ୍ଡ ମଧ୍ୟରେ
*ଜ୍ୱାଳାମୁଖୀ, ଅଗ୍ନି ଶିଖା ସ୍ୱର୍ଗ ପଥ ଚାହିଁ ।
ଅନନ୍ତ ମହିମା ଦେବ ବେଦ-ଉଦ୍ଧାରକ
ଆତଙ୍କିତ ଜନ୍ମଦାତା ଦେବତାଙ୍କର
ପବିତ୍ର ପ୍ରଭୁପାଦେ ମନର ଅଭୟେ
ଅଜ୍ଞାନ ତିମିର ଧ୍ୱଂସୀ, ଜ୍ଞାନ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଯହିଁ
ଦାଣ୍ଡକାର-ଜଙ୍ଗଲରୁ ଅର୍ଦ୍ଧ ଜ୍ୟୋତିଷ୍ମାନେ
ସାଧନାରେ ସିଦ୍ଧି ଲଭି ଜନନୀ ଭାରତେ,
ମୁକ୍ତିପଦ ଯେ ଅଲୋକ ଅଦ୍ୱୈତ ତେଜରେ
ଦେଖିଛନ୍ତି ଏହିସ୍ଥାନେ ତାର ଶାନ୍ତିମୟ-
ସ୍ୱର୍ଗର ସୋପାନ ନିର୍ବାଣ ପ୍ରଦେଶ,
ଜୀବନ ଚରମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସକଳ ଧର୍ମର ।
ଦେଖ ଏ ଅନନ୍ତ ବିଶ୍ୱ, ମହିମାରେ ଯାକୁ
ମନର ମନ୍ଦିର ଦେଖ ଓ ବାୟୁର ମଳ
ଧର୍ମର ବାସନାକୁ ଶୋଧୁଅଛେ ଯେଉଁ ।
ଉଠିଲା ତୋହରଠାରୁ ଯେ ଜ୍ଞାନ ପଦ୍ମରେ
ମଣ୍ଡିତ ପଦକୋଷର ଧୈର୍ଯ୍ୟଶୈଳବନ୍ତ
ମହାଜନ ବାଣୀରୁ ଦୃଷ୍ଟି କଣ୍ଠୋଚ୍ଚାରଣ,
ଶିଖର ବର ବିଭବ ସାକ୍ଷାତ ତରୁ
ବଡ଼ ପଦତଳ ଧନ ଧୂମନ ମାତାର
ସୁଗନ୍ଧ-ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରିୟ ପ୍ରକୃତି ସ୍ୱର୍ଗର ।
ଜ୍ୟୋତିର ତୀର୍ଥସ୍ଥାନଟି ଅମୂଲ୍ୟ ରତନ,
କାଳର ମୋହିତ କୃଷ୍ଣ ଧବଳ ଆବର୍ତ୍ତର
ତା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସୂନ୍ଦ୍ର ଶୋଭା ନ ହେମାଳ ଶୃଙ୍ଗର
ବସନ୍ତ ସାଗରେ ତାକୁ ସୁଦେବ ଅହର୍ନିଶ ।

ଘନ ମନ୍ଦିରର ଦେବୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସ୍ୱରୂପ
ଲକ୍ଷ୍ମୀ-ଶୀମନ୍ତ-ପଥି ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ବାସୁ
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ- ଲାବଣ୍ୟ- ସୀମା ତବ ସ୍ୱାମୀ ସଙ୍ଗେ
ରଚିଲେ ଯେତେକେଳି ଗିରି ଉପରେ ସମାବେଶ,
ଯେ ଜଳ ତରଙ୍ଗାବଳୀ ଫୁଲ ଫୁଲ ହୋଇ
ଖ୍ୟାତି ଗର୍ଜ୍ଜନ କରେ ଗୁଞ୍ଜନ ଶୋଭାରେ ପାଦତଳେ
ସୁଷ୍ଠୁ ସୁଷ୍ଠୁ ତରଙ୍ଗିତେ ସ୍ୱର୍ଗ ଭକ୍ତିପୂର
ଚରଣ ଗଙ୍ଗାରେ ପୁଣ୍ୟ ଶୀତଳେ ଅର୍ଚ୍ଚନା
ତିର୍ଯ୍ୟକ କଳ୍ପନ କୁଞ୍ଜ ମାଳିକା ପର୍ବତେ
'କାବେରୀ ଭବେଶ୍ୱରୀ' କୃଷ୍ଣ ବସୁବାସୀ ପଥେ
ମଧୁ ଦେହଲେ କୋଳାହଳେ ଅର୍ପଣ ଅନନ୍ତେ,
ହଂସା ଯେ ସର୍ବଦା (ଉଦ୍ଧାର ଭକ୍ତର
ଜବ ଜାତ କରେଁ ଏଥି) ପରି ପଣି କରେଁ
ପୂର୍ବ ଭାଙ୍ଗୁଳିର ତାର ସ୍ୱପ୍ନ ସଞ୍ଚିତ
ଦେବ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଲଭି ଅଛନ୍ତି ଅପରୂପ
ଦେବବନ୍ଧୁ ପଡ଼େ ଆହା ତରଙ୍ଗ ଭୈରବ, ଯେ
ନ ସମ୍ଭାଳି ପୁରୁ ଶେଷ ଭୂଦ ବିଟାଳର ।
ଅଦ୍ୟାବଧି ନମେଁ ତାଙ୍କ ଯାଇ ନାହିଁ ସିନ୍ଧୁ
ନରେନ୍ଦ୍ର ଗାରଡ ଶୋଭେ ଦେବେ ଇନ୍ଦ୍ର
ଦେବ କୈଳାସ ତେଜ ସଦେ ଗାଇଲ ପର୍ବତେ ।
ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ଲଭିତ ଦେହ ସ୍ନିଗ୍ଧ ସୁରୁ ଜ୍ୟୋତି
ବସିଲେ କୌତୁକେ ସବେ ସରଳ ସମ୍ମାନ
ଭଗବାନ ବର୍ଷା ବାର କୃଷକ ଦେଖନ
ଗାଇଲେ ରଚିଲେ ବୈଷ୍ଣବ ଭଜନ ଅନନ୍ତର
ଶିବ ନଳା ସୋମ ଆଦ ମଣିଷ ମହେଶ

* ପ୍ରବାଦ ଅଛି, ଯେଉଁ ଦିନଠାରେ ଜଳ ଅଗ୍ନି ଦେଖ ଦେଲେ ଜଳ ଅଗ୍ନି ଦେଖା ଦେଇ ରହିଛି, ତାହାକୁ "ଜ୍ୱାଳାମୁଖୀ ତୀର୍ଥ" କହନ୍ତି । ଅଧିକନ୍ତୁ ମଧ୍ୟ ଏହି ପ୍ରକାର ଜଳ ଓ ଅଗ୍ନି ସୁଁ ଯୋଜନା କୁଣ୍ଡରେ ସ୍ୱାଭାବିକ ଦେଖିଅଛୁ । ଅନୁପାଦରେ ଏହିପରି ମଧ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ନ୍ତି ।

ଚନ୍ଦ୍ରାଣ ଶ୍ରୀ ନ ଶିଳା ମର୍ମର ମନ୍ଦିରର
ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ପର୍ବତେ, ବନେ, ବନାନ୍ତେ କୁଞ୍ଜେ,
ବୈଦୂର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ରୁମେ, ପୁଷ୍ପେ, ତରୁ ଲତା ଦଳେ,
ମରକତ ମଣି ସ୍ତୂପେ ରଖିଲ, ଅନ୍ତରିକ୍ଷ
ନକ୍ଷତ୍ରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ସ୍ତୂପେ, ପୁନାଗ ରଞ୍ଜନେ
ନାଚନ୍ତେ ନର୍ତ୍ତିଲେ ଜ୍ୟୋତି ସହିତେ ଅପ୍ସରା
ତାଙ୍କ ମିତ୍ର ପ୍ରଶଂସିଲେ କୌମୁଦିନୀ ମଧ୍ୟେ ।
ନେବାପୁଟ ଅଞ୍ଜଳିରେ ପୁଣି ନିର୍ଦ୍ଧିଗନ୍ତ
ସିନ୍ଧୁକୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ, ମନ୍ଥନ୍ତେ ବୋଲି ଦୂରେ
ଧନ୍ୱନ୍ତରି ସେବନ କ୍ଷୀରସାଗର କର ଦ୍ୱାରା
ଦଶ ତା ବଲ୍ଲଭ, ପୁନଃ ପ୍ରଭାବ ଯେ ସିନ୍ଧୁରେ
ସୁରା ଦେବୀ ଅଦ ବସନ୍ତ ଯେ ସ୍ୱର୍ଗ ବାସୀ
ଲଭିଲେ ଅଶେଷ କଷ୍ଟ, ତେଣୁ ମନ୍ଥନେ
ଜଳ ଦଳେ ଅନ୍ଧ ସିନ୍ଧୁ ଜଳଚରେ
ଲଭିଲେ ବିଶେଷ ଦୁଃଖ, ଅନନ୍ତରେ ଚିନ୍ତ
ବୈଦ୍ୟପୁତ୍ର ପଦେ ଅଥି ଆସିଲେ ଧନ୍ୱନ୍ତ,
ମୃତ-ସଞ୍ଜୀବନୀ-ପ୍ରଣ୍ୟ ପ୍ରାଣାଧିକ ପ୍ରିୟ
ଜନକ ମହା ଔଷଧ ଅମୃତ ଦେବଙ୍କ;
ସେ ଅମୃତ ଦେଖି ସର୍ବେ ଲଭିଲେ ହରଷ
ଦନୁ ଯେ ହରଷ ହେଲା ସହଣ ତକ୍ଷଣ
ଅମୃତ ବଣ୍ଟନ ଯେଉଁ ପ୍ରଥମ କୋଟିଦ;
ନଡ଼ିଲା ଭୂମଣ୍ଡଳ କଳି ଦେବା-ସୁର ମଧ୍ୟେ;
ମନ୍ମଥ-ମୋହନ କୃଷ୍ଣ ମୋହିନୀ ବେଶରେ
ଭ୍ରମିଲେ ଏକାକେ ଏକା ମେଳା କୃଷ୍ଣ ପାଶେ
ଦେଖି ନ ପାରିଲେ ବଳ ବୃଦ୍ଧି ବୁଦ୍ଧି ହର୍ଷେ
ଘୃତେ ଯାକେ ଶ୍ରବ ତାଙ୍କ ଅଙ୍ଗ ଶାଖଙ୍କୁ
ମଦ୍ୟମଧ୍ୟେ ଦିନ୍ତି ଦାନେ, ନନ୍ଦ ଶୁଣିଲେ ତଙ୍କ
ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦୂରେ ସାନ୍ଧ୍ୟ ଅଦ୍ଭୁତ କ୍ଷୀର ଦ୍ରୁମେ,
ସେ ରୂପ ମୁକ୍ତ ଦେଖି ମନ୍ମଥ ବଡ
ଦେବାସୁର ସର୍ବେ ନିଜ ମଧ୍ୟ ବଣ୍ଟନେ-
ବୋଲି ତାଙ୍କୁ ଏ ବିବାଦେ; ଏହି କଥାରେ ଅନେକ
ଅତିଶ ସମ୍ପ୍ରୀତି କଲେ ଅନୁରୋଧ ତାଙ୍କୁ
ଅମୃତ ବଣ୍ଟନେ; ହସି ହସି ଲଜ୍ଜେ ଲାଜେ
କହିଲେ ସୁନ୍ଦରୀ "କାହା ସତ୍ୟ ମୋ ବଚନେ
ହେବ ଅବ ସ୍ୱତ ।" "ସତ୍ୟ କଲୁଁ ନେତ୍ର ସର୍ବ
ଦେବ ! ଯାହା ଯା ଦେବ ଦେବତା ସମର୍ଥ"
ଏତେ କହି ବସିଲେ ଦୁଇ ଧାଡ଼ି ହୋଇ ।
ସ୍ତନୁଭରେ ସୁଧା ପୀଣି ଦେଖନ୍ତେ ସୁନ୍ଦରୀ
ଦେବନ ଦେଖି ଦେଖି ସୁଧା ବାଣ୍ଟିଦେଲେ ଶେଷ;
ମହାସୁଖେ ଦେବତାଏ ରହିଲେ ଅନର୍ଥେ
ଦାନବ ଅସୁରେ କ୍ଷୀର ଭଉଣି ଅନୁରୋଧ
ଦେବତାଙ୍କ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମନ୍ତ୍ରୀ ବାଳୁ ସିନ୍ଧୁ,
ଭୂଷ ପାତରେ ଜଳ ଭରି ଜାଳିଲେ ଯେମନ
ବନ୍ଧୁବାନ ଅବଶେଷ ବଦଳି ସେ ପାତ୍ର;
ନବାସୁରଙ୍କ ଦର୍ଶନ ଦ୍ରୁତାର ଦନ୍ତସ୍ତ
ତତ୍ପ ଅନଗଣି ଉଠନ୍ତ ଚକ୍ରଧର ତଙ୍କ,
ଦେବଙ୍କ ପିଇ, ହାନ୍ତ ମଦେଣ ତେଣନ
ସେ ମନ୍ଥନେ ସର୍ବଶ୍ରାସ ତ୍ୟଜିଲେ ଅବଶ୍ୟ ।
ଯୋଗମୂର୍ତ୍ତି ତନ୍ତ୍ର ଶ୍ରେଣୀ ଉଦତ ପ୍ରଭାବ
ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମ୍ମୁଖ ନେତ୍ର-ଜ୍ଞାନକଣ୍-ଦାଆ
ଚିନ୍ତ ଶର୍ଣ୍ଣ, କାଳକୂଟ କଣ୍ଠେ ରଖିଲ
ତତ୍ପ ଅବଶ୍ୟେ ସଦେଶ ମହା ଦ୍ରାକ୍ଷାମନ୍ତୁ
ମିଶି ଶେଷ ନାଗଜଳ ଅନ୍ଧିଲ ରୋଗିଦ୍ଦେଲ;
ଅପହ୍ୟ ସେ ଖୁଲାରେ ଙ୍କ ଦେବାସୁର ଯେତେ
'ଶାନ୍ତି ଶାନ୍ତି' ଡାକ ସର୍ବ ଛାଡ଼ିଲେ ଏକତ୍ର
ଅନନ୍ତରେ ସଙ୍କର୍ଷଣ ଦାସ୍ତୁ ବନ୍ଧ ଏତର
ଦେବ ଦୈତ୍ୟେ ଦୃତ ଅର୍ଥେ ଚିନ୍ତ ସେ ସନ୍ତାନ
'ନୀଳକଣ୍ଠ' ନାମେ ଖ୍ୟାତ ହେଲେ ତ୍ରିଭୁବନେ ।
କୃଷ୍ଣ ମୁକ୍ତ ଶ୍ରୀଙ୍କୁ ଦେଖ ତ୍ରମ୍ଭକାଳ ଆଏ
ବୃଶ୍ଚିକାରେ, ଜନକଣି ଯେବଳ୍ପ ହୋଇଦେଲ,

ଅତୀତ ଏ ସିନ୍ଧୁ ଭୂପ ନୃପତି କଳିଙ୍ଗ
ଗୁଣ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଚଣ୍ଡଙ୍କ ଅନନ୍ତ ଅପାର
ଅନନ୍ତ ଜୀବନ ଶଶୀ ଧରନ୍ତି ଉରରେ
ତେଣୁ 'ପଞ୍ଚାନନ' ନାମ ବିଖ୍ୟାତ ତ୍ରିଲୋକେ;
ବାହୁ ବଳି ତେଜ ଗର୍ଭ ମିହିର ଯାହାର
ଭରନ୍ତି ଶାଖା ଧର୍ମ-ଜାତ-ଶାନ୍ତି-କାନ୍ତି,
ସଦା ପରାକ୍ରମ ଦାତା ତାର ଉପକାର
ଦମନ୍ତି ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ତେଣୁ ଶବ୍ଦେ ତାହାର
ଶୌଚର, ଭକ୍ତ, ସ୍ୱସ୍ତି ଗୀତ ଜନ ଗାଅନ୍ତି
ଶପଥ ସକାଳେ ଯଥା ଗ୍ରୀଷ୍ମ-ପ୍ରଖ୍ୟ-ରତ୍ନ
ନ ହୋଇ ଚାଳନ ସଦା ଥାଏ ପୂର୍ଣ୍ଣଶାନ୍ତି,
ତେସନ ପ୍ରଖ୍ୟ ସଦା ତିନି ଭୁବନ
ଅପର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ମତ ସର୍ବ୍ବେ ପଣ୍ଡିତେହିଁ ଭାଷ ।
ମହତ ଅଖଣ୍ଡ ଦାତା ମହତ ସତତ

ତେଣୁ ପ୍ରକୃଷ୍ଟ କାଷ୍ଠ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ସ୍ୱରୂପେ
ପ୍ରକସ୍ମାତେ ଶାନ୍ତି ଯାକି ଧରନ୍ତି ଆଶ୍ରୟ ।
ଦେଖି ଦେଶ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଏକ ଶ୍ରୀମ ତ୍ରିଗୁଣିକ
ତେଜ ସ୍ନିଗ୍ଧଙ୍କରେ ରହଇ ତେଜ ପଡ଼ନ୍ତିରେ ।
ମଉଳ ଜ୍ଞ ଶ୍ରୀମାନ ତନ୍ତ୍ରି ଚାଲନ୍ତି ଦୁର୍ଗରେ,
କହନ୍ତେ ସ୍ୱଗତ ଦେବୀ "ଦେଖ ଏ ପ୍ରଦେଶ
✝ପଞ୍ଚାପ ସହୋଦରେ ନାମ ଜଣେ ଏହାର;
ଜନ୍ମିବେ ଯେତେକ ନାମେ ମହାତ୍ମା ଏ ଦେଶେ
ଧର୍ମବୀର ଦୂରଦର୍ଶୀ ଏକ-ଅଦ୍ୱିତୀୟ,
ଶୁଦ୍ଧ-ଆର୍ଯ୍ୟ ଜାତିର ଏକତା ହେତୁ
ନାଗତେବେ, ଜାଣି ଏହୁ ମହାତ୍ମା କୌଶଳେ
ପଞ୍ଚ●'କ'କାର ସହୋଦରେ ନାମ୍ୟ ଧରଣର
ଧର୍ମ ସ୍ୱଦେଶ ଜଳ ପନ୍ଥା ପୁଣି ଏ ଆର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ
ବାନ୍ଧିବେ ଏକତା ସୂତ୍ରେ ଦଶ ✤'ଶିଖ' ଧର୍ମେ

✝ ବିତସ୍ତା, ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା, ଇରାବତୀ, ଶତଦ୍ରୁ ବିପାଶା ଏହି ୫ଟି ନଦୀ ସଂଯୋଗରୁ ପଞ୍ଜାବ ହୋଇଅଛି

✤ ଶିଖଧର୍ମ ପ୍ରଵର୍ତ୍ତକ ।

● ପଞ୍ଚ "କ" କାର-କେଶ, କଙ୍କଣ, କୃପାଣ, କାଛ (ଜଙ୍ଘିଆ) କଙ୍ଗେଇ (ପାନିଆ) ଏହି ପାଞ୍ଚ ଶିଖ ମାନଙ୍କର ସାମାଜିକ ପୋଷାକ; କେଶ କର୍ତ୍ତନ ନିଷେଧ, ହାତରେ ଗୋଟିଏ ଲୌହ କଙ୍କଣ; ପୋଷାକ ତଳେ ଜଙ୍ଘିଆ, କେଶବାନ୍ଧ ଅଞ୍ଚଳରେ କୃପାଣ ଓ ମୁଣ୍ଡରେ ପାନିଆ ଖୋସାହୋଇଥାଏ ।

✤ ଶିଖଧର୍ମ—ଏ ଧର୍ମରେ ଜାତି ଭେଦ ନାହିଁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଠାରୁ ଚଣ୍ଡାଳ ଯାଏ ସମସ୍ତେ ଦୀକ୍ଷିତ ହୋଇ ପାରନ୍ତି । ଉପରୋକ୍ତ ପ୍ରକାର ପୋଷାକ ଏମାନଙ୍କର ହିନ୍ଦୁବେଶ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଥାଏ । ତମ୍ବାକୁ ସେବନ ଏ ଧର୍ମରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିଷିଦ୍ଧ, ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନିଷ୍ଠାପର ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ତମାଖୁ ସେବକଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଘଡ଼ାସ୍ପର୍ଶ କରନ୍ତିନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ମଦ୍ୟ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ନିଶା ପଦାର୍ଥଙ୍କୁ ପ୍ରାୟ ଏମାନେ ନିଷିଦ୍ଧ ପଦାର୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ଗଣ୍ୟ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଗୁରୁ ଓ ନରଙ୍କାର ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ ଦେବତାଙ୍କୁ ମାନନ୍ତି ନାହିଁ, ଏମାନେ ଛାଗ ବଳିଦେନ୍ତି ଏମାନେ ଶୂକର ମାଂସ କୁକ୍କୁଟ ମାଂସ ଭୋଜନ କରନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ଆଚରଣ ପ୍ରାୟ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ପରି ।

'ମହମ୍ମଦ' ନାମେ ଏକ ଧର୍ମ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ
ପ୍ରଚାରିବେ ନବ ଧର୍ମ ପଶ୍ଚିମରୁ ଆସି,
କିନ୍ତୁ ଆର୍ଯ୍ୟ-ଭୂମେ ହେବେ ସେ ଧର୍ମ ବାସି
ଧ୍ୱଂସ ହେବ ତେଣୁ ଧର୍ମ ବିଦ୍ୱେଷ ପରେ
ଲୁଟିବ ଅପ୍ରିୟଙ୍କ ମନ୍ଦିର, ସେ କାଳେ 'କବୀର'-
ନାମେ ଧର୍ମ ବନ୍ଧୁଗଣୀ ଜନ୍ମି ଏ ଦେଶେ
ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନେ ଦୁଇ ନବ ପନ୍ଥା ଧର୍ମେ
ମିଳାଇବେ ଭୁଲି ସକଳ ସ୍ୱାର୍ଥ ସ୍ୱାଭିମାନେ ।
କିନ୍ତୁ ଏ ମିଳନ ହେବ ଅଳ୍ପକ୍ଷଣ ସ୍ଥାୟୀ
ହୋଇ ସୃଷ୍ଟ ବାଲୁକଣ ଅର୍ଣ୍ଣବ ଯୋଜନ
ଝଞ୍ଜା ପଡନ୍ତି ଯଥା ବାଳୁକା ସ୍ତୂପରେ ।
ଶୁଣ ଗାନ୍ଧାର ଦେଶ ମରୁମୟ ଭୂମି
ମହମ୍ମଦ ଘୋରୀ ଆସି ଦେବାଳୟ ଲୁଟେ
ଭୁଲାଏ ଦେବବେ ପାତ୍ରୁ ମନ୍ଦା ମାୟାବଶେ
ନୃପତି 'ପୃଥ୍ୱୀରାଜ' ନାମେ ସ୍ୱପ୍ରତାପୀ
ଜିଣିବେ ଖଡ୍ଗବଳେ ଶତ୍ରୁ କାଳେ କର୍ମବଳ
ଦେବ-ଭୂମି ଭାରତ ଧ୍ୱଂସ ହେବନ୍ତି ଜାଣୁ
ନ ହେବେ ଏ ପରାଧୀନ ଜୀବନେ କଦାପି ।
'ଆଲାଉଦ୍ଦିନ' ନାମେ ନୃପ ଲୁଣ୍ଠନ ଧର୍ମୀ
ଶୌର୍ଯ୍ୟ-ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଖ୍ୟାତି ନାଶିବେ ପୁଣି
ମୋଗଲ କାବୁଲ-ଦେଶ୍ୟ, ତୈମୁରୀୟ ବାବର
ସମ୍ରାଟ ବଂଶୀୟ ହେବେ ଅତ୍ୟାଚାରୀ,
ଅଶାର୍ଯ୍ୟ, ମୋହିତ ହେବେ ବିଳାସୀ ସବେ ।
ସ୍ୱପ୍ନରେ ପ୍ରତାପ ଶତ୍ରୁ ସଂଗ୍ରାମରେ
ନିତ୍ୟ ନବ ରଣ ଖଡ୍ଗେ ପୂଜା କରି ଯାଇ
ହେବୁ ମହାରାଣେଶ୍ୱର ଭୂଷିତ ପୁଣ
ଦାନବ ଅରଣ୍ୟ ଦେଶ ଗୁରୁ 'ଶିବାଜୀ',
ସ୍ୱାଧୀନ ରାଜ୍ୟ କରି ଯାଇ ରକ୍ଷିବେ ଭୂମି

ଅଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରତାପ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ରୀୟ
ରାଜଶ୍ରୀ ଜୟନ୍ତୀ, ଦୂତ, ଗୁଣୀ, ଶ୍ରୀରାମ ପ୍ରଭୁ
ନବ ଜାଗରଣ ଲାଭ୍ୟ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନାରୀ ଆଜ
ଦିଂଶତି 'ଜନ' ଜ୍ଞାନ୍ୟ-ସୂର୍ଯ୍ୟ ଜ୍ୟୋତି ଯୋଗେ
ବଙ୍ଗଦେଶ ନୃପ ଏକ ଶୁଦ୍ଧାଚାର ନାମେ
ଧାର୍ମିକ୍ୟ-ପ୍ରାଣସ୍ୱ-ପରେ ମୁଖ ମିଳ ହେବି,
ଦିଗନ୍ତ ସତ୍ୟ ପାଳୀୟ ଦେବସ୍ତୁ ଜାଗା ।
ପୂର୍ବ ଦେଶେ ସ୍ଥାପି ଏକ ଜଗଦ୍ଗୁରୁ ପଦାର୍ପଣ ।
ନର୍ମଦା ତୀର୍ଥ ଜଳଧି, ତଟେ ଯାଇ ଦୂରେ,
*ଚୈତନ୍ୟ ଦେବଙ୍କ ଦେଖ ପ୍ରଭୁ ଦେଖ
ଜନ୍ମିବେ ଯା କୁଳେ କାଳେ କୈଳାସ ଜନ୍ମାଶ୍ରେ
ଶିଷ୍ୟ 'ଶଙ୍କରଶୁଦ୍ଧ ନବଦ୍ୱୀପ' ଜଗତ୍
ଶୋଭାଇବେ ଦେଶେ, ଦେବଙ୍କ ଭକ୍ତି ପ୍ରଚାରିଣୀ,
ଧର୍ମ ପଥେ ଭ୍ରମିବେ ଏ ଭାରତ ହିନ୍ଦୁ
ଉଦ୍ଧାରିବେ ଦଶଦିଗ ସ୍ୱୀୟ ପ୍ରତିଭାରେ,
ହେଉ ଅନେକ ଧର୍ମ ହେବେ ଭକ୍ତିରେ ପାଶ୍ଚ
ଅଜ୍ଞାନରେ ଅବଧାନ ଅନ୍ଧକାରସ୍ଥ,
ଯାତ୍ରା ତୁମ୍ଭମାନେ ଯଥା ଦେବାଳୟ ପାର୍ଥିବ
ଭାରତ ତାମସୀ ଘେନି ମୁକ୍ତ ଦିଗ୍ ଯାଏ ।
ଭେଦବାଦ-ଭୂପାଳ-ତାମସ ଜଡ଼ିତ
ଭାରତର ଧର୍ମପଥ ଦର୍ଶନ ଶାସ୍ତ୍ର
ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞ, ଶଙ୍କର ତା'ଙ୍କ ପ୍ରକାଶିବେ,
ଲୁପ୍ତ ପ୍ରାୟ ସନାତନ ଧର୍ମ ଏ ମହାତ୍ମା
ଉଦ୍ଧାର କରିବେ ସ୍ୱୀୟ ସୂ-ପ୍ରତିଭା ବଳେ
ଶ୍ରୁତି ଉକ୍ତ ବେଦାନ୍ତର ଉତ୍ତମ ଧର୍ମ,
ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଅଦ୍ୱୈତମତେ ପଣ୍ଡିତ ଜୈନ ବୌଦ୍ଧେ
ଶାନ୍ତି ନାସ୍ତିକାଦ ସର୍ବ ଭେଦବାଦ ମତ
ଦମନ ସ୍ୱଶକ୍ତି ତର୍କେ ବୈଦାନ୍ତିକ ପଣେ

* ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଜନ୍ମସ୍ଥଳୀ

ଅନାଦ୍ୟ କୁଣ୍ଡଳ ମୁକ୍ତି ପ୍ରଦର୍ଶନକାରୀ*
ବଳଦେବଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ଯଥି ପୂଜିତ ସକଳ
ଧର୍ମଚକ୍ରିଣୀ ଅଦ୍ୱିତୀୟା ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ଦେବୀ
ଦେହର ପଞ୍ଚାନନଙ୍କ ଟୀକା ବ୍ୟବସ୍ଥା ।
ଧଉଳିର ଚୈତ୍ୟସ୍ଥଳୀ ଭଡ଼ବ ବ୍ରତସ୍ଥ
ତାଙ୍କ ନାମେ ପୁଣ ତୀର୍ଥ ତୁଙ୍ଗ ଶୀଳ ଘୋଷିଲ
ତ୍ରିନାଳକୁ ତୁଙ୍ଗିନୀକା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବଜାଇ ।
ସେତୁବନ୍ଧେ ସାଗରର ଜଳ ଉତ୍ତରିତ,
କନକ ଲଙ୍କା ହେଲା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଲଙ୍କା ପୁରୀ
ବାନ୍ଧିଥିଲେ ଯହିଁ ପାଦ ମଜାଇଣ ଯାଇ ।"
ଏହିରୂପେ ନାନା ତୀର୍ଥ ଅଗମ ଅରଣ୍ୟ
କେତେ ମନୋହର କେତେ ସୁଖପ୍ରଦ ସ୍ଥଳୀ
ଜନପଦ, ଜଳ ସହ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ନଗର
ଭ୍ରମିଣ ଆସିଲେ ପୁଣି ଉତ୍କଳ ଦେଶକୁ,
ପୁଣ୍ୟ ଭୂମି ଭାରତର ମନୋହର ପୁରୀ;
"ନୀଳଚକ୍ର ଶୁଭ୍ର ଭୂମି ଉତ୍କଳ ସକଳ
ସୁଷମା ମୁଦିଏ ଏହି ପରମାର୍ଥ ପୁରୀରେ
କପୋତ ନାଗପୁ, ନାମେ, ଏ ଅତି ଶିଖରେ"
କହିଲେ ସ୍ୱଗନ ଦେବ "ଦେଖ ଏହି ସ୍ଥଳେ
ଦାରୁବ୍ରହ୍ମରୂପେ କୃଷ୍ଣ ଭଗବାନ ସ୍ୱୟଂ
ଲୁଚି ରହି ଦେଉଛନ୍ତି ପୁଣି ଦରଶନ ଭକତି,
ଭୁକ୍ତି-ମୁକ୍ତି-କାମୀ ଜନେ ଏ ରୂପେ
ସିନ୍ଧୁ-ସ୍ରୋତ ସଙ୍ଗେ ଅଛି ପ୍ରତିମା ସେବିଲେ
ଏହିଠାରେ "ଜଗନ୍ନାଥ" ନାମରେ ଖ୍ୟାତ ।
ଉତ୍କଳେ ଆସିବେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗ ଦେବଦେବୀ
ଭୂପ ସଙ୍ଗେ ଭୃତ୍ୟ ସହ, ଶତରି ନମସ୍କରେ
ଏ ତୀର୍ଥ ଦର୍ଶନେ ଶ୍ରେଣୀ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ମାନବେ
ସବୁ ତୀର୍ଥ ଦର୍ଶନର ପୁଣ୍ୟ ଏକାଠେ ଲଭେ

ଶୋଭିତ ସକଳେ ଏହି ସ୍ଥାନ ନୀଳାଚଳ
ଦେଖ ଜାଣେ ସରୁଣତ ମହାତୀର୍ଥ ରୂପେ,
ଧର୍ମାଗ୍ରଣୀ 'ପୁରୀ' ନାମେ ବୋଲାଇବ ଲୋକେ,
ଧରମର ମୂଳମନ୍ତ୍ର 'ସାମ୍ୟବାଦ' ଏଥି
ସୃଷ୍ଟି ହେବ ବହୁକାଳ ରହିବ ଏଠାରେ,
ଅସମ୍ପୃଶ୍ୟ କାଳ ବରଣ ନବୀନ ସ୍ୱଭାବ,
କୁଟିଳ କୁମତି ଛିନ୍ନ ହୋଇ ଶୁଣେ କାଳି
ଦେଖି ସାମ୍ୟନୀତ ଏଠାରେ ଲଭିବ ମୁକ୍ତି
ଅଜାତ ଓଁ ଅନାଦିରେ ହୋଇ ସମ୍ମିଳିତ,
ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟ ଭୋଜନେ ରହି ହେବ ହାର୍ଯ୍ୟାସ୍ପଦ
ଜନ୍ମିବେ ଯେବେ ଏଥି ଭେଦଭାବ କଟିଣ
କାଠାମିରୁ ଅଦ୍ୱେଷ ଦେଖି କଳାର ପ୍ରବଞ୍ଚ
ଖଣ୍ଡିତ ବିରୋଧୀ ଅତି ତୁଚ୍ଛ ଭାବ ଯେତେ ।
ଲୋଭ କାମାସକ୍ତ ଚିତ୍ତ, କୁସଂସ୍କାର ଛିନ୍ନ
ଧର୍ମଧ୍ୱଜା ଧରି ହେବେ ମିଥ୍ୟା ପାପାଶ୍ରୟ
ହେଉ ତାଙ୍କ ଗଉରବ ସାର୍ଥ୍ୟ ଜନ୍ମ ହେବ ପ୍ରାଣେ
ଶୁଦ୍ଧ ନଦୀ ସୁଣାଧାରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ଭକ୍ତେ
ଜନ୍ମିବେ ଚଣ୍ଡାଳ, କୁଳ-ପାଂଶୁଳ ତ ମଧ୍ୟ,
ସର୍ବପ୍ରାଣ୍ୟ ପୂଜ୍ୟ ହେବ ନର୍ଦ୍ଦେଶ ସଦୃଶ ।
ପ୍ରତି ତୀର୍ଥ ଭାରତରେ ଏହି ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ
ହେବନି, ଯେତେବେଳେ ଶାସ୍ତ୍ର, ଲେଖନୀ ଯାଆନ୍ତି,
ପାପ ସ୍ରୋତ ଦେଖିବାକୁ ଧର୍ମେ ମୂରତ
ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କଳ୍ପିରୂପେ ବିଜାଣି ଭକ୍ତଙ୍କୁ
ସ୍ଥାପି ଶାନ୍ତିରାଜ୍ୟ ପୁନଃ ଆନନ୍ଦ ବୈକୁଣ୍ଠେ ।
ସୁନୀଳ ନୀଳଗିରି ଭୁଜଙ୍ଗ ତରଙ୍ଗ ମଣ୍ଡଳୀ
ଉତ୍କଳ ଶିଖରଚୂଡ଼ ସୁଦୃଶ୍ୟ ଦର୍ଶଣ,
ଶିର ଶୁଭ୍ର ଚୂଡ଼ା ଦେଖ ଚନ୍ଦ୍ରିକା ସଂଯୁକ୍ତା
ଉତ୍କଳର ପାଦପଦ୍ମେ ପଡ଼ିଛି କେମନ ।"

* ଦଶ ଉପନିଷଦ, ବେଦାନ୍ତ ଦର୍ଶନ, ଭଗବଦ୍ଗୀତା

କହେନ୍ତେ ଦୂର ଯାଉ ଦେଖ ଚନ୍ଦ୍ର ଶିଖ ଦେଖି
କହିଲେ "ଏ ଅପୂର୍ବ ଶୈଳ ଦେଖ କାଳେ
ସୁଶୋଭିତ ଅନନ୍ତର ଚୌଷଠି-କାନ୍ତି ବହୁ ।
ଏହି ଯେ କୋଣାର୍କ ଦେଖ ବୋଲୁଥିବ ଲୋକେ
ସମା ଦ୍ୱାଦଶ ବରଷିଲେ ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବ ଏଥି,
ବର୍ଣ୍ଣ କାରୁ-କାର୍ଯ୍ୟ ଶିଳ୍ପ-ସୂକ୍ଷ୍ମତ୍ୱ ଦେଖି
ସ୍ୱର୍ଗେ ଦେବ-ଶିଳ୍ପୀ ହେବେ ଲଜ୍ଜାଲଙ୍ଘିତ ।
ଏହି ଶୁଭ ବେଳାଭୂମି ଶୋଭେ ଯାହା କାଳେ
ପ୍ରୀତିର ନିକୁଞ୍ଜେ ମୂର୍ତ୍ତି, ନାମ 'ସତ୍ୟବାଦୀ'
ଭକ୍ତବାଞ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ବୃନ୍ଦାବନୁଁ ଆସି
ଗୋପାଳ ବସନ୍ତେ 'ସାକ୍ଷୀ-ଗୋପାଳ' ରୂପରେ ।
ପୁଣ୍ୟ ତପୋବନ, ସ୍ଥଳେ, ଏକାମ୍ର କାନନ
ତ୍ରିଭୁବନେଶ୍ୱର ଶିବ ବସିଛନ୍ତି ଏଥି
ତେଣୁ ଏ 'ଭୁବନେଶ୍ୱର' ବୋଲୁଥିବ ଲୋକେ ।
ବ୍ରହ୍ମାଳ ମୁକ୍ତେଶ୍ୱରୀ, କାର୍ଲି, ବାସନ୍ତୀ,
ଭକ୍ତି ପୂରଣିତ ଏହି କଟକ ନଗର,
ମହାନଦୀ କାଠଯୋଡ଼ି କୂଳରେ ଯାଇ
ବେଢ଼ିଛନ୍ତି ଉଭୟରେ, ଚଣ୍ଡୀକୁ ସେବନେ
କାର୍ଯ୍ୟ ଶପଥେ ତପ ମନ୍ଦିର ବେଢ଼ିଲ;
କଟକର କୃଷ୍ଣଲୀଳା ପ୍ରଶସ୍ତ ଭବନ,
ମହାନଦୀ ପରପାରେ ଦିଶିଲାରି ଶୈଳେ
ମୁଗ୍ଧକାରୀ ଶିଳ୍ପ ପୁଞ୍ଜେ ଶୁଭ୍ରଶୁଭ୍ରାକୃତି
ଜଡ଼ାଇଛିଲେ ଯନ୍ତ୍ରେ ଧରେ ଅଙ୍ଗ ଅପ୍ରଶସ୍ତ,
ଖଣ୍ଡଗିରି ଶୋଭ କରେ ସ୍ଥାନ ରେଖା ପ୍ରାନ୍ତେ
ପ୍ରଶସ୍ତ ସୈକତ ଶଯ୍ୟ ମହାନଦୀ ଗର୍ଭେ ।"
ଅଭ୍ରଭେଦୀ ସେ ଶିଖରର ଶଙ୍ଖ-ଶେଖରେ
ଧ୍ୱଜ-ଜନଗମ ଧାଇଁ ଯାଦବୀ ହରଷେ,
ପ୍ରଣମିଲେ ଭକ୍ତିଭରେ ପଦ୍ମନାଭ ପଦେ ।
"ଉଦ୍ଭିଜ ଦନ୍ତସ୍ୱ ଶିଖା ଶିଳ୍ପଶାସ୍ତ୍ରୀ
ଭୂଙ୍ଗ ଶିଖ ମାଳ୍ୟଶିଖ, ଚଉପାଶେ ଘେରି,
ଭୂମଣ୍ଡ ଏଳିଚ ଦଳ ଉଷାକାଳେ ଦେଖ
ଶୀତଳ୍ପ ବାଳକଙ୍କ ଯଥା ଦୁଗ୍ଧପୋଷ୍ୟ ମଧ୍ୟେ ।
ଏତେ ଭାବନା ପୁଣ ଗୋଲାପ ପ୍ରସୂନ
ବୈତରଣୀ ବର୍ଷିଣୀ ଯା କୂଳେ ପୂଣ୍ୟପ୍ରଭ
ଦାନ ଦେଇ କଳ୍ପତରୁ ପାଞ୍ଚହାତେ ଲୋକେ
ଏହି ବୈତରଣୀ, ଦେଖ ପ୍ରେତପଟ ଯୋଗୀ
ପ୍ରେତ ପୁରୀ ଭାଙ୍ଗି ଯାଇ ମନୋହର ତୀରେ
ବସିଛନ୍ତି ଭଦ୍ରକାଳୀ ଯଜ୍ଞକୁଣ୍ଡେ ଭିଜି ।
ଯଜ୍ଞପୁର ନାଥ ଦେବ ଗଙ୍ଗା ପୁଣ୍ୟ ପୀଠ ।
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣରଥ ବର୍ଷ ଅତୀତ ଲଭିବେ ଜନମ
ପଞ୍ଚ ଉତ୍କଳଙ୍କ ନାମେ ଦୃଷ୍ଟ କେବଳୀ;
ପଦ୍ମକ୍ଷେତ୍ର କୂଳେ ଏହି ମହାପୀଠାଙ୍କର
ବସିଛନ୍ତି ରାଜଧାନୀ ସ୍ଥିତ କାଞ୍ଚିଧାମ
'ଶାଜପୁର' ନାମେ ଖ୍ୟାତ ଉତ୍କଳ ମଣ୍ଡଳେ ।
ଚିଲ୍କା ବାଲୁକାଶଯ୍ୟା ଏହି, ଚିତ୍ର ଦେଖିଲେ ଯହିଁ
ଜଳଶିରେ ପଦ୍ମକେଳି ପ୍ରେମପାତ୍ର ପୁରୁ ।
'ସାଲଶୀ' ମେଖଳା, ଦେଖ ଏହି 'ଗୁହ୍ୟକ'
'ଅଷ୍ଟଭୁଜା' ସୁଶୋଭିତ ଖୁଦଖ ନଗର,
କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ା ସୂତ୍ର ଏହି ମୁକୁଳ ଶାଳପୀ,
ଶସ୍ୟ-ସମ୍ପଦ-ଶ୍ୟାମଳ ଭୂମି ନନ୍ଦିତ
ଅପାର ଅକାରେ ଶିରୀ ତରଙ୍ଗ ଘାଟିର,
ସରଳା ବନାଳେମ ଶହର ଦୋଳିଳେ
ଶ୍ୱେତ ହିମତାଳ କାଳ ମୁଖରିତ ପାର;
ତୀରବାଧୀ ପୁଷ୍ପିତ ନବାଙ୍ଗ ନଭୀଥେ
'ବାବା ଅଖଣ୍ଡଳେଶ୍ୱର' ଥାଆ ପୂର୍ଣ୍ଣକାମ
ପତ୍ରଭୂମି ଭାଗି ଏଥି ବସନ୍ତି ସୁଖେ ।
ସୁବର୍ଣ୍ଣପୁର *ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣରେଖା, ଶ୍ୟାମଳ †ଶାଳୁକୀ
ଟେମଦାକାର ଦେଶ ଘନ ମେଘାବୃତ ବପୁ ।"

*ସୁବର୍ଣ୍ଣରେଖା । † ଶିମ୍ଳ ପାହାଡ଼ ।

ପ୍ରଣମନ୍ତେ ଏଥି ଦେବୀ ଜାତବେଦଶ୍ୱରଙ୍କୁ
କହନ୍ତେ ସେନ୍ଦଣୀ ଗଣି 'କେଉଁ ଦେଶ ମା ଏ?
କେଉଁଳବେଳା ଭଗ୍ନପ୍ରାଣ ବନ୍ଧୁ ଧର୍ମମୟୀ ?"
ହସ୍ତି ତେ କହିଲେ ଦେବୀ "ଉତ୍କଳ ଏ ଦିବ୍ୟ-
ଦେଶ ବତ୍ସ, ଏ ଜନମେ ତବ ସ୍ୱାମୀ ପୁତ୍ର-
ସୁଖ ଏଥି" କହି ମେଘେ ନରବରେ ଥରେ
"କେଳ ନାହିଁ ଦେଖିବାକୁ, କୁତୁହଳେ ଯିବା"
ଏତେ କହି ଚଳାଇଲେ ରଥ ବେଗ ଅତି !
ପୁରନ୍ଧ ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ଅରଣ୍ୟ ଗହନ
ପୁଷ୍ପକୁ ପ୍ରଧାନସ୍ଥ ପଯାନ୍ତି ପ୍ରଧାନ
ଶୈଶବରେ ପୁଷ୍ପବନ କୋଦଣ୍ଡ ଅକାଳ
କାମଣ୍ଡା ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ଲୀଳା ପର୍ବତ ମଣ୍ଡଳ ?
ପ୍ରାନ୍ତ-ଅଳଙ୍କୃତ ଗ୍ରାମ *କେନ୍ଦୁଅ *ଗୁହଁଳି
ଶିଳ ଗୋଲ ଶାଳୀ, ଶଳ, *ଜାମ *ଲୁହି *କୋଳି
ଲୟ ମେଘଦେ ଲସୁଛନ୍ତି ଶୀର୍ଷ ପ୍ରସ୍ତରେ;
ଘାଟ୍ଟ ନ ବିଶାଳକାୟ ସ୍ଥାଣୁ ପଦମୂର୍ତ୍ତି,
କୁଟିଳ କାନ୍ତାରକେଶ ଶୃଙ୍ଗ ଶତବାଣ,
ସ୍ତବକ ଭାଙ୍ଗିଅ ପାତେ ଭଳି କୃତ୍ୟଗୀତେ,
ଭଳ ଶୃଙ୍ଗଶୃଙ୍ଗବନ୍ତ ଅନାର୍ଯ୍ୟ ଯୁବତୀ
ସଦା ବାଦ୍ୟ ଲାସ୍ୟମୟୀ କୁଟୀର ବାସିନୀ,
ଲୁଟ୍ଟ କପଟ ବା ମିଥ୍ୟା ଅଜଣା ଯାହାଙ୍କୁ,
ସୁଖରୁ ଭବନ ଦେଖି ସରଳ ଜନଙ୍କ
କେଉଁ ଯୁବା କଲ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଚିତ୍ତେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲିତ ?
କୁବଳୟ-ତରଙ୍ଗ-ନଳିନୀ ✝ଭୁବନ ଭାଗିନୀ
ଧାଇଁଣି ପୁଣ୍ୟ ଦେଇ ବାହନ୍ତି ବର୍ଷିତେ
ନାହିଁ ଅବସାଦ ଅଙ୍ଗେ ଜଗତେ ଚଞ୍ଚାଳି ।
ନାରାୟଣ କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଭ ଭ ପ୍ରଧାନ
†'ବୃନ୍ଦ' ଅର୍ଥ ଭବନେ ପଦ୍ମ ଲ ମଣି
ତରଳ ଜଗତ ଧାରେ କେଳି ବନ୍ଧୁ ବାଜୀ
ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା କାନନ ଶ୍ରେଣୀ ଶୈଳଶିଖ୍ର ପାଦେ
ଧର୍ମିଷ୍ଟ କଠିନ ଜନ୍ତୁ କୈଳାସରୁ ବଳା
ପାତାଳକୁ ଖରଧ୍ର ସ୍ରୋତ ଶୋଭାବଳୀ ଲୁପ୍ତ ?
ଜଳଜୀଶି ଭୂଜାଙ୍ଗି ବାହୁପ୍ରିୟା ପ୍ରବେଶ
ବାହୁଦେଶ ଦେଶର ଧରଣୀ ବ ପୃଥ୍ୱୀ ।"
ଏହିଠାରେ ସୃଷ୍ଟି ସ୍ତୁତି ଅନାର୍ଯ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳେ
ଚଳି ଲ ଚାହିଁଲା ଦୂରକ ଚରିତ୍ର ଯହିଁ
ନୃସିଂହ-ନର ଦେବୀ ଜାଣି ବନ୍ଦାଇଲା ।
ଭକ୍ତିଭରେ ନମି ଦେବୀ କହନ୍ତେ ସମ୍ମୀତେ,
"ଦେଖ ଏହି ସୋଦେଶ ଦଣ୍ଡ ଦେଉଳ ମନ୍ଦିରେ,
ବେଦାନ୍ତ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ମତ ଅଦ୍ୱୈତ ବାଦକୁ
ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ତନ୍ତ୍ର ଦେଖୁ ଯେତେ ଅଲୌକିକ ଲୋକେ
ନ ପାରବେ ବୁଝି ତାର ସରଳ ମହତ୍ତ୍ୱ,
ଜାଣିବ କେବଳ ସେହି ଭାଷାର ମୂଲ୍ୟ,
ତେବେ ନ କଳନ୍ତି ଅହୋ ! ବଢ଼ି ଯିବ ତେବେ
ନାସ୍ତିକତା, ତେଣୁ, ପାଦେ ଭର ଦେଇ ଦୃଢ଼
ଜଗନ୍ନାଥେ ଅଂଶକୁ ମାଗି ବୋଲି ଦେଖ ।
ଶାସ୍ତ୍ର ପଢ଼ି ହେବେ ପୁଣି ଅନାସ୍ଥା ଥିବ ଯା
ସବୁ ସତ୍ତ୍ୱ ଦଳେ ସେ କୁଷ୍ଠ ତାପରେ
ଜ୍ଞାନ ବଳେ ଜ୍ଞାନ ଦଣ୍ଡ କୁଣ୍ଠ ଅନ୍ଧତା
ଅଜ୍ଞାନ-କଲୁଷ-ତମ ନଷ୍ଟ ହେବ କାଳେ;
ପଣ୍ଡିତାଭିମାନୀ ମୂର୍ଖ ସ୍ୱାର୍ଥପର ଦେଖ
କହିବେ ଭ୍ରାନ୍ତି ଏହି" 'ଦେବ ଦେବ' ଅକୋଳୀ,
କନ୍ୟା କାହାକୁ ଖଣ୍ଡ ଏ ଦେଖ ପ୍ରଭେଷ
ଧର୍ମାଧର୍ମ ଧାରା ପୁଣ୍ୟ ଗୁଣ ଦୁଃଖ ଯହିଁ
ହେତୁ ସୃଷ୍ଟି ହେଉ ଦମ ଅସତ୍ୟ ଅନାଲ,
ନିର୍ଭାବେ ଭଙ୍ଗ ମାରି ଜାଣନ୍ତି ସ୍ୱପନେ

* ଅନାର୍ଯ୍ୟ ଗ୍ରାମ । ✝ 'ପୁଷ୍କର' ଏବେ ଏବାହେ କ୍ଷେତ୍ର ରୋଇଲି ପାନ୍ତି । † ଏହି 'ବୃନ୍ଦ' ଗ୍ରାମ

ସ୍ୱାମୀଜନ୍ମ ସମତୁଲ୍ୟ ନୁହେଁ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ,
ଜୀବ ଶିବ ସମଭାବ ନୁହଇ କଦାପି ।
ଏରୂପେ ବୈଷ୍ଣବିକଙ୍କ ଶୁଦ୍ଧ ଅଦ୍ୱୈତବାଦ ପରାସ୍ତେ
ଇଛନ୍ତି ଯେ ପ୍ରକାଶିବେ ନିଜ ତର୍କ ଶକ୍ତ୍ୟ
ବସ୍ତୁ-ଅନଳଙ୍କ ପର ପ୍ରଜ୍ଞାଲୋକେ ନୁହଁ
ଅବାଙ୍ମନସ ଗୋଚର ତର୍କାତୀତ ଅଟେ ।
ତାନ୍ତ୍ରିକଙ୍କ ଅତ୍ୟାଚାର ଦେଖ ଅନ୍ୟ ଦିଗେ
ନର୍ମିକ ବୃତ୍ତାଂଶ ପୂଜା ପ୍ରବୃତ୍ତି ମାର୍ଗର;
ସର୍ବ ନର ନାରୀ କେନ୍ଦ୍ରେ ଉଲଙ୍ଗେ ବସି
ଖାଇବେ ସୁଖାନ୍ଦେ ଲୋଭି ମଦ୍ୟ ମାଂସ ଆଦେ ।
ବର୍ତ୍ତମାନ ଦର୍ଶୀ ସ୍ୱାର୍ଥୀ ସ୍ୱାଭାବିକ ଦ୍ୱାରେ
ନବ ନବ ବିଧି ଯୁକ୍ତି କାମିନୀର ସମାଜେ;
ଶାସ୍ତ୍ରକାର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଥିବାର ପନ୍ଥରେ
ଶାସ୍ତ୍ର ଶୁଣିବେ ଜାଲପାତ ଛଳିଣି ମୋହନ
ଦେଖିବେ ବାଲକ ଦଶ ଭୂତ-ଅନ୍ଧ ନରେ;
ଏହୁ ହେତୁ ପ୍ରଚଳିଣି ଦେବେ ସୁଣା ଗଙ୍ଗା ଦୂର
(ଭେଦ ଭୁସ୍ୱାଦନ ଯୋଗ୍ୟ ପୁତଃ ୧୫ :)
ଖଣ୍ଡଖଣ୍ଡ କରିଦେବେ ସମାଜ ତର୍ଭିକେ
ଜୀବ ଯଥା ଶତମ ଛେଦେମ ବନ୍ଧୁ ମୂଲ୍ୟ ତରୁ;
ଏରୂପେ ସଜନ-ଜାତି, ଅଯୋଧ୍ୟାଜାତ ଦେବ
ଭାଳି ଧର୍ମ ପଚନ୍ତ ସଜନ-ବର୍ଜନୀ,
ଜନ,ନର ସ୍ପୃଶ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣ ନାଶିବେ ଅଶୁଭ ।
ହାୟ ! କି କହିବି ଶୂନ୍ୟତାକୁ ସୁନ୍ଦରଦେବେ
ଦ୍ୱିଜେନ୍ଦ୍ର ଜାତି, ସତ୍ୟସ୍ୱରଣ ହେଲେହେଁ ସେ
ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦ୍ୱିଜତାକୁ, ଅଭି କହି ଦ୍ୱିଜ ସେ
ହେଉଥିବେକ ତୁର୍ଣ୍ଣ, ଶୂଦ୍ର,କପଟୀ ଲମ୍ପଟ
ପାଷଣ୍ଡ ଅଧମ ଅବା ଅନାଚାରୀ ମୂର୍ଖ
ତଥାପି ସେ ଦେବୋପମ ହୋଇବେ ମନୁଜ
ଜାଣି ନୀଚ ଦ୍ୱିଜଙ୍କ ପୁଣି କି ଅଦ୍ଭୁତ ଅହୋ ! ।
ପାଷାଣ ବିଗ୍ରହେ ହେବ ସେମାନଙ୍କ ମୂରତେ

ଅତି ଘୃଣ୍ୟ ଦେବସ୍ଥ ହେବେ ସମାଜ ଲୋଚନେ
କଠୋର ବଧ୍ୟନେ ଜାତି ଗାଡ଼ି ଶାସ୍ତ୍ରାଭାବେ
କନ୍ଧଙ୍କ ମାନଙ୍କର ତଳ ଶ୍ରୀଚରଣୀ
ଜାତି ନରକ କ୍ଲେଶ କରାଇବେ ସତେ
ଜାତି ନେଇ ସ୍ୱାଧୀନତା ଅଧ ବସ୍ତୁର
ଗୁଣ କାର୍ଯ୍ୟ ଭେଦେ ତାଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣିବେ ଏକତ
କାଳେଣ ମିଶ୍ରରେ ଯଥା, ନା, ନା, ତାହାଠାରୁ
ସୁନ୍ଦରଙ୍କ ଜଣିଅବେ ଉଦମ, ପୁଣି, ଦେଖ,
ଗତ ଛଅପଦୀ ଶତ୍ରୁ ଜଳ, ନାସି ସୂର୍ଯ୍ୟ
ମାଂଶ ନାହିଁ, ପାଂଶୁଂଷ ଲେଖିନେ କେବଳ
ତୈତ୍ୟଜନୀ ବାହାରେ ଯେ ଜାତକେ ନବର,
ମରଣାନ୍ତେ ପୁଣି ନର୍କ ଭୁଗାଇ ତା ପାଇଁ;
ତାଙ୍କର ନନ୍ଦଣେ ପତ୍ନୀ ଶ୍ୱଶ-ପୁତ୍ରୀ ହେବଂ
ଉପବାସ ନୈମିତ୍ତିକ ତଳ ବୈଧବ୍ୟ ବେଦନା
ଅନ୍ତରେ ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗିନୀ ଜାଳନ୍ତୁ କି କର;
ପୁରୁଷ ଶବାଦି ନିଜ୍ଞ ମୁକ୍ତ ହେଁ ଦୃଶ୍ୟ ।”
କହିଲ ଦେବୀ ତହିଁ ଭଣିଲେ ଯୋଗିଣୀ
“ହେ ଜାତି ଅଛନ୍ତି ତାଙ୍କ ଚରିତ୍ର ଦଶମାସ
ବୃନ୍ଦାବନ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟେ ସେ ବୌଦ୍ଧ, କୌଶୋରର
କେତେ ଜନସ୍ଥ ମାତାବୁଦେ, ଯୌବନରେ ପୁଣି
ଲୋଚାଏ ହେ ସ୍ୱର୍ଗସୁଖ ଶଚିଶା ସୁନ୍ଦରେ
କାର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଯେ ଶୁଦ୍ଧ୍ୱାରେ ଦାସୀଭୂତ ହେବେ
ଶ୍ରୀଜାନ କଳ ପୁରଷ ନାରୀଙ୍କୁ ଦେବ
ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସରସ୍ୱତୀ ଅଂଶେ ଜନ୍ମ ଯେ ନାରୀର
ସ୍ୱଜୀବ ସ୍ୱରୂପା ସୃଷ୍ଟି ହେତୁ ଯେ କାରଣୀ,
ଜାଙ୍କଜନ ଅତ୍ୟାଚାର, ଏତେ ଅନ୍ୟ ସ୍ୱର
ସନ୍ଦେହ କି ଅଛି ? ଏତେ ନୃଶଂସତା ଯାହେ
ନାହିଁ ଦାସୀତ୍ୱ ?” “ଅଛି, କେ କହିଲା ନାହିଁ
ତୈମିକ ସ୍ଥାନ ଦାମ୍ପତ୍ୟ କାହାକୁ ସମ୍ଭାଳିବ”,
ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ଧୀରେ ଧୀରେ କହିଲେ ବୁଝାଇ

"ଅତଃପରେ ହେରିବେ ଆର୍ଯ୍ୟ କୁଳବଧୂ ପଦ
ଦେଶ ଛାଡ଼ି ପଳାଇବେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସରସ୍ୱତୀ
ନିଷ୍ଠୁର ହୃଦୁଁ ଯଥା ଶ୍ୟାମଙ୍କ ବଂଶୀ
ପଦଚିହ୍ନ ଅନ୍ୱେଷଣେ ଫେରିବେ ଆର୍ଯ୍ୟ ସୁତେ,
ଶକ୍ତି-ଅପରାଧ୍ୟ-ରୂପୀ ଯାଃ-ପଦେ ପୁଣି
ନଡ଼ ନନ୍ଦନା ହେବ ଭାଗ୍ୟ ଭୁଟିଲ ଲେଖା,
ପରାଧୀନ ହୋଇବେ ସେ ଅନାର୍ଯ୍ୟ ପାଦତଳେ,
ପର-ମୁଖାପେକ୍ଷୀ ହୋଇ କଟାଇବେ କାଳ
ଲକ୍ଷ୍ମୀଛଡ଼ା ଶ୍ରୀ ନ ଯଥା, ଭାରତ ସନ୍ତାନେ ।
ଶକ୍ତିହୀନ କାପୁରୁଷ ମହାଜାତି ବୋଲି
ଅଯୋଗ୍ୟ ବଦନେ ହୋଇ ଆର୍ଯ୍ୟ ଏକ ନାମ
ହେରିବେ ହିତୋପ ପୁଣି ଅଜ୍ଞାନ ସନ୍ତତି,
ମହା ଘୋର ଅନ୍ଧକାରେ ରହୁ ଆର୍ଯ୍ୟ ସୁତେ;
ଭୁକ୍ତି ସ୍ନାତ ପ୍ରକୃତିସ୍ଥା ପାଳନ ଏରୂପେ ।
ଏଣେ ଧର୍ମ ସନ୍ଧ୍ୟା ହେବ ଲୁପ୍ତଣି ବାହୁଲ
ନୃତ ଇସ୍ଲାମ ଧର୍ମର* ଅନୁଚର ସନ୍ତାନେ
ଧର୍ମ ନାମେ ମହାଧର୍ମ* ପ୍ରଚାରିବେ ତେବେ
କୋରାନ† କୃପାଣ ଧରି, ଧରି ଦେବେ ଧର
ଦେଖାଇବେ ଭୟ କହୁ 'ଧର୍ମ ନାଶେ ନଅ
ନଗୁଡ଼ା ଖଣ୍ଡ କର ଧୃତ ନିଜ ଧର୍ମ ।'
ତାନ୍ତ୍ରିକଙ୍କ ବାମାଗୁଚ୍ଛି କଳ୍ପିତ ଚୂଡ଼ିତ
ଏକପଦେ, ଅନ୍ୟପଦେ ଶୂନ୍ୟ ମାଲ୍ୟବାଦ
ନବ୍ୟ ସହିତା ଶମ ଉଦାର ଭୂଷାର୍ଥେ
ନ ମିଳଇ ତଳ ଧର୍ମ ତିଳାଲେଶ ସ୍ଥିତ:

ପୁଣି ଅନ୍ୟ ଦିଗେ ତେବେ ଲୁଣ୍ଠଣ ଶାସ୍ତ୍ରର
ଧର୍ମ ନାମେ ସବୁଙ୍କ ଅଧର୍ମାଚରଣ ।
ଏରୂପେ ଧର୍ମର ଗ୍ଳାନି, ଦୁଷ୍କୃତ ବୃଦ୍ଧି
ନାଶକରି ଶାନ୍ତ କେତେ ହେବେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ
କଳିରେ ଚୈତନ୍ୟ ରୂପେ କାଂଲୀ ପୁଣିଥର;
ଦ୍ୱାପରେ ଯମୁନା ତୀରେ ପୂନ୍ୟ ବୃନ୍ଦାବନେ
ନନ୍ଦର ଘରିଦନାପୁ ନନ୍ଦନେ ଦରାଷ
ବୁଦ୍ଧରୂପେ, ଶିବରୂପେ ଆଉ ଅବତାର
ସୃଷ୍ଟି‡ରୂପେ କୈଳାସଙ୍କୁ ସେ କରି ଥିଲେ ଯେତେ
ଶରଣ ସର୍ଜିଷ୍ଣୁ ରୂପେ କଲି ଯେତେବେଳେ
ସ୍ୱୟ ଶୀତା କର ଦାସ ଆଦର୍ଶ ସ୍ୱରୂପେ
ଶିଖାଇଲେ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କୁ ମାନବର ଧର୍ମ;
କୃଷ୍ଣ ରୂପେ ବୃନ୍ଦାବନେ କଲେ ଯେ ରୋପଣ
କନ୍ଦର୍ପ କରଣାସ ହୃଦେ ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ପ୍ରେମର
ପ୍ରେମ ବୀଜ, ତାଙ୍କ ହେଲା ମହା ଅନ୍ତର୍ଭାବ,
ଯୁଦ୍ଧାନ୍ତରେ ନବ ଯାଇ ଲଭିଲେ ବିଶ୍ରାମ
ପରେ ଜଳ ଜଳବର ଭୁଗ ଜିତାପ ତାପିରେ,
ଶିଖାଇଲେ ଗୌରାଙ୍ଗରେ ମାନବଙ୍କୁ ପୁଣି
କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ଗୂଢ଼ ତତ୍ତ୍ୱ ନିଷ୍କାମ ଧରମ ।
ଧର୍ମ-କୀର୍ତ୍ତି-ସ୍ତୁତି-ଧ୍ୱଂସୀ ମହାକାଳ-ସ୍ରୋତେ
ଧର୍ମ କର୍ମ ପ୍ରେମ ଅନୁ ଯୋଇଯିବ ଯାହା
ମୂର୍ତ୍ତି ଯୋଗିନ ଗ୍ରନ୍ଥ ସାଂପ୍ରଦ ରହିବ କେବଳ
କାମନା ପରମ ଅଣୁ ନବର ଆବନେ;
ସେ କାମାଖ୍ୟା ତାପେ ଯେତେବ ଦାହଦେବ ତନୁ

* ମୁସଲମାନ ଧର୍ମ ।
* ମହା+ଅଧର୍ମ=ମହାଧର୍ମ ।
† ମୁସଲମାନ ମାନଙ୍କ ଧର୍ମ ପୁସ୍ତକ ।
§ ଶକ୍ତି ଉପାସକ ମାନଙ୍କର ଏକ ପ୍ରକାର କୁତ୍ସିତ ପନ୍ଥା ।
‡ ନବ ବଙ୍ଗେଷ ।
§ ଯେଉଁ ଠାରେ ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।

ଶିଖାଇବେ ଅପିତେବେ ଭକ୍ତିପଥ ପ୍ରଭୁ
ରାଜ୍ୟ ରତନ ଯେତେ ତେଜି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଯୌବନରେ
ତୋଷେ ଶାନ୍ତି, ଜାତି ଭେଦ ଭକ୍ତି ବିରୋଧୀ
ଅହିଂସା ପରମ ଧର୍ମ, ସାମ୍ୟନୀତି, ଆଉ
କାମନା ଛଡ଼ାଇଣେ ତବ ଦୁଃଖର ବିନାଶ,
ସମାକ ଦର୍ଶନ-ଜ୍ଞାନ ପରିଣତେ ମୋକ୍ଷ ।
ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତରେ ଅଛି ଶିଖ ଦେଇ ପୁଣି
ଜୀବ ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁ ତତ୍ତ୍ୱ ଅଜ୍ଞାନେ ନାହିଁ,
ଅଜ୍ଞାନତାରୁ ଯାନ୍ତି ଅନାଦି ଅଜ୍ଞନ;
ଅଜ୍ଞାନରୁ ଅବିବେକ, ଅହଂକାର ତହିଁ,
ଅହଂକାର ପରେ ପରେ ଆସଇ ଆସକ୍ତି
ଆସକ୍ତିରୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ କର୍ମ କରେ ଜୀବ,
କର୍ମରୁ ଶରୀର ପ୍ରାପ୍ତି ସୁଖ ଦୁଃଖାଧାର,
ଜ୍ଞାନ ବିନା ଜୀବ ମୁକ୍ତ ନ ହୁଏ ସେ ତତ୍ତ୍ୱ,
ବୈରାଗ୍ୟ ବିବେକ ବିନା ନ ହୁଏ ସେ ଜ୍ଞାନ;
ମଧ୍ୟାହ୍ନ ସୂର୍ଯ୍ୟର ଜ୍ଞା ନାଶିବ ଉଦିତ
କାଳେ ଅମା ପଥ-ତମେ; କାଳକ୍ରମେ ପୁଣି
କଳିକ ଲୌକିକ ନାକ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଧ୍ୱଂସୀ,
ବୃନ୍ଦାଜି ରଖିବ ପ୍ରେମ ଅନୁରାଗ କର,
ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ଈଶ୍ୱର ପ୍ରେମ ହେବ ପରିଣତ
ଅପବିତ୍ର ନାରୀ ପ୍ରେମେ ଭୁଲି କାମମସ୍ତ ।
ଧରା ଦୁଃଖ ଦଶା ଦେଖି ଦ୍ରବିତ ନୟନ
ଜନ୍ମି ସ୍ଥଳେ ଯହିଁ ଦେଶ ଏହି ସେ ମହାତ୍ମା,
ବଙ୍ଗାଳାରେ ଭୂମି ତ.ର, ପ୍ରବାହିଲା ଯହିଁ
ଭକ୍ତି ଭାଗୀରଥୀ ସ୍ରୋତ ଗୌରାଙ୍ଗ ଶ୍ରୀମୁଖୁ
ଗ୍ରାମେ ନଗରେ ପ୍ରାନ୍ତରେ ସମଗ୍ର ଭାରତେ ।
ଦର୍ଶନ-ହିମାଦ୍ରି-ଶୃଙ୍ଗ ଶୁଭ ନବାରୁଣ,
ସେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖି ଅବଶାଙ୍ଗ ହେବ

ଜେତେ--ଚିନ ଜନେ କରିବେ ମୁକ୍ତି
"ନାମେ ରୁଚି ଜୀବେ ଦୟା" ଏହି ମହାମନ୍ତ୍ର
ସ୍ୱର୍ଗଲୋକେ ନାହିଁ ଯଜ୍ଞ ପୂଜା ବେଦ ମତେ
ଭକ୍ତି ମୁକ୍ତି-ଦାତା କର୍ମଜ୍ଞାନ ପନ୍ଥା ଠାରୁ
ଶିଖାଇବେ ପଥ ସୁଧା ବୈକୁଣ୍ଠ-ଦୁର୍ଲଭ
* ଚତୁର୍ବର୍ଗ ଫଳ ପ୍ରେମ ଅଜିତ ଜଗତେ;
ସ୍ୱଚ୍ଛ ଅର୍ଚ୍ଚିରେ କଲି ପାପୀଙ୍କ ପ୍ରାଣ
ନିଷ୍ପାପ ହୋଇବ ନାରୀ ନିର୍ମଳ ଯୌବନ
ଜ୍ୱଳନ୍ତି ନକ୍ଷତ୍ରପୁଞ୍ଜ ଶରତ ଆକାଶେ;
ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ଛଳେ ନାରେ ଶିଖାଇବେ ପ୍ରେମ
ମଧୁର ବାତ୍ସଲ୍ୟ, ସଖ୍ୟ, ଦାସ୍ୟ, ଶାନ୍ତ ଭାବେ
ଶାନ୍ତି-ପୁଷ୍ଟି-ତୁଷ୍ଟି-ଦାତ୍ରୀ, ସଂସାର ତାରକ
ମିଶି ଭକ୍ତ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଅଦ୍ୱୈତ ବ୍ରାହ୍ମଣେ
ଉଦ୍ଧାରିବେ ବଙ୍ଗୀୟ ଭୂମି ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ।
ଉତ୍କଳ ଅନ୍ତେ ପୁଣି ଜନ୍ମିବେ ଏଠାରେ
ରାମ କୃଷ୍ଣ ନାମେ ଏକ ମହାତ୍ମା ପ୍ରବର
ପରମହଂସ ଦେବ ଯେ ବୋଲାଇବେ ଲୋକେ
ବିବେକାନନ୍ଦ ନାମରେ ତାଙ୍କ ଶିଷ୍ୟାଗ୍ରଣୀ
ପୃଥିବୀ ପ୍ରଚାରିବ ହେବେ ଧର୍ମ ସାମ୍ରାଜ୍ୟରେ
ମହାତ୍ମା ଚୈତନ୍ୟ-କୃଷ୍ଣ ରାମମୋହନାଦି
ଧର୍ମ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ହେତେ ଜନ୍ମିବେ ଏ ବଙ୍ଗେ ।"
ପୁଣ୍ୟଭୂମି ପଦ୍ମାତଟେ ଜଳଜନ୍ତୁ ଧ୍ୱନି
ଦ୍ୱୀପାନ୍ତରେ ଚରଣ୍ୟ ମନ୍ତ୍ରେ ଦେଶେ ଗ୍ରାମ ସହ,
ଏଥାମେ କାମାଖ୍ୟା ଦେବୀ ବ୍ରହ୍ମପୁତ୍ର ତଟେ
ମହାଶକ୍ତି ମାଁ ତୁଳି କର ଦରଶନ
ଚଳନ୍ତ ଉତ୍କଳ ପ୍ରତେ କୁଳୁଦେଇ ସଙ୍ଗେ
ଅଗ୍ରେହର ଇଚ୍ଛାଗାମୀ ବୀନ ଯେଉଁଙ୍କୁ ।
ସହିଁ ତାହିଁ ପନ୍ଥ ସଙ୍ଗେ ଦେବଙ୍କୁ ଦୈତ୍ୟରେ

* ଚୈତନ୍ୟଦେବଙ୍କ ମତେ ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, କାମ, ମୋକ୍ଷ ଚତୁର୍ବର୍ଗ; ପ୍ରେମ ପଞ୍ଚବର୍ଗ ।

କେତେ କଦଳୀର ଦୁର୍ଲଭ ସୁନ୍ଦର ସୁଷମ
ଚନ୍ଦ୍ର-କଳଙ୍କିତାମସ୍ତୀ ପ୍ରକୃତିର ଲୀଳା,
ସୁକୋମଳ ଶଯ୍ୟା ଶେଷ ଦନ୍ତୁ ବିସ୍ତୃତ
ଲୁଟିନ୍ତି କୁନ୍ତଳା ଲଭୁ ସୁଖ ବନ ଛାୟା,
ମାଳତୀ କେତକୀ ଜାତି ମଲ୍ଲିକା ନାଗକେଶର
ଗୋଲାପ କମଳ ଚମ୍ପା ମୁଚୁକୁନ୍ଦ କୁନ୍ଦ
ସ୍ଥଳୀର ସୁଗନ୍ଧରାଶି ବିଚଞ୍ଚଳ ବକୁଳ
ଲୁଣ୍ଠନ ଅଭିକାମୀ କେତେ ଅଳି ଅଳି
ସୁଗନ୍ଧ ଲୋଭରେ ଘୁରୁ ଉଡ଼ନ୍ତି ବର୍ତ୍ତୁଳ,
ପୁଲକିତ ତରୁଶାଖେ ପିକ 'କୁହୁ' 'କୁହୁ'
ସୁମନ ସୁରଭେ ଅଳି ଗୁଞ୍ଜୁ ଗୁଞ୍ଜୁ ଏଥେ
ବନଦେବୀ ବନାନ୍ତ କି ବସନ୍ତି ଏଥିରେ ?
ଶ୍ରୀଫଳ କଦଳୀ ଜାମୁ ଜମ୍ବୀର ଦାଡ଼ିମ୍ବ
ପଣସ ଖର୍ଜ୍ଜୁରି ଅମ୍ର ନମ୍ର ଫଳଭରେ
କୋଦବେଦ ତଳସ୍ଥୀ ଯଥା ଉଚ୍ଚ କୁଳ-ଫଳେ,
ମିଷ୍ଟୋଦକ ସଦେବର ସେବକେ ମୁଗ୍ଧରୁ
ଭାଜନ ନନ୍ଦନା ବନେ ଦେବଙ୍କ ଭଜନା ?
ଚନ୍ଦନଚନ୍ଦ୍ରକ କାହିଁ ଅଗୁରୁ ସରଳ
ଝଙ୍କାରେ ପୁଷ୍ପକୁ ପିଙ୍ଗି ପଲ୍ଲବେ, ପର୍ଣ୍ଣରେ
ଅନିଳ କରନ୍ତି ନାରେ ଜାଣି ପୁଷ୍ପ ପରାଗ
ଉଦ୍ୟମ କସର ମଧ୍ୟ ଅଧ ଉଲଙ୍ଗନେ;
ସର୍ବତ୍ର ଛାଞ୍ଚି ଅଙ୍ଗନେ ପଲାଶ ସହାସ
ନୃତ୍ୟ କରନ୍ତି ସରେ ମୃଦୁଁ ମୃଦୁଁ ଗଜେ
ଜଳ୍ପି ବଦନାବଳ ଯଥା ଇଚ୍ଛାପୂର ଶିଶୁ ।
ନଳଦଳ ଶତଦଳ ଉଦଧି ବର୍ଣ୍ଣିର,
ବନାନକୁ ଦେଖି ଦୂରେ ଜଳଧାରା ଭ୍ରମେ
ମେଘ ଭ୍ରମ ହେଉ ଯେନ୍ତୁ ନାଚେ ପୁଚ୍ଛ ଟେକି,
ପିଉ ବ୍ୟଗ୍ର ଚାତକ ସରେ ଅଜାଇ ଉଡ଼ନ୍ତି
ବାଘ୍ରୁ ଭାଲୁ ଅନ୍ୟମନେ ଲଢ଼େ କେହି, ପ୍ରଶ୍ନୀ
ଶମ୍ବୁକ ଗର୍ଭେ କ୍ଷୋଭେ ଫଣୀର ଶବର,

ଧଳତା ଚଢ଼କ ଲୁହ ଫଣୀଗଣି ଟାଙ୍ଗୁ
କେ କାହିଁ କୃତକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବାଟ ଘର କାହିଁ ।
ଉଡ଼ନ୍ତ ପ୍ରାଣୀଏ ଭୟେ ଲୁଚିଲେ କେ କାହିଁ,
ଭୁଜଙ୍ଗ ଶୃଙ୍ଗଧର ଶୃଙ୍ଗ ଭଞ୍ଜିଲ କାହିଁ ବା
ନଦୀନକୋଣ ଜନ୍ତୁ ପନ ଦଶନ ଦକ
ଭୁଜଙ୍ଗ ଜନ୍ତୁଙ୍କ ଶୃଙ୍ଗ ପଟଳ ଦଳିତ
ଯାନ ଦନ୍ତେ କେଶ ସମ ଧବଳ ବଡ଼ ଗାନ;
ବହ୍ନିସ୍ଥ କେସ୍କିତ ନଦେଶ ବଳଦ୍ୱୀନ ମାଳା
ଶେଗସ୍ତ ଧବଳ କେତ୍ର ବଣସ୍ଥଳୀ ଅବା
ଫଳ-ପୁଷ୍ପ-ଚଳ କେତେ ଫଳପୁଷ୍ପ ସ୍ଥାନ
ଅପୁଷ୍ପ-ଫଳଦ କେତେ ଅଫଳ-ପୁଷ୍ପିତ ।
ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁଷ୍ପାଶାର ଶୈଳ ଛଟି ସ୍ତବେ ସ୍ତବେ
ଚକ୍ରବାଳ କୋଳେ ମିଳ ଉତ୍କଳ ନଗଳ
ସ୍ତବ୍ଧ ପାତମାଳା-ନାଳ-ସିନ୍ଧୁ-ଦ୍ୱୀପ-ଗୁଳ୍ମ;
କାମ୍ପା ବେଳା ବାସ୍ତବ ସ ଅସଂଖ୍ୟ ଦେଶାନ୍ତ ।
ଅଧିତ୍ୟକା ଉପତ୍ୟକା ଲୁସ୍ତ ଭୂମି ନାଶୀ
କୋଟର, ଝାଙ୍କର, ଝିଙ୍କ, ନଦୀତଳନ୍ତି କାନ୍ଦରା
ନ୍ତୁଙ୍ଗ ଶୃଙ୍ଗ ଦ୍ରୋଣୀ ଖୋଲ ଗମ୍ଭୀର
ମହାଦେବୀଗଣ ଗୁହା କଳ୍ପନା ସର୍ବଦ
ନଦୀର ପ୍ରବେଶି ଲକ୍ଷ୍ୟେ ସଂକୋଚନ ଛିଡ଼ ।
ନାନାରଙ୍ଗ ପୁଷ୍ପାବୃତ ସମତଳ କାହିଁ
ଚିତ୍ରିତ ଗାଲିଚ୍ଛ-ଗୁରୁ-କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ଭା
ବନଦେଶ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳେ ଘୂର ପ୍ରାନ୍ତେ ଶୋଭେ,
ବଙ୍କିମ ଅଙ୍ଗରେ ଧର, କର୍ଣ୍ଣ ଅତି ଉଦରେ
ଲଙ୍ଘିନ ଭାଙ୍ଗି ଦୂରୁ ଉତ୍ସାହେ ନଦେ
କଲ୍ପନା ନିସ୍ପନ୍ଦ ଶ୍ରମ ଦଶଇ ତେଜସ୍କନ
ବନଦେବୀ ଶାଢ଼ୀ ପଟ ଶୁଭ୍ର ଜରି ଧଡ଼ୀ ।
ଶୈଳଶୃଙ୍ଗେ ଶୁଷ୍କ ବିନ୍ଦୁ ସଚଞ୍ଚଳ ବଡ଼
ଦୂରୁତପଥେ କଳୁକର ଅଲଳ ଅଲସେ
ନିରନ୍ତର ଅଭ୍ୟାସର କି ଶକ୍ତି ପ୍ରବଳ ।

ଅନ୍ତଃପୁର-କାମିନୀ-ବଦନ ପ୍ରଭୃତ,
ମଂଗଳ-କଳସ ପ୍ରାନ୍ତେ ଶୁଭଇ ଯାହାର
ସୂର୍ଯ୍ୟରଶ୍ମି ପ୍ରକାଶର ବନ୍ଦାରେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ।
ବାର ଗର୍ବ୍ୱ ଯହିଁ କାହିଁ ଘର ଘର ଉଡ଼େ
ଅଟେ ନାଗିଙ୍କ ନ ଥି ଶୁଭେ ଯାହାରେ
ନଟେ ସ୍ତୋତ୍ର ଉଚ୍ଚ ଥିଲା ଅନ୍ତଃପୁର ଯଥା ,
ଯାହିଁ ବେଣିକ ଗୁଡ଼ିକ ବଡ଼େ ଭୂଷଣରେ ଯହିଁ
(ମହତ ଉଦଧି ସ୍ପର୍ଦ୍ଧା ଦଣ୍ଡ ଯାଏ ଯହିଁ)
ସେବନି ମତ୍ତ ଜଳ ଶିଶୁ ମତ ଥାଏ ପ୍ରାନ୍ତେ !
ସ୍ୱଚ୍ଛା ରମଣୀ ପ୍ରାନ୍ତେ ଚର୍ଯ୍ୟାଣୀ ଯାହିଁ
ଶିଶୁ ଶୁନ୍ଦର ଦେହିଁ, ଶୁଣେ ଶତ ବନ୍ଧୁ ମଣେ
ତରୁ ଗୁଲ୍ମ ଲତାଶ୍ରେଣୀ ରଚିଲ ସାନ୍ଦ୍ରପଣେ ।
ଅଗମ୍ୟ ଉଦ୍ୟାନ ସ୍ଥଳୀ ନବପଦ୍ମ କାଶି
ଘଟନ୍ତି ମଞ୍ଜିକା ଦଳ ମଧୁଭକ୍ଷ ଜନ୍ମି
କୁସ୍ତ୍ରେଣ ଗୁପତେ ଧନ ଭଣନ୍ତି ସେସବନ
ଜମ୍ୱା ଧର୍ମୀ ଧର୍ମ ଯଥା ଅପରେ ଗୁପତେ ।
କାହିଁ ଘନ ତରୁ ଲତା, ତାର ଭିତ୍ତି ଭେଦ
ଦଶିପ୍ତ ଅଲଙ୍କ ରଶ୍ମି ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ଦେଶେ
କୁଟୀରାର ମୃଗ ଚର୍ମ ଶ୍ୱେତ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ,
ଛିନ୍ନ ମଧ୍ୟେ ଶୋଭେ ଶୋଭେ ଅଧିକ ମିଶ୍ରିତ
ଜମ୍ୱା ପାପୀ ପାପ ପୁରେ କଷିତ୍ୱ ସୁକୃତ ।
କାହିଁ ବଲ୍ମୀକର ଦଳ ଉଚ୍ଚ ନେଖାକାର,
ଜମ୍ବୁ-ଭୁବନ-ରଚନ-ଚୂଡ଼ାମଣି-କାମିନୀ,
ଫଣୀ ମଣି-ହାର, ଗନ୍ଧ, ଗୁମ୍ଫାପଥ ପ୍ରତ୍ୟେ
ଘନ-ତନ୍ତୁ-ନିତ୍ୟ ଶ୍ୟାମ ଶାଦଳେ ଶୋଭନ୍ତି ।
କଳ୍ପୀ ବଲ୍ମୀକରେ କାହିଁ ବସନ୍ତି ଭୂଧର
ବଶାଳ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଶିଳା ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ସର୍ବ୍ୱ
ବନ୍ଧୁଜନେ ଇତସ୍ତତଃ ପଡ଼ନ୍ତି ଶୋଭିତ ।
ଶୈଳ ଭେଦ ଲତା ପୁଷ୍ପିତ ରେଖିଛି ପାଷାଣ

ଲତା ଓ ସ୍ଫଟିକ ଭାବେ ନନ୍ଦନ ବାରି;
ପତନ ଉନ୍ମୁଖ ହୋଇ ନ ପଡ଼େ ରହିଛି
ତଥାପି ଥକାଇ ଶିଳା ଅଦୃଶ୍ୟ କାଳି,
ଶତ ଝଞ୍ଝାବାତୁ ଯାକୁ ନ ପାରେ ଟଳାଇ ।
ସେ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଭସ୍ମିତ ମନ, ସଂଗୋପେ ଶରୀର;
ଗୀତର ଶୀତଳ ସ୍ଥଳୀ କାହିଁବା ରହିଛି
ଫୁଲ ଫଳ ଜଳେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛି ଶୋଭିତେ
ଯୋଗୀ ନାମ ଉପବାସୀ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ଥାଏ
ମୂର୍ତ୍ତିମତୀ ହୋଇ ଶାନ୍ତି ବସନ୍ତି ଯହିଁ !
ଗୁପ୍ତ ମିଳି ପଞ୍ଚଭୂତ ବାନ୍ଧିଛି ଅଦ୍ଭୁତ
ପଞ୍ଚଭୂତ ବଶୀଭୂତ ଯହିଁ ଯୋଗୀ ସଦା
ପ୍ରପଞ୍ଚ କଳ୍ପନା ଭୂତ--ତାମସ-ପ୍ରଧାନ
ନଥାଏ ଏଠାରେ ଯଥା ସମାଧିରେ ସୃଷ୍ଟି !
ଭଳ ମେଘମାଳ ଛୁଇଁ ତା ପଡ଼ଇ, ତା ପଡ଼ଇ
ଭଳ ଭୂମି ଜାତ ବାଲୁ ଗଳନ୍ତି ଦୂରୁ
ଗୁହାନ୍ତି ରଙ୍ଗରେ, ରେଖି ନାଚନ୍ତି ସମୀରେ;
ଶିଶୁ ଓ ଅଳଙ୍କେ କୃତ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଯୌବନ ।
ଗଳିତ ରଜତ-ଦ୍ୟୁତି ଶୁଭ୍ର ପ୍ରପାତ
ଜଳ-ଅର୍ଘ୍ୟ ଥାଏ କି ସେ ଦେବଦେବୀଙ୍କର !
ପାର୍ବତୀ ପ୍ରପାତର ଶୀତ ସୁଖ ଭେଦ
ବହନ୍ତି ନିଃଶବ୍ଦେ ଯୋଗୀ ଶୀତ ଅବଶେଷ ।
ସର୍ବ ଭୂଷଣ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପାଦ ତିଷ୍ଠ ପାଦେ କାହିଁ
ଜନ୍ମଶୂନ୍ୟ କାନ୍ତାର କାଶିଶ ସେ ସ୍ଥଳୀ
ଶୀକାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବ୍ୟାଘ୍ର ଛନ୍ନ ଥାନ୍ତି ବସି
କେତେ କେତେ ମନୋହର ଶିକାରୁ ସେ ଭୂଷଣ
ପଥ ପ୍ରାନ୍ତେ ଚରନ୍ତି ମୃଗ ନଇଁ ଭୂଇଁ ଉପରେ
କଣ୍ଠ ପଡ଼େ ଦେଖିଲୁ ସେ ରେଣେ ସର୍ପ ସ୍ଥଳ;
ଘନ ସ୍ତମ୍ଭିତ ପାଦେ କାହିଁବା ବସନ୍ତି
ବନଦେବୀ ବଳୟିତ ସ୍ୱ-ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ-ବେଶ *

* ଯାହାଙ୍କୁ ସେ ଚରଣ ଦାନେ ନାହିଁ ।

ଉଜ୍ଜଳନ ନଖରା) ଶିଖୀ ବାଳ ନାଚେ ଉଷ୍ଣେ ।
ଦାବାନଳ ଜାଳ କାହିଁ ଦଣ୍ଡ ଶତ୍ରୁ ବନ
ଦୋଳାଇଳ ଦ୍ରାବନ୍ତି ପବଣ ବନ ଶୁଖିଲା ।
ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଅଗ୍ନି ଶିଖାବେଗ୍ନି ଧର୍ମ କାହିଁ କାହିଁ
ଶାଳ ପୁଷ୍ପ ଦ୍ରବ୍ୟ ପ୍ରାନ୍ତେ ନିତ୍ୟ ଜଳିଅଛି,
ବୃକ୍ଷ ନଶି ମ୍ୟ ଅଗ୍ନିକଣ ଶିଖା ସଙ୍ଗେ ମିଶି
ଧବଳ ନୀଳ ଜଳ କାହିଁ ନକୁଳ-ଲଞ୍ଛନ ।
ଧନ୍ୟ ଗର୍ବ ଶୀତଳସ୍ଥଳ ବଣପଳାଶମଧ୍ୟ
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ମୁକୁଳ କୀର୍ତ୍ତି ଭୂମିଭାଗ ପଡ଼େ
ଏ ହି ଯାଇ ଅଛି ଚଳିବ କାହିଁ ଶୋଭାକାରୀ ।
ଦଗଧ ଦ୍ରୁମ ଶାଖି-ଗୁଚ୍ଛ ପୋଷାଳେର
କାହିଁ କା ନଭଭାଗରେ ଲମ୍ବିଅଛି ଟିକି
ଗୋଷ୍ଠ ପଥେ ଗୋଷ୍ଠୀ ପୁଣି ତାପରେ ତାପରେ
ପଦନୁହିଁ ଗମ୍ଭୀରେ ଗେଲେ ଦେଖିବ ପ୍ରକାରେ,
ଲେ ପଥଶ୍ରମ ଭାଣ୍ଡୀ ତାଙ୍କୁ ବନ୍ଧୁ ଗଢ଼ିଲେ;
କେତେବେଳେ ବନସ୍ଥ ତାହା ଲେ ତାରଣ କାଳ
ଏହାପରି ଦେଖିଲେ ଦୁର୍ଗମ ବନସ୍ଥି ଏ ବଟଣୀ
ବଳ୍ଗିନ ଅଗ୍ରମ ମାର୍ଗେ ଦେଖି ଉଦ୍ୟୋଗରେ
(ବଜ୍ରାଦ ବଳ୍ଗିନ ଟୋଲ ଜଳନ୍ତି ମାହାଙ୍କୁ
ଯେ ଦିନା ଶ୍ରେଣୀର ଜୀବ ମନ୍ଦର ଶ୍ରେଣୀର
କେଶ୍ରା ଦେ ପ୍ରକୃତି ଭାବନ୍ତି ଅ, ଆ, କ, ଏ ଆଦି) ।
ଯାଇ ଦେଖାଯିବ କାହିଁ ଲମେ ଝରଣାଙ୍କ;
ବୃକ୍ଷ ମଣ୍ଡି ଭଗ୍ନ ଭୁଜ କାଷ୍ଠ ଉଦ୍ଧ୍ୱର୍ଭୁଜେ,
ଯାଇ ଶ୍ରୀତେ ଭଲ ଗଢ଼ିତ ଶାଖିନ୍ତ୍ର ଲୁଟଇଲେ ।
କାହିଁ ମୁଖ ପଡ଼ିଛି ଅଗ୍ନି ତା ପଛେ ନକୁଳ
ତାପଛେ ଶୃଗାଳ ପୁଣି ତା ପଛେ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ
ମୃଗ ଲୁଚ ଲକ୍ଷ ଜଳ ପଡ଼ିଛି ପଛେ ଧାଇଁ;
ଲୁଚିଛି କଣ୍ଟକ ଶୃଙ୍ଗ ଘର୍ଷଣେ ତାହିଁବା,
ଲକ୍ଷ୍ମଣ ବିଶ୍ରାମ ଶାଖା, କାହିଁବା ଲୁଚଇଲେ
ବେଶିଛ ବଗିନ୍ତି ସ୍ତବ୍ଧ ଛାୟାତଳେ ମୃଗ;

ପାଁଷ ଘନ ଶୁଷ୍କ ଦ୍ରବଳ ଲଗିଛି ଝୁମୁକ,
ଦୁଲୁ ଦୋଳି ବାଯୀ ବୃକ୍ଷ ଛାଇତ ଟା ଦେଖି,
ଅମୃତ ଦେଖ ଦିବ ପଡ଼ିଛି ସୁକ୍ତା ବଡ଼ ଦୋଳେ;
କାଳ ଭୃଙ୍ଗ ଶୀତଳେ ବା ଝୁଣ୍ଟା ବାଦେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ
ଫଳ ଭିନ୍ନ ହୋଇ ଅଛି ପଡ଼ୁ କଡ଼ା ଶିରୀ,
ଦିପ ଦୃଷ୍ଟି ଦର୍ଶନେ ଜଡ଼ ଗୁଣ୍ଡ ପଥ ଇବେ
ଅଳି ଏ ନିର୍ବାଣ-ଗତା ସୁବର୍ଣ୍ଣ-ଦର୍ପଣୀ ।
ଦେବ ନୀଳ ଶ୍ୟାମ ନାରୀ ଆସୁ ଆସୁ ଦେବେଶ
ଦ୍ରବିବାକ ସଙ୍ଗେଶ୍ୱରେ ଦାଣ୍ଡି ଦେଖିଲୁ ଦୋଳେ
ନଦୀଛନ୍ତି ଦ୍ୱାନ୍ତଦେବଙ୍କ, ଏବେ ଏବେ କେତେ
ଉତ୍କଳ ବୈଶାଖ ଅଗ୍ନି ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ପର୍ବତରେ,
ଅବସ୍ଥା ହୋଇ ଯେତେ ଶୈଳବାସୀ ସୁଦେଶ
ପ୍ରଭାତୁ ପର୍ବତ ଦ୍ୱାର ନାହାକୁ ବନ୍ଧ ।
ଅଗ୍ର ଦଣ୍ଡି ଗ୍ରାମେ ମେଘ ପର୍ବତ କଟରେ
ଦୋହଳୁଅଛି କାହିଁ ମେଘ ବୃକ୍ଷ ଲଭ ଯାଏ
ଲୁଚା ଘଣ୍ଟି ପ୍ରାନ୍ତେ ପୁଣୁ ବୃକ୍ଷ ପ୍ରାନ୍ତେ ।
ଏକତ୍ର ଧନ ଦେଖି ଗ୍ରାମେ କୋଟି ଶିଖର
ଦର୍ପଣ ଗୃହ ପ୍ରାନ୍ତେ ଦଶଇ ଚିତ୍ରରେ ।
ଶ୍ୟାମବେଶ ନବେ କାହିଁ ଶାଖା ଦେଖେ ଦେଖି
ଶ୍ରୀ ମହା ଗଉର ଦେଖୁ ଗିରିଶ୍ରୀ ରଣିରେ
ଜର୍ଜ୍ଜରେ ବୋଲଇ ଦୃଶ୍ୟ ବଣ ଝୁରାଇଁ,
ଅଗ୍ନି, ଅନ୍ନ ଶର, ବନ୍ଧୁ ଆରାମେ ଏକାଙ୍କୀ;
କାହିଁ ପାଦ କୂଳେ ବାଣ ମହୋତ୍ସବ ଚଲ୍ଲ
ଜଳିଛି ନନ୍ଦନ ଶଙ୍ଖ ବଡ଼ୋ ଦେଖ କରେ,
ଅଗ୍ନି ବର୍ଷା ନଗ୍ନ ଜୀବଣେ ନ ଜଳ ବିନ୍ଦୁ ଦେଇ ।
ଦୁର୍ଗମ ଅରଣ୍ୟ ଶୃଙ୍ଗେ ଲୁଚାଇ ଶବଦ,
ପୁଲକିତ ଜଳନ ଶିଖର ଅଗ୍ନି ତା ମଧ୍ୟ
ଦକାଡ଼ିବା ନଷ୍ଟ ଦୃଶ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଭାଣ୍ଡାରେ;
ବନ୍ୟ ଜାତ ସୁବର୍ଣ୍ଣରେ ଭଲ୍ଲୁକ ଖରାଳା,
ଗୁଞ୍ଜା ଶିଳା ମାଳା ପିନ୍ଧି ଶବର ଶବରୀ

ଅର୍ଦ୍ଦିକା, କୋଶଳା, କୋଳ, କେକୟ, ବଇଦଙ୍ଗା,
ହୂଣ, ଖାସ ପଣ ଅଧ କିରାତ ଯବନ;
ପୁଳିନ୍ଦ ଯକ୍ଷ ଯୁକ୍ତ ଦିଗନ୍ତର ସର୍ବେ
ସୁଲକ୍ଷ ତନୟ ବରଣ ଅନନ୍ତ ଆତ୍ମି,
ସ୍ୱପ୍ନର ସେ ସର୍ପଶିରେ ମଣି ଜଳ ଜଳ
ଚଳ କେବଳ ତାର ଅଙ୍ଗ, ଗଛିବ ଗହ୍ୱରେ ।
କାହିଁ ଭଗ୍ନ ଦୁର୍ଗ ସୌଧ ହର୍ମ୍ମ୍ୟାଳି କାଳେ
ତରୁ ଲତା ଗୁଳ୍ମାଚ୍ଛନ୍ନ ପ୍ରାଚୀନ ଗବାକ୍ଷ
(ଜମ୍ବୁକ, ଶୂକର, ବ୍ୟାଘ୍ର ବାସସ୍ଥଳୀ ଏବେ)
ଭୂବୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ନଷ୍ଟଗଡ଼ା ମୂକ ସାକ୍ଷୀ ରୂପ
ଦଣ୍ଡାନ୍ତ ଶବଙ୍କ ପାଶେ, କିମ୍ବା ସେ ଜଙ୍ଗଲେ
ଗୁଡ଼ାଭ ବସାରେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖାଏ ସଙ୍କେତ
(ସଙ୍କେତ ଦୂର୍ଗମ ଯେତେ ସର୍ବ କାଳ କଥା
ଅଥବା ଲଙ୍ଘିତେ ଯେତେ ସ୍ଫୁଟତ ବୃତ୍ତାନ୍ତ)
ଭିନ୍ନ ରୂପେ ପ୍ରସ୍ତାବ ଶେଷ କେଉଁ ମାନ,
ନ ଶୁଣ୍ୟ ନ ଦେଖ୍ୟ ପୁଣି ସୌଧର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା
ସଙ୍ଗ ଗ୍ରାସୀ କାଳ ବଶେ ଏହିପରି ଚିନ୍ତା
ଧ୍ୱଂସ ହୋଇଛି ଯିବ ସର୍ବ ଏହି ଭବ ଭାବ
ଦୂତ ପଥେ ଜୀବେ ହୋଇ ଶ୍ରାବଣ ସେ ସର୍ବେ ।
ତହୁଁ ସ୍ଥାନ ମରୁ କାହିଁ ଜଳ୍ପ ସିକତାଳି,
ମାତ୍ରାବନ୍ଧ ମରୀଚିକା ତପ୍ତାନିଳ ସଙ୍ଗେ
ମରୁ ବନ୍ଧ୍ୟାସ୍ଥଳେ ଯହିଁ ଖର ରୌଦ୍ରକରେ ।
କେତେ ଶ୍ୟାମ ଶୁଭ୍ର ଦୃଶ୍ୟ କୋମଳ କର୍କଶ
ଯାଥ୍ୟ କାହିଁ କଳ୍ପନାର ଅଗୋଚର ସେ ଦୃଶ୍ୟ;
ଅନନ୍ତ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି ଦେଖି ପ୍ରକୃତିର
ଏକ ପଦ ତରୁ ବୃକ୍ଷି ସ୍ତମ୍ଭ ପ୍ରସ୍ଥ ସ୍ଥାନ,
ଭାବେ ଧ୍ୟାଏ ମନେ ଯେବେ ସେ କେତେ ମହାନ
ତାର ଅନୁଭବ ଯାର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପ;
ଶାଳ୍ମଳି ଶୁଅର ଜାତ ହେମାଦ୍ରି ପୂରକେ.
ଅଙ୍କିତା ତିଳସ୍ଥ; ରୂପେ ମନ୍ଦ୍ର କୁମ୍ଭ ଘଟ ।

ତହୁଁ ସ୍ୱର୍ଗ ଦେବ ତାଙ୍କୁ ଦେଖାଇଲେ ଯତେ
ମଥୁରା, କାଶୀ, ପ୍ରୟାଗାଦି ତୀର୍ଥ ହରିଦ୍ୱାର ।
ମହା ପୂତସ୍ଥଳୀ ଏହି ଶାସ୍ତ୍ରୋକ୍ତ ପ୍ରଶସ୍ତ
ବିଷ୍ଣୁ-ପାଦ-ପଦ୍ମ ଧୌତ କରେ ଯହିଁ ଫଲ୍ଗୁ,
ତିଳ ପିଣ୍ଡ-ଦାନ ବ୍ୟତିତ୍ୱ ଶୁଷ୍କମାତ୍ର ଜଳ
ପ୍ରେତ ରୂପେ ପିତୃଲୋକେ ଯାଇ ବ୍ୟୋମଦେହେ ସେ
ପିଣ୍ଡ ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥେ ତୃପ୍ତ ନିରନ୍ତର ।
ଗୁରୁକୈଳାସ, ବାରାଣସୀ ଜାହ୍ନବୀ ପୁଳିନେ
ଦେହତ୍ୟାଗେ ଶିବ ଯହିଁ ଲଭନ୍ତି ନିର୍ବାଣ,
ଭୂମି ଶୁଭ୍ର ସୌଧ ପଂକ୍ତି, ଯାହା ଝୁରେ ଯହିଁ
ଶ୍ୱେତ ମେଘାଙ୍କର ଭ୍ରାନ୍ତି ଉପୁଜାନ୍ତି ଦୂରୁ,
ଧ୍ୟାନରୁ ପ୍ରଣମି ଅଗ୍ରେ ଚଳିଲେ ପ୍ରୟାଗେ
ମୁମୁକ୍ଷୁ ବାଞ୍ଛିତ ସ୍ଥଳୀ ସଙ୍ଗମ ପବିତ୍ର
ଗଙ୍ଗା ଯମୁନା ସଙ୍ଗମେ, ଯହିଁ ଭଣ୍ଡି ମାଳା
ଶ୍ୟାମଳ ଧବଳ ବର୍ଣ୍ଣ, ପବନ ହିଲ୍ଲୋଳେ
ତଳୁ ଜଳ ସୁଦ୍ଧା ଭଙ୍ଗେ ପଣ୍ଡୁ ଦେଖନ ।
ତତଃ ପ୍ରକୃତସ୍ଥ ତନିକୁଃ ଚିତ୍ତ,
ହରିଦ୍ୱାରେ ସ୍ୱର୍ଗ ଦ୍ୱାର ରୂପୀ ହିମାଚଳ
ଧବଳ ଜଳଦ ଭାବେ ଅଗାଧୃତ ସ୍ଥିର
ଧବଳ ତୁଷାର ଶିରେ ଶୁକ୍ଳ କେଶ ସ୍ଥିର
ତରୁ ଲତା ଦେବଦାରୁ ଝୁଲା ଶାଖା ଅଧ ତଳ
ଦେବଦ ବଧୂ ଜତ ହରେ ଯାର ଅବସ୍ଥାନ,
ଧ୍ୟାନ ଯୋଗେ ଯେହ ଯହିଁ ସ୍ଥାବର ଜଙ୍ଗମ;
ତହିଁ ଆକ୍ରମଣ ଜାଣି ତେଜ ଅଭ୍ର ତଟରେ
ନିରନ୍ତର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ରେଖା ତଳୁ ହିମ ଶୃଙ୍ଗେ;
ଯେହି ହିମାଚଳ ଯଥା କାଞ୍ଚନର ଲୁପ୍ତ
ତହିଁ ଜଳ ଧାରେ ଜାହ୍ନବୀ ଆବରେ
ତେବନ ତାପସ ଶାନ୍ତ ଶୁଭ ପଦ୍ମ ଏଥୁ
ବହିଲ ଅମ୍ବରଗାମୀ-ତତ୍ତ୍ୱ ଜ୍ଞାନଧାରୀ
ବ୍ରହ୍ମସ୍ଥ ବାସନା-ଦାବ କାଦମ୍ବିନୀ ରୂପେ

ଜିତାଏ ଚୋଷିତ ଜଳ-ତାପ ନିବାରଣୀ
ଇନ୍ଦ୍ର-ପନ୍ଥ-ଢାଳ-ସୁଧା-ତଳ ପଦ୍ମିକା –
ସଂସାରରେ ଜନ୍ମ ଲଭେ, ଅର୍ପନ୍ତି ଯାହାକୁ
ଲଭନ୍ତି ପରମ ଶାନ୍ତି ଦୁଃଖ ଅବସାନ
ମରଣେ ସ୍ୱର୍ଗନ୍ତ ପାଇ ଭବ ନାହିଁ ଫେରି
ଚନ୍ଦ୍ର-ମଣ୍ଡଳ ଯହିଁ ଯାତ୍ରା ଲଭି ରୁଦ୍ର
ମୋତ ସେପନ, ଉନ୍ନତ ସେବକେ ନମତା
ସେ ଅନ୍ତ, ନିଶିରେ ଦେଖି ଚନ୍ଦ୍ରନାଥେ ଭୂଲୁ
ପ୍ରଣମି କୋଟିଲେ ସଙ୍ଗେ କୁରୁ ସେଷ ଦ୍ୱାରେ ।

ଦ୍ୱାଦଶ ସର୍ଗ ସମାପ୍ତ ।

ତ୍ରୟୋଦଶ ସର୍ଗ ।

"କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ।"

ସ୍ୱତୀର୍ଥି କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣିବା ନୋହେ ପାରେ
ଦେଖି ଅଛ ଲୋକେ କୋଟି କୋଟି ବର୍ଷାବଧି ।
ନୋହି ନୋହି ଦେଖି ଯଦେ ଅଜ ବର୍ଣ୍ଣିଲା ପ୍ରାଚୀ
ଦୂର ତତ୍ତ୍ୱଜ ମନେ ଭକ୍ତି ଉପୁଜାଏ ।
ଭୁଜ-ଶୁଦ୍ଧ-ବୈଧ-ଶୋଷ-ବର୍ଣ୍ଣନା ଶ୍ରବଣ
ପ୍ରତେତାଙ୍କ ନ ସେ ବିଷ୍ଣୁ ସର୍ବସ୍ୱ ନିବେଦନ ।
କୁରୁ ବଂଶ ଜନ୍ମ ଦାତା ନୃପ କୁରୁ ନାମ,
ଯତନେ କର୍ଷଣ କରୁଥିଲେ ଏହି ସ୍ଥାନେ,
ଏ ପ୍ରାନ୍ତର ପରିଣତ ହେଲା କ୍ଷେତ୍ରାକାରେ,
ତେଣୁ କୁରୁ-କ୍ଷେତ୍ର ବୋଲି ବିଖ୍ୟାତ ସଂସାରେ ।
କୁଣ୍ଡି ବୋଲି କୁରୁ ନୃପ ହତ ସୁରପତି,
ବର ଦେଲେ ଦେବ ତାଙ୍କ ସ୍ୱର୍ଗ ପ୍ରାପ୍ତି,
ତପ କରୁ କରୁ ଅନ୍ତ ସମୟରେ ଯେ ଜନ
ତ୍ୟଜିବ ଏ ସ୍ଥଳେ ତାର ନଷ୍ଟ ନାହିଁ ଜୀବନ ।
ଲଭିଲେ କର୍ଷଣ ନୃପ ସେହି ଶ୍ରୀଙ୍କ ଠାରୁ
ଖ୍ୟାତ ହୋଇଲା ପରେ ଧର୍ମ-କ୍ଷେତ୍ର ନାମ ବହୁ ।
ସପ୍ତକୁଳ-ଦ୍ୱାଦଶ-ଭୂମି ବର୍ଣ୍ଣିତ
ଜନେ ଏଇଠି ଶବ୍ଦ ଯୁଦ୍ଧି ଲଭନ୍ତି,
ଅବଶେଷେ ଏଥି ଅଛି ଶକ୍ତ ଯାତ୍ରୀଙ୍କ
ସନ୍ନ୍ୟାସିଲେ ବିଷ୍ଣୁ ଲୋକେ ଭଗବାନ ପାଶେ ।

କୁମ୍ଭ-ହେଣ୍ଟ ଶାର ଏହି ସ୍ଫୁରିତ ବାର୍ଣ୍ଣ
ଦର୍ପେ ସ୍ଥିତସ୍ତ, କରେ ଆଭରଣ ଶିରୁ ।
ସ୍ଫୀତ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ଜଣି ଯେମନ୍ତ ସୁଦର୍ଶନ
ଯାହାଙ୍କ ପ୍ରଭାରେ ପ୍ରକ୍ରିୟା ସକଳ ଗ୍ରାମ,
ସନ୍ଧ୍ୟା ଭଗ୍ନିଚ୍ଛେଦେ ବଜ୍ରକ ପଦ୍ମ
ଦୃଷ୍ଟ ଧଇଁ ଏକାକୀବେଳେ ଶୁଣୁ ଦେଖାଯାଏ ।
ଶଙ୍କ ଲୁପ୍ତ ଅବସାଦ ଆଉ ବୁଦ୍ଧି ମନ
ଏକାକ ସୁଦାଙ୍କୁ ଲିଭର ଉଠିଲା ସ୍ପନ୍ଦନ ।
ଭବନ ବୁଲିବ କୁକୁରଙ୍କ କେତେ ଲୀଳା
ଦେଖିଲୁ ତୋ କୋଳ କାଳକାଳେ ଯା ପଡ଼ିଲା
ମୃଦୁ ଶାଖୀ ପ୍ରାଣେ ଭୁଷି ଜଣାଉ ଗୀରବେ
ଅଗଣନ ଭବଧାମ ଅଛି ତୋ ଗଉରେ
ଯାହ ସ୍ରୁତକାଳେ କୋଳ ସ୍ଥିତିକା ଜୀବନ
କୋଟି କୋଟି ପ୍ରାଣୀ ଗ୍ରାହକ ସଂଖ୍ୟା କେତେକ ।
ସୃଷ୍ଟିବା ପୂର୍ବରୁ କାଳ ଜଗିଲ ଦେବତା
କେତେ ଦାଢ ଲତି ଦୃଷ୍ଟ ତୋଡ଼ନାଟଳ ପତନ ।
ସୁପ୍ତଦେବୀ ଦେବୀଙ୍କୁ ଅନୁମ ବଢ଼ାଇ
ତୁଚ୍ଛ ଦେଖାଇଲେ ଶଙ୍କି ଶ୍ମଶାନରେ ଥାଇ,
ଦେଖ ତୁଚ୍ଛ ଦେଖ ଦେବୀ କେବଳ ଭୀଷଣ
ଭୌତିକ ସାଗର ତଳ ଏକାକ ମିଳନ ।
ଶିଶୁ ଲୁହେ ଲେଖି ଯହିଁ ଦେଖା ମାନ ଭାବ
ତହିଁ ମଧ୍ୟ ଦ୍ୱୀପାନ୍ତର ଜଳୀନାଭୁଜଣ,
ମକର କୁମ୍ଭୀର ପ୍ରାଣେ ଭୁଜଙ୍ଗ ମାତଙ୍ଗ,
ଲଭି ବୋଲନ୍ତି କାଳିନୀ ଯହିଁରେ ସାଗରଙ୍କ;
ଲକ୍ଷ ସହସ୍ରାବ୍ଦୀ ନାଚନ୍ତି ତନି ଉମିଗିଲା
ଗାଇଲ୍ ଦେଖ ନୋଟର ଢାଇ ଅଚଳ,
ସଞ୍ଚିତ ମୃତକାଳ ସାଇଶ୍ ପଦାର୍ଥ,
ଲୁହା ଲୁହା ବାଳୀ ଗଳ ଗୀତକାର୍ଯ୍ୟ ଦାନ,
ଦେଖିତ ରଜାଙ୍କ ଦେଶ ଦେଖିତ ସରୀକ୍ଷା ଅଚଳ
ଲଭି ଶିବ ଲେଖନ ଅବା କୁହେ ଏହ ଖଣ୍ଡ ।
ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ବର୍ଷ ଆଉ ଧଳ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ
ଲୁବ୍ଧ ଦର୍ପରେ ଦେଉଛୁ ଦାନ ଦାସ୍ୟ ଦେଖ ।
ମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଦେଖୁ ତଥାପି ଆକାଶରୁ
ଦଳେ ଜଳ ସୃଷ୍ଟି ସିନ୍ଧୁ ଶଦ୍ଦ ନାଦରେ
ଭୂତର ଅଙ୍କ ଖୁଲନ ଦେଖ ନାଗକ ଦଳେ
ସିନ୍ଧୁ ଗର୍ଜ୍ଜେ ଭବନମୂଳତ ନିବଳିଲା;
ଦେବୀ ନେଇବାକୁ ଧନ ଧରନ୍ତ ଲୁହ ତୃପ୍ତି
ଦ୍ରବିତ-ଶବ୍ଦରୁ*-ଯାଲ-ପ୍ରଭିନ ଗ୍ରନ୍ଥୀ
ଅସ୍ଥି ଚିକ୍କଣ ଚର୍ମ୍ମ ପାଦପ ପାଷାଣ
ଭୁଲ୍ଲ ନିର୍ମ୍ମ ଆଉ କାଳ ନୀଲ ତରଙ୍ଗଣ,
ଜଳଜ ଉଦ୍ଭିଦ ବର ବିଚିତ୍ର ସୁନ୍ଦର,
ଭାଷି ଗର୍ଭେ ପୂତ ପାତ୍ରେ ଧରେ ବକ୍ଷ୍ୟର ।"
ଶୁଣ୍ଡ ଶୁଣ୍ଡ ପଥ ଦେଖ କାହିଁ କାକତ
ଅଙ୍ଗେ ନା ଦେଶକୁ, ଉଠିଲ ସୃଷ୍ଟି ।
ଅହୋ ! ମିଶ୍ରଣ କାଳ ସନ୍ଧ୍ୟ ବନ୍ଧ ଗଢ଼
ଶତବର୍ଷ ଦେଖିବ ଦେବା ଭଣାଇବ ଅଛ ।
ଶିକ୍ଷ୍ଣ ଭୁଜ ବନି ବସନ ନ ନ ଦେଖାଇବେ
ଥାଇ ଥାଇ ମନୁଷ୍ୟରେ ଅତଏବ ଯତ୍ନରେ ।
ଅନାଦି ଅନ୍ଧକାର ସିନ୍ଧୁ ପ୍ରଦେଶର
ଦେଖାଇ ସୁନ୍ଦରୀ ଆଉ ପୁଷ୍ପରାଜିକର ।
କାଞ୍ଚନ ଶୁଭ୍ରତ ଚାନ୍ଦ୍ର ବାଲୁକ ନିର୍ମ୍ମଳ
ଦେଉଛ ନୂତନ ଜଗିଥିବାକୁ ବସ୍ତୁ ଅବସାନ;
ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ପୁଷ୍ପରେ ଭରୁ ଦେବ କାଞ୍ଚିତ
ଦୂଳ ବୋଲ ଦେଖିଲେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଖୁବ୍ ମିତ ।
ସ୍ଥିର ଅଙ୍କ୍ର ଘାତ-ଶକ୍ତି ମଣି ଗଣ
ଜଗନ୍ତ ଶତକ ଦଣ୍ଡେ ଶବଣ-ଶଜଣରେ;

* ଟୀକା । ‡ ଜନ୍ତୁ କଥା ଲୁ ଏକ ଜାତୀୟ ଦ୍ରବ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡୀ ଯାତୀ କହନ୍ତି ।

ନୃସିଂହ ଦେଉଳଠାରୁ ଶାଖା କିଛିପାଲି
ଶୋଭନ୍ତି ଭିନ୍ନ ମୂର୍ତ୍ତି ଅନେକ ଗୁଣ ଦେବାଳୟେ;
ବାଳୀ ମତ୍ସ୍ୟ ଗଜ ଚକ୍ରଭ ବଜ୍ର-ତନୁ ପାଶେ
ନୃତ୍ୟ ଚାଳି ଘୃଣି ଶୂନ୍ୟେ ମୁଣ୍ଡ ତାଙ୍କୁ ହାସେ ।
ମାଠ ଧାରୁ ଖଡ୍ଗ କାର ନିଜ ଉଦ୍ଦେଶ ଗଣ୍ଡେ
ଦେଖଣୀଙ୍କୁ ଦେଖି କାନ୍ଦେ କୁମ୍ଭୀକାର ପ୍ରଚଣ୍ଡେ ।
ବାଜା ତୋଳି ତ୍ରିନୟ ଅଙ୍ଗ କୁମ୍ଭ ବେଷ୍ଟିତ ଦେହ
ମକୁଳ ଲମ୍ବିତ ଯଥା ଦେଉଳ ଶିଖ-ଗୁଣ୍ଡ;
ଛାୟା ସୂର୍ଯ୍ୟ ଅସ୍ତ ଜାଣିଲେ ଯୋଧୂଳି-ଲଗନେ
ଉଦ୍ଧୃତ ହିମିତ ଯଥା ଶୂନ୍ୟେ ଦେଖ ଗଗଣ ।
ଅଥବା ଶୀତଳ ଜାଣିଲେ ଜଳ-ଅଭେଦ୍ୟବନ
ନୀଳାଭ୍ରରୁ ବୃଷ୍ଟି ବୃନ୍ଦେ ଧରଣି ମନୋହର ।
ଅଙ୍ଗଅଙ୍ଗ ଅନଙ୍ଗଙ୍କ ନୃତ୍ୟଙ୍କ ଦେଉଳ
ଭୁଜଙ୍ଗ ଭିଡ଼ିଲି ବଙ୍କୁ ଶଠନ
ବାଣସୁତେ ଧନୁ କରେ ତୀର ସନ୍ଧାଣ
ନନ୍ଦୀ ମୁଦ୍ଗର ପୃଷ୍ଠେ ମୁଣ୍ଡ ଶିତ ବାଣେ,
ଛଡା ଚଢ଼ା ନିତ୍ର ବାନ୍ଧି ଦେଖ । ସେ ଦେଖି
ଯୋଗିନୀ ତେଜସ୍ ନେଇ ଦୃଷ୍ଟି ବାଣ ଦେଖି
ଦୃଷ୍ଟ ଗାଢ ଭୁଜଙ୍ଗ ବଜ୍ର ଶିଖ ନାସା ବଳୀ
ସମର କମ୍ପଣ ମୁଣ୍ଡିମନ୍ତ ମୁକ୍ତାମାଳୀ;
କାଳ ବ୍ୟାଘ୍ର ଭଇରବ * କ୍ଷେତ୍ରପାଳ ଅଛି
ଭୁଜଙ୍ଗ ଏ ଲଙ୍ଘ ବେଷ୍ଟନ ନୀଳାଭ୍ରେ ଶୋଭି;
ଉତ୍ସବ ନାରୀ-ବୃନ୍ଦ ଦୂର୍ବାଶ ସମରେ
ମନ୍ମଥ ବିକ୍ରମ ଦେଖି ତାଙ୍କ ଉଦ୍ଧେ ବସି ରହି,
✤ ବାଲଗୌରୀ ଦେବୀ ଦ୍ୱାରୀ ବାଳ ବିଷ୍ଣୁସେନା

ଶବୀ କରେ ଧନୁ ଦେଖ ତଡ଼ଇ ନାଗ ଦେଖ,
ଧାଇଁ ଧାଇଁ ଦେଖି ଦେଖି ଭୂତଙ୍କୁ ବେଷ୍ଟନ
ନଟିଣୀ ମାନଙ୍କଣ ଗୃହ ଏକେ ଦାସୀ ମନେ;
ଚିତ୍ରିତ ତପସ୍ୱୀ ନାରୀ ସୁର୍ଯ୍ୟମଣୀ ଶୋଭେ
ମଣ୍ଡିତ ଉଚ୍ଚ୍ରାଟ-ଯୋଗ-ଚଣ୍ଡ ଗହ୍ୱରେ,
କରୀରେ ଧନ ଜନେ କାଳୁଭାଷ ଭଣେବାକ
ବାମକରେ ଧନୁ ଖଣ୍ଡାଦର୍ପ କଣ୍ଠ ଭାଳ
ଚିତ୍ରିତ ଦେଖି ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ସୁପଣ୍ଡ ପୂଜା ✤
ଶ୍ରୀବତ୍ସେ ଯେ ଶିଶୁ ନେତ୍ର କରନ୍ତି ଗତା,
ସ୍ତମ୍ଭିତ ପାଶେ ସ୍ୱଦେଶୀ ଦେବାନ୍ତି ଯେ ସେତେ
ଭୂମିକୁଲେ ଅଦ୍ଭୁତ ମଣନ୍ତି ମେ ଦେବଙ୍କ;
ପଥଧର ଜଗଦମ୍ବା ତନୁ ସାଧ୍ୟଙ୍କୁ
ଶଙ୍ଖରୁ ଯେ ଗୁଣ ଗାଥେ ମଣ୍ଡି ହେଲା
ନିଜ ଯନ୍ତ୍ର ଉଦ୍ଧେ ଶଙ୍ଖ ଥାଇ ତାଙ୍କ ମସ୍ତକ
ନ ଜାଣନ୍ତି ଜନ୍ମ ଏ ଦେବେ ନ ଦେଖନ୍ତି ।
ଲମ୍ବୋଦର ଉଦ୍ଧେ ବସିବୁ ଉଡ଼ାଇ ଦେବୀଙ୍କୁ
ଦେଖିଥିଲେ ଯୋଗୀନାଥ ଶିବଙ୍କ ଘାଟେ ମୁକୁଟେ
ଶିର ଦେଇ ପୂଜନ୍ତି ଯୋଗିନୀଗଣ ଦେବେ
ନିଜ ନୀଳାମ୍ବରେ ଏ ନେତ୍ର ଅଙ୍କଭଣେ ।
ସୁରେଶ୍ୱରୀ ଶୁଳ୍କ ❊ ସାଧ୍ୟମାଳୀ କୋଣାର୍କର
ଅତି ନର୍ତ୍ତକ ଦୃଷ୍ଟେ ଯୋଧ ଭର ଜଳ
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ କୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କ ଶିବପଦ ଦେଖେ
ଶିଖା ଏ ଦେବତା ଗଣର ଅଙ୍କନ୍ତି ଗୋରେ;
ଚିତ୍ରିତ ଅଶ୍ୱ ଗାର୍ଦ୍ଦେ ଦେଖ ବୃକ୍ଷ ତୁଳେ
ଚନ୍ଦ୍ରାଙ୍କିତ ଧୂଳାଙ୍କ ଉତ୍ତର ନଥ ତୁଳେ,

† ସେବାବିଳ ।
‡ ଲକ୍ଷର ଖୁର ନୀଳ ଅଶ୍ୱିନୀ ।
* ଅଶ୍ୱ ଶବେଦ ।
✤ ବେଶ୍ୟା ।
§ ବୈଶ୍ନବୀ ଶାକ୍ତ ।
❁ ଦେବୀ ନାଗୀଙ୍କ ଉଦ୍ଧେଶେ ।
✤ ଯୋଗାବଳୀ ।
❊ ସେନା ।

ସିନ୍ଧୁର ଏ ପାର୍ଶ୍ୱ ସଙ୍ଗେ କୁରୁ ଅନୁକୂଳେ ।
କୃଷ୍ଣବେଣା *ଫଳଫୁଲ କୃଷ୍ଣ ପ୍ରତିକୂଳେ ।
ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ †ଅଳକନନ୍ଦା ଜମ୍ବୁନଦୀ ପ୍ରତି
ଲକ୍ଷ୍ୟଶୂନ୍ୟ, ଜର୍ଜ୍ଜରିତ ଗାଳରେ ଯୁଝନ୍ତି;
ପ୍ରଶାନ୍ତ-ସମ୍ପୃକ୍ତ ସଙ୍ଗେ କ୍ଷଣଦଣ୍ଡ ପାର
ପ୍ରାଣାନ୍ତେ ଦୁରନ୍ତ ଯୁଦ୍ଧ ସମରେ ଅପାର ।
ଭଗାଳ ଅଙ୍ଗୁରୀ ଭଦା ଶୋଭେ ସ୍ତନଦେଶେ
ଛାଡନ୍ତି କନକୁ ଏବେ ଅତେ ¶ଖାରଭେଦେଣ;
ଘନଘ ତଗଳ ଦତା ଭିତ ସ୍ୱନ ପଟେ
ଉଜ୍ଜଳ କିର୍ମିଳ ଦେଶ ଦିଶାରେ ଧୂଳ ପଟେ;
ଶୋଭିଛ ସିନ୍ଧୁର ବନ୍ଧୁ ସେ ଡିବାହୁମ ଶିରେ
ଶିବ୍ଜବାହୁଳ କିବାଗ ଜିବତ ଏ ସାଗରେ,
ବାମ ଦିଗ ପାଳିତ ଦେଶ ଅସିରନ୍ତି ଥୋକେ,
ଏକ୍ରେ ଉପାସକ ତେଜ୍ଜ ଛନ୍ତି କେତେ ଲୋକେ,
କହିବେ କଥାଏ ଭାବ ସ୍ୱରେ ଯାଚିବେ,
ଉତ୍କଳ ଦଶକ ସେଥେ ଜ୍ଞାନନ୍ତ ବାଟେ ବଳି,
ବଳି କାନ୍ତି କାନ୍ତି ତେଜ ବହୁାର କଠିନ
ଦକ୍ଷର ତେଜସ୍ୱୀ ତେଜ ଗଜ୍ଜନେ କ୍ଷୀଣି ।
ଦଶଭୁଜା ଭଗବତୀ ଥାଇ ଧୂର୍ଜଟେ-
ସଂକଟତାରିଣୀ ତାଙ୍କୁ ଜଣନ୍ତି ସଂକଟେ ।
ଭକ୍ତ କାଳୀ ଦେଶ ✢ ସିଂହାସନବାର
ସ୍ୱାମ ଦନୁଜନୀ ସ୍ୱାମ ଭୈରବୀ କୁମାର;
ବପିସ ଭଳନେ ଦାସ ‡‡ ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ଥାଏ
ଅକାଳ୍ୟ ସମ୍ପିତେବେ ସର୍ବାନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବେ ।
ପଦେର୍ଦ୍ଦ ଦନ୍ତୁକାନ୍ତ ହେଁ ✤ ବନ୍ଧୁଶ୍ଚ

ଶକ୍ତିଶାଳୀଶ୍ୱରିକ ବରେଣ୍ୟ ଯାଏଣୀ ।
ଦ୍ୱାରକାର ଯୋଦ୍ଧା ବୃନ୍ଦ ଗାନ୍ଧାର ଦେଶର
ଚର୍ମ ପ୍ରାନ୍ତେ କର୍ମପ୍ରିୟ ସ୍ୱାଗଣ ଯୁଦ୍ଧର,
ପ୍ରାଣ-ମାତ୍ସର୍ଯ୍ୟ ଅଗ୍ନି ଯାର୍ମ୍ମା ଅଦ୍ଭୁତ
କ୍ଷତାତେ ଘାତକେ ମଧ୍ୟ ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ,
ଦ୍ୱିପାର ପ୍ରତୀକ୍ଷୁ ନୃପ ଦୃଢ଼ଅ ଭୂଷଣ
ବୈରି ବଂଶ ଲଭି ଲୁଟିବାକୁ ଅନ୍ତପର ।
ସୈନ୍ଦର୍ଭି ପଶ୍ଚିମ ଦ୍ୱିତୀ ସେନାଦଳ
ସୁନନ୍ଦ ଦୃଢ଼ାର ଅସ୍ତ୍ର ପ୍ରଭାବୀ ପ୍ରବଳ ।
ମୁକ୍ତୁଳ ବଦନ ଦେହ ଗଳଦେଶା ଥାଏ
ଚର୍ମବର୍ମାବୃତ ସଙ୍ଗେ ଅସ୍ତ୍ର ସମ୍ଭାରୀ ।
ନାଦନ୍ତି ଜନ୍ତୁ ଏ ସ୍ୱଦେଶ ଶୃଙ୍ଖଳ ବଂଶରେ
ଘନ ଘନ ଘଣ୍ଟାରବ ବାଜେ କଣ୍ଠ ତଟେ,
କେଶ୍ମ ଦୁକ୍ଷ ବର୍ଣ୍ଣ ଚର୍ମ ✻ପ୍ରବେଣୀ ନନ୍ଦିତ
ସୁବର୍ଣ୍ଣାଲୁ ଦୃଢ଼ଭାଲ ସିନ୍ଦୂର ଶୋଭିତ ।
ଗଦା, ବର୍ଶ୍ଚ, ଶୂଳ, ଲୁକ୍ତ ତେଜ ଧନୁର୍ଦ୍ଧାରୀ
ଯୁଦ୍ଧେର ‡ଭଦ୍ରଦ୍ୱାର ନାଦରେ କହାର ।
ଦସ୍ତୀତକ କରେ ଦର୍ଶୀ ସୁନନ୍ଦ ପ୍ରଦେଶ
ଶୋଭେର ଦ୍ୱିଭେଦ ଉଦ୍ଭୁତ ଅଙ୍କୁଶ ପ୍ରତୀଷ୍ଟ ।
ଶଙ୍ଖ କୁଣ୍ଡ ଚକ୍ର ନାଗ ତେଜାଳି ପେଁକରେ
ସ୍ୱରର †ଭ୍ରୁକାଳ ବଜେ ଭ୍ରମନ୍ତି କର୍ଣ୍ଣିକେ
ଯଥା ୬ ତସ୍କର ପ୍ରକ୍ତ-ଅଙ୍ଗ, ଧୀନନରେ
ନ୍ୟାୟ୍ୟାନ୍ୟାୟ୍ୟ ପ୍ରାନ୍ତେ ନନ୍ଦଗୃହ ଥରେ ।
କଳପ୍ରିୟ କଳଙ୍ଗର ବଳସ୍ତ ପଦାଘ
ମନୋହର ନଭ ନକ୍ଷତ୍ର ପ୍ରିୟ ଭାବ

* କୃଷ୍ଣବେଣୀ ସେ ନଦୀ ନାମେ । ✢ ସେନାଦଳ । ✻ ଦସ୍ତୀ ପୁଷ୍ପ ଦଳଣୀ ।
¶ ଜଣ । § ସେନାଦଳ । ‡ ତରବାର ।
✢ ସ୍ୱାମ ଶିବସର ସ୍ୱର୍ଗସ୍ୱାଶ୍ରମୀ କର୍ତ୍ତୃ ପୁତ୍ର । † କଟାର ।
‡‡ ଅଙ୍କ ବନ୍ଧନ । ✤ ମେଳା ଦଳ ।

ନରେନ୍ଦ୍ର-ଶିବିରୁ ଦେଖି ମାନବେ ଅଶେଷ
ନାଗରେ ଭ୍ରମନ୍ତି ଶତ୍ରୁ ଦ୍ରୋହେ ଭୀତ ନୋହି ।
ଦୃଢ଼ ଖାଣ୍ଡ ଗ୍ରୀବରେ ଭୂଷିତ ବାହନ
ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ସମରେ * ତୂଣ ✝ କୃପାଣ ଧାରିଣୀ;
ଅବ୍ୟର୍ଥ ଅସ୍ତ୍ର ସେନା ଭ୍ରମନ୍ତି ⁂ ଅଶ୍ୱରେ
ଅମର ଚିହ୍ନରେ ଯୋଧ ଶକ୍ତି ଶୋଭ ହୁଏ ।
ଦୁର୍ଗବେଷ୍ଟ ଚୈତ୍ୟଲକ୍ଷ ଦୁର୍ଭେଦ୍ୟ ତୋରଣ
ଅଚଳ ସମୁଦ୍ରେ ଦେଖେ ମୈନାକ ଅଚଳ ।
† ଧୂପଶ୍ରୀ ଧାରା ଗଣ୍ଡସ୍ଥଳେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ
ଚନ୍ଦନ କୁଙ୍କୁମ କସ୍ତୁରୀ ସହିତ ସୁନ୍ଦର
କପାଳେ ସିନ୍ଦୂର ଲେପ ତାମ୍ବୁଲ ଶୋଭିତ
କେଶ ବେଣୀ ବନ୍ଧ ଭାବ ଚାରୁ କୁଞ୍ଚିତ ।
✝ ବଣ ବଣତୋଳୀ ଗୋଲ୍ଡି କେତକୀ କଣିଅର
ଦ୍ରୌଣୀ ଖଣ୍ଡକୁ ଦେଖି ବେଳା ଝଣଝଣ କରିଲ;
ଦେଖି ହେଲା ସୁବେଶ ଅନ୍ଧ-ଧନ୍ୟା ନିବାସୀ
କଳତ୍ର ପୁଣି ସେନା ତହିଁ ଗିରି-ଦୁର୍ଗ ବାସୀ,
ଏବେ ତୁଟିବାର କଣେ ଦୁର୍ଜୟ ପ୍ରତାପୀ
ସମରେ ଅସ୍ତ୍ରବୃତ୍ତ ଅକୁଣ୍ଠ ପ୍ରତାପୀ ।
ଦୂତ କହିଲା ସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରିୟପୁର ବେଦାଙ୍ଗରେ
ଚନ୍ଦ୍ରରେ ସଂଯମ ଧୀର ମହାବେଗ ସରଣେ ।
ମଷ୍ଟ ମୁଣ୍ଡେ ସହାରେ ମାଳବ ନିବାସୀ
ସଞ୍ଜୀବ ବର୍ଣ୍ଣିଏ ମଣ୍ଡିଥେଲା ଶତ୍ରୁ ନାଶୀ;

କାଣ୍ଡୀକାରୀ ବିକ୍ଷେପ କ୍ଷିପ୍ର ଧନୁରେ,
ଉତ୍କୋଷ୍ଣରୀ ବୈନତେୟୀ ପକ୍ଷୀ ଯୋଧଗଣେ
ହରିଣୀ ଅଜାମିଳ ଗୁଲ୍ମ ନିରେତ ଅଙ୍ଗନ୍ୟ,
ଶତ୍ରୁକୁ ଖଣି ସଙ୍ଗିନ ନନ୍ତି ଯେ ଦେହୁ;
ଭଟନୀତି ଶିଖି ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଶିଖ ସେହି ଭଲ;
ମହେନ୍ଦ୍ରାଦ୍ରି ମହାଶୃଙ୍ଗ ତନୁ ମହାବଳ
ଖଡ୍ଗଧାରୀ ସେନା ଅତି କର୍ମଠ ଶସ୍ତ୍ରର
ଉର୍ମିନାଶୀ କୂଳାଗତ ଶ୍ରବଣକୁ ଶୁଭ ।
କେତେ ଗଣ୍ଡକୀ ସୋଦର ଗୋଦାବରୀ ତଟୁ
ଅଶ୍ୱ ହସ୍ତୀ ଉଷ୍ଟ୍ର ପୃଷ୍ଠେ ରଣବାଦ୍ୟଧାରୀ;
ଆସିଛନ୍ତି ଦଳେ ଦଳେ ସେନା ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ,
ଚିନ୍ତି ଛବି ଦେଖିଲି ତାଙ୍କ ପରିଧେୟ ଅଙ୍ଗେ;
ବିଚିତ୍ର ଅସ୍ତ୍ର ଧରିଛନ୍ତି ନାନା ରଙ୍ଗେ,
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ରୌପ୍ୟ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧିଛନ୍ତି କେତେ ଢଙ୍ଗେ,
ଦେବଦତ୍ତ ଅସି କେହି ଧରିଛନ୍ତି ପୃଷ୍ଠ,
ବେଳ ଜାଣି ଗ୍ରହତାକୁ ଜନ ମନସ୍କର;
ଯାହାର ଗର୍ଜନ କରି ଯାଉଁ ଆକର୍ଷଣେ,
କ୍ଷୁଭିତ ଯାହାର ଅଙ୍ଗ ଅସ୍ତ୍ରର ତୁଣେ,
ରଣ ସଜ୍ଜେ ✿ଙ୍କ ଦେଉଥି ବାମା ଦେବେ ବଳି
ଯହାଁର ଜଗାଇ ତାଙ୍କ କୁଳବାଳାବଳି
ଦୁର୍ଗବୁରେ ଦୃଢ଼ଗାମୀ ଭୀଷଣ କମାଣ
ଶୋଭେ ପ୍ରାଚୀରରେ ‡ଦେବ ନାନା ତୋପମାନ

* ଶାଙ୍ଗ ଧନୁ । ✝ ଲୌହ ଗଦା । § ଯୋଦ୍ଧାର ଘର । ⁂ ସୂକ୍ଷ୍ମ ।
† ଏକ ପ୍ରକାର ଖଡ୍ଗ । ✝ ସମୁଦ୍ର କୂଳସ୍ଥ ବୃକ୍ଷମାନଙ୍କର ନାମ, କୂଳରେ ବହୁତ ଦେଖାଯାଏ ।
✿ ପୂଜା ସାମଗ୍ରୀ ।
‡ ମୁଁ Ellora Cave ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଦଉଲତା ବାଦ ଦୁର୍ଗର ଉପର ସ୍ଥାନରେ ଗୋଟିଏ ବୃହତ୍ କମାଣ (୨୨ ହାତ ଲମ୍ବା) ଦେଖିଥିଲି । ତାହାର ନାମ " ଶ୍ରୀ ଜୟ ମଙ୍ଗଳ ଦୁର୍ଗା ତୋପ " ଏହାପରି ଏଠାରେ ପ୍ରାଚୀର ଉପରେ ଅନେକ କମାଣ ରହିଛି ।

କେ କାହିଁ ପାଖୁର ନୂଆ ଲିଳକା ନୋଳିଗଲ
ପର୍ଣ୍ଣ, ବୁକ୍ଷ, ତୋଳାଣିଆର ବକ୍ଷିମ ପଲ୍ଲବ;
ବହ୍ନି, ଚକ୍ର, ଗଣ ଆଦି ଭାବେ ନାନା ରାହମ
ଧରି ଗଣ ବର୍ଷିଲେ କାହା ଫୁଟେ ଗୁମ୍ଫ;
ଲିଳ ଜନତା ସବେ ମଣ୍ଡ ଦରଶ ନିର୍ମମ
କିଛି ବୃକ୍ଷରେ ପାତ୍ରର ଯତ୍ନ ଯତ୍ନ;
ହସ୍ତୀରେ ନାବା ଅଶ୍ୱ ଶଙ୍ଖ ବର୍ଣ୍ଣ ବଟର
ବାସୁ ପ୍ରକୁ-ପାଣି ଚନ୍ଦ୍ର ଶିଖୀ ଶୋଭା ଧରେ;
ପାକ ଶବ୍ଦ ରଣ୍ଡା ଦୋଳି ରଚାଇଲ ଯଷ୍ଟୀ
ଦିଶୁଛନ୍ତି ଦାସୁ ହେଉଛି ଯତ୍ନ ପ୍ରତି ଲକ୍ଷି;
ପ୍ରୀତ ବେଳେ କଟିଶନ୍ତୁ ବେଳ ଅଦ୍ଭୋଜନ
ଦେଖାଇଲା ଲବଳ ତାଙ୍କ ଉତ୍ତର ଗଣନ ।
ଆଭ ଥାଇ ବଳ କାହିଁ ତଳମାର ମନେ
ନୀଳ-ଶଶ୍ୟ ଧରି ବେଳେ ଘରାଏ ଦିଗନ୍ତେ;
ବନ୍ଦ-ବଶ ପର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରେ ବେଷ୍ଟନ ଦେଖି ତାଙ୍କୁ
ଚରିତ୍ରେ ଶସ୍ୟ ଖାଇବ ଶୋଭଧ ଧନ୍ୟକାଙ୍କୁ;
ତା ଦେଖି ଉତ୍ତର ପକ୍ଷୀ ଉଡ଼ି ବୋଲାଇଲେ
କେତାହିଁ ନୃପଭ ବାସସ୍ଥ ପକ୍ଷୀ ଚଷଲେ ।
ଅଟାଣ ବଟରେ ଜଡ ବୈଷ୍ଣ ବନକରେ
ରେଖା-ରଳ-ହଂସ ବାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି ସମରେ ।
ବୋଧିମୂଳ, ଗୋଷ୍ଠକା, ତେଜିଲୁ ଯଶୁ ଶାଖାଥାସ୍ତି
ବେପନ ଯାଇ ବେପନୁ ଗର ଲୁଡ ତନଖାସ୍ତି ।
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ରୀମାନ ଦୃଷ୍ଟେ ଜନକ ଚତୀ ଯହିଁ
ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗକ ଧୂମ ହେଉଥିଲ;
କାହିଁ ପର୍ବତ ପ୍ରମାଣ ଉଚ୍ଚ ସୁପ-ଶ୍ରେଣି
କାହିଁ କୁଟୀର ଅନଳେ ଶର ପର୍ଣ୍ଣଶାଳୀ;
ବେଦପାଠୀକ ଯଜ୍ଞେ ତହିଁ ଧୂମ ଉଡ଼ି ପୁଷ୍ପ
ନାଚ ବଜ ଦେବାଳୟ ବର୍ଣ୍ଣ ପୁଷ୍ପ ।
ଅତୀତ ଚୂତ ଶାଖା ପଡ଼ିଛି ଅଦ୍ଭୁତରେ
ଭକଳାଙ୍କ ଖଟ ଜାଣି ପାଦ ଶିର ଉଚ୍ଚରେ,

ତପନ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପ୍ରିୟ ଶତ ପରିଷଣି
ଷୋଡ଼ଶ ନୃ ଦେବକ କରେ ସେବନ ନିର୍ଦ୍ଦିଶ ।
ବାଙ୍ଗଣ ରେଖି ଭୂତ ପିଶାଚ ଜନରେ
ଯଦି ତପୋକାନ୍ତରେ ନୃପ୍ୟ କରିଣ ଆଗରେ,
ଶରୀରାଶ୍ରୀ ଦଶ ପକ୍ଷୀ ଗାଛ ଲିଖ ଲିଖ
ଦର୍ଶନ ଯାହାର ଶ୍ରେୟ ଧରଣି ଭଜନ ।
ଇନ୍ଦ୍ରାଣୀ ଲଷ ତହିଁ ଗଣ ଅନ୍ୟ ପତ୍ର
ତମ୍ଭୀର ସୁଖରୁ ଦର୍ଶନ ଧର୍ମିକ ଅଗଣିତ,
ସ୍ୱୟଂ ଦୀପ୍ତ ତପାଙ୍କ ଶଯ୍ୟାଶାନ୍ତୀ ତହିଁ
ବେଳକ ଯୁଗ ସ୍ୱୟଂ ଦେଖି କାହେ ଭବ ଭସ୍ମ,
ଅସ୍ଥିମୟ ଅନ୍ତଶ ଦେଖି ଦେଖିବା ତହାନେ
ଛାଡ଼ି ତନ୍ତ୍ର ଲଗର ତେଜନ୍ତି ଯୋଗ ଉପାୟରେ ।
ଅଗ୍ନି ଶକ୍ତ କାମ୍ୟ କାଣ୍ଡ ବର୍ଣ୍ଣର ଖଡ଼୍ଗ
ଅଙ୍ଗେ ଉଷରୁଣେ ଦେହ ଦେହ ତକଳାଙ୍କ ।
ତେଜିଙ୍ଗ ଦେବାକାଶ ଶତ ତକଯୁକ ଅଧ
ଓଷଧ ପ୍ରଦାନେ ଜନ ହରିବାକୁ ବାଧ ।
ଅଦ୍ଭୁତେ ଦର୍ଶିଲ ଗଣ ଦ୍ରୋଣିରେ ପ୍ରଣାମ
ଏକମାତ୍ର ଦ୍ୱାରୁ ତହିଁ ଥିଲେ ବିଦ୍ୟୁ ।
ଏକତ୍ର ସ୍ୱସ୍ତିକ ପଦ ଧନିକ ତରତ୍ର
"ତେଜି ତନ ଜନ ନିରଲସ ଦେଖନ୍ତି କୌତୁକ
କହିଲେ ପ୍ରଜା ଦେବ "ଏହି କାଶୀବାସ
ନିଶ୍ଚିନ୍ତ କାହୁବେ ଦେଖି ମଦନ ଲଗେ ହାସ,
ପୌରାଣ୍ୟ ସ୍ଥାନ କାଶୀ ଶାନ୍ତଶ୍ରୀ
ଦୃଷ୍ଟିମଣ ତନ୍ତ୍ରା ଏଥି ଉଦୟ ରହନ୍ତି;
ପ୍ରାଚୀନ ବେଦକ ଦେଶ ସ୍ଥିତ ସ୍ଥାନେ ପ୍ରାଣେ
ପ୍ରକାଶ୍ୟ ଅର୍ଚ୍ଚନ କର, ଯହିଁ କର୍ମମାନେ
ନାନାଦେଶରେ ବାନ୍ଧନ୍ତି ଜଳ ବାତାସରେ,
ସ୍ଥାନେ ଯଦର ଅଗଣନ ଅର୍ଚ୍ଚନାରେ,
ପୂଜନ୍ତି ଭବ ଦେଉଳ ଦେବ କାଳେ ଏଣେ ଏଣେ
ସର୍ବ ପ୍ରେମ ନଗରେ ଦେଖି ଅଗଣି ଅପୂରବ ।

କାହ ପାଦ କାହାର ବା ଶୁଣିବ ଆବର"
ତପୋମୟ ସ୍ମରିକ ଚେଷ୍ଟ କେ ଏକାକୀ ନିବକ୍ଷ;
ଦେଖିଭ ଭକ୍ତି ତେବେ ଆସିବ ଏ ନିଧାନ ମନେ
ଦେଖ ଶୁଶ୍ରୂଷ ଜନନୀ ପୁଣି ଜିବ ପଇବଣେ;
ଯା ଭକ୍ତ ଈଶ୍ୱର ଯେ ମଙ୍ଗଳ ନାମିତ
ନାଫଳ ଟଳାଇ ବୃଥା ହେଲେହେଁ ଚିନ୍ତିତ;
କପାଳ ଲିଖନ କହ କେ ଖଣ୍ଡିବ ଆନ
ଏତେକ ବୋଲି ମନେ ମନେ ଡାକେ ଭଗବାନ ।
କେଶବ ତ୍ରିବିକ୍ରମ ପୁଣ ତ୍ରିବିକ୍ରମା କଥା
ଆଜୁ କହୁ ବାଞ୍ଛାକୁ କେ ନାହିଁ ଏଏ ମଥା;
ଦେଖି ଜିବେ ଶକ୍ତି ନାହିଁ ମୋ ପାଇଁ ମୋହର
କହେବ ଯୁବଜେ ଅହା ତ୍ରାତା ଭକ୍ତର !
ବୃଦ୍ଧ ପିତା ମାତା ପାଇଁ କେହୁ ଜିବେ ବଳି
ଅନେକ ଥରେ ବାସ୍ତୁ ବାସ୍ତୁ କହେ ପାର୍ଶ୍ୱ ଶ୍ରୁତି ।

ଅବସ୍ଥାରୀ ଦଶରଥ ଭୁକ୍ତ ଉପଗଣେ
ବଟାବର୍ତ୍ତୀ ସେହେତ ଉଷ୍ଣ ଅନ୍ୟର ବାସରେ,
ବାଷ୍ପ ହୋଇଛ ଜାଉ ଦେହ ଉଦ୍ଭବନ
କୁନ୍ତଳକୁ ଅନଳ କୁଣ୍ଡେ କାହାକୁ ପାତନ ।
ଅବଶେଷେ ଅଶ୍ୱାପାଦେ ହଂସ କିନ୍ତୁ ମୁଣ୍ଡେ
ଶୂଳ ଭୂଲେ କାହାକୁ ବା, ବାଣ ଦେଇ ବୃକ୍ଷେ
ଅକର୍ଷି ଘେବେକାରେ ଭୂଇ ପାଦେ ଭୂଇ ତାଳେ,
ମାରିବାକୁ କାହାକୁ ବା ବହୁ ବେଳ ଲାଗେ ।
ଏହିପରି ବାର୍ତ୍ତୀ ସେହେତ ଜନ୍ମ ସ୍ଥାନାନ୍ତରେ
କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ଜାହ ଏକ ଏକ ପ୍ରତିବୋଧରେ,
ମଇବା ଦେବକୁ ମୃତ୍ୟୁ ଏକାନ୍ତ କଦାଚେ
ଭସ୍ମେ ମାଳୁଥାଏ ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱପ୍ନ ଜାଗରଣେ,
ବାହି ଆଉଁ ଆଉ ମୃତ୍ୟୁ-ବର୍ଷ-ଯନ୍ତ୍ରଣା
କେତେ ଯେ ଭୋଗନ୍ତି ଏଏ ଜାଣିବ କଳ୍ପନା ।

ଷଡ଼ଦଶ ସର୍ଗ ସମାପ୍ତ

ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ସର୍ଗ ।

ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ସ୍ତବନା ।

ଭକ୍ତ ଫୁଲ କଣ୍ଠହାର କୌସ୍ତୁଭ ଉପେନ୍ଦ୍ର !
ତୋଷ୍ୟ ପୁଷ୍ପ ତୋଳି ଗାନ୍ଥି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ସ୍ତବନ୍ତି,
ତବ ଆରାଧନା ମନ୍ଦିରେ ସମ୍ପ୍ରଦାୟେ ସଦସ୍ୟେ
ଏହି ପୁଷ୍ପଗୁଚ୍ଛ ତାଙ୍କ ନନ୍ଦନ କାନନୁ
କବିତା ଅମୃତ ବର୍ଷୀ, ଫୁଟେ ପାରିଜାତ
ଯହିଁ ଫଳଇ ପୀୟୂଷ ଶାଶ୍ୱତ ଦେବଳେବେ
ରସିକ ବର ! ଶୀକରେ ତୁମ୍ଭର, ସେ ବର୍ଷୀ
ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟୋଦ୍ୟାନେ, ଶର ବିମ୍ବ ଭୂଙ୍କ
ରୋପିଲ ପୁଷ୍ପଦ୍ରୁମ ତୁମ୍ଭେ; ଜାଦେଶୀ ଅନାଦ୍ୟେ
ଜଗନ୍ନାଥ, ବଳଦେବ, ଅଭିମନ୍ୟୁ ଆଉ
ଦେବଦୁର୍ଲ୍ଲଭ, ସାରଳା ଦାସ, ସଧାନାଥ
ରୋପିଲେ ଅନେକ ତରୁ ଲତା, ସେ କାନନେ;
ମଧୁ, ଗଙ୍ଗାଧର, ପୁଣି ଚିନ୍ତାମଣି ହୋଇସେ
ଏବେ ସେ କାନନ ପୁଣି ହେଉଅଛି ବର୍ଦ୍ଧିତ,
ବହୁ ବୃକ୍ଷ ଫୁଲ ଫଳେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସେ କାନନ,
ସାହିତ୍ୟ-ରସିକ- ଷଟ୍ପଦଙ୍କ ରଚନାର
ପରିବର୍ତ୍ତିନାର୍ଥେ ତହିଁ ନ ଥିବାରୁ ଅନ୍ନ,
ଦେଖୁଛି ବାହାର ମୁହିଁ ରୋପୁଅଛି ସଶଙ୍କେ ।
ଏକାନ୍ତ ସର୍ଗ ଦେଖିଲେ ବୀର ଯୁଧିଷ୍ଠିର
ବିସ୍ତରେ ନୟନ ତାଙ୍କ ବଙ୍କିମ କପୋଳ
ଲଭୁଛନ୍ତି ଶୁଭ୍ରତର ନ ଅଛିଲା ଛାଁଇ ?
ଶୁଣିଅଛି କବି ବ୍ୟାସ ରଚିଛନ୍ତି ସ୍ତୁତି
ସତ୍ୟକି ଏକଥା, କାହିଁ ନ ଥିଲା ଦୂତ
ଗଡ଼୍ୟ ଅବା ମିଥ୍ୟା ଏହା କେ କହିବ ମୋତେ;
ଏଥି ରୂପେ ସ୍ୱର୍ଗ ସ୍ୱର୍ଗୁ ତରଙ୍ଗ ଅଟାରେ
ତତ୍ପରେ ଉଠୁଛିଲା ନାନା କଥା ମାନ—
ତ୍ରାସ କନ୍ତାଳ ଏଥି କାହିଁ ସୁଣି ପଡ଼େ
ହସାଇ ଅନିତ୍ୟ, ମିଥ୍ୟା ସଖା ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ,
ଏବେ ଅଛି ଏକ ବାହିଁ କାଣିଁ ଶୁଣି ପୂର୍ବ
ବୃଥା ଅହଂକାରେ ନଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି ସଭରେ
ଦେଖି କେହି ତହିଁ ସଦା ହୁଅନ୍ତି ଉଦ୍ବେଗୀ
ତଥାପି ନଷ୍ଟଚେଷ୍ଟ ତାଙ୍କୁ ପାରିବୁ ଛଡ଼ାଇ;
ମହା ବଳବାନ ଭୀମ, ଛାଡ଼ିଲେହେଁ ତାଙ୍କୁ
ବନ୍ଧୁ ନ ଛାଡ଼େ ସେ କେବେଁ , କହେବ କପରେ
କାହିଁ ନାଶିଲ ଦୂତ ହୋଇଲା କି ଧୂର୍ତ୍ତ!
ପ୍ରାତେ ପାର୍ଥ କୃଷ୍ଣ ସଙ୍ଗେ, ସଶସ୍ତ୍ର ସେନା
ସଙ୍ଗେ ଗଲେ ଯୁଝିବାକୁ, ଭୀମ ହୋଇଲେହେଁ ସେ
ମହାବଳୀ, ନୁହେଁ ବୁଦ୍ଧିବାଦୀ; କି କହନ୍ତ
ଭଗୀରଥ ଯଦି ବ୍ୟାସ ବଦନେ କହନ୍ତୁ ।
ଏମନ୍ତ ସନ୍ଦେହେ ଦ୍ୱାନ୍ଦ୍ୱୀ ଜଣାଇଲ ଅସି
ସୁପ୍ରଭର କାନ୍ତି ଦେଖି ଉତ୍ଫୁଲ୍ଲିତ ହୃଦେ,
ଅଦେଖିଲେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର 'ଶଣ ତାଙ୍କୁ ଭ୍ରମ'
ସମ୍ମୁଖେ କରଯୋଡ଼ି ସୁଅନ୍ତେ ଅପାର
'କାହି ନର୍ତ୍ତା ନ ଅଛିଲ କାଳ ନଷ୍ଟ ହୋଇଲେ
କହ କହ ଏବାର୍ଯ୍ୟର କି ଅଟେନ୍ତି ଭ୍ରମ ?'
ପତ୍ନୀଙ୍କରେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର, କହିଲ, "ଶାନ୍ତମ୍ !
ଶୁଣିବା ହେଉ ମୁଁ କାହିଁ କି ଅଛିଲ କାଳ;
ଭିଷ୍ମ ବେଦେଶ ଉତ୍କଣ୍ଠୀ ମୁଁ ଯାଉଥିଲ ପଥେ

କହୁଥିଲେ ଦଉଡ଼ରେ ପଥିକେ ପଥରେ
ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼ ରଚନାର କଥା ବୃନ୍ଦେ ବୃନ୍ଦେ,
କିନ୍ତୁ ମୋତେ ଦେଖି ମୌନ ହୋଇଲେ ସମସ୍ତେ
ଧଇଲି ପାଗଳ ବେଶ କଦର୍ଯ୍ୟ ଭୂଷିତ
ଛିନ୍ନ ବସ୍ତ୍ରେ ଅର୍ଦ୍ଧାବୃତ ଅଙ୍ଗ ଲଘାଗାଧି ।
ଗଳେ ଯାଚ-କାଣ୍ଠି ସଙ୍ଗେ ଅସ୍ଥି ଫୁଲମାଳା,
ଭର୍ଦ୍ଧମାନ୍ତ ଅଙ୍ଗ ବସ୍ତ୍ରେ ଭଙ୍ଗା ହାଣ୍ଡି ଧରି,
ସିନ୍ଦୁର, କଜ୍ଜଳ, ଚନ୍ଦ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଲେପି,
କଲି ଯାଏଁ ଅସଲଗ୍ନ କଥା ନାନା ମୁଖେ
କୋବେଭୁଛେକୁଷେ, କେବେ ମୌନହୋଇଥାଏ
ଘରେ ଘରେ ଯାଇଁ ଥାନ୍ତି ବାଳକେ କୌତୁକେ,
ଶୁଣିଲି ପଥିକ ମୁହିଁ ଯାଇଁ ଯାଇଁ ପଥେ
ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼ ରଚନାର ସାମାନ୍ୟ ଅଭ୍ୟାସ;
ବଦଳାଇ ତହୁଁ ମୁହିଁ ଏ ବେଶ ଦୂର
ବଣିକ ମୂକ ଭିକ୍ଷୁକ ବେଶ ଧରି, ଗ୍ରାମେ
ଶୁଣିଲି ପ୍ରାସାଦ ପାର୍ଶ୍ୱେ ପଥ ଉଚ୍ଚୀ ଦୂରେ
ଚନ୍ଦ୍ରଚୂଡ଼ କଥା ବସି କହୁଥାନ୍ତି ବୃଦ୍ଧେ;
ସତ୍ୟ କି ମିଥ୍ୟା ଯେ ଏହା ଜାଣିବା କାରଣେ
କୁଳୁକୁଳୁନାଦୀ ସ୍ନାନ ଘାଟେ ଯାଇ ତୁମ୍ଭେ
କାଶୀ ବେଶେ ପ୍ରବେଶିଲି ଯମୁନା କୂଳରେ,
ଶୁଣିଲି ଅଦ୍ଭୁତ ତହିଁ ଶବ୍ଦର ମଧ୍ୟେ
ଦ୍ୱାରଣ ଅଦ୍ଭୁତ ବୃନ୍ଦ ଭୂଲୁ ଦେଖ ଘରେ
ନାଣିବେ ସାନ୍ଦ୍ରେ କାଳି ସବଣେ ସ୍ୱଜନରେ
କହୁଥିଲେ ସ୍ୱାମୀ ମୋର ଗୁପ୍ତ ମୋଠାରେ
ଜାଣିଥିଲେ କିନ୍ତୁ ମୋତେ ନ କହ କାହାକୁ,
ସାବଧାନେ ଥିବ ସଦା, ବଡ଼ ଗୁପ୍ତ କଥା ।
କାଶୀର କଥାକୁ ମୋର ହେଲା ଅବିଶ୍ୱାସ
ତେଣୁ ମୁଁ ଭାବିଲି ପୁଣି ଚତୁର୍ଭୁଜ ବେଶେ
ଜଟା ଭସ୍ମ ମସ୍ତକେ କରେ କମଣ୍ଡଳୁ
ଭସ୍ମଲିପ୍ତ ଅଙ୍ଗ କରେ ପ୍ରବେଶ ତମ୍ବୁ ।

ଶିବୋହଂ ଶିବୋହଂ ମୁଖେ କଥାଏ କଥାଏ
(ଏବେଶ ଛଠର ଏକା ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଭୃତ୍ୟ '
ଠକ-କାର୍ଯ୍ୟ-ସାଧକର ଅମୋଘାସ୍ତ୍ର ପୁଣି)
ଶିବାଳୟକୁ ପ୍ରବେଶିଲି କହି ବମ୍ ବମ୍
ସ୍ୱଜାତି ଭକ୍ତି କି ଅତି ଯତନେ ସେଠାରେ
ବମ୍ ବମ୍ କହି ଉଠେ ତ୍ୟଜେ ମୁଁ ଧୂନ,
ଭକ୍ତିକି ! ସେ ଜନ ଯାଇ ଆସିଲେ ବାହୁଡ଼ି
ଅନେକ ଶଙ୍ଖ ଘାଲି ମିଶିବା ବେଳେ,
ଧୂନ ସ୍ଥାନ ଦେଖି ମୋତେ ଦେଖି ଦେଖି ତହିଁ
ପୁଛିଲେ ନୃପର ଫଳ ସକଳ ସଙ୍କଟେ
ଏଥିଲୁଛିବେ ବାର୍ତ୍ତା ଲାଗେ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ପୁଣି
ଜଳ ବୃନ୍ଦ ଭବନ ରେ ସାବ୍ୟାସ୍ତ ଅଛି
କିନ୍ତୁ ନ ଜାଣିଲି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ, ତହୁଁ ପୁଣି
ଧଇଲି ମନ୍ଦେ ବେଶ ତ୍ୟଜି ଜଟା ଭସ୍ମ,
ଫିଙ୍ଗିଦେଲି ଅଙ୍ଗ ଶାଣ ବେଶ ତେଜି
କରିଲି ବୋତଲ ସାଦା ଟଳ ଟଳ କରି
ମତୁଆଲ ପାଶେ କହି ଅର୍ଦ୍ଧସ୍ଫୁଟ କଥା
ପାଦେ କାଣ୍ଡି ବୋତଲ ସାର ମଧ୍ୟେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ
(ନବର୍ଷର ଦ୍ୱାର ସମ ଉପମା ଯାହାର)
କହୁଥାଏ କୁଞ୍ଜ ତଳେ ଅସତ୍ୟ ମିଶିଲେ,
ବସାଥିଲା ପୁତ୍ରାଙ୍କର ତହିଁ ଦେଖି ଦୂରୁ
ସୈନ୍ୟାଧ୍ୟକ୍ଷ-ସୈନ୍ୟ ଦୁଇ ଆସିଲେ ତୃପ ଧରି
ପୁଛିଲେ ପୁଲିସ୍ ମୁଖେ "କୌନ୍ ହମ୍ ତୁମ୍"
"ଦା-ଦା ଖାକୁଖାନା" ଉଚ୍ଚାରିଲେ ମୋତେ
(ସବୁଦିନର ଠକ୍କର ଦେଇ ଭୂଲଜନେ)
ଅଧ ଅର୍ଦ୍ଧ ସଙ୍ଗେ ମିଶି ବୋଲିଲେ ସୈନ୍ୟକୁ;
ଏବେ କୋଲ ଦେଖାଇଲେ କୌଶଳରେ ସଙ୍ଗ
ନେଇଗଲେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗ ଶିବିର ଗାର ପ୍ରାନ୍ତେ
ମିଥ୍ୟାବେ ଭଦ୍ରାଙ୍କ ମୁହିଁ ଶୋଇଲି, ଉପରେ
ଖୋଲି ଦେଇ ମୁଦ୍ରା ଦୁଇ ସୈନ୍ୟଙ୍କ ତଳରେ

ଅକାଳେ ବସିଲେ ଦୁଃଖ ରେଖା ସବଙ୍କ ମୁଖେ
ଏକଥା ସେକଥା ସଙ୍ଗେ ପଡ଼ିଗଲା ତହିଁ
କାଲି ଯୁଦ୍ଧେ ଜିଣିବାର ନାହିଁତ ଭରସା,
ରଚନ୍ତି ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ ଦ୍ରୋଣ ଗୁରୁ ଅଦ୍ୟ,
ପ୍ରବେଶ ନିର୍ଗମ ତହିଁ, ପାର୍ଥ ବିନା କେହୁ
ନ ଜାଣନ୍ତି ଏ ଜଗତେ; କରିହେବେ ପାର୍ଥ,
ସଂଶପ୍ତକ ସେନା ସଙ୍ଗେ ଯିବେ ଯୁଝିବାକୁ,
କାଲି ନିଶ୍ଚେ ବନ୍ଦୀ ହେବ ସେ ଧର୍ମଜ ଭୀମ
ଅଥବା ଯେ ପଶିବ ସେ ବ୍ୟୂହ ଭେଦିବାକୁ;
ପ୍ରଥମ ଦ୍ୱାରରେ ଅଛି ଜୟଦ୍ରଥ ସଙ୍ଗେ
ଲଢ଼ିବୁ ବୋଲିଣ ଅଛି ପାଇ ଅଛି ଅଜ
ଶେଷ ଦେବା ଏହୁ ଚିନ୍ତା ଜାଗିଅଛି ଅଧିକ ।
ଶୁଣିଣ ଏକଥା ମୁହିଁ ମନ୍ତ୍ରି ଭାବିଲେ
ହେଲି ବିକଳ ଭଳି ତହିଁ ହୋଇଲି କାହିଁକି
ନ ବୁଝିଁ ଶକ୍ତ ଅଟି ପ୍ରବେଶିଲି ଦୁର୍ଗେ
କିନ୍ତୁ ନ ଶିଖିଲି ଦ୍ୱାର ଦେଇ ଯିବାକୁ ବାହାରେ,
ମୋ ପିତୁଙ୍କ ସନ୍ନିଧ ହେଲ ପୂଛିଲି ତାଙ୍କରେ
ନାଥଙ୍କ ଅଭେଦ୍ୟ ମତେ ଶୁଣିଲି ତସରେ,
ତେଣୁ ଏ ବିଳମ୍ବ ମୋର କ୍ଷମିବେ ସ୍ୱଜନ;
ଧଇଲୁ ମେଳିଣି ଏବେ ଯାଉଛି ସ୍ୱବାସେ
ଏତେ କହି ବାହୁଡ଼ିଲ ସମ୍ମାନ ସହିତେ ।
ପୁତ୍ରର ଅଜ୍ଞାନ ଶୁଣି ଶଙ୍କି ସୁଭଦ୍ରା ଏ
ଭୀମ ଅଭିମନ୍ୟୁ ଅଧ ଭଗ୍ନ ବାଲ୍ୟ ଶୁଣି
ଥିଲା ଉପସ୍ଥିତ ତହିଁ ଶୁଣିବାକୁ ବାର୍ତ୍ତା,
ଦୃଢ଼ ମୂର୍ତ୍ତି ବାର୍ତ୍ତା ଶୁଣି ହୋଇଲେ ବ୍ୟସ୍ତ
ଯୁଧିଷ୍ଠିର ମୁଖ ତେବେ ଦଶିଲା ବାରତା
ଲୁବ- ଭାରତର ଲୁପ୍ତେ ସନ୍ଧ୍ୟା ମନ୍ଦିରେ
ପଞ୍ଚ ସ୍ତମ୍ଭ ହୋଇଗଲେ ବଳହୀନ ତାହିଁ
ଦେଖୁ କିନେ ଭୀମ ତେବେ ଭାଷିଲେ ଉଚ୍ଚରେ
"କହେବ କେହ ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ-ଭେଦକର ଜାଣ . .
ଭୀମ ମାତଙ୍ଗମ ପାଣ୍ଡବ ବଳ ଲଭା ଯନ୍;"
"ତବ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରଭୁ ! ଅଜ ନାହିଁ ବୁଦ୍ଧି ମୋର"
ଯୁଧିଷ୍ଠିର ପଦତଳେ ଲୋଟିଲେ ଏପରି
ଅଗ୍ରସର ଅଭିମନ୍ୟୁ କହଇ ବିନୟେ
ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ-ଭେଦ ପଥ ଜାଣୀ ଅଛି ମୋତେ
ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ଦେବା ମୁଁ ଭେଦିବି ବ୍ୟୂହ
ଜାଣିଛ କୌରବେ ଅଜ ଦ୍ରୋଣ ଗୁରୁ ସହ;
କହେ ତହିଁ ଧୃଷ୍ଟଦ୍ୟୁମ୍ନ ଅଭିମନ୍ୟୁ ପ୍ରତି
ଏତା ପାର୍ଥ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟେ କାହାକୁତ ଗୁରୁ
ଶିଖାଇ ନାହାନ୍ତି ତୁମ୍ଭେ ଜାଣିଲ କେଉଁ ?
"ଜାଣିଅଛି ମାତା ଠାରୁ ବ୍ୟୂହ ଭେଦ ପଥ
ନିର୍ଗମନ ପଥ କିନ୍ତୁ ଜଣାନାହିଁ ମୋତେ,"
କହେ ଅଭିମନ୍ୟୁ ତହିଁ ଛଳ ଯେଣୁକାଳ
ହେଉ ଜସ୍ୱିତ ନେତେ ଉଦ୍ଧ ଅଙ୍କୋଳେ
"ଭୁଜଙ୍ଗ ଗୁରୁ କେହୁ ନ ପାରିବେ ଭେଦ
ସଂଶପ୍ତକ ଯୁଦ୍ଧେ ବ୍ୟସ୍ତ ଜାଣିଣ ପିତାଙ୍କୁ
କମଣ୍ଡି ସେ ରଚନ୍ତି ବ୍ୟୂହ ସଙ୍ଗ ଗୁରୁ,
ଦେଖିବ କେମନ୍ତେ ମୋତେ ରୋଧିବେ ସମରେ;
କରୁଛି ପଣ୍ଡିଣ ମୁହିଁ ଛୁରି ତରବାର
ଯା' ଅଛ ଉପାଳେ ମୁହିଁ ପଶିବ ସେ ବ୍ୟୂହ
ତଥାଚ୍ଛ ଅଭେଦ୍ୟ ତିନି ଖାନ୍ଦବ ବାହୁଙ୍ଗ"
ଅଭିମନ୍ୟୁ, ଧନିଛେ ଯା ମୁଖ ସେମାନଙ୍କର
ସେ ଯେତେବ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଅଛି କାଳୀ ଦକ୍ଷରେ
ଶତଧ୍ର ବନ୍ଦ ଯିବ ରଣେ, କା କହିବ ଏବେ,
ନ ଜାଣିବେ କେତେ ଏ ଗୁଡ଼ିକ ରହସ୍ୟ,
ଅଭିମନ୍ୟୁ ବ୍ୟୂହ ଭେଦେ ଯାଉଅଛି ଶୁଣି
ସବୁବେ ଦୁଃଖିବେ ସମାନ, ସେହେତୁ ଜଗତେ
ନର୍ତ୍ତିକା ଅନେକ ନାଚ ମର୍ମ ଅକାଶ,
ପାର୍ଥ ଥିଲେ ଏକାଧାରେ କୃଷ୍ଣ ମୁଁ ଉଦ୍ଧା;
ଏହି ଭୂଲେ କାନା ଚିନ୍ତା ଭଜିଣ ସଦୃଶ

ଲୀନ ରେଖା ବୃନ୍ଦ ମଧ୍ୟେ ଲୀନ ହୁଏ ଯଥା
ତାଳ-ତଳୀ-ଦଳ-ଛାୟା ନୟନରଞ୍ଜି, ନଭୁ
ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କ ଏତ ଚିନ୍ତା (ତୃଣେ କାଷ୍ଠ ଯଥା)
ନ ରେଖ ଲକ୍ଷିତ ନାଙ୍କୁ ଦେଖି ସମ୍ମିଳନ ।
ତାଙ୍କୁ ଭୁଞ୍ଜାଇଲା ଦ୍ରୋଣ ବାଣ ବନ୍ଧ ଜାଣି
ନଦୀର ନାଗୁଞ୍ଚ ବନ୍ଧ ଭାଙ୍ଗଲେ ମଣ୍ଡଳେ ।
ତଳମୁଣ୍ଡ ଚୂର୍ଣ୍ଣିତ ନ କ୍ଷତିଲ ସନ୍ଧି
ଯୁଧିଷ୍ଠିରାଙ୍କ କହନ୍ତି ସେତେକ "ଦାୟୀ ଦେଲ ଅଙ୍ଗ
କୁଳୁ ରେଖାବଳ ତେତେଣୀ ଦୁଃଖ, ପୁଣି ଏତେଣ
ଅମ୍ଭ ସୈନ୍ୟ ନୋହିଛନ୍ତି ଅବଧି ବଞ୍ଚିତ
କି ଭାବନ୍ତି କାଳ ସବେ ଭୁଞ୍ଜାନ୍ତି ନାହିଁ" ।
ସହିଷ୍ଣୁ ସ୍ତ୍ରୀଭଣ୍ଡା ପୁଣି ନଦୀ ଛନ୍ଦ ସଦ
ନ ମାନନ୍ତି ବାହୁଣ ତା ଛାଇଁ ଯୁଧିଷ୍ଠିର,
ଜଗାତଳ ଦେଖିଲ ପୁଣି ନୃପେ ଅନ ଭ୍ରମ
କୃଷ୍ଣ ବୃକ୍ଷ ପାର୍ଥେ ଶୁଣି କ୍ଷୁଦ୍ରିଲ ସଖୀଙ୍କ
"ଜାଣ ତେତେକ ସବେ ନିଜ ଅଭିମନ୍ୟୁ ସଙ୍ଗେ
ଦେହକ୍ଷ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ଦଳ ଲକ୍ଷିତ ସଜନଙ୍କ" ।
ସେନାଧ୍ୟକ୍ଷ ଜାଣ ଛାଡି କହିଲେ ନଗରେଣ
"ଅର୍ଦ୍ଧଦଣ୍ଡ ସୈନ୍ୟଗଣେ ଜାଗର ସ୍ତମ୍ଭନ"
କାହିଁ ତେଜ କୃଷ୍ଣ ତଳି ବାହୁ ଦେଖାଇ ଯଥା
ପ୍ରଧାନ ସଣ ନିଷ୍ଠ୍ୟ ଦେଖନ ଦପ କାନ୍ତି
ଦାଣ୍ଡେ ଦାଣ୍ଡେ ଭେଟି ଭାଙ୍ଗି ଅନ୍ଧର ମଣ୍ଡଳ
ସୈନ୍ୟାଶ୍ରମ ଅନ୍ତଃପୁର ଯାଏ ସତ୍ୟରେ
ପ୍ରଧାନଙ୍କ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗେ, ଦେଖଲ କୃଷ୍ଣା କୃଷ୍ଣ
ନନ୍ଦନାଙ୍କ ବାଳ ବୃନ୍ଦ ସବେ ଦାଣ୍ଡରି
ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ ଭେଦନାଙ୍କୁ ସିନ ଅଭିମନ୍ୟୁ;
ନେତ୍ର କରନ୍ତ ପିତା ଦମ ପୁତ୍ର ମହାରଥୀ
କାଶିତେ ଖଣ୍ଡକ ଦ୍ରୋଣ ଦ୍ୱନ୍ଦ ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ;
ନେତ୍ର କରନ୍ତ ହାଣ ଦେବେ ସେନାଦେ
ସେଲେଇଁ ସପ୍ତ ମହାରଥୀ ଅନ୍ତନ୍ତି ବାଳକ,
ନାହିଁ ଅଭିମନ୍ୟୁ ତାଙ୍କ ଦ୍ରୋଣ ସ୍ମରନ୍ତୁ !
କାଶ୍ୟପ ପାଇଲ ଦେଖି ନେତ୍ର କରନ୍ତ ତାହିଁ
ନେମନ୍ତେ ଦେଖିଲେ ତାଙ୍କ ଜ୍ଞାନ ଦୁଃଖିତ !
ସତ୍ୟ ଦେବାର ଏ ସମ୍ବାଦ ନ ଅଚେତ ମନଙ୍କୁ,
ଅନ କରେ ଭୂମଣ୍ଡଳେ ବନ୍ଧୁ ନ ଅଚେତ
କହନ୍ତି ପୁଂ ପ୍ରଭୁ ସତ୍ୟ ନକ୍ଷତ୍ର ଦେବେନ
ଭୁଲ ଭ୍ରମ ଦିନ ହାନ କରିବା ପ୍ରଥମ,
ଦେଖିବା ନେମନ୍ତେ ବାଣ ଭେଦ ଅଭିମନ୍ୟୁ
ଦୋହଲେ ପଛକୁ ସ୍ଥାନ ନିଜବା ଦୁଃଖନ ।
ମଣ୍ଡଳେ ନଗରେ ବାଜେ କରଥ ବାଜଣା
ରଣ୍ଡୀନଗ୍ରହରେ ପୁଣି ଶିବାଳୟେ ସ୍ଥିତିକ
ଦଣ୍ଡୀପାଠେ ନଳଦାରେ ମୁକ୍ତ ଜପେ
ଶିବାଣୀ ଶିବଙ୍କ ପାଶେ ପୂଜା ଦଶାଙ୍କୁ
ପୂଜାପିଲେ ଶୁଣି ସବେ ସୁଭଗଙ୍କର ।
କାଳକୁ ସହେଲି ନଗରୀ "ଯାଜ କ୍ଷଣକାଳ"
କହିଲେ ଦେଖା ତାଙ୍କ ଯାଜନ୍ତି ସୈନିକେ
ଯଥା ଯୋଗ୍ୟ ଘରଛିଦେ ଖୁଣ୍ଟ ଲକ୍ଷ୍ମଣେ
ଅଶ୍ୱବୃନ୍ଦ ଅଶ୍ୱଶାଳେ ଦ୍ୱିଭୁଜେ ପାଳନ୍ତି
ପାଦୁକା ଖଣ୍ଡନେ ଭରଥ ଅଶିବେ ସନ୍ତାନ
ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ଗଜାରୋହୀ ରଥୀ ଏ ରଞ୍ଜନ
ଦେଖିନେଲେ ଅଶ୍ୱ ହସ୍ତୀ ଗଣି-ଗାଳ ଶଙ୍କା
ସେନାଧ୍ୟକ୍ଷ ସବେ ଶେଷେ ଅନ୍ତେ ସେନାରେ
ଶ୍ରମ ନିବାରଣ ଛଳେ ପଚାରିଲେ ତାଙ୍କୁ
"ଅସନ୍ତି ଯୁଦ୍ଧରେ ଥାଅ ଏହିକ୍ଷଣେ"
ଏତେ କହି ସେନାଧ୍ୟକ୍ଷ ଚଳିଲେ ଅନ୍ୟତ୍ର ।

ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ସର୍ଗ ସମାପ୍ତ ।

ପଞ୍ଚଦଶ ସର୍ଗ ।

ବୃତ୍ତ—ଚକ୍ରକେଳି ।

ଶୁଣ ଭଗ୍ନୀ ସଦସ୍ତନ,*
ସନାନ୍ତରେ ଘନ ବେଣୀ-
ଯଥା ଜଣା ଯାଉଥିଲି,
ଚଳ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ,
ଘୋର କୁମ୍ଭୀର ଲାସ୍ୟରେ
କାଳକୂଟ କଣ୍ଠେ ଯଦରେ କରେ । ୧ ।
ପ୍ରସୂତ ମଣ ମନ୍ଦୁତ,
ତହିଁ ବନ୍ଦୁଥିବାରୁ ତ,
କଣାଇଲୁ ଉପାସୃତ,-
ଦୁଃଖ-ଖାଦ୍ୟର
ପଙ୍କଜ ଶିଶିର ପଡ଼ନ-
ଛଳେ କରୁଥିଲା ଦେଖି ଅଶ୍ରୁ ବର୍ଷଣ । ୨ ।
ଏକାକୀ ଅଳିଏ ଅଛି,
ପ୍ରେୟସୀ ଜାଣିବେ ! ହସି
ଭିଠ ଭଠ ଯିବ ଝୁଲି !
କେଉଁଠି ଯିବ
ତାଙ୍କରେ ନ ଯାଇବ ମନ
କେଶ ଛଡ଼ା ଚିତ୍ତବାଲୁ ପାଇ ବେଳ । ୩ ।
କେଉଁ ଛଳି ଦୃଷ୍ଟି ଅଳୁ
ଜଳେ କାହିଁ ବାହିଁ ଚାଲି,
କେତେ ଖଣି ଦେଶ ଚଳି*
କେଉଁଠା ଗାଇଁ
ତେଣୁ ଜୁଏ ବାଳସ୍ଥ ଏଡ଼େ
ଭବିଦ୍ୟୁ ପାଦେ କର ଦଗ୍ଧ କେତେ । ୪ ।

ସହ ମାହ ଗର୍ଭବାସ
ଅଇରେ କନ୍ଦ ତାର
ଯଥା ଜନନୀ ଅବାଧ
ତେବେ ଭଗ୍ନୀ
ଅଦିତ୍ୟ ତା' ସୁତଙ୍କୁ କାବଣ
ଯେତେକ ମାଳ ମେଘ ଅଛି ତନ୍ଦ୍ର ଥିବର । ୫
ଭଗ୍ନୀ ସକା-ସଜନୀ-
କହ ଶୁଣି "ମୋ ପଡ଼ଣା ।
ଏ ଲୋକେ ଅଛି ସ୍ଵଜନ
ତାଙ୍କୁ ନୋହ"
ଭିଜିଲା ବସନ୍ତ ବଦନେ
ଭଳ ଭଳ ଅଶ୍ରୁ ଡାଳି ଦେଖ ନୟନେ । ୬
"ମନ ଛନ ଛନ ମନ
ଧାଇଁ ଚାଲ ଚନ୍ଦ୍ରାମ
ପିଞ୍ଜରେ ଅଛନ୍ତି ଜନ
ଭୁଅନ୍ତି କାହିଁ
ଆଉ ଅଇ ଘରେ ଯେତେ
ଯେତେ ଭୁଲାଇଲେ ପଶି ! ଜାଣୁଛ ମନ । ୭
' କାଲି ଛନ୍ଦୀରେ ରୂପକ
ଦେଖିଲା କହନ୍ତି ଲୋକ
ଯୁବେ ଜିଣୁଛି, ମୀନପଦ
ଯାଉଛି ଶୁଣି,
ଏ କଣ୍ଠକ ଜୀବନ ଦୂନ
ପଡ଼ିବ ମୋ ଦେହେ ଦେହେ ଛାଡ଼ି ଦୃଷ୍ଟି । ୮ ।

* ସୁନ୍ଦ । * ଅଳକେ । † ସ୍ତନ ।

ସ୍ୱର୍ଗ ଶଲ୍ୟ ଦ୍ୱାରୀ ରଙ୍ଗ
ସହସା ଦେଖିଲେ ବିଷମ
ଶେଷିକା ଧୀରେ ବିଷ-
କଣ୍ଠ, ଅଧର,
ଜଟା ଏମନେ ଚନ୍ଦ୍ର ବଦନ
ଦେଖିଲ ପ୍ରାମ୍ୟ ଲୋକେ ହରେ ବପୁ ସ୍ବରୂପ । ୯ ।
ସର୍ବେ ଏ ବହୁ ବେଶବେଶ ଭୂଷା
ନିରେଖି ବୁଢ଼େ କାନ୍ଦଣି
ପଙ୍କଜ ମୁଖୀ ଜଣାଇ
ପୁଛିଲେ "ବାଲ
ଦେଖିଲୁ ଭୁ ଦେଖି ସ୍ୱପନ
ଯା ବେଶଂଶୁଁ କାହୁଛୁ ଏହେ ମନ ଭଲଣ୍ଟ । ୧୦ ।"
ଉତ୍ତର ଦେଇ ଉଷିବେ
କ୍ଷଣେ ଭଙ୍ଗ ନଚ୍ଛୁଇଲେ
ଭାଷିଲେ ଧୀର ବଚନେ
"ଶୁଣ, ପାବନି,
ଭୁସୁଅଣ୍ଡ ନୃପ ପଣ୍ଡବେ
ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦାସ୍ୟ ଦେଦେହ ସ୍ବେଚ୍ଛ ଲଅରେ"।୧୧
"ଏକାଳେ ଅନାଙ୍ଗ ଅସି
ଅଦ୍ଭୁତ ଏ ପୁରୁନାରୀ
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦାସ ପ୍ରକାଶି
ମୋର ଅଗ୍ରତେ,
ଶଙ୍କରତା ପାଦ୍ୟ ହଦୟ
ମାଗିଲେ ଦାସ୍ୟ କୌତୁକେ ନାଟ୍ୟ ସଙ୍ଗତେ" ।୧୨।
"ମୋ ଭଅରୁ ଅପାର
କାନ୍ତ ଦେହି ଅପେକ୍ଷ
ବଲେ ଚରି କରେ ଧର
ଚାକଲେ ତୁମ୍ଭ
ଶକ୍ତଲେ ସେ ଟୋଇଲେ ଶୋକେ
ଜୋସରେ ଏକେଶ ଦେଖ! ପ୍ରିୟେ! ଏକୋଟେ' ॥
"ଦେଖିଲ ମୁଁ ଦ୍ଵାରାକେକ,
ଚାକଲେ ସେ ଗୁର୍ଣ୍ଣ ଶୋକେ
ଛୁଡ଼ ମୋତେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକକ,
ଦେବେଙ୍କ ଦେଲୁ
ଝାଡ଼ି ଥାଇ ବଦ୍ରା, ହୃଦୟ
ଭୁଦ ଭ୍ରମ-ଅମଙ୍ଗଳ ନେ'ଥୁଛି ଥନ୍ତୁ" । ୧୪
"ଦ୍ରଷ୍ଟିଏ ଦେବ ଜନକ
ଦେଉଛି ପୁଣି," ବଦନ
ଚକେ ବେପଙ୍କଣ ଶଦନ
କଲେ ବେଉଚେନ,
ନେତ୍ରଜ ଯୋଷଣୀ ଅଟ୍ଟଳ
"ଭାଅଛି ଯୋଚ୍ଛା କପାଟଲ" କହୁ ଦଲକଳ ।୧୫॥
'ଛୁଛା କଥା'ଟାଙ୍କୁ *ଲୁଭ
ଅଧୀନ୍ତ ଦେହଉଛି †ଘଜ
କେତେକ ନ ତୃପ୍ତର ଭାଷା —
ଫଳ ପାଉଛ ?"
ବୋଲନ୍ତୁ ସଙ୍ଗିନୀ ନିକର
"କାଣି ଶୁଣି ନଯାଁ ଶେଷ ବୃଥା ମୋ ଦୁଃଖ" ।୧୬॥
"ମାତୁଳ ଯାହାର ବିଷ୍ଣୁ ✝
ପିତା ପିତାମହ ବ୍ରହ୍ମ *
ସ୍ୱୟଂ ତେଜସ୍ବୀ ଜିଷ୍ଣୁ
ସମ ତାଂ ପାଇଁ,
କରୁଅଛ କଥା ବୃଥାରେ
ଅନଙ୍ଗ-ଛାୟା ତାଙ୍କୁ ଛୁଇଁ ନ ପାରେ" ।୧୭।

* କଲ୍ପନା କର । † ଚନ୍ଦ୍ରାକର ।
✝ ଶଙ୍କର । * ଅର୍ଜୁନ, ଇନ୍ଦ୍ର ।

ସତ୍ୟାନୁଭୂତ ପ୍ରକାଶି
କେହୁ ବା ଭଣିଲେ "କାଶୀ-
ଶ୍ୱର ଦୟା ପରକାଶି
କାଶୀ ହେ ଦୂତେ,
ମଲେ !" କେ ଉଠେ ଅବଳା
"ସ୍ୱର୍ଗ ହୋଇ ବାଣୀ ହେଉ କିପୁରୁ କଳା;" । ୧୮ ।

କେହୁ କହେ "ତ୍ରିପୁରାର
ଅର୍ଦ୍ଧ ଶରୀରେ ସ୍ଥାନକାର
ପୂଜିବା ଶିବ ଶଙ୍କର
କରିବ ଦୋଷ",
ଏ ଦୃଶ୍ୟେ ଭକ୍ତ ମଣ୍ଡଳ
ପାଇଲେ ସର୍ବେ ତର୍ଷ ମଙ୍ଗଳ ଦେଖି । ୧୯ ।

କ୍ଷୁଦ୍ର ଅଧିକା ବାର୍ତ୍ତା
ବେଶେ ଅନୁସ୍ୱର ବାର୍ତ୍ତା-
ବହ କଣ୍ଠରେ, ଏ ବାର୍ତ୍ତା
ଶୁଣି ସଙ୍ଗୀ
ଅଧୀର ହେଲେ ସତ୍ୱରେ
ଭକ୍ତିବନ୍ତୁ ଛିଣ୍ଡି ଏକା ଘୁରେ, ଗଲେ ବେ । ୨୦ ।

ଅଶ୍ରୁ ଟୋକି ପଣନ୍ତରେ
କାନ୍ତ ଅଙ୍ଗେ ଏକାନ୍ତରେ
ଗୁପ୍ତ ଭକ୍ତ ଅନ୍ତରେ
ବାନ୍ଧି ସମ୍ଭାଳି,
କନ୍ଦାଇନେ ବସିଲେ ଯାଇ
ଅବଶ୍ୱଶେ ବନଦନାମୃତ ବୋଡ଼ାଇ । ୨୧ ।

ପ୍ରଭୁ ପ୍ରବେଶି ଭଣ୍ଡାରେ
ଅଭିନନ୍ଦ ଭକ୍ତରେ
ସମ୍ବୋଧି ପ୍ରେମେ "ଭକ୍ତରେ !
ପ୍ରିୟେ ! ଜନମେ
ଯିବ ଦେଖ ବାସ୍ତବ ପାଇ
ଅଛିନ୍ତି" ଭଣିଲେ "ଅଛି ଭଲେ ନାହିଁ" । ୨୨ ।

କୁମାର ପଦ ପଙ୍କଜ
ଯୁଗଳ ଯାବାକୁ ପଙ୍କଜ
ଦେଖି, ଭକ୍ତ ଅଙ୍କଜ
ବଦନେ ଦେଇ,
କର ଧରି ଭକ୍ତି ଯୁଗେ
ଭଣିଲେ "ନଥାଅ ଦାସ ଏକ ସମରେ" । ୨୩ ।

ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ନରେ ଭକ୍ତ
ନପାରି ତର୍କି ସମ୍ଭାଳି
କାନ୍ଦିଣ ବଦନେ ବାଣୀ
ଗଦ୍ଗଦ କଣ୍ଠ,
ବୋଇଲେ "ଜଗନ୍ନାଥ ନାଥ !
ଶୁଣ ଏ ଦାସୀ ପ୍ରାର୍ଥନା ମୋର ଦେବ" । ୨୪ ।

କୁମାର ସ୍ମିତ ବଦନେ
"କ୍ଷମା ଗୋ କୁମୁଦବଦନେ
କାନ୍ଦୁଛ ଏତେ କଦନେ ?"
ପ୍ରେମେ ଭଣିଲେ,
"ନଜର ଗୋ ଖେଦ ମନରେ
ଦୁଇ ଭଜାକୁ ଦେଖେ ଯିବ ସମରେ" । ୨୫ ।

"ଜନମି ଶକ୍ରିୟ କୁଳେ
ଡରିଲେ ଏତେ ବ୍ୟାକୁଳେ
ରଣ ଯେତେକ ଅବଳେ
ଭଲେ ଖ ପ୍ରିୟେ !
ନଜାଣ କି ସତ୍ୟ ଜୀବନ,
ପରହିତ ପାଇଁ ଦିଅ କରିଲେ ପୂଜନ" । ୨୬ ।

"ଜୀବନେ ପରମ ଧର୍ମ
ପାଳନ ସ୍ୱ-ବର୍ଣ୍ଣ-ଧର୍ମ
ନକଲେ ହେବ ଅଧର୍ମ,
ଏକଥା ପ୍ରିୟେ !
ନ ଜାଣକି ?" ଯୁବତେ କହ,
ପ୍ରେମ ବୋଲା ତତ୍ତ୍ୱ କଥା ଦେଲେ ବୁଝାଇ । ୨୭ ।

ଅଭିମନ୍ୟୁ ସେନାପତି
ହେବା କଥା, ପୁଣି ପତି
ନ ଥିବା ଶୁଣି, ଜୀବନ
ଧାରିଣୀ ମନେ,
ସୁଭଦ୍ରା ବକ୍ଷ ଅନ୍ତରେ
ଶୋକାକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ଉଦ୍‌ବେଗରେ ପୂରେ, ଚକ୍ଷୁରେ

ଶୁଣି ଜନନୀ ବଚନେ
କୁମାର ମୃଦୁ ବଚନେ
ଭାଷିଲେ "ଚିନ୍ତା ବଚନେ !
ସାଙ୍ଗ କର, ଆଅ—"
କିଂ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମୂଢା ଉତ୍ତରା
ଶୁଣି ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତା ଶୋକେ ଲୁଣ୍ଠିଲେ ଧରା ।୨୯।

ପୁଣୁ ବାହାର ପ୍ରାଙ୍ଗଣେ
କୁମାର ମାତା ଚରଣେ
ପ୍ରଣମି କହିଲେ ରଣେ
ଯିବ ସଦାସ୍ତେ
ଯାଅ, ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ ଭେଦନେ
ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ତାତ ସଙ୍ଗେ ଯିବେ ମୋର ରକ୍ଷଣେ ।୩୦।

"କାହିଁ ଯିବୁରେ କୁମର"
ଭାଷିଲେ ମାତା "ଅଟର
ବୟସ ହୋଇ, ସମର
ସେ ଗୁରୁ ସଙ୍ଗେ
କରିବାକୁ ଚଳନ୍ତି ମନେ
ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କି ଯାଇବ ଯୁଝିବୁ ରଣେ" ।୩୧।

"ହୋଇଛ ପ୍ରତିଜ୍ଞା-ବଦ୍ଧ
ନ ହୋଇବ ସ୍ନେହ ବଦ୍ଧ
ଶମ ମାତଃ ! କେବେ ବଦ୍ଧ
ହୁଏ କି ଭବେ,"
କହେ ବୀର ସ୍ଫୁରିତ ଅଧର
"ସିନ୍ଧୁ-ପୁତ୍ରୀ-ଜଦା, କୃତ-ପ୍ରତିଜ୍ଞା-ନର" ।୩୨।

ତହୁଁ କୁମର ସତ୍ୱରେ
ମାତାଙ୍କୁ ଛିଡ଼ ଚଇଁରେ
ବନ୍ଦି ହୋଇ ବାରମ୍ବାରେ
ଚାଲିଲେ ସୁଖେ
ସୁଭଦ୍ରା ବକ୍ଷ ଅନ୍ତରେ
ଅଗ୍ନି ପ୍ରଜ୍ୱଳିଣ ଲୁହିଁଲେ ତପ୍ତ ଲୁହରେ ।୩୩।

ପଞ୍ଚମ ସର୍ଗ ସମାପ୍ତ ।

ଷୋଡ଼ଶ ସର୍ଗ ।

"କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ।"

ଦଶବର୍ଷ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ପାଣ୍ଡୁ ଦେବ ବନବାସ,
ଅଜ୍ଞାତବାସ ଶେଷ ତାଙ୍କୁ ମତ୍ସ୍ୟ ନଗରେ
ବାଜି ଉଠିଲା କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ଶିଙ୍ଗଶଙ୍ଖ ତୂରୀ;
ଯେ ଶବ୍ଦ ପଡ଼ିଲେ ଦିକ୍ଷୁ ହେଲା ବସୁନ୍ଧରା ।
ଉଠିଲେ ଉଦଗ୍ରୀବରେ ଅଗଣ୍ୟ ଅଶ୍ୱତ୍ଥ;
ନବେ ହେଲା ଦେଖି ଯେତେକ ଦେବ ଉରଗେନ୍ଦ୍ର,*
ଦ୍ୱେଷ ଜର୍ଜରିତ ଦେହେ କୁରୁ ବୀର ଶତ,
ଆଜ ତାଙ୍କ ଦେଉଛନ୍ତି ଗୁପତ ମନ୍ତ୍ରଣା।
ଶକୁନି-ଦୁଃଶାସନ-ଦ୍ରୌଣ୍ୟ, ଯେତେ ସାମନ୍ତର
ବୃଦ୍ଧିଭ୍ରଷ୍ଟ ହୁଏ ଆହେ, ନ ପାରେ ତା ସହି ।
ଏଣେ କୁନ୍ତୀ ମୁଖେ ଶୁଣି ସ୍ୱପ୍ନ ପର୍ଯ୍ୟ-ଭୂମୀ
ଛଳ-କମଳିନୀ ସୁଦେକ, କମଳାକ୍ଷ ଜନେ,
ଜାଣେ ଅନ୍ତରୁ ଯେବେଷ୍ଟ ଚିନ୍ତେସେ; ସୁନ୍ଦରେ
ଛଳ ଛଳା ନେତ୍ର କଣ୍ଠ ଶିଙ୍ଗଶଣ୍ଡ ଛଦେ !
ଏଣେ ସ୍ନେହମୟୀ ମାତା, ପ୍ରାଣପିତ୍ୱା ତାଙ୍କୁ
ଯେଉଁ ବୀର ଅଭିମନ୍ୟୁ ସଙ୍ଗରେ ଯିବାକୁ,
ନା-ନା—ଛଳ କରି ତାର ପାଇଁ ମମତା ବନ୍ଧନ,
(ଦେଖିବ ଦାଧେଦ ଦାଣ୍ଡ ! ଦେବକରେ ଲଗନ)
ଶାନ୍ତ ଦେଦୀପିତ ଦେଖେ ଡାକ୍ତାଘରେ, ତନ୍ତ୍ର
ସଧବା ସୁନ୍ଦରୀ ସେନ ଅର୍ଘ୍ୟ-ଥାଳୀ କରେ
କୁଳ ପ୍ରଥା ଅନୁଯାୟୀ କୁଙ୍କୁମ ଚନ୍ଦନେ,
ବନ୍ଦିଲେ; ବନ୍ଦୀଏ ଉଚ୍ଚେ ଗାଇଲେ ମଙ୍ଗଳ,
ଶଙ୍ଖ, ଘଣ୍ଟା, ତୂରୀ ଭେରୀ ବାଜିଲା ସଘନେ,

ବେଦ ମନ୍ତ୍ରେ ଆଶୀର୍ବାଦ ଦ୍ୱିଜବର୍ଗଙ୍କର
ଅନୁକୂଳ ସହ ମିଶି ପଡ଼ିଲା ଝୁଲୁକ ।
ରସାଳ-ପଲ୍ଲବ ଶୋଭା ସିନ୍ଦୁର ମଣ୍ଡିତ,
ପୂର୍ଣ୍ଣ-ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-କୁମ୍ଭ ଶୋଭେ ଧାଡ଼ିଏ ବସି ଘରେ,
କମ୍ବାକୁଶ ଧାଡ଼ ଧାଡ଼ ହୋଇଛନ୍ତି ବେଷ୍ଟିତ,
ପୁଷ୍ପମୁକ୍ତ ତୋରଣ ଅଶେଷ ପତାକା ଲମ୍ବିତ;
"ଜୟ ଅଭିମନ୍ୟୁ ଜୟ" ଲେଖା ତଦୁପରି ।
ପ୍ରଣମି ପାଣ୍ଡୁଙ୍କୁ ବୀର ଯାଉଁ ଦେବେ ପୁଣି
ଦର୍ଶାଇ ସମ୍ମାନ ସବେ ଯଥା ଯୋଗ୍ୟ ତହିଁ
ଚଳନ୍ତେ ସମରେ, ତହିଁ ପେଖିଲେ ନାରୀଏ
ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର-ନିଭାନନା, ଅଶ୍ରୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନେତ୍ରେ;
ଅତୃପ୍ତ ଦର୍ଶନ ଆଶା ପୂରିବ କେମନ୍ତ
ପଣକ୍ତି ଝାଳିବା ଛଳେ ରହିଲେ ପଶ୍ଚାତେ ।
ଛଦାସ୍ତୁଥ ଯୋଧ କୁଳେ ରହି ସୁଖସ୍ଥିର
କହିଲେ ସମ୍ବୋଧି ତହିଁ, "ହେ ବୀର ମଣ୍ଡଳ !
ଅର୍ପିଲି ତୁମ୍ଭର କରେ କୁଣ୍ଡିକ୍ଷ ମୋହର,
ମୋହର କାହାଁଣି, ଏହି ପାଣ୍ଡବ ବଂଶର;
ଜୀବନ ସର୍ବସ୍ୱ ମୋର କଣ୍ଠେର କୁମାରେ,
ଦେବେ ହେ ନେତାପଣ ଯଥା କଟକ ଯୋଦ୍ଧାଇ,
ସେହି ପଥ ସବେ ମିଳି ରଖିବ ବଳରୁ,
ଏତିକ ମିନତି ଅଛି କରେ ଦୁଃଖସ୍ଥିର;
ଧନ, ପ୍ରାଣ ଦେଇ ସବେ ସାଧୁ ଥିବ ବ୍ରତ
କାଳୁ ପ୍ରତିକୂଳେ ଯୁଝି, ପାଣ୍ଡବ ବଂଶର,

---

* ସର୍ପ

ଅନ୍ୱେଷଣେ ନ୍ୟାସ୍ତ ଯାର୍ଟି, ଦ୍ୱେଷକେନ୍ଦ୍ରେ ଦ୍ୱେଷୀଭବ
ଦୃଂଗମେ ଭୁମ୍ବ ପାଶେ ତରଙ୍ଗ ଗ୍ରହିଁ;
ଦେଖନ୍ତାହିଁ ନନ କଥେ ଛୁଡ଼ିବାକୁ ଚରଣେ
କନ୍ତୁ କି କହିବ କଥ, ଦୀର୍ଣ୍ଣକ୍ଷତ ପତଙ୍ଗ,
ଅନ୍ଧୋର ଧାଗ ନର, ଚଳ ଏ ଦଶାରେ
ଦୁଟେଁ ହେ ସ୍ୱାଧୀନ କେବେଁ, ଅବସ୍ଥା କାବେଶି
ଘରେ ବିଂକ୍ଷୋ ସତତ, ଯାହା ଦେଜ୍ ଅଙ୍ଗ;
ଭୁମ୍ବର ଇବଧ ବଲେ ଛୁଟିଲ କ୍ରମରେ,
ଯା' ଥାଇ କପାଳେ ତା'ର ଯା' କରନ୍ତୁ ହର ।
କହୁଁ କହୁଁ କେତେ ତାଙ୍କ ହେଲା ଅଲୁଚିତ୍ତ;
"ଜୟ ଅଭିମନ୍ୟୁ ଜୟ" ଏ ସମୟେ ପୁଣି
ହୋଇଲେ ସକଳେ ଉଚ୍ଚେ ସୈନିକେ, ଦର୍ଶକେ;
ବାଜିଲା ସଗ୍ରାମ-ଶିଙ୍ଗା, ଦାମାମା, ଦୁନ୍ଦୁଭି,
କାହାଳି, ମହୁରି, ଢକ୍କା, ତୁରୀ, ଭେରୀ, ଢୋଲ,
ସ୍ୱରଲହରୀ, କରତାଳି, ଆଦି ରଣ ଘୋଷ;
ବାରଣ ବୃଂହଣ, ପୁଣି ଅଶ୍ୱ ହ୍ରେଷାରବ
ଆଉ-ବାଦ୍ୟ ହୋଇ ସର୍ବେ ମିଶି ସେ ସମୟେ
ନିସ୍ତବ୍ଧ ହୃଦୟେ ତେଜ ଅଣେ ଯଥା ସୁଧା—
ସେହିପରି ଏକୁ ହୃଦେ ଅଣିଦେଲା ତେଜ,
ଆଉ କୁଦ କଥା ଅବା କି କହିବ ଆଉ;
ଚନ୍ଦ୍ର ତେବେ ରକ୍ତ ସ୍ରୋତ ସହିଲା ସେ ଦେହ,
ଅନନ୍ତ ଦଶିଲା ଦେହ; କିକହିବ ପୁଣି,
ସ୍ୱାବେଗ ସଭରେ ଅଗ୍ନି ପ୍ରବେଶିଲା ପ୍ରାଣେ
ଗର୍ଜିଲେ ସୈନିକେ ତେଜ ପ୍ରାଣର ମମତା,
ଉଠାଇ କୋଦଣ୍ଡ, ଖଣ୍ଡା, ଅସି, ଶୂଳ, ଗଦା,
ମୁଷଳ, ତୋମର, ଚକ୍ର କୁନ୍ତ, ପର୍ଶୁ ଆଦି
ନବ ଦର୍ପେ ଡାକ ଦେଇ ଧାଇଁ ଚାହାଲେ ।
ବାହାରିଲେ ଅନ୍ତେ ସର୍ବେ ଯିବାକୁ ସମରେ;
ଫୁଟିଲା ଏକାବେଳେ ତୋପ ଶାଣ୍ଡ ପକ୍ଷରୁ
ମଙ୍ଗଳ-କମନ-ଶଂସୀ, ସହଜ ସହସ୍ର ପୁଣି

ଅମଙ୍ଗ ସଙ୍କେତ ବାଦ୍ୟ ବାଜିଲା ସହସା,
ଦଗ୍ଧଦିଗ୍ ଗୁଞ୍ଜରିତ ହେଲା ସେ ଅନ୍ତରେ ।
ବେଗେ ଯଥା ବାୟୁଗତି ବସନ୍ତେ ଦାବାନଳ ବନେ
ରଥ ଚୂଡ଼ା, ଶୂଳ, ଲକ୍ଷ, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଅଙ୍ଗରାଗ
ଶିଖାରୂପେ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦଶେ ସେ ଅନଳେ,
ଧୂସର ଲୁଣ୍ଠନ ପୁଞ୍ଜ ଧୂମରାଶି ସମ,
ଦିଶିଲା ଉଦ୍ଧିତ ସେଥିରେ ସେ ଦାବାଗ୍ନି ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ।
ଅଶ୍ୱାରୋହୀ, ଗଜାରୋହୀ, ଦଳପତି ସହ
ଦଳେ ଦଳେ ଚଳିଲେନ୍ତି ଅସଂଖ୍ୟ ହୋଇ;
ସର୍ବର ଚାଳକ ରଥ ଉଡ଼ାଇ ପତାକା,
ଦେଖ ଦେଖି ଧାଡ଼ି ଧାଡ଼ି ଚାଲନ୍ତି ପଦାତି ।
ଅଗଣିତ ସୈନ୍ୟରାଶି ଦଳେ ତାହା ସମ,
ତହିଁ ମଧ୍ୟେ ଅଭିମନ୍ୟୁ ବୀରଶ୍ରେଷ୍ଠ କେଶରୀ
ଭଟ-ଧୂତ ଦ୍ୱାରା ଯାଇ ତୋଳି ଶୋଭା ବପୁ,
ଦିଗନ୍ତ ସୈନ୍ୟସବେ ତାଙ୍କ ଦାବିଲେ ତାଙ୍କ ପଛେ,
ସେନାଶ୍ରେଣୀ ହୋଇ ଅଗ୍ର ଚଳନ୍ତ ସମରେ
କାର୍ତ୍ତିକ ଯେସନେ ରଣେ ତାରକାର ବଧେ ।
ପ୍ରାସାଦ ଶିଖରେ ପୁଣି ପ୍ରାଚୀରେ, ଗବାକ୍ଷେ
ହଟ-ବୃକ୍ଷ ଚୂଡ଼େ, କେହି ଧାନକଦାପରେ,
କେତେଶତ ବୃନ୍ଦ ହୋଇ ନାରୀ ବାଳବୃନ୍ଦେ,
ଅଦ୍ଭୁତ ନୟନେ ଯାତ ବଜାଇ ବାହୁଡ଼ା
ଇଷ୍ଟଦେବ ପଦେ, କେହି ମନାସନ୍ତି ବ୍ରତ,
ଢକି ରଣଶ୍ରୀ ପଦେ ରଣଯାତ୍ରୀ ପାଇଁ ।
ସୁକଣ୍ଠୀ କୋମଳ କଣ୍ଠୁ ଗାଇଁ ଗାଇଁ ପଥେ,
ଲଜାଞ୍ଜଳି, ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି, ରଣଯାତ୍ରୀ ଶିରେ
ଅଜାର ବୃଷ୍ଟିରୂପେ ବର୍ଷେ ପ୍ରାସାଦ ଶିଖରୁ ।
ରଣଧ୍ୱନୀ ତୁଳ ଶୁଣି କାହିଁ ବା କାନ୍ଦନ୍ତି
ମାତା, ମାତାମହୀ, ପତ୍ନୀ ପଞ୍ଚାକ୍ଷୋଧ ଅଶ୍ରୁ
ଧଇଲୁ ଦାରୁଣ କହ କିଏ ବେ ଜଗାକେ;
କାହିଁ ବା ପଞ୍ଜରେ ଶିଶୁ ଅବୋଧ କହେବାଧ

ଝଳ ଝଳ ନାଚା ନେତେଣି ଲଡ଼ଗିଣି କହୁଚେ
'କହାଁ ଯାଉଛୁ ମାତଃ ? କାହିଁ ଗଲେ ପିତା,
ଆଶିବେତ ମୋହପାଇଁ କଣି ପୂରୁଷିଲା ?,
ଛାଡ଼ି ଅନ୍ତେ ମେଦିନୀ ସଖୀଗଣ ସଙ୍ଗେ,
କଉରବଙ୍କ ଓଡ଼ ରଥେ ନିର୍ନିମିଷ ନେତ୍ରେ,
କହୁଥାଏ ଅଶ୍ୱ ଧାଉ ଅବସ ମାରଣେ
ଅଜ୍ଞାତେ ବାଳାଉ; ଅହା ! ଦୃଷ୍ଟି ଅତର୍କିତେ
ସର୍ବ୍ୱ ହେଲା ପଡ଼ି ରଥ, ଦେଖିଲେ ସହସା,
ଦନ୍ତ କଙ୍କଣ ପଡ଼େ, କହୁ ଖସି ତଳେ,
ତା' ଦେଖି ଦେଧୁଲେ, ଉର୍ଦ୍ଧ ସମ୍ଭାଳ ନପାରି
ବାଷ୍ପଗଦ୍‌ଗଦ ସ୍ୱରେ କହିଲା ଭିକ୍ଷୁବ
"ସ୍ୱର୍ଗଗଙ୍ଗା ଦେଖା ନିଜା ଅଳଠାରୁ ନେମାଲ୍ଲ
କେବା ପ୍ରୟୋଜନ ଅଛି ଏ ଦେହା ଜୀବନେ"
କହୁଁ କହୁଁ ମୂର୍ଚ୍ଛାଗ୍ରସ୍ତେ ପଡ଼ିଲେ ଭୂତଳେ,
ଯତନେ ସଖୀଏ ତାଙ୍କୁ ସେବିଲେ ସେବେଳେ ।
ଏଣେ ରଣଙ୍କଣେ ପୁରଣି ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ
ଉତ୍ତାଳ ଥକାରେ ଥିଲି ଦେଶ ସୂର ଘରି;
ଝମ୍ପର ନିଶାନ ଗର୍ଭ ରଣ୍ଡା ଶଙ୍ଖମୟ,
ଧ୍ୱଜ ପତାକା ଉଡ଼େ କରେ ଝଲମଲ,
ଚଞ୍ଚଳ ଚପଳା ଭୂତଳ, ଖଟିଲା ତିଷ ମେଘେ,
ଷଣ୍ଟୀ-କଟଣାଶ୍ୱିତ ଅତି ଉତ୍କଟ ଭୃଙ୍ଗେ,
ବାଦ୍ୟ ଘୋଷ ସଙ୍ଗେ ମିଶି ଉଚ୍ଚ ହେଷାରବ,
ବଜ୍ରରବ ସମ ହେଲା ଯେ ମେଦ ଘେରିଲ;
ଏବେ ସୈନ୍ୟଙ୍କ ଭବେ ମିଶି "ଜୟ ଅଭିମନ୍ୟୁ"
ରଣାଙ୍ଗେ ତ ସୈନ୍ୟ କଣ୍ଠୁ ଉଠିଲା ଶବଦ,
କମ୍ପିଲ ମେଦିନୀ ନିଷ୍ପ ଦିଗନ୍ତ ପଟଳ;
ଘନ ଧୂଳି ଘୁରି ହେଲୁ ଘୋର ଅନ୍ଧକାରେ
ଏକାଏବେ ଅନେକ ଦେଖି ପଡ଼ନ୍ତି ହାଁକେଡ଼ ।
କଣ୍ଠ କର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଘାଷଣେ, ଶମେ ଦୂର ହୃଷି
ସୁରେ ସୁରେ ମେଘାଡ଼ାରେ ଭୃଟିଲ୍ଲ ଶଗନେ

ଶୁଣିଲେ ସୈନିକଙ୍କ ଦେଖି ସନାହୃଷ୍ଟ ତାଙ୍କୁ
ଷଡ଼-ଅମଙ୍ଗଳ-ଶଂସୀ-ରଣ-ଭୂତଳଙ୍କା ।
କୋଳେ ଶଶୁଭଶଂସୀ ଦୁର୍ନିମିତ୍ତ ଗଣ
ମରଣ କେତନ ଭୂମି, ଦେଖିଲେ ସୈନିକେ;
ଉଡ଼ନ୍ତି ଅକାଶେ ଗୃଧ୍ର, ଶ୍ୟେନ, ଚେଲ୍ଲ, ଶାଳ,
ସହାହାସ୍ୟ ପକ୍ଷୀଗଣ ବେଢ଼ି ରଣ କରେ,
ଗଳ ଚଦ୍ରାତପ ପ୍ରାୟେ ଶୂନ୍ୟ ଛେଦାଣିରେ,
ଦେଖେଲ ତା କପନ୍ତି ଦେହ ଭୂଷା ଛବ ପଡ଼େ;
ଫଳ ପୁଷ୍ପେ ଶିବାଏଲ୍ଲ ଗୁବନ୍ତ ମଙ୍ଗଳେ;
ସହସା କୁମାର ରଥେ ଲଟିଣି ଏକାଳେ
ତନେଃଷ୍ଠିତ ଅଗ୍ନି ଅତି ଦପ୍ତୃଶିନ ଦେହୁ ।
ଏହି ରୂପେ ସୌଣାଙ୍କେବ ପ୍ରକୃତି କେବଳ
ଦଳଣାଇ ମୂର୍ଖଙ୍କେ ଜଣାଇଲା ତହିଁ,
ରୁଦ୍ଧାଇ ପବନ ଗତି ପ୍ରତକୂଳ ପଥେ ।
ଅଶୁଭ ସଂକେତ ଦେଖି ସୈନିକଙ୍କ ମନ,
ଚକଇ ପଣ୍ଡାଇତ ସେତନ୍ତି ତାଳ କଥେ ହେଜୁ
କାର୍ତ୍ତିବୀର୍ଯ୍ୟାନୁବେଗେ ଧ ଶତ୍ରୁ ଦେଖ ରଥ ପଥ,
ଅନାଲ୍ଲାଦିତ ଚଳେ ଅଗ୍ରେ; ଧୀର ଅଭିମନ୍ୟୁ
"ଧୃଷ୍ଟବରବା ନବକୃଷ୍ଣ" ସତୋଧନ ଭୃତ
ଚଳାଇଲେ ପୂର୍ବବତ୍ ରଥ ଦୃଢ଼ ଭାବେ ।
ଦେଖି ଦେଖି ସୈନ୍ୟ ଗର୍ଜି ଗୁଡ଼ ଭୂମି ପାଶେ
ନୃନଲେ ଉଦ୍‌ଦ୍ଦିନ ନଷ୍ଟ କୁରୁ ସେନାଦ୍ୱାର
ଅଣୀତ ତରୁଣିକା ଗିରି ଅଙ୍ଗେ ଯଥା—
ଘନ ସନ୍ନିବେଶେ ଝଞ୍ଜା ଶୃଙ୍ଖଳିତ ବ୍ୟୂହ ।
"ଜୟ ଅଭିମନ୍ୟୁ" ବୋଲି ନାଦନ୍ତି ପାଣ୍ଡବେ
"ଜୟ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଜୟ" କୁରୁ ସେନା କହୁ
ବେନି ବକୁଥିଲ ଶମେ ହେଲେ ସମ୍ମୁଖୀନ;
ଯେ ଦୃଶ୍ୟ ଦର୍ଶନେ ମନେ ଉଦେ ହେଲା ଯେତେ
ଫଳକ ହାସକୁ ଜଳ ତରଙ୍ଗ ସଂକୁଳ
ମିଳନ୍ତି କ ଶୀମ ଦେଶେ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ନିଶରେ !

ବାଜିଲା ଏକାବେଳେ ବାଦ୍ୟ, ଭୀମ ଘନ ଘୋଷେ
ସମର-ସଂକେତ-ଶଂଖ ବଜାଇ କକୁଭ ।
ଅମ୍ବୁଧି ଗର୍ଜ୍ଜନେ ଯଥା ଘନ କମ୍ବୁ ରବ,
ଫେନିଲ କୂଳାନ୍ତ ଯେଣେ ବାରଣ ବୃଂହଣ
ଅଶ୍ୱ ହ୍ରେଷା,ରଥ ନେମି ଭୀମ ବାଦ୍ୟ ନେଲେ
ଉପୁଜିଲା ଘୋର ରବ କର୍ଣ୍ଣ ବିଦାରକ,
ମନେ ହେଲା ଗର୍ଜିଲେକ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଅଗ୍ନି
ଅମ୍ବୁଧି ଉଦରେ ପଶି ଅକାଳେ ସଂବର୍ତ୍ତ
ବଡ଼ବାଗ୍ନି; ଚଞ୍ଚଳ ହେଲା ବସୁଧା
ଶୈଳ ସହ, ଭାଙ୍ଗିଗଲା ଅକସ୍ମାତେ ନିଦ୍ରା
ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତର ଗୁହାଶାୟୀ, ଗହ୍ୱରୁ ବାହାରି
ଘୋରତେ ସିଂହ ଗୁହେ ଥିବ, ଚମକି ପଶୁଏ,
ଶଶକ, ଶୃଗାଳ, ମୃଗ, ବ୍ୟାଘ୍ର ଏକ ସଙ୍ଗେ,
ବିଶ୍ୱ ନିଷ୍ଠୁର ଭୟ ଭୁଲି ଚାଲି ଭୟେ,
ପଳାଇଲେ ଦଶଦିଗେ ଏଣେ ତେଣେ ସନ୍ତ୍ରସ୍ତ
ଭାଙ୍ଗିଗଲା ନିର୍ବିକଳ୍ପ ସମାଧି ଯୋଗୀର,
ତପସ୍ୱୀର ଗର୍ଭପାତ ହେଲା ଥରହରି,
ଗଜ ସିଂହ ଭୟେ ଗଲେ ସହସ୍ରେ ପଳାଇ;
ପଶି ସେ ନିର୍ଘୋଷ ଜଳଦ ମଣ୍ଡି ନିର୍ଘାତିଲା
ଛୁଟିଲା ତରଙ୍ଗ ମାଳା ପର୍ବତ ପ୍ରତିମ,
ଜଳ ଜନ୍ତୁ ମହାଭୟେ ପଶିଲେ ପାତାଳ;
ସଂକର୍ଷଣମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖି ଦେବ ଦିଗ୍ବଧୂ,
ଜାନୁପାତେ ନଇଲେ ନଭେନ୍ଦ୍ର ସେବିତ ।
ଉଠିଲେ ଝିଙ୍କିଲେ ଦେବ, ଗାଇଲେ ବାୟୁଙ୍କ,
ବରୁଣ ବରୁଣାଳୟେ ଘନେ ଘନ ଘନ,
କମ୍ପିଲେ ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ ଦେବ ସୈନ୍ୟ ସହ ଯଥା
ପ୍ରଳୟ କୃତାନ୍ତ କାଳ ରଣ ରଙ୍ଗିଣୀ
ଧନ ଧନ ଦ୍ୱାତ୍ରିଂଶେ ବିଦ୍ୟା ବିକଟ ହୁଙ୍କାରେ !
ଭ୍ରମାଇଲେ ବିଶ୍ୱମୟ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ ଚକିତେ,
ଶ୍ୱାସି ହେଷିଲେ ଚମୁ କମ୍ପିଲେ ସଂକେତେ,
ଉଦ୍ଧି ଶିଳାସ୍ତମ୍ଭ ତ୍ୟଜି ଗଭୀର ସେ ବେଳେ,
"ଅଭିମନ୍ୟୁ ଚାଲିଛନ୍ତି ସେନାପତି ବେଶେ
ଉପସ୍ଥିତ ଧୃଷ୍ଟସେନ ବ୍ୟୂହ ଭେଦିବାକୁ,
ହେଉ ଯୁଦ୍ଧ କୋଳାହଳେ ବୀରେ ବୀରେ ଅଜ"
ଡାକିଲେ ଏକାବେଳେ ଝଟେ ସୈନିକେ ପତାକା
ବାହୁ ଦକ୍ଷିଣେ କେତୁ ଧରିଲା ତେଜନ
ଧାଇଁଲା ଗଜ ଅଶ୍ୱ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ରଥ
ଉଦାଯୁଧ ପ୍ରଭିନ୍ନ ଦେଖି ଯୋଧ ବୃନ୍ଦେ
ତନ୍ଦୁରେ ଢାଳିଲାଣି ଅନଳ ପ୍ରତଙ୍ଗ,
ବଜ୍ରମୁଷ୍ଟି-ଛୁଟ ତାଙ୍କ ହେଲା ଦପଦପ.
ଅଜସ୍ର ସର୍ବାଙ୍ଗ, ଘନେ ବହିଲା ନିଃଶ୍ୱାସ,
ଝରିଲା ଶୀତଳ ସ୍ୱେଦ, କଳା ପଡ଼ି ଦେହ,
ଜନ ମାତ୍ରେ ହେଲା ଯାନ୍ତ୍ରିକ ଶୁଷ୍କ କଣ୍ଠ ଜିହ୍ୱା,
ଦେଖିଲେ ଅଜ୍ଞାତ ମନେ ଦୁର୍ଗବାକୁ, ନାଶ
ନିବହେ ବୀରଲୋକ୍ୟ, ଯୋଡ଼ାଇଲେ କାନ୍ଧ୍ୟ ଚମ୍ପୁଷଙ୍ଗେ
ଦୃଢ଼ ମୁଷ୍ଟିକେ ଧରି ଅସ୍ତ୍ର ମୁଦ୍ଗରର କାଳରୂ
ବୁଝିଲେକ କାରଣ ବୀରେ କାର୍ଯ୍ୟ ଭେଦ?
କୁମାରଙ୍କ ଅଙ୍କୁଶେ ଦ୍ରୋଣ ପାଶେ ଭୂପ,
ବାରଥୀ ସ୍ୟନ୍ଦନ ନେଲା ପ୍ରହାରଣ ବସ୍ତୁ ।
ଅଭିମନ୍ୟୁ ସଙ୍ଗେ ପଥେ, ପାଣ୍ଡବ ବାହିନୀ
ବ୍ୟୂହ ମୁଖେ ଦ୍ରୋଣ ଅଗ୍ରେ ଚଳିଲେ ସଗର୍ବେ;
ମହାବଳ ଭୀମ ଦ୍ରୋଣ ଭୀମା ଭୁଜ ସହ,
ଚଳିଲେକ ସିନ୍ଧୁ କର୍ଣ୍ଣ ଜ୍ୱରରେ ବେଗେ !
କଣ୍ଠଧ ମଧ୍ୟେ ଯଥା ତେଜସ୍ୱୀ ଭାସ୍କର,
ପ୍ରବେଶି ତେଜନ ସୈନ୍ୟ ନିର୍ଭୀକ କୁମାର,
କ୍ଷୁଦ୍ର ମୂର୍ତ୍ତି ବର୍ମାବୃତ, ଧ୍ୱଜ-ଦଣ୍ଡ-ଶାଳୀ
ପଶିଲେକ ବାଣ ଦେଇ ଯୁଦ୍ଧ ଭୂମି ପ୍ରାନ୍ତେ,
ଧଡ଼ବାଣେ ଶତ୍ରୁ ଗଡ଼ରେ ଭୁଞ୍ଜିଲେ ଜବୋଲେ,
ଶାଣିତ ଶାସ୍ତ୍ରେ ବହି ଶତ୍ରୁବଧ୍ୟାକଲେ !
ଲଭିଲା ଭୂମଳ ଯୁଦ୍ଧ, ଜନମର୍ଦ୍ଦକାରୀ,

ଘୃଷ୍ଟ ଘୃଷ୍ଟ ହ୍ରେଷାରବେ ଅକ୍ରମିଲେ ବେଗତେ,
ଅସି, ଶୂଳ, ଗଦା, ଋଷ୍ଟି, କୁନ୍ତ, ଖାଣ୍ଡ ଘେନି,
ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ଅଶ୍ୱାରୋହେ, ପଦାତି ପଦାତି,
ଗଜାରୋହୀ ଗଜାରୋହୀ, ରଥୀ ରଥୀ ସଙ୍ଗେ,
ଭିଡ଼େ ଭିଡ଼ନ୍ତି ଯଥା ବିକ୍ରମ ଭରେ ଛାଡ଼ି କୋପେ,
ମତ୍ତମତ୍ତ ଧସାଧସି କଲେ ପରସ୍ପରେ ।
ଘାତକାରୀ କ୍ରୂର ହାସ୍ୟ ଭୀଷଣ ହୁଙ୍କାର,
ଆହତର ମର୍ମଭେଦୀ କରୁଣ କ୍ରନ୍ଦନ,
ଅସ୍ତ୍ର ଝଣ ଝଣ ସଙ୍ଗେ ବାଦ୍ୟ ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ,
"ମାର ମାର" "ଧର ଧର" ବିକଟ ଭୁହାଟେ
ଫାଟିଲା ଶ୍ରବଣ ପଥ; ଛାଇଲା ଅମ୍ବରେ
ବହ୍ନ୍ୟୁଦ୍‌ଗାରୀ ଶରଜାଳ ଅସଂଖ୍ୟ ଅଶନି,
ତ୍ରିଶୂଳ, ପଟ୍ଟିଶ, ବର୍ଚ୍ଛା, ସମକ୍ଷେତ୍ର ସମ
ଭେଦି ଚର୍ମ ବର୍ମ ଦେହ ବହିଲା ଶୋଣିତ
ସ୍ରୋତସ୍ୱିନୀ ସୃଷ୍ଟି ଯଥା, ଧାର ଧର ଧାରେ;
ଅସଂଖ୍ୟ ସୈନିକ ଶିର ଗଜ-ବାଜି ଶିର,
ଛେଦି ଅପି ଛେଦି ପର୍ଣ୍ଣ ସ୍ତୂପ ଗଦାଘାତେ
ବାତ୍ୟାଘାତେ ବୃକ୍ଷ ଯଥା, ପଡ଼ିଗଲେ ଘନେ ।
ହୋଇଲା ସମର ଭୂମି ଶବାବୃତ, ଯଥା
କୁଷ୍ମାଣ୍ଡ ଅମସୃଣ ଖଣ୍ଡ-ବୃନ୍ତ ଭେଦ,
ଭୂଇଁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦଗ୍ଧ ଶସ୍ୟ ବନ୍ୟା ଦଗ୍ଧକ୍ଷେତ୍ର ଭୂମି ।
ସେଦିନ ଛିନ୍ନ ବସ୍ତ୍ର ପଦ ରକ୍ତାକ୍ତ ଦେହ
ଧରିଲା ଭୀଷଣ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ କଲ୍ପନା ଅଦ୍ଭୁତ,
ଦନ୍ତ-ଫଣ-ଫଣୀ ସମ ଛିନ୍ନ-ପୁଚ୍ଛ-ଶୀର୍ଷ ।
ସଦ୍ୟ ଛିନ୍ନ ବାଣ ସ୍ଥିର ସାର ଶିର ଶିରେ,
କ୍ଷୁଧିତ ଶୃଗାଳଗଣ ଗୃଧ୍ର ଦେଖିବା ଶକୁନ,
ପତିତ ଭୂତଳେ ଯଥା ବନାନ୍ତ କମଳ
ଭ୍ରମର କଳରେ ଯେବେ; ପତିତ ଚୌପାଶେ,
ଟଳିଲ କର୍ଣ୍ଣାଗ୍ରି ନାଗ ବିଶଳ ଭାରା
ଗଜ ବାଜି ରଥ ରଥୀ, ରଥୋପକରଣ,
ଜ୍ୟୋତିଃ ମୁକୁଟ ମଣି ଉଷ୍ଣୀଷ ମହାର୍ଘ
ବଳୟ, କୁଣ୍ଡଳ, ହାର, ଛତ୍ର, କେୟୁର, ଖଡ୍ଗ,
ଚାମର, ତୋମର, ଶର, ଶରାସନ, ଅସି
ନାନା ଅସ୍ତ୍ର, ଶସ୍ତ୍ର, ବସ୍ତ୍ର, ଛତ୍ର, ସଂଖ୍ୟାତୀତ,
ଇତସ୍ତତଃ କ୍ଷିପ୍ତ କେତେ କେ ପାରିବ କହି !
ନିଦାଘ-ନୀରଦ ସମ ଗମ୍ଭୀରେ ହୁଙ୍କାରି
ଆକ୍ରମିଲେ କୁରୁ ଚମୂ ଶତ୍ରୁରଥୀ ବଳେ,
ପାଣ୍ଡୁବଳ ମହାବଳ ଯମ ସମ ଭୀମେ;
ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ବେଗେ ଯଥା ପ୍ରଭଞ୍ଜନାଙ୍ଗଜ
ଭ୍ରମାଇ ମାରିଲେ ସୈନ୍ୟ ପଶି କୁରୁ-ବ୍ୟୂହେ,
ପଡ଼ିଲେ ସୈନିକେ ଯେତେ ଭୂମିରେ ଅଦୃଶ୍ୟ,
ଭଙ୍ଗ ଛତ୍ର ପଳାଇଲେ କୁରୁ ବଳ ଦୂରେ,
ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱଶ୍ୱାସେ ଇତସ୍ତତଃ ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ ହୋଇ
ବାୟୁ ବଳେ ମେଘମାଳା ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ଯଥା ।
ଭଙ୍ଗ ଭୟ ଦେଖି ଦୂରୁ ସୈନ୍ୟ, ଦୁଃଶାସନ
ଅଶ୍ୱାସି ପେଷିଲ ସୈନ୍ୟ, ଆକ୍ରମିଲେ କ୍ରୋଧେ
ମହାଅସ୍ତ୍ରଧର୍ମୀ ଭୀମେ, ଦ୍ୱିଗୁଣ ଉତ୍ସାହେ;
ବେଢ଼ିଲେ ଚୌପାଶେ ସୈନ୍ୟ, ଘନ ଘନ ଅସ୍ତ୍ର-
ବୃଷ୍ଟି କରି ଭୀମପରେ, ପବନ ନନ୍ଦନ
ଭୀମ ଭୁଜବଳେ ସମରେ, ନାଶିଲେ ସୈନ୍ୟଙ୍କେ,
ମତ୍ତ ମାତଙ୍ଗମ ଯଥା ନଳିନୀ କାନନ,
ମର୍ଦ୍ଦି ଶରେ ଦୁଃଶାସନେ ଦେଇ ମହାତ୍ରାସ ।
ସେନା ନାଶ ଦେଖି କ୍ରୋଧେ କ୍ରୂର ଦୁଃଶାସନ
ଭୀମଙ୍କ ଅଗ୍ରତେ ଛୁଟି କହିଲା "ମର୍କଟ !
କେ ରଖିବ ତୋତେ ଆଜି ଦେଖିବି ସମରେ",
ଏତେ କହି ଭୀମ ପୃଷ୍ଠେ ପ୍ରହାରିଲା ଗଦା
ବଜ୍ର ସ୍ୱନେ, ବଜ୍ର ଯଥା ଶୃଙ୍ଗଧର ପୃଷ୍ଠେ;
ତୀବ୍ର ଗଦାଘାତେ ଭୀମ ହେଲେ ଭୂପତିତ;
ଧୃଷ୍ଟଦ୍ୟୁମ୍ନ, ଶିଖଣ୍ଡୀ, ନକୁଳାଦି ମିଳି
ଉଠାଇଲେ ରଖିଲେ ଭୀମେ ଉଠିଲେ ବେଗବଳେ

ହେଲେହେଁ ଦେବପକ୍ଷ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟେ ଯେଉଁ ତାଙ୍କୁ ଦୁଃଖେ ।
କୁରୁବଳ ସିଂହନାଦେ କମ୍ପିଲା ମେଦିନୀ ।
ଖଣ୍ଡାସ୍ତ୍ରେ ଭୀମ ଉଠି ପ୍ରଚଣ୍ଡାଂଶୁ ବରେଣ,
ଅହତ ଦେଖିଣ ପ୍ରାଣେ କ୍ରୋଧେ ଅତମାନେ,
ବିଦ୍ୟୁଦ୍‌ବେଗେ, ଗଦାବଳେ ଚୈଦ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟ ବ୍ୟୂହ,
ଭ୍ରୁକୁଟି କୁଟିଳ ମୁଖେ, ହୁଙ୍କାରି ଭୀଷଣେ,
ଶବଳ ଭୂତଳେ ଦେଲା କମ୍ପିତ ଧୂଳିଙ୍କୁ,
କ୍ଷୁଧାତୁର ସିଂହ ଯଥା ଗୋ-ଘୋଟକ ଯୂଥରେ !
କୁରୁଙ୍କର ହାହାକାର ଉଠିଲା ତା ଦେଖି
ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା, କୃପ, ଶଲ୍ୟ, କର୍ଣ୍ଣ, ବୃଷସେନ,
କୃତବର୍ମା, ବୃହଦ୍‌ବଳ. ସବଳେ ଦଉଡ଼ି
କାଢ଼ିନେଲେ ଦୁଃଶାସନେ, ଭୀମ ମୁଷ୍ଟୁଁ, ପୁଣି,
ଫିଙ୍ଗିଦେଲେ ଗଦା ତାଙ୍କ, ମିଳି ଶତେ ବୀର,
ଘେରିଲେ ଭୀମଙ୍କୁ ଆସି ନିରସ୍ତ୍ର ଏକାକୀ,
କାନ୍ତାରେ ଯେସନେ ଘେରେ ମହାବଳ ବ୍ୟାଘ୍ରେ
ମାତ୍ର ଭରସିଲେ ନାହିଁ ମାରିବାକୁ କେହି;
ଭୀମଙ୍କୁ ଏକାକୀ ଦେଖି ଅସ୍ଥିର ଭାବିଲେ,
ବୀର ସହଦେବ ଦେଲେ ଦୂରୁ ହଁପାଇ
ବାୟୁଗତି ଅଶ୍ୱ, ସଙ୍ଗେ ଆସିଲେ ନକୁଳ
ଶତ୍ରୁକୁଳ ନାଶି, ତଡ଼ି ଗଜରାଜ ପୃଷ୍ଠେ,
ଦଳ ଦଳି ଯେସନ ଦ୍ୱିପ କମଳ ହ୍ରଦରେ ।
ଧୃଷ୍ଟଦ୍ୟୁମ୍ନ, ଶିଖଣ୍ଡୀ ଆଦି ବହୁ ବୀରେ
କେହି ରଥେ, ଅଶ୍ୱେ କେହି ଆସିଲେ ସ୍ୟନ୍ଦନେ
ଭୂଧର ପିଚ୍ଛିଳ ପଥେ ପଡ଼ିଲା, ବନ୍ଧୁର
ଠାବେ ଠାବେ ଶବ ଯୋଗେ, ନକୁଳ ସଙ୍କେତେ
ଆସିଲେ ସୈନିକେ ମାତ୍ର ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ଯୋଦ୍ଧା ଭଡ଼
ସିନ୍ଧୁ ଗୃହେ ସ୍ରୋତସ୍ୱତୀ ବର୍ଷାକାଳେ ଯଥା ।
ପ୍ରଚଣ୍ଡ ପାଣ୍ଡବକ୍ରୋଧେ ଅସ୍ଥିର ଅସ୍ଥାନ
ଆରମ୍ଭିଲେ କୁରୁଗଣେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ବିକ୍ରମେ ।
କୁରୁବୀର ବୃନ୍ଦେ ତହୁଁ ପୁଣି ଆଣି ବ୍ୟୂହେ,
ଓଗାଳିଲେ ପଥ ପୁଣି ଅଦମ୍ୟ ସାହସେ ।
ବୁଝିଗଲେ ପରସ୍ପର ସମ ବଳ ଦେଖି
ନ ହଟିଲେ କେହି କେବେ, ଅକସ୍ମାତେ ଭୀମ
ଦେଖିଲେହେଁ ନିରସ୍ତ୍ର, ବନାନ୍ତରେ ସିଂହ ସମ
ଝାମ୍ପିଲେ ବାହୁ ବାହୁ ଧରିଲେ ସବଳେ !
କୁରୁ-କୁଳ-ମନ୍ଦଭାଗା, ଗର୍ବୋନ୍ମତ୍ତ ମନ
ଶକୁନି. ଏକାକୀ ଦେଖି ସମରେ ଅବସ୍ଥା
ଜୟଦ୍ରଥ ରଥେ ଉଠି କହିଲେ ତା' କର୍ଣ୍ଣେ
"ଏବେ ଅସ୍ତ୍ର ଅଭିମନ୍ୟୁ ଦେଖ ଚକ୍ରବ୍ୟୂହେ,
ଏ ସୁଯୋଗେ ରୋଧ ଭଗ ପାଣ୍ଡବ-ବାହିନୀ,
ନାଶିବା ତୁମେରେ ବ୍ୟୂହେ ଦେଇ ଠଉରାଣ;
ସ୍ମରିଗଲେ ଶୁଭ ବେଳ ନ ମିଳଇ ଆଉ
ତପ୍ତ ଥାଉଁ ଲୌହେ ଯେଣି ପିଟେ ଲୌହକାର"
ଉପଯୁକ୍ତ ଏ ମନ୍ତ୍ରଣା ଶୁଣି ଜୟଦ୍ରଥ
କୁରୁ ମହାରଥୀଗଣେ ଡାକିଲା ସଙ୍କେତେ ।
ଆସିଲେ ତା ଶୁଣି ଦୂରୁ ବୀର ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା,
ପଙ୍କଜପଦ୍ମ ଭଣେ, ପ୍ରଚଣ୍ଡ ସେନାନୀ,
ସିନ୍ଧୁ-ପୁଷ୍ପ-କେତୁ ରଥେ, ଆସିଲା ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ
ବର୍ଣ୍ଣାଢ୍ୟ ହସ୍ତୀ ପୃଷ୍ଠେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମଣି ମଣ୍ଡିତ;
ଦର୍ପେ ପ୍ରକମ୍ପିତ ଧରା, ଅଙ୍ଗେ ସେନାପତି,
ପାଟଳୀପୁତ୍ରପତି ଗଜେ ମତ୍ତ ଥିଲେ ଯେତୁ;
କମ୍ବୋଜ-ଯବନ ଭାଗି, ବାଣବଣେ ଦେଲେ
ହଁପାଇ, ସଘନ ସଙ୍ଗେ ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ଦଳ,
ବିଦ୍ୟୁଦ୍‌ଗତି ହସ୍ତେ ରଶ୍ମି ଆସିଲେ ବେଗରେ
ତାଙ୍କ ପଛେ. ଭଗ୍ନ ଧନୁ ଲକ୍ଷ୍ମଣ କର୍ଣ୍ଣେ ।
ଆସିଲା ବାହ୍ଲୀକ ଭୁକ୍ତି ଧନୁ ପଛେ ପଛେ
ଗିରିଜାତ ଦଳ ସହ ଦେଇ ଦୁନ୍ଦୁଭି ।
ମିଳିଲେ କଳିଙ୍ଗ-ରାଜ ଗଜରାଜ ପୃଷ୍ଠେ
ଝୁଲି ଝୁଲି, ଅଗଣିତ ସହ ହସ୍ତୀ ସେନା,
ଗଳଶୈଳ ସମ ଦୂରୁ ଦିଶିଲେ ଭୀଷଣ ।

ଶକୁନିକୁ ସଙ୍ଗେ ଘେନି ରାଜା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ,
ଅପର ଲକ୍ଷିତ କେଲୁ ସୁପ୍ରବୃତ୍ତ ରଥେ,
ତମସାଚ୍ଛନ୍ନ ତନୁ ସମ ଅଟିଲେ ସେଠାରେ
ଦଳେ ବଳେ, ମେଘଦଳ ନଭାଙ୍ଗନେ ଯଥା ।
କୌରବେ ମିଳି ଯେବେ ବେଢ଼ିଲେ ପାଣ୍ଡବେ
ଜୟଦ୍ରଥ ସଙ୍ଗେ ଯୋଧେ ଘୋର ରଣ ଶେଷେ
ହେଲେ ଅଗୋଚର, ତହିଁ ଦେଖି ପୁରୋଭାଗେ
ଜୟଦ୍ରଥେ ରଥେ ଯାଇ ଲକ୍ଷେ ଫେରି ଫେରି
ବସନ୍ତ ଲକ୍ଷିତ ଦେଲୁ ବଜାଇ ଶଙ୍ଖକୁ ।
ମେଘଗର୍ଜ୍ଜ ସଙ୍ଗେ ଯେସନ ମଘବା ନିଶ୍ଚଳା ।
ଜୟଦ୍ରଥ ସେନା ତଳେ ଦଳିଲେ ଦେଖନ ।
ଅଲଙ୍ଘ୍ୟ ଜଗନ୍ତ ବ୍ୟୂହ ଭେଦି ସେ ତକ୍ଷଣେ
କୁରୁଙ୍କର ପାଣ୍ଡୁ ସୈନ୍ୟ ପଶିଲେ ସୁବୃନ୍ଦେ
ସୁଭଦ୍ରାକୁ ଦେଲା ପ୍ରବେଶ, ବୀର ଅଭିମନ୍ୟୁ,
ସ୍ୱଦଳ ବକ୍ଷେ ହୋଇ ଚକ୍ରବ୍ୟୂହେ ପେଶୁ
ଉଦ୍‌ଗଳ ଲିଙ୍ଗ ଯଥା କୁଞ୍ଜସନ୍ନେ ଦ୍ରବେ ।
ଚକ୍ରବ୍ୟୂହେ କୁମାରକୁ ଏକା ଘେରି ଭୀମ,
କାହାଣୀ କରନ୍ତେ ଯଥା ଦେଖି ବ୍ୟାଧ ବେଢ଼ା,
ଜଡ଼ାଜଡ଼ି ପଦୀ କରି ପରନ୍ତପୀ ଦଳେ,
ସନ୍ଧ୍ୟାର ଭଳେ ସଅ ମତ୍ତ ହସ୍ତୀ ଯଥା,
ଅଗମ୍ୟ ଅରଣ୍ୟ ଶୃଙ୍ଗେ ଲଙ୍ଘି ତକ୍ଷଣେ
ପଥରୋଧୀ ଶିଳାଖଣ୍ଡି ଫିଙ୍ଗି ପାଦେ ପୁଣି;
ଦଳିଲେ ସୈନ୍ୟର ସେନା ସକଳରେ ସେ ପଥେ
କ୍ରମ୍ଭକ୍ରମେ ଜଳ ସମ; ଭୀମ ଗଦାଘାତେ,
ପଡ଼ିଲା କୁଞ୍ଜରେ କାହା ମୁଣ୍ଡ ଫାଟି ଭଗ୍ନ
ବକ୍ଷସ୍ଥଳ ଦଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ଅଙ୍ଗ ଅଙ୍ଗ ହୋଇ;
ଉଡ଼ଗଲା ଛତ୍ର ଯାଲେ ଦଣ୍ଡ ମୁଣ୍ଡ ପାଦ
କୌନ୍ତେୟତେ କସା ଶର୍ଣ୍ଣ ତୁଳା ବାଜ ଯଥା,
କାହାରବା, ନବ ମାର୍ଗ ଚଲ ଘେଞ୍ଚନ ନେଲେ
ଡାଲମାର ଛିନ୍ନ ଅଙ୍ଗ ନ ପଡ଼ି ଭୂତଳେ ।

ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା ସେନାପତ୍ନୀ ଜୟଦ୍ରଥ ସଙ୍ଗ
ଏକତେଶ ବଳିଷ୍ଠ ଶର ଆଶୀବାଷ ସମ,
ସବେଗରେ ବର୍ଷିଲେ ଭୀମେ କାଟ ଗଦା ଦଣ୍ଡ;
ଅସ୍ତ୍ର ବ୍ୟସ୍ତ ହେଲେ ସଙ୍ଗେ ଭୀମ ଅସ୍ତ୍ରାଘାତେ,
ସହସା ସହାୟ୍ୟ ପାଇଁ ସହଦେବ ଅଦ
ଧୃଷ୍ଟକେତୁ ଘଟୋତ୍କଚ ଆସି ଧନ୍ଦ ପଦେ
ଯୁଝିଲେ କୌରବ ସଙ୍ଗେ ଅଧୀର ଦାହସେ ।
ଭୀଷଣ ହୁଙ୍କାରେ ଗର୍ଜି ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ସମ
ପଡ଼ିଲେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ବେଗେ ଧନୁରେ ପଥେ ।
ଅତୁଳ ସେ ଯୁଦ୍ଧ, କନି ନୃପଜ କଦାଚି;
ଉତ୍ପ୍ରେକ୍ଷ ବାତ୍ୟାଘାତେ ସିନ୍ଧୁ ଗର୍ଜ୍ଜେ ଯେବେ
କଅଣ୍ଡ ବୋଳାଇ ଦେବେ ପାଣ୍ଡବେ କୌରବେ,
କେବେବା କୌରବେ ପୁଣି ଉଡ୍ଡୁ ପାଣ୍ଡବେ
ବାନ୍ଧି ଅନ୍ତ ବନେ କାର୍ଦ୍ଦମ୍ବ ବସ୍ତ୍ରରେ ।
ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଦେହକୁ ନ ଦହିଲେ ଦେଖି
ଧୃଷ୍ଟକେତୁ ଧୂମକେତୁ ସମ ସୁଜ୍ଜଳନେ
ହୁତାଶନେ ଗର୍ଜି ରଣେ ଦହିଲ ନାସ୍ତ୍ରରେ ।
ସନ୍ଧ୍ୟାଙ୍କ ସେ ଶର ଦୃଢ଼େ ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା ସଦେ
ଶୃଙ୍ଗାସ୍ଥେ ଶୃଙ୍ଗ ମୂଳେ ଗ୍ରୀବା କାଣ୍ଡ ଭେଦ;
ଶତ୍ରୁ ପ୍ରତିପକ୍ଷ ତାଙ୍କ ପାଇଲେ ତକ୍ଷଣେ
ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା ବାଣାଘାତେ ଅଚେତନ ହୋଇ,
ବୃହଦ୍ବଳ ନକୁଳର ଶୂଳାଘାତେ ଭଲେ
ଭୂଅଡ଼େ କଢ଼ି ଛାଡ଼ି ପଡ଼ିଲେ ଉଦ୍‌ଘେନ,
ଦୃଢ଼େ ଦେଖି ଭୂରିଶ୍ରବା ଦଳ୍ପିଳେ ହବଳେ
ପିଙ୍ଗିଲେ ସାତେବଳ ସେତେ, କୁଳେ ଯେ ମାତେଳ
ଦଣ୍ଡିଲୁ ଯା ଶୂନ୍ୟ ପଥେ ଦାତେବଳ ଯହୁଣ
ଦେହଳୁ ଭୂଲ୍ଲରେ ତାଙ୍କ କଣ୍ଠ ପାଟଣ ଗାର
ଦକ୍ଷାଣ ନକୁଳ ଅଙ୍ଗେ ଫୁଟି ଶୀଣ ବର୍ମ,
ସେ ସାତେ ପଡ଼ିଲୁ ତଳ, ଶତ୍ରୁ ବୀର ଭଲେ ।
କର୍ଣ୍ଣତ୍ୟେନ ବାଣାଘାତେ ବୀର ସହଦେବ

ଅଦ୍ଭୁତ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ ପ୍ରାୟେ ଦୃଢ଼ବାଣାଘାତେ
ପଳାଇଲେ ପଦାତି ତାଙ୍କ ଅଯୁତ ସଂଖ୍ୟକ ।
ଭଗଦତ୍ତ ସହଦେବ ଉପରେ କ୍ଷେପି
ଶରବନ ହସ୍ତୀ ତାଙ୍କ ଫିଙ୍ଗି ଦେଲେ ଦୂରେ;
ଏଡ଼ାଇଲ କଳିଙ୍ଗ ଭୁଜ ସର୍ପ ଦୃଷ୍ଟି ପାଇ
ସହଦେବର ଅଶ୍ୱ ପୃଷ୍ଠେ ବାଳକ୍ରୋ ସବେଗେ
ସହଦେବେ ଫିଙ୍ଗି ପୃଷ୍ଠେ ସେ ଭୀଷଣାଘାତେ
ଚଳାଇଲା ଅଶ୍ୱ ଦେଖି ବମର୍ଦ୍ଦି ସ୍ୱବଳେ;
ମହାଦ୍ରୁମ ସଂହାରିତ ଲଗୀଡ଼ ସମ୍ଭେନ,
ଦ୍ରୁ ଭୁଜ ଭୂମିକ ସେନେଶ, ଭଙ୍ଗ ସ୍କନ୍ଧ ଶୋଭେ,
ଅସିଲା ଦାରିକ୍ତ ସେତେଷ୍ଟ ଶବଳ ଅଚଳ;
ପଳାଇଲେ କୁରୁସେନା ଦୂରୁ ଦେଖି ତାଙ୍କୁ
ନୃସିଂହମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରାୟେ ଅଦ୍ଭୁତ ଉଦ୍ଭବ ।
ହେଲା ସମ୍ପାତୀକ ଯୁଦ୍ଧ ଜୟଦ୍ରଥ ସୁତେ
ଜୟଶୀଳ ପିଙ୍ଗଳ ତନୁ ରଥେ ତାର ବେଗେ
ଚୂର୍ଣ୍ଣୀଭୂତ ହେଲା ରଥ ତନୁ ସ୍ତବ୍ଧ ଘାତେ ।
ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା, କୃତବର୍ମା ଶ୍ରୁତାୟୁଧ ମିଳି
ସଂହାରିତ ରଣକର୍ତ୍ତ୍ର ଶମିଲେ ସନ୍ଧ୍ୟା
ଘଞ୍ଚାଇ ତା ତନୁ ତରୁ ଅସ୍ତ୍ର ବର୍ଷାଘାତେ ।
ଲଭ ମଧ୍ୟେ ଜୟଦ୍ରଥ ତାବ ରତେ ଅଛି
ଦେଖିଲେ ପାଣ୍ଡବେ, ଦେଖି ମନେ ହେଲା ବେଦନି
ବଳିଷ୍ଠ ପଦ୍ମଳ ଶ୍ରୋଡ଼ ବନ୍ୟା କାଳେ ଯଥା
ଶଙ୍ଖ ଗର୍ଭେ ଶିଳାଘାତେ ଲେଉଟି ପଛକୁ
ଫେରେ ମହାବଳେ ପୁଣି ଭୁଜାଏ ଶିଳାକୁ,
ସେହିପର ବୀରବର ବାଟେ ସଂହାରଘାତେ
ଘୂର୍ଣ୍ଣିଯାଇ ପଡ଼ି ପୁଣି, ଦ୍ୱିଗୁଣ ଶାହସେ
ପାଣ୍ଡବଙ୍କୁ ପ୍ରତିଘାତେ ଅକ୍ରମିଲେ ବେଗେ ।
ବୀରବର ଗାରଙ୍କ ଜନ୍ତୁ ଅସ୍ତ୍ର ବର୍ଷାଘାତେ ,
ପଡ଼ିଲେ ପାଣ୍ଡବ ସେନା ପକ୍ଷୀ ପକ୍ଷ ଯଥା
ବାୟୁ ବେଗେ ପଡ଼େ ଝଡ଼ କାନନେ ଅସଂଖ୍ୟ

ବମର୍ଦ୍ଦି ଭୂରିତ ସବେ. ଉଷ୍ଣରକ୍ତଧାରେ
ଭୁଡ଼ାଇଲେ କୁରୁବାଳେ ଶୋଣିତ ତରଙ୍ଗ,
ରକ୍ତୋର୍ମ୍ମି-ବା-ରଣରଶ୍ମି-ଦାବାନଳ-ଯୋଗ୍ୟା ।
ଶୁଷ୍କ ଭଣାଙ୍କେ ଦେଖ ଅଗମ୍ୟା ସେ ନଦୀ,
ମହାନଦୀ ଠାବେ ଠାବେ ଶିଳା ଯେତେ ଯଥା,
ଭଗ୍ନ ରଥ, ଅଶ୍ୱ—ମୃତ ୧ ସ୍ତ୍ରୀ ଅଶ୍ୱ ଯୋଗେ ।
ଦାହାଦାର ପଡ଼ଗଲ୍ ପାଣ୍ଡୁ ବଳେ ସଙ୍ଗେ;
ଭୀଷଣ ସେ ଘାତ ସହୁ ନ ପାରୁ ପାଣ୍ଡବେ
ପଳାଇଲେ ରଣ ଛାଡ଼ି ତ୍ରୁଟା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ
ବଣ୍ଟୁଡ଼ ହାବୋ'ଭ, କେହୁ ହସ୍ତୀ ଅଶ୍ୱ ପରେ
ଦାଳ ହୋଇଗଲେ, କେହୁ ରଥ ପଦ ତଳେ
ଅସ୍ଥିଶୂନ୍ୟ ମାଂସପିଣ୍ଡ ହେଲେ ଦଳିତ
ବସ୍ତ୍ରାବୃତ ଝୁଲା ପ୍ରାୟେ ବର୍ମାବୃତ ଭଗ୍ନ ।
ରଥ ଥରେ ପଡ଼ି କେହୁ ପେଷି ହେଲେ ଯେତେକ
ଯନ୍ତ୍ରା ମଧ୍ୟେ ଶସ୍ୟ, କେହୁବା ସେ ରଥ ତଳେ
ଲଗାଇ ଲେଣେଟ୍, ଛିନ୍ନ ହୋଇ ତର୍ଣ୍ଣ, ଦୂର ଦୂର,
ପଡ଼ିଲେ ଚପଳ ଦଳେ, ମନେ ହେଲା ଯେତେକ
ଦେଖିବାକୁ ଅସ୍କୁଟିଳ ପଡ଼ିଲୁକ ଦେଖି !
ଭଗ୍ନରଥ ସ୍ତମ୍ଭ ଥୋକେ ମୁକ୍ତ ଅଶ୍ୱ ମୁହେ
ଗୁଣ୍ଡି ହୋଇ ସେ ସହିଲେ ହେଲେ ଛିନ୍ନଧୂ;
ମାହୁନ୍ତ କାରଣ ଅଶ୍ୱ ନ ମାନି ବାରଣେ,
ଅଙ୍କୁଶ ଘାତେ ତାଙ୍କ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ କରି
ଶାବେ ଶୁଣ୍ଡ ପୃଷ୍ଠେ ଭଙ୍ଗି, ଫିଙ୍ଗି ଅବେଷ୍ଟ୍ରାକୁ
ପଳାଇଲେ ବାଟେ ହୋଇ ଗ୍ରାମ ବନ ଦେଶେ
ଭଜ ଭକ୍ଷ୍ୟ ଧରି ଗୁଡ଼ ଗଜନ କରିଲେ;
କାହିଁବା ମାହୁନ୍ତ ଝୁଲି ପଡ଼ିଲେ ହସ୍ତୀ ସଙ୍ଗେ ।
ଶୁଣ୍ଡସ୍ୱନ ହସ୍ତୀ କାହିଁ ଝେଡ଼ାକୁର ଯାଇ
ଦକ୍ଷିଣ ପଦତାଳରେ ଶରୀର ଚକ୍ଷାର
ଶତ ଶତ ସେନା ମାରି ସେ ସକଳ ସଙ୍ଗେ ।
ବଳ୍ଗାଧାରୀ ବଳ୍ଗାଚ୍ଛିଧ ନମାନ୍ତ ଯୋଦ୍ଧାରେ,

ଜିହ୍ବାରେ ଜିହ୍ବାଘେ ଫିଙ୍ଗି ଅତଘାତକ ଦୂରେ
ସଫେଣ ଶୋଣିତ ମୁଖେ, ମଳ ମୂତ୍ର ତ୍ୟଜି
ମୁମୂର୍ଷୁ କେହୁ ଚୋଖ ନିଃସୃତ ଫୁସ୍ଫୁସେ
ସ୍ୱେଦାର୍ଦ୍ର ଶରୀରେ, କେହେ ପାଦ୍ୟ ଜଳାର୍ଥିତ,
ପଳାଇଲେ ରଣ ଛାଡ଼ି କର୍ଣ୍ଣଙ୍କୁ ରଖେ ।
ସମ୍ମୁଖ ନପାରି ଯାହିଁ ପଡ଼ିଗଲା ଶାନ୍ତ
ଛିନ୍ନପ୍ରାଣ ଅଶ୍ୱ ଦୁଷ୍ଟ, ନାଶ ହେବ ତାର
ରେକାବ ଶୃଙ୍ଖଳ ହେତୁ, ଦେହ ସେ ଯାଆର,
ଘୋଟକ ସଙ୍ଗେ ହଣ୍ଟ ଘଷି ହୋଇ ଭୂମେ,
ଛିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହୋଇଗଲା ଛାଲ ଛିଡ଼ି ଅଙ୍ଗୁ ।
ଜୋଇଲେ ରଣ ସ୍ଥଳ ଯାଣ୍ଡବେ ପଞ୍ଚାଶେ,
ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ଅଗ୍ରେ ଯଥା ଶୁଷ୍କ ପତ୍ରଚୟ ।

ବିଜୟ ବାଞ୍ଛ୍ବା ଲଭି କୌରବ ବାହିନୀ
ଗର୍ଜିଲେ ଭୈରବେ, ହେତେ ତେବେ ପାଣ୍ଡବେ,
ଉପୁଜାଇ ଗର୍ଣ୍ଣିକା ପାଣ୍ଡୁ ସେନାଙ୍କର ।
ଦୈବ ହତବ୍ଳା ଯିବ ନଷ୍ଟ ଯଦି ବେଳା
ଉଦ୍ୟୋଗ, ପୁରୁଷକାର, ବଳ, ବୁଦ୍ଧି ଆଦି;
ହେ ପାଣ୍ଡବେ ! ରଣ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପ୍ରତିକୂଳ ଆଜି
ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ, ଯାଅ ହେ ଯେଉଁ ସ୍ୱର୍ଗେ ମଜ୍ଜନ,
କିମ୍ପା ମନୋଦୁଃଖେ ବୃଥା ସନ୍ତପ୍ତ ହୁଅନ୍ତେ ?
ନାରାୟଣ, କନ୍ଦ-ମୂଳ ଭକ୍ଷ ଶତ ଆଦି
ଜମ୍ବୁ-ଦ୍ୱୀପ-ଭୂମି ତଥ ସ୍ୱର୍ଗେ ଜାଣି,
ତଥାପି କିପାଇଁ ଦୁଃଖ କର ଅକାରଣେ ?
ଅଭିମନ୍ୟୁ ଯଥା ନିଜୁ ଛଳି ହେ ଧାର୍ମିକେ,
କହିବାରୁ ଶୁଣିଲ ତାର, ଏକ ବ୍ୟୂହ କିମ୍ପା
ଏହ୍ନେ ଗୀତ ବ୍ୟୂହ ଭେଦିବ ଅବେଳେ ।

ହେ ଅର୍ଜୁନେ ! ଶୁଣ ଶ୍ୱେତ ବାହନେ ଯେବେ
ଅଭିମନ୍ୟୁ ସ୍ୱର୍ଗେ ଯହିଁ ଏକା ଗଲେ,

ଦେଖିବା ତା ଭାଗ୍ୟେ ଅଛି କାଲେଶିଙ୍କ ବଧ !

ରଚିଲ୍ଲ ଅନ୍ତତ ବ୍ୟୂହ, ଦିନ୍ତ ଏକ ଯହିଁ
ରଥୀ ମହାରଥୀ, ଭୀମ ଗର୍ଜିଲେ ଲାଗେ,
ମୌନବତ ପତାକେ, ରଥ ବାଜୀ ଗଜ,
ନକର କୁମ୍ଭୀର କୂର୍ମ ପଦ୍ମବ୍ୟୂହେ ଶୋଭନ୍ତି;
ମହାଶୀଘ୍ର ଶତ ଏକା ସେ ବ୍ୟୂହ ଦ୍ୱାରରେ
ଧନ୍ୱିନ୍ଦ୍ର ସ୍ୱର୍ଣ-ସୈନ୍ୟ ପୁଷ୍ଟ-ନନ୍ଦନ !
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ସେ ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ, ଅସଂଖ୍ୟ ସୈନିକ
ଦେଖ ମହାବ୍ରତେ ଉଭା, ତଶାକାରେ ଯାଉ,
ନିଧୂମକ ନଦୀ ଯଥା ରହନ୍ତି ବେଢ଼ି,
ସୁଦୃଢ଼ ଚକ୍ରଧାରଣ କେନ୍ଦ୍ର ଚତୁଦାଶେ,
କମ୍ପା ଭୂପ ଭଲୁଙ୍କିବ ଶୈଳଶ୍ରେଣୀ ଯଥା;
ରଥୀ ମହାରଥୀ, ରଥ ଅଶ୍ୱ, ଗଜେ ଦେଖି
ସହେ ଦଳ ବଳ ହେଲା ! ନଦୀ ସେ ବ୍ୟୂହ
ଘାତକ ବଳଙ୍କ ଦେଖି ଅରଣ୍ୟେ ଗାଇନ୍ତି ।
ତ୍ରିଶୂଳ, ଖଡ୍ଗ, ଖଣ୍ଡ ବର୍ଦ୍ଧ ପୁଣି
ଝଲକି ଉଠନ୍ତି ଅସ୍ତ୍ର ସେ ବ୍ୟୂହ ଦ୍ୱାରରେ,
ଦଶଗ ଭାସ୍ୱର ଯଥା ଅମା ନିଶାନ୍ତରେ
ଦାବାନଳ ଜ୍ୱଳେ ଦୂର ଶୈଳଶ୍ରେଣୀ ରେଖ,
ବୃଷ୍ଟିବାତେ ପୁଣି ପୁଣି କାଟେ, ଅଥବା
ପ୍ରାସାଦ ଶିଖରେ ଯଥା କୋଟି କୋଟି ଦୀପ
ଦୋଳାଏତ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦୃଢ଼ ପତାକାରେ
ଦୀପାଳି-ମାଳିନୀ ଶ୍ୟାମା ପୂଜିତ କାମନେ ।
ନରକଥା ଶୁଣେ ଥାଇ, ମୃତ୍ତିକା ସେ ଦେଖି
ନଦୀତଟେ ସ୍ଥିରେ ବସି, କାହା ନ ଚାହେଁ ବାହାର ।

ସନ୍ଧ୍ୟା ବନ୍ଦନ ଶେଷ ଅର୍ଜୁନ ନନ୍ଦନ,
ଅପରିମିତ ବଳେ ଏକା ଅଗ୍ନି ପ୍ରମାଥୀ
ଏକବିଂଶ ଶତବାଣ ପ୍ରତିଘାତ ଦେଇ,

ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ କୌରବ ସୈନ୍ୟ ଶତ୍ରୁଙ୍କ ପାଦରେ ।
ଅଶ୍ୱ ହସ୍ତୀ ରଥୋପରୁ, ଭୂଇଁ ପୃଷ୍ଠ ପାଦରୁ
ଶରଘାତେ ଭୂମିତଳେ ଲୋଟାନ୍ତି କାହାକୁ,
କେତେବେଳେ ସଘନ ଅସି ଚପଳା ଚମକେ,
କାଟନ୍ତି କୌରବେ, ଯଥା ଇକ୍ଷୁ କାଟି ଯଥା
ଅଙ୍ଗରୁ, କଣ୍ଠରୁ କାଙ୍କୁ ଅସ୍ତ୍ର ଭୁଜା ପୁଣି ।
ଶୁଣ୍ଡ ମୂଳେ ଶୁଣ୍ଡି କାଟେ ଫିଙ୍ଗନ୍ତି ବା ଦୂରେ,
ଦେଖାଇଲେ ବାଳକେ ଯଥା କନ୍ଦୁକ ଖେଳାଏ !

ଦୋଳିତ ଖଣ୍ଡୀ ପୁଣ୍ଡ୍ର ଠାବେ ଠାବେ ରଣେ,
ଶୋଳନୀ କୁଙ୍କୁମ ଛଟା ଦେଖ ଭୂତଳେ !
ରକ୍ତ-ହସ୍ତ-ଗ୍ରୀବା-ଶିର ପଡ଼ିବାରୁ ତଳେ,
ବଜ୍ରାଘାତେ; ସଂଗ୍ରାମ, ଭରିଲା ରେଖେ,
ଦଳବଳ ଚକ୍ର ବୃଷ୍ଟି ହେଉଛି କି ତହିଁ ?
ନୂପୁରେ, କବଚେ ପୁଣି ଶୋଣିତ ଅଙ୍ଗେ,
ମେଦ, ମାଂସ, ଚର୍ବି, ନଳି ହେଉଛି ମିଶ୍ରଣେ,
ମନେ ହେଲା କୁମାର କି ହୋଇଲେ ଅଭୂତରେ
✝ଜବ୍ୟାଦ ପ୍ରକାଶ ପାଇଁ ଲୋମହର୍ଷ ହେଲା ?
କମ୍ପି ବସୁଧା ଦଳ ଚଳେ ତାଙ୍କ ରଥ,
କୁଡଜ ଲଙ୍ଗଳ ଯଥା ବନ୍ଧୁର୍ଯ୍ୟ ଭୂମେ
ଭଗାଇ କଟିବ ରଥେ ଶୋଣିତ ପିଚ୍ଛିଳ ।
କୁମାରଙ୍କ ରଥ ଦେଖି ଅବରୋଧ ଗୁରୁ
ଚଢ଼ିଲେ ଦୂରସ୍ଥ ବାଣେ ବେଷ୍ଟିଲେ ତାଙ୍କୁ !
କନଣୀଳ ନଦୀ ଧାରା ଆଘାତେ ଯେସନ,
ଫଣି ବେଗେ ଫଣା ତୋଳି ଦଂଶଇ ଘାତରେ,
କ୍ରୋଧ ଉଦ୍ଭାରିତ ନେତ୍ରେ କୁମାର ଦେଖନ୍ତେ,
ପୁଂଖ-ପୁଂଖ ପ୍ରତିରୋଧ ହୋଇଲ ଶରଜାଳେ ।
କାଟିଲେ ସେ କ୍ଷଣେ ଯହିଁ ଗୁରୁ ଅଶ୍ୱଗଣେ,
ନିବିଡ଼େ କୁମାର ପୁଣି ବର୍ଷିଲେ ପ୍ରଚଣ୍ଡେ;
ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଚାପିଲ ସହସ୍ର ସାୟକ ।
ପ୍ରତିଘାତେ କାଟି ଦ୍ରୋଣ ବର୍ଷିଲେ କୁମାରେ,
ବାଣ-ବୃଷ୍ଟି ଅଗ୍ନି-ବୃଷ୍ଟି ପରସ୍ପେ ହେବାରୁ
ନଦେଖିଲେ ଦୁହେଁ କିଏ କାହିଁ ଛନ୍ତି ରଣେ !
ଦୃଢବ୍ରତ, ଦୂରଦର୍ଶୀ, ଯୋଦ୍ଧା ସୁଚତୁର,
କେତେବେଳେ କେତେମତେ କେଉଁ ଆଡ଼େ ଥାଇ
କଟାନ୍ତି କୁମାରେ ଅସ୍ତ୍ର ବିବିଧ କୌଶଳେ;
ଦୀର୍ଘଦର୍ଶୀ ସୈନ୍ୟଗଣେ ଉଚ୍ଚେ କହିଲେ କୁମାରେ
"ଛାଡ଼ ପ୍ରାଣପଣ ଆଜି ଯୁଦ୍ଧ ଗୁରୁ ଅଗେ"
ସହସ୍ରଣେ ସମକ୍ଷ ଗୁରୁ ସଙ୍ଗେ, ବରଂ
ଗୁରୁଠାରୁ ବଳଶାଳୀ ହେଲେହେଁ, ତଥାପି,
ଦୂରଦର୍ଶୀ ହେବ ତାଙ୍କୁ ନ ପାରୁ ସେ ବଳେ,
ଉତ୍ତରେ ମନ୍ଦେ ଆଉ କହିଲେ କୁମାର
"ଯଶ ଶିରୋମଣି ମାତା ସୁଭଦ୍ରା ଯାହାର,
ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ଯା ପିତା, ପୁଣି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମାତୁଳ,
ତା ସଙ୍ଗେ ପାରିବ କି କେବେ ବୃଦ୍ଧ ବିପ୍ର ଜଣେ
ସ୍ଥିରଦୃଷ୍ଟି, ଶୁଷ୍କ-ମୂର୍ତ୍ତି, ପଳିତ କୁନ୍ତଳ" ?
ଏତେ କହି ହେଲେ ଅତି ଗୁରୁ ରଥ ଆଡ଼େ,
କାଟିଲେ ପାର୍ଶ୍ୱସ୍ଥ ଅଶ୍ୱ ନିର୍ଘୋଷ ବେଗେ;
ପୁଣି ହୋଇଲେ ନିଜ ରଥେ ଦକ୍ଷିଣ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ
ଅସ୍ତ୍ର ବର୍ଷ୍ଣ କଲେ ଦ୍ରୋଣେ ନାନା ଶସ୍ତ୍ରାଘାତେ;
ଯୁଦ୍ଧ ବିଶାରଦ ଗୁରୁ ହେଲେହେଁ କହେତ
କୁମାର କ୍ଷିପ୍ରତା ସଙ୍ଗେ ସମକକ୍ଷ ନୋହି
ବକ୍ରୋକ୍ତି ହେବୁ ହେଲେ ବିଚଳିତ ରଣେ !
ଗୃଦ୍ଧ ଜଣି ରବ ଯଥା, ରଣାକାଶେ ଥିରି
ଉଡ଼ିଲା ବିଜୁଳି ତଳେ ଜଣି ଗୁରୁ ରଣେ ।
ଘଡ଼ଘଡ଼ କଲେ ଯୋଦ୍ଧେ, ପୁଣି ସବାଡ଼ିଲେ ଯୋଦ୍ଧେ

✝ ଚିଶାଚ ।

ସ୍ୱେଦାମ୍ବୁ ଝରାଇଥି ଭଗ୍ନ ହୃଦୟରୁ, ତେଣୁ
ଧସିଲା ନିବିଡ଼ ବ୍ୟୂହ ପାଣ୍ଡବ ସେ ବେଳେ
ହିମ-ଶିଳା ଯଥି ଯଥା ଗଳିତ ଆତପେ ।
ଚଳିଲା କୁମାର ରଥ ସୂର୍ଯ୍ୟ ରଥ ଯଥା
ଅପ୍ରତିମ, ଅବାଧେ, ଭେଦି ଦିଗନ୍ତ; ଧୂଳି
ସ୍ତୂପ ପ୍ରବେଶ ପୁଣି ଛନ୍ଦ ଭଙ୍ଗ ହେଲୁ
କୁମାର ଅବାଧ ଗତି ନିରେଖି ଅବର
ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ, କର୍ଣ୍ଣ, ଶଲ୍ୟ, କୃପାଚାର୍ଯ୍ୟ ସଙ୍ଗେ
ଦୂଳାଇ ଦ୍ରୌଣି ଆଦି ପୁଣି ଘେରିଲେ କୁମାରେ;
ବେଷ୍ଟନ୍ତି ଶିକାରୀ ଘେରେ କାନ୍ତାରେ ଯେସନ
ଆମିଷ ଲୋଭୀ ବ୍ୟାଧେ ବଣ୍ୟ ସନ୍ତ୍ରସ୍ତେ ।
କଣ୍ଠ ପଡ଼ିଲେ ହରି ପଛ, ହର୍ଷେ ଅଭିମନ୍ୟୁ,
ତାଙ୍କୁ ସଂହାର ଶରେ, ଛିନ୍ନ ମସ୍ତ ହୋଇ,
ନିରେଖି ହଦବନ୍ଧୁସ୍ତ ମୁଖାଦେଶ୍ୟ ଯେସନ
ଅନ୍ତିମରେ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନେ ଘୁରୁ ଚାପ୍ର ଶରେ;
ତଦନ୍ତ ସହଣା ନେଲେ ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ ସେ ଶିର,
ନଚାଳି ସେ ଶର ତେଣୁ ତାଙ୍କ ପରେ ଦ୍ରୁତେ,
ଭାଳିଲା ଯୋଦ୍ଧାରେ ତାଙ୍କ *ଧାର୍ଣ୍ଣୀ ସୁବିଆ ଭେଦ;
ରଥ ଧ୍ୱଜ ଅଶ୍ୱ ଲଗେ ପଳାଇଲା ଦୂରେ
ସାରଥୀ ଅଭେଦ ହେଲୁ ରଥ ଅଶ୍ୱ ଜୟରେ ।
ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଦଶା ଦେଖି କ୍ରୋଧେ ଚର୍ତ୍ତି କର୍ଣ୍ଣ,
ଧର୍ମ୍ମରାଜ-ବଂଶୀ ସ୍ୱୀ, ଚିତ୍ତ-ସାର୍ଯ୍ୟ-ପୁଂଜୀ,
ଭି. କୁଣ୍ଡ କୁଣ୍ଡଳ ଯୁକ୍ତ ଦିବ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତି ଦଂଶି,
ବାଜିଲା ସୁ... ବାଣ କୁମାରେ, ନିର୍ଭେ,
ଅର୍ଦ୍ଧ ଅର୍ଦ୍ଧେ କାଟି ତାଙ୍କୁ ପ୍ରତିବାଦେ ପୁଣି
ବଧି ତୀକ୍ଷ୍ଣ ତୀର ଶର ନାଶିଲେ ତା' ଦର୍ପ,
ପଶିଲା ଯେ ତୀର ଯେତେ ଭଳିତ କଳ୍ପାନ୍ତକ,
କର୍ଣ୍ଣ ବାହୁ-ବର୍ମ ଭେଦ ରଥାଗ୍ରେ ମୂର୍ଚ୍ଛିତେ;
ଲୁଟିଲ ଲୁଲଗେ ବାଣ, ସେ ଶରନ ଘାତେ,
ଭଗ୍ନେ ଥିଲ କର୍ଣ୍ଣ ଶାର ହେଲେ ବଡ଼ଲତ
ହସ୍ତଚ୍ୟୁତ ହେଲା ଧନୁ ଅବଶତା ହେତୁ;
ସଂକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମୂଢ଼ ତାଙ୍କୁ ନିରେଖି ସାରଥୀ
ଘୋଳିଲା ରଥ ନେଇ କୁମାର ସମ୍ମୁଖୁ
ଘୁରାଇ ନିର୍ଦ୍ଦେଶେ ଦ୍ରୁତେ; ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଧୂଳି,
ସହସା ତା ଦେଖି ଶଲ୍ୟ, ଅଦମ୍ୟ ସାହସେ,
କୁମାର ଅଳକ୍ଷ୍ୟେ ତାଙ୍କୁ ଲକ୍ଷି ମହା କ୍ରୋଧେ
ଶକ୍ତିଶେଲ ଫିଙ୍ଗିଲା ଶେଳ, ଅମୋଘ ଯେ ଶେଳ
ଦେଖିଲେ ଜିହ୍ବା ତଳେ ନଭେ, କୁମାର ସହସା,
ଉପରେ ପଡ଼ିବା ପୂର୍ବୁ, ଅଦ୍ଭୁତ କୌଶଳେ,
ବଞ୍ଚାଇଲେ ଦେହ ତାଙ୍କ ଶୋଭ ଯାଇ ରଥେ;
କିନ୍ତୁ ପ୍ରତିଫଳ ଶଲ୍ୟ ପାଇଲେ ତକ୍ଷଣେ,
କୁମାର ଖଡ଼୍ଗ, ଘାତେ ରଥଚ୍ୟୁତ ହୋଇ,
ଶୈଳ ଦ୍ୟୁତିଶିଳା ପ୍ରାନ୍ତେ ପଡ଼ୁ ପଡ଼ୁ ତଳେ,
ରହିଗଲେ ଅର୍ଦ୍ଧପଥେ ରଥ ସ୍ତମ୍ଭ ଧରି ।

ଗଦାଯୁଦ୍ଧେ ଶୋଣିତ ଦୁଃଶାସନ ତହିଁ,
ଗର୍ଜି ଦ୍ରୁତ ହୁଙ୍କାର ରବେ ଆସିଲ ସମ୍ମୁଖେ,
ଗର୍ଜିଲେ କୁମାର କ୍ରୋଧେ ନିର୍ଘୋଷ ଭୈରବେ,
କରଅଗ୍ର-ଧୃତ ଦଣ୍ଡ ମତ୍ତ-ହସ୍ତୀ ନାଦେ
ଧନୁ ରଖି ଗଦା ହସ୍ତ ଧଇଲେ କୁମାର ।
"ଏତେ ଦିନେ ଅଭିମନ୍ୟୁ ପାଇଛିରେ ତୋତେ"
କଶ ମୋଡ଼ି ହଡ଼ି ଛାତି କଟେ ଦୁଃଶା ଦର୍ପେ
"ନାହିଁରେ ମାତୁଳ କୃଷ୍ଣ କୁଟିଳ ଲମ୍ପଟ,
ବଞ୍ଚିତା ମଧ୍ୟ କେହୁ ନାହିଁ ଜଣେ ପୁଣି, ।
ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବେ ତୋତେ ମୋ ଅସ୍ତ୍ର ସମରେ" ।
"ସ୍ୱଜ କୁଳେ କୁଳାଙ୍ଗାର" କହିଲା କୁମାର

* ପାଦେଶ୍ୱ ପାର୍ଶ୍ୱସ୍ଥ ବାହ୍ୟ ।

ତାହାଙ୍କୁ ଦେଖାଇ କହୁ ଦେଇ ଧଇର୍ଯ୍ୟ ! ମୂଢ଼ !
ଶିଖଣ୍ଡୀ ଘାଣ୍ଡ ହେମ ଭୁଜ ଉତ୍କଣ୍ଠିତ
ପଡ଼େକରେ ଦେଉଥିବେ କାହିଁ ଅଭିମନ୍ୟୁ-ହିଦ !
ତୁହି ପାପିଷ୍ଠ ! ବୃଥା, ଯିଆ ଛାଡ଼ ମନ୍ତ୍ର, ଶୁଣ
ହିତା ଉପଦେଶ ମୋର ଶାନ୍ତନୁ ତନୟ,
ଭୂତଳେ ନା ସେ ସୁହିତାଙ୍କୁ ସମ ସଙ୍ଗେ ଏକା,
ତୋ ସଙ୍ଗେ ଭଗଦତ୍ତାଙ୍କୁ ! ହେ ଦ୍ରୋଣ ! କର୍ଣ୍ଣଙ୍କ !
ଭୂତଳେ ଓ ସେ ଜୈତେବ ? ଅଣା ଯାଅ ବଣ୍ଠ ବାଣ
ଛାଡ଼ି ବୃଥା ଆଶ୍ରୟ ଦାଏଣ୍ଡୁ, ଛାଡ଼ବେ ଦେ ପଥ
ସହସା, ଖଡ଼୍‌ଗ, ଧନୁ ଗଦା, ଚକ୍ର ଏକ !
ଲକ୍ଷିତ ଭ୍ରମନ ସୁଷ୍ଠ, ଦେଖନ୍ତି ବୀରଶ୍ରେଷ୍ଠ
କ୍ରୂରମାନଙ୍କ କ୍ରୂର, ସମ ବିଶାରଦ
ଦୁର୍ଦ୍ଦେ କଦାପିକେ, ମଦମତ୍ତ ହସ୍ତୀ ଯଥା
ଶତ୍ରୁଘାତେ ପଡ଼ନ୍ତେବେ ସୁଦକ୍ଷ କୁମାର;
କେବେ ବା ତୀର୍ଯ୍ୟକେ, କେତେ ସ୍ପନ୍ଦ ନଦେ ଗଳି
ଦଳି ଖଡ଼୍‌ଗ, ଲମ୍ଫି ଦେଇ, କେତେ ଶିରେଘଟେ,
ଘର୍ଘରେ ସୁଦର୍ଶନ ଅନୁଯାୟୀ କୌଶଳେ,
ଦକ୍ଷତା କ୍ଷିପ୍ରତା ଶିକ୍ଷା ଅତି ଚମତ୍କାର,
ମନେ ହୁଏ ମଲ୍ଲ ଅନ୍ତେ କୁମାର ଏ ଥର,
ନେଇଗଲେ ତୋଳି ପୁଣି ସୁଦାକ୍ଷେ ସହସା,
ନା-ନା, ମଲ୍ଲ ହୁଏଣା ଅନ୍ତେ କୁମାର ସଦାଶେ,
ଏରୂପରୁ ପୁନଃ ପୁନଃ ହେବା ପରେ ଶେଷେ,
କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଦୁଃଶାସନ ତଦାଘାତ ପାଇ,
ଘନାଘନ୍ତ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱଶ୍ୱାସେ ରଣେ ଭଙ୍ଗ ଦେଇ,
ଖଣ୍ଡିତ ଶ୍ୱାନ ଯଥା ସଙ୍କୋଚି ସ୍ୱ ଦର୍ପ ।
ପ୍ରାଣ ମାତ୍ର ଛାଡ଼ି ତହୁଁ ଶତ ଶତ ଭଟେ,
ଦୁରାଚାର ଅନ୍ତେମିଳେ ଦାମ୍ଭିକ କୁମାରେ,
ଗଦା, ଅସି, ଶୂଳ, ଶର୍ଣ୍ଣ, ଶୂଳଜାଳ ଧରି;
ରଣ ବିଶାରଦ ତହୁଁ କୁମାର ଏକାକୀ,
କତଶି ସୁଶିକ୍ଷା ବଳେ ସହସ୍ର ପଦେସ୍ୱେ,
ଦତ୍ତେ, ଦନ୍ତେପର କଟେ, ସଦେ, ଦତ୍ତକ୍ର ପୁଣି,
ହିଂସ୍ର ଭୂତପାଳେ ଯଥା, ବାଜେ, ସୂର୍ଯ୍ୟେ, ନଗେ;
ଶିଳିଣ ଶବ୍ଦଧ୍ୟ ଅସ୍ତ୍ର ନାଶିଲେ କୌରବେ,
ଶତ ଶତ ବୀର ଭଟେ ଲୋଟାଇ ଭୂତଳେ;
ଗଦାଘାତେ ଶିର ଭାଙ୍ଗ ଯାଇଲା ସହସା,
ଅଳ୍ପ ଫୁଟ ପ୍ରାୟେ କଥା କହ ମସ୍ତକରୁ,
କୁଣ୍ଡଳ ମଣ୍ଡିତ ମୁଣ୍ଡ, ଝଡ଼ିଲା ତାହାର,
ଆକାଶ ନକ୍ଷତ୍ରାକାରେ, ଚକ୍ଷୁ ଅଛି ବେଢ଼େ,
କାଣ୍ଡ ଲଗ୍ନ ଶତ ଶତ କାଟେଣ ବାଣ ଜେହ୍ୱ,
ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ କଦବିଶ୍ୱାସନ ପ୍ରକାଶିଲ, କିମ୍ବା
କୁପିତ ଶାର୍ଦ୍ଦୁଳ ସମ ଦଶିଲା ଉତ୍ତମେ;
ରକ୍ତ ସ୍ରୋତେ, ଅଗଣିତ ମୃତ ଶବ ପୁଣି,
ରଣଭୂମି ଦୃଶ୍ୟ ହେଲା ମହା ଭୟଙ୍କର ।
ଅଙ୍କୁଶ-ବେଣ୍ଟିଲ-ପୂଚ୍ଛ ମହୋରଗ ପ୍ରାୟେ,
ଛାଳ ହସ୍ତୀ ଶୁଣ୍ଢ଼ କାହିଁ କରେ ଛଟ ଛଟ ।

ରକ୍ତସ୍ରୋତେ ପଡ଼ି କାହିଁ ଦଳେ ଦଳେ ଦଳେ,
ଅଶ୍ୱ ହସ୍ତୀ ଗଣ୍ଡି ମୁଣ୍ଡ, ଛାଡ଼ ମୃତ୍ତେ ପ୍ରାଣି
କଷ୍ଟବୃନ୍ତ ଦାନ୍ତ କଟୁ, ବିସ୍ତାରିତ ଦେହେ,
ଧଶଇ ଶୋଷଣ ତନୁ ଅଙ୍ଗ ବିକଟାକ,
ସଦ୍ୟୋଚ୍ଛିନ୍ନ ହେଲୁ ତା'ର ମୁଖନ ସେ ସ୍ରୋତେ,
ତଳ-ଶ୍ୟାମ-ଜଳ-ଜାତ ପ୍ରାୟେ କ୍ରମେ ଭାସେ ।

ମହା ଦମ୍ଭ କୁରୁବୀର, ସେନା ନାଶ ଦେଖି,
ମେଘ ପର୍ବତ ନେଇ ଯଥା *ଭୂବା ଭୂବା ଅସି,
ଅଶ୍ୱ ଅଧ୍ୱ କର୍ଣ୍ଣ ଢ଼ାଳେ ସୈନ୍ୟ ଅଟେଙ୍ଗ

* ପୁନଃ ପୁନଃ ।

ଦଣ୍ଡକ ଦଣ୍ଡେ ଥିଣି ଭଣ୍ଡା ଗା ସନ୍ଧେ ତା ଦେଖି,
ଅର୍ପିଲେ କୁମାରଙ୍କୁ ନାନା ଅସ୍ତ୍ରାଘାତେ ।
ବୃଥା ପରିଶ୍ରମ ! ଝଟକେ କି ଶୈଳ କାହିଁ,
ଝଟିକା ବୃଦ୍ଧେ ! କାହିଁ ଡୁବେ କି ତା ଜଳେ ?
ଭୀଷଣ ପ୍ଲାବନ ଯାଇ ଅଟଳ ଧରାଚଳେ,
କୃତାନ୍ତ ନାଶେ ଘର ଦଶୁ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ?
ବଞ୍ଚିଶଣ ଅଙ୍ଗ ଦେଶ, ନୃଶଂସ ଦନନ୍ତ,
ଭଗ୍ନମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖି ତାଙ୍କ ଅଙ୍ଗ ଭୟଙ୍କର,
ସ୍ୱେଦଧୂଳି ଲୁହରୁହି ଅଶ୍ରୁମ ଝଳକେ,
ଅସ୍ତ୍ର ନ ଚାଳିଲେ କେହି କୁମାର ଅଙ୍ଗରେ,
ଦାବାନଳ ଉଦ୍ଦୀପିତ ଭଗ୍ନଗିରି ଯଥା ।
ଶୋଭିଲେ ଅସ୍ତ୍ରରେ ବନେ କୁମାର ଯୋଦ୍ଧନ,
କୁମାର-ଅଙ୍ଗର ସୃଷ୍ଟେ, ଯମ ଜାଳ କୁହେଳ,
ସର୍ବ୍ୱାଙ୍ଗ ଶର ଲୁଟେ, ଗଭୀର ଦେହରେ,
ରଣ କୁହେଳିକା ଲୁଟେ, ଅଗ୍ନି ଧୂମ ପ୍ରତ୍ତେ,
କାନ୍ତା ନିରଞ୍ଜନ ଯଥା, କର୍ମ ଭଣି ମଧ୍ୟେ ।
ଅକମଣେ ଅଗ୍ନାଘାତ ବୃଥା କୁଟୁ କିରଣ,
ଅନଳେ ଶଲଭ ଜନ, ପୁରା ନିଜ ଜନେ,
ଅଗ୍ନାଘାତ ଦେଲେ ଦାସ୍ତୁ କନ୍ଦିତ ପୁରେ ।

କେ କହିବ କେତେ ସହିଲ ? କେ ଗଣିବ ଗଣି
ନଭେ ତାରା, ସିନ୍ଧୁ-ଉର୍ମ୍ମି, ଶୈଳେ ଶିଳା ଅବା?
ଯେତେ ମନୁଆସ୍ତ୍ର ଦେତେ ଅସ୍ତ୍ର ଶମ୍ଭୁଙ୍କ,
ବାଣେ ବଣେ ଅବଶାନ୍ତ ବିନ୍ଦୁ ବାତ ପ୍ରାୟେ
ଅନନ୍ତ ସୈନିକେ ସଙ୍ଗ, ସୃଷ୍ଟି ଯେ ବୃନ୍ଦ,
ଅସଂଖ୍ୟ ପାଦାତ ପ୍ରତ୍ତେ ଅବଶ୍ୟ ଯୋଦ୍ଧନ,
ଶ୍ରମ ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ତୁଳେ ଦଳି ସୈନ୍ୟ ସିନ୍ଧୁ
ସେଥି ଯେ ଜାଗନ୍ତି ବ୍ୟୂହ ଭେଦିଲେ କୁମାର ।
ଅପ୍ରତିହତ ଦେଖ ଗତି, ବାତ-ବଳ ତୁଲେ,
ଅଥା ସ୍ରୋତ ଗତି ଯଥା ସିନ୍ଧୁ ଅଭିମୁଖୀ ।

ଭୁଟିଲେ କୌରବ ଥାଟ କୁମାର ସମ୍ମୁଖେ,
ଜଳ ବନକଳ କରେ ଝୁରିପକକା ଯଥା,
ଦିଗନ୍ତ ଶୃଙ୍ଗରେ ଦେଖି ଧନ୍ଦା ବାନ୍ଧ,
ପଳାନ୍ତି ଚିତ୍କାରେ ମୁଖେ ବନାନ୍ତରେ ଦୂର,
ଯେସନ କୌରବ ସୈନ୍ୟ ପଳାଇଲେ ରଣୁ,
ନୃଶଂସ କାଳରୂପେ ବେଢ଼ିଲି କୁମାରେ ।
ଧ୍ୟାନେ ନୁ ଯାଉଁ ତାଙ୍କ ରଥ ବେଢ଼ି ଦୂରୁ,
ମହାଭୟଭୀତ ହେଲ କୁରୁବଂଶ ଚିତ୍ତ ।
ପଶିଲ କୁମାର ରଥ, ଭେଦି ବ୍ୟୂହ ଦ୍ୱାର,
ଭଗ୍ନ ସେତୁ ମଧ୍ୟେ ଯଥା ଜଳସ୍ରୋତ ବେଗେ ।
ପଳାଇଲେ ସୈନ୍ୟ ସବୁ, ଭାଙ୍ଗିଲା ସେ ବ୍ୟୂହ,
ବନ୍ୟ ଶେଷେ ନଦୀ ଯଥା ଶୀଘ୍ରତର, ବେଗେ,
ଧାଇଁଲେ ଯୁବକ-ଦଳ ଘେରି ପ୍ରତେ ସଙ୍ଗ,
ସମସ୍ତେ ଅକାଳବନ୍ଧୁ, ଚପଳ ସ୍ୱଭାବେ,
ଅଦମ ମୋହନ ରୂପେ, ଶାନ୍ତି ସମ୍ଭବ ରଥେ,
ସମ୍ମାର୍ଦ୍ଦ କୁଷଣେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦଶ୍ୟ ଯେ କୁଞ୍ଚିତ ।
ସେ ଦଳ ଯୁବକ ବୀର କଠୋର *ଲକ୍ଷ୍ମଣ,
କାର୍ତ୍ତିକ ପ୍ରତିମ ରୂପେ, ସତୀ-ସୁତ-ସ୍ୱାଧ୍ୟ, ।

ନବ ବୃଷଭଦ୍ୱୟ ପ୍ରାପ୍ତ ପୃଷ୍ଠ ଯେସନ
ବ୍ୟଗ୍ରଭାରେ ଶୃଙ୍ଗରକ୍ଷ ଭୂମି ଖୋଳି ଝୁରେ,
ନବ ବୃଷେ ଦୋହେ ଦେଖି ବଜ୍ରନ ଉଦ୍ୟତ,
କୁମାରେ ଅକ୍ରୋଧେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଘ୍ରେ ଯେସନ,
"କେ ଯୁବକେ ?" ଅଭିମନ୍ୟୁ କହିଲେ ସତର୍କେ,
"ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଶିକ୍ଷିକା ଭୁମ୍ମେ ପିତା ମାତାଙ୍କର,"

* ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କ ପୁତ୍ର ।

ଅସ୍ତ୍ରୀ ଚିତ୍ରେ ପ୍ରାଣ ସମ ସବେ ଅଛ ପୁଣି,
ମେଣ୍ଟି ତାଙ୍କ ସ୍ନେହ ଆଶା ଲାଭବେ କାହାର,
ଦେଇ ସମ୍ପର୍ଣ୍ଣ ମୋର ଛାଡ଼ ଏଥ ପଥ,
ଦଣ୍ଡିବା କୁଆଡ଼ିର ନାହିଁ, ଜଦାଶ ଅପବେ,
ଲଭିବ କି ଫଳ ତହିଁ ?" କହନ୍ତି ଲକ୍ଷ୍ମଣ
ଗର୍ଜ୍ଜେ, "ସ୍ଥିତ ଘୃଣ ଆଶା ଆଃ ଅଭିମନ୍ୟୁ !
ଉତ୍ତର-ଉତ୍ତରୀ-ସ୍ମୃତି ଭୁଲିବ ମୁଁ କୋର,
ଶ୍ରୀକର ତୋହର ପୁରେ ବୃଦ୍ଧିଣୀ ସଙ୍ଗତେ,
ପ୍ରଜ୍ଜ୍ୱଳ ନଭ ପୁଣ୍ଡ୍ରେ ପଣ୍ଡ୍ରୀ ନୃପେନ୍ଦ୍ର ନେଲ୍ଲୁପା,
ମାଂସେ ତୋର ତୋଷିବ ମୁଁ ଶବାହାରୀ ଜନେ"

ନେପାଳ୍ପର ସୈନ୍ୟ ଯଥା ଅଯତ୍ନ ଦେଖନ,
ଲକ୍ଷ୍ମଣ କାହିଁକି ହେଲ କୁମାରର ଅଗ୍ରେ ।
ଲକ୍ଷ୍ମଣ କ୍ଷଣେ ତହିଁ ହସିଲ ସଘନେ,
✣ଜନମୀଭ-ଜନ୍ମ-କ୍ରୁ-ନାଗ-ଘଳାଙ୍ଗ-କଶିଗ;
ସେ ବାଣ, କୁମାର କର୍ଣ୍ଣ ପାଶେ ଯାଉଁଛି ହୁଁଇ,
ମୁର୍ଚ୍ଛାପାତେ ଖର୍ଚ୍ଚ ମାରିବ୍ଯ, ଲବଣାଙ୍କ ଦେବ, ତହିଁ
ଜଳ କ୍ରୋଧେ ଅଭିମନ୍ୟୁ ମୂତଦେହେ ଦାଶ୍ରୁ
ଶତ ଶତ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଶରେ ଦଣ୍ଡିଲେ କୁମାରେ;
ତୀବ୍ର ଲକ୍ଷ ପଞ୍ଚଳନେ ଛିଡ଼ିଲ ବୈବିଧ
ବାଣ୍ଡ ହେଲା ଦାନ୍ଧି ବାଣ ଅଙ୍କ ବାଣ ବୃଷ୍ଟି ।
କ୍ଷିପ୍ର ଅସ୍ତ୍ରମୟ ପୁଣି ଲଘୁ ହସ୍ତ ଯୋଗ୍ୟ,
ଅଧର ଖଡ଼ଗ ଶିଖା ଅଲୌକିକ ଦେଖିଲୁ,
ଶୋଭି ସେ ଅଳଙ୍କାରେ ପ୍ରଭମ ସଙ୍ଗାତେ
ହସିଲେ ସହସ୍ର ଦୋଟେ ପଞ୍ଚପଞ୍ଚ ଜେନେ ।
ଅଗ୍ନିବର୍ଣ୍ଣ, ଅଗ୍ନି ସମ ତଳି-ବାଣୁ ଯଥା,
ଉଭୁଡ଼ିଲେ ତାଙ୍କ କର ଦକ୍ଷ ଗତ ହୋଇ,
ଭୂମି ଚୈତନ୍ଯ ଖଡ଼ଗ ଯୁବାଦଳ ପରେ,
ଶିର, ଗଳ, ଅଧ ତାଙ୍କ ଦେଖି, କର୍ଣ୍ଣ ଭେଦ ।
ଧନଞ୍ଜୟ ସୂନୀ, ବାଣ ଦଣ୍ଡିଲେ ଚେତନ
ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ମଧୁକଣ୍ଠ ଭୃତ୍ୟ କି ଦେଖ*
ଗୁଳିକାରୁ ଭେଦ ତାଙ୍କ ପ୍ରିୟତମ ଭବେ ?
ନାଶିଲେ ମୁକଳ ଦଳେ ଏକା ଅଭିମନ୍ୟୁ
ଶତଶତ ଅ ପଘେତେ, ଦାବାନଳ ଯଥା
ଶାନ୍ତିବୀ ଗୁଳ ନାଶେ ଲବଣୀ ଜଳେ ।
ଫଳେ, ଅଗାଧ ହୋଇ କୁମାର ନାଟକେ
ଦଣ୍ଡଦେଲେ ଯୁବାଗଣ କୁମାରଙ୍କ ହାତେ

ନ ଫେରିଲେ କେହୁ ସଙ୍ଗ୍ରାମ କୁମାର ସମ୍ମୁଖେ
ଶିଶୁମୁଖ ସ୍ତ୍ରୀ ଜାତୀୟ, ଜୀବନ ବାଞ୍ଛି,
ରଣୀ ମହାରଥୀ ଆଦ ସବୁହେଁ ସଙ୍ଗେ,
ଭୁଲିଗଲେ ତାଙ୍କ ଦେହ ପାଚୁଛ ପଣିବାକୁ,
ଜ ପଶନ୍ତ ଲୋକଙ୍କ ଯଥା ଟେ ଗମ୍ଭୀର ଗର୍ଜ୍ଜେ
ଗର୍ଜ୍ଜି ଯାଇ ଉଦ୍ଦଣ୍ଡ ମଙ୍ଗାଳୀଶ ସ୍ଥିତ ।

ମନ୍ତ୍ରିମନ୍ତ୍ର କୁଟରୂପୀ ଶକୁନି ସେ ବେଳେ,
ସେ ମହା ସଙ୍କଟେ ଦେଖି ରାଜା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନେ,
ପୁଣି ବୋଲେ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ପାଇଲ ପ୍ରଭମ,
ରଥୀବୃନ୍ଦେ ଦ୍ରୋଣାଦ କେହିଁ ଅଧର,
ବାପ୍ରେଲ ଦ୍ରୋଣ ତାକ ମହାରଥୀ ଗଣେ,
ଦ୍ରୋଣ କର୍ଣ୍ଣ କୃପ ଶଲ୍ୟ ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା ଆଦି
"ସପ୍ତ ଯୋଦ୍ଧା ମିଳି ଆଜି କୁମାରେ
ରଥ, ଅଶ୍ୱ, ଅସ୍ତ୍ର ଦୋଳ ଛାଡ଼ି ଜଣେ ଜଣେ;
ଏକୁ ସେ କରନ୍ତୁ ତାକୁ ଧରିବା ଅନ୍ତରେ,
ତାଙ୍କୁ ଅବେଦ୍ୟାଖ୍ୟ ଦେଖ ବଚନ ସବେ ।

✣ ଯାପ କୀଡ଼ ।

* ସ୍ୱର୍ଗ ।

ଘୂର୍ଣ୍ଣଜାତ-ତରଙ୍ଗିତ-ବାୟୁ ପ୍ରବାହରେ,
ମହାମହୀ ରୁହିଙ୍କୁ ଲେ, ନାବକେ ଯେସନ,
ଯୋଜନାଦଳ ହୁଦହ ଭାଙ୍ଗ ଯେବନ୍ତ କୌଶଳେ
ସେସନ ତ୍ରଂବରେ, ଲୁଟୁ ମହାରଥୀ ଗଣ,
ଭଗ୍ନ ଜଙ୍ଘ ପଦ ଏକେଦେଁ ପଡ଼ିଲେ,
ଯେଉଁଥିଲେ ସେ ଜଗଦ୍ବ୍ୟଣ୍ଡ କାପୁରୁଷ ଭୂଲେ ।
ସେନା ସଂଗ୍ରଜନ ଦେଖି ମନେ ହେଲା ସେଠେ
ଗାଧିବାକୁ ଦେଲାଭୂମି ଜୁନ୍ତୁ ମୁଣ୍ଡି ଧର
ଜଂଅବ କଳଙ୍କାଙ୍କୁଳ ମାଡ଼ି ଅଛେ କିବା ?
ହେ ଭକ୍ତ ଅତି ସଙ୍ଗେ ମହାରଥୀ ବୃନ୍ଦ
ଯେଉଁକାଳେ କୁମାର ବକ୍ଷେ, ଦ୍ରୀଶେ ବାଡ ପ୍ରାବେଶ୍ୟ
ସେନା ଶିବୁ ମଧ୍ୟେ ଯାଇ, ଅଦ୍ଭୁତ ପ୍ରମାଦ,
ବାଡ଼ବାଗ୍ନି ସମ ପଶି ମନ୍ଥି ଦେଲେ କ୍ଷଣେ,
ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ସେନା ଜାଣି ନରୁଦ ପଲକେ ।
ବୃଥା ସେନା ଜାଣ ମାନ୍ଦ କହାଲ ଗର୍ଜିଲେ,
ଶ୍ରୀଗଲ କି ସିନ୍ଧୁ କେବେ ରଣ୍ଣ ଉଦରରେ ? *
ଶୈଳ ଶିଳାଖଣ୍ଡ୍ୟ ଅତା ଜଳ ତରୁଗ୍ରାମ
ଭୁଅଛି ନ କେତେ କାଲ୍ଡି ଖ୍ରମ କଲ ଯୋଗେ ।
ଏତାକେ କାଟିଲେ ତାଙ୍କ ପରାଶରେ କର୍ଣ୍ଣ,

କୃତ ପର୍ଣ୍ଣସାତେ ପାର୍ଶ୍ଵି ସାରଥୀକୁ ପୁଣି,
ଭେଦନ୍ତ ଅଶ୍ବଗଣ, ଖାଶ୍ବାଣାଘାତେ;
ବୋଧହେଲ ରଥ ଉଡ଼ି ଯୋଡକ ଭୂଏସ,
ଯୁଝିଲେ ଅତଳେ ବୀର ସେ ମହାସଙ୍କଟେ ।
ସଂସ୍ଥିଲ ସେ ଭାରତୀଭ ରମଣୀ ଚମ୍ପକ,
ଜ୍ଵାଳାମୁଖୀ ଘୂର୍ଣ୍ଣିବାୟୁ ପ୍ରାବେଶେ ଶୋଭ ଦର୍ଶ,
କାଟିଲେ ସୈନକ, ସେତେ ବୃଷଣ ଚୂର୍ଣ୍ଣେକରି
ସୁଦୃମ୍ପୃଷ୍ଟ ଲକ୍ଷେ ପୁଣି ସୈନକ ଚରଣେ,
ଦୁଇକରେ କାଟି କାଟି ଚଳିଲେ ରାଜଦ୍ଵୈ,
ତରଙ୍ଗ ସଂକୁଳ ସ୍ରୋତେ ତରିଙ୍ଗିଳ ଯଥା ।
ଶତ୍ରୁ ତାଙ୍କ ଅଗେ ସହ କାଟିଲେ ଜାଗ୍ରତ,
ସହସ୍ର ସେ ରଥଧଜ ଭୂମିରେ ଲେଟିଲେ,
ରକ୍ତଧାରେ ଚିତ୍ତ ସମ ଶୋଭି ରଣକ୍ଷେତ୍ରେ,
ସେକାଳେ କୁମାର ରୂପ ହେଲା ଭୟଙ୍କର
ନିଦାଘ-ମଧ୍ୟାହ୍ନ- ଚଣ୍ଡ-ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ-ସ୍ବରୂପ ।
ଶତଶତ ଅସ୍ତ୍ରାଘାତେ ରକ୍ତ ରଞ୍ଜ ଅଙ୍ଗ
ଝରଧାରେ ଝରିଲା ପରାଚ୍ଛେ ଶୋଭିଲେ ।
କ୍ଷିପ୍ରମତ୍ତ କୁମାରଙ୍କ ଶିଖରଣ ହେଲା,
କୁକୁଟୁ କୁଞ୍ଚିଳ ସୁଖ କୁଞ୍ଚିତ କୁନ୍ତଳ,
ଶୋଣିତାର୍ଦ୍ର ଦେହ ପୁଣି ଦିଶିଲା ଯେସନ
ରଙ୍ଗମେଘେ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ଘନ ଘନ ଖେଳେ ।

ଅଭିମନ୍ୟୁ କରେ ଚକ୍ର, କଞ୍ଚ ଅସ୍ତ୍ରାଘାତେ,
ଶସ୍ତ୍ର ଶସ୍ତ୍ର ହୋଇ, ସେଥେ, ଅଶ୍ବତ୍ଥାମା ଶରେ
ପଡ଼ନ୍ତେ ଭୂତଳେ, ଗାଦ, ଅସ୍ତ୍ର ବାମହସ୍ତେ ତହିଁ
ଜଳମଗ୍ନ ଜନ ଯଥା ଜୀବନ ବଞ୍ଚାଳେ,
ଧାଡ଼ାପାଏ ଚାହା ଧରେ, ସେ ଜନେ, ତେସନ,
ସହସା ପାଇଁଛି ଏକ ଗଦା ନେଲେ ତୋଳି
ଅଦ୍ଭୁତଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ ସମ ନରଗେ ଚଳନ୍ତି,
କଳ୍ପମରେ କ୍ଷାଙ୍କ ଦନ୍ତ ଭାଙ୍ଗଚକୁ ଗଜ,
ମର୍ଦ୍ଦି ଲତା ଗୁଳ୍ମଦଳେ, ଦେବେ ଅବା ପୁଣି,
ସହସା ଆହୋଡ଼ କାଙ୍କୁ ଜଳଦେଥ ଡାଳ,
ଝାଡ଼ି ଫାଡ଼ି ଦଏ ତାଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡେନ, ତେସନ
କୁମାର, ଧ୍ୱଜରଥ, କେତେ ଧୃତ ଅଶ୍ବ ଗଜେ,
ତୋଡ଼ାଇ ନୃଶଂସେ କେତେ ପଦାତିକ ଗଣେ,
ନରବୀରେ ସେ ଭଙ୍ଗକାରେ, କ୍ରୋଧାନ୍ଧ ସମ୍ଭ୍ରମେ,

* ବାଡ଼ବାଗ୍ନି ।

ଯାହାଙ୍କୁ ପାଇଲେ ତାଙ୍କୁ ପାଇଲେ ସଦାରେ

ଦୃଷ୍ଟ ଏକଭ୍ରାନ୍ତି ତବ ଏବେ ହେ କୁମାର !
ଚାରଣ ନମାନ ବାସ୍ତ ପତ୍ନୀ ଜନକଙ୍କ
ରୂପଦୋଷେ ହୋଇ ଅତି ବହୁତ ପ୍ରଣୟୀ,
ଜନନୀ ନା ତାଙ୍କୁ ପିତା ଧନକ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ;
ଧନାଢ଼ ଦମ୍ପତୀ ତେଜ ପାଣ୍ଡୁ ହୁଲେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ?

କି କରୁଛ କହ ଶାର ! ତୁମ୍ଭର କି ଦଶା;
ପାପାବଳୀ ବର୍ଣ୍ଣ, ଭିନ୍ତ ନ ଛାଡ଼େ ତାହାକୁ
ବନ୍ଧୁ, ଜ୍ଞାନ, ଯୋଗୀ, କନ୍ୟା ଅବତାରେ ପୂଜା
ଦୁର୍ଲଭ ସେ ଜନ୍ମେ ଯାଇଁ ସ୍ୱର୍ଗରେ ଯାଇଁ ନେଲେଣି,
ନ ଲଭଇ ତନ୍ଦ୍ରାରେ ଶତ ଚେଷ୍ଟା ସହେ ।
ଜଣପିନ୍ଦୁ ସତୀ ଅତି ଅତିଲ ସେଥି ଲାଗି,
ହେ ଶାର ! ଉତ୍ତର ଏହା ଅଜ୍ଞାନ, ଶାଶ୍ୱତ-
ଅଜ୍ଞାନ କେଉଁନ ବିଶ୍ୱାଜିତ ଚାଣକ୍ୟ;
ଯାଏ କୁହନ୍ତି ଲାଗି ତବ ଉତ୍ତର ଅସହ୍ୟ
ସର୍ବତ୍ରାଣୀ ହାକ, ତାଙ୍କୁ ଦପାଇବ ଦିନ,
ମନେ ସୁଖ-ନମନ୍ଦନ, ରକ୍ତ କୁମର ! ବଢ଼ଂ
ନବଜ୍ୟୋତି ପଶୁଛ ହୋଇବ ଅଜର ।

ନିର୍ବାଣର ପୂର୍ବେ ଯଥା ପ୍ରଦୀପ ଶଦ୍ଧା
ଜ୍ୱଳଇ ଅଧିକ ଜ୍ୟୋତିଷ, ତେସନ କୁମାର
ମହାନନ୍ଦର ପୂର୍ବେ ସମୁଜ୍ଜଳ ତେଜରେ,
ପୁଣ୍ୟବନ୍ତେ କାଳୀକେତୁଙ୍କୁ* ପାଇଲେ ତତ୍କ୍ଷଣେ
ଏମନ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ସେ ତାଙ୍କ
ନ ପାଇଲ ଯତ୍ନ, ବାଣ୍ଟି କାଳିକେତୁ ଶବ ।

ଏହାରେ ସନ୍ଧ୍ୟା ତାଙ୍କ ବୋଧି ହୋଇ ପଡ଼ି
କୁମର କହନ୍ତେ, ସତ୍ ବଚନ ଶଙ୍କରେ,
ସାକ୍ଷ୍ୟ ଦେହବନ୍ଧୁ ସମ ଆତ୍ମଶକ୍ତି ହେଉ,
ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ ବଣରେ ଅଛ ନପାଇଲେ ଛାଡ଼ି ।

ସହସ୍ର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଭାଣିଯାଉ ବାନ୍ଧ
ଦୁର୍ଯୋଧନ ସମତ ହେଉ ମୃତ୍ୟୁ ସ୍ପର୍ଶ ଦେବ,
ଅଶ୍ରୁ ତ୍ୟାଗ, ତେଜ ଭୂମି ଉଠୁଲେ ନାହିଁ ତେଜ ;
ସ୍ୱପ୍ନ ଜନ ଜୀବନର ସ୍ୱର୍ଗପୁର ତତେ
ଜନକ ଜନନୀ ସ୍ନେହ, ପ୍ରଣୟ ପତ୍ନୀର
କରୁଣ ବଦନ ତାଙ୍କ ପୁଣି ଛାଇ ପୁଣି;
ଦେଖିଲ ଅନ୍ତରେ ଛଳ, ଯତ୍ନେ ଦଣ୍ଡ ଯଥା
ଧରେ ବ୍ୟୁଚ୍ଛ ଦାରୁଣ, ପଦ୍ମନାଭ, ଅବନତ
ଉତ୍ତର ଅମରଣ ସ୍ୱର୍ଗ-ଲୋକ ଭାବ
ଦେଖିଲ ଚେତନ ତାଙ୍କ ନେତ୍ରୁ ବହିଲେ;
ନଶ୍ୱର ନମ୍ରରେ ଅତି କମଳ ମୋହିଲ
ଯା' ଅଛି ଚରଣେ ସାର ଦେଖିଲ ସେ ନାହିଁ,
ଦୋଳାୟିତ, ମାତ୍ସ୍ୟକାଣ୍ଡ, ମହାପ୍ରଭା ତହିଁ,
ସ୍ୱର୍ଗ ପିତା, ମାତା ବନ୍ଧୁ ମାନଙ୍କ, ଅନ୍ତରେ
ଧ୍ୟାଇଲେ ଶାନ୍ତ ପଦ ସ୍ମୃତି ବାହିତ ।

ଶେଷେ ମନ୍ତ୍ର ବସ୍ତ୍ରୀ କଥା କହେ ତାଙ୍କ ନିକଟେ
ନାହିଁ ଦେବେ ବ୍ୟଥେ ତାଙ୍କୁ ମାରନ୍ତି ତେଜନ
ଶୂର ସ୍ୱର୍ଗେ କୃତ୍ୟରେ କୁମ୍ଭରେ ଦେଖନ
ଦଶନ୍ତ୍ର ବନ୍ଧ ଅଶ୍ୱେ ଉଠାଇ ଉଡ଼ୁଥିଲ ।
ଜନନୀ ଜନକ ସହେ ହେ ସ୍ନେହିଣ ସ୍ୱାମୀ !!
ନ ଭାବ ଅନ୍ୟାୟ ଏହି କୁମାର ଛାଡ଼ିବେ,
ଆହା' ବହିବାକୁ ଏଥି ସାଦା ଯାନ୍ତି ତୋଳ

* ଶକୁନ୍ତଙ୍କ ଭ୍ରାତାର ନାମ ।

ତେଣୁ ପିନା ଏତେ ହର୍ଷେ ମାରୁଛ ଦୁନ୍ଦୁଭେ !
ବନ୍ଦ କରିବ ! ତେଣୁକି ଥାଉ ଛାଡ଼ିଦିଅ ଏବେ,
ନ ଶୁଣି ମାରୁଛ ଯେବେ, ମନେ କଷ୍ଟ କରନ୍ତୋ
ସ୍ନା ସବୁ ସୁରଗଣ ପାଇବ ଦ୍ୱିଜନ୍ତେ ।
ଅନ୍ତରେ, ଶୁଣିବେ ଯେବେ ଶାସ୍ତବେ ଏ ବାର୍ତ୍ତା,
ନ ପାଇବ ସ୍ୱର୍ଗ ଜେନ୍ଦ୍ର ତାଙ୍କ ଦଣ୍ଡ ଭରେ ।

ବନଦାକ୍ଷି ଅନଳର ସେଓ କଣା ଶୁଣେ,
ଷଟପ୍ରାଣ ପ୍ରାବେଶ୍ମ କାଶି କୁମାରେ, ଅଗ୍ରେସେ,
ଗଦାଘାତେ ଦୁର୍ଗା ସୁତ ନାଶ କଲେ ତାଙ୍କୁ ।

ଦାନ୍ତ୍ରେ ଗୌରବ ଭଙ୍ଗ, ଲଜ୍ଜା କୋଳାହଳେ,
ପକ୍ଷୀ କୋଳାହଳ ସଙ୍ଗେ ତରଳ ସ୍ୱସ୍ୱନ,
ଅସୁରଲେ ଭଗ ତାଙ୍କ; ଷଣ୍ଢ ଷଣ୍ଢ ତନ୍ଦ୍ର
ନାଶ କରି ଶସ୍ତ୍ର ତାଙ୍କ ଇନ୍ଦ୍ର ସୁର ଦେଖାଇ,
କଳମାର୍ଗେ ଇନ୍ଦ୍ରବାଣେ ପ୍ରଭୁ ଯୋଗେ ସାର,
କେନ୍ଦ୍ରିଣୀ ହରିଲେ ସୂର୍ଯ୍ୟ, ସହସା ସେ ବେଳେ,
କଣ ଅଶେଷ ତାଙ୍କ ପ୍ରାସ୍ତେ, ଜନ୍ମ ନ ଯୋଗି ଦେଶ
ମଧ୍ୟ ସ୍ତୁତି ମିଳିଲା କେଲଙ୍କ ବାନ୍ଧ କେ !

ମନେ ହେଲା ଭୂମାଜକୁ ନାରଦେଷୀ ସେବେନେ
ପାବକ ପ୍ରଶାନ୍ତ କରୀ ଜନଦତ୍ତମାନେ !
ଅବା ଭୂମି ସଂଖ୍ୟା କାଢ୍ୟା ନିବୃତ୍ତି ସେବେ
ଦେବଙ୍କ ଜାଗର କର ଭୂମିଠ ଦ୍ୱିମାନ ।

ସନ୍ଧ୍ୟା ଉଠିଲା ବାଦ୍ୟ ବିବିଧ ବାଜଣା,
ଶଙ୍ଖ, ଘଣ୍ଟା, ଘଣ୍ଟି, ଆଦ ମଙ୍ଗଳ ମଙ୍ଗଳ.
ଶୁଭିଲା ଆକାଶ-ବ୍ୟାପି ଶୁଭ୍ର ବେଦ-ଧ୍ୱନି
ପ୍ରେରି ମଣ୍ଡଳେ, ଗାଇଲେ ଗୀତ ସୁରଗଣ ।
ସୁରାଙ୍ଗନା ସ୍ୱର୍ଗଲୋକ ପଡ଼ନ୍ତି ଭୂମିକି;
ସ୍ୱର୍ଗରୁ ଉପରେ ଫୁଲ ଉଠିଲା ଭୂମାନେ;
ଶର୍ବର୍ଷେ ଦେବୁଷୀ ଧନ୍ୟ ଶୁଭ ଅର୍ଘ୍ୟପାଳି
ଦୂର୍ବାପଞ୍ଚ ସ୍ୱତ;—ଯେବେ ଅମର ଅଶାସ୍ତ୍ର
କରିଥିଲେ ଦେବ-ଗୃହ ସବୁ ଲଭିଆନ୍ତ ।

ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଅଭିଷେକ ଶେଷେ, ବଶୀଭୂତ ଜଗତେ,
ଜଣାଇ ପାଣ୍ଡବ ସ୍ତବେ ଛତ୍ରଧାରେ ସେବେ,
ଗଳା ଜଳ ତାର ଯାଇଁ, ସୁଷ୍ଟୁ ଯଜ୍ଞ ପ୍ରାନ୍ତେ,
ପୁଣ୍ୟ ଶ୍ଳୋକ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଧାମ ପୁଣ୍ୟ ଜନ୍ମ ଲୋକେ

ଓଁ ତତ୍ ସତ୍

ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣାର୍ପଣମସ୍ତୁ ।

ସମାପ୍ତ

୧୯୩୭ ମସିହା ସେପ୍ଟେମ୍ବର ତା ୭ ରିଖ ବା ୧୩୪୫ ସାଲ ଭାଦ୍ର ଶୁକ୍ଳସପ୍ତମୀ ବୁଧବାର

ଶୁଦ୍ଧିପତ୍ର ।

ଯତ୍ନର ସହିତ ଏ ପୁସ୍ତକଟି ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଅଲକ୍ଷିତ ଭାବରେ କେତେକ ମୁଦ୍ରଣ ପ୍ରମାଦ ରହିଯାଇଅଛି । ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରେସମାନଙ୍କରେ 'ଅକାର' 'ଇକାର' 'ଉକାର' 'ଋକାର' 'ରଫଳା' ଓ 'ମଫଳା' ଆଦି ଭାଙ୍ଗିବା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜଣାଥାଏ । ଏହି ପୁସ୍ତକରେ ସେ ଦୋଷ ମଧ୍ୟ ବାଦ୍ ଯାଇ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ଅର୍ଥ ବୋଧରେ ବାଧା କରିବାର ସମ୍ଭବ ସେହିପରି ସ୍ଥାନମାନଙ୍କର ଶୁଦ୍ଧିପତ୍ର ନିମ୍ନରେ ଦିଆଗଲା ।

ପୃଷ୍ଠା	ସ୍ତମ୍ଭ	ପଂକ୍ତି	ଅଶୁଦ୍ଧ	ଶୁଦ୍ଧ
୩	୧	୧୭	(ଅବସେଷ	ଅବଶେଷ
୩	୧	୨୧	ଭଗ୍ନସେନ	ଖଡ୍ଗସେନ
୩	୧	୩୧	କଷାଗିଲେ	କଷେଷିଲେ
୩	୨	୩୧	ଜନନ	ଜନକ
୪	୧	୫	ସଫଳ ।	ସଫଳ
୪	୨	୧୪	(କୁଣ୍ଡଳ	କୁଣ୍ଡଳ
୫	୭	୨୫	(ମଣି	କଣି
୬	୧	୧୫	ରଣକଉଡ଼ଳା	ରଣୋତ୍କଣ୍ଠିତା
୬	୨	୧୫	କାମ ମୂର୍ତ୍ତି	ଗୁପ୍ତମୂର୍ତ୍ତି ,
୭	୧	୨୮	ଦଅନ୍ତ	ଦନ୍ତୁ
୭	୭	୮	(ହୋଇଲୀ	ହୋଇଲା
୭	୭	୨୧	ଭୂତେଶ୍ବ ଶ୍ରେଷ୍ଠ	ଶୁଦ୍ଧ ଶ୍ରେଷ୍ଠ
୮	ପୂର୍ବଟୀକା	—	ନିତ୍ୟ	ଶାଳ୍ୟ
୧୦	୧	୩୦	ଲୁବ୍ଧ,ଶାଳ	ଲୁବ୍ଧ,ଶାଳୁ
୧୧	୨	୨୨	କଲ୍ପ	କଳ୍ପ
୧୪	୨	୮	,,	,,
୧୯	୨	୧୬	ଉଷ୍ଣକାଶ	ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷ
୨୨	୨	୯	ଦେଇଥା	ଦେଇଥାଏ
୨୨	୨	୧୫	ସଙ୍ଗେ	ସଙ୍ଗେତାର

ପୃଷ୍ଠା	ସ୍ତମ୍ଭ	ପଂକ୍ତି	ଅଶୁଦ୍ଧ	ଶୁଦ୍ଧ
୨୨	୨	୩୦	ସ୍ମି	ସ୍ମିତେ
୨୬	୧	୨୦	ଛଗ୍ୟ-ଭ	ଛଗ୍ୟ-ଭବ
୨୯	୨	୨୦	ପଙ୍କ	ପୁଙ୍କ
୩୬	୧	୬୩	ଭର୍ଗ	ଭ୍ରୂର୍ଗ
୪୬	୧	୪	ଭସ୍ମ	ବସ୍ମ
୪୭	୧	୨୮	ଉତାକର	ଉତାଦର
୪୯	୨	୧୯	ଭକ୍ତି	ଭକ୍ତି
୫୦	୧	୨୪	ଅବଶରେ	ଅବସରେ
୫୦	୧	୨୭	ଦେବେ	ଦେଲେ
୫୨	୨	୨	ବଜ	ବଧ
୫୩	୧	୧୯	ନଦେଲେ	ନକଲେ
୫୪	୨	୧	ଏ ବେଳେ	ସେ ବେଳେ
୫୫	୧	୧୦	ସତ୍ୟ	ସତ୍ତା
୫୫	ଫୁଟନୋଟ୍	୨	ଦେବ ଭୂର୍ଯ୍ୟ ପୁରା	ତେଲକୁ ଘିଘୁରା
୫୬	୨	୬		"ଜନ୍ମରେ ସ୍ୱପନ ଦେଖା ଦଂଶ ପାଲ ଏକା"
୫୮	୧	୧୬	ସନ୍ଧ୍ୟା	ସଦା
୫୯	୨	୧୩	ସୁବର୍ଣ୍ଣ	ସୁବର୍ଣ୍ଣ
୬୧	୧	୧୧	ଅଲଲ	ଅଲକ୍
୬୨	୧	୧୭	ନସ୍ତନ	ନସ୍ତନା
୬୩	୧	୧୬	ଯମ	ନାମ
୬୬	୧	୧	ସ୍ଥାନ	ସ୍ଥାନେ
୬୬	୧	୯	ଦର୍ଶନେ	ଦର୍ଶନେ
୭୧	୧	୧୯	(ଭଠେ	ଉଠେ
୭୧	୧	୨୬	ରଖ ନ	ରଖ ନା
୭୧	୨	୨୬	ଜାଲଗା)	ଜାଲଗା
୭୨	୧	୧୩	ବ ମିଳ	ବାଟିଲ
୭୩	୨	୩	ନିସ୍ତନ	ନିସ୍ତନ୍
୭୩	୨	୨୪	ସ୍ୱତା ନନ	ସ୍ୱତା ନାମ
୭୪	୨	୧୦	ରୁକ୍ମିଣୀ	ରୁକ୍ମିଣୀ

ପୃଷ୍ଠା	ସ୍ତମ୍ଭ	ପଂକ୍ତି	ଅଶୁଦ୍ଧ	ଶୁଦ୍ଧ
୭୫	୧	୬	ସାର	କା'ର
୭୭	୨	୧	ବେତେ	ବେଭେ
୭୭	୨	୪	ଣହିର	ଣହିଲ
୭୭	୨	୧୨	ଅଟେଧି	ଅଟେଣି
୭୭	୧	୧	ଟେଛ଼	ଟେଡ଼ି
୭୮	୨	୨୫	ଉଡ଼ିଲ	ଉଠିଲ
୭୮	୨	୧୯	ଘଷି	ଘୃଷି
୭୯	୧	୯	ଅଢ	ଜାଳ
୮୦	୨	୨୧	ଦାଣା	ନାସୀ
୮୦	୨	୨୯	ଡାକୁ ଭୁଟେ	ତା କୋଭୁଟେ
୮୨	୨	୬୦	ବଳ କାଲ	କାଲ
୮୧	୬	୨୪	ଭୁବସ୍	ଭୁବଂସେ
୮୧	୧	୧୮	ନଡ ଥକ୍ୱ	ଥଲି ତଡ
୮୩	୨	୩	ବେଦଣ	ବେଦ
୮୫	୨	୨୪	ସ୍ତୁତିଣେ	ସ୍ତୁତିଣ
୮୫	୨	୨୫	ଭୁଷାର	ଭୁଷାରେ
୮୫	୧	୧୮	ବଟେଷ	ବଷି
୮୬	୧	୧୬	ଅଗ୍ନ	ଅଗ୍ନି
୮୭	୨	୧୪	ଗୀତକ୍ରି	ଗୋତକ୍ରି
୮୮	୨	୨	ଭୁଷାଣେ	ଭୁଷାଣେ
୯୨	୨	୩୦	ଜାହ୍ନୁ	ଜାହ୍ନୁ
୯୭	୨	୧୫	ପାଣ୍ଡୁ	ପାଣ୍ଡବ
୯୩	୧	୬	ସଟେଶ୍ୱର	ସେଟେଶ୍ୱର
୩	୧	୧୬	ଟେକାର	ଟୁକା
	୨	୧୦	ଭୁଷାଭୁଲେ	ଭୁଷାଭୁଲେ
	୨	୧୧	ଦକ୍ଷଣ	ନକ୍ଷତ୍ର
	୨	୨୨	ବେଢବାଣ	ବେଢବାଦ
୧୦୧	୨	୧୨	ସୁତଙ୍ଗ	ସୁତାମ
୧୦୪	୨	୧୪	ଖଣୀ	ପକ୍ଷୀ

ପୃଷ୍ଠା	ସ୍ତମ୍ଭ	ପଂକ୍ତି	ଅଶୁଦ୍ଧ	ଶୁଦ୍ଧ
୧୦୭	୨	୮	ନିର୍ଜାନ୍ତବ	ନିର୍ଜାତବ
୧୦୪	୨	୮	ସଙ୍ଗଂଶେ	ସଙ୍ଗଂଶେ
୧୧୬	୧	୧୨	ସତ	ସତତ
୧୧୬	୨	୧	ପଣୀୟ	ପୂଣୀୟ
୧୧୮	୨	୨୫	ପାଂ ଛଳୀ	ପାଠ ସ୍ଥଳୀ
୧୧୯	୨	୧୩	ଲୁପ୍ତ ହେବ	ଲୁପ୍ତ ହେବ
୧୨୪	୫	୪	ଲୁକ୍ତ	ଲୁକ୍ତ
୧୨୫	୧	୨୧	ସିଦ୍ଧ	ସିଦ୍ଧ୍
୧୨୫	୧	୭	ଋଣ୍ଡ	ଋଣ୍ଡ
୧୨୬	୧	୨୫	ଦେୌଣ୍ଡ	ଶୌଣ୍ଡ
୧୨୬	୨	୨୦	ଶଙ୍ଗ ଲୁତି	ଶଙ୍ଗାଲୁତି
୧୨୭	୧	୭	ଦୁଗ	ଦୁର୍ଗ
୧୨୭	୧	୮	ନେମନାଭ	ନେମିନାଭ
୧୨୮	୧	୨୭	ସୁଘ	ସ୍ତୂପ
୧୩୪	୧	୬	ଜଣାଗଲା	ଜଣାଇଲା
୧୪୭	୨	୫	ଦୁହେ	ଦୁହେଁ
୧୪୭	୨	୨୭	ଦୁଶିଲା	ଦୁଶିଲେ
୧୫୧	୧	୨୬	ବର	ବରୁ